

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI

**FİNANSAL KRİZ RİSKİNİ AZALTABİLECEK KÜRESEL MALİ
ARAÇLARA YÖNELİK ORTAK KARAR ALMA PROBLEMLERİ VE
OLASI ÇÖZÜMLER**

Doktora Tezi

AYFER GEDİKLİ

İstanbul, 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI

**FİNANSAL KRİZ RİSKİNİ AZALTABİLECEK KÜRESEL MALİ
ARAÇLARA YÖNELİK ORTAK KARAR ALMA PROBLEMLERİ VE
OLASI ÇÖZÜMLER**

Doktora Tezi

AYFER GEDİKLİ

Danışmanı: DOÇ.DR.M.MUSTAFA ERDOĞDU

İstanbul, 2009

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

MALİYE Anabilim Dalı MALİ İKTİSAT Bilim Dalı Doktora öğrencisi AYFER
GEDİKLİ'nin FİNANSAL KRİZ RİSKİNİ AZALTABİLECEK KÜRESEL MALİ
ARAÇLARA YÖNELİK ORTAK KARAR ALMA PROBLEMLERİ VE OLASI ÇÖZÜMLER
adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.08.2009 tarih ve 2009-13/29 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 24.08.2009

1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. M. MUSTAFA ERDOĞDU
2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. MEHMET ALİ ÖZBUDUN
3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. MUSTAFA ÇELEN
4) Jüri Üyesi : PROF. DR. ÖMER FARUK BATIREL
5) Jüri Üyesi : PROF. DR. FİGEN ALTUĞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

İÇİNDEKİLER.....	I-V
TABLolar LİSTESİ.....	VI-VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, FİNANSAL KRİZLER VE ORTAK KARAR ALMA PROBLEMLERİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAM VE KURAMLAR

1.1. Küreselleşme Tanımları.....	6
1.2. Küreselleşme Sürecinin Evreleri ve Küreselleşmeye Yol Açan Etkenler.....	15
1.2.1. Birinci Küreselleşme: 1870-1970.....	15
1.2.2. İkinci Küreselleşme : 1970 Sonrası.....	18
1.3. Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Yanları.....	21
1.3.1. Küreselleşmenin Olumlu Yanları.....	22
1.3.2. Küreselleşmenin Olumsuz Yanları.....	24
1.4. Finansal Kriz Olgusu ve Finansal Kriz Türleri.....	27
1.4.1. Kriz Kavramı İle İlgili Temel Tanım ve Açıklamalar.....	27
1.4.2. Finansal Krizlerin Gelişme Süreci.....	31
1.4.3. Finansal Kriz Türleri.....	36
1.4.3.1. Para Krizleri.....	38
1.4.3.1.1. Para Krizi Tanımları.....	38
1.4.3.1.2. Para Krizlerinin Gelişimi.....	40
1.4.3.2. Bankacılık Krizleri.....	41
1.4.3.2.1. Bankacılık Krizi Tanımları.....	42
1.4.3.2.2. Bankacılık Krizlerinin Gelişimi.....	44
1.4.3.3. İkiz Krizler.....	47

1.4.3.4. Borç Krizleri.....	50
1.4.3.4.1. Borç Krizi Tanımları.....	51
1.4.3.4.2. Borç Krizlerinin Gelişimi.....	52
1.5. Krizlere Neden Olan Makroekonomik Sorunlar Çerçevesinde Birinci Nesil	
Kriz Modelleri.....	54
1.5.1.Para Krizlerinin Nedenleri.....	54
1.5.1.1.Sermaye Akımlarında Aşırılık.....	55
1.5.1.2.Sabit Döviz Kuru (Nominal Çapa).....	59
1.5.1.3.Yanlış Makroekonomik Politikalar ve Aşırı Düzeyde Cari Açık..	61
1.5.2.Bankacılık Krizlerinin Nedenleri.....	62
1.5.2.1.Ciddi Makro Ekonomik Problemlerin Varlığı.....	64
1.5.2.2.Yetersiz Düzenleme Koşullarında Finansal Serbestleşme.....	65
1.5.2.3.Kredi Hacminde Aşırı Artış.....	67
1.5.2.4.Bankaların Aşırı Risk Alması Benzeri Yönetimsel Problemler...	69
1.5.2.5. Diğer Nedenler.....	71
1.5.3.Borç Krizlerinin Nedenleri.....	73
1.5.3.1.Kamu Gelirlerinde Yetersizlik.....	73
1.5.3.2.Kamu Harcamalarında Aşırı Artış.....	74
1.5.3.3.Kamu Kesiminde İsraf.....	76
1.5.3.4.Aşırı Borçlanma.....	77
1.5.3.5.Vade Yapısındaki Sorunlar.....	78
1.5.3.6.Aşırı Yüksek Faiz.....	80
1.5.3.7.Yatırım Yetersizliği.....	80
1.5.4.Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri.....	81
1.5.4.1.Uluslararası Rezerv Düzeyi.....	88
1.5.4.2.Rezerv Yeterliliği.....	89
1.5.4.3.Döviz Kurunun Rekabetçi Olamaması.....	92
1.5.4.4.Cari Açık Düzeyi.....	94
1.6. Küreselleşmenin Yol Açtığı Finansal Kriz Riskini Arttıran Hususlar.....	95
1.6.1. Küreselleşmenin İvme Kazandırdığı Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Kriz Riski.....	96
1.6.2. Küresel Ortak Karar Alma Problemleri Çerçevesinde	
 Finansal Krizler.....	100
1.6.2.1. Bedavacılık Sorunu.....	101
1.6.2.2. Amerika Birleşik Devletleri Faktörü.....	103

1.6.2.3. İkinci Nesil Kriz Modelleri.....	104
1.6.2.4. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri.....	108
1.7.2.Finansal Krizler ve Olumsuz Etkileri.....	110
1.7.2.1. Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri ve Sistematik Risk Faktörü.....	110
1.7.2.2. Sosyoekonomik Etkileri.....	114
1.7.2.2.1. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	114
1.7.2.2.2. İstihdam, Fiyatlar ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri..	117
1.7.2.2.3. Sağlık ve Eğitim Harcamaları Üzerine Etkileri.....	120
1.7.2.2.4. Altyapı Yatırımları Üzerine Etkileri.....	122
1.7.2.2.5. Siyasi Yapı Üzerine Etkileri.....	122

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA KÜRESEL KAYNAKLI FİNANSAL KRİZLER

2.1.1992–1993 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi.....	125
2.2.Doğu Asya Krizi.....	126
2.2.1. Malezya Krizi.....	133
2.2.2. Filipinler Krizi.....	137
2.2.3. Endonezya Krizi.....	138
2.2.4. Güney Kore Krizi.....	141
2.2.5. Tayland Krizi.....	148
2.3.Latin Amerika Krizleri.....	152
2.3.1. Arjantin Krizi.....	153
2.3.2. Meksika Krizi.....	158
2.3.3. Şili Krizi.....	163
2.3.4. Brezilya Krizi.....	168
2.4.Rusya Krizi.....	170
2.5.1994, 1999 ve 2001 Türkiye Krizleri	172
2.6.2008 Küresel Krizi.....	187

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERİ ÖNLEMeye YÖNELİK POLİTİKALAR

3.1.Döviz Piyasalarının İstikrarına Yönelik Politikalar.....	200
3.2.Spekülatif Sermaye Hareketlerine Karşı Geliştirilen Politikalar.....	205
3.3.Bankacılık Sektörünü Düzenlemeye ve Denetlemeye Yönelik Politikalar ve Merkez Bankası.....	210
3.4.Ulusal ve Uluslararası Mali Sistemin Şeffaflaştırılması.....	214
3.5.Finansal Krizleri Önlemeye Hizmet Edecek Küresel Kurumlar ve Yaklaşımlar.....	219
3.5.1. Finansal Krizleri Önlemeye Hizmet Edebilecek Küresel Kurumlar.....	220
3.5.1.1.Basel Komitesi.....	222
3.5.1.2.Dünya Bankası.....	226
3.5.1.3. Uluslararası Para Fonu	229
3.5.2. Finansal Krizleri Önlemeye Hizmet Edebilecek Diğer Yaklaşımlar.....	237
3.5.2.1.Uluslararası Borç Uzatımı Cezai Opsiyonu.....	237
3.5.2.2.Olağanüstü Durum Kredisi.....	239
3.5.2.3.Bölgeselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler.....	240

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERİ ÖNLEMeye YÖNELİK KÜRESEL KARARLARIN ALINMASINDA KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.1. Ülkeler Arası Çıkar Çatışmaları ve Ortak Karar Almayı Etkileyen Faktörler.....	244
4.1.1. Karar Verici Ülkelerin Özellikleri ve Rasyonellik Kavramı.....	245
4.1.2. İçsel ve Dışsal Çevrenin Etkisi.....	247
4.2. Uluslararası Güç Tanımı ve Asimetrik Güç Dengesi.....	248
4.2.1. Sert Güç.....	249
4.2.2. Yumuşak Güç.....	250
4.3. Mevcut Uluslararası Kuruluşların Küresel Kararların Alınmasında Yetersizliği.....	251
4.4. Küresel Kararların Alınmasında Karşılaşılabilir Sorunları	

Aşmaya Yönelik Bir “Uzlaşma Komisyonu” Önerisi.....	253
4.4.1. Uzlaşma Komisyonunun Yapısı ve Uluslararası Temsil Şekli.....	254
4.4.2. Küresel Karar Alma Sürecinde Oyun Teorisinin Uygulanması....	257
4.4.2.1.Sıfır Toplamlı Oyunlar ve Minimaks Stratejisi.....	261
4.4.2.2.Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunlar.....	264
4.4.2.2.1. İşbirliği Oyunu.....	264
4.4.2.2.2. Mahkum Açmazı.....	269
4.4.2.3.Danışma Oyunu.....	271
4.4.2.4.Ortak Karar Alma Oyunu.....	272
4.4.3. Uzlaşma Komisyonunun Karar Alma Sürecini Kolaylaştıracak Bir Öneri: “Çekiliş Yöntemi”.....	275
4.4.4. Uzlaşma Komisyonu İçin Finansman Kaynağı Önerileri.....	276
4.4.4.1.Küresel Düzeyde Uygulanabilecek Vergiler.....	276
4.4.4.1.1. Tobin Vergisi.....	276
4.4.4.1.2. İki Aşamalı Döviz İşlem Vergisi: Spahn Vergisi.....	283
4.4.4.1.3. Global Ticaretin Vergilendirilmesi.....	285
4.4.4.1.4. Uluslararası Dışsallıkların Vergilendirilmesi.....	288
4.4.4.1.5. Üyelerden Alınacak Yıllık Katkı Payları ve Cezalar	290
4.4.5. Ülkeleri Ortak Karar Almaya Zorlayıcı Faktörler.....	290
4.4.5.1.Uzlaşma Komisyonunun Yaptırımları.....	290
4.4.5.1.1. Ekonomik Yaptırımlar.....	291
4.4.5.1.2. Meşruluk ve Hukuki Yaptırımlar.....	292
4.4.5.1.3. Ahlaki Yaptırımlar.....	294
4.4.5.1.4. Askeri Yaptırımlar.....	295
4.4.5.2.Demokrasi ve Çoğulculuk.....	296
4.4.5.3.Saydamlık.....	298
4.4.5.4.Eğitim.....	300
SONUÇ.....	302
KAYNAKÇA.....	309-339

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No.</u>
Tablo 1.1. : Küreselleşmenin Evreleri.....	17
Tablo 1.2. : Finansal Liberalizasyon ve Krizler.....	34
Tablo 1.3. : Krizlerde Küresel Değerlendirme ve Kriz Verileri.....	37
Tablo 1.4. : 1977-1987 Arasında ABD’de Yaşanan Banka İflasları.....	45
Tablo 1.5. : Bankacılık Krizleri.....	46
Tablo 1.6. : Bankacılık Krizleri İle Para Krizlerinin Karşılaştırılması.....	50
Tablo 1.7. : Asya ve Latin Amerika Ülkelerine Olan Net Sermaye Akımları.	58
Tablo 1.8. : Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde Kısa Vadeli Borçlar ve Rezervlerin Durumu (1998).....	68
Tablo 1.9. : Çeşitli Kategorilere Göre Kriz Göstergeleri.....	84
Tablo 1.10 : Çeşitli Ülkelerde Kriz Belirtileri.....	85
Tablo 1.11A : Kriz Öngörüsü Amacıyla Yapılan Ampirik Çalışmaları Listesi..	86
Tablo 1.11B : Kriz Öngörüsü Amacıyla Yapılan Ampirik Çalışmaları Listesi..	87
Tablo 1.12. : Kriz ve Finansal Kırılganlık Göstergeleri.....	91
Tablo 1.13. : Asya Ülkelerine Olan Kısa Vadeli Sermaye Girişleri.....	92
Tablo 1.14. : Türkiye’de 1992-2001 Dönemi Cari İşlemler Dengesi.....	94
Tablo 1.15a. : Türkiye’de Gelir’in Seyri (1994 ve 2002).....	116
Tablo 1.15b. : Türkiye’de Kentlerde Gelir’in Seyri (1994 ve 2002.....	116
Tablo 1.16. : Bazı Ülkelerde Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri..	117
Tablo 1.17 : Türkiye’nin Kriz Dönemi İşgücü Piyasası Göstergeleri.....	119
Tablo 1.18 : Doğu Asya ve Latin Amerika Ülkelerinde Reel GSYİH’nin Gelişimi (1993-2001).....	120
Tablo 1.19 : Türkiye’de 1999-2002 Arasında Yapılan Sağlık Harcamaları.....	121

Tablo 1.20	: Türkiye’de 1999-2002 Arasında Yapılan Eğitim Harcamalar.....	122
Tablo 2.1.	: Krize Giren Doğu Asya Ülkelerinde Döviz Kurları ve Borsa Endekslerindeki Değer Kayıpları.....	130
Tablo 2.2.	: Doğu Asya Ülkelerinde Yeniden Yapılanma Maliyetleri.....	133
Tablo 2.3.	: Seçilmiş Ülkeler İçin Borç/GSYİH Oranı.....	159
Tablo 2.4.	: Cari İşlemler Dengesi.....	162
Tablo 2.5.	: Özel Sektöre Açılan Krediler (GSYİH’nın Yüzdesi Olarak).....	162
Tablo 2.6.	: 1987-2001 Yılları Arasında Türkiye’de Bütçe Açığı ve Faiz Ödemeleri.....	175
Tablo 2.7.	: Kriz Rasyolarına Esas Teşkil Eden Ekonomik Göstergeler.....	180
Tablo 2.8.	: Verilen Krediler/Kamu Kağıtları Portföyü.....	184
Tablo 2.9.	: Gelişmekte Olan Ülkelere Net Sermaye Akımları (1996-2009).....	188
Tablo 2.10	: Krizle Birlikte Bankaların Kayıpları ve Sağlanan Sermaye.....	191
Tablo 2.12	: Yükselen Piyasalarda Kırılganlık Ölçütleri.....	194
Tablo 3.1.	: 1990-1997 Yılları Arasında Asya Ülkeleri M2/R Oranı.....	203
Tablo 3.2.	: Sermaye Kontrollerine İlişkin Ülke Örnekleri.....	208
Tablo 3.3.	: Bazı Doğu Asya Ülkelerinde 1990’lı Yıllarda Sermaye Akışı/GSYİH Oranı (Yüzde Olarak).....	209
Tablo 4.1.	: Minimaks Stratejisi: Örnek I.....	262
Tablo 4.2.	: Minimaks Stratejisi: Örnek II.....	263
Tablo 4.3.	: Küresel Ortak Çıkar Kayıp-Kazanç Matrisi.....	265
Tablo 4.4.	: İşbirliği Oyunu.....	267
Tablo 4.3.	: Tobin Vergisi Uygulanması Durumunda Beklenen Yıllık Vergi Hasılatı.....	282

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	:	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BBDK	:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
Bkz.	:	Bakınız
Çev.	:	Çeviren
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler
DB	:	Dünya Bankası
DİBS	:	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DrI.	:	Derleyen
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	:	Editör
ERM	:	Avrupa Döviz Kuru Mekanizması
FED	:	ABD Merkez Bankası
G-7	:	Dünyanın En Gelişmiş Yedi Ülkesi (ABD, Japonya, Fransa, İngiltere, Almanya, Kanada ve İtalya)
GATT	:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	:	Gelişmiş Ülke
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İTO	:	İstanbul Ticaret Odası
İSO	:	İstanbul Sanayi Odası
İİBF	:	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KİT	:	Kamu İktisadi Teşekkülü
KVSH	:	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
M1	:	Dolaşımdaki Para + Vadesiz Mevduat (TL, YP)
M2	:	M1 + Vadeli Mevduat (TL, YP)
MB	:	Merkez Bankası
NAFTA	:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
s.	:	Sayfa
ss	:	Sayfa Sayısı
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TBB	:	Türkiye Bankalar Birliği
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TL	:	Türk Lirası
TMSF	:	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TOBB	:	Türkiye Odalar Borsalar Birliği
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılda ulaşım, iletişim ve enformasyon alanında yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ile yakından bağlantılı olarak, bütün toplumlar ve ekonomiler arasındaki ilişkilerde büyük artışlar gerçekleşmiştir. Bu artış, özellikle 1970’li yıllarda Bretton Woods sisteminin çökmesinin ardından sermaye kontrollerinin neredeyse bütün ülkelerde kaldırılmasıyla birlikte ivme kazanmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılarak soğuk savaşın bitmesinin ve ABD’nin başını çektiği tek kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasının da bu süreci hızlandıran önemli unsurlar arasında yer aldığını belirtmek gerekir. İşte içinde bulunulan bu süreç çoğu gözlemci tarafından kökü İngilizce’de küre (globe) olan globalization (küreselleşme) terimi ile ifade edilmektedir.

1980’li yıllardan itibaren gelişme sürecine giren “küreselleşme”, son çeyrek yüzyılda olumlu ve olumsuz yanlarıyla değişirken, kendisi de küresel dünya düzeninde değişimlerin sebebi olmuştur. Küreselleşme, genelde dünya ekonomisi, özelde ülke ekonomileri açısından ülkelerin nesnel koşullarına paralel olarak ekonomide değişik gidişatlara yol açmıştır. Tüm dünyada, ekonomiden sosyal politikalara, siyasetten kültüre kadar her alanda yoğun bir şekilde yaşanan küreselleşme, beraberinde hem önemli fırsatlar hem de ağır riskler ve sorunlar getirmektedir. Bu fırsat ve tehditlerin önemli bir kısmı, süreç içinde giderek yoğunlaşan ve hız kazanan sermaye hareketleri ile ilgilidir. 2007 yılı Nisan ayında küresel ekonomide bir günde el değiştiren para miktarı 3.2 trilyon US\$ gibi olağanüstü bir seviyeye ulaşmıştır¹. Sermaye sıkıntısı içindeki gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) için bu yeni durum sermayeye kolay ulaşabilmek anlamına gelen bir fırsat iken, yaklaşık yüzde 80’inin vadesi 1 haftadan kısa olan söz konusu sermayenin aniden ve yüksek miktarda yön değiştirmesi, ciddi bir “finansal kriz” tehdidi oluşturmaktadır².

¹ BIS, **Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2007-Final Results**, Bank of International Settlement, Basle, 2007.

² Mustafa, M. Erdoğan, “Küresel Kolektif Varlıklar, Finansman Problemleri ve Düzeltici Vergileme Temelli Çözüm Yolları”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, 2006, s. 272.

1990'lı yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerin (GÜ) ellerindeki yüksek miktardaki sermaye fazlasını değerlendirme umudu taşıyan GOÜ'ler, kimi zaman kendilerinden, kimi zaman da IMF, DB ve DTÖ gibi uluslararası kurumların da teşvik ve dayatmaları sonucu ekonomik sistemlerini bu "cazip" yapıya uyumlaştırma gayretiyle, liberalizasyon, deregulasyon ve özelleştirme çalışmalarına hız vermişlerdir. Bu bağlamda, GOÜ'ler özel sektör yatırımlarını özendirici her türlü önlemi alarak, serbest ticaret, gümrük engellerinin ortadan kaldırılması, faktör dolaşımının serbestleşmesi ve finansal piyasaların daha serbest hale getirilmesi gibi girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak, "sıcak paranın" ürkekliği ve aniden yön değiştirebilmesi nedeniyle, fırsatlar bu ülkeler için bir anda tehdiide dönüşmüş ve uzun süren ağır ekonomik depresyonlar yaşanmıştır.

Küreselleşmenin fırsatlarından faydalanabilen Çin ve Hindistan gibi ülkeler, bu süreçte refah seviyelerini önemli ölçüde arttırmıştır. Ancak küreselleşmenin bünyesinde taşıdığı riskleri yönetmeyi başaramayan ülkeler ciddi finansal krizlerle yüzleşmişler ve ağır bedeller ödemek zorunda kalmışlardır. Yaşanan krizler, GOÜ'lerde genişleme, zenginlik ve israf dönemlerinin ardından ağır işsizlik, yoksulluk ve sefalet dönemlerinin oluşmasına ve toplumsal çatışmalara yol açmıştır.

Son dönemde yaşanan ekonomik dalgalanmalarla, günümüzde küresel ekonomide faaliyet hacimlerinin gelişmediğini, aksine krizlerin meydana gelmesi nedeniyle temel makroekonomik büyüklüklerde, milli gelir, istihdam, sınai ve zirai üretim, yatırım gibi fiziksel değerlerde düzensizlik görüldüğünü ve iktisadi faaliyet hacminde zaman içinde tekrarlanan iniş ve çıkışlarla gerilemenin yaşandığını söylemek mümkündür. Günümüzde yaşanan finansal krizlerin temelindeki neden politik-ekonomik istikrarsızlıklar olarak değerlendirilmekle birlikte, özelde ekonomik büyüme, döviz kuru ve döviz rezerv düzeyi, istihdam ve fiyatlar genel düzeyindeki gelişmeler arasındaki dengesizlikler, borç yapıları, cari açıklar ve siyasi oluşumlar vb faktörler de krizlerin oluşmasına sebep olarak gösterilmektedir.

Ağırlıklı olarak son çeyrek yüzyılda, dünyanın farklı coğrafyalarında ve ekonomik ve sosyal yapıları birbirinden tamamen farklı ülkelerde peşi sıra patlayan finansal krizler, hem ülke ekonomileri hem de genelde dünya ekonomisi üzerinde büyük olumsuz etkilere yol açmıştır. Zira küresel finansal kargaşada, uluslararası yapı kolaylıkla bozulabilmektedir. Krizler, ülkelerin sadece maddi varlıklarına zarar vermekle kalmamış, aynı zamanda ülkelerin küreselleşme sürecine olan inançlarını ve

güvenlerini de zedelemiştir. GOÜ'lerin bu sürecin olumlu etkilerinden fazla olumsuzluklarıyla yüzleşmeleri nedeniyle, küresel rekabete katılma konusunda cesaretleri de kırılmıştır. Kriz dönemlerinde bir taraftan faiz oranları hızla yükselirken, diğer taraftan da ağırlaşan borçlanma koşulları ile başlayan olumsuz etkiler, krizin bitmesinin ardından, kısa, orta ve uzun vadede de etkilerini göstermeye devam etmiştir.

1990'lı yıllara kadar krizler neredeyse sadece krizlerin çıktığı ülke ile sınırlı kalmıştır. Ancak, küreselleşmenin ülkeler arasındaki bağı ve bağımlılığı arttırmasının da etkisiyle, 1990'lardan sonra yaşanan krizlerden, domino etkisiyle çevre ülkeler hatta coğrafik açıdan hiçbir yakınlığı olmayan ülkeler de etkilenir hale gelmiştir. Uluslararası ekonomik ilişkilerdeki bu yoğunluk nedeniyle finansal krizler, giderek küresel ortak bir sorun kimliği taşımaya başlamıştır. Bugün finansal krizlerin kazanmış oldukları bir ekonomiden diğerine kolayca sıçrayabilme özelliği nedeniyle ondan korunma ve ona karşı önlem geliştirmenin küresel bir ortak sorumluluk olduğu ise giderek daha iyi anlaşılmaktadır.

Ayrıca, 1990'lı yıllara kadar sadece zayıf ve kırılgan ekonomik yapıya sahip GOÜ'lerin baş etmesi gereken bir ekonomik sorun olarak kabul edilen finansal krizlerin, son yaşanan 2008 Küresel krizi ile birlikte, aynı zamanda dünyanın en güçlü ekonomilerini de kavrayabilen ve son derece karmaşık bir problem olduğu görülmüştür. Tüm bu dönem boyunca, krizlerden muzdarip olan ülkelerin çok büyük bir çoğunluğu, krizle mücadele konusunda uluslar üstü yapıya sahip olan başta IMF olmak üzere DB ve diğer kurum ve kuruluşlardan destek istemişlerdir. Bu kuruluşların finansal krizlerle mücadele ve krizden korunma konularında önerdikleri çözümler ve verdikleri destekler de, birkaç istisnai örnek dışında, kriz yaşayan ülkeler için pek yeterli olamamıştır. Bahsi geçen kurumlar ve özellikle IMF, uyguladığı politikalarla çok eleştirilmiş, bu kurumlar dünya nezdinde ciddi prestij kaybına uğramışlardır. Üstelik başta ABD olmak üzere diğer GÜ'lerin çıkarları çerçevesinde takındıkları yanlı tutum, küresel dünyanın bu kurumlara olan güveninin iyice zayıflamasına yol açmıştır.

Son dönemlerde yapılan uluslararası toplantılarda sözü edilen sorunlar, giderek artan bir şekilde dile getirilmektedir. Aynı şekilde, bugün GÜ'ler için bile çok artmış bulunan finansal kriz riskinin kabul edilebilir seviyelere indirilebilmesi için yeni bir küresel finansal mimari yapılanmaya gidilmesinin kaçınılmaz olduğu ise artık giderek daha yüksek bir sesle vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, sadece belli ülke gruplarının veya çıkar topluluklarının değil, tüm dünyayı kavrayabilecek "küresel ekonomik reform

çalışmaları'nın başlatılması için ortak kararlar alma çalışmaları üzerinde durulmaktadır. Küresel ortak karar almadaki en önemli sorunun, elbette mevcut düzende önemli güç odağı durumunda olan ABD ve diğer GÜ'lerin takınacakları tutum olduğu açıktır. Üstelik krizlerden ve mevcut küresel sistemin zaaflarından nemalanan çıkar sahiplerinin bulunduğu da bir gerçektir. Ancak, 2008 kriziyle birlikte bu sorunun sadece GOÜ'lerin değil, GÜ'lerin ve krizin menşei durumunda olan ABD'nin de sorunu olduğunun yaşanarak anlaşılması, küresel refaha ancak tüm ülkelerin ortak bir müşterekte buluşmasıyla ve sorunlarla birlikte mücadele etmeleriyle ulaşılabileceğini açık bir şekilde göstermiş bulunmaktadır.

Konuyla ilgili yazında finansal kriz konusu, daha çok kriz türleri ve modelleri, erken uyarı sistemleri ve krizlerin etkileri odağında incelendiğinden, küresel kamusal bir mal olan küresel refahın tesisi için finansal krizlere karşı küresel çalışmalar ve bu çalışmalarda uygulanacak ortak karar alma yaklaşımları konusu ihmal edilmiştir. Bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, finansal ve ekonomik krizlerin ortaya çıkma olasılığının nasıl azaltılabileceğine yönelik olarak bugüne kadar getirilmiş ve azımsanmayacak düzeyde taraftar bulmuş bazı alternatif önerilerin belirtilen sorunlara çözüm getirmek açısından ne kadar anlamlı olduğunun araştırılmasıdır. Çalışmanın ikinci temel amacı ise, küresel refahın artırılması ve finansal kriz riskinin azaltılabilmesine yönelik ortak karar alma süreçlerinde ne gibi sorunlarla karşılaşılacağı ve bu sorunların nasıl aşılabileceği sorularına yanıt bulmaktır.

Yukarıda belirtilen sorulara anlamlı yanıtlar bulabilmek için, çalışmanın bir sonraki bölümünde, finansal krizler ve ortak karar alma problemlerine ilişkin temel kavram ve kuramlar açıklanmış, küreselleşme sürecinin ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin krizler üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmış, finansal kriz türleri, kriz nedenleri, krizlerin gelişim süreçleri ve etkileri ele alınmıştır. Ortak karar alma problemleri çerçevesinde, ikinci ve üçüncü nesil kriz modelleri, ABD faktörü ve bedavacılık sorunu üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, seçilmiş bazı ülkelerde yaşanan finansal krizler ve uygulanan ekonomi politikaları incelenmiştir. 1992-1993 yıllarında Avrupa'da yaşanan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi (ERM), 1997-1998 yılları arasında finansal kriz yaşayan Doğu Asya ülkeleri (Malezya, Filipinler, Endonezya, Güney Kore ve Tayland), 1994-2002 yılları arasında finansal kriz yaşayan Latin Amerika ülkeleri (Arjantin,

Meksika, Şili ve Brezilya), 1998 Rusya, 1994-1995 ve 2001 Türkiye krizleri ile bugün halen yaşanmakta olan 2008 Küresel Krizi ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde finansal krizleri önlemeye yönelik politikalar irdelenmiştir. Döviz piyasalarının istikrarı, uluslararası mali şeffaflık, spekülasyon sermaye hareketleri ve bankacılık düzenleme ve denetlemeye yönelik politikalar bu bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca, krizleri önlemeye yönelik olarak uyguladıkları politikalar çerçevesinde Basel Komitesi, IMF ve DB da bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise, finansal krizleri önlemeye yönelik küresel kararların alınmasında karşılaşılabilecek sorunlar ve çözüm önerileri incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle ülkeler arası çıkar çatışmaları ve ortak karar almayı engelleyen nedenler üzerinde durulmuş, bu çıkar çatışmalarında küresel kurumların konumlanması ve yetersizliklerinin nedenleri irdelenmiştir. Sözü edilen sorunların çözümüne katkı sağlamak amacıyla da bir “Uzlaşma Komisyonu” önerisi getirilmiştir. Önerilen Uzlaşma Komisyonu’nun temel kurumsal yapısı, temsil şekli ve ortak karar alma süreci bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca ortak karar almada oyun teorisinden yararlanarak tüm ülkelere kabul görecekararların nasıl alınabileceği üzerinde kapsamlı değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak bahsi geçen komisyon için gerekli olan finans kaynakları konusunda alternatif öneriler sunularak, ülkeleri ortak karar almaya zorlayıcı yaptırımların neler olabileceği sorusuna cevap aranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME, FİNANSAL KRİZLER VE ORTAK KARAR ALMA PROBLEMLERİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAM VE KURAMLAR

1.1. Küreselleşme Tanımları

Küre kökünden gelen küreselleşme, İngilizce “globalization”, Fransızca “globalisation” sözcüklerinin karşılığı olarak dilimize 80’li yıllarda giren bir kavramdır. İngilizce “global” sözcüğü 400 yıldan fazla bir geçmişe dayansa da, “globalization”, “globalize”, “globalizing” gibi sözcüklerin ortak kullanımı 1960’lara kadar başlamamıştır³. 1960’larda ilk kez telaffuz edilmeye başlanmış, 1980’lerde sıkça kullanılır hale gelmiş, 1990’lara gelindiğinde ise önemi her alanda kabul edilen neredeyse sihirli bir sözcük olmuş, son dönemlerin en çok tartışılan ve hakkında değişik yargılara varılan konularından biri haline gelmiştir⁴. Bu kavramların günümüzdeki anlamıyla kullanımı 1980’li yıllarda uluslararası ekonomik kuruluşların rapor ve yayınlarında yer almaya başlamıştır. Türkçede ise “küresel” kelimesi, “cihanşumul” veya “bütün dünyayı kapsayan” anlamlarına gelmektedir. Küresel kelimesinden hareket edilerek, bugün toplum hayatının her alanında yeni kavramlar üretilmektedir; küresel pazar, küresel şirket, küresel ürün, küresel yönetici, küresel kültür, küresel siyaset, küresel işgücü ve küresel sermaye bunlardan bazılarıdır⁵.

Küreselleşme, günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan veya şimdilerde daha belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani varoluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri bakımından coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların gitgide bunun daha fazla bilincine varmaları sürecini ifade eden bir

³ Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**, 2.Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995, s.78. Kazgan, 1977 basım Redhouse ve 1980 yılında gözden geçirilerek güncelleştirilmiş, “Oxford Advanced Dictionary of Current English” isimli İngilizce sözlüklerde “globalize, globalization” diye bir kelime olmamasını kanıt göstererek, İngilizcede de bunun yeni bir kelime olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴ Oğul Zengingönül, “Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?”, **Siyasa**, No.1, Bahar 2005, s. 86.

⁵ Kamil Turan, “Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı”, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, Ocak 1994, s. 1.

kavramdır. Bu süreç, uluslararası her bakımdan karşılıklı bağımlılığı arttırmakta ve hayatımızı gitgide daha fazla, bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir⁶. Küreselleşmenin basitten karmaşığa, çok boyutludan tek boyutluya, kesinden belirsiz birçok tanımla bulunmakla birlikte, bu sözcük bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini; buna bağlı olarak da bir küresel kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplumların, toplulukların ve kimliklerinin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecinde kullanılabilir⁷. Bazılarına göre küreselleşme, dünya ülkelerini birbirine yaklaştırmış ve dünyayı büyük bir köy durumuna getirmiş, bazılarına göre ise Amerikan kültürünün dünyaya daha hızlı bir şekilde yayılmasından ve Amerikan ekonomisinin dünyaya egemenliğinin pekiştirilmesinden başka bir amaca hizmet etmemiştir⁸.

Küreselleşme, tarihin akışı içinde ortaya çıkan bir olgu olduğu kadar, ayrıca, uluslararası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması, ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi ve teknolojiye hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yakınlaşmaları olarak tanımlandığı gibi⁹, dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılama bilincinin artışı olarak da tanımlanmaktadır¹⁰.

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla soğuk savaşın bitmesi, gerek teknolojik ilerlemeler (haberleşme ve bilgi işleme teknolojilerinin hızlanması ve büyük oranda ucuzlaması) gerekse artan sermaye birikiminin zorladığı dışa açılmanın ortaya çıkardığı koşullarla da küreselleşme hızlanmış¹¹ ve giderek tek kutuplu dünya düzenine doğru gidildikçe Aslanoğlu'nun (2000) sözünü ettiği "sıkışmış tek bir dünya" algılaması ağırlığını hissettirmeye başlamıştır.

Sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yönleri olan, çok boyutlu bir süreç olan küreselleşme¹² süreci zaman geçtikçe, ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal sınırların

⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **DPT**, Ankara, 2000, s. 55.

⁷ E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınevi, 2000, s. 3.

⁸ Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, , 4 (2) 2003, s.141.

⁹ Coşkun Can Aktan, "Globalleşme Kavramı", 2004, s. 1.

<http://www.canaktan.org/yenitrendler/globallesme/kavram.htm>, (23.10.2008).

¹⁰ Rana A. Aslanoğlu, **Küreselleşme ve Dünya Kenti**, 2000, s. 136.

¹¹ Muhammet Akdiş, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Kriz Beklentileri", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 26, Yıl 7, (Ekim 2002), s. 1.

¹² Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s.142.

etkisini kaybettiği, mal-hizmet ve insan trafiğinin daha hareketli hale geldiği, herkesin birbirinin ne yaptığından haberdar olduğu bir ortamı ifade eder hale gelmiştir¹³. Bu süreçte “devlet” kavramı giderek önemini yitirmiş, yerini adeta çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ve kuruluşlar almaya başlamıştır.

Bir başka deyişle, küreselleşmenin hedefi devletin bölünemez görevlerinin dışında aktif olmadığı ve çok küçüldüğü, buna karşılık özel girişimin dünya ekonomisi ile rekabet koşullarında bütünleştiği bir dünya ekonomik düzenini sağlamaktır¹⁴. Bu nedenle de küreselleşme, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi, mobil sermaye yönünden ulusal sınırların ve coğrafi mesafelerden kaynaklanan sınırlandırmaların önemindeki sürekli azalma olarak ifade edilmektedir¹⁵.

Küreselleşmenin ayrıca bir nicel, bir de nitel yönünden söz edilebilir. Nicelik yönünden küreselleşme ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artışı ifade etmektedir ki, bu olgu, yukarıda bahsedildiği üzere, zaten transnasyonalizm (ulusötesileşme) veya karşılıklı bağımlılık olarak anılmaktadır. Nitel yönden küreselleşme ise, siyasal, ekonomik ve sosyal süreçleri içerir. Teknolojik gelişmeler ve hükümetlerin giriştikleri deregülasyonlar, üretim, ticaret ve finans alanlarında ulusötesi ağların kurulmasını mümkün kılmakta, böylece sınırlara tabi olmayan dünya ekonomisi ortaya çıkmaktadır¹⁶. Aydemir ve Kaya’ya (2007) göre küresel ekonomi, dünya piyasalarında ulusal sınırlardan, ulusal politikalarından ve yurtiçi ekonomik kısıtlardan bağımsız olarak faaliyet gösteren uluslararası firma ve finansal kurumlarca ağırlıklandırılmış bir ekonomidir. Hatta kısmen yeni teknolojilerin hızla yayılmasından kaynaklanan büyüyen ekonomik bağımlılığın bir sürecidir¹⁷.

Teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan bu teknolojik devrim, üretim sürecini birkaç yönden etkilemiş bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, teknolojik devrimin kolektif tüketim için olumlu bir ortam yaratmış olması ve kolektif tüketimin payının

¹³ Hürriyet Olgun, “Küreselleşme Kavramı ve İçeriğine Genel Bir Bakış”, **Sosyoekonomi**, No.1, Ocak-Haziran 2006, s. 143.

¹⁴ Recai Dönmez, “Vergi Hukuku Açısından Küreselleşme ve Elektronik Ticaret”, **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1-2, 1998, s. 417.

¹⁵ Willem H. Builter, “Globalisation and Reagional Integration; a View from Eastern Europe and the FSU”, October 8, 2001, s.1. <http://www.nber.org/wbuilter/global.pdf>, (25.07.2008).

¹⁶ Kutlu Merih, “Küreselleşme Değil, Küreselleştirme, Küresel Ekonominin Radikal Analizi”, 2004, s. 2, <http://www.turkab.net/kure/wkuretehdit.htm> (10.09.2008).

¹⁷ Cahit Aydemir ve Mehmet Kaya, “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, No. 20, ISSN:1304-0278, Bahar 2007, s. 264.

giderek artmış olmasıdır. İkinci etkisi ise, büyük ve küreselleşmiş şirketlerin (ÇUŞ'lerin) başat üretim ünitesi haline gelmeleridir¹⁸.

Dar anlamıyla sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılması etkisi olarak açıklanabilecek olan küreselleşmenin, özellikle teknolojik gelişmelerin paralelinde dünyayı bir finans piyasasına çevirdiği görülmektedir. Bardhan (2000)'e göre küreselleşme; temel olarak uluslararası ekonominin entegre olması ve özellikle dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamındadır¹⁹. O'Rourke (2001) da benzer unsurları ön plana çıkararak küreselleşmeyi ticari engellerin giderek azaldığı, göçlerin önündeki engellerin kalktığı, sermaye akışının hızlandığı, doğrudan yabancı sermayenin serbest kaldığı ve teknoloji transferlerinin hızlandığı bir ortam olarak açıklamaktadır²⁰.

Bank of International Settlements verilerine göre, 2007 yılı Nisan ayında küresel ekonomide bir günde el değiştiren para miktarı 3.2 trilyon US\$'a ulaşmıştır. Bu tutar, 30 yılda yaklaşık 175 katlık bir artış karşılık gelmektedir. Fakat tüm bunlara rağmen küreselleşmenin ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgu olması nedeniyle, küreselleşmeyi sadece finans piyasalarının etkinliğinin artması şeklinde yorumlamak sığ bir bakış açısı olacaktır. Geniş anlamda küreselleşme, ülkelerarası siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması gibi görünüşte birbirinden farklı, fakat birbiriyle bağlantılı olan konuları içine almaktadır. Diğer bir deyişle küreselleşme, ülkelerin sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması, farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkmasıdır. Söz konusu değerler ekonomik nitelikte olabileceği gibi, siyasi, sosyal ve kültürel nitelikte de olabilir. Piyasaların birbirleriyle ilişkileri, politik sistem, demokrasi, insan hakları, din, çevre bilinci gibi düşüncelerin evrensel hale gelmesi de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, küreselleşme, dünyada siyaset, ekonomi, kültür, hukuk, insan kaynakları, eğitim, sağlık, çevre vs. gibi alanlarda meydana gelmektedir²¹. Held ve diğerleri (2003)'de yaptıkları tanıtımda küreselleşmeyi, dünyanın bir bölgesinde meydana gelen sosyal, politik ve ekonomik faaliyetlerin bir

¹⁸ Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ocak 1995, s. 1.

¹⁹ Pranab Bardhan, "Social Justice in the Global Economy", **International Institute for Labor Studies, ILO Social Policy Lecture**, University of the Western Cape, South Africa, 1-6 September 2000, s. 1.

²⁰ Kevin O'Rourke, "Globalization and Inequality: Historical Trends", **National Bureau of Economic Research**, Working Paper 8339, Cambridge MA, 2001, s. 56-57.

²¹ Cahit Aydemir ve Mehmet Kaya, "Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.6, No.20, Bahar 2007, s. 264.

parçası olan olayların, alınan kararların, kürenin bir diğer tarafındaki bireyleri ve toplulukları etkilemesi olarak ifade etmektedirler²².

Tüm bu özellikleri içine alan geniş bir tanımlamaya göre küreselleşme; dünyada mevcut uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel katmanlara ait siyasi, ekonomik, sosyal, ekolojik, kültürel ve hatta coğrafik sistemlerin, birbirinden farkındalıklarının gün geçtikçe artmasıyla, geçişkenliklerinin ve birbirlerini etkileme güçlerinin de arttığı ve dünya çapında bir “farkındalık ve küreye ait olumlu veya olumsuz gelişmelere bilinçli veya tepkisel cevap verme kültürünün oluştuğu”, gelişen bir süreçtir²³.

Yukarıdaki geniş kapsamlı tanımdan da anlaşılacağı üzere küreselleşme, uluslararası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve teknolojiye hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yaklaşmaları sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Toplumsal yaşamın bütün alanları ile yakın ilişkileri ve karşılıklı etkileşim içinde olmasıyla birlikte küreselleşme esas olarak ekonomik süreçlerle ilgili bir olgudur. Küreselleşmenin gelişim sürecini hızlandıran temel dinamik, uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesini öngören yaklaşımları, çok sayıda ülkenin benimseyerek veya benimsemek zorunda kalarak ulusal politika haline dönüştürmesi ve gerek uluslararası ticaretin, gerekse sermaye hareketlerinin üzerindeki malları ve denetimleri tedrici olarak azaltan uygulamaları hayata geçirmesidir. Bu bağlamda çok sayıda ülkenin 80’li yılların başından itibaren uluslararası ekonomi ile bütünleşmeyi öngören yapısal uyum programlarını uygulamaya başladığı gözlenmektedir. Bu programlar, piyasaların serbestleşmesini ve çok uluslu örgütlerin (ulus ötesi şirketler) yaygınlaşmasını mümkün kılarak küreselleşme sürecinin hızlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır²⁴.

²² David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton, “Rethinking Globalization”, **The Global Transformations: Politics, Economics and Culture** içinde (Ed. D.Held-A.McGrew), Polity Press, Cambridge, 1999, s. 67-68.

²³ Zengingönül, s. 92.

²⁴ Aydemir ve Kaya, s. 267.

Ekonomik anlamda küreselleşmenin dört boyutu dikkat çekicidir. Bunlar: Ticari küreselleşme, mali küreselleşme, üretimde küreselleşme ve teknolojik küreselleşmedir²⁵:

- **Ticari Küreselleşme:**

Ticari alanda küreselleşme, ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması veya azaltılması sürecini kapsar²⁶. Ticari küreselleşme diğerlerinden daha eski bir gelişmedir. Bu gelişme 1947’de kurulan GATT(General Agreement on Tariffs and Trade), (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çerçevesinde gümrük tarifeleri ve kotaları kaldırarak uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleşmesi çalışmaları ile başlatılmıştır. Küresel ticaretin gelişmesinde GATT çerçevesindeki uluslararası düzenlemeler, iletişim ve haberleşme başta olmak üzere teknolojik gelişmelerin de önemli etkileri vardır. Bu sayede taşıma maliyetleri düşmüş uluslararası pazar gelişmeleri daha kolay izlenir bir duruma gelmiştir²⁷. 1980 yılından itibaren ekonomik küreselleşme büyük bir hız kazanmış ve dünya ticareti hızla artmıştır. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre toplam dünya ticareti 1960 yılında 266 milyar dolar iken, 1986 yılında 4.334 milyar dolara ulaşmış ve ortalama büyüme oranı yıllık % 10,89 civarında gerçekleşmiştir²⁸.

1994 yılına kadar sadece mal ticaretini düzenleyen GATT sistemi, 1994 yılında Uruguay Round sonunda, hizmet ticaretini de içermeye yönelik düzenlemelere girişmiş, bilgi teknolojisi ticaretinin hizmet niteliğindeki ürünlerini ve fikri mülkiyetin korunmasını kapsar hale gelmiştir²⁹. 1995 yılında yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) (World Trade organization (WTO)) ise, dünya ticaretinin tam serbestleşme amacına ulaşabilmesi için üye ülkelerin ortak çıkar ve karşılıklı olma ilkeleri doğrultusunda hareket ederek, dış ticarete her türlü engeli ve farklı işlemleri kaldırmasını öngörmektedir. Bu örgüt, ithalat ve ihracata uygulanan ve ticareti daraltıcı

²⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 1. Basım, İstanbul: Turhan Kitapevi, 1999, s. 185.

²⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 142.

²⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, s. 189.

²⁸ Doğan Uysal, “Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler” Derl. M.Ali Çukurçayır, **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Yayınevi, 2002, s. 306.

²⁹ Mesut Albeni ve Ömer Eroğlu, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta, 2002, s. 28.

etkide bulunan her türlü vergi dışı engeli, önce tarifeye dönüştürmeyi, sonra da tümüyle kaldırmayı hedeflemektedir³⁰.

Bu yaklaşımların yanında, bir anlamda onu tamamlayacak şekilde, bölgesel entegrasyon hareketleri de giderek yaygınlık kazanmıştır. Avrupa Birliği'nin açtığı yolu izleyerek gerek sanayileşmiş, gerekse dönüşüm ekonomileri de dahil sanayileşme yolundaki üyeler arasında çok sayıda bölgesel iktisadi gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Böylece, “bölgeselleşerek küreselleşme” adı verilen ve günümüzdeki hızlı küreselleşmenin temelini oluşturan süreç başlamıştır³¹.

- **Mali Küreselleşme:**

Küreselleşmenin önemli bir kaynağı mali küreselleşmedir. 1950’li yıllardan başlamak üzere, özellikle 1980’lerde hız kazanmış ve 1990’ların başlarında iyice kendini göstermiştir. Mali küreselleşme süreci, sanayileşmiş ve sanayileşme yolundaki ülke hükümetlerinin aldıkları kararlarla, döviz ve sermaye işlemleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak, ulusal piyasalarını dış mali piyasalarla bütünleştirmeleri olarak tanımlanabilir. Mali küreselleşme kapsamında, özel fonlar yüksek getiri elde etme hedefiyle, ülkeler arasında oldukça serbest bir biçimde dolaşmaya başlamıştır³². Mali küreselleşmede, sermayenin daha düşük risk altında, daha yüksek kazanç sağlayabilmek için sınır-ötesi alanlara yayılması sonucu ulusal finans piyasaları hızla bütünleşmiş, aralarındaki sınırlar ortadan kalkmıştır³³. 1980’li yıllarda uluslararası sistemde meydana gelen yeniden yapılanmanın bir uzantısı olarak önem kazanan ve çok yönlü bir etkiye sahip küreselleşmenin ekonomik boyutunun diğer bir ayağını oluşturan finansal küreselleşme “ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kaldırılması, finans piyasalarını çeşitli kontrol ve sınırlandırmalardan arındırarak uluslararası rekabete açılması, kurların dalgalanmaya bırakılması, uluslararası sermaye akımlarının artırılması ve yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları gibi yeni kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki rollerinin artması” şeklinde tanımlanmaktadır. Dikkat edilirse

³⁰ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, s. 191.

³¹ Seyidoğlu, *Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri*, s. 143.

³² Seyidoğlu, *Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri*, s.142.

³³ Özlem Özkıvrak, Dilek Dileyici, “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet, Türkiye”,s. 4. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/degisim/diger-yazilar/ozkivrak-globallesme-bolgesellesme.pdf> (01.02.2008).

finansal küreselleşme, hem küreselleşmenin bir parçası hem de küreselleşmeni hızlandıran önemli bir unsurdur. Nitekim finansal piyasaların bütünleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda faiz ve kur dalgalanmalarına imkan tanınması üretimin küreselleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır³⁴.

Görüldüğü gibi, dünyada küreselleşmenin ilk adımı finans kesiminde atılmıştır ve en kararlı önlemler, en yaygın, en geniş serbestleşme ve küreselleşme uygulamaları finans kesiminde olmuştur. Kaldı ki, halen küresel boyutta serbestlik en fazla finans kesimindedir. Sermayenin serbest dolaşımı, hizmetlerin, malların ve işgücünün serbest dolaşımının çok üzerindedir³⁵.

Sonuç olarak finansal liberalizasyon, genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaların kaldırıldığı ya da önemli bir ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir³⁶.

- **Üretimin Küreselleşmesi:**

Küresel pazara yönelik küresel üretim faaliyeti; hammadde, ara malı, emek maliyeti ve dışsal maliyetlerden oluşan üretim maliyetlerini minimize edecek şekilde, üretim sürecinin farklı aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi esasına dayanır. Üretim alanı olarak tüm dünyayı hedefleyen çok uluslu firmaların üretim faaliyetlerini maliyetlerinde avantaj sağlayacak şekilde sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalat anlaşmaları gibi değişik şekillerde uluslararası düzeye genişletmeleri, üretimin küreselleşmesi ile sonuçlanmıştır. Böylece, bir malın üretiminin değişik safhalarını oluşturan araştırma-geliştirme, parçaların hazırlanması, montajı, tamamlanması ve kalite-kontrolü gibi safhalar, birden çok ülkeye yayılmıştır³⁷. Küresel düzeyde üretim zincirlerinin farklı aşamalarını kontrol edebilen, üretim faktörlerinin ve devlet politikaları ile sağlanan avantajların kullanımında coğrafi farklılıklar nedeni ile ortaya çıkan potansiyeli kullanabilen, kaynak ve faaliyetlerini küresel ölçekte

³⁴ Serap Durusoy, "Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri", s. 1.
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/finans.doc> (10.02.2008)

³⁵ Nazım Güvenç, **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yayınları, İstanbul, 1998, s. 56.

³⁶ Durusoy, s. 1.

³⁷ Özkıvrak ve Dileyici, s. 4.

yönlendirebilen firmalar, küresel firmalar yani Çok Uluslu Şirketler, ÇUŞ'lerdir³⁸. Özellikle küresel mali piyasaların dünya genelinde etkinliğinin artması ve küresel pazarlar arasında entegrasyonun hızlanması üzerine, dünya tek büyük bir pazar haline gelmiştir. Bu durum, ÇUŞ'ler arasındaki rekabetin kızışmasına, bu nedenle de şirket evliliklerinin artmasına ve şirketlerin giderek daha fazla çokuluslulaşma sürecine girmesine sebep olmuştur. Bu nedenle, günümüzde devasa ÇUŞ'lerle karşılaşmakta ve bunların faaliyet alanları giderek çeşitlenmektedir³⁹.

ÇUŞ'lerin gelişimi ile hedefler, zaman içerisinde ulusal ölçekten çıkıp, uluslararası ölçeğe yükselmiştir. ÇUŞ'lerin gelişim sürecinde, sadece gelişmiş ülkelere (GÜ)'lere bir yayılım ile karşılaşılmamış, aynı zamanda GÜ'lerden gelişmekte olan ülkelere (GOÜ)'lere doğru da bir yabancı sermaye girişi gerçekleşmiş ve bu sermayenin de çok uluslu karakteri yüksek düzeyde olmuştur⁴⁰. Gerçekten de, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisi içerisindeki payı, halihazırda gelişmeleri “çok parlak” olarak nitelenen pek çok ulusu geride bırakacak bir büyüklüğe ulaşmıştır⁴¹. Küreselleşmenin bu boyutu ÇUŞ'lara çok büyük avantajlar vaad ederken, aynı gelişmeler, ekonomik yönden zayıf olan GOÜ'lerin sürece entegrasyonunda yaşanmamıştır.

- **Teknolojik Küreselleşme:**

Küreselleşmenin günümüzde bu denli önemli ve anlamlı bir yere sahip olmasının en önemli nedeni ise teknoloji alanındaki müthiş gelişimdir. Özellikle ulaşım ve iletişim maliyetlerinin çok düşmesi, bunun yanında bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerin bilgiyi çok kolay ulaşılır bir mal haline getirmesi küreselleşmenin bu denli yayılmasını sağlamıştır. Bu noktadan hareketle küreselleşmeyi, teknoloji merkezli bir değişim süreci olarak tanımlamak da mümkün görünmektedir.

Başdöndüren teknolojik gelişmelere bağlı olarak özellikle iletişim ve ulaşım maliyetlerinin süratle azalması, bilgiyi özgürleştirerek paylaşımını kolaylaştırırken, küreselleşme sürecinin etkilerini farklılaştırmakta ve büyümektedir. 1950'lerin

³⁸ Peter Drucker, Çev. Coşkun Can Aktan, “Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme”, s. 3. www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan (01.02.2008).

³⁹ Hasan Tağraf, “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2002, s. 45.

⁴⁰ A.Osman Balkanlı, “Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, 2002, s. 19.

⁴¹ Nusret Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No. 1997-47, İstanbul, s. 34-35.

sonlarına kadar Atlantik’i ve Pasifik’i tamamen geçen tek bir iletişim kablosu bulunmazken, bugün kabloların sayısı bir milyonu aşmıştır⁴².

2000’li yıllara gelindiğinde küreselleşme, internet teknolojisi, uydu iletişimi, dijital dünya ve e-devlet kavramlarıyla taşıdığı vizyonu pekiştirmiştir. Bugün küreselleşme sürecinin tamamlayıcı kavramı elektronik ticarettir. Hisse senetleri, hazine bonoları, döviz işlemleri, mal ve hizmet dolaşımı, bankacılık ve borsa işlemleri; fiili finans piyasaları yerine artık elektronik piyasalarda ve bankacılık ortamında gerçekleşmektedir. Bu anlamda küreselleşme, ulusal pazarların ve teknolojilerin birleştiği; uluslararası ticaretin yerini e-ticarete bıraktığı; ulusal devletin e-devlete yetki devrettiği; her türlü mal, hizmet ve kalifiye insan gücünün rekabet koşullarını sağlayacak düzeyde standartları yakalamak zorunda olduğu bir sürece dönüşmüştür⁴³.

1.2. Küreselleşme Sürecinin Evreleri ve Küreselleşmeye Yol Açan Etkenler

1.2.1. Birinci Küreselleşme: 1870 – 1970

Küreselleşme olgusu her ne kadar 20. yüzyılın son çeyreğinde ağırlığını hissettirmeye başlamış olsa da, temelleri 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Bugünden bakıldığında, küreselleşme kavramının açılımları içinde yer alabilecek süreç ve eylemlerin birkaç yüzyıldır devam ettiği görülmektedir. Aslında, Batı’nın denizler ötesi keşiflere başlamasıyla 1490’larda start alan bu dönem, ulusal devletleri güçlendirecek kolonilerin kurulması, bir başka deyişle, batılı ülkelerin siyasi, askeri ve ticari etkisinin yaygınlaştığı bir dönem olarak gelişir. Gidilen bölgelerde kurulan sömürgeler, bu ülkeleri sömürge imparatorlukları haline getirecektir⁴⁴.

Ardından, 1870’li yıllarda teknolojide meydana gelen yeniliklerden yararlanmak suretiyle Batı’nın gerçekleştirdiği sanayi devrimi, dünyanın diğer bölgeleri ile ilişkilerini bir yandan arttırırken, öte yandan da arasındaki gelir ve gelişmişlik düzey farklarını daha derin şekilde belirginleştirmeye başlamıştır. 1870 ile 1914 yılları arasında dış ticaretin serbestleştirilmesi ve geliştirilmesi çerçevesinde önemli adımlar atılmış, ÇUŞ’ler önem kazanmaya başlamıştır. Ticari ilişkilerin yayılmasında çok önemli bir role sahip olan ulaşımın geliştirilmesi için özellikle 19. yüzyılın ikinci

⁴² Ahmet Selamoğlu, “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme”, (Derl.) Veysel Bozkurt, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü: Alfa** içinde, 2000, s. 35.

⁴³ S. Sevinç Orhan, “Küresel İktisat Politikaları Olarak Liberalizasyon”, (Derl.) M. Ali Çukurçayır, **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2003, s. 415.

⁴⁴ Baskın Oran, “Küreselleşme ve Azınlıklar”, 2000, s. 9, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale2.htm>. (04.08.2007).

yarısında demiryolları yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Yine 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan iki önemli gelişme, 1869'da Süveyş Kanalı'nın, 1914'te Panama Kanalı'nın açılması, deniz ticaretini kolaylaştırma ve ulaşımın maliyetlerini azaltmada etkili olmuştur. Özellikle ülkelerarası ticaret açısından bakılacak olursa, bu gelişmeler ticaretin 19. yüzyıl sonlarında görece önemli bir düzeye ulaşmasında etkili olmuştur. Bu dönemde, ülkeler ve kıtalar arası ticaret ilişkileri iyice güçlenmiş, GÜ'ler, Asya, Afrika ve Amerika'da önemli koloni ve sömürgeler oluşturmuşlardır⁴⁵.

Sömürgeler sayesinde önemli kaynaklara sahip olan Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı'na kadar dünya ekonomisi içindeki önemi artmaya devam etmiştir. Avrupa ülkeleri arasında ticaretin ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu sayesinde Avrupa'nın dünya ticareti ve küreselleşme üzerindeki etkisi daha da artmıştır. Avrupa ülkelerinin Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında büyük bir yıkıma uğraması ve bu arada da Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi iç savaş ve çalkantılarını atlattığı üzerine ön plana çıkması, küreselleşmenin zaman içinde şekil değiştirmesine, ikinci küreselleşme dediğimiz 1970 sonrası döneme gelinmesine sebep olmuştur.

Tablo.1.1'de görüleceği üzere, birinci küreselleşmenin erken ve geç dönemleri ile ikinci küreselleşme dönemleri birbiriyle genel benzerlikler göstermektedir. Her evrede Batı'nın yayılması, Batı'nın belli kırılma (genişleme) noktalarında kabuğunu değiştirme gereksinimi duyduğu dönemlerde olmuştur. Birinci küreselleşme erken dönemi, bazı özellikleriyle diğer ikisinden ayrılır. Birinci küreselleşme geç dönem ve ikinci dönemlerde Batı'nın altyapısı (kapitalizm) ve üstyapısı (demokrasi, insan ve azınlık hakları vs) yayılmayla birlikte görülmüş ama erken dönemde Batı'nın altyapısı olarak kapitalizm henüz gelişmemiştir. Üstyapısında ise, demokrasi ve insan hakları hiç yoktur. Bu nedenle erken dönemi küreselleşme olarak tanımlamak da çok doğru olmayacaktır⁴⁶.

⁴⁵ Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?", **Economic Research Center Working Paper in Economic**, Ağustos 2004, s. 3.

https://www.researchgate.net/publication/5173574_Neoliberal_Kresellesme_inn_Bir_Firsat_mi_Engel_mi (12.08.2008).

⁴⁶ Oran, s. 9.

Tablo.1.1.
Küreselleşmenin Evreleri

	Birinci Küreselleşme Erken Dönem	Birinci Küreselleşme Geç Dönem	İkinci Küreselleşme
İtici güç	Denizcilikteki gelişmeler	Sanayileşme ve doğurduğu gereksinimler	1970'lerde çok uluslu şirketler, 1980'lerde iletişim devrimi, 1990'larda Batının tek kutup ve rakipsiz kalması
Yöntem	Önce kar, sonra siyasi baskı ve işgal	Önce misyonerler, ardından kaşifler, en son işgal	Kültürel-ideolojik etki, böylece ülkenin her yanı kendiliğinden etkilenir
Gerekçe	Putperestlere hak dini anlatmak	Beyaz adamın sorumluluğu, uygarlaştırma	En yüksek uygarlık düzeyi, uluslararası toplumun idaresi, demokrasi, piyasanın gizli eli, küreselleşme herkesin ortak çıkarıdır
Sonuç	Sömürgecilik	Emperyalizm	Küreselleşme

Kaynak: Oran, s. 9.

1929 – 1930 yıllarında yaşanan ve tüm dünyada ağır bir şekilde hissedilen Büyük Buhran veya diğer bir ifadeyle Büyük Dünya Krizi, ekonomilerin yüksek oranlı işsizlik ve durgunlukla karşılaşmasına neden olmuş, bu da, dünya ticaretinde ciddi bir gerileme yaşanmasına sebep olmuştur. Bu gerileme ve durgunluk 1940'lı yılların sonlarına kadar devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve hemen sonrasında Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumların kurulması ile küreselleşme olgusu yeniden gücünü hissettirmeye başlamış ve özellikle 1970'li yıllardan itibaren önünde durulamayacak bir hıza kavuşmuştur⁴⁷. Bu dönemde daha sık telaffuz edilmeye başlayan “Yeni Dünya Düzeni” terimi, 20. yüzyılın başından itibaren farklı dönemlerde telaffuz edilmiştir: İlk seferinde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra barış anlaşmaları yapılırken (1919), ikincisinde İkinci Dünya Savaşı'nda (1941 Atlantik Demeci) ortaya atılmıştır. Ancak her iki seferde de yeni bir kararsız dengeler bütünü ortaya çıkmış, her seferinde devlet sayısı artmıştır⁴⁸.

⁴⁷ Şenses, s. 3.

⁴⁸ Oran, s. 9.

1.2.2. İkinci Küreselleşme: 1970 Sonrası

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından, Amerika Birleşik Devletleri'nin öne çıktığı görülmektedir. Kazgan bu durumu Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zararı görmesi ile açıklamaktadır. Savaş, ABD'yi, 19. yüzyıl başındaki İngiltere gibi; neredeyse “Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk”a dönüştürmüştü. Bundan güç alan ABD, serbest piyasa ekonomisinin kendi koşullarıyla uygulanmasını istemiş⁴⁹, bu bağlamda dünya ekonomisi, ABD'nin önderliğinde kurulan Dünya Bankası, IMF ve GATT tarafından yönetilmeye ve yönlendirilmeye çalışılmıştır⁵⁰.

1970'lerin başlarında ABD tarafından bu şekilde yeni ekonomi politikaları oluşturulurken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods anlaşması ile kurulmuş olan ve altın-dolar ilişkilerine bağlı yürüyen uluslararası para sistemi çökmüş, sabit kur sistemi yerini dalgalı kur sistemine bırakmış, nihayetinde döviz piyasaları küreselleşmeye başlamıştır. Aynı dönemde ortaya çıkan petrol krizinin etkisiyle oluşan ve Avrupa bankalarında biriken Petro-Dolar/Euro-Dolar denilen fonlar, değerlenmek için kendilerine pazar ararken, GOÜ'lere yönelerek uluslararası bir borç piyasası yaratmışlar ve sermaye de böylece küreselleşmeye başlamıştır. Süreç içerisinde dünya ekonomisinde banka dengesi giderek büyümüştür. Bu dönemde yaşanan petrol bunalımı ve küresel durgunluk nedeniyle GOÜ'lerde ekonomik büyüme yavaşlamış ve bu ülkelerin krediye talepleri arttıkça mali sermayenin de gücü artmıştır. Küresel düzeyde faaliyet gösteren ve gittikçe istikrarsızlığı artan bir ortamda, kar peşinde koşan mali sermayenin en önemli gereksinimi, sermaye dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması, yabancı sermaye yatırımlarının kolaylaştırılması ve bankaların korunması olmuştur. Bu dönemde, ABD'de iktidara gelen Reagan ile İngiltere'de iktidarda bulunan Thatcher'in temsil ettiği çok uluslu-uluslararası şirketler ve sermaye kesimleri ulusal devletin ekonomi üzerindeki otoritesinin yerine piyasanın otoritesinin geçmesini ve politik otoritelerin, piyasanın mantığına tabi olmasını talep etmişlerdir. Bir başka deyişle, küresel bir piyasaya hükmetmeyi istemişler⁵¹ ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında temeli atılmaya çalışılmış olan “yeni dünya düzeninin” şekillenmesi 1970'li yıllardan

⁴⁹ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 12.

⁵⁰ Coşkun Can Aktan, “Globalleşme ve Yoksulluk”, 2004, s. 1.
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk>. (05.05.2007).

⁵¹ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, 2001, s. 282.

itibaren dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya başlayan, genellikle ABD güdümündeki ÇUŞ'ler tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Reagan ve Thatcher'in öncülüğünü yaptığı piyasa ekonomisinin dünyada hüküm sürmeye başladığı 1980'lerin başında, küreselleşme, özelleştirme ve bu politikaların savunucusu ve uygulayıcısı olan politikacılar iktidar olmuşlardır. Bu yeni politikaların, bu ülkelerden sonra giderek diğer batılı ülkelerde de etkinlik kazanmaya başladığını, hatta az gelişmiş veya GOÜ'ler için de önerilip kabul görmesiyle 1980'lerin egemen anlayışı haline geldiğini söylemek mümkündür. Neo-liberalizme, yeni ve klasik liberal fikirlere ve özellikle Adam Smith'e dayanan bu sistem, "Washington Sözleşmesi" olarak da bilinmektedir⁵².

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, tek kutuplu bir hal almaya başlayan dünyada küreselleşmenin kontrolü adeta tek süper güç olan ABD'ye kalmıştır⁵³. Dünya ticaretinin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve yeniden dizayn edilmesi amacıyla 1990'lı yılların ortalarında GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) almıştır.

1980'li yıllardan itibaren yeni küresel düzen içinde bir yandan Avrupa Birliği (AB), diğer taraftan NAFTA (North American Free Trade Area) (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) ve benzeri bölgesel blokların oluşması karşısında DTÖ, "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)"nı düzenleme ihtiyacı hissetmiştir. MAI, uluslararası sermayenin girdiği ülkelerde üretimden pazarlamaya kadar, mülkiyet edinme de dahil olmak üzere, hiçbir denetim ve sınırlamayla karşılaşmayacağı hususunda ulusların anlaşığı yasal bir düzenlemedir. Diğer bir ifadeyle, uluslararası yatırımları belirleyen yasaların liberalleşmesi; yatırımların korunması ve dolayısıyla küreselleşmenin yaygınlaşması amacıyla çok yönlü bir çerçeve anlaşması oluşturulmaya çalışılmıştır⁵⁴. "Sermayenin anayasası" olarak niteledirilen MAI, sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve bu yolla kaynakların daha etkin dağılımının sağlanmasını ortaya koymaktadır⁵⁵.

Bu dönemde, küreselleşmenin "edilgen aktörleri" durumunda olan üçüncü dünyada ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu GOÜ'lerde büyük bir borç krizi yaşanmıştır. Ülkeleri yöneten politikacılar, piyasa ekonomisi, küreselleşme,

⁵² Fikret Başkaya, **Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu**, Özgür Üniversitesi Kitaplığı, 2002, s. 22.

⁵³ Nevzat Güldiken ve Mehmet Aslan, "Küreselleşme ve Ulusallığın Diyalektik Etkileşimi I", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s. 189.

⁵⁴ Ekin, s. 76.

⁵⁵ Albeni ve Eroğlu, s. 29.

özelleştirme ve sendikal hareketlerin de direncini kırarak borç krizini çözmeye çalışmışlardır. Ancak, az gelişmiş ve GOÜ'lerde, dış borç ve yabancı kaynak bulma gereksinimi altında, IMF ve Dünya Bankası, "Yapısal Uyum Programları" çerçevesinde dışa açılma, dış dünyada rekabet etmek için iç kaynakların ihracı ve yabancı sermaye girişini destekleme çabaları neticesinde yeni yoksulluk sorunları ile karşılaşılmaya başlanmıştır⁵⁶.

Bu tarafla küreselleşme için, "bir yönüyle, tüm dünya ölçeğinde borç alanlarla borç verenler arasında karşılıklı etkileşimin bir sonucudur" demek de mümkündür. Bu sonuca ulaşırken, karşılıklı etkileşim sürecinde borç verenin küreselleşmeye katkısı, borç verebileceği ve politikalarını üzerinde uygulayabileceği ülkeyi yaratmak; bunun karşısında borç alanın ise küreselleşmeye katkısı, borç almaya devam edebilecek şekilde kendisinden beklenen politikaları uygulamak şeklinde ortaya çıkmaktadır⁵⁷. Bir başka deyişle, küreselleşmenin ortaya çıkışının altında yatan temel etkenlerden biri, dünya ticaretinin ve sermayenin talep edenlere borç olarak verilebilmesinin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi kaygısı ile yaşanan bir takım gelişmelerdir⁵⁸.

İkinci küreselleşme dönemi ilki ile mukayese edildiğinde, hem çok daha kısa sürede gerçekleşmiş hem de daha güçlü ve etkili olmuştur. Bunun başlıca nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

- 1970'lerden başlayarak, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olması⁵⁹.
- 80'lerde Batı'nın optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, internet gibi teknolojik buluşları devreye sokarak yarattığı iletişim devrimi⁶⁰.
- 90'larda SSCB'nin dağılması sonucu, güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı'nın yeniden tek güç odağı haline gelmesi. Sovyetlerin dağılması ile birlikte soğuk savaş dönemi sona ermiş, ABD'nin önündeki en büyük ideolojik güç ortadan kalkmıştır. Dönüşüm ekonomileri olarak anılan birçok ülke piyasalarını serbestleştirmeye başlamış ve liberal ekonomik düşünce tüm dünyaya hakim olmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren

⁵⁶ Olgun, s. 148.

⁵⁷ Mustafa Erdoğan, "Küreselleşmeye Dair", 2004, s. 3.

http://www.liberaldt.org.tr/guncel/Erdogan/me_kuresellesme.htm. (30.11.2008).

⁵⁸ Tağraf, s. 45.

⁵⁹ Ekin s. 34-35.

⁶⁰ Selamoğlu, s. 35

neredeysi tamamen ABD önderliğinde yönetilen bir küreselleşme süreci karşımıza çıkmıştır⁶¹.

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan gelişmeler, küreselleşme olgusunun yaygınlaşmasını sağladığı gibi, GÜ'lerin küreselleşmeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çabalarını da içermiştir. Bu tarihsel süreç içerisinde küreselleşme, ticaret, sermaye, girişim, emek, bilgi alanlarında yoğun bir şekilde yaşanması ile birlikte fırsatların açılıp genişlemesinin yanı sıra, yoğun rekabet ve güçlü performans eğilimlerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle sermayenin hareketliliği artmış, ülkelerden istenmeyen sermaye kaçışları yaşanmasına yol açabilen durumlar ortaya çıkmıştır. Artan kısa vadeli sermaye hareketleri, yurt içi tasarruflar ve yurt içi yatırımlar arasındaki ilişkileri bozmuştur. Aynı zamanda yatırım portfolyolarının çeşitlendirilmesine de yol açmıştır. Bu gelişmeler fırsatları arttırmakta, ancak aynı zamanda bazı sınırları da beraberinde getirmektedir⁶².

1.3. Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Yanları

Küreselleşme kavramı, ortaya çıkmaya başladığı dönemden itibaren tüm dünya ülkelerini ve toplumlarını pek çok açıdan etkilemeye başlamıştır. Bu çerçevede, küreselleşmenin özellikle ekonomik ve sosyal etkileri üzerinde durmak gerekmektedir. Bu etkilerin olumlu ve olumsuz yanları son yıllarda daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır. Geçmiş dönemlere göre günümüzde gerek mal ve hizmet, gerek sermaye hareketlerinin daha geniş bir alana yayıldığı, ekonomik ve sosyal ilişkilerin ile etkileşimlerin hem yoğunlaştığı hem de hızlandığını söylemek mümkündür.

Bunlar ve daha bir çok yönüyle küreselleşme süreci, ekonomik ve sosyal ilişkilerin olağanüstü gelişmesi sonucu kimilerine göre dünyayı büyük bir köy haline getirmiştir, kimilerine göre Amerika Birleşik Devletleri'nin kültürel ve ekonomik hegemonyasının tüm dünyaya hakim olmasından başka bir işe yaramamıştır⁶³.

Sonuç olarak, küreselleşmenin yarattığı ve dayattığı etkiler düşünüldüğünde, her iki düşünceye sahip bilim adamlarının da haklı oldukları yanlar vardır. Bu değerlendirmeler şu şekilde sıralanabilir:

⁶¹ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 141.

⁶² Nicholas Stern, "Macroeconomic Policy and the Role of the State in a Changing World", **EBRD Working Paper**, Report No: 19, (June 1996), s. 4.

⁶³ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 142.

1.3.1. Küreselleşmenin Olumlu Yanları

1990'lerden itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, mali anlamda küreselleşmenin algılanması, artan sınır ötesi karşılıklı bağımlılık; mal, hizmet ve para piyasalarının bütünleşmesi şeklinde açıklanabilir⁶⁴. Klasik Ekonomik Teori açısından bakıldığında, mali küreselleşme hem makro hem de mikro düzeyde önemli yararlar sağlar. Makro ekonomik açıdan yabancı sermayenin kalkınmakta olan ülkelerde tasarruf ve döviz açıkları gibi kalkınmadaki temel boşlukları kapayarak, kişi başına düşen reel geliri yükseltici sonuçlar doğurmasını sağlar. Nitekim yeni sanayileşmekte olan ülkelerde mali liberalleşmeye ağırlık verilmesinin altında yatan başlıca neden, yabancı sermayeden yararlanarak bu ülkelerin kalkınma hızlarını yükseltmek istemeleridir⁶⁵.

Ekonomik faaliyetlerde yaşanan sınır ötesi genişlemelere bakıldığında küreselleşme, uluslararası ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve sermaye piyasasında yaşanan gelişmeler şeklinde kendini göstermektedir. Ulusal ekonomilerin ihracat oranlarının artması ile küreselleşmenin ticaret boyutundaki olumlu etkileri açıkça gözlenebilmektedir. Örneğin, gelişmiş ülkelerde (GÜ) ticaretin toplam üretime oranı 1987 yılından 1998 yılına kadar %27'den %29'a, gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) ise %10'dan %17'ye yükselmiştir⁶⁶.

Mikro düzeyde ise mali küreselleşme, tasarrufçular, mali yatırımcılar ve işletme dışı kaynaklar kullanmak isteyen firmalar açısından da önemli avantajlar sağlar. Bu sayede fon arz ve talep edenler kendi iç piyasalarının dar kalıplarından kurtularak dış piyasalara açılmakta, böylece de tasarruflarını daha iyi koşullarla değerlendirebilmekte veya daha uygun koşullarla işletme dışı kaynak sağlama olanağı elde etmektedirler⁶⁷.

Teorik olarak, finansal küreselleşmenin en önemli faydası, ilgili ülkenin gelir artışındaki dalgalanmaya karşılık, yumuşak bir tüketim artışına neden olmasıdır. İyi gelişmiş iç piyasalara sahip ülkelerde, ekonomik ajanlar riski aralarında paylaşabilirler. Ancak, bu durum, ülke genelini ilgilendiren şoklarda, finansal akışlara açık olmayı

⁶⁴ Rajneesh Narula and John H. Dunning, "Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries", **Oxford Development Studies**, Vo. 18, No.2, 2000, s. 141-142.

⁶⁵ Seyidoğlu, s. 142.

⁶⁶ The World Bank, **World Development Indicators 2000**, <http://www.worldbank.org/data/wdi2000/html>. (17.01.2008).

⁶⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 143.

gerekli kılar. Bu akış, farklı ülkelerdeki ajanların risklerinin etkin şekilde kontrol altına alınmalarına yardımcı olur. Böylece, finansal küreselleşmenin, toplam tüketimin volatilitelerini azaltması ve ulusal tüketimin ve gelirin kompanse edilmesiyle refah seviyesinin artması beklenir⁶⁸. Bütün bunların yanında kamu açığı veren birçok ülkede, hükümetlerin bu açıkların finansmanı amacıyla, özellikle kısa süreli mali sermaye akımlarını özendirici politikalar izledikleri görülmektedir.

Küreselleşmenin en belirgin faydası, dünya piyasalarının entegrasyonu ve yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde bilginin kolay ulaşılır hale gelmesi suretiyle daha hızlı yayılmasıdır. Bu sayede, düşük işlem ve iletişim maliyetlerinden ortaya çıkan verimlilik, özellikle GOÜ'lerin kazançlarına yol açmıştır. Düşük maliyet, yüksek pazar etkinliği, yüksek verimlilik, düşük ticaret engelleri ve yeni yatırım fırsatlarının ortaya çıkması aracılığıyla rekabet artmıştır. Bu noktada GOÜ'lerin son yirmi yılda dünya ticaretine ve küresel ekonomiye aktif olarak katılmaya başladıkları söylenebilir. Bunun önemli nedenlerinden biri de hiç kuşkusuz coğrafi sınırların mal ve hizmet tedarikinin sınırlandırılmasında bir engel olmaktan çıkmış olmasıdır. Ayrıca, yaşanan gelişmeler, gerekli altyapıyı oluşturabilen GOÜ'lerin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmuştur. Başta Asya ülkeleri ve özellikle Güney Kore ve Tayvan gibi küreselleşmenin ortaya çıkardığı fırsatları iyi değerlendiren ülkelerin hızla büyüdüğü ve yaşam standartlarını yükselttikleri görülmektedir. Bunların yanında, banka dışı mali kurumların finansal aracılık sürecindeki önemlerinin gittikçe artması, daha yüksek uluslararası rekabet, daha fazla ekonomik gelişme, daha yüksek gelir düzeyi, daha yüksek kaliteli ürünler ve böylece daha yüksek hayat standartları görülebilmektedir⁶⁹.

Mali küreselleşmenin sağlanması ile sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, serbest piyasa mekanizmasına tüm dünya üzerinde işlerlik kazandırabildiği takdirde, kıt kaynakların etkin kullanımına hizmet edecek ve sermayenin daha verimli olacağı bölgelere kaymasına neden olacaktır⁷⁰. Sermaye, yatırımın getirisinin yüksek olduğu bölgelere gittikçe ve özelleştirme sonucu etkinlik arttıkça, bu değişiklikler küreselleşen ekonomideki bütün katılımcılar arasında paylaşılacak büyük kazançların doğmasına sebep olabilecektir.

⁶⁸ Köse, Prasad ve Terrones, s. 3.

⁶⁹ Gazi Erçel, "Globalization and International Financial Environment", **Bank of International Settlement Review**, No.79, 2000, s. 2-3.

⁷⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 143.

1.3.2. Küreselleşmenin Olumsuz Yanları

Küreselleşme yanlıları olduğu gibi küreselleşmeye karşı ciddi eleştiriler yöneltenler de vardır. Bu eleştiriler temelde küreselleşmenin nimetlerinden eşit bir şekilde faydalanılamamasından kaynaklanmaktadır. Yani, “küresel eşitsizlik” olgusu, bu alandaki en önemli sorunu oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomiler üzerindeki en temel olumsuz etkisi, ulus-devletlerin kendi ulusal ekonomilerini kontrol etme konusunda gözle görülür şekilde ağırlıklarının azalmasıdır. Son dönemlerde iktisadi politikalar uluslararası kurumlara ve ticaret anlaşmalarına dayandırılmaya çalışılmakta, bu durum ise ulusal organlardan uluslararası kurumlara doğru kısmi bir otorite ve güç transferinin yaşanmasına yol açmaktadır. Bu durum, bu kurumların ülkelerin politik kararlarına bile etki eder hale gelmesine neden olmaktadır⁷¹. Özellikle kendi kendine ekonomik sorunlarını aşamayan, yatırım ve borç çevrimi için yeterli finansman kaynağı bulamayan ve kısır bir döngüde sürekli ekonomileri kötüleşen ülkelere uluslararası kurum ve kuruluşların destek vermesi son derece yerinde bir durumdur. Ancak, bu yardımların özellikle sermaye sahibi olan GÜ’ün kazançlarını arttırmaya karşılık, GOÜ’lerin zaten bozuk olan ekonomilerini daha da bozucu “yanlı” destekler olması, GOÜ’leri ABD güdümündeki mevcut uluslararası kurumlara olan güvenini de ciddi seviyede zedelemiştir.

Bu bağlamda, ekonomik yönden GÜ’ler ve ABD’nin kısılcasına düşen GOÜ’lerin kendi sınırları içerisinde egemenlikleri çoğu açıdan sorgulamaya açık hale gelmiştir. Çünkü uluslararası alanda ekonomik, siyasi ve askeri bağımlılıkların artması, ulus-devletlerin kendi irade ve tercihlerine dayalı ekonomik ve sosyal politikalar yürütmelerine engel olmaktadır⁷².

Global finansın temel niteliği, en güçlü ülkeler de dahil, hükümetlerin siyasi kontrolleri ve uluslararası kuruluşların etkisi dışında olması ve bu nedenle istikrarsız bir yapı göstermesidir. Bu durum ise, finans sisteminin kredi yaratma fonksiyonuna bağlı olarak gelecekteki üretimi kontrol etmesi ve üretim artışının da finans kesimindeki istikrara bağlı olması nedeniyle, reel kesimi de istikrarsızlıklar ve krizler karşısında zayıf bırakmaktadır. 1997’de yaşanan Global Krizde olduğu gibi finans piyasasının

⁷¹ Mehmet Dikkaya ve Fatih Deniz, “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2006, s. 166.

⁷² Ömer Özpinar ve Ergün Şimşek, “Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2, 2003, s. 3.

yönetimine ilişkin siyasi otorite yetersizliği, genel olarak global ekonominin yönetimine ilişkin siyasi otorite yetersizliği ile sonuçlanmıştır⁷³ .

Küreselleşme ile ortaya çıkan bilgi teknolojilerindeki değişiklikler üretim yapılarının da değişmesine sebep olmuştur. Bu değişim birçok alanda maliyetlerin düşmesine ve kalitenin artmasına neden olsa da birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ile birlikte hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içlerinde gelir dağılımının olumsuz etkilendiği söylenebilir. Yani genellikle zengin daha zengin, yoksul ise daha yoksul hale gelmiştir. Dünyanın en zengin %20'lik nüfusu, üretimin %82'ine sahipken, geriye kalan %80'lik nüfusun yoksulluğu artmaktadır. Örneğin, dünyada günde 1 dolar veya altında gelirle yaşayan ve mutlak yoksul sayılan insan sayısı 1987'de 1.2 milyar kişi iken, 2000'li yıllarda bu sayı 1.5 milyara yükselmiştir. Buna karşılık, aynı dönemde zengin ülkelerin ulusal gelirleri ile birlikte kişi başına düşen milli gelirleri de artmıştır. GÜ'lerde kişi başına gelir 1970'li yıllarda ve 1980'li yılların başlarında 10.000 dolar ve dolayında iken, 1990 sonlarında bu rakam 24.000 dolara ulaşmıştır⁷⁴. Küreselleşmenin gereklerini gerçekleştiremeyen, diğer bir ifadeyle çağın hızına ayak uyduramayan GOÜ vatandaşlarının yaşam standartlarında kötüleşme görülmektedir. Özellikle gelir eşitsizliğinin artışı küresel bazda ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ülkeler bazında bazı istisnalar olmakla birlikte, genel olarak dünya ekonomisinin çok yavaş büyüdüğü, bu büyüme hızı ile tatminkar bir ücret düzeyinde, yeterli istihdam sağlanamadığı ve yoksulluğun hafiflemediği görülmektedir. Aksine, işsizlik ve yoksulluk artmakta, gelir dağılımındaki adaletsizlik derinleşmektedir⁷⁵. Ayrıca piyasa koşullarına göre dünyada gerçekleşen kaynak tahsisi, az gelişmişlik sorununu çözememektedir. Dünya Bankası'nın küreselleşme ve fakirlik üzerine yaptığı güncel bir çalışmada, ticaretin ve sermaye hareketlerinin düzensizleştirilmesinin küresel fakirliğin ve eşitsizliğin azaltılmasında etkin faktörler olduğu savunulmuştur. Ancak çalışma, düzensizleşen ticaretin ve sermaye piyasalarının ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içlerinde bireyler arasında gelir eşitsizliğini körüklediğini de göstermektedir. Üstelik bu eşitsizlik trendi gittikçe artan bir eğilim de göstermektedir. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1999 yılında hazırlanan gelişme raporunda, en zengin ülkede

⁷³ Özkıvrak ve Dileyici, s. 4.

⁷⁴ Meryem Koray, Küreselleşmeyi Tartışırken İnsan Hak ve Özgürlüklerini Yeniden Gözden Geçirmek, **TMMOB Sanayi Kongresi 2001**, Küreselleşme ve Sanayileşme Bildirileri, No. E/2001/291, İstanbul, 2002, s. 202

⁷⁵ Christian E.Weller ve Adam Hersh, "The Long and Short of It: Global Liberalization, Poverty and Inequality", **Center for European Integration Studies Working Paper**, No: B12, 2002, s. 27.

yaşayan kişi ile en fakir ülkede yaşayan kişi arasında 1985 yılında 76 kat olan ortalama gelir farkının, 1997 yılında yaklaşık 3 kat artarak 228 kata çıktığı vurgulanmaktadır⁷⁶. Globalleşme ile birlikte, süreç içinde gelir dağılımında sermayenin karı artarken, emeğin geliri düşmüştür. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, kar payları ücret gelirlerine göre yükselmiş, iş ve gelir güvencesi azalmış; nitelikli ve niteliksiz emek arasındaki ücret eşitsizliği artmıştır. 1980'lerden bu yana dünya nüfus piramidinin üst bölümünü oluşturan en zengin %20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay, hemen her ülkede artmıştır ki, bu kesim gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlasında milli gelirin %50'den fazlasını almaktadır. Bununla birlikte, milli gelirin daha büyük bir kısmı, daha az sayıda kişinin elinde toplanırken, dünya ekonomisinin 1950-1973 arasında %5 olarak gerçekleşen hızının 1990'larda %3'e düşmesi, bu zenginliğin yatırıma yönelmediğini göstermektedir⁷⁷.

Küreselleşme neticesinde GÜ'ler, GOÜ'lerin yabancı sermayeye karşı liberal politikalar uygulamalarının kaynak tahsisinin etkinliğini arttıracaklarını ve bu suretle GOÜ'lerde de refahın artacağını iddia etmektedirler. Sermayenin uluslararası arenada serbestçe dolaşması, maliyetin en düşük, karın en yüksek olduğu yerde üretimin yapılmasına yol açmaktadır. Son dönemlerde hisse senedi borsaları, portföy yatırımları ve elektronik donanım ulusal düzlemde kontrol edilememektedir. Küreselleşmenin ekonomik aktörleri dünya çapında bir ağ içerisinde hareket etmekte, bir devletin borsasındaki istikrarsızlık birkaç dakika içerisinde diğer borsalarda da olumsuz etkilere yol açmaktadır. Piyasalar, siyasal ve ekonomik gelişmelere karşı aşırı duyarlı hale geldiği için sermaye hareketleri anlık zaman dilimleri içerisinde bir ülkeden diğerine yön değiştirebilmekte⁷⁸, bu ani değişimler de mali durumları çok da stabil olmayan özellikle GOÜ'lerin ekonomilerini tehdit etmektedir.

Her ne kadar geleneksel teorik modellerde, finansal küreselleşmeyle birlikte, artan riskin entegrasyona katılan tüm ülkeler arasında paylaşıldığı söylene de, bu teorinin GOÜ'ler için de geçerli olduğunu söylemek için yeterli kanıt yoktur. Küresel piyasalara entegre olmayı başarabilmiş ve diğerlerinden daha iyi ekonomik göstergelere sahip olan ülkelerde bile, finansal küreselleşme, risk paylaşımı konusunda önemli bir gelişme kaydedememiştir. Gelişmiş ve endüstrileşmiş ekonomilerde ise, özellikle son

⁷⁶ Numan Kurtulmuş, **Sanayi Ötesi Dönüşüm, Küreselleşme ve İnsan Hakları Boyutuyla**, İş Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul, 2001, s. 132.

⁷⁷ Özkıvrak ve Dileyici, s. 4.

⁷⁸ Dikkaya ve Deniz, s. 167.

15 yılda risk paylaşımı konusunda iyi yönde bir gelişme olduğu söylenebilir. Ayrıca, finansal açıklığın artması, risk paylaşımı seviyesini de olumlu yönde etkilemektedir⁷⁹.

Endüstrileşmesini henüz tamamlamamış ülkelerin, küresel finansal piyasalara olan entegrasyonundaki artışa rağmen risk paylaşımlarının yetersiz olmasının nedenleri, bu ülkelerin, banka kredileri gibi risk paylaşımına fazla uygun olmayan daha az stabil sermayeye dayanıyor olmasıdır. Bunun yanında bono/tahvil portföyündeki tercihlerin de risk paylaşımını etkilediği söylenebilir. Tüm bu konfigürasyonda özellikle dış borç, gelişmekte olan piyasaların tüketim riskini paylaşımlarına mani olan önemli bir kalemdir. Bunlara ilaveten, iç piyasadaki finansal liberalizasyon ve uluslararası alandaki finansal entegrasyon, özellikle borç artışı ve borcun borçla finansmanı ile döndürülmesi durumlarında, kötü sonuçlar doğurabilecek finansal patlamalara neden olabilir⁸⁰.

Görüldüğü gibi ekonomide küreselleşme, IMF ve DB gibi kuruluşların iddia ettiği gibi, çağın gereği ve teknolojinin zorunlu sonucu değil, tersine, metropol sermayesinin istikrarlı kar oranları elde edememesi sonucunda, başvurmak zorunda kaldığı riskli bir yatırım yöntemidir⁸¹.

Yukarıda olumsuzlukları bahsedilen, özellikle zayıf ekonomik yapıya sahip GOÜ'ler için faydadan çok zarar getiren küreselleşme, bu ülkeleri, mevcut küresel düzende ekonomik refah yönünden aralarında uçurum olan GÜ'lere karşı daha zayıf ve korumasız hale getirmekte, bir manada “modern çağın sömürgeci” olmaya zorlanmaktadır.

1.4. Finansal Kriz Olgusu ve Finansal Kriz Türleri

1.4.1. Kriz Kavramı ile İlgili Temel Tanım ve Açıklamalar

Kriz sözcüğünün etimolojik kökeni Yunanca ve Latince'den gelmektedir. Yunancada “krinein” kökünden gelen “krisis”in anlamı, Latince'de de aynıdır⁸². Krisis kelimesinden gelen kriz kelimesi, İngilizcede “crisis”, Almandada “die krise”,

⁷⁹ M. Ayhan Köse, Eswar S. Prasad ve Marco E. Terrones, “How Does Financial Globalization Affect Risk Sharing? Patterns and Channels”, **IMF Working Paper**, WP/07/238, October 2007, s. 4.

⁸⁰ Köse, Prasad ve Terrones, s. 4.

⁸¹ Selim Somçağ, “Küreselleşmenin Ekonomik Anlamı”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl 4, Sayı 17, Kasım-Aralık-Ocak 2001-2002, Ankara, s. 156.

⁸² İzzettin Önder, “Ekonomik Kriz”, **Yeni Türkiye Ekonomik Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara (Eylül-Ekim 2001), s. 45.

Fransızca “crise”, Çince ise tehlike ve fırsat kelimelerinden oluşan “weiji” kelimesi şeklinde telaffuz edilmektedir⁸³.

Kriz sözcüğünün sosyal bilimlere girişi ise 17. ve 18. yüzyıllarda olmuş, iktisat biliminde çoğu kez “birden bire ortaya çıkan kötü gidiş yönünde gelişme”, büyük sıkıntı”, “buhran” ve “bunalım” gibi kelimelerle eş anlamda kullanılmıştır⁸⁴.

Bu tanımlara göre krizin özellikleri şu şekilde genellenebilir:

- Krizin öngörülememesi,
- Beklenmedik gelişmelerin meydana gelmesi,
- Önleme mekanizmalarının yetersiz kalması,
- Krizin sistemin varlığını tehdit etmesi,
- Mevcut sistemde değişiklik yapma gerekliliği,
- Krizin önlenmesi için alınması gereken önlemler için yeterli bilgi ve zamanın bulunmaması.

Günlük hayatta ise, finansal kriz, ekonomik kriz, mali kriz, siyasi kriz, ahlaki kriz, hükümet krizi, para krizi, döviz krizi vb şekillerinde kullanılmaktadır⁸⁵. Bunlar arasında en fazla sözü edilen krizler ise finansal ve ekonomik krizlerdir.

Ekonomik yapıya ilişkin herhangi bir olumsuzluğu “kriz” olarak tanımlayabilmek için belli unsurların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu durumda çeşitli dönemlerde meydana gelen enflasyon, deflasyon, devalüasyon, revalüasyon, resesyon, stagnasyon gibi ekonomik olayların her birisini kriz olarak tanımlamak doğru değildir. Örneğin, enflasyon bir kriz değildir ancak, gerek devlet, gerekse birey ve firmalar açısından büyük bir sorundur. Oysa hiperenflasyon, fiyatlar genel seviyesinin ani ve beklenmedik biçimde hızla artması olup, “kriz” olarak addedilebilir. Yine aynı şekilde deflasyon, fiyatlar genel seviyesinde bir azalmayı ifade eder ve bir kriz değildir.

⁸³ Callum Henderson, **Asya Çöküyor: Asya Krizi ve Sonrası**, Meral Güneç (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları 592, Dizi No: 014, Ocak 2000, s. 191.

⁸⁴ Yusuf Şahin, “Kriz Yönetimi”, Asım Balcı ve diğerleri (Drl.), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları** içinde (333-364), Ankara: Seçkin Yayınevi, 2003, s. 336.

⁸⁵ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Sayı 42, Yıl 7, Ankara, (Kasım-Aralık 2001), s. 1225.

Ancak, konjonktür içerisinde beklenmedik bir biçimde fiyatlarda meydana gelen ani düşme olarak tanımlanan depresyon bir krizdir⁸⁶.

Krizler içinde buldukları dönem koşullarından etkilendikleri için, etkilendikleri dönem koşullarına bağlı olarak kendilerine özgü nitelikler sergilerler. Bu nedenle her kriz ortamına uyacak bir kriz tanımlamaya yönelik tek bir doğru olarak genel kabul gören bir ifade yer almamaktadır. Kısa vadeli faiz oranları, hisse senedi ve emlak fiyatlarındaki değişimler, mali kuruluşların ticari borçlarını ödeyemez hale gelmesi ve iflasları gibi dayanaklar belirlenerek, referans alınan göstergelerin tamamının veya büyük kısmının hızla, kısa sürede ve düzenli bir biçimde kötüye gitmesi mali veya finansal kriz olarak algılanabilir⁸⁷. Sebebi ne olursa olsun, krizlerin vurduğu ülkenin ekonomisi için, ağırlığına ve süresine bağlı olarak, tahrip edici etkileri uzun süre devam eden bir özelliği vardır.

Krizler, bir ülkenin istikrarlı bir durumdan istikrarsıza geçmesine, ekonomisinde aniden beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların mikro açıdan firmaları, makro açıdan da ülke ekonomisini sarsacak sonuçlar ortaya çıkmasına vesile olabilirler⁸⁸. “İyi bir durumdan kötü bir duruma düşme” olarak tabir edilebilecek bu durum, en küçük iktisadi birimden (firma), en büyük iktisadi birime (devlete) doğru iç ve dış borçların arttığı, işsizliğin arttığı, fiyatların kimi zaman yükselip kimi zaman düştüğü, üretim dengesinin kararsız hale geldiği ve halkın kendi siyasi iktidarına karşı olan güveninin sarsıldığı bir ekonomik dönemin görünümüdür⁸⁹. Bu nedenle finansal krizler, ekonomik gelişme sürecinin son noktasına ulaşıldığında aşağı doğru keskin bir inişin kaçınılmaz olması nedeniyle iş süreçlerinde zirvelere de benzetilebilir⁹⁰.

Genel olarak krizlerin temel ortak özellikleri ani ve beklenmedik olması, tehdit ve yeni fırsatlar yaratabilmesi, ayrıca yayılma ve bulaşma özelliğine sahip olması olarak belli başlıklar altında toplanabilir.

Genel “kriz” kavramından, daha özele indiğimizde ülkelerin ekonomilerini ciddi seviyede tehdit eden ve goballeşmenin kaçınılmaz bir sonucu olan “finansal kriz”

⁸⁶ Aktan ve Şen, s. 1226.

⁸⁷ Charles P. Kindleberger, **Cinnet, Panik ve Çöküş, Mali Krizler Tarihi**, Neşenur Domaniç (Çev.), İstanbul: Scala Yayıncılık ve Tanıtım A.Ş., Nisan 2004, s. 7.

⁸⁸ Aktan ve Şen, s. 1226.

⁸⁹ Ali Özgüven, “İktisadi Krizler”, **Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 56.

⁹⁰ Graciela L. Kaminsky ve Carmen M. Reinhart, “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems”, **The American Economic Review**, Vol. 89, No. 3, (June 1999), s. 486.

kavramı ile karşılarız. Paul Krugman, krizin çok farklı nedenlerden ortaya çıkabilmesi nedeniyle belirli bir tanımının bulunmadığını öne sürerken, Edwards ise finansal krizleri paranın değerindeki düşüşe ve uluslararası rezervlerin ciddi biçimde tüketilmesine bağlamışlardır⁹¹. Mishkin'e göre finansal kriz, verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedeniyle, fonların etkili biçimde kanalize edilememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmalardır⁹². Bir başka tanımlamaya göre söz konusu kavram, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade eder⁹³.

Makroekonomik kriz türleri reel ve finansal sektör krizleri olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Reel krizler, mal-hizmet ve işgücü piyasalarında ciddi daralma şeklinde ortaya çıkar. Bu krizler, ekonominin üretim yapısında ciddi problemler yaşanmasını ifade etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, üretim miktarının azalması, tam istihdam düzeyinden uzaklaşılması, ekonomide atıl kapasitelerin oluşması ve işsizliğin artması şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Finansal krizler, para ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde geri dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sonuçlar olarak kabul edilebilir⁹⁴. Finans sektöründe oluşan krizler piyasaların etkin işleyişini bozan finansal piyasa çöküşleridir ve ekonominin reel kesimi üzerinde de tahrip edici etkiler yaratmaktadırlar. Finansal krizler, finansal piyasaların etkin bir şekilde işlevlerini yerine getirememesi ile sonuçlanırlar. Bu da ekonomik faaliyet hacminde şiddetli daralmalara yol açar. Finansal krizlerin etkilerinin derin olması ve ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyal unsurlarını köklü bir biçimde etkilemesi krizlerin açıklanmasını ve krizlere neden olan unsurların ortaya çıkarılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Sonuç olarak, Güney Amerika, Güney Asya ve Rusya krizlerine kadar ekonomi literatüründe çeşitli kriz tanımları ve teorileri mevcut iken, her vuran krizle birlikte, bu bölgeler iktisatçı ve politika belirleyiciler için deneysel bir laboratuvar olmuş, bunlardan

⁹¹ Sebastian Edwards "Does the Currency Account Matter ?", **National Bureau of Economics Research (NBER) Working Papers**, No:8275, November 2000, s. 29. <http://www.nber.org/papers/w8275> (10.09.2007).

⁹² Frederic S. Mishkin, "Lessons From Asian Crisis", **National Bureau of Economics Research (NBER) Working Papers**, s.1-2. <http://www.nber.org/papers/w7102> (10.09.2007).

⁹³ Edwards, s. 29.

⁹⁴ Aykut Kibritçiöglü, "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 44, Eylül-Ekim 2001, s. 176. <http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/publications.html> (02.03.2008).

önemli dersler çıkarılmıştır⁹⁵. Ancak dikkat edilmesi gereken durum, bahsi geçen coğrafyaların GÜ ve ABD tarafından yüzyıllarca sömürülmüş ve son dönemde de ekonomik yönden ağır sorunlar yaşayan GOÜ'lerin ağırlıkta olduğu ülkelerden oluşmasıdır.

1.4.2. Finansal Krizlerin Gelişme Süreci

Neoklasik teori bağlamındaki finansal liberalleşme düşüncesi, yerli tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda yabancı tasarrufların yerli yatırımlar ve büyüme için önemli bir kaynak oluşturabileceği temeline dayanmaktadır. Bu düşünceye göre, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi (dış finansal serbestlik) sonucunda tasarruflar, sermaye darboğazı çeken ülkelere akacak, bir başka deyişle, ekonomik etkinliği geliştirerek büyüme ve istihdamı gerçekleştirmek için yurtiçi tasarrufları yeterli olmayan GOÜ'lerde faiz oranını yükselterek, tasarruf fazlası olan ülkelerin tasarrufları çekilecek ve bu süreç, GOÜ'lerdeki faiz oranları uluslararası faiz oranı seviyesine inene kadar devam edecektir⁹⁶.

Özellikle küreselleşmenin hızlandığı 1980-1990 döneminde, bazı yazarlar, küresel düzeyde yaşanan bu akımların teorik olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumlu etkilere sahip olacağını savunmuşlardır. Tasarruf fazlası olan GÜ'lerin sermayenin tasarruf eksikliği ve dolayısıyla da sermaye ihtiyacı olan GOÜ'lere kayması planlanmıştır. Bu sayede GÜ'lerden gelen sermaye sahipleri daha yüksek faiz geliri elde etme şansını yakalayacak ve GOÜ'lerde ihtiyaçları olan sermayeye kavuşmuş olacaklardır⁹⁷.

1990'larla birlikte piyasa ekonomisine geçilirken hem büyük zorluklar hem de büyük fırsatlar doğmuştur. Daha önce bir devlet kendi ekonomisinin hemen hemen tüm yönlerini kontrolü altında tutabilirken, tercihlere dayalı piyasa ekonomisine geçiş için ülkeler planlı girişimlerde bulunmaya başlamışlardır⁹⁸. Neoklasik teori uyarınca, küreselleşme olgusu ile birlikte, sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılması yönündeki çabalar artmış, özellikle GOÜ'ler, siyasi sistemlerini demokratikleştirme

⁹⁵ Gazi Erçel, "Küreselleşme ve Uluslararası Finansal Gelişmeler", **17. Asya Bankalar Birliği Genel Kurulu** 2, İstanbul, Türkiye, 2000.

⁹⁶ Koray Duman, "Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları". **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi**. (Ocak 2002), s. 41.

⁹⁷ Bülent Güloğlu ve A. Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No. 27, Ekim 2002, s. 3 www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf (10.01.2008).

⁹⁸ E. Joseph Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev: A.Taşçıoğlu, D.Vural, Plan B Yayınları, İstanbul, 1998, s. 160.

çalışmalarına başlamış, bu sistemle uyumlu olarak çalışan serbest piyasa ekonomisini benimseyen hukuki düzenlemelere hız vermişlerdir. Bu bağlamda, GOÜ'leri yöneten dönemin hükümetleri tarafından mali sistemlerin serbestleştirilmesi amacıyla bir dizi reformlar yapılmıştır. Bunların en önemlileri, faiz oranlarının serbest bırakılarak kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların merkez bankalarında tutmak zorunda oldukları mevduat munzam karşılık oranlarının düşürülmesi, bankacılık sektörünün hem yabancı hem de yerli yatırımcılara açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir⁹⁹.

Gerçekten de, 1980 sonrasında GOÜ'lerde yaşanan yeni ekonomik yapılanmalar ve finansal liberalleşme neticesinde, uluslararası sermaye yönünü GOÜ'lere doğru çevirmiştir. Bu akımların olumlu etkilerinden yararlanmak isteyen pek çok ülke bu dönemde finansal serbestleşme politikalarını benimsemiştir. Bu ülkelerdeki faiz oranlarının diğer ülkelere kıyasla yüksekliği ve bu ülkelere duyulan güven, bu akımın en önemli nedenlerinden biridir. Ayrıca, OECD ülkelerinde gerçekleşen düşük büyüme oranları ve buna bağlı olarak bu ülkelerin faiz oranlarını biraz daha gevşek bırakması, dolayısıyla dünya genelinde faiz oranlarının düşmesi ve diğer taraftan da yeni oluşan yatırım fırsatlarının etkili olduğu da söylenebilir¹⁰⁰. Bu sebeplerle kısa vadeli sermaye hareketleri (portföy yatırımları, tahviller, mevduat sertifikası, ticari kağıt ve hisse senedi) GOÜ'lere yönelik uluslararası sermaye içerisinde önemli kalemleri oluşturmaya başlamıştır. Portföy yatırımlarındaki artışta GOÜ'lerdeki özelleştirme programlarının (Arjantin örneği) bu ülkelerin kredi derecesini dünya nezdinde artması ve gerçekleştirilen yapısal reformlarla birlikte (Meksika örneği) yüksek kazanç beklentilerinin artması bu ülkelere sermaye akımlarının yönelmesine sebep olmuştur.

Bu tür finansal akımlar nedeniyle giderek daha küresel bir hale gelen finansal sistem, sermaye piyasalarının etkinliğini arttırmıştır. Ancak bu serbestinin ulusal döviz piyasalarına yansımaları, ülkelerin döviz rezerv hareketliliğinin giriş ve çıkış evrelerindeki "kısa vadecilik" ve ulusal finans piyasalarının giderek daha fazla spekülasyon saldırılara açık hale gelmesi sonucu ortaya çıkan belirsizlik ve risk ortamıdır¹⁰¹. Böylece, merkez bankaları giderek daha yüksek miktarda rezerv tutmaya zorlanmakta, bu da reel fiziksel yatırımlara ayrılacak kaynakların giderek daraltılması anlamına gelmektedir. Nitekim, UNCTAD verilerine göre, 1990-1998

⁹⁹ Güloğlu ve Altunoğlu, s. 3.

¹⁰⁰ Durusoy, s. 5.

¹⁰¹ Erinç Yeldan, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", (II. Dünya Sosyal Forumu) **Rethinking Development Economics: Active Growth and Social Policies Under Globalization Conference**, (31 Jan – 5 Feb 2002), Brazil, s. 7.

arasında tüm kalkınmakta olan ülkelere toplam 1890.6 milyar dolarlık bir sermaye girişi yaşanmış, bunun 1083.6 milyar doları 16 GOU piyasasına yönelmiştir. Aynı dönemde, kalkınmakta olan ülkelere 577.2 milyar dolarlık bir sermaye çıkışı yaşandığı; dolayısıyla 1990-1998 döneminde toplam net sermaye girişinin 1313.4 milyar dolar olduğu görülmektedir. Net sermaye girişlerine görece uluslararası döviz rezervi birikiminin %33.3'e ulaştığı görülmektedir¹⁰². Buradan, günümüzde GOÜ'lerin yüksek reel faiz pahasına sağladıkları sermaye girişlerinin yaklaşık üçte birini rezerv birikimine ayırmakta olduğu hesaplanabilmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, finansal liberalizasyonla birlikte bankacılık sisteminin kırılganlığı da büyük ölçüde artmaktadır. Faiz tavanlarının kalkmasıyla birlikte faiz oranlarının artan volatilitesi, bankaları ciddi faiz riskleri ile karşı karşıya getirmektedir. Regülasyon uygulamaları ile kısa vadeli faizlerin her zaman uzun vadeli faizlerin altında kalması garantilenirken, finansal liberalizasyonla birlikte bu garanti ortadan kalkmış ve vade uyumsuzlukları nedeniyle banka bilançoları daha riskli hale gelmiştir¹⁰³.

1990'lı yıllarda yaşanan bu gelişmelerin ardından, serbest piyasa ekonomisinin önündeki engellerin büyük bir kısmı ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, ülkelerarası ticaret kolaylaşmış; ne var ki, ekonomik problemlerin ülkeden ülkeye geçmesi olarak tanımlanan "bulaşma etkisi" (contagion effect) giderek artmış, ekonomik krizler daha kolay biçimde yayılma eğilimi göstermiştir¹⁰⁴. Özellikle hedge işlemleri ile birlikte, bir ülkede riske edilen fonlar diğer ülkede garanti altına alınmaya çalışılırken, Proxy hedging¹⁰⁵ şokları krizlerin hızla yayılmasına ortam hazırlamıştır. Bunun sonucu olarak, krizde olan bir ülke ile doğrudan ilişkisi bulunmayan herhangi bir ülke bile kendini ciddi sorunların içinde bulabilmektedir. Etki alanı neredeyse bölgenin tamamı olan Doğu Asya ve Rusya'daki krizler, bir mali krizin nasıl hızlı ve zorlayıcı bir biçimde patlak verebileceğini ortaya koymaktadır¹⁰⁶. Bu dönemde küreselleşmenin katı

¹⁰² United Nations Conference on Trade and development (UNCTAD), Trade and Development Report, 1999, Geneva.

¹⁰³ Duman, **Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, s. 41.

¹⁰⁴ Erçel, **Küreselleşme ve Uluslararası Finansal Gelişmeler**, 2000.

¹⁰⁵ Belirli bir risk için direkt olarak hedge yapmak yerine, finansal enstrümanların birbirleri ile fiyat ve oran olarak ilişkileri nispetinde hedge yapmaktır. Ülke paraları için en çok kullanılan hedge işlemi budur.

¹⁰⁶ Erçel, **Küreselleşme ve Uluslararası Finansal Gelişmeler**, 2000.

tarafklarının bile bu olumsuz etkiyi göz ardı edemedikleri görülmüştür¹⁰⁷. Tablo 1.2.'de, finansal liberalizasyon sürecinde yaşanan krizler verilmiştir.

Tablo 1.2.
Finansal Liberalizasyon ve Krizler

Ülke	Finansal Liberalizasyon	Kriz Yılı
Arjantin	1977	1980, 1989, 1994, 2001
Bolivya	1985	1987
Brezilya	1975	1985, 1994
Şili	1980	1981
Kolombiya	1980	1982
Meksika	1989	1982, 1992, 1994
Paraguay	1990	1995
Uruguay	1976	1981
Venezuela	1976	1983
Endonezya	1989	1992
Güney Kore	1983	1997
Malezya	1991	1985, 1997
Tayland	1989	1979, 1993, 1997
Filipinler	1981	1981
İsrail	1990	1985
Ürdün	1988	1989
Kenya	1991	1993
Tanzanya	1993	1998
Türkiye	1987	1994, 2001
Mısır	1991	
Zambiya	1992	1995
Guatemala	1989	
Peru	1980	1989
El Salvador	1991	1989

Kaynak: Charles Wyplosz, How Risky is Financial Liberalization in the Developing Countries?, **Discussion Paper Series**, UN, 2001, s.26

¹⁰⁷ Güler Aras ve Alövsat Müslümov, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde KOBİ'lerin Yeri: Finansman, Ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri", **21. Yüzyılda KOBİ'ler Sempozyumu**, 7, Gazi Magosa, KKTC, 2002.

Ayrıca gözden kaçırılan çok önemli bir nokta vardır ki, bu da henüz finansal serbestleşmeye hazır olmayan GOÜ piyasalarının yapılan serbestleşmeler nedeniyle çok kırılgan bir hale gelmesidir. Bu konuda oluşmuş olan geniş bir ekonomik literatür, farklı tartışma noktalarına işaret etmektedir. Vamvakidis (1999)'e göre, bütüncül ve küresel bir liberalizasyon anlamlı sonuçlar vermekte ve bu tür politika tercihlerinin daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmayı sağladığı ifade edilmektedir¹⁰⁸. Hatta Balassa (1990), finansal sistemde doğru düzenlemeler yapılırsa, finansal liberalizasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu söylemektedir¹⁰⁹. Ancak, küresel anlamda neo-liberal politikaların uygulandığı GOÜ'lerde, gerek büyüme rakamları, gerek finansal krizler ve gerekse piyasa gelişmeleri açısından, özellikle son yirmi yıl içinde önemli problemlerin yaşandığı da ifade edilmektedir. Geçiş ekonomileri de denkleme dahil edildiğinde, bu ülkeler içerisinde iyi performans kaydettiği düşünülen ve AB üyeliği elde eden Polonya'da bile yoksulluk oranının 1990'lardan daha yüksek düzeyde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir¹¹⁰. GOÜ'lerde artan kırılganlık, geri kalmış ve GOÜ piyasalarını ekonomik krizlere karşı korumasız bırakmıştır¹¹¹.

Sonuç olarak GÜ'ler, bu ülkelerin ekonomilerinde yaşanan kendileri için olumlu etkilerinden yararlanmak istemekte ve olumsuz etkilerini de bertaraf etmek için sermaye piyasası araçlarını kullanarak¹¹², olumsuz bir ekonomik gelişme söz konusu olduğunda herhangi bir sınırlamayla karşılaşmadan kendisi için gerekli tedbirleri derhal alabilmektedir. Hedef ülkelerde yaşanan en küçük bir olumsuzlukta sermaye derhal yön değiştirmekte ve tüm ekonomik istikbalini bu tür dış kaynaklara bağlamış olan kırılgan GOÜ'ler için aniden ülkeyi terk edebilen "sıcak paranın" faydası tartışılır hale gelmektedir. Bu nedendir ki, 1980'lerden itibaren gelişmeye başlayan "sıcak paraya endekli" ekonomi politikaları, birkaç Güney Doğu Asya ülkesi dışında birçok GOÜ'de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Finansal liberalleşme politikaları bekleneni vermemekle kalmamış, uygulandığı ülkelerin birçoğunda finansal krizlere neden olmuş ve ülke ekonomilerine ciddi zararlar vermiştir¹¹³.

¹⁰⁸ Athanasios Vamvakidis, "Regional Trade Agreements or Broad Liberalization: Which Path Leads to Faster Growth?", **IMF Staff Papers**, Vol. 46, No.1, March 1999, s. 42.

¹⁰⁹ Bela Balassa, "Financial Liberalization in Developing Countries", *Studies in Comparative International Development*, 1990, Vol 25, No.4, s. 66.

¹¹⁰ Dani Rodrik, "After Neoliberalism, What?", **Alternatives to Neoliberalism Conference** Sponsored by the New Rules for Global Finance Coalition, May 23-24, 2002, s. 1. <http://www.new-rules.org/docs/afterneolib/rodrik.pdf>. (28.04.2008).

¹¹¹ Zeynep Karaçor, **Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizlerinin Öğretileri**, Çizgi Yayınevi, 2007, s. 183.

¹¹² Duman, **Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, s. 38.

¹¹³ Güloğlu ve Altunoğlu, s. 3.

Yukarıda belirtildiği üzere, Finansal krizler farklı coğrafyalarda ve farklı makroekonomik şartlar altında ortaya çıkıyor olmasına ve dolayısıyla her bir krizin kendine özgü unsurlara sahip olması, krizlerin öngörülememesine neden olmakta, ancak krizlerin nedenleri ne olursa olsun, şaşırtıcı biçimde sonuçları aynı olmaktadır. Zira, milli gelirin düşmesi sonucu ülke ekonomisi fakirleşmekte, mali piyasalardaki dalgalanmaların artması sonucu da yatırımcılar zarar etmekte ve dolayısıyla işsizlik artmaktadır¹¹⁴.

1.4.3. Finansal Kriz Türleri

Literatürde finansal kriz gruplandırmaları söz konusu olmakla birlikte IMF krizleri, para, bankacılık ve borç krizleri olarak üçlü bir genel ayrıma tutmuştur. Genel bir sınıflandırma yapmak gerekirse, finansal krizlerin temel ayrıştırılması, bankacılık, para ve borç krizleri şeklinde yapılabilir. İleride de açıklanacağı gibi, genellikle birlikte seyreden bankacılık ve para krizleri “ikiz krizler” olarak da tanımlanmaktadır. Para krizleri yaşanan süreç içerisinde, birinci, ikinci ve üçüncü nesil para krizleri olarak farklı isimler altında gruplandırılmıştır.

Ayrıca, krizlerin kaynaklandığı sektöre, dengesizliklerin yapısına ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın vadesine göre sınıflandırma yapmak mümkündür. Yaşanan bir krizin etkilerinin tespitinde sorunun sadece finansal boyutunu irdelemek son derece sığ bir bakış açısı olmaktan ibaret kalacaktır. Dolayısıyla, krizin reel sektör üzerindeki etkilerinin de değerlendirilmesinin ihmal edilmemesi gerekir.

Tüm bunların yanında, özellikle 2008 Küresel Krizi’yle birlikte, “finansal kriz” kavramının GOÜ’lerin bir sorunu olmadığını, GÜ’leri de farklı şekillerde ve farklı etkilerle ağır hasarlar oluşturabildiğini müşahade etmiş bulunmaktayız. Krizlerin türleri, sayıları, toparlanma süreleri ile kriz başına milli gelir kaybı konularında veriler Tablo 1.3’de gösterilmiştir.

¹¹⁴ Burçak Tülay, Ataman P. Erdönmez, “Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar”, **Türkiye Bankacılar Birliği, Bankacılar Dergisi**, Sayı:31, 1999, s. 1.

Tablo 1.3.**Krizlerde Küresel Değerlendirme ve Kriz Verileri**

	Krizlerin Sayısı	Ortalama Toparlanma Süresi (Yıl)	Kişi Başına Milli Gelir Kaybı (%)	Milli Gelir Kaybına Yol Açan Krizler
Döviz Krizleri	158	1.6	4.3	61
Sanayileşmiş Ülkeler	42	1.9	3.1	55
Gelişen Piyasalar	116	1.5	4.8	64
Döviz Çöküşleri	55	2	7.1	71
Sanayileşmiş Ülkeler	13	2.1	5	62
Gelişen Piyasalar	42	1.9	7.9	74
Bankacılık Krizleri	54	3.1	11.6	82
Sanayileşmiş Ülkeler	12	4.1	10.2	67
Gelişen Piyasalar	42	2.8	12.1	86
Döviz+Bankacılık Krizi				78
	32	3.2	14.4	
Sanayileşmiş Ülkeler	6	5.8	17.6	100
Gelişen Piyasalar	26	2.6	13.6	73

Kaynak: Ömer Faruk Çolak, Hakan N. Ardor ve Mengü Tunçay, "Finansal Kriz ve Bankalar: Türkiye'de 2000 ve 2001 Krizleri Örneği", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl: 7, Sayı: 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s. 703.

1.4.3.1. Para Krizleri

Para krizleri, ülke parasına duyulan güvenin sarsılması sonucu yaşanan krizler şeklinde ifade edilebilir. Para krizleri, finansal piyasaların hızla serbestleştirilmesi sonucu en sık karşılaşılan kriz türlerinden biri haline gelmiştir. Yakın zamanlarda oldukça çok sayıda para krizi yaşanmıştır. 1990'lı yılların başında Avrupa Döviz Kuru Mekanizması krizini, 1994-1995'te Latin Amerika'daki kriz takip etmiş, aynı dönemde Türkiye'de yaşanan krizin hemen ardından Asya Krizi ortaya çıkmıştır. Para krizleri ile ilgili ilk çalışmalar, temeli Salat ve Henderson'un (1978) altın piyasası için bir tavan fiyatı belirlediğinde bir fiyatın spekülörlerin saldırıları sonucu aşağılanacağı dolayısı ile hükümetin böyle bir tavan fiyat uygulayacaksa elinde bir miktar rezerv olması zorunluluğunu ve bu rezervi böyle bir saldırıda kullanması gerektiğini belirten Krugman (1979) tarafından Birinci Model para krizlerine uyarlanması ile ortaya çıkmıştır. Krugman bu modeli genişletmiş ve benzer bir çok çalışma da bunu takip etmiştir. Bu çalışma modelleri "kanonik modeller" olarak anılmış, 1973-1981 Arjantin para krizlerini açıklamak için ortaya atılmış olan bu modeller, spekülatif ataklara atıfta

bulunmakta ve para krizlerinin nedenlerini, makroekonomik politikalar ile sabit kur sistemi arasındaki uyumsuzluklarla açıklamaktadırlar¹¹⁵.

1.4.3.1.1. Para (Döviz) Krizi Tanımları

Para krizleri, GOÜ'lerde en sık yaşanan kriz tipidir. 1982'den bu yana Latin Amerika'da ortaya çıkan ve 1994'te Türkiye'de yaşanan krizler para krizleridir.

Döviz krizi olarak da ifade edilen para krizi, ulusal paranın yabancı para karşısında önemli derecede devalüe edilmesi olup, çeşitli sınıflandırmaları söz konusudur. Bazı iktisatçılar para krizini “döviz kuru krizi” ve “ödemeler dengesi krizi” olarak iki farklı kategoriye koymakta, ilgili ülkenin kur sistemi de bu sınıflandırmada belirleyici olmaktadır. Para krizini oluşturan sürecin başlangıcı, ulusal paraya yönelik olan spekülasyonun yön değiştirerek dövizde yönelmesi olup, yön değiştirme eğilimini belirleyen en önemli unsur ise dış ödemeler bilançosunun bozulması ve/veya rezervlerin tükenmek üzere olduğu beklentisinin dövizde olan talebi hızlandırması¹¹⁶, diğer yandan da ülke otoritelerinin uluslararası rezervlerin hacmini arttırarak ve/veya faiz oranlarını yükselterek ülke parasını savunmaya yönelmesidir¹¹⁷. Döviz talebindeki hızlı artış, bu arada resmi rezervlerdeki erimeye rağmen durdurulamazsa; beklenmeyen ve istenmeyen boyutta bir devalüasyona yol açarak, döviz borçlusu olan yerli aktörler ile yerli paradan alacaklı olan yabancı aktörler büyük zararlara uğrarlarsa, bu da bir para krizi olarak ifade edilebilir¹¹⁸.

Para krizleri her zaman olmasa da, çoğunlukla sabit döviz kuru standartları uygulaması altında, para kurulu uygulamasında, ya da ülke parasından kaçış durumunda ortaya çıkar¹¹⁹. Bu krizler, özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde, piyasa katılımcılarının talepleri aniden yerel para ile birimlendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyonun devalüasyonla veya şiddetli değer kaybı ile sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarda rezerv satmak ya da faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle

¹¹⁵ Hatice Erkekoğlu ve Emine Bilgili, “Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 24, Ocak-Haziran 2005, s. 17.

¹¹⁶ Ongan, s. 28-29.

¹¹⁷ Yay, s. 1236.

¹¹⁸ Korkut Boratav, **Yeni Dünya Düzeni Nereye?**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, Aralık 2004, s. 108.

¹¹⁹ Yay, s. 1236.

parayı korumaya zorlanırsa, ardından bir döviz veya para krizinin oluşması beklenebilen bir süreçtir¹²⁰. Özellikle liberalleşme sonrası, özel sektörün yüksek borçluluğu, yüksek ABD faiz oranları, yüksek kamu borcu ve bankaların yüksek yabancı sorumlulukları bir döviz krizi olasılığını arttırmaktadır¹²¹.

Para krizi ortaya çıktığında ekonomik birimler genellikle aynı davranış biçimlerini sergilemektedirler. Mali sıkıntı ve borç kıskacından kurtulmak isteyen ülkeler, döviz kazanmak amacıyla ya mallarını dış piyasada ucuza satmaya başlayacaklar, ya da dış piyasalardan yüksek faizler ile borçlanmak zorunda kalacaklardır. Ülke mallarının ucuza satılması ülke gelirinin düşmesine ve büyümenin olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır. Diğer taraftan, yüksek faizle alınan borçlar krizin ani etkilerinin azalmasına sebep olacak, ancak bu sefer de, ya yüksek faiz yükü nedeniyle piyasaları borç krizine sürükleyecek ya da ülkeyi özellikle siyasi dış baskılara açık hale getirecektir.

Gerçekten de, GOÜ'lerin hemen hepsinde hükümetler, izledikleri kur politikalarıyla sermaye girişlerini teşvik etmişlerdir. Bu, genellikle kontrollü kur rejimleri şeklinde olmuştur. Kur artışı baskılandığı zaman, yurt içinde yerli para cinsinden faizlerin yüksek olması, doğal olarak döviz cinsinden getirileri çok cazip hale getirerek sermaye girişlerini sürdürmeyi sağlamıştır¹²². Ayrıca, para ikamesinin mükemmel olduğu ülkelerde kaçış için yasal kısıt olmaması bu cazibeyi daha da arttırmaktadır.

Günümüzde, özellikle direkt finansal bağımlılığın ve ilişkilerin yoğun olduğu ülkeler arasında, ülkelerin birinde meydana gelen bir para krizi, diğer ülkeye de bulaşabilmektedir. Bu durumun yanında, endirekt olarak da finansal bağımlılıktan söz edilebilir. Endirekt bağımlılık ile ifade edilmek istenen konu, borç veren bir yatırımcı kurum/kuruluşun borç verdiği ülkeden, gelecekte, verdiği kredileri geri alamama riskine karşı yatırımlarını geri çekmesi ve belli bir süre de benzer durumdaki ülkelere kredi açmamasıdır. Bir ülkeye kredi vermiş olan yatırımcının kredilerini, aynı ekonomik

¹²⁰ Güven Delice, "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 20, s. 59.

¹²¹ Tuomas Komulainen ve Johanna Lukkarila, "What Drives Financial Crises in Emerging Markets?", **Emerging Markets Review** 4, (2003), s. 257.

¹²² Kemalettin Çonkar ve H. Ali Ata, "Finansal Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Kriz Rasyolarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi (1996-2003)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s. 4.

durumda olan veya yoğun finansal ilişkiler içinde olduğunu bildiği diğer ülkelere borç vermeyi reddetmesi durumunda endirekt bir para krizi bulaşmasından söz edilebilir¹²³.

Para krizleri genellikle bir spekülasyon atakla sonuçlanır. Bir para krizinin finansal krizden ayrılan kısmı, krizin ödemeler dengesinde ortaya çıkmasıdır.

Bir para krizi söz konusu olduğunda, mali otoriteler kamu bütçe kısıtlarını karşılaması için vergiyi ayarlamaya çalışırlar. Bu durumda enflasyonla mücadelede, fiyat istikrarının sağlanması için aktif bir para politikasına ihtiyaç vardır. Aktif bir maliye politikası altında, ilk aşamada oluşan fazla kamu borcunun, maliye politikası izleyerek enflasyonun ilk aşamasında bütçeyi dengelemesi sağlanabilir ama bu durum istenilen fiyat istikrarını sağlamayacaktır¹²⁴. Bu nedenle para krizlerinin ekonomi üzerinde, hasılanın azalması, işsizliğin artması ve bankaların çökmesi şeklinde olumsuz ve derin sonuçları vardır¹²⁵.

1.4.3.1.2. Para Krizlerinin Gelişimi

İkinci Dünya savaşı öncesinde dünyada esnek kur rejimi uygulanmaktaydı. Bu rejimde yaşanan sıkıntılar nedeniyle, 1945 yılında Bretton Woods'da yapılan anlaşma ile White Planı benimsenerek, döviz kurları belirli paritelerle Amerikan dolarına sabitlenmiş, dolayısıyla sistemi Amerikan dolarının finanse ettiği bir sabit kur rejimi uygulanmaya başlanmıştır. Bu model, 1950'li ve 1960'lı yıllarda iyi işlemekle beraber, sistemi finanse eden ülkenin yaşamış olduğu büyük kamu açıkları ve bazı ülkelerin bunu fark ederek altın üzerinden spekülasyon yapması üzerine, 1973 yılında sabit kur rejiminden vazgeçilmiş, serbest kur uygulanmaya başlanmıştır¹²⁶ ve ardından 1980'li yılların sonlarına kadar pek çok döviz krizi yaşanmıştır. Örneğin Meksika, 1976, 1982 ve 1986'da üç kez para krizi yaşamıştır. 1976 ve 1982 krizlerinde hükümetin aşırı harcamaları etkili olurken, 1986 yılında petrol fiyatlarındaki düşüş etkili olmuş ve her üç kriz de yüksek oranlı devalüasyonla son bulmuştur¹²⁷.

¹²³ Marcel Fratzscher, "On Currency Crises And Contagion", **Institute for International Economics**, No.00-9, Aralık 2000, s. 3.

¹²⁴ Kumhof, Nunes ve Yakadina, s. 4.

¹²⁵ Marylena Dabrowski, "Currency Crises In Emerging Market Economies: Causes, Consequences and Policy Lessons", **Center for Social and Economic Research Case Reports**, Sayı 51, s. 12.

¹²⁶ Defne Ata ve Serkan Silahşör, "Parasal Birlik, Avrupa Para Birliği ve Türkiye", **Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, Mayıs 1999, s. 9.

¹²⁷ Aydan Kansu, **Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri – Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, İstanbul, Derin Yayınları, 2004, s. 48.

1980'lerin başlarında Washington Uzlaşması ile hız ve yön verilen finansal küreselleşme, çoğunlukla gelişmekte olan ve az da olsa gelişmiş ülkelerde yaşanan iktisadi kriz sayısını belirgin bir şekilde arttırmıştır. 1990'lı yıllar ve daha sonrası ise, 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi (ERM), 1994-95 Latin Amerika Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi, 1998 Rusya ve Brezilya krizleri, 2000-2001 Türkiye ve Arjantin krizleri ile dünya ekonomi tarihinde “krizler on yılı” olarak yerini almıştır. Bu dönemde iktisadi krizlerin sayısı, derinliği, sıklığı ve yarattığı olumsuz sonuçlar giderek artan bir seyir izlemiştir. 1980 sonrası yaşanan krizlerin birbiriyle özdeş olduğunu söylemek de doğru olmaz. Bununla birlikte sorunun ana karakteristiği hep para krizleri olmuştur¹²⁸. Ancak hala para krizlerinin nedenleri tam olarak çözüme kavuşturulabilmiş değildir, çünkü her yeni kriz ortaya yeni sorular çıkarmaktadır.

1.4.3.2. Bankacılık Krizleri

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte sayıları ve türleri gittikçe artan finansal krizlerin iki temel bileşeni bankacılık ve döviz krizleridir. Özellikle bankacılık krizleri, sadece GOÜ'leri olumsuz etkilemekle kalmamış, aynı zamanda GÜ'leri de etkisi altına almıştır.

Bankacılık krizleri, bankacılık sektörünün ülkeler arası farklılığı, kurumsal ilişkiler, mülkiyet yapısı, ölçek farklılıkları, sektörel yoğunlaşma, sistemsel denetim, uluslararası mali standartların varlığı, teknolojik altyapı gibi özelliklerden kaynaklanır.

Demirgüç ve Detragiache, 65 gelişmiş ve GOÜ'yi kapsayan çalışmalarında, bir bankacılık krizi riskinin yetersiz piyasa disiplini ve makroekonomik dengesizliklerin olduğu ortamlarda çok daha kolay ortaya çıktığını ve finansal liberalizasyonun bankacılık krizi olasılığını arttırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca, mevduat sigorta sisteminin, bankacılık sisteminin kırılganlığını arttırdığını ve faiz oranlarını deregüle ettiğini gösteren bulgular da elde edilmiştir¹²⁹.

Chang ve Velasco'nun 1998'de yaptığı çalışmada, finansal serbestleşmeyi takiben yerli bankaların, yurtiçi mevduatlar yanında ülke dışından döviz cinsinden borçlanıp, döviz mevduatları alırken, verdikleri kredilerin genellikle yerli para cinsinden olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu durumda bankalar, sahip oldukları kısa vadeli döviz yükümlülüklerinin kısa vadede elde edebilecekleri döviz miktarını aşması

¹²⁸ Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, No. 24, Ocak-Haziran 2005, s. 77.

¹²⁹ Aslı Demirgüç-Kunt ve Enrica Detragiache, “Does Deposit Insurance Increase banking System Stability? An Empirical Investigation”, **Journal of Monetary Economics**, 49(7), 2002, s. 45.

halinde kolayca uluslararası likidite sıkıntısına düşebilmektedirler. Kaminsky ve Reinhart'ın yaptığı benzer bir çalışmada da sonuçlar paralellik arz etmektedir. Banka krizlerinin %70'i finansal kesimin serbestleşmesini izleyen beş yıl içinde ortaya çıkmakta olup finansal serbestleşme, bütün banka krizlerinin %67'sinin işaretidir. Diğer yandan bu sonuç, zayıf gözetime sahip olan bankaların deregülasyonuna eşlik eden örtük ya da açık mevduat garantilerin, aşırı borç verme, aşırı risk almanın bir finansal kriz ile sonuçlanabileceğini göstermektedir¹³⁰.

1.4.3.2.1. Bankacılık Krizi Tanımları

GOÜ ekonomilerinde birbirine benzer bankacılık sorunları bulunduğundan, bankacılık krizlerine yönelik genel tanımlamalar yapılabilmektedir.

Bankacılık krizi, bankalara dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucu, bankaların üzerlerine düşen yükümlülüklerini yerine getirememesi ve bunları ertelemeye zorlanmasıdır. Erteleme, banka mudileri arasında bir panik havasına yol açarak, bankalardan daha fazla mevduat kaçışına neden olmakta ve yaşanan krizi şiddetlendirmektedir. Hükümetler bu durumu önlemek istediklerinde kurtarma ve/veya kamulaştırma operasyonlarıyla bankalara müdahale etme gereksinimi duymaktadırlar¹³¹.

Bu çok boyutlu etkileri nedeniyle, bankacılık krizlerinin tanımlanmasında farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Friedman, Schwartz ve Cagan gibi monetaristler tarafından ileri sürülen teoriye göre, yüksek enflasyon bankacılık sektöründe paniğe yol açmaktadır. Bu durumda uygulanan sıkı para politikasının ekonomik aktivite üzerinde etkisi azalmaktadır. Bahsi geçen üç yazar, finansal krizleri bankacılık panikleri ile açıklamaktadırlar. Bankacılık panikleri, para arzındaki daralmanın en önemli kaynaklarından birisi olduğu için genel ekonomik faaliyette de daralmaya yol açar¹³².

Bir başka tanıma göre bankacılık krizleri; ticari bankaların borçlarının vadesinin uzatılmaması veya vadesiz mevduatlarındaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları çerçevesinde likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumunu ifade etmektedir¹³³.

¹³⁰ Duman, **Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, s. 43.

¹³¹ Yay, s. 1236-1237.

¹³² Maurice Obstfeld, **Balance of Payments Crises and Devaluation**, Koray Duman, "Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması" içinde, Akdeniz İİBF Dergisi, (4), 2002, s. 135.

¹³³ Güven Delice, "Finansal Krizler:Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 20, 2003, s. 61.

Diğer bir tanıma göre bankacılık krizleri; genelde banka bilançolarının kötüleşmesinden ve bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanmaktadır. Daha net bir ifade ile geri dönmeyen kredilerin artması, menkul değerlerin piyasalarındaki dalgalanmalar ve reel sektörün küçülmesi nedenleriyle bankaların aktif yapılarının bozulmasıdır¹³⁴.

Lindgren, Garcia ve Seal (1996) ise krizi bankacılık probleminden ayrı tutmuş ve belirgin geniş alana yayılmış kısa dönemli bozukluklar olarak göstermiştir. Kaminsky ve Reinhart (1999) ise daha farklı bir tanımlama getirmiş olup bankacılık krizini kurumların kapanmasına, birleşmelerine ya da kamu sektörü tarafından ele geçirilmesine neden olan bir kriz olarak tanımlamışlardır. Bir bankacılık krizinin ise ancak hükümet yardımı bittikten sonra sona ereceği de belirtilmektedir¹³⁵.

Ayrıntılı bir tanımlama ile bankacılık krizi, bankalara dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucu, bankaların üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirememesi ve bunları ertelemeye zorlanmasıdır. Erteleme, banka mudileri arasında bir panik havasına yol açarak, bankalardan daha fazla mudi kaçışına neden olmakta ve yaşanan krizi şiddetlendirmektedir. Hükümetler bu durumu önlemek istediklerinde kurtulma ve/veya kamulaştırma operasyonlarıyla bankalara müdahale etme gereksinimi duymaktadırlar¹³⁶.

Bankacılık krizi olduğunda bankaları kurtarmak, reel ekonomiyi kurtarmak açısından zorunlu hale geldiğinden, hükümetler bu kamu malı üzerindeki güveni korumak için çoğu zaman mevduatlara devlet garantisi getirmekte ya da özel mevduat sigorta sistemi kurmaktadırlar. Böylelikle, bir bankacılık krizi durumunda bankadan mevduat çıkışı önlenmeye çalışılmaktadır¹³⁷.

Bankacılık krizi sürecinde sermayenin yurt dışına kaçışı hızlandığından, bu durum tasarruf ve dolayısıyla sermaye açığı olan GOÜ ekonomilerinin kırılganlığını arttırmakta ve başta bankalar olmak üzere finans kurumlarına olan güvenin azalmasına neden olmaktadır. Bankacılık sistemine duyulan güvenin zayıflaması ve kırılgan bankacılık sisteminin varlığı, bankaların zamanla başarısız olmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, sermayesi zayıf olan bankalara da fonlarını genişletme fırsatı vermemektedir. Sonuç olarak, bankacılık kredilerinde yaşanan daralma ya kredi

¹³⁴ Yay, s. 1238.

¹³⁵ Lestona, Kuper ve Jacobs, s. 4-5.

¹³⁶ Gülsün Gürkan Yay, "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Krizi", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Sayı 42, Yıl 7, Kasım-Aralık 2001, s. 1236-1237.

¹³⁷ Keiichiro Kobayashi, "A Theory of Banking Crises", **Research Institute of Economy, Trade and Industry Discussion Papers**, 16(7), 2003, s. 1.

taleplerinin yeterince karşılanamamasına ya da kredi maliyetlerinin yatırımcı ve tüketiciler için yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bir yandan özel sektör yatırımları azalırken diğer yandan da tüketim miktarı azalmakta ve kriz ekonominin her alanında etkisini daha da arttırmaktadır¹³⁸.

1.4.3.2.2. Bankacılık Krizlerinin Gelişimi

Caprio ve Klingebiel (1996), 1945 sonrasında her 25 yılda bir bankacılık krizinin ortaya çıktığını, ikinci küreselleşmenin başlangıcı sayılan 1970'lerden sonra bankacılık krizlerinin sayısının arttığını ve 1996'ya kadarki dönemde sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan 69 ülkede bankacılık krizinin görüldüğünü belirtmişlerdir¹³⁹. 1970'li yılların başından bu yana yüze yakın ülkede yüz yirmiye yakın bankacılık krizi yaşanmış, elliye yakın ülkede ise kriz eşiğine gelindiği tespit edilmiştir. 1980 yılından bu yana ise, IMF üyesi ülkelerin %75'i belirgin biçimde bankacılık sektöründe problemler yaşamaktadır¹⁴⁰. Sonradan yapılan çalışmalarda ise, 2000 yılına kadar olan geçmiş 30 yıl içinde, 94 ülkede 112 bankacılık krizinin yaşandığını göstermiştir. Bu ekonomik kırımları takiben banka mudilerini kurtarma operasyonları yapılmış ve bu ise beraberinde kamu borçlarında önemli artışlara neden olmuştur¹⁴¹.

Gerçekten de son dönemlerde, özellikle GOÜ'lerde ortaya çıkan bankacılık krizleri, ülke ekonomileri üzerinde gittikçe daha ağır tahribatlara yol açmaktadır. Bu tahribatların seviyesi, ülkenin sıcak paraya olan ihtiyacına ve sermaye hareketlerinin ülkeyi terk etme düzeyine bağlı olarak değişmektedir.

GÜ'lerde de yaşanabilen bankacılık krizlerinin bu ülkelere olan etkileri GOÜ'lerinkinden belli farklılıklar göstermektedir. ABD'de (1984-1991) yılları arasında yaşanmış olan bankacılık krizlerinin kayıp ve çözüm maliyetleri, toplam GSYİH'nın %3'ünü oluşturmuştur. ABD'de, 1977-1987 yılları arasında meydana gelen banka iflasları ile ilgili detaylar Tablo 1.4.'de verilmiştir.

¹³⁸ Aydan Aydın, Pelin Ataman Erdönmez, Alpan İnan ve Burçak Tolay, "Bankacılıkta Mali Bünye Sorunları ve Yeniden Yapılanmada Ülke Uygulamaları", **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık Dergisi**, Mart 2000, s. 6.

¹³⁹ Francisco Gil Diaz, "The China Syndrome or the Tequila Crisis", **Conference on Fiscal and Financial Refors in Latin America**, (November 9-11), 2000, s. 1.

¹⁴⁰ IMF, **World Economic Outlook**, 2002, s. 7.

¹⁴¹ Diaz, s. 1.

Tablo 1.4.
1977-1987 Arası ABD'de Yaşanan Banka İflasları

Yıl	İflas Eden Banka Sayısı	İflas Eden Bankaların Toplam Varlıkları (000)(\$)
1977	6	232.612
1978	7	994.035
1979	10	132.988
1980	10	236.164
1981	10	4.859.060
1982	42	11.632.415
1983	48	7.026.923
1984	79	3.276.641
1985	120	8.741.268
1986	138	6.991.600
1987	184	6.850.700

Kaynak: Koray Duman, "Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları", **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi**, (Ocak 2002), s. 44.

Son dönemde bankacılık krizine maruz kalan ülkelerde bu krizler tekrar etmekte, ancak ortaya çıkan olumsuzlukların vereceği zararlar öngörülememektedir. Özellikle 1990'ların sonlarına doğru ortaya çıkan Asya krizi, bankacılık krizlerinin şiddetini ve krizin nerelere uzanabileceğinin önceden bilinemeyeceğini ortaya koymuştur. Bankacılık krizleri en azından refah kaybı, yatırımcı ve ticarete verilen kredi arzının bozulması ile sonuçlanmıştır¹⁴². Ayrıca, 1980 sonrasında ortaya çıkan bütün finansal krizler bir bankacılık krizi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bankacılık krizleri daha çok GOÜ'lerde görülmekte ve çoğunlukla bir ikiz kriz durumu olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴³. Tablo 1.5'de, GÜ'lerde ve GOÜ'lerde yaşanmış olan bankacılık krizler görülmektedir.

GOÜ'lerin çoğunda finansal liberalizasyon sonrası, genişleyen sermaye akımları, aynı zamanda ülke ekonomilerinde verilen kredi miktarlarının da artmasına neden olmuştur. Bu süreç, tamamıyla gerekli finansal düzenlemeler gerçekleşmeden gidilen finansal liberalizasyon sürecinin tehlikeli boyutlarını gözler önüne sermektedir.

¹⁴² Daniel C. Hardy, "Are Banking Crises Predictable?", **Finance&Development**, Vol. 35, No.4, 1998, s. 3.

¹⁴³ IMF, **World Economic Outlook**, 2002, s. 7.

Kredi miktarındaki artışlar, para arzındaki artışlardan fazla ise, merkez bankalarının (MB) döviz rezervleri de o ölçüde erimektedir¹⁴⁴.

Tablo 1.5.
Bankacılık Krizleri

Gelişmiş Ülkeler	Kriz Yılları	Gelişmekte Olan Ülkeler	Kriz Yılları
ABD	1984	Kolombiya	1982
İngiltere	1974	Guyana	1993
Almanya	1977	Hindistan	1991
Japonya	1992	Endonezya	1992
Fransa	1994	İsrail	1983
İsveç	1991	Ürdün	1989
İtalya	1990	Kenya	1993
Kanada	1983	Meksika	1982, 1994
İspanya	1977	Mali	1987
Finlandiya	1991	Malezya	1985
Danimarka	1987	Nijerya	1991
Avustralya	1989	Nepal	1988
Güney Kore	1998	Filipinler	1981
Norveç	1997	Yeni Gine	1989
		Senegal	1983
		Güney Afrika	1985
		Sri Lanka	1989
		Tanzanya	1988
			1991, 1994,
		Türkiye	2000, 2001
		Uganda	1990
		Uruguay	1981
		Venezüella	1993
Toplam	14		24
1960-1969	0		0
1970-1979	3		0
1980-1989	5		13
1990-1999	6		11

Kaynak: Gerard Caprio ve Daniel Klingebiel, "Episodes of Systemic and Borderline Financial Crises", **World Bank**, <http://www.econ.worldbank.org/view.php?id=23456> (18.08.2008)

¹⁴⁴ Pierre R. Agenor, Jagdeep S. Bhandari and Robert P. Flood, "Speculative Attacks and Models of Balance of Payments Crises", **International Money Fund Staff Papers**, WP 39(2), s. 359.

Bunun en güzel örneği ise, Güneydoğu Asya krizinde görülmektedir. Özellikle finansal liberalizasyon sürecinden sonra Tayland'da ülkeye giren yabancı sermaye miktarı GSMH'nin %12,5'ine ulaşmıştır. Yani, finansal liberalizasyonla birlikte teşvik edilen sermaye akımları, yüksek faiz oranları pahasına bu ülkeye girmiştir. Sonuçta kısa vadeli borç miktarı artmış ve finansal kriz gerçekleşmiştir¹⁴⁵.

Sonuç olarak, GOÜ'lerde hızla artan krizler, bir regülasyon sürecinin yaşanmasını zorunlu kılmaktadır. GOÜ'lerin, belli bir geçiş dönemini yaşamadan, çok hızlı bir şekilde finansal serbestleşmeye gitmeleri, Meksika ve Güneydoğu Asya'da olduğu gibi, krizle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır¹⁴⁶. Nitekim sermaye hareketlerinin serbestleşmesini öngören neoklasik yaklaşım dahi finansal liberalleşme karşısında, GOÜ'lerde sorunların çıkmaması için önce kamu ve para piyasası dengesi sağlanmış olması, dış ticaret açığının kapanması gerektiğini belirtir. Bu görüşe göre, makroekonomik denge oluşturulmadan ve para politikaları üzerinden kalkacak müdahalenin yerini alacak araçlar yaratılmadan finansal serbestleşmeye gitmenin hatalı olabileceği görülmektedir¹⁴⁷. Ancak, günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle hızla gelişen finansal serbestleşme ve kontrolsüz sermaye akımları, özellikle GOÜ'lere bu tedbirleri alacak zaman ve koşulların oluşmasına imkan vermemektedir.

1.4.3.3. İkiz Krizler

Finansal liberalizasyon altında makroekonomik politika ve finans sisteminin gelişmesindeki yetersizlik, bankacılık sektörü krizini, ardından da döviz krizine neden olarak ekonomileri kolayca kırılğan hale getirmektedir¹⁴⁸. Bunlardan bankacılık ve para krizlerinin birbirleri ile olan ilişkisi, sıklığı ve yayımla mekanizması nedeniyle diğer kriz türlerinden farklı bir konuma oturtulmuş, hatta kimi çalışmalarda bu iki kriz türü beraber ele alınarak birbirlerine olan sirayet etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

¹⁴⁵ Eddy Lee, "The Asian Financial Crises: Origins and Social Outlook", **International Labour Review**, 137(1). 1998, s.81-91, s. 84.

¹⁴⁶ Bruce Coggins, "Does Financial Deregulation Work: A Critique of Free market Approaches", **Journal of Economic Issues**, December 1988, s. 62.

¹⁴⁷ Duman, **Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, s. 44.

¹⁴⁸ Nazım Ekinci, "Türkiye Ekonomisinde Gelişmenin Dinamikleri ve Kriz", **Toplum ve Bilim**, No. 77, 1998, s. 24.

Örneğin Coşkun (2001) bankacılık ve para krizlerini, finansal krilerin en önemli iki bileşeni olarak görmektedir¹⁴⁹.

Bankacılık ve para krizlerinin bir arada olduğu ve birbirlerine kısa bir dönem içerisinde neden olan ikiz krizler, birçok cephede ortaya çıkmasına ve neden olduğu ekonomik bunalımlara rağmen, bu konu ile ilgili olarak 1999'da Reinhart ve Kaminsky tarafından yapılmış olan ilk çalışmaya kadar üzerinde durulmamıştır. Yaptıkları çalışmada yazarlar, ikiz krizlerin banka bilançoları üzerine etkisini açıklamışlardır. Kaminsky ve Reinhart, ne eski literatürde, ne de yeni literatürde bankacılık ve para krizleri arasındaki ilişkiye çok fazla dikkat edilmediğini ifade etmişler, bu iki krize “ikiz kriz” adını vermişler ve Şili, Finlandiya, Meksika, Norveç ve İsveç'teki krizlerin ikiz krizlerin örnekleri olduğunu ve bunlara Tayland, Endonezya ve Kore krizlerinin de eklenebileceğini ifade etmişler ve ikiz kriz sürecini şu şekilde açıklamışlardır: Yurtdışı faiz oranlarında meydana gelebilecek bir artış nedeniyle ortaya çıkan bir dış şok, sabit döviz kuru sisteminin sürdürülmesi durumunda rezervlerin erimesine yol açacaktır. Bu durumda, eğer sterilizasyon yapılmazsa para stokunda ani bir düşüş meydana gelecek ve likidite sıkıntısı nedeniyle ekonomide iflaslar başlayacaktır. Bunun sonucunda da ekonomi genelinde bir finansal krize girilmiş olunacaktır. Yine aynı şekilde, ödemeler dengesinde meydana gelen bir açık sebebiyle yapılacak devalüasyon, borçlarının büyük bir kısmını döviz üzerinden gerçekleştirmiş bankaların durumunu kötüleştirerek banka iflaslarına yol açacaktır¹⁵⁰. İkinci (1998) ise, 1990'lı yıllarda finansal liberalizasyon süreci ile birlikte, GOÜ'lerde görülen “ikiz krizler”in iki temel nedeni mali piyasaların özelliği ve döviz kurlarının özgür hareketleri olduğunu söylemektedir¹⁵¹.

Bir genelleme yapmak gerekirse, ikiz krizler, bir para krizinin bankacılık krizine neden olması veya bir bankacılık krizinin para krizine neden olması şeklinde iki türlü gerçekleşebilir. 1976-2002 yılları arasında 38 ülke, biri para, diğeri ise onu takip eden en az bir tane ikiz kriz dönemi yaşamıştır. İkiz krizler genellikle ekonomilerde ciddi gerilemelere yol açmıştır¹⁵².

¹⁴⁹ M. Necat Coşkun, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 3(2), 2001, s. 39.

¹⁵⁰ Kaminsky ve Reinhart, s. 4. Graciela L. Kaminsky, Carmen M. Reinhart, “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, **American Economic Review**, No: 89(4), (June 1999), s. 475, 477.

¹⁵¹ İkinci, s. 24.

¹⁵² Raphael H. Solomon, “Anatomy of A Twin Crisis”, **Bank of Canada**, Working Paper 41, December 2003, s. 1.

Para krizlerinin bankacılık krizlerine neden olması, Şili’de yaşanmıştır. Şili’de 1979 ve 1982 yılları arasında yerli para dolar karşısında aşırı değerlendirildiğinden, Şili hükümeti pesonun dolara serbestçe çevrilmesine izin vermiştir. Buna ek olarak hükümet, maaşları yüksek seviyelere çıkan enflasyon oranına bir çıpa ile bağlamıştır. Diğer taraftan pesonun dolar karşısında aşırı değerli olma durumu devam etmiş, bu durum Şili’nin dolar karşısındaki alım gücünü astronomik seviyelere çıkarmıştır. Şili dış borç olarak aldığı paranın önemli bir kısmını özellikle elektronik küçük eşyaların ithal edilmesinde kullanmıştır¹⁵³.

Döviz krizlerinden banka krizlerine doğru olabileceği gibi, ters yönde kriz oluşumu da mümkündür. Birinci nesil kriz modellerinde (Krugman modeli), para ve döviz kuru politikaları arasındaki uyumsuzluk nedeniyle sabit döviz kurunun sürdürülmesi durumunda rezervler eriyebilir ve döviz sisteminin çökebileceğinin bilincinde olan spekülâtörlerin dövize yönelmeleriyle kriz ortaya çıkabilir. Bu süreçte banka krizleri de dahil edildiğinde devlet, bankaların garantörü durumunda olduğu ve batan bankaların yükümlülüklerini ödeme garantisi verdiğiğinde, bu sorunlu bankaları kurtarmak için para arzında aşırı genişleme meydana gelecek ve banka krizleri döviz krizlerine yol açacaktır¹⁵⁴.

Bir bankacılık krizinin para krizine neden olabilmesi ile ilgili olarak IMF üç durumun ortaya çıkması gerektiğini belirtmektedir¹⁵⁵:

- Bankalardan kaçışlar ve mali etki
- Paraya olan talepteki düşüşler
- Aracı bankalar vasıtası ile sermaye akışlarının geriye dönmesi ve para krizleri

Calvo ve Reinhart’ın yaptığı çalışmada ortaya çıkan sonuca göre, bir para krizinin kendiliğinden gerçekleşme olasılığı ile bir para krizine bağlı olarak gerçekleşme ihtimali hemen hemen aynıdır. Tersine, bir para krizinin kendiliğinden oluşma ihtimali,

¹⁵³ Kalonga P. Stambuli, “Causes and Consequences of the 1982 World Debt Crisis”, **Predoctoral Research Paper Development of Economics University of Surrey Guildford**, 1998, s. 15.

¹⁵⁴ Murat Doğanlar, Harun Bal ve Mehmet Özmen, “Döviz Krizi Modelleri”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 2007, s. 268.

¹⁵⁵ IMF, World Economic Outlook, Washington, 2002, s. 20.

bir bankacılık krizi nedeni ile oluşma ihtimaline göre çok daha düşüktür¹⁵⁶. Her ne şekilde oluşursa oluşsun, ikiz krizlerin ekonomiler üzerindeki yıkıcı etkisi tartışılmazdır. Tablo 1.6’da da belirtildiği üzere, tek başına bir bankacılık krizi veya bir para krizinin etkisi ile mukayese edildiğinde, bir ikiz krizin yıkıcı etkisi çok daha ağırdır. İkiz kriz olaak addedilen 1997 Asya krizinden sonra Güney Kore, Endonezya ve Tayland’dan her birinin GSYİH’si %13’ten fazla düşmüştür. Türkiye’nin GSYİH’si ise 2001 krizini takip eden altı ay içerisinde %33 düşmüştür¹⁵⁷.

Tablo 1.6.
Bankacılık Krizleri ile Para Krizlerinin Karşılaştırılması

Şiddet Ölçüsü	Bankacılık Krizleri		Para Krizleri	
	İkiz	Tek	İkiz	Tek
Kaçışın Maliyeti (Milli Gelire Oranı)	13,3	5,1		
Rezerv Kaybı (%)			25,4	8,3
Reel Depresyon (%)			25,7	26,6
Birleşik Endeks			25,6	17,5

Kaynak: Poonam Gupta, "Banking Crises: A Survey of the Literature", **IMF Staff Paper**, 2002, s. 27.

1.4.3.4. Borç Krizleri

Borçlanma ve borçluluk, çok istenmemesine rağmen, gelişmiş ya GOÜ’lerin kaçınamadıkları bir makroekonomik sorundur. Ülkelerin çoğu, gerek ekonomik ihtiyaçları ve gerekse maliye politikaları amaçları doğrultusunda iç ve dış borçlanmaya başvurmaktadırlar. Ancak yıllar içinde en büyük borç artışı GOÜ’lerde yaşanmakta, 1980’de 609.4, 1990’da 1.458.4, 2000 yılında 2.492.0 ve 2001 yılında 2.442.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Sadece 2001 yılı dikkate alındığında, gelişmekte olan ülkelerin borç toplamları yaklaşık olarak GSYİH’larının (6.388.3 milyar dolar) %38’ine karşılık gelmektedir¹⁵⁸. Gittikçe katlanarak artan borç ihtiyacı bir noktadan sonra, özellikle finansal kaynak sorunu çeken GOÜ’lerde çevrilemez hale gelmekte, borç krizlerinin zeminini hazırlamaktadır.

Borç krizi kavramı genel olarak dış borç krizlerini temsil eder ki dış borç krizi, bir ülkenin genel ekonomisinden kaynaklanan bir borcu ödeyememe durumudur. Bu

¹⁵⁶ Guillermo A. Calvo and Carmen M. Reinhart, "The Twin Crises: The Causes of Balance-of-Payment Problems", **George Washington University Department of Economics Working Papers**, 89(3), s. 496.

¹⁵⁷ Raphael H. Solomon, "Anatomy of A Twin Crisis", **Bank of Canada**, Working Paper 41, December 2003, s. 1.

¹⁵⁸ World Bank, 2002, <http://www.worldbank.org/prospects/gdf2002/> (14.01.2008).

borç, kamu kesiminden kaynaklanabileceği gibi, özel kesimden de kaynaklanabilir¹⁵⁹. Borç krizleri, özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin sıkça karşılaştıkları kriz türlerinden biridir. Tasarruf/Gelir oranı düşük olan bu ülkeler artan finansman ihtiyaçlarını çoğu zaman borçla karşılamakta ve borçlanmanın sürdürülemez veya geri çevrilemez düzeye gelmesi ile de krizle karşı karşıya gelmektedirler.

Borç krizleri ile para ve banka krizleri, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde genellikle iç içe geçmiştir ve birbirlerini tetikleyerek kriz etkilerinin daha da derin hissedilmesine neden olmaktadır.

1.4.3.4.1. Borç Krizi Tanımları

Borçlanma bazen bir ekonomi politikası aracı, bazen ekonomik zorunlulukların bir gereği, bazen de her iki amacı karşılamaya yönelik olarak kullanılmaktadır¹⁶⁰.

Borç stokunun yüksek seviyede olduğu ülkelerde, makroekonomik istikrarın borçlanma dinamikleri ile yakın ilişkide olduğu, borçların sürdürülebilirliğine ilişkin beklentilerin ekonomik dengeler üzerinde belirleyici hale geldiği genel kabul görmektedir. Toplam dış borcun ihracata oranının %275'i aşması veya dış borcun GSMH'nın %50'sini geçmesi gibi olumsuz göstergeler, bir yandan fiyat istikrarını ve ekonomik büyümeyi tersine çevirmekte, diğer yandan da ülkenin borç ödeme kapasitesini olumsuz etkileyerek makroekonomik istikrarı bozabilmektedir¹⁶¹. Bu durum sonucunda ise sürdürülemez borçlanma, borç krizi şeklinde geriye tepen bir silaha dönüşebilmektedir¹⁶².

Öyleyse borç krizi, bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe veya yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesi durumu olarak ifade edilebilir¹⁶³ ve borç krizleri özellikle devletlerin aldıkları dış borçları vadesi geldiği halde geri çevirememesi veya yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle ortaya çıkarlar. Yükümlülüklerin zamanında yerine getirilememesi veya ertelenmesi, söz konusu devlete olan güveni zedelemekte, bu da, kredi sağlayanların

¹⁵⁹ Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**, İstanbul Disk Birleşik Metal-İş Yayınları, Net Basım ve Yayıncılık, No:16, 2005, s. 28.

¹⁶⁰ Muhammet Akdiş, "Türkiye'nin Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler", **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Yıl:6, sayı:30, (Mayıs-Haziran 2003), s. 62.

¹⁶¹ Ahmet Ulusoy ve Mehmet Cural, "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İç Borçların Sürdürülebilirliği", **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2006, s. 5.

¹⁶² Akdiş, **Türkiye'nin Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler**, s. 62.

¹⁶³ Ongan, s. 28.

yeni kredi vermeye yanaşmamaları sonucunu doğurmaktadır. Yabancı sermaye sahiplerinin ekonomiye olan güvenlerinin azalması, ülkeden sermaye kaçıışlarına sebep olmakla birlikte, yeni girişlerin de çok azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla borç krizleri bir anda para krizlerine dönüşebilmekte ve faiz oranlarının aşırı yükselmesine sebep olmaktadır. Bu da krizin derinleşmesine ve yaşanan maliyetlerin daha da yükselmesine sebep olmaktadır.

Borç krizlerinden finansal piyasalar da önemli ölçüde etkilenir. GOÜ'lerin en önemli özelliklerinden birinin de yabancı kaynağa direkt bağımlılık olduğunu göz önünde tutarsak, finansal piyasalarda meydana gelebilecek dalgalanmaların borç krizini nasıl birden derinleştirebileceğini tahmin etmek pek de zor değildir.

Uluslararası bankaların hissedarları, borç verdikleri ülkede kriz belirtileri aldıklarında hem borç vermeden kaynaklanacak karları hem de sermayeleri, borç sıkıntısı içinde kıvranan GOÜ'nin geri ödeyememe ihtimali nedeniyle tehlikeye girer. Buna bağılı olarak, sermaye kaçıışları kendini gösterir. Bu durumun sonucunda genellikle ikinci piyasalar oluşmaya ve daha etkinleşmeye başlar. Ülke içinde ise, borç krizi girişimcilerin faaliyetlerini gerçekleştirememesi sonucunu beraberinde getirir GOÜ'lerde borç batağından kurtulmak için uygulanması önerilebilecek en önemli yöntemlerden biri, regülasyon sürecini bir an önce hayata geçirmek ve hızlandırmak için sadece kısa vadeli değil, aynı zamanda uzun vadeli tedbirlerin ve stratejilerin geliştirilmesidir¹⁶⁴.

1.4.3.4.2. Borç Krizlerinin Gelişimi

Dış borçların başlangıcı, az gelişmiş ve GOÜ'lerde özellikle 1960'lı yıllarda uygulanan ithal ikameci politikalara dayanırken, 1970'lerden sonra petrol krizleri ile değişen para politikası sonucu yükselen faiz oranları ve yaşanan makroekonomik ve yapısal problemlere dayanmıştır¹⁶⁵. 1973-1974 yılları arasında OPEC üyesi ülkeler, üretimlerini kısma yolu ile dünya petrol fiyatlarını yaklaşık dört misli arttırmışlardır. Bu ani fiyat artışı, petrol üreticisi ülkelerin gelirlerini aniden yükseltip ödemeler dengesi fazla verirken, petrol alıcısı durumunda olan ülkelerin ödemeler dengesi yüksek oranda açık vermeye başladı. 1974-1979 arasındaki ikinci petrol krizinden hemen önce OPEC üyesi ülkelerin ödemeler dengesi fazlası 220 milyar dolar, buna karşılık petrol üreticisi olmayan az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi açığı yaklaşık 150 milyar dolar

¹⁶⁴ Carlos Geraldo Langoni, "Country Debt Problems: The Brazilian Case", *Cato Journal*, Vol. 4, No.1, s. 351, 352. <http://www.cato.org/pubs/journal/cj4n1/cj4n1-14.pdf> (18 Aralık 2007).

¹⁶⁵ Ongan, s. 28.

olmuştur. OPEC üyesi ülkeler, bu fazlayı Batı bankalarına yatırmış ve bankalar bu para için uluslararası pazarlarda müşteri aramaya başlamıştır. Petrol fiyatlarından ötürü doğan durgunluk sonucu bu paraya talep GÜ'lerden çok, ödemeler dengesini düzeltmeye çalışan tüketime hevesli GOÜ'lerden ve özellikle düşük kredibiliteye sahip olmasına rağmen fakir Afrika ülkelerinden gelmiştir. Ancak borca mukabil ödenmesi gereken yüksek faiz ve alınan borçların çoğunlukla tüketim, iç savaş ve darbe gibi yanlış kullanımı neticesinde özellikle Afrika'da, Zaire, Nijerya, Angola, Burundi, Kongo ve Sudan gibi ülkelerde borç krizi oluşmuştur¹⁶⁶.

1990'lı yılların başlarından itibaren ortalama sermaye akışında yaşanan yukarı doğru hareket, sermaye çeken ülkelerde gerçekleştirilen iktisadi reformlara eşlik eden ilerlemenin de bir göstergesi olmuştur. Bunun ötesinde, 1980'lerin borç krizini çözmeye yönelik Brady Planı'nın¹⁶⁷ yürütülmesi, bankaların bir süre çekimser kalmasının ardından, yeni bir sermaye girişi aracı olarak, gelişmekte olan piyasa borçlanıcılarının tahvil ihraç etmesini teşvik edici bir rol oynamıştır¹⁶⁸. Bu sürece paralel olarak, Latin Amerika ülkelerinin büyük bir bölümü, yabancı para cinsinden borçlanmaya ağırlık vermişlerdir. Örneğin Meksika'da menkul kıymetler borsasında yer alan firmaların borçlarının 2/3'ü, yabancı para cinsinden temin edilmiş olup, bunların büyük bir bölümü korumasız (unhedged) pozisyonundadır¹⁶⁹. GOÜ'lerin borç seviyelerinde meydana gelen bu dengesizlik, yaşadıkları finansal krizlerin en önemli nedenlerinden birini teşkil eder.

Öte yandan, borç krizleri temelde bütçe sorunlarından kaynaklanmaktadır. GOÜ'lerde, kamu sektörü borcunun GSYİH'ya oranı, 1990'ların ortalarından itibaren yüklü şekilde artmaya başlamış ve 2003 yılına gelindiğinde bu oran %70 seviyesine ulaşmıştır. Bu durum, borcun sürdürülebilirliği konusunda ciddi kuşkulara yol açmıştır. Geçen otuz yıl süresince, kriz meydana gelen ülkelere Arjantin, Ekvator, Pakistan, Rusya, Ukrayna ve Uruguay'da krizden önceki yıl kamu borç seviyesi GSYİH'nın %60'ının altına düşmüştür. Rusya 1998, Brezilya 1998-1999, Arjantin 2001-2002

¹⁶⁶ H.Bartu Soral, "Afrika'nın Borç Krizi, Batı'nın Etkisi ve Türkiye", **Teori-Aylık Bilim Dergisi**, Nisan 2002, s. 46-47.

¹⁶⁷ Brady Planı, Mart 1989'da, dönemin ABD Hazine Sekreteri Nicholas F. Brady tarafından prensipleri ortaya atılmış ve GOÜ'lerin içine düştükleri 1980'lerin borç krizinden çıkabilmelerinin temini amacıyla tasarlanmış bir çözüm planıdır. Borç krizi özellikle, Latin Amerika'da bulunan çok sayıda ülkenin yüksek faiz oranları ve düşük ihraç malları fiyatlarıyla karşılaşmaları ve ticari bankalara olan milyarlarca dolar tutarındaki borçlarını ödeyememelerinin resmen kabul edilmesiyle birlikte 1982'de patlak vermiştir.

¹⁶⁸ A. Hakan Atik, "Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri", **Türkiye Kalkınma Bankası**, GA-05-01-02, Ankara, Şubat 2005, s. 8.

¹⁶⁹ Atik, s. 8.

krizlerinde bahsi geçen ülkelerin borç yükleri son derece yüksekmiş, gittikçe artan maliyetli borçlarını zamanında ödeyememe veya maliyeti bir hayli yüksek yeni borç yapılanmasına giderek finanse etmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Yükselen faiz oranları ile finansman ise bütçe sorunlarının daha da derinleşmesine neden olmuş ve krize girmelerini kolaylaştırmıştır¹⁷⁰. Borç krizlerinde yaşanan bir diğer sorun ise, vadesi gelmiş borçların yenilenmemesidir. Meksika 1994-1996, Rusya 1998, Brezilya 1998-1999, Arjantin 2001-2002 krizleri bu sorunlara örnek olarak gösterilebilir¹⁷¹.

1990'lerden günümüze, uluslararası finans politikasında yaşanan sorunlar gittikçe artan bir trend izlemiştir. Özellikle ABD dolarının yıllar içinde değer kazanması ve önemli meblağlara ulaşan sermaye kaçışları da borç yükünü ağırlaştıran diğer önemli faktörler olmuştur. Birçok GOÜ'de yaşanan borç krizleri GOÜ'lere endüstrilemiş ülkelere bağlı finans politikaları üretme zorunluluğu getirmiştir. Ayrıca, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de açıklanacağı gibi, özellikle sermaye hareketlerinden faydalanarak finansman ihtiyacı giderilmeye çalışılan GOÜ'lerde, bu akımların olumsuz etkileri neticesinde borç yüklerinin gittikçe ağırlaştığı görülmüştür.

1.5. Krizlere Neden Olan Makroekonomik Sorunlar Çerçevesinde Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modelleri çerçevesinde, krizlere neden olan tüm makroekonomik faktörler; para krizleri, bankacılık krizleri ve borç krizleri olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

1.5.1. Para Krizlerinin Nedenleri

Bankacılık veya borç krizlerini öngörebilmek, olası krizlere karşı önlem almak para krizlerine nazaran nispeten daha kolay görülmektedir. Para krizlerini öngörebilmeyi zorlaştıran temel nedenler ise içsel bir takım problemlerden kaynaklanabileceği gibi, küreselleşme ile önünde durulamaz hale gelmiş olan sermaye hareketlerinden de ileri gelebilmektedir. Sermaye hareketlerinde yaşanan hızlı ve yüksek miktarda giriş çıkışlar ekonominin dengesini bir anda alt üst edebilmektedir. Sermaye akımlarında yaşanan bu hareketlilik, dış ticaret açığı, cari açık ve ödemeler

¹⁷⁰ Kemal Derviş, Serhan Asker ve Yusuf Işık, **Kemal Derviş Anlatıyor:Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, 1. Baskı, İstanbul:Doğan Kitap, Ocak 2006, s. 27.

¹⁷¹ Tülay Arın, "Sürdürülebilir Borçluluk: Düşük Gelirli Ülkeler, Orta Gelirli Ülkeler ve Türkiye", **Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi** (125-145), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2004, s. 138.

bilançosu dengesi problemleri yaşayan ülkelerde çok ciddi problemlere yol açabilmektedir.

Literatürde, bilançolardaki zayıflığın krizin ana nedeni olduğu ve bazen finansal dengesizliklerde dengeleyici bir rolü olan ticarete yapılan sınırlı açıklığın da krizin bir nedeni olduğu yolunda çalışmalar bulunmaktadır. Ülkenin borçlarını ödeme gücü zafiyeti ve likidite durumu da krize karşı kırılğanlığın önemli nedenleri arasında sayılabilir¹⁷².

Para krizlerinin nedenlerinden bazıları, tamamen ülke ekonomisinin yönetiminden sorumlu karar verme birimlerinin hatalarından kaynaklanmaktadır. Yanlış makroekonomik kararlar, cari açığın önlenememesi için yeterli tedbirlerin alınmaması ve döviz kuru politikalarında yapılan kritik hatalar para krizlerinin diğer kaynaklarını oluşturmaktadırlar.

Son yıllarda yaşanan kriz deneyimlerinin ülkesel özelliklerinin mevcudiyetine rağmen, bu deneyimlerin göz ardı edilemeyecek sonuçları, henüz birçok ülkenin finansal piyasalarında yeterince derinliğin oluşmamış olması ve hali hazırda bu sistemin zaaflarından yararlanmak isteyen bazı ülke ve kurumların bulunması, bu krizlerin ardında yatan faktörlerin anlaşılmasını önemli kılmaktadır¹⁷³. Bu faktörler şu başlıklar altında toplanabilir:

1.5.1.1. Sermaye Akımlarında Aşırılık

Küresel mali mimaride yaşanan değişimlerin belki de en önemlisi, sermaye hareketlerinde yaşanan değişimdir. Yabancı sermaye, bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileride ödemek üzere, başka ülkelerden temin ederek kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik ya da her ikisini de içinde barındıran kaynaklar olarak tanımlanmaktadır¹⁷⁴.

İkinci Dünya savaşından önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımı iken, savaşın sonras dolaysız yatırım şeklindeki yabancı özel sermaye yatırımları daha çok önem kazanmıştır. Şüphesiz bu gelişmede, 1950'li yıllardan sonra

¹⁷² Mauro Mecagni, Ruben Atoyán, David Hofman ve Dimitri Tzanninis, "The Duration of Capital Account Crises – An Empirical Analysis", **IMF Working Paper – WP/07/258**, November 2007, s. 4, 6.

¹⁷³ Burçin Hacıhasanoğlu, "Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi", **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, Ankara, 2005, s.121.

¹⁷⁴ Güngör Uras, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yayınlar, İstanbul, 1979, s. 27.

dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan ve dolaysız sermaye yatırımları niteliğinde olan çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) rolü büyüktür¹⁷⁵.

İkinci Dünya Savaşından sonra, GOÜ'lerin kalkınma çabaları artmış, bu ülkelerin GÜ'lere hammadde sağlayıp, çeşitli sermaye malları ve sanayi ürünleri ithal etmekten kurtulmak için çareler aramaya başlamışlardır. İşte bu dönemde, yabancı sermaye yatırımları, ihtiyacı olan GOÜ'lere teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel kaynağı olarak görülmüştür. Bu ülkeler, sadece asgari düzenlemeler değil, vergi bağışıklıkları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle dış yatırımlar için özendirici ortam oluşturmaya çalışmışlardır¹⁷⁶. Bu çabalar neticesinde, yabancı yatırımlar yıllar içinde katlanarak artmıştır. 1960 yılı itibarıyla gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye miktarı 2 milyar dolar iken, 1982 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir¹⁷⁷.

Sermaye hareketlerindeki artışın önemli faktörlerinden biri de, üretim faktörlerinin bolluğudur ki, bunların en önemlisi ucuz işgücü, Kore, Hong Kong, Tayvan ve Singapur gibi ülkelerde rahatlıkla temin edilebildiğinden, bahsi geçen ülkeler yabancı sermayeyi çokça çeken ülkeler olmuşlardır¹⁷⁸.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, GOÜ'leri artan sermaye hareketlerine ve özellikle de sıcak para giriş çıkışlarına karşı korumasız bırakmıştır. 1990 sonrası dönemde GOÜ'lerde yaşanan para krizlerinin büyük bölümünün altında, yukarıda tanımı verilen denetlenemeyen yüksek sermaye hareketliliğinin ortaya çıkardığı sermaye hesabı krizleri yatmaktadır¹⁷⁹. Gerçekten de, bu dönemde yaşanan krizlerde sermaye hareketlerinden kaynaklanan önemli benzer sorunlar tespit edilmiştir.

GOÜ'lerin hemen hepsinde kriz öncesi sermaye hareketlerinden kaynaklanan hızlı bir ekonomik genişleme süreci yaşanmakta ve bu ülkelerdeki faizlerin ve karlılık oranlarının yüksekliği nedeniyle ülkeye yoğun bir kısa vadeli sermaye veya portfolyo sermayesinin girmesine neden olmaktadır. Bu da mali varlıkların fiyatlarında spekülasyon şüpheliğe neden olarak, dış mali yatırımları daha da özendirici etkide bulunmaktadır. Diğer yandan ülkeye giren yabancı sermaye, ulusal parayı aşırı değerlendirmekte ve bu

¹⁷⁵ Rıdvan Karluk, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İ.T.O., Ekonomik Yayınlar Dizisi, No.13, İstanbul, 1983, s. 13.

¹⁷⁶ Isaiah Frank, **Foreign Enterprise in Developing Countries**, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1980, s. 2.

¹⁷⁷ IMF, **Foreign Private Investment in Developing Countries**, Occasional Paper 33, January 1985, s. 3.

¹⁷⁸ Akdiş, **Türkiye'nin Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler**, s. 4.

¹⁷⁹ Delice, s. 60.

durum sonuçta, ihracatı caydırarak, ithalatı genişletmekte, cari işlemler üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Bu sürecin varlığı ise yeniden dış sermaye girişini gerektiğinden aşırı değerlenmiş kur ve yüksek faiz politikaları, yurt içi bankacılık sisteminde önemli ölçüde baskı yaratmakta ve sonunda bir mali krizin aniden patlak vermesine kadar uygulanmakta ve adeta kronik bir nitelik kazanmaktadır¹⁸⁰.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ayrıca iletişim teknolojisindeki gelişmeyle birlikte artık kısa vadeli işlemleri uzun vadeli işlemlere kıyasla daha cazip hale getirmekte, bir manada yatırımcıları reel yatırımlar yapmaktan uzaklaştırmaktadır¹⁸¹.

Yabancı sermaye sahiplerinin hiç kuşkusuz öncelikli amacı, yeni bir iç hareketlilik yaratarak sanayileşmeyi gerçekleştirmek veya sını bütünüleşmeyi sağlamaktan ziyade, daima karın söz konusu olduğu, kazançlı buldukları yatırımlara yönelmektir. Bu durum sermaye ihracatçısı bir ülke için geçerlidir. Sermaye ihracatçısı, sermayeyi en fazla kar edeceği bir ülkeye transfer edecekken, sermaye ithalatçısı ülkenin de öncelikli amacı sermayenin kalkınmanın finansmanında kullanılması olacaktır. Sermayenin bir ülkeye akışında belirleyici olduğu bir diğer faktör ise yatırımların karlılığının yanında, yatırımcının elde ettiği karı kendi ülkesine transfer edilmesidir. Yatırımcı, elde etmiş olduğu karı kendi ülkesine transfer edemediği takdirde yatırım önemini kaybetmektedir. Az gelişmiş ülkelerde toplam karın ancak %20-25'lik kısmı kalmakta, kalan kar sermayenin ana vatanına döndürülmektedir¹⁸². GOÜ'ler, sorunsuz finansman olarak gördükleri sıcak parayı ekonomilerine dahil edebilme adına bu durumu bile bile kabul etmektedir. Tablo.1.7.'de 1998-2007 yılları arasında Güney Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerine yapılmış olan net sermaye akımları verilmiştir.

Gerçekten de, sermayeye ihtiyaç duyan GOÜ'ler, piyasalarına yeterli miktarda sermaye girişi yaşandığı takdirde ihtiyaç duydukları sermaye açığını kapatmakta ve büyüme-kalkınma yolunda ilerlemeye başlamaktadırlar. Ancak, olumsuz bir durum karşısında sermaye akımlarında ani bir tersine dönüş yaşanmaya başladığında ise zayıf ekonomik yapıya sahip GOÜ'ler genellikle para krizleri ile karşılaşmaktadırlar.

¹⁸⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 144-145.

¹⁸¹ Erdoğan, **Türkiye'nin Mali Kriz Riskini Azaltabilecek Vergi Politikaları**, s. 261.

¹⁸² Ahmet Ulusoy ve Birol Karakurt, "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri: Nedenleri ve Etkileri", **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı 223, Yıl 19, (Ekim 2004), s. 105.

Tablo 1.7.
Asya ve Latin Amerika Ülkelerine Olan Net Sermaye Akımları
(Milyar ABD Doları)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Yükselen Asya										
Net Sermaye Akımları	-53,6	0,2	4,7	20,2	20,6	68,1	130,4	64	97,9	69
Net Doğrudan Yatırımlar	56,9	70,9	59,8	50,8	50,5	68,2	57,8	99,6	94	96
Net Portfolyö Yatırımları	9	54,1	19,6	-50	-60,1	6,4	5,2	-12,7	-13,1	-8,4
Diğer Net Yatırımlar	-120	124,9	-74,7	19,4	30,2	-6,5	67,3	-22,9	17	-18,5
Net Resmi Akımlar	18,9	1,6	-13,8	13,2	3	-20,7	-9,1	-11,7	-8,4	-12
Rezervlerde Değişiklikler	-52,7	84,8	-59,5	85,8	-154	-236	-340	-287	-345	-331
Latin Amerika										
Net Özel Sermaye Akımları	72,3	46,1	51,3	24,1	3,8	17,3	1,1	14	12,7	18,5
Net Doğrudan Yatırımlar	62,2	66,1	69,8	66,5	46,5	36,8	46	49,2	46,1	46,6
Net Portfolyö Yatırımları	25,6	1,3	2,7	-7,6	-14,4	-8,8	-13,9	25,4	4,3	10,7
Diğer Net Yatırımlar	-15,5	-21,3	21,1	34,8	28,2	10,7	-31,1	-60,6	37,7	38,8
Net Resmi Akımlar	14	5,9	-6,3	25,3	17,5	4,5	-9	-30,1	12,6	-2,2
Rezervlerde Değişiklikler	8,1	7,6	-1,6	3,5	-2,2	-36	-23,1	-32,8	39,9	49,3

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2006**, Ankara, 2007, s.18.

*Net Sermaye Akımları, Net Doğrudan Yatırımlar, Net Portföy yatırımları ve Resmi ve Özel borçlanmanın dahil olduğu diğer uzun ve kısa dönem net yatırımlarını kapsar. Bu tablodaki değerler Kore, Singapur ve Tayvan'ı kapsamamaktadır.

Dış finansman kaynaklarında yaşanan ani azalışlar neticesinde, sermaye girişleri içinde kısa vadeli kredilerin ağırlıklı olması nedeniyle, cari açık problemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ülke eğer diğer gelir kalemleri ile (turizm, hibe, üretim vb) cari açığını finanse edemiyorsa, cari açık bir krize dönüşebilmektedir. GOÜ'ler cari açıklarını kendi kendilerine kapatabilecek birikime sahip olmadıklarından, borçlanma yoluna gitmekte, artan kısa vadeli ve yüksek oranlı borçlanma faiz seviyelerini arttırmakta ve bu artış da ülkeye sıcak para akımını hızlandırmaktadır. Kısa vadeli yatırımlarla finanse edilen bir cari işlemler açığı da her zaman risk faktörü taşımaktadır.

Özellikle Doğu Asya, Rusya ve Brezilya'nın yaşadığı para krizlerinin ardından birçok yazar, gelişmekte olan piyasaların üzerinde sermaye hareketlerinin istikrarı bozucu ciddi etkilerinin olduğu noktasında hemfikir olmuşlardır. DB ve IMF de dahil olmak üzere birçok otorite, gelecekte yaşanabilecek krizleri önlemek için gelişmekte

olan piyasaların, sermaye hareketleri üzerine kontrol koyması gerektiği fikrini paylaşmaktadırlar¹⁸³.

1.5.1.2. Sabit Döviz Kuru (Nominal Çapa)

Döviz kurlarında ortaya çıkabilecek istikrarsızlıklarla krizler arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Döviz kurunun belli bir çapaya bağlı olarak sabitlenmesi ya da reel değerinin altında baskıda tutulması, finansal sektörü krizlere karşı daha kırılğan hale getirmektedir. Bununla birlikte, krizlerden korunma mekanizmalarından MB'nın son durak borç mercii işlevini yerine getirmesi ve döviz kurunun baskı altında tutulması, bankaların açık pozisyonlarının artmasını teşvik edici bir unsur oluşturarak döviz risklerini arttırmaktadır. Böyle bir politika, GOÜ'lerde enflasyonist ortamın da etkisi ile finans kurumları dışındaki işletmelerin borç portföylerinde döviz borçlarının önemli bir yer tutmasına neden olmaktadır. Bu şekilde uygulanan politika neticesinde döviz krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki tetikleme mekanizması güçlenmektedir¹⁸⁴.

Kriz yaşayan ülkelerin hemen hepsinde sabit kura dayalı istikrar programları bir risk olmuştur. Bunun en önemli nedeni, bu tür programlar sadece bankacılık sektörünü değil, tüm toplumu dövizle borçlanmaya itmesidir. Döviz kuru çapası ulusal para için istikrar unsuru olarak görülmeye başlandığında ise döviz cinsinden borçlanmayı ve yüksek oranlarda döviz kuru riski almayı teşvik etmektedir¹⁸⁵.

Eğer bir ülkede sabit kur politikası uygulanmakta ise, o ülkenin MB'nın temel görevi kuru sabit tutmaktır. MB gerekli gördüğünde piyasaya döviz vermektedir. Böylece döviz ucuz, yerli para değerli olmakta, ihracat düşmekte ve cari işlemler açık vermektedir. Ancak sistem bir süre sonra açığı kapatmak için devalüasyon baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Sabit kur politikası uygulayan ülke, açığı kapatmak için borçlanmaya başvurmakta, genelde dış borçlanmanın türü de kısa sermaye akımı şeklinde olmaktadır. Böylece ülkedeki bankaların pozisyonları artmakta, bankalar da döviz cinsinden olan borçlarını döviz cinsinden kredi vererek kur riskinden kaçma eğilimine girerek, kur riskini kredi verdiği işletmelere yüklemektedir. Devalüasyon

¹⁸³ Jose De Gregorio, Sebastian Edwards, Rodrigo O.Valdes, "Controls On Capital Inflows: Do They Work?", **National Bureau of Economic Research**, Working Paper 7645, s. 3. <http://www.nber.org/papers/w7645>, (20 Aralık 2007).

¹⁸⁴ Duman, **Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, s. 46.

¹⁸⁵ Salih Öztürk, "Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım-2001 Şubat Türkiye Krizleri", **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Cilt:10, Sayı:1, (2003), s. 179.

baskısı, borç vadelerinin kısa olması, firmaların hangi şartlarda olursa olsun borçlarını yenileme ihtiyaçları ile borsada meydana gelebilecek hızlı değer düşmeleri, faizlerin yükselmesine, firmaların ödeme güçlüğü çekmelerine ve bankaların kredi verme isteğinin azalmasına neden olmaktadır. Ekonomi ise bu tabloda daralacak, batık kredi miktarındaki artış banka iflaslarını hızlandıracaktır¹⁸⁶.

Finansal piyasaların serbestleştirilmeye başlanmasıyla karşılaşılan diğer büyük güçlükler, yerli para ile döviz değerlerinin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi olmuştur. Döviz kuru politikasının sürdürülebilirliğine olan güven azalmaya başlayınca, ülkeye kısa vadeli spekülasyon amaçlı sermaye girişi hızlanmakta ve MB'nin sterilizasyona gitmemesi durumunda ise ülkeye giren yabancı sermaye, ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir¹⁸⁷.

Temelde istikrar ve kontrol amacıyla geliştirilen sabit döviz kuru politikaları, sorunu çözmek bir yana bizzat kendisi kriz nedenlerinden biri haline gelebilmektedir. Bu döviz kuru politikasının uygulandığı piyasalarda, yatırımcıların yerli para cinsinden aktiflerini aniden döviz cinsinden aktiflerle değiştirmek istemeleri halinde, piyasadaki döviz miktarı talebi karşılayamama riskiyle karşı karşıya kalabilir. Bir krizle karşılaşmak istemeyen MB, piyasaya döviz pompalamaya başlayacak, ancak bu çaba genellikle MB'nin döviz rezervlerinin tükenmesi ile sonuçlanacaktır. Aynı şekilde, bir ülke parasına yapılan spekülasyon atak, yerli paranın devalüe edilmesi veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlandığı takdirde, MB'nin büyük miktarlarda piyasaya döviz satmaya zorlanması halinde veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle yerli paranın değerini korumaya zorlanması durumunda bir döviz veya para krizinin yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir¹⁸⁸.

Sabit Döviz Kuruna dayalı istikrar programı uygulayarak kriz mağduriyeti yaşamış bir ülke olan Türkiye, yukarıda verilen açıklamalar için iyi bir örnek teşkil eder. 5 Nisan programı ile yüksek oranlı bir devalüasyonun ardından kur artışı fiyat artışının altında olacak bir şekilde kontrol edilen yarı heterodoks istikrar programı uygulanmıştır. Aynı şekilde, Ocak 2000'de uygulanmaya konulan "Enflasyonu Düşürme Programı" çerçevesinde yüksek ve yapışkan enflasyonla mücadele amacıyla

¹⁸⁶ Koray Duman, "Finansal Krizlere Karşı Politika Uygulamaları", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, No. 8, 2004, s. 38.

¹⁸⁷ Öztürk, s. 179.

¹⁸⁸ Delice, s. 59.

sabit kur sistemi devreye sokulmuştur. Ancak, uygulamaya konulan her iki program da başarısız olmuş, 2001 yılında ise sabit kur sistemi terk edilerek dalgalı kur sistemine geçilmiştir¹⁸⁹.

1.5.1.3. Yanlış Makroekonomik Politikalar ve Aşırı Düzeyde Cari Açık

Yanlış makroekonomik politikalar ve aşırı düzeylerde cari açıkların varlığı para krizlerinin en önemli nedenlerinden biridir. Bunlar, kronikleşmiş enflasyon oranları, kamu açıkları, cari açıklar, ülkenin içinde bulunduğu borç döngüsünden kaynaklanan problemler olup, bu problemlere gelişmiş ülkelerin döviz, faiz ve kur politikalarında yapmış oldukları değişikliklerin etkileri de eklenince, ülkelerin krize girmeleri hızlanmaktadır¹⁹⁰.

Eliana Cardoso, 1992 yılında Latin Amerika ülkelerinin krize girmelerinin nedenini sürekli olarak harcama yaparak bunu borçla finanse etmelerine ve bütçe açıklarını enflasyonla kapatmaya çalışmaları gibi makroekonomik nedenlere dayandırmıştır¹⁹¹. Dornbusch, 1998 yılında Rusya’da yaşanan krizin kamu maliyesi üzerinde hiçbir kontrolünün olmaması nedeniyle klasik bir kriz olduğunu, bundan dolayı tüm borçlarını para basarak ödediklerini ve sonuçta hiperenflasyonun meydana geldiğini, hiperenflasyonun ise tüm borçlarını ödemek için borç almalarına vesile olması nedeniyle bir manada borçlarını doğru şekilde ödemelerine yol açtığını söylemektedir¹⁹².

Mundell kısa ve uzun dönemli yapmış olduğu analizlerde para politikası için bazı temel sınırlamalara varmıştır. Buna göre, sermayenin serbestçe giriş ve çıkış yapabildiği bir ekonomide fiyat seviyesi ile döviz kurundan sadece birisi kontrol edilmelidir. Her ikisinin birden aynı anda kontrolü mümkün değildir ve aksi bir durum ağır bir para krizi ile sonuçlanabilir. Dolayısıyla, makroekonomik bir politika uygulanırken para ve maliye politikaları bir arada uygulanmalı, birisi daraltmak için kullanılıyorsa, ikincisi genişletmek için kullanılmalıdır. Bu görüş şu an çoğu ekonomi çevresi ve stabilizasyon programı uygulayan ülkelerde benimsenmiş olmakla birlikte,

¹⁸⁹ Oğuz Yıldırım, “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyon Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışı”, s. 1-2.

<http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/OCAK2003/istikrar.htm>, (20 Eylül 2007).

¹⁹⁰ Yay, Yay ve Yılmaz, s. 51.

¹⁹¹ Elina Cardoso, “Küreselleşme, Sermaye Hareketleri ve Finansla Krizler”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Söyleşi, Sayı 212, Yıl 18, (Kasım 2003), s. 21.

¹⁹² Rudiger W. Dornbusch, “Küresel İktisadi Kriz ve Türkiye”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Söyleşi, sayı 198, Yıl 17, (Eylül 2002), s. 57.

bu teoriye karşı çıkan iktisatçılar da vardır¹⁹³. Türkiye'nin yaşamış olduğu 1994 ve 2000 krizleri bu kuralın ihlalinin bariz örneğidir. 1994 yılında ülkenin karşılaştığı bütçe açığı, para basılarak kapatılmak istenmiş, ancak ülkede sermaye girişi ve çıkışı serbest olduğundan bir likidite artışı olmuştur. Artan likidite, tüketim harcamalarını arttırarak ithalatın artmasına sebep olmuş ve cari işlemler açığı büyümüştür. Sıcak paranın bu açığı kapatması gerekirken, enflasyonun artacağını düşünen yatırımcılar, paralarını dövize çevirerek ülkeyi terk etmişler ve bir kriz doğmuştur. Kısaca Türkiye, 1994 yılında para basarak hem genişletici para politikası uygulamış hem de artan tüketim harcamaları sebebi ile genişletici bir maliye politikası benimsemiş, bunlar da krizi getirmiştir¹⁹⁴.

Ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin nedenleri ve bu dengesizliklerin giderilmesi için yürütülecek politikaların doğru bir şekilde belirlenmesi bu çerçevede kritik öneme sahiptir. O halde, bir kriz esnasında nasıl bir politika benimsenmesi gerektiği sorusuna verilecek cevap da hayati önem taşır. Bu politikaların ilki, kriz başladığında piyasaları mümkün olduğu kadar sakin olma konusunda ikna etmektir. Ardından MB, krizin kaynağının ne olabileceğinin araştırmasını hızlıca yapmalıdır. Krizin kaynağı belirlendikten sonra, krizin önlenmesi ya da daha fazla büyümemesi için gerekli politikalar belirlenmeli ve vakit geçirmeden uygulamaya konmalıdır. Nitekim Kore ekonomisinde yapısal kırılganlığın doğru zamanda tespit edilmesi, ülkede yaşanabilecek bir finansal krizi bertaraf etmiştir¹⁹⁵.

1.5.2. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri

Bankacılık sektörü, küreselleşmenin hem bir sonucu hem de nedenidir. Küreselleşmeyi hızlandıran faktörlerden biri olarak da gösterilmektedir. Bankacılık sektöründe yapılan finansal hizmetler küreselleşmenin etkinleşmesine yardımcı olur. Bankalar, müşterilerinin uluslararası işlemlerini takip ederek kendileri de küreselleşirler. Öte yandan uluslararası bankalar, diğer endüstri dallarında çeşitliliği

¹⁹³ Fahrettin Yağcı, "Choice of Exchange Rate Regimes For Developing Countries", **World Bank Africa Region Working Paper Series**, Vol. 16, 2001, s. 16.

¹⁹⁴ Kenan Bulutoğlu, **Yöresel ve Küresel Para Krizleri**, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 2002, s. 356-357.

¹⁹⁵ Kyu Yung Chung, "The Role of Central Banks in Currency Crises with Special Reference to Korea's Experience in Recovering from the Currency Crisis", **Challenges to Central Banking from Globalized Financial Systems, Conference at IMF**, Washington, September 2002, s. 6-7.

arttırarak bir yandan küreselleşmenin maliyetlerini düşürürken diğer yandan uluslararası yatırımları daha çekici kılarlar¹⁹⁶.

Birçok GÜ ile az gelişmiş ve GOÜ'lerin hemen hemen tamamına yakını şu ya da bu nedenle bankacılık krizleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bankacılık krizlerine neden olan faktörleri belirlemek bu nedenle çok büyük bir öneme sahiptir¹⁹⁷.

Bankacılık krizlerine neden olan faktörleri tespit edebilmek için bir takım makro büyüklükler ile finansal oranları dikkate almak gerekmektedir. Bunlardan en önemlileri, GSYİH'nın büyüme hızı, ticaret hacmindeki değişim, reel faiz oranları ile enflasyon oranı, döviz değerleri, toplam kredi büyüklüğü/GSYİH, bankaların nakit toplamı/banka mevduatları olarak ifade edilebilir¹⁹⁸.

Gelişmekte olan birçok ülkede son yıllarda yaşanan ekonomik veya finansal krizlerde çok sık rastlanan bir durum da, kriz öncesi iyimser bir hava ile birlikte spekülatif yatırımlarda büyük artışların olmasıdır. İyimser ortamda fiyatları yükselen mallar kredilere teminat olmakta, daralma ile birlikte bu malların likit değerleri de düşmekte, kredilerin geri dönüşümüne imkan verememektedir. Bankacılık sisteminin liberalize edildiği fakat bankacılık denetimlerinin zayıf ve kanuni yaptırımların yeterli olmadığı veya kanuni boşlukların yoğun olduğu ülkelerde banka krizleri, bankaların boşaltılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Banka yöneticileri sadece yüksek riskli projelere yatırım yapmakla kalmayıp, ayrıca batacağı garanti olan projelere de yatırım yaparak bu projelerden çıkar sağlama yoluna da gidebilmektedir¹⁹⁹.

Farklı bir görüş olarak, finansal kuruluşlara yapılacak direkt yabancı yatırımlar bir yandan finansal piyasaların küresel sistem içinde etkinliklerinin belirgin bir şekilde artışına ve istikrara kavuşmasına yardımcı olacak, öte yandan da ülkelerin birbiriyle bütünleşmesine vesile olacaktır. Ancak bu durum aynı zamanda, ülke riskini ve finansal kırılganlığı da beraberinde getirebilir. Çoğunluğu köklü Batı Avrupa bankalarından oluşan yabancı bankalar, Doğu Avrupa'daki ülkelerin bankacılık sektörlerindeki eksikleri gidererek, sistemin etkinlik ve istikrara kavuşmasına yardımcı olmaları

¹⁹⁶ Paul Wachtel, "Globalization of Banking: Why Does It Matter?", **Presente y Futuro Del Sistema Financiero en Paises Emergentes**, Caracas, Venezuela, Ocak 2001, <http://pages.stern.nyu.edu/pwachtel/CaracasPresentation.pdf> (02.02.2008).

¹⁹⁷ Morris Goldstein ve Philip Turner, **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, Basle: Bank for International Settlements, 1996, s. 5.

¹⁹⁸ Gerard Caprio, "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises", **World Bank Working Papers**, No:1900, June 1998, s. 5.

¹⁹⁹ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Uygulamaları**, s. 39.

karşılığında, bu bankaların varlığı, ev sahibi ülkeye yeni sorunları da beraberinde getirebilir. Ana kuruluşların yapılarında ve stratejilerinde meydana gelebilecek muhtemel köklü değişiklikler, yeni riskleri de beraberinde getirecektir²⁰⁰.

1.5.2.1. Ciddi Makroekonomik Problemlerin Varlığı

Bankacılık sistemi, yapılarının doğal gereği olarak, güven kayıpları ve nispi fiyat değişmelerine karşı kırılgandırlar. Bankalar genellikle yüksek kaldıraç (düşük sermaye) ve kısmi rezerv esaslarına göre çalışmaktadırlar. Mevduat sahiplerinin tamamı, mevduatlarını vadesinde nakde dönüştürmemekte, acil likidite ihtiyaçları olduğunda ya da ihtiyaca binaen mevduatın bir kısmını çekmektedir. Mevduatların aynı andan tamamen çekilmek istenmesi (likidite riski), kısa vadeli borçları uzun vadeli krediye çeviren bankaları cezalandıracaktır. Bankalardaki vade uyumsuzluğundan kaynaklanan faiz riski, bankaları büyük zararlar karşılığında varlıklarını nakde çevirmeye zorlayacaktır. MB'nın son kredi mercii işlevinin yeterince çalıştırılmaması da mevduat sahiplerinin taleplerinin tam karşılanamamasına yol açacaktır. Bu nedenle bankacılar, kredi alanların kredi değerliliğini herkesten daha iyi öngörmek zorunda kalırlar ve fraksiyonel bir rezerv kaynağı ile çalışırlar. Faiz oranlarındaki aşırı yükselişler de bankaları zor durumda bırakacak diğer önemli bir faktördür. Bankaların sahip oldukları varlıkların ve yükümlülüklerin değerleri arasındaki ilişkinin ani bir şekilde değişmesi, banka sermayesinin ve belirli fonların kaybedilmesine neden olacağından bankaların kırılganlığını arttıracaktır²⁰¹.

Finansal kırılganlık ve esneklik, çoğunlukla makroekonomik göstergelerdeki istikrara bağlıdır. İstikrar, enflasyondan dolayı olmayan milli gelir artış hızına, sürdürülebilir borç ve mali dış dengelere de yansır. 1990'larda GOÜ'lerde ortaya çıkan krizlerde, yüksek bütçe açıkları ve borç artışına paralel olarak finansal riskin artmış olduğu ve makroekonomik kırılganlıkla aralarında yüksek ilişki olduğu gözlenmiştir. Özellikle finansal krizlerin yol açtığı büyük bütçe açıkları, ekonomiyi ani sermaye kaçışlarına karşı oldukça kırılgan bir hale getirebilmektedir. Bu durumlarda fonlama işi iç kaynaklar ve yatırımlarla değil, yabancı bankalar ve diğer yabancı kreditorler aracılığıyla yapılmak zorunda kalır. Yabancı yatırımcıların herhangi bir nedenle iç borç için kredi vermekten vazgeçmeleri durumunda ise finansal boşluk oluşur ve boşluğu

²⁰⁰ Andrea M. Maechler, Srobona Mitra ve DeLisle Worrel, "Decomposing Financial Risks and Vulnerabilities in Eastern Europe", **IMF Working Paper – WP/07/248**, October 2007, s. 7.

²⁰¹ Golstein ve Turner, **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, s. 9, 10.

kapatmak için ya dışarı giden nakit akışını tersine çevirmek veya daha yüksek faiz oranlarını kabul etmek zorunda kalır. Bu da kambiyo oranları üzerine ani baskı yaparak banka portföylerini etkiler ki bu durum, yabancı para birimi üzerinden birikimi olanlar için olumsuz bir hal alırken, değişken faiz oranları üzerinden borçlanmış olan kişiler için de geri ödeme güçlüklerine yol açabilir. Bu olumsuz tablo bilançolara yansır. Nakit akışı prodaktif sektörlerden non-prodaktif sektörlerle doğru kaymaya başlar²⁰².

Bankacılık krizi sonucunda sermaye yapılarının değişimi, ödünç verilebilir fonları durduran ve faiz oranlarını arttıran zayıf bankaların ortaya çıkması; banka kredilerinin maliyetinin yükselmesi ve kredilerin gittikçe daralması, küçük ve orta büyüklükteki firmaların alternatif finans kaynaklarına ulaşmasının güç olması, reel ekonomiyi zayıflatabilecektir. Genel olarak ekonomik faaliyetlerde daralmanın bankacılık krizlerinden önce ortaya çıkması, krizlerin üretim üzerindeki etkisinin ayrıştırılmasını güçleştirir. Ayrıca, bankacılık krizlerinin ekonomideki daralmayı daha fazla arttırdığı konusunda yaygın bir görüş vardır²⁰³.

Dolayısıyla makroekonomik istikrarsızlık bankacılık sektörü dengesizliklerinin temel nedeni olarak gösterilmektedir. Varlık fiyatlarının, özellikle emlak fiyatlarının altüst olması, faiz oranlarındaki keskin artışlar, döviz kurlarındaki düşüşler veya devamlı süregelen durgunluk, bankacılık sektörünü etkileyecektir. Aslında yukarıda belirtilen etkenlerin her biri diğerleri ile ilişkili ve birbirini üzerine etkilidir. Bu zorluklara ek olarak, geçiş ekonomilerinde nispi fiyatlarda sert kaymalar veya sübvansiyonların kaldırılması, bankacılık sektörünün etkili olduğu sektörlerde daha fazla hissedilir.

1.5.2.2. Yetersiz Düzenleme Koşullarında Finansal Serbestleşme

Finansal serbestleşmenin, bir ülkede ödemeler bilançosu kısıtlarının yumuşatılması ve yatırımların finansmanında kullanılacak fonların yaratılması konusunda önemli yararlar sağladığı yolunda Neoliberal görüş günümüzde halen geçerliliğini sürdürmektedir. Finansal liberalizasyon, aynı zamanda zorunlu rezerv oranlarının azaltılması, sektöre giriş engellerinin kaldırılmasında devlet müdahalesinin azaltılması, bankaların özelleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi anlamına da gelmektedir. Ayrıca, bazı ülkelerde borsanın geliştirilmesi ve yabancı mali araçların piyasaya girmesi de teşvik edilmiştir. Ancak,

²⁰² Andrea M. Maechler, Srobona Mitra ve DeLisle Worrel, “Decomposing Financial Risks and Vulnerabilities in Eastern Europe”, **IMF Working Paper – WP/07/248**, October 2007, s. 7-8.

²⁰³ Golstein ve Turner, **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, s. 6.

Güneydoğu Asya ve Türkiye krizlerinde yaşandığı gibi ekonomi üzerinde olumsuz etkileri de göz ardı edilmemelidir. Finansal serbestleşmeye gitmeden önce güçlü bir denetleyici ve düzenleyici kurumsal çerçevenin yaratılmış olmaması, finansal serbestleşmenin ardından riski kontrol etmek çok daha zorlaşacaktır²⁰⁴.

GOÜ'ler için böylesi reformlar, kaçınılmaz olarak bankalara yeni riskler getirmekte olduğundan, yeterli önlemler alınmadığı takdirde bir bankacılık krizi tehlikesini arttırabilir²⁰⁵. Ayrıca, finansal serbestleşme sonucu, Asya ülkelerinde olduğu gibi kredi patlaması, finansal sistemdeki kaynaklar arasında bilgi alışverişini zayıflatacağından yeni finansal krizlerin oluşmasına da alt yapı oluşturabilmektedir²⁰⁶. Mishkin, finansal krizlerin yaşandığı ülkelerin ortak özelliğinin finansal kesimin denetim ve gözetimiyle sorumlu birimlerin etkisiz, düzenleyici yasal sistemlerin de yetersiz olduğunu söylemektedir. Asya krizinde, aynı bölgede oldukları halde, en az etkilenen iki ülke, Hong Kong ve Tayvan, finansal sistemin en iyi denetlendiği ülkelerdir. Doğu Asya krizinin başladığı ülke olan Tayland'da ise (krizin başlamasında iflasıyla tetikleyici rol oynayan gayrimenkul finansman şirketi gibi) banka dışı finansal kuruluşlar, neredeyse tamamen yasal denetim ve gözetimin dışında kalmıştır²⁰⁷.

Tüm bu yapılanların amacı, devletin ekonomiye müdahalesini azaltarak toplam talebin unsurlarının planlı bir anlayışla belirlenmesinin önüne geçmektir. Liberalizasyon sürecinin kısa vadede bir kazanımdan daha çok bir bankacılık krizine dönüşmesi şu şekilde açıklanabilir²⁰⁸:

- Finansal araçların çeşitlenmesi ve sermaye denetimlerinin kaldırılması sonucunda, artık bir para arzı tanımı yapmak oldukça zor görünmektedir.
- Finansal liberalleşme ile birlikte hükümetlerin makroekonomik denetim gücünün azaldığı görülmektedir.
- Finansal liberalleşme ile birlikte, faiz hadlerinin ve çeşitli mali varlık fiyatlarının gelecekte alacağı değerlere ilişkin belirsizliğin artması, borç veren açısından bir risk faktörü oluşturmaktadır.

²⁰⁴ Frederic S. Mishkin, "Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Economies", **NBER Working Paper**, No. 2683, October 2001, s. 10.

²⁰⁵ Goldstein ve Turner, **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, s. 121.

²⁰⁶ Koray Duman, "Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması", **Akdeniz İİBF Dergisi** (4), 2002, s. 142.

²⁰⁷ Mishkin, s. 10-11.

²⁰⁸ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Uygulamaları**, s. 45.

- Finansal liberalleşmenin yarattığı finansal varlıkların fiyatlarındaki uyumsuzluklar ve bunun kaynak dağılımındaki etkinliğin azalması, vadelerin kısılması ve faiz hadlerinin yükselmesi, spekülasyon varlık alımı ve tüketim amacıyla aşırı borçlanma ve bunun neden olduğu sürdürülemez borç stokları, artan finansla kırılganlık ve azalan hane halkı tasarrufları ile, ticaret ve sanayinin ihtiyaçlarına uygun faiz haddi ve döviz kuru politikası izlenmesinde iradenin kaybolmasına sebep olmaktadır.

Finansal sistemdeki yeniden yapılanma ve serbestleşme iddialı bir hareket olduğundan beraberinde birçok sorunu da getirir. Bu nedenle bankacılık sisteminin liberalleşmesinin birden değil, kademeli olarak gerçekleştirilmesi istikrar açısından daha uygun olacaktır. Yeniden yapılanma ise, çok ciddi altyapı çalışmaları gerektirdiğinden, siyasi otoritelerin bu geçiş dönemlerinin üzerinde iyi çalışarak gerçekleştirildiğinden emin olması gerekir²⁰⁹.

1.5.2.3. Kredi Hacminde Aşırı Artış

Kredi patlaması, kısa vadeli krediler talebinde görülen ani artışlardır. Bankaların müşterilerine verdikleri kredi hacminin artması ile birlikte bu krediler içinde risk düzeyi yüksek olan kredilerin sayısı da artmaktadır. Artan kredi talebi karşısında bankalar, daha fazla kar elde etmek güdüsüyle topladıkları mevduatların yanı sıra ek finansman kaynağı arayışlarına girmekte ve borçlanmaktadırlar. Kredi hacminin genişlemesiyle, finansal ve reel varlıkların fiyatlarında yaşanan aşırı değerlenme, hele bir de enflasyonun kontrol altına alınmasıyla tüketici fiyatları aynı ölçüde yükselmemişse, bankacılık sisteminin içinde bulunduğu sorunları, finansal sistemin zaafı fark edilinceye kadar gizleyebilmektedir. Bu yanılgı, aslında ciddi sıkıntılar yaşayan mali sektör dışındaki kurumsal müşterilerine kredi veren bankalar açısından da söz konusu olabilmektedir. Bankaların bu yanılgıları şüphesiz asimetrik bilgi ve ahlaki risk konuları ile de yakından ilgilidir²¹⁰.

²⁰⁹ Coşkun, s. 39.

²¹⁰ Melih İpeker, “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü**, Ankara, 22 Mart 2002, s. 56. www.2.tcmb.gov.tr/kutuphane/tezler/melihipeker.doc. (05.08.2007).

Firmalar, kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bankalardan kredi talep ettiklerinde, aldıkları kredileri vadesinde ve önceden belirlenmiş faiz ile beraber geri ödemekle mükellefler. Finansman maliyeti artan firmalar için kredilerin geri ödenmesi, ekonomik bir sorun olmadığı sürece büyük bir problem teşkil etmez. Ancak, özellikle ekonomi resesyona girdiğinde, firmaların maliyetlerini karşılayan faaliyet karları düşmekte ve uzun vadede iflaslar meydana gelebilmektedir. Bu sonuç, bankaların batık kredilerinin artmasına sebep olur. Enflasyon dönemlerinde reel geliri azalan kredi borçluları, kredilerini ödeyememe riski ile karşı karşıya kalırlar²¹¹.

Kredi hacmindeki aşırı artışlar, rezerv düzeylerini de olumsuz yönde etkiler. Tablo 1.8’de bankacılık krizleri yaşamış olan ülkelere bakıldığında, kısa vadeli borçların toplam rezervler oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, finansal sistemi daha kırılgan bir hale getirmektedir. Ülkenin kısa vadeli borçlarının rezervler içerisindeki payının yüksek olduğunu düşünen yatırımcılar, ülke ekonomisinin bu borçları karşılayamayacağını düşünerek, vermiş oldukları ödünçleri geri çekecek ve ülke bir kriz ortamına gelecektir.

Tablo 1.8.
Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde
Kısa Vadeli Borçlar ve Rezervlerin Durumu (1998)

	KISA VADELİ BORÇLAR	REZERVLER
ARJANTİN	23.891	19.740
KORE	44.223	55.849
MEKSİKA	28.226	23.775
TÜRKİYE	13.067	16.055
BREZİLYA	44.223	55.849
TAYLAND	45.567	31.361

Kaynak. BIS, 1998.

Bu noktada, bankaların dağıtacıkları kredilerin miktarı ve işleyiş koşulları çerçevesinde, MB’larına büyük sorumluluk düşmektedir. Borç alanların, ülkelerin sermaye yeterliliği nispetinde, makul ölçüde kredi verebilmesini düzenleyen yasalarını ihlal etmesi dolayısıyla, kredi büyümesi sistematik bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, bankaların çeşitli ekonomik faaliyetler için açacakları kredilerin maksimum miktarı mutlaka MB’ları tarafından kontrol edilmelidir. Ayrıca,

²¹¹ Esin Okay, “ Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, s. 104, <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d2/m00026.pdf>. (13.08.2008).

Türkiye’deki BDDK türü düzenleyici ve denetleyici kurumlar vasıtasıyla da, bankaların faaliyetleri çok yakından takip edilmelidir. Alacağı önlemler ve getireceği kurullarla para otoritesi, bir yandan banka fonlarının spekülatif faaliyetlere kaymasını önlemeli, bir yandan da fonların gelişimi arzulan sektörlere yönelmesi sağlanmalıdır²¹².

1.5.2.4. Bankaların Aşırı Risk Alması Benzeri Yönetimsel Problemler

Bankacılık krizlerinin altında yatan önemli bir neden, yönetim ve düzenleme konusunda yaşanan problemlerdir. Bu problemler, daha çok ülkelerin finansal yapılarının liberalleşmesi sürecinde bankaların yeni iş piyasalarına girmesi ve kendileri ile ilgili olmayan yatırımlara girişmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Ödünç alma üzerindeki sınırlamalar kaldırıldığında, ödünç verme ve kıyı bankacılığı (off shore) iş hacminde bir büyüme görülmektedir²¹³. Ancak, bu noktada, iş hacmini arttırmak adına banka yöneticilerinin yüksek risk içeren kredi faaliyetlerine girdikleri de gözlenmektedir. Doğal olarak, bankaların iyi kredi ve iç risk yönetimi sistemlerini korumalarını sağlamak, banka yöneticilerin sorumluluğundadır. Etkin olmayan bir yönetim, sıklıkla bankacılık iflaslarının önde gelen nedeni olarak görülmektedir. Burada, zayıf yönetim ve güvensiz davranış, ilke itibarı ile bir maliyet doğuracaktır²¹⁴.

Bankacılıkta kötü kredi risklerin oluşması, fonlar açısından da önemli bir tehlikedir. Bu fonların kullanımının nasıl, kim için ve hangi kanallarla yapıldığı noktasında mali sistem anahtar rol oynamaktadır. Yeterli bilginin olmadığı ortamda oluşan asimetrik bilgi, mali sistemi hem ters seçim hem de ahlaki tehlike noktasında tehdit eder²¹⁵. Ayrıca, hükümetlerin koruma maksatlı müdahaleleri, ahlaki tehlike sorununun ortaya çıkmasına ve yatırımcılar tarafından fırsat addedilmesine yol açabilir. Devlet güvencesinde borç alanlar yüksek riskli projelere yatırım yaparken, borcu kendi kişisel harcamaları için kullanma ve projeye yeteri kadar güç ve özen harcamama riskleri ortaya çıkar²¹⁶ ki bu durum borç verenleri tehlikeye sokar²¹⁷. Ağırlıklı olarak yöneticilerin hatalarından ve kredi alanların fırsatçılığından kaynaklanan ahlaki risk ve

²¹² Ömer Faruk Çolak, “Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 2, 2001, s. 30.

²¹³ Barry Eichengreen, Andrew Rose ve Charles Wyplosz, “Contagious Currency Crises”, 1997, s. 16. <http://www.econ.berkeley.edu/eichengr/research/pre5681.pdf> (09.03.2008).

²¹⁴ Golstein ve Turner, **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, s. 139.

²¹⁵ Frederic S. Mishkin, “Understanding Financial Crisis: A Developing Country Perspective”, **National Bureau of Economic Research**, NBER Working Paper Series, Working Paper 5600, (May 1996), s. 2.

²¹⁶ M. Necati Coşkun, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara, (2001), s. 2.

²¹⁷ Mishkin, s. 3.

tersine seçim problemlerinin bulunması, mali piyasalardaki fonların üretken yatırım kanallarına yönlendirilmemesine ve etkin kullanılmamasına yol açarak finansal krizlere neden olabilir²¹⁸. Ne var ki, bankacılık krizlerinin birçok nedene bağlı olması ve bunların yöneticilerin inisiyatifleri dışında faktörlerden de oluşabilmesi dolayısıyla, yöneticiler sorumluluklarını kolayca yansıtabilmektedirler²¹⁹.

Bankacılık yönetiminde bunların dışında dikkat edilmesi gereken dört temel nokta, likidite yönetimi, aktif yönetimi, pasif yönetimi ve sermaye yönetimidir. Likidite, bir bankanın minimum zarar ile olabilecek mevduat çekilmelerini önleyebilme gücüdür. Bir bankanın varlıkları, borçlarını rahatlıkla karşılıyor olmalıdır. Ancak varlıkları ödemelerde kullanılmayacak şekilde uzun vadeye bağlanmış, buna karşılık borçlarının vadesi daha kısa ise, vadesi gelen borçları ödeyememe tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır²²⁰. Bankaların aktif-pasif yönetiminde likidite uyumsuzluğu, diğer bir ifadeyle banka pasiflerinin likiditesinin çok yüksek, buna karşılık banka aktiflerinin (örneğin banka kredileri) likiditesinin düşük olması, bankaların “bankaya hücum” riskine karşı duyarlılığını arttırmaktadır ki, bu hücum bankacılık krizlerinin temel nedenidir²²¹. Dolayısıyla likidite yönetimi, bankanın kasasında bulundurması gereken nakit veya hemen nakde çevrilebilecek değerlerin miktarının saptanmasıdır. Banka faaliyetlerinin etkinliği konusunda endişe verici bir gelişme olarak, mevduat sahipleri, mevduatlarını bankadan çekmeyi, alacaklılar ise alacaklarını tahsil etmeye çalışarak buna tepki vermeyi tercih ederse ve bankaların irrasyonel davranışları engellenmektedir. Alacaklıların ve mevduat sahiplerinin eş zamanlı toplu tepkisi ise bankacılık krizlerine yol açmaktadır²²².

Yukarıda belirtildiği üzere bankacılık krizlerinin birçok nedeni olabileceği gibi, bankacılık krizi bir başka krizin devamı olarak da ortaya çıkabilir. Ancak bu sebepler arasında özellikle yüksek riskli projeler konusunda hassasiyet göstermek direkt bankaların inisiyatifinde olan bir durum olduğundan, kredi verme konularında kalifiye ve güvenilir eleman çalıştırılması ve yüksek risk arzeden projelere daha temkinli yaklaşılması, bu riski önemli ölçüde düşürecektir.

²¹⁸ Coşkun, s. 2.

²¹⁹ Golstein ve Turner, **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, s.139.

²²⁰ M.Faruk Aydın, “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Bankacılık Sektörü Bilançolarına ve Risklerine Olan Etkileri”, **T.C. Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Çalışma Tebliği**, No:13, , Kasım 2002, s. 15.

²²¹ Franklin Allen ve Douglas Gale, “Optimal Banking Crises”, **Journal of Finance**, Vol. 53, 1998, s. 1254.

²²² Müslümov, s. 5.

1.5.2.5. Diğer Nedenler

Bankacılık krizlerinin ağır tahribatlarından kaçınmak ve daha güvenli çalışabilmesini sağlamak amacıyla geliştirilen politikalar arasında bir finansal emniyet ağı da sayılan, doğrudan veya dolaylı mevduat sigortası önemli bir yer tutar. Bu güvenlik ağı esas itibarıyla belirgin ve zımni mevduat sigortası, MB'nca sağlanan "son borç verme mercii kolaylıklarını", banka iflaslarının soruşturulmasına ve çözüme kavuşturulmasına yönelik prosedürleri, finansal kurumların düzenlenmesine ve denetlenmesine yönelik stratejileri ve Bretton Woods kurumları, özellikle IMF gibi çok uluslu kuruluşlardan dış yardım temin etmeye yönelik hazırlıkları içermektedir²²³. Uluslararası kurumların bu teşviki nedeniyle, 1980 yılında 16 ülkede doğrudan mevduat sigortası uygulanırken, bu rakam 1999 yılında 68'e çıkmıştır²²⁴.

Mevduat sigortası uygulanmasının beklenen faydaları, hiçbir bütçe harcamasına gerek duyulmadan, bankacılık paniklerine karşı masrafsız çözüm sağlanması ve güç farkından dolayı sisteme dahil olamayan küçük bankaların sistemde kendine yer bulması imkanının doğmasıdır.

Ne var ki, bu sigortaya yöneltilen eleştirilerde son dönemlerde önemli bir artış görülmektedir. Eleştiriler ağırlıklı olarak aşırı risk üstlenme (ahlaki çöküş) ve buna bağlı olarak ters seçim (adverse selection) başlıkları altında ele alınmaktadır. Bankalar yüksek borç/özsermaye oranları nedeniyle aşırı risk üstlenme yönünde bir eğilime sahiptirler. Gerçekten de bankalar, faiz oranlarını yükseltmek suretiyle, pazar içerisinde daha rekabetçi bir pozisyon alma çabası içine girmektedirler. Eğer bir banka aşırı risk üstlenirse, elde edilecek gelir bütünüyle banka hissedarları arasında tahakkuk edecektir. Oysaki bir iflas durumunda oluşacak zarar, hissedar ve mevduat sahipleri arasında paylaşılacaktır. Mevduat sigortasının olmadığı bir durumda ise bankaların aşırı risk üstleniciliği piyasa mekanizması tarafından kısıtlanmaktadır. Ahlaki çöküntü problemiyle ilgili bir diğer olumsuz etki de mevduat sigortası sisteminin avantajlarından olabildiğince yararlanmak isteyen aşırı rizikolu bankaları veya bankerleri ifade eden ters seçim riskidir. Zorunlu mevduat sigortası uygulamasının yürürlükte olduğu durumlarda

²²³ A. Hakan Atik, "Finansal Güvenlik Ağının Bir Unsuru Olarak Mevduat Sigortası", **Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü**, GA-04-3-11, Ankara, Haziran 2004, s. 3.

²²⁴ Thorsten Beck, "Deposit Insurance as a Private Club: Is Germany a Model?", **World Bank Working Paper**, 2001, s. 2.

bu girişimciler, tüm riskin sigorta tarafından üstlenildiği güvencesi altında bankacılık sektörüne girmeyi son derece cazip görürler²²⁵.

Mevduat sigortasının başarısızlık nedenlerinden birisi de piyasa disiplini üzerinde olumsuz etkisidir. Mevduat sigortasının söz konusu olmadığı durumlarda, piyasa disiplini bankalar üzerinde önemli rol oynamaktadır.

Bunların yanında, yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler ve boşluklar dolayısıyla bankacılık sisteminde mevduat sahiplerine ve hissedarlara yeterli ve doğru bilginin ulaştırılamaması, yani asimetrik bilgi sorunu söz konusu olabilmektedir. Güven kurumu vasfını taşıması gereken bankalar, yasal düzenlemelerdeki boşluk ve gevşekliklerden faydalanarak müşterilerine bankaları hakkında gerekli bilgiyi vermekten kaçınılırlar²²⁶. Dünyada defalarca yaşanan finansal krizlerin öğrettiği önemli bir gerçek de kamu kesiminin ve mali piyasaların yeterince şeffaf olmasının sağlanması ihtiyacıdır. Şeffaflığın sağlanamadığı ekonomilerde kriz sinyalleri alınamamakta, ülkeler birdenbire ortaya çıkan krizlere hazırlıksız yakalanmaktan da kurtulamamaktadırlar²²⁷. Bu nedenle hükümetler mali sistemlerinde, özellikle bankacılık sektöründe gereken şeffaflık seviyesini sağlamalıdır. Güneydoğu Asya krizinde yaşanan duruma bakıldığında, bankacılık sisteminin yeterince denetlenmediği ve verilen kredilerin belirli kişilerde toplandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Güneydoğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan krizin en önemli nedenlerinden biri olarak bankacılık sisteminin yeterince şeffaf olmaması gösterilmektedir. Alınan kredilerin yeterince denetlenmemesi, kredilerin riskli alanlara kaymasına neden olmuştur. Yasal düzenleme ve denetleme yokluğunun ahlaki tehlikeyi de yarattığı görülmektedir. Aşırı riske bağlı olarak alınan kredilerin büyük bir kısmının ise verimsiz alanlarda kullanıldığı bilinmektedir²²⁸.

Ayrıca, hükümetler tarafından geliştirilen mevcut yasal sistem, bankaların ve firmaların temerrüde düşmüş krediler için sağlanan teminatı alıp transfer etmesini, borçluların banka kredileri için teminat vermesini ya da iflas durumunda gerekli girişimlerde bulunulmasını güç ve zaman alıcı hale getiriyorsa, bu durumda hem

²²⁵ Atik, **Finansal Güvenlik Ağının Bir unsuru Olarak Mevduat Sigortası**, s. 4.

²²⁶ Seçil Uyar, **Bankacılık Krizleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 58.

²²⁷ Muhammet Akdiş, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 26, Yıl: 7, (Ekim 2002), s. 25.

²²⁸ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Uygulamaları**, s. 45.

bankalar hem de firmalar için borçlanmanın maliyeti oldukça yüksek olacaktır²²⁹. Hükümetlerin kanunları yeterli ve doğru şekilde hatta zaman zaman kasten yanlış yorumlamaları ve uygulamaları neticesinde bankacılık kesiminin verdiği kredilere hatalı müdahaleleri, bankacılıkta nakit krizinin hızlanmasına yol açar. Bu müdahale, rekabetçi olmayan faiz oranlarının uygulanması ve/veya ekonomik olmayan projelere kaynak aktarımı şeklinde olabilir. Ayrıca, hükümet tarafından zorlayıcı kanuni karşılıkların istenmesi ve hükümet açıklarını fonlamak için bankacılık kesiminin hükümet tarafından kötü niyetli olarak kullanılması da bankacılık krizlerinde hükümetin sebep olduğu diğer sorunlardandır²³⁰.

1.5.3. Borç Krizlerinin Nedenleri

Ekonomilerde karşılaşılan borç krizlerinin belli başlı nedenleri kamu gelirlerinin yeterli düzeye ulaşamaması, sürekli artan kamu harcamalarının normal gelirle karşılanamaması, sahip olunan kaynakların etkin kullanılamaması, yapılan borçlanmaların verimli projelerde kullanılamaması, alınan borçların genellikle yüksek faizli ve kısa vadeli oluşu ile ülke içi yatırımların yetersiz düzeylerde kalması olarak ifade etmek mümkündür.

1.5.3.1. Kamu Gelirlerinde Yetersizlik

Borç krizlerinin temel nedenlerinden biri kamu gelirlerinin yetersiz düzeyde kalmasıdır. GOÜ'lerin sıkça yaşadığı problemlerden biri olan kamu gelirlerinin yetersizliği sorunu, ülkeleri harcamalarını finanse etmek için borçlanmayı seçmelerine zorlamaktadır.

GOÜ'lerde yapısal nedenler dolayısıyla özellikle sermayenin kıt bir faktör olması kısıtına karşılık ekonomik büyüme için net sermayeye ihtiyaç duymaları, bu ülkeleri bir manada sermaye ithalatçısı olmaya itmektedir. Bu nedendir ki, sermaye hareketlerinin büyük çoğunluğu da bu grup ülkelerde gerçekleşmektedir. GOÜ'de, sermaye hareketlerini çeken faktörler, sermaye hareketlerinin liberalizasyonu, özelleştirme, ulusal sermaye piyasalarının gelişmesi, vergi oranlarının düşürülmesi gibi makroekonomik düzenlemelerdir²³¹. Sonuçta, bu ülkeler, kırılabilirliği yüksek ve zayıf bir

²²⁹ Goldstein ve Turner, **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, s. 131-132.

²³⁰ Coşkun, s. 40.

²³¹ Ahmet Ulusoy ve Birol Karakut, "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri: Nedenleri ve Etkileri", **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı 223, Yıl 19, Ekim 2004, s. 108-109.

ekonomik yapıda, düşük kamu gelirleri ve ciddi sermaye sıkıntısı içinde, ihtiyacı olan sermayeyi dışarıdan temin etmeye çalışırken, bir yandan vergi geliri kaybına uğrarken diğer yandan yüksek faiz oranları ile boğuşma sorunuyla karşılaşır.

Az gelişmiş ve GOÜ'lerin yapılarından kaynaklanan; kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğü, nüfus artış hızının yüksek olması ve kırsal nüfusun çokluğu, ülkenin asli gelir kaynağı olan vergilerin toplanmasında güçlük yaratmaktadır. Vergi kapasitesinin en önemli ve temel belirleyicisi de o ülke ekonomisinin gelir düzeyidir. Eğer ülkenin gelir düzeyi düşükse, vergileme kapasitesi zayıf olacaktır²³². Bu ülkelerde ayrıca vergi idaresinin etkin bir vergi yönetimi sergileyememesi ve kayıtdışı ekonominin varlığı da diğer önemli gelir kaybı nedenleridir. Vergi idarelerinin etkin bir şekilde çalıştırılmaması, öncelikle vergi tahsilatının düşmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, vergi sisteminin düzgün bir şekilde işletilebilmesi için olmazsa olmaz konumunda olan denetim fonksiyonunun gerçekleştirilememesi de bu sorunun büyümesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, vergi idaresinin düzgün işletilememesi, vergi yönetimindeki çarpıklıklar, denetimin yeterli düzeyde gerçekleştirilememesi ve vergi afları, ekonomide vergi gayretinin azalmasına sebep olmakta, vergi gayretinin azalması ise kamu gelirlerinin düşmesine yol açmaktadır. Böylece, yetersiz düzeyde gerçekleşen kamu gelirleri, borçlanma ihtiyacını doğuran etkenlerden birini oluşturmaktadır.

1.5.3.2. Kamu Harcamalarında Aşırı Artış

Kamu harcamalarının sürekli olarak artışı problemi, 1950'li yılların başlarından bu yana iktisatçıların kafa yordukları konulardan biri haline gelmiştir. Günümüzde devlet, sosyal alanda vatandaşlarından her birine asgari refah ve güvenliği sağlamakla mükelleftir ki, bu sorumluluk negatif gelir vergisine kadar ulaşabilmektedir. Kamu harcamalarında belli bir tavan arayışına gidildiğinde ise, burada en önemli karar merciinin politik karar organları olduğu görülür. Ancak, politik karar organlarının aldıkları iktisadi kararlarda ekonomik göstergelere önem verildiği pek sık rastlanır bir durum değildir. Örneğin, Fransa'nın 1980 öncesindeki cumhurbaşkanı, kamu harcamalarının GSMH'nin %40'ını geçmemesi gerektiğini ileri sürmüştü, ancak bu kriter

²³² İzzettin Önder, "Maliye Politikası ve Ekonomik Kalkınma", Engin Ataç (Ed.), **Maliye Politikası içinde** (217-229), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No. 887, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No. 475, s. 222, 224.

için hiçbir bilimsel gerekçe göstermemiştir²³³. Elbette bu davranışların en önemli nedeni, halk tarafından gelen beklentileri yeterince karşılayamayan iktidarların seçimlerde oy kaybetme ve tekrar seçilememe endişesi taşımalarıdır.

Örneğin, Türkiye’de 1980-2002 döneminde genelde kamu gelirlerindeki artışa yakın bir seyir izleyen kamu harcama artışları, özellikle 1984, 1989, 1991, 1993, 1996, 1999 ve 2001 yıllarında kamu gelirlerinin üzerinde bir artış göstermiştir. Bu artışların yoğun olduğu yıllara bakıldığında ise özellikle büyük vadelerle hükümete gelen siyasilerin popülist icraatlarından kaynaklanmaktadır. 1980’li yıllarda %1,5-2 aralığında olan bütçe açıklarının GSMH’ya oranı, 2001 yılında %15’ler düzeyine yükselmiştir. Ayrıca, finansal krizler ve borçlanma faizlerinin aşırı yükselmesi de kamu harcama artışını büyötmektedir. 2001 yılı 21 Şubat krizinin etkilerinin en fazla hissedildiği ve faizlerin çok üst düzeylere yükseldiği bir yıldır. Bu sebeple de 2001 yılında faiz ödemeleri 20.4 katrilyondan 41 katrilyona çıkarak bir önceki yıla göre yaklaşık %100’lük bir artış göstermiş ve kamu harcamalarının da kamu gelirlerinden daha yüksek oranda gerçekleşmesine sebep olmuştur²³⁴.

Oysaki kamu harcamalarının kamu gelirleri üzerinde artışı, bir başka deyişle bütçe fazlasında azalış veya bütçe açığında artış şeklindeki bütçe dengesinde bozulmanın cari dengeyi negatif etkilemesi kaçınılmazdır. Artan harcamaların yeni borçlanma ile finansmanı, faiz oranları üzerinde artış yönünde baskı oluşturmakta, faize duyarlı özel yatırımların maliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır. Bu durum, literatürde, “özel yatırımların dışlayıcı etkisi” olarak da tanımlanmaktadır. Artan yurt içi faizlerin yurt dışı faiz oranına göre nisbi getiri farkı, sermaye hareketleri serbestisi altında, diğer ekonomik ve politik şartların da uygun olması varsayımıyla, yurt içine sermaye girişini arttırır. Artan sermaye girişi, ülke parasının değerlenmesine yol açar. Bu durum, ihracatın görelî fiyatlar üzerinden rekabet gücünü azaltır, dolayısıyla dış ticaret dengesini, geniş tanımıyla cari dengeyi negatif etkiler²³⁵. Burada temel problem, kamu harcamalarındaki artışın GSMH’daki artıştan daha yüksek olmasıdır.

²³³ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Yayınları, Sekizinci Baskı, 1992, İstanbul, s. 144-145.

²³⁴ Muhammet Akdiş, “Türkiye’de Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler”. **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı: 30, Yıl: 6, (Mayıs-Haziran 2003), s. 65.

²³⁵ Serdar Erkılıç, “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü**, Ankara, Kasım 2006, s. 26.

Yukarıda bahsedilen temel nedenlerden ötürü sürekli olarak artan kamu harcamalarının olağan gelirlerle karşılanamaması, devletlerin borçlanma ihtiyaçlarının da artmasına neden olmaktadır.

1.5.3.3. Kamu Kesiminde İsrif

Geri kalmış ve GOÜ'lerin borç ihtiyaçlarının artmasının ve borç krizlerine girmelerinin önemli nedenlerinden biri de kamu kesimi kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılamamasıdır. Kamu kesiminde yaşanan israfın temel nedenlerinden biri kamu kurum ve müesseselerinin etkin bir şekilde işletilememesidir. Kamu kesiminde yaşanan denetimsizlik ve yasal boşluklar tüm dünya ülkelerinde büyük çaplı yolsuzlukların oluşmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede de en büyük yolsuzluklar yine geri kalmış ve GOÜ'lerde yaşanmaktadır. Kamu kesimi personel politikasında da ciddi yanlışlıklar bulunmaktadır.

Bir GOÜ olan Türkiye'de kamu harcamalarını arttıran ve kaynakları yutan en büyük faktörün kamu israfı olduğu belirtilmektedir. Kamu israfının büyüklüğü, devletin gelirleri ile kapatılamayacak boyutlara ulaşmakta, kamu borçlanma gereğini yıllar itibarıyla büyötmektedir²³⁶. Kamu israfının hacmi ile ilgili olarak yapılan ve 1990-2000 yıllarını esas alan bir araştırmada ulaşılan sonuçlara göre, ekonominin bazı alanlarındaki savurganlığın yol açtığı zarar ve kayıplar toplamı 195.2 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Buradan kamu israfı ile kaybolan kaynaklar toplamının yaklaşık olarak kamunun toplam borç yüküne eşit bir rakama ulaştığı görölmektedir²³⁷.

Demokratik rejimlerde ülkeyi yönetenler seçimle iş başına gelmektedirler. Politikada ise aslolan siyasetçinin iktidara gelmesi ve iktidarda kalmasını sağlayıcı politikalar uygulamasıdır. Çünkü siyasetçi stratejisini, dönem sonunda yapılacak seçimi kazanmak üzerine kurar²³⁸. Seçmenlerde de görölen bu miyopluk ve kısa vadeli beklentiler sonucunda, ekonomide enflasyon, ödemeler dengesi açığı, vergi gelirlerinde kayıp, vergi kaçırma ve gelir dağılımının bozulması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkar. Çünkü populist politikalar icra etmek adına, bir taraftan kamu harcamaları arttırılırken,

²³⁶ Akdiş, **Türkiye'de Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler**, s. 65.

²³⁷ TOBB, Kamu Savurganlığı Raporu, 2001, <http://www.toplumsalbellek.org/tobb/savurgan.htm>. (23.08.2008)

²³⁸ Turgay Berksoy ve İbrahim Demir, "Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye'de Vergi Yükü Üzerine Politik Etkiler", "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, TC Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Belek/Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 522.

bunu karşılayacak kamu gelirlerindeki yetersizlik nedeniyle para basılarak veya borçlanılarak ekonomik dengeler büsbütün sarsılmaktadır.

1.5.3.4. Aşırı Borçlanma

Geri kalmış ve GOÜ'lerin en önemli özelliklerinden biri tasarruf / gelir oranının düşüklüğüdür. Yetersiz tasarruflar yatırımların finansmanını karşılayamamakta ve borç ihtiyacını doğurmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin ekonomik yapılarında varolan bazı aksaklıklar nedeniyle kamu gelirleri tahsilatı yeterli düzeyde gerçekleştirilememekte, sürekli artan kamu harcamalarını karşılamada çok yetersiz kalmaktadır. Bu problemlerin üzerine, bir de kamu kaynaklarının etkin kullanılmaması borçlanma ihtiyacının daha da artmasına sebep olmaktadır.

GOÜ'lerde uygulanan kamu harcamalarına dayalı genişletici maliye politikaları, finansal krizlerin en önemli nedenlerinden birisidir. Kamu kesimi borçlanma gereğinde ortaya çıkan aşırılık, ülkelerde yatırım yapan kişi ve kurumlar için geleceğe yönelik belirsizlik riskini arttırmaktadır²³⁹.

Aşırı borçlanma ile ülkeler, borçlarını ödeyebilmek için yeniden borçlanmak zorunda kalmakta ve borç sarmalının içine girmektedir. Bu süreçte faiz yükünün aşırı derecede artması nedeniyle, bütçe giderleri karşılanamaz boyutlara ulaşabilmektedir. Sürekli artan kamu harcamalarının finansmanı için alınan borçlar ve bu borçlanma ile sağlanan fonların verimli yatırımlar yerine popülist politikalar, günübirlik düşünceler ve siyasi güç sahiplerinin çıkar amaçlı politikalarında kullanması neticesinde ülkeler, borç kısır döngüsü içine girmekte, borcun her devreğinde faizlerin bir kısmının borç stokuna eklenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak bu ülkeler sürekli olarak borçlanma ihtiyacına girmekte, sahip oldukları borç yükü yıldan yıla artmakta ve içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir.

Milesi-Ferretti ve Razin (1996), dış borç servisini sağlayacak ve dış borçları azaltabilecek döviz kazancı yaratılması amacıyla, ülkenin dış ticarete konu olan mallarının üretimine ağırlık vermesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak, ülke dış ticarete ne

²³⁹ Erişah Arıcan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları**, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 2002, s. 25.

kadar açıksa, dış ticaret hadlerinde bozulma ve dış talepte gerileme gibi dış şoklara maruz kalma riski de o derecede yükselmektedir²⁴⁰.

Finansal krizlerin bu gibi olumsuzlukları neticesinde ülkeler için borç yönetimi bir zorunluluk haline gelmektedir. Ülkeler borçlanmanın krizi tetikleyen olumsuz etkilerinden korunmak için risk faktörlerini ölçmeyi hedeflemektedirler²⁴¹. Gerçekten de borç yönetimi, krizlerde hayati değer taşır. Latin Amerika, Güney Asya ve Rusya, borç yönetiminde başarısız olmaları nedeniyle, krizlerin ardından ülkelerin borç stokları ciddi seviyelerde artmıştır²⁴².

1.5.3.5. Vade Yapısındaki Sorunlar

Borçlanma ihtiyacı gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerde gerçekleşebilecek bir durumdur. Ülkeler borçlanacakları zaman mümkün olduğunca düşük faizle ve uzun vadeli olarak borçlanmaya çalışırlar. 2001 yılı borçluluk rakamlarına bakıldığında, Japonya'nın GSYİH'sinin %132'si ile hemen hemen en borçlu ülke olduğunu, bunu %109 ile İtalya'nın takip ettiğini, İsveç, Almanya, İspanya, Fransa ve hatta ABD gibi ülkelerin ise sınır değer olan %60'lar düzeyinde bir borçluluk oranı gösterdiği görülebilir. Ancak, dikkat edilmesi gereken husus, borçların miktarından çok, vade yapısının problem doğurduğudur. Bu minvalden bakıldığında, GÜ'lerin borçları genellikle 5-10 yıl vadeli kompozisyonlardan oluşmakta²⁴³ iken, ciddi finansal kaynak sorunu yaşayan ve uluslararası kredibilite notları daha düşük GOÜ'lerin aldıkları borçların çok daha kısa vadeli ve yüksek faizli olduğu görülür.

Gerçekten de, geri kalmış ve GOÜ'lerin uzun vadeli yapıda borçlanma şansları genellikle pek mümkün değildir. Ülkelerin düşük faizle borçlanabilmeleri için öncelikle ekonomilerinin sahip oldukları risk düzeyinin düşük olması ve borç verecek olan ülke ve sermaye gruplarının güven düzeyinin yüksek olması gerekmektedir. Bu ülkelerde siyasi istikrarın kolay kolay sağlanamaması da risk düzeyini yükselten bir diğer

²⁴⁰ Gian Maria Milesi-Ferretti and Assaf Razin, "Current-Account Sustainability", **Princeton Studies in International Finance**, No. 81, October 1996, s.3. http://www.princeton.edu/~ies/IES_studies/S81.pdf (20.12.2008).

²⁴¹ Gürkan Ateş, "Borç Yönetim Ofisi ve Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Çalışma", **Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, 2002, s. 2. www.hazine.gov.tr/arastirma_incelemeler/ar_inc31.pdf (01.06.2007).

²⁴² Metin Meriç, "Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerine Etkisi", **18. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Girne KKTC, 2003, s. 13.

²⁴³ Akdiş, **Türkiye'de Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler**, s. 67.

faktördür. Bu durumda GOÜ'ler, borçlanma ihtiyacı hasıl olduğunda, yüksek faizli ve kısa vadeli borçlanmaya, bir manada mecbur kalmaktadırlar.

Oysa kısa vadeli borçlar, paranın her an geri çekilmesi olasılığı bağlamında, söz konusu ülke için önemli bir risk ve kırılganlık unsurudur²⁴⁴. Rodrik, otuziki yükselen piyasa için IIF (International Institute of Finance) verilerini kullanarak kurduğu modelde, kısa vadeli borçların rezervler içindeki oranının yüksekliğinin neden olabileceği potansiyel bir likidite probleminin GOÜ'lerde önemli bir kırılganlık yarattığı ve bunun krizi tetikleyici önemli bir neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kısa vadeli borçlar bu yönüyle sadece krizi tetikleyici bir unsur olarak kalmaz, kriz bir kere gerçekleştiğinde kısa vadeli borçların büyüklüğü krizin derinleşmesi üzerinde de etkili olur. Söz konusu etki, Asya krizi boyunca çok yoğun olarak hissedilmiştir²⁴⁵. Kaminsky'ye göre ise Asya krizi, diğer bütün krizlerden önemli ölçüde farklıdır ve sermaye hareketleri ve kısa vadeli dış borçların bunda büyük payı vardır. Borçların kısa vadede yoğunlaşması, ülkenin dış kırılganlığını arttırarak ülkeyi dış şoklara açık hale getirmektedir. Bu nedenle, ülkelerin borç miktarı ve özellikle kısa vadeli borçlar, giderek daha önemli bir öncü kriz göstergesi haline gelmektedir²⁴⁶.

Bunun yanında GOÜ'lerde borçlanmalar, özellikle uzun vadeli borçlanmalar döviz cinsinden sağlanabildiğinden, MB'nın para politikaları krizden kurtulmak için yeterli olamamaktadır. Halbuki GÜ'lerde vadelerin uzun olması, borçlanmaların yerli para ağırlıklı olması, MB'nın açık piyasa işlemleri ile borç vererek likiditeyi arttırması kriz için çözüm oluşturmaktadır. ABD'de büyük buhran sonucu FED'in para arzını arttırması, New York borsasında 1987 yılında yaşanan düşüşün FED'in müdahalesiyle toparlanıp ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesi bunlara örnek verilebilir²⁴⁷.

Kısa vadeli borçların döviz rezervlerine oranı ise, ekonominin kırılganlığının değerlendirilmesinde önemli bir göstergedir. Zira bu oran, ülkenin likidite düzeyi hakkında bilgi verir. Ayrıca, bu oranın yüksek olması, ülkenin uzun vadeli ihtiyaçlarını,

²⁴⁴ Jason Furman and Joseph E. Stiglitz, **Economic Crises: Evidence and Insight From East Asia**, Brooking Papers on Economic Activity, Business Source Corporate, 1998.

²⁴⁵ Dani Rodrik and Andres Velasco, "Short Term Capital Flows", NBER Working Paper Series, No. 7364, September 1999, s. 16-17.

²⁴⁶ Graciela L. Kaminsky, "Currency and Banking Crisis: The Early Warnings of Distress", **FRB International Finance Discussion Paper**, No. 629, 1998, s. 4.

²⁴⁷ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 40.

kısa vadeli enstrümanlarla finanse etmiş olma ihtimalini gösterir ki bu durum, ülkede makroekonomik problemlerin varlığına da işaret eder²⁴⁸.

1.5.3.6. Aşırı Yüksek Faiz

Kamu borçlanma ihtiyacının büyüklüğü, bu ihtiyacın karşılanması için daha büyük bedeller ödemeyi kabul etmeyi gerektirir. Bu nedenle de faiz oranları yüksek oranlarda seyretmekte, reel faiz olması gereken %5-8'lik düzeye bir türlü gelememektedir²⁴⁹.

Faiz hadlerindeki yükselmeler banka bilançolarında negatif bir etkiye yol açar. Geleneksel bankacılık faaliyeti “kısa süreli borç almayı ve uzun süreli borç vermeyi” içerir. Dolayısıyla bir bankanın aktifleri pasiflerinden daha uzun sürelidir. Bu nedenle faiz haddindeki bir yükselme net değerinde doğrudan bir azalmaya neden olabilir²⁵⁰.

Borçlanma ihtiyacı ve risk düzeyi yüksek ekonomilerde borçlanmanın maliyeti de yükselmektedir. Yükselen faiz oranları, hem borçların geri ödenmesi esnasında bütçe üzerinde ciddi bir yük oluşturmakta, hem de sermayenin reel yatırımlara yönelmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle de yatırım yapılamamakta, hatta özel sektör kuruluşları bile kaynaklarını yatırıma kanalize etmek yerine devlete borç vermeyi tercih etmektedir²⁵¹. Türkiye'nin 500 büyük özel sanayi kuruluşunun faaliyet dışı karları, yani faiz gelirlerinin net kara oranı son yıllarda büyük ölçüde artmış, 2001 yılı itibarıyla bu oran %547'ye ulaşmıştır. 2000 yılı ve öncesindeki yıllarda sırasıyla, %114, %219, %87 ve %52 gibi olan kar içindeki faaliyet dışı gelirler; 1994 yılından itibaren %50'nin üzerine çıkarak yıllar itibarıyla artan bir seyir izlemiştir²⁵².

1.5.3.7. Yatırım Yetersizliği

Özellikle geri kalmış ve GOÜ'lerde yatırımların çok yetersiz düzeylerde kalması söz konusudur. Yatırımların yetersizliğinin temel nedenlerinden biri özel sektör tasarruflarının yetersizliği ve sermaye birikiminin sınırlı olmasıdır. Yatırım düzeyinin

²⁴⁸ Müslim Sarı, “Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Müdürlüğü**, Ankara, Ekim 2004, s. 8.

²⁴⁹ Akdiş, **Türkiye’de Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler**, s. 73.

²⁵⁰ Bilal Zafer Berikol, “Yeni Ekonominin Finansal Krizler Üzerine Etkileri: Türkiye Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”, s. 8. <http://inet-tr.org.tr/inetconf1/bildiri/65.pdf> (01.06.2007).

²⁵¹ Akdiş, **Türkiye’de Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler**, s. 73.

²⁵² İSO, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İSO Dergisi, Ağustos 2002.

düşmesi hem üretim kapasitesinin azalmasına hem de istihdam sorunlarının artmasına neden olmaktadır.

Miles-Ferretti ve Razin (1996), bir ülkenin cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğini değerlendirmek için dikkate alınması gerekli olan değişkenlerden birisi olarak, yapısal özellikler kategorisinde, ülkenin tasarruf ve yatırım eğiliminin yüksek olması gerektiğini söylemiştir. Yüksek yatırım oranları, ileriki dönemlerde yüksek büyüme oranlarını da beraberinde getirdiğinden ülkenin ödeme gücünü arttırmaktadır²⁵³.

Kamu kesiminde kaynakların doğru yatırım projelerine yönlendirilmemesi nedeniyle etkin kullanılmamasından söz etmek mümkündür. Kamu kesiminde yatırım kararları alınırken genellikle teknik bir takım öncelikler yerine siyasi bazı kaygılar ön plana çıkmaktadır. Yaklaşık 4-5 yıl iktidarda kalabilen siyasiler, uzun vadeli iktisadi planlar yapmak yerine, demokratik sistemin yapısından kaynaklanan miyopik bir bakış açısına sahip olmayı tercih ederler²⁵⁴. Oy kaygısıyla yapılan popülist yatırım kararları, sahip olunan sınırlı kaynakların büyük kısmının ölü yatırımlara yönlendirilmesine neden olduğundan hem ekonomik etkinliğin azalmasına hem de borçlanma gereksiniminin artmasına sebep olmaktadır.

1.5.4. Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri

Finansal krizlerin aniden ve beklenmedik şekilde ortaya çıktığı bilinmekle birlikte, krizlerin ülke ekonomileri üzerinde yarattığı tahrip edici etkiyi azaltabilmek için finansal krizler yaşanmadan önce, bazı “öncü göstergeler”in değerlendirilmesinde büyük yarar vardır. Krizlerin tam olarak neden meydana geldiği hususunda mutlak bir açıklama olmasa da, potansiyel bir krizin olası belirtilerinin neler olabileceği bir takım verilerden yararlanarak tespit edilebilmektedir. Bu göstergeler, krizlerin ağırlıklarının neler olduğunu belirlemekte ve krizler için bir erken uyarı işlevi görerek, sistemin krize dönüşecek zafiyetlerinin belirlenmesine ve dolayısıyla gerçekleşmesi muhtemel bir krize daha stabil girilmesine ve krizin muhtemel olumsuz etkilerinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Kriz ifade eden göstergeler finansal ve reel sektörden elde edilecek verilerden derlenebilmektedir. Finansal krizlere yol açan bu göstergelerin belirlenmesinde ülke ekonomileri arasında somut farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu

²⁵³ Milesi-Ferretti ve Razin, s. 3.

²⁵⁴ Fritz Neumark, **Vergi Politikası – Adil ve Ekonomik Bakımdan Rasyonel Bir Vergi Politikasının Temel Prensipleri**, (Tercüme eden: İclal Feyzioğlu Canlorel), İstanbul, Filiz Kitabevi, 1975, s. 249.

göstergeler ortaya konulurken, her bir ekonomi kendi içerisinde mikro temelde değerlendirilmekte ve makro unsurlar da hesaba katılarak bir analiz yapılmaya çalışılmaktadır.

Ekonomik göstergeler doğrultusunda krizlerin sebeplerini özetlemek gerekirse²⁵⁵:

- 1-Yapısal ve makroekonomik temellerdeki önemli ve kökleşmiş/birikmiş sorunların mevcudiyeti. (Enflasyon, kamu açıkları, yatırımların nitelikleri, ihracat ve ithalat oranları ile dış ticaret hadlerinde, faiz oranlarında veya döviz hadlerindeki önemli ekonomik değişmelerin yaşanması²⁵⁶, borç dinamikleri, büyük ve verimsiz kamu varlığının bulunması, yatırımları cazip olmaktan çıkaran mali ve bürokratik sorunların fazla olması, üretim ve tüketim dengesizliği, kayıt dışılığa göz yumma ve değişime direnme²⁵⁷.)
- 2- Bankacılık sistemine ait çok sayıda sorunun programla birlikte daha belirgin şekilde su yüzüne çıkması
- 3- Sabit kura dayalı istikrar programının getirdiği ve dışsal etkenlerle de artan ek riskler
- 4- Yabancı sermaye girişinin ve liberalleşmenin yarattığı sorunlar (sanayileşmiş ülkelerdeki, yatırımların küreselleşmesi ve sermaye piyasalarının artan bütünleşmesi, bunun zayıf ekonomilere sermaye saldırıları şeklinde akımı²⁵⁸.)
- 5- Kriz öncesi iyimser bir hava ile birlikte spekülasyon yatırımlarda büyük artışlar olması. (İyimser ortamda fiyatları yükselen mallar, kredilere teminat olarak gösterilmekte, daralma ile birlikte bu malların likit değerleri de düşmekte, kredilerin geri dönüşüne imkan vermemektedir²⁵⁹.)

Göstergeler için kaynak teşkil edecek bu nedenler yanında, krizleri derinleştiren diğer iki faktör, politik istikrarsızlık ile insanların bireysel düşünce ve davranış farklarından kaynaklanan sorunlar da diğer önemli unsurlardır (üretmeden veya bedelini

²⁵⁵ Yay, Turan Gülsen Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**. İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2001-47, İstanbul, 2001, s. 51.

²⁵⁶ Yay, Yay ve Yılmaz, s. 28.

²⁵⁷ Mustafa Açar, "Müzmin Krizler: Toplumun Ekonomi Politikası", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 123.

²⁵⁸ Yay, Yay ve Yılmaz, s. 28.

²⁵⁹ Rasim Yılmaz, "Bankacılık Krizleri, Makroekonomik istikrar ve Ahlaki Tehlike", **İktisat İşletme Finans Dergisi**, 2001, s. 60.
http://www.econpapers.repec.org/article/iififjrn/v_3a16_3ay_3a2001_3ai_3a180_3ap_3a52-61.htm.
(02.02.2008)

ödemeden tüketme isteği, işin hilesine ve kolayına kaçma alışkanlığı, devlete sırtını dayama ve bunu alışkanlık haline getirme vb.).

Krizlerin nedeninin mali sorunlar olduğu durumlarda, mali açıklar, kamu harcamaları ve bankacılık kesimi kamu kredileri göstergeleri temel olarak alınmaktadır. Sorunun finans sektöründen kaynaklandığı düşünülüyorsa; özel sektör kredileri, parasal büyüklükler, sektörün dış borç kompozisyonu, faiz hadleri ve borsa fiyatları öncü göstergeler olarak öne çıkmaktadır. Kriz, dış ekonomik ilişkilerden ileri gelen sorunlardan kaynaklanıyorsa; cari işlemler açığı, reel döviz kuru, iç ve dış faiz hadlerindeki farklılıklar, yabancı sermaye akımlarının vadesi gibi göstergeler öncü olarak kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra, kurumsal faktörler ile politik belirsizliklerin ifadesi olarak gölge değişkenler de modellere dahil edilmektedir²⁶⁰.

Tablo.1.9’da farklı kategorilere göre finansal kriz göstergeleri verilmiştir. Tablo.1.9.’da mikro ve makro temelde belirlenmiş istikrar göstergeleri ve bunları alt grupları verilmiştir. Buna göre, kriz göstergeleri, makro ve mikro ekonomik göstergeler, mali göstergeler ve cari hesap ve borçlarla ilgili göstergeler olmak üzere sınıflandırılmıştır. Tablo.1.10’da ise çeşitli ülkelerde kriz beklentileri verilmiştir.

²⁶⁰ Ayhan Tosuner, “Finansal Krizler ve Kırılganlık:Türkiye İçin Bir Erken Uyarı Sistemi Denemesi”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 2005, s. 44.

Tablo 1.9.
Çeşitli Kategorilere Göre Kriz Göstergeleri

<p>Makroekonomik Göstergeler</p> <p>Enflasyon</p> <p>Kamu açıkları/Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH)</p> <p>Yatırım/GSMH</p> <p>Reel GSMH Artış Oranı</p> <p>Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Faiz Oranları</p> <p>Sermaye Kontrolleri</p> <p>Bölgesel Yayılma Göstergeleri</p>	<p>Cari Hesap ve Borçla İlgili Göstergeler</p> <p>Dış Ticaret Dengesi</p> <p>Dış Ticaret Hadleri</p> <p>Cari Hesap Açığı/GSMH</p> <p>İhracat Artış Oranı</p> <p>İhracat/GSMH</p> <p>İthalat/GSMH</p> <p>(İhracat+İthalat)/GSMH</p> <p>Reel Döviz Kuru Değerleme Oranı</p> <p>Toplam Borç/GSMH</p> <p>Borç Servisi/ GSMH</p> <p>Kısa Vadeli Borç/ Toplam Borç</p> <p>Kısa Vadeli Dış Borç/ Uluslararası Rezerv</p> <p>Toplam Borç/İhracat</p> <p>Borç Servisi/İhracat</p> <p>Faiz Ödemeleri/İhracat</p> <p>Kamu Borcu/Toplam Borç</p> <p>Yabancı Doğrudan Yatırımlar/Toplam Borç</p>
<p>Mali Göstergeler</p> <p>İç Kredilerin Artış Oranı</p> <p>Özel Sektöre Açılan Kredi Artışı/GSMH artışı</p> <p>Bankalara Verilen MB Kredileri/GSMH</p> <p>Para Çarpanındaki Değişmeler</p> <p>M2/Uluslararası Rezerv</p> <p>M2/GSMH</p> <p>Uluslararası Rezervler/İthalat</p> <p>Faiz Oranlarındaki Değişmeler</p> <p>Özel Sektör Yükümlülüklerinin Artışı</p>	<p>Mikroekonomik Göstergeler</p> <p>Bankaların Ödeme Kabiliyetini Yansıtan Göstergeler</p> <p>-Geri Dönme. Borçlar/Toplam Borç</p> <p>-Toplam Borç/Aktif</p> <p>-Sermaye/Aktif</p> <p>Karlılıkla İlgili Göstergeler</p> <p>-Faiz Gelirleri/Aktifler</p> <p>-İşlem Harcamaları/Aktifler</p> <p>-Kalar/Aktifler</p>

Kaynak: Yay, Yay ve Yılmaz, s.29-30.

Tablo.1.10.

Çeşitli Ülkelerde Kriz Belirtileri							
Ülke	Yıl	Cari İşlemler Açığı Yüksek mi?	Nominal Döviz Kuru Rijit mi?	Döviz Kuru Aşırı Değerli mi?	Bankacılık Sistemi Zayıf mı?	Portföy Yatırımları Yüksek mi?	Makro ekonomik Temeller Zayıf mı?
Meksika	1994	Evet. GSYİH'nın %6,5'i aşıyor (1992-1994)	Evet	Evet	Evet. Batık krediler fazla, zayıf denetim	Evet	Hayır
Tayland	1997	Evet. GSYİH'nın %8'i aşıyor (1995-1996)	Evet	Evet	Evet. Finansal kurumlar zayıf	Evet, BIBF Kısa dönem akımları kanalize etti.	Hayır
Malezya	1997	Evet. GSYİH'nın %6,5'i aşıyor (1995-1996)	Evet	Evet	Evet. Zayıf denetim	Evet	Nispeten zayıf
Kore	1997	İlmlı. GSYİH'nın %4'ü (1996-1997)	Hayır	Evet	Evet. Portföy yönetimi kötü ve bağlı holdingleri finanse ediyor.	Evet	Hayır
Endonezya	1997	İlmlı. GSYİH'nın %3,5'i (1995-1996)	Evet, Bant Sistemi	Evet	Evet. Bağlı holdingleri finanse ediyor.	Evet	Hayır
Filipinler	1997	Evet. GSYİH'nın %4'ü (1995-1996)	Evet	Evet	Evet	Evet	Nispeten zayıf
Rusya	1998	Dengeli	Evet	Evet	Evet. Kamu bankaları ağırlıklı	Evet	Zayıf
Brezilya	1998-1999	Evet. GSYİH'nın %5'i aşıyor (1998-1999)	Evet	Evet	Nispeten	Evet	Kısmen zayıf
Türkiye	2000-2001	Evet. GSYİH'nın %4,8'i aşıyor (2000-2001)	Evet	Evet	Evet. Kamu bankaları sorunlu	Evet	Zayıf

Kaynak: Sebastian Edwards, "On Crisis Prevention: Lessons from Mexico and East Asia", A. Harwood, R. L. Litan ve M. Pomerleano (ed.) **Financial Markets and Development: The Crises in Emerging Markets**, Washington D.C.: Brooking Institution Press, 1999, s.278.

Tablo.11A ve 11B'de ise kriz öngörüsü için yapılmış olan ampirik çalışmaların listesi verilmiştir. Tablo 1.11A ve 1.11B'de belirtilen çalışmalardan gözlemlenebileceği üzere, krizlerin birçok farklı nedeni olup, her birisi diğerinin içinde veya tetikleyicisi olup, birbirini besleyen bir özellik gösterirler. Bu nedenler ülkeden ülkeye değişebileceği gibi, aynı ülke içinde farklı zamanlarda meydana gelen krizlerin ekonomik koşullardaki değişimlere bağlı olarak da farklılık gösterdiği görülmüştür.

Tablo 1.11-A
Kriz Öngörüsü Amacıyla Yapılan Ampirik Çalışmaların Listesi

Model	Tespit Edilen Öncü Göstergeler	Türkiye Hakkında
Kaminsky, Lizondo ve Reinhart 1997 -Sinyal Yakalama Metodu (20 Ülke)	Reel Döviz Kuru M2/Brüt Ulusal Rezerv Sermaye Piyasası Endeksi Üretim İhracat Artışı M2 Çarpanı Uluslararası Rezerv M1 Fazlası İç Krediler/GSYİH Reel Faizler Dış Ticaret Hadleri	Sonuçlar ülke bazında açıklamamıştır.
Kaminsky (1998) -Sinyal Yakalama Metodu (20 Ülke)	Reel Döviz Kuru M2/Ulusal Rezerv Sermaye Çıkışı Kısa Vadeli Borçlar Üretim Düzeyi İhracat M2 Çarpanı	Uluslararası Rezerv M1 Fazlası İç Krediler/GSYİH Reel Faizler Dış Ticaret Hadleri Dış Alem Reel Faizleri Dış Borçlar
Edison (2000) -Sinyal Yakalama Metodu (28 Ülke)	Reel Döviz Kuru M2/Ulusal Rezervde değişme İhracat Tahvil Endeksi M2 Çarpanı Uluslararası Rezerv M1 Fazlası İç Krediler/GSYİH Reel Faizler Dış Ticaret Hadleri Dış Alem Reel Faizleri Dış Borçlar Üretim Düzeyi ABD Faiz Oranları G-7 GSYİH Kısa Vadeli Borçlar/Ulusal Rezerv Petrol Fiyatları	1990'lı yılların ortalarında M1 fazlası, M2 çarpanı, yurtiçi kredilerin GSYİH'ya oranı ve reel döviz kuru Türkiye için kriz riskini ortaya koymada anlamlı görünmektedir.
Goldfajn ve Valdes (1997) -Logit Model (26 Ülke)	Reel Döviz Kuru	1994 Doğu Asya krizine yönelik yapılmış bir çalışmadır. Türkiye modele dahil değildir.
Sach, Tornell ve Velasco (1995) Regresyon (2 Ülke)	Reel Döviz Kuru Özel Sektöre Verilen Krediler/GSYİH M2 Ulusal Rezervler Kısa Vadeli Borç Akımı/Ulusal Rezervler	Hükümet Harcamaları/GSYİH 1994 Meksika krizinden sonra yapılmış bir çalışma olup, Türkiye modele dahil edilmemiştir.

Tablo 1.11-B**Kriz Öngörüsü Amacıyla Yapılan Ampirik Çalışmaların Listesi**

Model	Tespit Edilen Öncü Göstergeler	Türkiye Hakkında
Corsetti, Pesenti ve Roubini (1998) -Regresyon (20 Ülke)	Reel Döviz Kuru Cari Açıklar Geri Dönüşsüz Krediler Uluslararası Rezerv Özel Sektöre Verilen Krediler/GSYİH Banka Borçlarındaki Aşırı Artış	1997 Doğu Asya krizine yönelik yapılmış bir çalışma olduğundan Türkiye modele dahil edilmemiştir.
Frankel, Rose (1996) -Probit Model (105 Ülke)	İmtiyazlı Dış Borç/Toplam Dış Borç Kamu Dış Borcu/Toplam Dış Borç Doğrudan Yabancı Yatırım/Toplam Borç Uluslararası Rezerv/İthalat Dış Alem Faiz Oranları İç Kredi Genişlemesi	Türkiye modelde bulunmasına rağmen çalışmada ülke bazında bulgulara yer verilmemiştir.
Krueger, Osakwe ve Page (1998) -Probit Model (19 Ülke)	Banka Borçlarındaki Artış Reel Döviz Kuru Sapması Kişi Başına Düşen Reel GSYİH Artışı M2/Uluslararası Rezervler Bölgesel Bulaşma Faktörü	Türkiye modele dahil edilmemiştir.
Esquivel ve Larrain (1998) -Probit Model (30 Ülke)	Senyoraj Reel Döviz Kuru Cari Açık/GSYİH M2/Uluslararası Rezervler Dış Ticaret Haddi Şokları Kişi Başına Düşen Negatif Gelir Artışı Gölge Değişkeni Bölgesel Bulaşma Gölge Değişkeni	111 krizin 60 tanesini öngörerek başarılı sonuç vermiştir. Türkiye modele dahildir. Ancak çalışmada, ülke bazında sonuçlar sergilenmemiştir.
Glick ve Moreno (1999) -Probit Model (13 Ülke)	Reel Döviz Kuru Reel M2 Reel İç Kredilerin Düşmesi	Türkiye modele dahil edilmemiştir.
Kamin, Schindler ve Samuel (2001) -Probit Model (26 Ülke)	Reel Döviz Kuru M2/Uluslararası Rezervler Cari Açıklar Gelişmiş Ülkelerin GSYİH Büyümesi Dış Ticaret Hadleri	Türkiye'ye modelde yer verilmiştir. Değişkenlerin bölgesel farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Kaynak: Ayhan Tosuner, "Finansal Krizler ve Kırılganlık: Türkiye İçin Bir Erken Uyarı Sistemi Denemesi", **İktisat, İşletme ve Finans, İnceleme-Araştırma**, Yıl 20, Sayı 235, Ekim 2005, s. 56-57.

1.5.4.1. Uluslararası Rezerv Düzeyi

Günümüzde birçok iktisatçı, GOÜ'lerin döviz rezervleri ile bu ülkelerin bankacılık ve döviz krizlerine olan kırılganlıkları arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğunu ifade etmektedirler. Bir ekonomideki döviz rezervlerinin düzeyi ne derece yüksekse, o ekonominin finansal krize girme olasılığı da o derece azdır. Diğer bir deyişle, ülkedeki mevcut döviz rezervlerini yüksek tutulması finansal krizlerden korunmak için önemli rol oynayabilmektedir. Bunun nedeni, ülke ekonomisine döviz üzerinden yapılacak bir spekülasyon atak karşısında, eldeki rezervlerin kullanılmasıyla piyasaya kolaylıkla müdahale edilebilecek olmasıdır.

Krizlere karşı bir erken uyarı sistemi olarak da kullanılan uluslararası rezerv düzeyi her ekonomi için değişebilen ancak mutlaka tespit edilmesi gereken bir kavramdır. Rezerv düzeyinin ne olması gerektiği ile ilgili olarak halen kesin bir kural geliştirilememiştir. Bu düzey, GOÜ ekonomisinin durumuna bağlı olarak değişmektedir. Rezerv seviyesinin tespit edilmesi, sermaye kaçışlarının yaşanmaya başladığı durumlarda veya finansal açıklarla karşılaşıldığında sorunun çözülmesi için ihtiyaç duyulacak tutarın tespiti için önem taşımaktadır²⁶¹.

Ancak, ekonomi içindeki döviz rezervinin yüksekliği her zaman tek başına bir güvence ifade edemez. Örneğin, ekonomideki döviz rezervi büyük ölçüde uzun vadeli yatırımlardan kaynaklanıyorsa veya MB'nın rezervleri ekonomideki olası döviz sıkıntısını çözebilecek düzeyde ise problem yoktur. Ancak, döviz rezervinin büyük ölçüde kısa vadeli portföy yatırımlarından oluşması halinde bu bir güvenceden çok kriz riski belirtisi olarak algılanmalıdır. GOÜ'lerde, borçlanma gereksiniminin arttığı ve iç borçlanmanın zorlaştığı dönemlerde faiz oranları yükselmektedir. Bu durumda ekonomiye sıcak para akışı hızlanacaktır. MB, gelen sıcak parayı hem uluslararası rezervlerini artırmada hem de cari açığın finansmanında kullanacaktır. Mobilitesi yüksek olan bu sermaye, ülkedeki makroekonomik kırılganlık ile oldukça yakın ilişki içerisinde olup, makro değişkenlerde yaşanacak bir problemde aniden ülke ekonomisinden dışarı kaçabilmektedir. GOÜ'lerin portföylerindeki uluslararası rezervler ile bu ülkelerin bankacılık ve döviz krizlerine olan kırılganlıkları arasında ters

²⁶¹ Bülent Yaman, "Uluslararası Rezervler, Türkiye İçin Rezerv Yeterliliği ve Optimum Rezerv Seviyesi Uygulaması", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü**, 2003, s. 52-53.

yönlü bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Dış Borç/GSMH oranı, cari işlemler açıkları/GSMH oranı, döviz kurlarındaki dengesizlikler gibi erken uyarı göstergelerinin, ülkelerin düşük seviyelerde döviz rezervlerine sahip olmaları durumlarında daha anlamlı ve güvenilir göstergeler oldukları düşünülmektedir²⁶². Döviz rezervlerinin GSMH içindeki payı ve bu rezervler içerisinde portföy yatırımlarının vadesi, kriz göstergesi olarak önem arzeder. Zira döviz rezervleri arasında kısa vadeli portföy yatırımlarında artış meydana gelmesi, önemli bir risk artışına delalettir.

Nitekim, Türkiye’de, Kasım 2000 krizinde, döviz rezervlerinin GSMH içindeki payı düşerken, döviz rezervleri içerisinde kısa vadeli portföy yatırımları aşırı yükselerek önemli bir risk faktörünün oluşmasına yol açmıştır. Krizde yaklaşık olarak 1.5 milyar dolarlık sıcak para yurtdışına çıkmış ve bu sıcak para çıkışları krizin ertesinde devam etmiştir. Aralık 2000 itibarıyla yurtdışına kaçan yabancı sermaye miktarı 7 milyar dolar civarında olmuştur. Sıcak paranın yurtdışına çıkması, dövize olan talebi arttırarak döviz fiyatlarının yükselmesine neden olmuş ve likidite talebini arttırarak faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuştur²⁶³.

1.5.4.2. Rezerv Yeterliliği

Para arzının (M2) döviz rezervlerine oranı olarak da ifade edilen rezerv yeterliliği göstergesi ilk kez “tekila etkisi”²⁶⁴ ile ilgili çalışmada, MB’lerinin paralarını tüm nakit parasal varlıklar stokuna karşı savunma amacıyla hazır olması gerektiğini ifade eden Calvo (1994) tarafından kullanılmıştır. Bu oranın yüksek olması, finansal krizin boyutunun tahmini konusunda yardımcı olmakta, Calvo’nun hipotezini desteklemektedir²⁶⁵. Bu oranın kriz öngörmedeki yeterliliği, Şili (1982), İsveç ve Finlandiya (1992), Meksika (1994) ve Güneydoğu Asya (1997) olmak üzere pek çok krizde ampirik olarak doğrulanmıştır.

Özellikle 1999 yılından itibaren GOÜ piyasalarının tamamının net sermaye ihracatçısı konumuna geldikleri görülmektedir. Bunun sonucunda global döviz rezervleri 1995 sonu ile 2002 yılları arasında iki kattan fazla artış göstererek 2.5 trilyon

²⁶² İpeker, s. 61.

²⁶³ Akdiş, **Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler**, s. 10.

²⁶⁴ Literatürde “tekila etkisi” denilen kriz, Meksika’da patlak veren 1994 krizi ile birlikte, yabancı sermaye güçleri yatırımlarını Arjantin, Brezilya ve Şili’den de çekmeye başlayınca kriz Latin Amerika ülkelerinin çoğuna yayıldı; oradan da Filipinler’e, hatta Polonya’ya kadar ulaşmıştır.

²⁶⁵ Arıcan, s. 31.

\$'ın üzerine çıkmıştır. Bu büyüklüğün nominal GSYİH'ya oranı, 1990 yılından sonraki dönemde en yüksek seviyesine ulaşmış bulunmaktadır. Söz konusu rezervler, GOÜ ekonomilerinin krize yakalanması ihtimalini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilemektedir. Rezervlerin sermaye piyasalarına muhtemel bir erişim güçlüğü çekilmesine ve borçların katlanarak artmasına karşı bir “dahili fonla sigorta” (self-insurance) özelliği taşımaktadır. Nitekim 2003 yılı son dönemi itibarıyla, daha kısa vadeli borçların eşlik ettiği rezervler, Japonya dışında kalan Asya ülkelerinin pek çoğunda bir yıl içinde vadesi gelen dış boç yükümlülüklerinin tamamını karşılayacak düzeyde bulunuyordu²⁶⁶.

Öte yandan, bu olumlu özellikleri yanında, farklı ülke örneklerinde farklı yapılar sergilendiği ve ekonomileri olumsuz etkilediği de görülmektedir. Rezerv seviyeleri Kore, Tayvan ve Meksika gibi daha önceleri ani duruş tecrübesi yaşamış ülkelerde artmaktadır. Riskten uzak duruş, bu etkiyi çoğaltmaktadır. Ancak, ülkeler rezervlerini büyük oranda ABD doları cinsinden varlıklara yatırılmasını tercih etmişlerdir. Yalnızca Japonya dışında kalan Asya ülkelerinden ABD'ne yönelik net sermaye akışı 2002 yılında 110 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş olup, bu rakam ABD cari işlemler açığının %20'sine karşılık gelmektedir. Bu gibi düşük getirili “güvenli” yatırımlar ev sahibi ülkede yatırım kaybına yol açmaktadır. IMF verilerine göre GSYİH'nın yaklaşık %1'i kadar bir kayba yol açmakta ve tek başına bir kriz süresince, yatırımcı kaçıışı riski yaratmaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler, ABD tahvil fiyatlarında aşağı doğru ani bir düzeltme hareketi yaşanır veya dolarda önemli devalüasyon gerçekleşirse ciddi risikle karşı karşıyadırlar²⁶⁷.

Ayrıca pek çok MB, yurtiçi para arzını etkilememek için yabancı para cinsinden rezerv bulundurulmasını sterilize etmiştir. Fakat bu uygulamanın sürdürülmesi oldukça zorlaşmakta ve para arzının artması riski, zamansız ve daha enflasyonist olduğunda ancak bir noktaya kadar ertelenebilmektedir.

Bu bağlamda, makroekonomik temellere sahip ülkelerde rezerv seviyelerine bağlı olarak bir kriz yaşanma ihtimali oldukça düşük görünmekle birlikte, yüksek miktarda rezerv elde bulundurmanın da bir maliyeti olacağını göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Aynı şekilde, güçlü makroekonomik temellere sahip ancak

²⁶⁶ Hakan Atik, “Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri”, **Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü**, GA-05-01-02, Ankara, Şubat 2005, s.10.

²⁶⁷ Atik, **Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri**, s.11.

rezervi düşük ülkelerde de kriz ihtimali oldukça düşük seyretmektedir. Tersine, makroekonomik temelleri zayıf ve rezervleri düşük ülkeler, kriz için en uygun ortamı oluşturmaktadırlar. Bu durum, Tablo.1.12’de ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

Tablo 1.12.

Kriz ve Finansal Kırılganlık Göstergeleri

Ülke	Kriz Endeksi	Reel Değer Kaybı	Kredi Patlaması	Rezerv Yeterliliği (M2/R)
Meksika	79,1	-28,5	116,2	9,1
Arjantin	20,2	-48	57,1	3,6
Brezilya	17,7	-29,6	68,3	3,6
Venezuela	7,6	16,2	-38,5	1,4
Filipinler	7,2	-6,7	50	4,1
Tayvan	4,4	16,2	46	4,7
Kolombiya	4,2	9,2	20,5	1,5
Zimbabve	1,6	44,2	55,7	2,6
Endonezya	1,3	11,8	0,7	4,6
Güney Afrika	1,1	-6,8	8,1	21,5
Pakistan	0,7	20,4	-7,7	6,6
Sri Lanka	0,7	1,2	28,9	2
Hindistan	-1,2	3	-3,1	6,3
Ürdün	-1,5	35,5	4,2	2,5
Tayland	-1,8	0,2	39,2	3,7
Türkiye	-2,5	-12,1	-32,8	3,2
Malezya	-2,6	9,8	4	2,1
Peru	-2,9	-45,4	156,1	1,5
Kore	-3,7	-10,3	8,4	6,5
Şili	-5,7	-7,5	13,3	1,4

Kaynak: Michael J. Rabe, "The Efficiency of Early Warning Indicators for Financial Crises", Konstanzer Online Publications System, 2000, s.29 <http://www.ub.unikonstanz.de/kops/volltexte/2000/447> (01.06.2007).

Asya krizinde ülkeler, büyümelerinin temelinde olan yatırım faaliyetlerini kısa vadeli para girişleri ile finanse etmekte sakınca görmemişlerdir. Bu dönemde Tablo.1.13’de de açıklandığı üzere, başta Tayland olmak üzere, ülkelerin MB’ları sürekli olarak para basma faaliyetini arttırmışlar, dolayısıyla M2/R oranını sürekli olarak yükseltmişlerdir. Neticede, kredi verenler açısından döviz rezervlerinin yetmeyeceği konusunda bir panik yaşanmış ve devalüasyon beklentisi artmıştır. Asya ülkelerinde oluşan bu paniğin etkisiyle Asya krizi baş göstermiş ve Tayland 1997’de %40 oranında bir devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır.

Tablo 1.13.

Asya Ülkelerine Olan Kısa Vadeli Sermaye Girişleri

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Güney Kore	6,56	8,33	7,2	6,91	6,47	6,11	6,51	10,5
Endonezya	6,16	5,51	5,61	6,09	6,55	7,09	6,5	7,2
Malezya	2,91	2,99	2,64	2,1	2,48	3,33	3,66	4,99
Filipinler	6,3	4,82	4,35	4,9	4,86	5,86	4,5	6,97
Tayland	4,58	4,1	4,1	4,04	3,85	3,66	3,88	4,08

Kaynak: IMF, **International Financial Statistics**, 1998

1.5.4.3. Döviz Kurunun Rekabetçi Olamaması

Döviz kurlarında ortaya çıkabilecek istikrarsızlıklarla krizler arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Döviz kurunun belirli bir çapaya bağlanarak sabitlenmesi, ya da reel değerinin altında baskıda tutulması, finansal sektörü krizlere karşı daha kırılgan hale getirmektedir. Bununla birlikte krizlerden korunma mekanizmalarından MB'nın son durak borç mercii işlevini yerine getirmesi ve döviz kurunun baskı altında tutulması, bankaların açık pozisyonlarının artmasını teşvik edici bir unsur oluşturarak döviz risklerini arttırmaktadır. Böyle bir politika, GOÜ'lerde enflasyonist ortamın da etkisi ile finans kurumları dışındaki işletmelerin borç portföylerinde, döviz borçlarının önemli bir yer tutmasına neden olur. Bu şekilde uygulanan politika neticesinde, döviz krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki tetikleme mekanizması güçlenmektedir²⁶⁸.

Döviz kuru çapası ulusal para için istirar unsuru olarak görülmeye başlandığında ise, bu durum döviz cinsinden borçlanmayı ve yüksek oranlarda döviz kuru riski almayı teşvik eder²⁶⁹. Öte yandan, uluslararası fon yatırımcıları, ülke piyasalarındaki yatırımların marjinal getirileri uluslararası sermayenin marjinal maliyetine eşit hale gelmeye başladığında döviz kurunun da aşırı değerlenmiş olduğunu ve sistemde mevcut risklerin söz konusu nedenlerle artmasını da göz önünde bulundururarak, pozisyonlarını değiştirmektedirler. Aşırı değerlenen reel döviz kuru neticesinde ödemeler dengesi bozulmakta, uluslararası piyasalarda faiz oranlarının yükselmesi gibi çeşitli tetikleyici nedenlerle uluslararası sermaye akımları bir anda tersine dönmekte, bu durum Türkiye

²⁶⁸ Duman, **Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, s. 46

²⁶⁹ Salih Öztürk, "Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım-2001 Şubat Türkiye Krizleri", Celal Bayar Üniversitesi İİBF, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 10, Sayı 1, 2003, Manisa, s. 179.

örneğinde de olduğu gibi zaten artması gereken döviz kurunda ani ve büyük sıçramalara neden olmaktadır²⁷⁰.

Aşırı değerli reel döviz kurunun krize neden olma mekanizması; bankaların diğer banka dışı finansal kuruluşların ve reel sektörde yer alan işletmelerin döviz pozisyonlarında ortaya çıkan açıklıklar nedeniyle bankacılık krizlerine yol açması şeklinde işlenmektedir. Döviz kuru artışının sınırlı olduğu dönemlerde ki, bu dönemler daha çok sabit döviz kurunun benimsendiği dönemlerdir, döviz pozisyonları açılmaktadır. Dolayısıyla, yukarıda değinilen dönemin sonlarına doğru döviz borçlanmalarının vadeleri iyice kısalmakta ve kur riski neredeyse tamamen ihmal edilmektedir²⁷¹. Aşırı değerlenen reel döviz kuru neticesinde öncelikle ödemeler dengesi bozulmaktadır. Bu gelişme ekonominin taşıdığı risk düzeyini yükseltmekte, risk düzeyindeki artış ise uluslararası piyasalarda faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır²⁷².

Özellikle sabit kur çıpasının benimsendiği ekonomilerde, sermaye girişleri likiditeyi arttırdığı için yurt içi nominal faiz oranlarını düşürmekte ve bunun sonucunda yurt içi harcamaları artmaktadır. Dış ticarete konu olan mallara yönelik harcamalar, ticaret açığını arttırmakta, bu da sermaye girişinin sürmesine yardım etmektedir²⁷³. Kısa süreli sermaye akımları nedeniyle aşırı kredi genişlemesi durumu, spekülasyonların dikkatini çekmektedir. Böyle bir durumda, kura yönelik spekülasyon hareketleri başlamaktadır. Bu aşamada MB kuru savunmak için faiz oranlarını yükseltme yoluna gidebilir. Ne var ki; yükselen faiz oranları finansal sistemin zaafını daha da arttıracak ve finansal krizlere neden olabilecektir.

Bu durum hasebiyle, istenmeyen kur değerlendirmeleri ekonomide reel ve finansal sektörler arasındaki beklentilerde bir asimetri yaratmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarındaki endekslemeler sonucu, enflasyonla ilgili beklentiler artmaktadır. Aşırı değerlendirilmiş kur, sermaye kaybını da beraberinde getirip, yerli yatırım ve büyüme için gerekli kaynakların azalmasına yol açmaktadır²⁷⁴.

²⁷⁰ İpeker, s. 54.

²⁷¹ Duman, **Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları**, s. 46.

²⁷² Öztürk, s.179.

²⁷³ Yasemin Türker Kaya, **Sermaye Hareketleri ve Kısa Süreli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği**, DPT Yayınları, Ankara, 1998, s. 35.

²⁷⁴ Kaya, s. 35.

1.5.4.4. Cari Açık Düzeyi

Cari açığın yaklaşmakta olan bir krizin temel göstergelerinden biri olduğu, IMF Başkan Yardımcısı Stanley Fischer tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Gerçekten ve beklenen cari açık büyükse, ülke devalüasyona davetiye çıkarıyor demektir”²⁷⁵. Fischer, Meksika konusunda da “Meksika’nın cari işlemler açığı çok yüksektir ve büyük ölçüde portföy yatırımları ile finanse edilmektedir. Bu yatırımlar çok hızlı olarak geri çekilebilir ve Meksika devalüasyon yapmak zorunda bırakabilir. Faiz oranı ne kadar yükseltirse yükseltilsin, sermayenin geri kaçıışı ve devalüasyon önlenemez”²⁷⁶.

Ampirik çalışmalarda kullanılan ülke örnekleri, GOÜ’lerde krizlerin farklı makroekonomik koşullarda ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Örneğin, Meksika ve Tayland gibi ödemeler bilançosundaki cari işlemler açığı sürdürülemez boyutta olan ülkeler krize girebildiği gibi, bu açıkların nispeten düşük olduğu Endonezya ve Rusya gibi ülkelerde de krizler ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan, önemli bütçe açığı veren Rusya, Brezilya ve Türkiye gibi ülkeler kadar, zaman zaman bütçe fazlasına sahip Meksika gibi ülkelerde de krizler görülebilmektedir²⁷⁷.

Tablo 1.14’de 1992-2001 yılları arasında Türkiye’nin cari işlemler dengesi verilmiştir.

Tablo 1.14.

Türkiye’de 1992-2001 Döneminde Cari İşlemler Dengesi

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Dış Ticaret Dengesi	-8,2	-14,2	-4,2	-13,2	-10,6	-15,4	-14,2	-10,4	-22,3	-2,8
Diğer Mal ve Hizmetler (Net)	3,1	4	3,8	6,4	3,7	7,9	10,5	3,9	7,3	1,3
Karşılıksız Transferler (Net)	4,1	3,8	3	4,5	4,5	4,9	5,7	5,1	5,3	2
Cari İşlemler Dengesi	-1	-6,4	2,6	-2,3	-2,4	-2,6	2	-1,4	-9,7	0,5

Kaynak: Enç, s. 32.

Tabloyu incelediğimizde cari açık/GSMH oranının sadece iki yılda, 1993’de %4; 2000’de %4.8 olarak %2’nin üzerinde olduğu görülmektedir. Sonuç ise 1994 ve 2001’de yaşanan ekonomik kriz ve TL’nin devalüasyonudur. Bu durum, cari işlemler açığının önemli bir kriz nedeni ve göstergesi olduğunu doğrulamaktadır. Diğer taraftan,

²⁷⁵ Stanley Fischer, “Real Balance, the Exchange Rate, and Indexation: Real Variables in Disinflation”, **Quarterly Journal of Economics**, 103(1), 1988, s.115.

²⁷⁶ Stanley Fischer, “Comment on Dorndusch and Werner”, **Brooking Paper on Economic Activity**, No. 1, 1994, s. 306.

²⁷⁷ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 1. Basım, İstanbul: Turhan Kitapevi, 1999, s. 4.

Kasım 2000'deki 5.3 ve Şubat 2001'in son haftasındaki 4 Milyar dolarlık sıcak para çıkışları da, %6000'lere yükselen gecelik faizlere karşın, yüksek faiz oranı ile sermaye kaçışının önlenemeyeceğini göstermektedir²⁷⁸.

Cari işlem açıkları konusunda Miles-Ferretti ve Razin (1997) tarafından yapılan çalışmada, cari işlemler denge düzeyi (cari işlemler ne kadar büyükse daralma o kadar olasıdır), kişi başına GSMH (kişi başına GSMH ne kadar büyükse daralma o kadar olasıdır), dış ticaret hadleri (dış ticaret hadlerinin bozulduğu ülkelerde daralma yaşanması ihtimali daha yüksektir), yatırımlar (yatırımlar ne kadar yüksekse daralma o kadar olasıdır) değerlendirilmiştir²⁷⁹.

GOÜ'lerdeki mali krizler farklı nedenlere dayanmış olabilir; ancak hepsinin ortak özelliği kriz sürecine girilmeden önce ekonomilerinde ciddi bir büyüme olmasıdır. Faizlerin ve dolayısıyla arbitraj olanaklarının yüksekliği, ülkeye yoğun bir kısa süreli sermaye/portföy yatırımının girmesine neden olmaktadır. Bu durum, mali varlıkların fiyatlarında spekülatif şişkinliklere yol açarak, dış mali yatırımları daha da özendirici (sürü etkisi) bir etki sağlamaktadır²⁸⁰.

Cari açığın finansal krizin önemli göstergelerinden birisi olduğu söylenmekle birlikte, cari açığın tek başına bir kriz nedeni olmadığı da bir gerçektir. Boratav (2004), dünyanın en büyük ekonomisine sahip Amerika Birleşik Devletleri'nin hem dış dünyaya karşı kronikleşen cari açıklar veren hem de dünya ekonomisine yön veren durumda olduğuna dikkat çemiştir. Bu durumu ise "doların dünya ekonomik sistemindeki ayrıcalıklı konumuna" dayandırmaktadır. Gerçekten de, uluslararası finans piyasalarının çok az sayıda ülkeye kendi milli para cinsinden borçlanma fırsatı vermesi, özellikle GOÜ'ler için bir dezavantaj olmaktadır²⁸¹. Dolayısıyla, önemli olan cari açığın ne düzeyde olduğundan çok, bu açığın nasıl finanse edildiğidir.

1.6. Küreselleşmenin Yol Açtığı ve Finansal Kriz Riskini Arttıran Hususlar

Küreselleşme tartışmalarının merkezinde olan sermaye hareketleri, son 25 yıl içerisinde, az gelişmiş ve GOÜ'lere doğru önemli miktarda gerçekleşmiş, bu hareketlerin büyük çoğunluğu, üretim ve istihdamı arttırmaya yönelik doğrudan yabancı

²⁷⁸ Ercan Enç, "Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 2, 2001, ss.31-38, s. 32.

²⁷⁹ Gian Maria Miles-Ferretti and Assaf Razin, "Sharp Reduction in Current Account Deficits: An Empirical Analysis", **IMF Working Paper**, No. WP/97/168, 1997, s. 5.

²⁸⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, s. 5.

²⁸¹ Erdal Özmen, "Cari Açık ve Ekonomi Politikaları Üzerine", **İktisat, İşletme ve Finans**, Vol. 19, Issue 223, , 2004, s. 6.

sermaye hareketlerinden ziyade, kısa vadeli portföy yatırımları şeklinde olmuştur. Amacı daha çok faiz ve kur arbitrajından yararlanmak olan bu spekülâtif akımlarının, gittikleri ülkede en küçük bir ekonomik ve siyasal kriz durumunda hızla ülkeyi terk etmesi sebebiyle ciddi finansal krizlere yol açtıkları defalarca müşahade edilmiştir.

Bu bağlamda, “küreselleşme” ve “spekülâtif akımlar” sorgulanmaya ve ağır şekilde eleştiriler almaya başlamıştır.

1.6.1. Küreselleşmenin İvme Kazandırdığı Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Kriz Riski

GOÜ’ler ile az gelişmiş ülkelerin en temel problemlerinden birisi, ekonomi içi gelir/tasarruf oranının düşük olmasıdır. Gelir düzeyi düşük olan bu ülkeler, yüksek büyüme ihtiyacına sahip iken, bunun sağlanabilmesi için gerekli olan sermaye birikimini kendi kaynakları ile ortaya koyamamaktadırlar. Dolayısıyla, kalkınmanın finansmanı için dışarıdan kaynak arayışına girişmektedirler.

Gelir/tasarruf oranı düşük olan bu ülkeler, sermaye ihtiyaçlarını 1980’li yıllara kadar genellikle yabancı devletlerden yapılan borçlanmalar ile karşılamaya çalışmışlardır²⁸². Ancak bunun yerini, Bretton Woods sisteminin yıkılması ve 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küreselleşmenin hız kazanması ile özel doğrudan yabancı sermaye yatırımları almaya başlamıştır²⁸³.

Her ne kadar sermaye hareketlerinin serbest olmasının²⁸⁴,

- piyasanın ihtiyaçlarına göre kıt ekonomik kaynakların dağılımında etkinliği arttırarak dünya üretimi ve refahının yükselmesine katkıda bulunduğu,
- kalkınmakta olan ülkelerdeki tasarruf ve döviz açıkları gibi kalkınmadaki temel boşlukları gidererek kişi başına düşen reel geliri yükseltici sonuçlar doğurduğu,

²⁸² Ferit Kula, “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, No. 2, (2003), s. 150.

²⁸³ Aysu İnel ve Nesrin Sungur, “Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği 1989-1999”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No. 2003/8, Aralık 2003, s. 3.

²⁸⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 143.

- mikro düzeyde tasarruflular, mali yatırımlar ve işletme dışı kaynak kullanmak isteyen firmalar açısından önemli avantajlar sağladığı ve dış piyasalara açılmanın bir sonucu olarak fon arz ve talep edenler kendi piyasalarının dar kalıplarından kurtularak tasarruflarını daha iyi koşullarda değerlendirerek uygun koşullarda işletme dışı kaynak sağlama olanağına kavuşabildiği,
- bir ülkenin dışarıya borç verme veya dışarıdan borç alma tercih haklarını da genişlediği,
- yüksek yatırımlarını finanse edebileceği ve tüketim şokları ile baş edebilecek erge sahip olabileceği gibi uluslararası transfer olanaklarının kurulması yolu ile uluslararası risk paylaşımının da mümkün kılınabildiği,
- yatırım verimliliğinin altındaki oranlarda borçlanma yapabiliyorsa, bahsi geçen ülkede refah seviyesinin zamanla artabildiği²⁸⁵,

iddia edilse de sermaye hareketlerinin yarattığı ağır olumsuz etkiler göz önüne alındığında, bu serbesti yoğun eleştiriler almaktadır.

Yabancı sermaye sahiplerinin kuşkusuz öncelikli amacı, yeni bir iç hareketlilik yaratarak sanayileşmeyi gerçekleştirmek veya sınai bütünleşmeyi sağlamaktan ziyade, daima karın söz konusu olduğu, kazançlı buldukları yatırımlara yönelmektir. Bu durum sermaye ihracatçısı ülkeler için de geçerlidir. Sermaye ihracatçısı ülke, sermayeyi en fazla kar edeceği ülkeye transfer edecekken, sermaye ithalatçısı ülkenin de öncelikli amacı sermayenin kalkınmanın finansmanında kullanılması olacaktır. Sermayenin bir ülkeye akışında belirleyici olan bir diğer faktör ise yatırımların karlılığının yanında karın da kendi ülkelerine transfer edilmesidir. Yatırımcı, yabancı ülkede elde etmiş olduğu karı kendi ülkesine transfer edemediği takdirde yatırım önemini kaybeder. Az gelişmiş ülkelerde elde edilen karı ancak %20-25 kadar kısmı kalmaktadır²⁸⁶.

Son çeyrek yüzyılda, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeyle birlikte artan kısa vadeli (KV) işlemleri, uzun vadeli (UV)

²⁸⁵ Nicholas Stern, "Macroeconomic Policy and Role of The State in A Changing World", EBRD Working Paper, Report No.19, (June 1996), s. 20.

²⁸⁶ Ahmet Ulusoy ve Birol Karakut, "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri: Nedenleri ve Etkileri", **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı. 223, Yıl:19, (Ekim 2004), s. 105.

işlemlere kıyasla daha cazip hale getirmiştir. Bu durum yatırımcılar açısından fabrika yapmak ve yeni iş sahaları açmaktansa kendilerine kısa sürede geri dönecek parayı tercih etmelerine neden olmaktadır²⁸⁷.

Yukarıda bahsi geçen sermaye hareketleri doğrudan yatırım²⁸⁸ ve portföy yatırımları olarak iki gruba ayrılır. Finansal krize neden olan sermaye hareketleri portföy yatırımları grubuna girmektedir. Tahvil ya da hisse senedine doğrudan yatırım şeklinde gerçekleşmeyen, mobilitesi oldukça yüksek olan portföy yatırımları, uluslararası hukuk ve ilgili ülke hukuku çerçevesinde örgütlenmiş piyasalarda işlem görürler²⁸⁹. Asya ve Latin ülkelerine yönelik sermaye hareketleri Tablo 1.16'daki gibidir.

Finansal küreselleşmenin hızlanması ve özellikle 1990'lı yıllardan sonra uluslararası sermayenin dünya ölçeğinde serbestçe dolaşma imkanı bulması nedeniyle, dünyada ekonomik krizlerin arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, uluslararası sermaye hareketlerinin artmasıyla ekonomik krizler arasında çok yakın bir korelasyon bulunduğu söylenmektedir²⁹⁰. Zira GOÜ'lerde yaşanan mali krizlerin en önemli nedenlerinden biri olarak sermaye hareketleri gösterilmektedir²⁹¹. Sermaye akımlarının krizlere neden olmasına gerekçe olarak gösterilen bazı temel faktörler şu şekilde açıklanabilir:

GOÜ'lerin hemen hepsinde kriz öncesi sermaye hareketlerinden kaynaklanan hızlı bir ekonomik gelişme süreci yaşanmakta ve bu ülkelerdeki faizlerin ve karlılık oranlarının yüksekliği nedeniyle ülkeye yoğun bir KV sermaye veya portfolyö sermayenin girmesine neden olmaktadır. Ancak, üretime yönelik yatırım amacı taşımadıkları gibi reel ekonomiyi geliştirmekten uzak, genellikle verimliliğin

²⁸⁷ M. Mustafa Erdoğan, "Türkiye'nin Mali Kriz Riskini Azaltabilecek Vergi Politikaları", **Öneri Dergisi**, Sayı: 27, Yıl: 13, (2007), s. 261.

²⁸⁸ Doğrudan yabancı yatırım, sabit sermaye yatırımı adı altında, sermayenin kaynak ülkeden yatırıma ev sahipliği yapacak ülkedeki şirket hisselerinin uluslararası yatırımcılar tarafından en az %10'unun alınması şeklinde kendini gösterir. Sabit sermaye yatırımlarına ek olarak doğrudan yatırımın ülkeye girişi; şirket birleşmesi ya da devri, özelleştirme uygulamaları, ortak girişim, stratejik ortaklık ya da devam eden faaliyetlerin genişletilmesi ile de mümkündür.

²⁸⁹ Müge İşeri ve Zeynep Aktaş "İMKB'de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler (1997-2005 Dönemi)", 2005, s.1. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/muge1.doc> (20.09.2007).

²⁹⁰ Muhittin Şimşek "Finansal Küreselleşmenin Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkileri ve Örnek Kriz Ekonomileri", **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 2004, s. 64.

²⁹¹ Erinç Yeldan, "İstikrar, Kim İçin?, Kriz İdaresi Üzerine Değerlendirmeler", **Birikim**, Sayı 163/164, (Kasım 2002), s. 110-111.

azalmasına neden olan ve reel yatırıma dönüşmeyen kısa vadeli sermaye hareketlerinin (KVSH) temel amacı portföy yatırımlarından kazanç sağlamaktır²⁹².

Yoğun sermaye girişi, mali varlıkların fiyatlarında spekülasyon şifkinliklere neden olarak, dış mali yatırımları daha da özendirici etkide bulunmaktadır²⁹³. Bu durum nedeniyle verilen krediler artmakta ve bu nedenle de talep ile birlikte fiyatlar da artmaya başlamaktadır. Bu gelişmeler kamu açıklarının büyümesine ve faiz oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Girdiği ülkenin refahını başlangıçta arttıran sıcak para, ekonomi dışına çekilmesiyle birlikte döviz değerlerini olumsuz etkileyebilmekte ve cari işlemler açığının büyümesine sebep olmaktadır²⁹⁴.

Gerçekten de, sıcak paranın ülke ekonomisinin kırılganlığına paralel olarak ani çıkışlar yapmasıyla, ülkenin çok daha kötü bir duruma sürüklenmesine neden olmaktadır²⁹⁵. Ülkeye giren yabancı sermaye, ulusal parayı aşırı değerlendirmekte ve bu durum sonuçta ihracatı caydırarak, ithalatı genişletmekte, cari işlemler üzerinde baskıyı arttırmaktadır. Bu süreç, yeniden dış sermaye girişini gerektirdiğinden, aşırı değerlendirilmiş kur ve yüksek faiz politikaları, yurtiçi bankacılık sisteminde önemli ölçüde baskı yaratmakta ve sonunda bir mali krizin aniden patlak vermesine kadar uygulanmakta, adeta kronik bir nitelik kazanmaktadır²⁹⁶. Sermaye ithalatçısı ülkelerin cari işlemler dengesindeki açığını genellikle borçlanma veya uluslararası rezervlerin artışı ile finanse etmeye çalışmaları da finansal kriz olasılığını arttırmaktadır.

Krizle bağlantısı olan bütün ülkelerin ortak özelliği, ödemeler bilançosu cari işlemler dengesi açıklarının yanında, bu açıkları aşan miktarda yabancı sermayenin söz konusu ekonomilere yönelmiş olmasıdır. Genel itibarı ile bu ülkelerin GOÜ grubunda yer alması ve ülkelere giren yatırım portföyü içerisinde KVSH hızla yükselmesidir²⁹⁷.

Finansal krizle karşı karşıya kalan ülkelerde, kriz öncesi dönemde ithalat patlaması ve dış açıkların artması sorunları yaşandığından, KVSH ihtiyaç duyarlar. Ancak bu durumda, eşik değer olan cari işlemler açığının milli gelir içindeki payının

²⁹² Insel ve Sungur, s. 27.

²⁹³ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 144-145.

²⁹⁴ Insel ve Sungur, s. 27

²⁹⁵ M. Akif Kar ve Muhsin Kara "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, s. 3.

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm> (05.08.2007).

²⁹⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 144-145.

²⁹⁷ Dilek Özbek, **Uluslararası Para Sistemi Teori ve Politika**, İmaj yayınevi, Ankara, 1999, s.154-155.

%4'ü aşması risk ile karşı karşıya kalırlar. Meksika, Asya ve Türkiye krizlerinde bu oran %4'ün üzerine çıktığı görülmüştür. Buna paralel olarak, KV borç stokunun resmi döviz rezervlerine oranının %1'den fazla olduğu durumlarda da kriz olasılığı yükselmektedir²⁹⁸.

1.6.2. Küresel Ortak Karar Alma Problemleri Çerçevesinde Finansal Krizler

Son çeyrek yüzyılın en popüler kavramları küreselleşme ve finansal liberalizasyon, bir yandan ABD ve güçlü GÜ'ler, diğer yandan da küresel roller üstlenen IMF, DB gibi kuruluşlar tarafından desteklenmektedir. Tüm dünyayı saran bu süreç, GÜ'lere sağladığı avantajları GOÜ'lere verememiştir. Üstelik zaten kırılğan olan ekonomilerinin bir de ağır krizlerle sarsılması, GOÜ'lerin sorunlarını bir kat daha arttırmıştır. Zira her yaşanan krizle birlikte, dünyanın daha büyük bir kısmı bu sorunları yaşamak durumunda kalmakta, önerilen çözümlerin de GOÜ'ler nezdinde pek bir işe yaramadığı görülmektedir.

Mevcut dünya düzeninde, zenginin daha zengin, fakirin daha fakir olduğu ve aradaki uçurumların derinleştiği bir yapıda, küresel düzeyde ve çoğunlukla GOÜ'lerin ağır etkileri ile yüzleşmek zorunda kaldığı finansal krizlere karşı, küresel çözümler üretilmesi gerekliliği tüm çevrelerce kabul edilmektedir.

Bu bağlamda, sadece ABD ve GÜ'leri değil, tüm dünyayı ve küresel refahı göz önünde bulundurmak üzere, ortak karar alma alternatifleri üzerinde durmakta fayda olacaktır. Mevcut uluslararası organizasyonların tüm dünya ülkelerince “tarafsızlıklarının” ve “bağımsızlıklarının” tartışmalı olduğu göz önünde bulundurulursa, en az bu kuruluşlar kadar etkin ve güç sahibi ama temel hedefi adil bir paylaşım ile küresel refah olan ve ortak karar alınarak yönetilecek uluslarüstü bir organizasyonun oluşturulması bir çözüm alternatifi olarak düşünülebilir. Elbette bu önerinin uygulanmasında, tüm dünyayı ortak paydada buluşturabilmede, menfaatleri bu kadar çakışan farklı ülkeleri bir araya getirmede ve ortak karar alma konularında önemli zorluklarla karşılaşılacaktır. Bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

²⁹⁸ Kar ve Kara, s. 4.

1.6.2.1. Bedavacılık Sorunu

Hume (1961), bedavacılık (free rider) sorununun ilk olarak onsekizinci yüzyıl ortalarında farkedilmeye başlandığını; bir kamusal mal konusunda binlerce kişi ortak olarak çalışmasına katılırken, aralarından bazılarının işin zahmetinden ve maliyetinden kaçınma düşüncesiyle, yükü diğerlerinin üzerine atmaya çalışmaları nedeniyle projenin başarısızlığa uğrama ile karşı karşıya kaldığını belirtmiş ve “bedavacılık problemini” telaffuz etmiştir. Olson (1971), fedakarlık veya ortak menfaatler gibi kavramların bile, kişilerin şahsi çıkarlarını, ortak çıkar ve gayeler uğruna yenme konusunda yeterince güçlü bir teşvik yaratamadığını belirtmiştir. İnsanlar, örneğin yaşadıkları bölgede daha iyi kalitede bir yola sahip olma konusuna ilgi gösterdikleri veya talepte buldukları takdirde kendilerini bu konu ile ilgili masrafların içinde bulmaktan korkarlar. Sebebi ne olursa olsun, bedavacılık, menfaat sahiplerinin taleplerini doğru şekilde belirtmemeleri nedeniyle arz edenin yanlış sinyaller almasına yol açar²⁹⁹.

Global finansal istikrar ise maddi olmayan bir global kamusal mal olarak kabul edilebilir. Öyleyse, bir global kamusal mal olan küresel finansal istikrardan, ondan ağırlıklı olarak faydalanacak tüketiciler, özellikle GOÜ’lerdir. Küresel finansal istikrarın, zayıf ve kırılgan ekonomilerine sağlayacağı faydanın bilincinde olsalar da bu uğurda katlanmaları gerekecek maliyetlerini üstlenmek istemeyeceklerini tahmin etmek pek de zor değildir. Çünkü, küresel kamusal maldan faydalanmada dışlanamama özelliği nedeniyle, o malın tüketiminden bedava yararlanabileceklerdir. Bu durum, mevcut düzen kendi lehlerine işlerken, gidilecek yeni yapılanma ile bir yandan avantajlı durumlarını kaybetmek durumunda kalacak, diğer yandan ise belli bedeller öderken, bir de GOÜ’lerin bedavacı tutumları nedeniyle çok daha fazla maliyete katlanma durumunda kalacak olan GÜ’ler nezdinde rahatsızlık yaratacaktır. Ayrıca, mevcut tabloda fiyat oluşturmak (küresel ortak kararlar almak üzere oluşturulacak bir uluslararası organizasyon oluşturulması ve uygulamalar için gerekli finansmanları sağlamak üzere maliyetlerin belirlenmesi ve bu maliyetlere katılma) da oldukça güçtür. Gönüllü fiyat sisteminde bu şekilde ortaya çıkan aksaklık, çözümünü bir hayli güç olan bedavacılık sorununu getirecektir.

²⁹⁹ Inge Kaul, Isabelle Grunberg, Marc A. Stren, **Global Public Goods, International Coopotation in the 21st Century**, Oxford University Press, New York, 1999, s. 6.

Bu durumda, rasyonel bireyler gönüllü olarak bir fiyat ödemedikleri için, dışlanamama özelliği olan kamusal mallar için bir fiyat konulması zorlama unsuru taşıyacaktır³⁰⁰. Uygulamada, karar alıcıların karşılaştıkları sorunlar iki noktada yoğunlaşmaktadır: Bunlardan ilki, “Kamusal Tercih” (Theory of Public Choice) analizidir³⁰¹. Buna göre, karar birimi olan üye ülkeler ve farklı ülkelerden seçilmiş politikacı-bürokratlardan oluşan organizasyon yöneticileri karşılıklı iletişim içinde bulunurken kendi çıkarları doğrultusunda davranırlar. Şöyle ki, üye ülkeler, en az maliyet/katılım bedeli - en fazla hizmet/destek talep ederken, organizasyon yöneticileri ise en fazla küresel istikrar ve küresel ortak çıkar sağlayacak politikalar üretmek isteyeceklerdir. GOÜ’ler, uygulanması düşünülen küresel bir organizasyon için ödenmesi beklenen katılım payları ve diğer maliyetler, düşük oranlı bile olsa, katılmaya yanaşmak istemeyecekler, buna karşılık oluşturulacak fonlardan ve küresel istikrardan hiçbir bedel ödmeden yararlanabileceklerdir.

Ortak karar almada karşılaştıkları ikinci sorun ise, üye ülkelerin küresel ortak kararlara yönelik olan gerçek tercihlerini açıklamama yönünde eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda, yöneticiler üç farklı şekilde karar alma mekanizması geliştirebilirler:

1. Küresel politika alternatifleri arasında tercihlerin açıkça, saydam bir şekilde alınması, kararların sağlayacağı küresel çıkarların vurgulanması,
2. Üye ülkelerin kararlar arasında tercihlerinin yapılmasında organizasyonun öngördüğü sınırlar dahilinde etkilerinin bulunması ve karar almada ortak katılımın sağlanması,
3. Baskı grupları ve güç mücadelelerine ödün verilmemesi.
4. Bedavacılık veya maliyetlerden kaçınmalara karşı gerekli yaptırım ve cezaların önceden belirlenmesi ve gerekli durumlarda tatbik edilmesi. Bu cezalar, ticari yaptırımlar şeklinde maddi olabileceği gibi, dışlama gibi ahlaki boyutu olan cezalar da olabilir.

³⁰⁰ Orhan Şener, **Kolektif Karar Alma Mekanizması (Bütçenin Saptanmasına İlişkin Kişisel Tercihlerin Açıklanmasının Ekonomik Yorumu)**, Kalite Matbaası, Bursa, 1980, s. 26.

³⁰¹ Robin W. Broadway and David E. Wildasin, **Public Sector Economics**, Second Edition, Boston, Little Brown Company, 1984, s. 88.

1.6.2.2. Amerika Birleşik Devletleri Faktörü

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin temel özelliği, ABD önderliğindeki Batı Bloku ile Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloku arasındaki ekonomik, siyasal ve askeri çekişmelere yol açan “soğuk savaş” koşulları olmuştur. Sovyet Bloku’nun yıkılmasıyla birlikte soğuk savaş döneminin kapanması ise, siyasal anlamda küreselleşme sürecini başlatmıştır. Çünkü, Sovyet Bloku’nun yıkılmasının ardından ABD rakipsiz kalmış ve bir anlamda tek başına dünya liderliği rolüne soyunmuştur³⁰². Bir başka deyişle, mevcut küresel siyasi konjonktür, ABD’nin tartışılmaz üstünlüğünün olduğu tek kutuplu bir yapının oluşmasına sebep olmuştur. ABD uluslararası güvenliği sağlamanın tek üstün gücü haline getirilirken, kendi çıkarlarını koruma ve ABD değerlerini yayma politikaları da ağırlığını iyice göstermeye başlamıştır³⁰³. Bunun sonucunda ABD, bazı yazarlara göre emperyal, bazılarına göre hegomonik bir güç haline gelmiştir.

Robert Gilpin’e göre hegomonik bir sistem, güçlü bir devletin daha zayıf devletler üzerinde hakim olduğu yahut denetim sağladığı bir sistemdir. Hakim devletin ekonomik başarısı, askeri, ekonomik ve teknolojik yetenekleri ile tercihlerini diğer devletlere ikna ya da zor kullanma yoluyla benimsetme iradesine bağlıdır. Joseph Nye’ye göre hegemonya ise; bir devletin diğerleri üzerinde yüksek bir denetim yeteneğine sahip olmasını sağlayan büyük güç eşitsizliğidir. Robert Keohane’e göre hegemon güç, hammadde, sermaye, kaynaklar ve pazarlar üzerinde egemen olma ve yüksek değerli malların üretiminde rekabet avantajına sahip olma durumunu ifade etmektedir³⁰⁴. Görüldüğü üzere, küresel ekonomik gücü bir manada elinde bulunduran ve uluslararası şirketlerinin yıllık gelirleri birçok küçük ülkenin gelirinden kat kat büyük olan ABD, “hegemon güç” olarak addedilmektedir.

Küreselleşmenin gelişmekte olan ekonomiler aleyhine işleminin de katkısıyla, uluslararası tüm anlaşmalarda tek taraflı olarak kuralları bozan, konulan kurallara uymayan hegomon güç ABD, 1990’ların sonlarına doğru, özellikle Asya krizinden sonra iyice ağırlığını hissettirerek, yumuşak güç yerine sert güç kullanmaktan çekinmemiştir. ABD, 11 Eylül 2001’den itibaren “çok taraflı ilişki” yaklaşımını terk

³⁰² Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s. 141.

³⁰³ Arı, s. 132.

³⁰⁴ Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, (Çev. Ahmet Kardam, Doğan Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul 1992, s. 61.

ederek, önleyici saldırı ve gerekirse zor kullanarak politikalarını benimsetme yöntemini benimsemiştir. Güçlü bir ordu oluşturarak yerel istikrarsızlıkları bastırmayı amaçlayan yeni ABD yaklaşımı, ABD'yi küresel çıkarları olan tek ülke ilan ederek, mutlak bir güvenlik sistemi kurma hedefi ile hegemonik ve baskıcı bir eğilime sahip olduğunu göstermiştir³⁰⁵.

Mevcut tabloda, küresel krizlerin önüne geçilebilmesi için dünyanın kalan ülkeleri tarafından alınan olası küresel kararlara, ABD'nin karşı çıkması çok uzak bir ihtimal değildir. Üstelik bu küresel kararlar, ilk bakışta, ağırlıklı olarak GOÜ'lerin sorunlarının çözümüne yönelik olacağından GÜ'lerin ve ABD'nin çok da çıkarına uygun gibi görünmemektedir.

Ancak, küreselleşme ve ülkelerarası yakın ekonomik ve siyasi ilişkiler nedeniyle çok hızlı bulaşma özelliği taşıyan finansal krizler, Avrupa ERM krizi ve son yaşanan 2008 Küresel krizle birlikte, krizlerin sadece zayıf ekonomik yapıya sahip GOÜ'lerin bir sorunu olmayıp güçlü ekonomilerine ve uluslararası güçlerine rağmen GÜ'leri de vurabilecek bir küresel problem olduğunu göstermiştir. Öyle ki, tek kutuplu dünya düzeninde, dünyanın “jandarması” ve en büyük ekonomik gücü olduğu bir dönemde, tüm dünyayı saran ve tezin yazıldığı dönemde halen ağırlaşarak devam etmekte olan 2008 Küresel krizinin ABD menşeli olması ve doğal olarak, kriz dolayısıyla ağır ekonomik sorunlar yaşaması nedeniyle, bu ülkenin ortak karar alma ve krizlerden birlikte korunma konularına daha uzlaşmacı bakabileceğini de düşünmek mümkün görünmektedir.

1.6.2.3. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Finansal krizler, farklı dönemlerde farklı bölgelerde ve farklı sebeplere dayanarak oluşmuşlardır. Oluşan bu krizleri açıklamak üzere ilk olarak, 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan finansal krizleri açıklamak için birinci nesil kriz modelleri ortaya konmuştur. Ancak, 1980 sonrası dönemde küreselleşen dünyada yaşanan her yeni kriz, kendinden öncekilere göre az veya çok farklı nedenlere dayanmış ve farklı iktisadi ortamlarda yer almışlardır. Tüm bu gelişmeler, küreselleşmenin krizlerin meydana gelmesinde başat rol oynadığı

³⁰⁵ Ergin Yıldızoğlu, **Hegemonyadan İmparatorluğa**, Everest Yayınları, İstanbul 2003, s. xiii.

doğrultusunda görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur³⁰⁶. 1992-1993 Avrupa Para Krizinin birinci nesil modeller çerçevesinde açıklanamaması, başta Obstfeld (1994)'in kendi kendini besleyen spekülasyon atak (self-fulfilling expectations) modeli olmak üzere iktisatçıları yeni modeller geliştirmeye itmiştir. Zira 1990'larda krizler giderek daha az tahmin edilir olmuş, cari açık ve paranın aşırı değerlenmesinden, çeşitli türden finansal oranlara kaymıştır³⁰⁷.

1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizlerin açıklanması için oluşturulan “ikinci nesil kriz modelleri” para krizlerini makro iktisadi politikaların sürdürülebilirliği ile ilgili olarak aniden ortaya çıkan olumsuz beklentilerden beslenen bir olgu olarak ele alır³⁰⁸. Makro iktisadi göstergeler ile ilgili kötümser bekleyişler, kendi kendini besleyen bir süreç yaratmakta ve bu tür krizler, ekonominin temel göstergelerinde önemli bir kötüleşme olmadığı ve/veya beklenmediği durumda bile ortaya çıkabilmektedir³⁰⁹. Bu süreçte piyasa aktörleri beklentilerini oluştururken, bu beklentiler ile cari dönemde ortaya çıkan sonuçlar arasındaki karşılıklı etkileşim, bu modelin hareket noktasını oluşturur. Piyasada oluşan beklentiler, doğrudan makro ekonomik politika kararlarını etkiler. Makro iktisadi göstergeler ile ilgili kötümser bekleyişler, kendi kendini besleyen bir süreç yaratır. Krizlerin ayrıca, politika belirsizlikleri ortamında iktisadi ajanların beklentilerinin iktisadi sonuçları değiştirecek ölçüde önemli etkileri olduğu ileri sürülür³¹⁰.

Bu kriz modellerinde yapılan çalışmalarda, krizlerin genellikle ekonomik politikalar ile kur rejiminin uzun vadeli çelişkileri neticesinde ortaya çıktığı gözlenmektedir. Ayrıca, tüm şartlar aynı iken, piyasa katılımcılarının beklentilerindeki ani ve keyfi değişimler, bir ekonomideki para istikrarını ortadan kaldıran veya kaldıramayan durumlar yaratabilir. Böylece beklentiler, bir krizin ortaya çıkıp çıkmamasında önemli bir rol oynayabilmektedir. Buna göre bu modeller ekonomide “çoklu dengelerin” olası olduğunu vurgulamaktadır³¹¹.

³⁰⁶ Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, No. 24, Ocak-Haziran 2005, s. 77.

³⁰⁷ Korkut Ertürk, “On the Changing Nature of Currency Crises”, **University of Utah, Department of Economics Working Papers**, No. 2003-02, 2003, http://www.econ.utah.edu/activities/papers/2003_02.pdf (22.05.2008).

³⁰⁸ Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 24, Ocak-Haziran 2005, s. 91.

³⁰⁹ Sayım Işık ve Selahattin Togay, “Para Kriz Modellerinin Eleştirisi ve Uluslararası Para Sisteminin Düzenlenmesine Yönelik Keynesyen Öneriler”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Yıl 17, Sayı 191, Şubat 2002, s. 31.

³¹⁰ Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, s. 91.

³¹¹ Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, s. 94.

Buna göre, ikinci nesil kriz modelleri, devletin döviz kurunu sabit tutma eğilimi ile temel makroekonomik büyüklüklerin çelişmesi sonucunda belirlenen politik tercih ve kararların bir neticesi olarak da ifade etmek de mümkündür. Örneğin sabit kur sisteminin en önemli etkilerinden biri reel faiz oranlarının yükselmesi ve dolayısıyla da iktisadi büyüme oranları ve istihdamın hızla düşmesidir. Bu durumda hükümet yetkilileri birçok önemli ekonomik göstergenin bozulması pahasına kur istikrarının sürdürülmesini tercih etmeyebilirler. Ayrıca spekülâtörler, devletin tercihini üretim ve istihdam yönünde kullanacağı yolundaki beklentileri ile döviz üzerinde ani spekülâtif ataklar oluşabilecek ve reel kesim lehine belirlenen politik tercihler geniş çaplı spekülasyon ile sonuçlanabilecektir³¹².

Krugman'a göre ikinci nesil kriz modellerinin üç ana bileşeni vardır. Birincisi, hükümetlerin sabit döviz kurunu iptal etmek istemelerinin bir nedeni olmalıdır. İkincisi, hükümetlerin sabit kur sistemini korumak istemelerinin bir nedeni olmalıdır. Sonuncusu ise, krize yol açan kısır döngünün meydana gelmesi için sabit kuru korumanın maliyeti öyle artmalıdır ki insanlar sabit kurun iptal edileceğine inansınlar. Yazar, aynı çalışmada "hükümetlerin para birimlerinin değer kaybetmesine izin vermesine yol açan nedenler nelerdir?" sorusuna iki ihtimalle cevap verir: Birincisi hükümetlerin döviz kurlarını değiştirmelerine yol açacak reel bir saik olabilmesi için yurtiçi piyasada bazı şeylerin gerçekten düzeltilmesine ihtiyaç olması gerekir. Bunun birinci ve en açık nedeni, büyük miktarlara varan ve sabit kur uygulandığı için bir türlü sona erdirilemeyen iç borçlanmalardır. Diğer bir ihtimal, ülkenin aşağı yönde katı nominal ücret yapısına bağlı olarak yaşadığı yüksek oranlarda işsizlik sorunudur. Hükümet bu konuda genişletici para politikası uygulamak ister, fakat diğer taraftan sabit kur rejimi olduğu için bunu yapamaz. Bu duruma İngiltere'nin 1931'de altın standardını iptal etmesi ve 1992'de Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasından ayrılması örnek olarak gösterilebilir³¹³.

Bu modelde kırılmanın belirlenmesindeki güçlük nedeniyle standart bir hata listesi olmayıp, geniş kamu borcu, düşük büyüme oranı ve yüksek işsizlik oranı gibi faktörlerin özellikle Avrupa ve Arjantin krizlerinde önemli olduğu düşünülmektedir³¹⁴.

³¹² Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**, İstanbul, DİSK Birleşik Metal-İş Yayınları, Net Basım ve Yayıncılık, No:16, 2005, s. 33.

³¹³ Paul Krugman, "What Happened to Asia?", 1997, s.10. <http://www.mit.edu/people/krugman/> (17.06.2007)

³¹⁴ M.Mustafa Erdoğan, "Mali İstikrarın Kamusal Niteliği ve Mali Piyasa Başarısızlıkları", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (2007/1) s. 47.

Ancak bazı istisnai durumlarda krizler, piyasa aktörlerinin hiçbir kabahati yokken de ortaya çıkabilmektedir. Krugman (1997) bu durumları şu şekilde özetlemektedir³¹⁵:

Kendi kendini besleyen krizler: Bu durumda ortaya çıkan kriz büyük ihtimalle döviz kuru krizidir. Hiçbir yatırımcının döviz kuru rejiminin ciddi bir tehlike ile karşı karşıya olmadığı durumda tasarruflarını yurt dışına çıkarmak istemeyeceği gibi, tersi durumunda da beklenen şekilde davranacak ve kriz anında, bireysel yatırımcılar paralarını yurt dışına çıkaracaklardır. Sonuçta beklenti ister iyimser, ister kötümser olsun, kendi kendini besler ve kötümser beklenti durumunda ülke, hiç de ekonomik koşullar krizi gerektirmediği halde, bir krizle karşı karşıya bırakılabilir.

Sürü Psikolojisi: Birbirinden bağımsız üç piyasa oyuncusunun, birbirinden habersiz olarak üç farklı konuda gizli bilgiye sahip olduğu durumda, oyuncuların birinin elindeki bilgiye dayanarak satışa geçmesi durumunda, ikinci oyuncu da satışa başlayacaktır. Birinci ve ikinci oyuncunun satışa geçtiğini gören üçüncü oyuncu da, elindeki bilginin olumlu veya olumsuz olduğuna bakmaksızın satışa geçecektir.

Krizin Bulaşması: Özel sektörde devalüasyon beklentisinin yüksek olduğu durumda faiz oranları yükselirken, hükümet de sabit döviz kurunu sürdürmenin çok daha maliyetli olduğuna karar verir. Tersisi durumda eğer devalüasyon beklenmiyorsa, o zaman faiz oranları daha düşük kalır ve devalüasyon daha az oranda gerçekleşir³¹⁶. Bir ülkenin para arzına girerek devalüasyon yaptığı bir ekonomik ortamda, dünya piyasalarında fiyat farkından dolayı avantajlı duruma geçecektir. Bu durum, rekabet ettiği bir diğer ülkenin ihracatı üzerinde baskı oluşturur ve o ülkeyi krize iter. Krizlerin bulaşmasının bir diğer yolu da, iki ülkenin iyi ticari ortak olmasından kaynaklanabilir. Bir ülkenin ödemeler dengesinde diğer ülkenin büyük bir orana sahip olduğu ve bu ikinci ülkenin krize girerek döviz kurunu yükselttiği bir durumda, birinci ülkeden yapılmakta olan ithalat azalır ve bu da söz konusu ülkenin ödemeler dengesinde baskı oluşturur.

Piyasa Manipülasyonu: Herhangi bir ülkenin para birimine yapılacak spekülasyon bir saldırıdan olumsuz etkilenmesi veya bölgede yapılan devalüasyonları takiben ülke içinde de devalüasyon yapılacağı planlanırken, büyük yatırımcıların kısa pozisyon alıp, ardından blok satışlar yaparak krizi tetiklemesidir.

³¹⁵ Paul Krugman, "Currency Crises", 1997, <http://www.web.mit.edu/krugman/www/crises.html>. (10.05.2008).

³¹⁶ İlker Parasız, Melike Bilirici, **Modern Konjonktür Teorileri**, 1. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, Temmuz 2006, s.177.

İkinci nesil kriz modellerinin, krizleri açıklama konusunda küresel finansal piyasaların yapısına daha iyi uyduğu söylenebilir. Bununla birlikte, analizin temelini oluşturan güven kaybı ve beklentilerdeki değişikliklerin nedenlerinin açıklanması konusunda yetersiz kaldığını belirtmek gerekir³¹⁷.

1.6.2.4. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

1997 yılında Asya'daki büyük kriz daha önce adı konulmuş olan her iki kriz modeline de uymamış ve iktisatçıları üçüncü nesil olmaya aday modelleri geliştirmeye itmiştir. Krizlerin yayılma etkisini de göz önüne alan üçüncü nesil modellere örnek olarak Krugman (1998), ahlaki problemi esas alan Mishkin (1999) ve bulaşıcılık olgusunu açıklamaya çalışan Kaminsky, Reinhart ve Carlos (2003) çalışmaları gösterilebilir.

Üçüncü nesil modellere göre krizlerin altında yatan temel faktör, sağlıklı bir şekilde serbestleştirilen piyasaların küreselleşme sonucu birbirine aşırı bağlı ve bağımlı hale gelmeleridir. Çünkü finansal piyasaların giderek bütünleştiği günümüz dünyasında bir ülkenin finans piyasasında meydana gelen istikrarsızlıklar, o ülkeyle yoğun ilişki içinde bulunan diğer ülkeleri de olumsuz etkilemekte ve söz konusu ülkelerde makroekonomik nedenlerle açıklanamayan bir krizin başlamasına sebep olmaktadır³¹⁸. Birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin bileşimi ile oluşan üçüncü nesil kriz modellerine göre ayrıca, hükümet ile büyük işletmeler arasındaki uygun olmayan ilişkiler (crony capitalism) krizlerde önemli bir rol oynamaktadır³¹⁹.

1994-1995 Latin Amerika ve 1997-1998 Güneydoğu Asya krizlerini açıklamak için geliştirilen bu modeller Asya krizinden hareketle, bankacılık ve finans sektörünün rolünü vurgulayarak, bankacılık krizleri ile para krizlerinin birbirlerini besleyen bir kısır döngü yarattığı ana fikrine dayanmakta ve krizlerin ülkeler arasında yayılma mekanizmasını açıklamaya çalışmaktadır³²⁰. Krugman'ın (1998) “ahlaki risk” yaklaşımı, bu çerçevede değerlendirilen öncü bir çalışma niteliğindedir. Krugman'a göre, finansal araçların yaratmış olduğu yükümlülüklerin açık veya zımni olarak hükümet garantisi altına alınmış olması “ahlaki risk” sorununa yol açmakta ve

³¹⁷ Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, s. 94.

³¹⁸ Delice, s. 65.

³¹⁹ Erkekoğlu ve Bilgili, s.18.

³²⁰ Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, s. 93.

istikrarsızlığın muhtemel kaynağının bankacılık sektörü olduğu görüşünü ortaya atmaktadır³²¹.

Risklerin devlet tarafından güvence altına alınmış olması dolayısıyla ahlaki kuralların çığnenmesi, birey ve işletmelerin devletin verdiği bu güvenceye dayanarak risk düzeylerini yükseltmeleri farklı ülke deneyimlerinde gözlenmiştir. Devlet garantisi kuşkusuz sermayede pozitif bir rol oynamakta ancak ahlaki sorunlara gebe olabilmesi nedeniyle gelecekteki işlemlerde negatif etkide bulunabilmektedir. Bu unsur “saflığın tehlikesi” olarak anılmakta ve iktisadi ajanların fayda maksimizasyonuna yönelik davranışlarının, başkalarına zarar vereceği ileri sürülmektedir³²².

Günümüz finans dünyasında, bankaların fon kaynaklarının ve kullanım alanlarının farklı para birimlerinden oluşması, vade ve kur riskinin birlikte var olmasına neden olmaktadır. Bu riskler birbirlerini besleyerek, bankalar açısından likidite problemi yaratmakta ve ülkenin temel makro iktisadi göstergelerinde sorun olmasa bile krizin nedenini oluşturmaktadır. Finansal araçların yaratmış olduğu yükümlülüklerin açık veya zımni olarak hükümet garantisine alınmış olması, “ahlak riski” sorununa yol açabilir. Özellikle bankaların riskli projeleri kredilendirme davranışlarının yaygınlaşması ve kredi hacminin bu şekilde genişlemesi, finansal aktif fiyatlarını yükselterek finansal sistemi nominal olarak aşırı derecede büyütebilmektedir. Oluşan finansal balonların patlaması bu süreci tersine çevirebilir ve ekonomide genel olarak finansal aktiflerin fiyatları düşerken, bankaların toplam kredi içinde donuk aktiflerinin payı önemli ölçüde artabilmektedir. Bu durum, ulusal düzeyde ödeme sistemlerinin kilitlenmesine ve bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bankacılık krizleri ise, kaçınılmaz bir şekilde para krizlerine yol açar. Yükümlülüklerin vade yapısının, aktiflerin vade yapısından daha kısa olması, kısmi rezerv sisteminde, bankalara yönelik hücumun potansiyel kaynağını oluşturmaktadır. Dışsal faktörlere vurgu yapan bu modeller, özellikle GOÜ’lerde yaşanan krizlerde dışsal faktörlerin belirleyiciliği konusunu kendilerine hareket noktası olarak alırlar. Bu çerçevede, sanayileşmiş ülkelerdeki önemli iktisadi gelişmelerin (dış ticaret hadleri, döviz kurlarındaki ve faiz oranlarındaki önemli değişimler vb) yatırımların küreselleşmesi ve

³²¹ Paul Krugman, **What Happened To Asia?**, s.10.

³²² Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**, İstanbul, DİSK Birleşik Metal-İş Yayınları, Net Basım ve Yayıncılık, No:16, 2005, s. 34.

sermaye piyasalarının artan bütünleşmesi gibi faktörlerin GOÜ'lerde krizi harekete geçirdiği kabul edilmektedir³²³.

Özetle, ikinci ve üçüncü nesil kriz teorilerinin ortak paydası, bu kriz teorilerinin kendi kendilerini doğrulayıcı nitelikte olması iken, bu teorileri birbirinden ayıran nokta ise kırılmanın mali kesimden kaynaklanıyor (kamu veya özel sektördeki varlık ve yükümlülükler arasındaki uyumsuzluk olmasıdır³²⁴.

1.7.2. Finansal Krizler ve Olumsuz Etkileri

Kısa dönem finansal krizler birçok durumda yabancı kısa vadeli fonların ülkeyi hızla terk etmeye başlaması sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranında ani sıçramalarla finans piyasalarında başlamakta ve kısa sürede üretim ve yatırım düzeyinde azalma gibi reel sektör etkileri göstermektedir. Krize giren ülkede başgösteren ihracat daralması, uluslararası finans piyasalarında artan tedirginlik gibi yollarla mevcut olumsuzluklar daha da arttırılmaktadır. Krizin etkileri, daha sonra işgücü piyasalarına, sağlık, eğitim ve sosyal yardım kalemlerindeki kısıntılar yoluyla bütçe harcamalarının miktar ve bileşimine ve giderek yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin göstergelere doğru yaygınlaşmaktadır³²⁵.

Finansal krizler, bankacılık sektörünün sağlıklı bir şekilde işlemesine engel olurken, ülke ekonomilerinde de çok ciddi makro problemlerin ortaya çıkmasına ve toplumsal ve sosyoekonomik sorunların artmasına yol açmaktadırlar.

1.7.2.1. Finansal Krizlerin Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri ve Sistemik Risk Faktörü

Günümüzde bankalar, sadece buldukları ülkelerdeki değil, tüm dünyadaki müşterilerine hizmet vermekte ve kredi açmaktadır. Bankaların işlevlerini bu şekilde gerçekleştirmesi, finansal piyasaların birbirlerine daha fazla entegre olmasını getirmiştir. Bu entegrasyonun maliyeti de kriz dönemlerinde acı reçeteye dönüşerek finansal ve reel sektörde yaşanan güçlükler, ödemelerin zamanında yapılamaması, borç kalitesinin düşmesi, faiz ve döviz kurunda oynaklıklar, hisse senedi fiyatlarında

³²³ Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, s. 94.

³²⁴ Erdoğan, **Mali İstikrarın Kamusal Niteliği ve Mali Piyasa Başarısızlıkları**, s. 47.

³²⁵ Murat Koyuncu ve Fikret Şenses, "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri", **ERC Working Papers in Economic**, , 04/13, Ekim 2004, s. 3.

düşüşler ile kendini göstermektedir³²⁶. Asya krizinde, yabancı ülke bankalarından alınmış olan borçlardan kaynaklanan risk, bu ülke ekonomileri krize girdiğinde etkisini öncelikle finansal sistemin önde gelen aktörleri olan bankalar üzerinde göstermiştir.

Bu etkilerin şiddeti, ülkenin bankacılık sisteminin yasal yapısı, sermaye yeterliliği, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ve muhasebe sistemleri ile şeffaflık faktörü gibi durumlara bağlı olarak azalıp artabilmektedir. GOÜ'ler ise ekseriyetle bu faktörlerin iyi işletilmesinden yoksundur³²⁷. Bankalar üzerinde görülen olumsuz etkiler, daha sonra ülkenin tüm sosyoekonomik alanlarına yayılmakta; ülkenin toplam talebinde, siyasi yapısında, hatta siyasi rejiminde olumsuz etkilere ve değişikliklere yol açabilmektedir.

Bankacılık sektörü krizden iki şekilde etkilenmektedir: Birinci durumda, bir bankada meydana gelen problemin sistemin bütününe içine alarak yayılması söz konusu iken, diğer alternatifte sistemin faiz, enflasyon, ödemeler dengesi gibi yapısal değişkenlerinde meydana gelen problemlerin bankacılık sistemini etkileyerek yeni problemlere yol açmasıdır.

Finansal kriz anında ilk etki olarak, mali yapısı kuvvetli olmayan bankalar çok zor durumlarda kalmakta, bunların birçoğu batmakta ya da bunlara devlet el koymak zorunda kalmaktadır. İkinci etki ise, bankaların mevduat toplama kapasitesinin azalmasının yanında bir de uluslararası piyasalardan borçlanmaları zorlaşmaktadır. Bu çerçevede birçok banka, finansal krizler nedeniyle bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiremez hale gelmektedir.

Krizlerin bankacılık üzerine etkileri, “müşteri tahakkümü” (bailout) işlemleri ile mevduat çekimleri ile başlar. Finansal kurumların sağlamlığı hakkında güçlü bilgi alışverişinin bulunmadığı durumlarda mevduat sahipleri, bankaların sorunları hakkında bir söylenti duyduklarında bankadan kaçış eğilimine girerler. Bir banka, sahip olduğu tüm fonları geri ödeyemezse, sadece sıranın en önünde yer alan mevduat sahipleri paralarını geri alabilir ki bu durum, bankalara olan güveni zedeler. Bankalar bu talepleri karşılamak için varlıklarını satmak durumunda kalırlar. Ancak, ortamdaki kargaşa ve bankaların likidite ihtiyacının yüksek olması sebebiyle, bankaların varlıkları değerlerinin altında fiyatlardan satın alınır. Bu arada bankalardan çekilen kaynaklar,

³²⁶ Coşkun, s. 45.

³²⁷ Coşkun, s. 46.

daha güvenli başka bankalara veya sisteme olan güven tamamen ortadan kalkmışsa nakde, dövize ya da kamu varlıklarına yönlenebilmektedir. Bankalardan bu tür kaçış eğiliminin en önemli özelliği bir kez başladıktan sonra kendi kendini besler hale gelmesidir. Mevduat kurumunun aktiflerini sattığına veya çok yüksek oranlar üzerinden borçlandığına ilişkin haberler, yatırımcıların güvenini bir kat daha zedeler³²⁸. MB, duruma önceden müdahale edip bir bankacılık krizinin önüne geçebilir. Ancak, çoğunlukla böyle bir krizde mali yapısı sağlam olan bankalar ayakta kalabilmektedir. Diğer bankalar iflas eder, sistemin dışına itilir³²⁹.

Türkiye’de yaşanan Kasım 2000 krizi bir bankacılık krizidir. 2000 yılında hedeflenen enflasyon ile beklenen enflasyon arasında büyük bir fark olmuştur. Bundan dolayı bankalarda likidite sorunu baş göstermiş, bunun üzerine bankalar bono satışına yönelmiş, bu durum, açık pozisyonları olan bankalar üzerinde baskı oluşturarak likidite sıkıntısının artmasına, sonuçta da faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Arjantin’de yaşanan kriz nedeniyle zaten tedirgin olan yatırımcılar, menkul kıymetlerini döviz karşılığı satarak piyasadan çıkmışlardır. Bankalar arası rekabet ve güvensizlik, bu süreçte maksimum seviyeye yükselmiş ve ödemeler sistemi kilitlenmiştir. Bono fiyatları düşerken, bono faizleri yükselmiş ve gecelik faiz oranları rekor seviyeleri görmüştür. Pozisyon kapatan bankaların döviz ihtiyacı, dövize olan talebi körüklerken, bir yandan faiz oranları da yükselmeye devam etmiş ve sistem bir kısır döngü içine girmiştir. Yabancıların piyasadan çıkması ve kredilerin geri çağırılması, borsa endeksinin hızla düşmesine neden olmuştur. Endeks, 28.12.1999-30.11.2000 döneminde %42,5 oranında gerilemiştir³³⁰. 1994 ve 2000 krizlerinin etkilerini bertaraf etmek amacıyla, o zamanki hükümet tarafından getirilen mevduat güvencesi nedeni ile birçok banka, devletin bünyesine alınmış, kimisine sermaye eklenerek sistem içinde kalması sağlanmış, kimisi de tasfiye edilerek sistem dışına itilmiştir. Bankacılık sisteminde var olan bozuklukların giderilmesi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)’nın kısa sürede uygulamaya başladığı kararlarla bankacılık yeniden yapılandırma programı ortaya

³²⁸ Atik, **Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri**, s. 4.

³²⁹ E.Lale Karabıyık, s. 38.

³³⁰ Yaprak Gülcan ve Yeşim Kuştepelı, **Türkiye’de Makroekonomik İstikrar ve Özelleştirme**, 2001, s. 7. [http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/ege\(cift\)makale.pdf](http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/ege(cift)makale.pdf), (04.05.2007).

çkarılmıştır. Bu programla, bankaların sermaye yapısı güçlendirilmeye çalışılmış, etkin bir gözetim sistemi oluşturulmuş ve sistemde şeffaflık sağlanmak istenmiştir³³¹.

Bankacılık krizleri, sistematik kriz mekanizması ile hızla yayılır. Bir ekonomide bankaların iflası, krediyi veren, krediyi alan ve mevduat sahiplerini olumsuz etkilenmesi sebebiyle, diğer ekonomik birimlerin iflaslarından daha çok olumsuz etki yaratmaktadır. Krediyi verenlere borçlarının ödenmemesi ya da kredi alanlardan borçlarının istenmesi, piyasada likidite ile ilgili bir sorun olduğu sinyalini yayarak sadece o bankadan değil, yapısı son derece sağlam olan bankalardan da paraların çekilmesine neden olabilmektedir. Bu durum, bankacılık sisteminin kırılmasını arttırarak sistemik riski ortaya çıkarmakta ve banka iflasları kredi akımını ciddi seviyede etkileyebileceğinden sistemde kredi sıkışıklığına (credit crunch) ve ekonomik faaliyetlerin çökmesine yol açabilmektedir³³².

Bu krizi yaşayan ülkeler, bankacılık sistemindeki eksikliklerle yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar³³³. Krizi yaşayan ülkede, Türkiye 2000 krizinde olduğu gibi, eksikler hemen giderilerek, yeniden yapılanma ile bankacılık sistemi daha güçlü hale getirilmeye çalışılır. Bu yapılandırma, kimi bankalara sermaye verilmesi ile sektör içinde tutulması veya sistemden tasfiyesi şeklinde olabilmektedir.

Sistematik risk, tanım olarak “kişisel veya belli bir yapının unsuru olmanın ötesinde, sistemi oluşturan ve birbiri ile ilişkili olan parçalarda aksaklık çıkabilme olasılığıdır”. Sistematik banka krizi, başka bir söylemde, mali piyasalarda bir ya da birkaç bankanın iflası tehlikesine yol açan durumun tüm sisteme yayılarak, ödemeler sistemini olumsuz etkilemesi, hatta sistemin işleyişini durdurarak piyasaların işleyişinde pürüzler meydana gelmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu krizlerin önde gelen nedenleri; istikrasız makroekonomik yapı, bankacılık sisteminde etkin olmayan denetim ve gözetim durumu, yasal düzenlemelerin yetersiz olması, ödemeler sistemi gibi mali altyapı unsurlarının güvenilir olmaması ve risk yönetimi için gerekli kredi kültürünün oluşmamasıdır³³⁴.

³³¹ Ömer Faruk Çolak, “Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 2, 2001, s. 27.

³³² Erdönmez, s. 3-4.

³³³ Coşkun, s. 45.

³³⁴ Pelin Ataman Erdönmez, “Sistematik Banka Yeniden Yapılandırmasına Teorik Yaklaşım”, **Bankacılık Araştırma Grubu Çalışma Raporu**, 2001, s. 3.

1.7.2.2. Sosyoekonomik Etkileri

Ekonomik krizlerin krizi yaşayan ülke üzerindeki etkileri, kısa ve uzun vadede, farklı özellikler gösterir. Krizin kısa vadeli etkileri daha çok finans piyasaları üzerinde olurken, uzun vadedeki etkileri; işgücü piyasalarına, bütçe harcamalarının miktar ve bileşimini değişmesine; sağlık, eğitim ve istikrarsızlığın maliyetlerini de toplumun gelir düzeyi düşük kesiminin sırtına bindirilerek giderek yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin göstergelerin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Ekonomide yaşanan krizlerin en belirgin etkisi işsizlik, gelirden azalma, yaşam standartlarında değişme ve vatandaşlar arasında gelir dağılımında adaletsizliğin artmasıdır. Kitlese işsizliğin getirdiği krizleri ise Güney Amerika'daki sokak şiddeti, Endonezya'daki etnik savaşlar gibi daha uzun süreli toplumsal dejenerasyon sorunları takip etmektedir³³⁵.

1.7.2.2.1. Gelir ve Yoksulluk Üzerine Etkileri

Küreselleşmenin arttığı 1990'ların başlarından bu yana, birçok ülkede gelir dağılımı, 1980'li yıllara göre çok daha kötüleşmiştir. Eşitsizliğin en düşük olarak Finlandiya, İsveç, Norveç gibi İskandinav ülkeleri ile Belçika, Danimarka, Lüksemburg gibi Kuzey Avrupa ülkeleridir. Bu ülkeleri, Yeni Zelanda, Kanada, Japonya, İspanya, İsrail, İtalya, Almanya, Avusturya, İsviçre, Fransa gibi Merkez ve Güney Avrupa ülkeleri izlemektedir. Genel bir kural olarak, gelir dağılımının endüstrileşmiş ülkelere, (Japonya ABD vb), az gelişmiş ülkelere göre (Honduras vb) daha adil olduğu söylenebilir³³⁶.

İnsani Kalkınma raporu 2001'e göre; en zengin %10 ve en fakir %10 arasındaki gelir farkı, hem döviz oranı hem de satın alma gücü paritesine göre yükselmiştir. Döviz oranı ölçümüne göre olan artış %76,2 iken, satın alma gücü paritesine göre artış ise %7,5'dir³³⁷. Gelir dağılımında adaletsizliğin gerek ülke içi ve gerekse ülkeler arası büyük boyutlara ulaşması ve bu olguyu gidermeye yönelik çabaların yetersiz kalması, toplumsal huzursuzluğu körükleyerek şiddetin ve suç oranlarındaki artışın zeminini hazırlamaktadır³³⁸. Anderson ve Cavanagh tarafından 2000 yılında hazırlanan "Top 200: The Rise of Corporate Global Power" adlı raporda elde edilen sonuçlara göre, en

³³⁵ Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 30, 86.

³³⁶ Özpınar ve Şimşek, s. 3.

³³⁷ UNDP, **Human Development Report**, 2001, s. 19.

³³⁸ Özpınar ve Şimşek, s. 3.

büyük 200 şirketin toplam satışı, yoksulluk içinde olan 1.2 milyar insanın (dünya nüfusunun %24'üne eşit) yıllık gelirinin 18 katıdır³³⁹.

Krizlerin kişilerin refah seviyelerini etkilediği kesin olmakla birlikte, farklı toplum kesimlerini hangi doğrultuda etkilediği kesin olarak bilinemez. Bir krizde zengin gruplar fakirleşirken, tam tersi bir durum da ortaya çıkabilmektedir. Ancak, genellikle finansal krizlerin olumsuz etkileri ülkenin en çok fakir olan ve sabit gelir sahibi olan vatandaşları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kriz dönemlerinde ayrıca, gelir ve tüketim harcamalarındaki artışın neticesinde fakirlik seviyesi daha vahim seviyelere düşmekte ve sonuçta, genel fakirlik kesin olarak yaygınlaşmaktadır. İktisadi bir kriz, kişileri daha çok aşağıda belirtilen kanallar vasıtasıyla etkiler³⁴⁰:

- Emek üzerinden gelirleri azaltarak reel ücretleri düşürür ve işsizliği artırır.
- İktisadi faaliyetler azaldığı için emeğe dayalı olarak elde edilmeyen diğer gelirler de azalır ve yoksul halk tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları diğer fiyatlara kıyasla azalabilir.
- Özellikle aile bireyleri için yapılanlar olmak üzere, ülkenin her yerinde, özel transferler standardında azalma meydana gelir.
- Yoksul halkın sahip olduğu yetersiz varlıklar enflasyona maruz kalır veya varlıkların fiyatlarında büyük bir azalma meydana gelir.
- Makroekonomik krizler, yoksulların yoksulluktan kurtulma yeteneklerini zayıflatarak, beşeri, mali ve fiziki sermaye birikimini yavaşlatır.

Tablo 1.15a ve 1.15b'de 1994 ve 2002 yılı ortalama reel gelirleri TL bazında kıyaslanmaktadır. Oldukça düşündürücü olan bu tabloda, Türkiye'de kentlerde yaşanan yüksek gelir kaybını işaret etmektedir. TL bazında kentlerde yaşanan geliri en düşük kesimin reel geliri bir kriz yılına kıyasla %20 erimiştir. Kentlerde her kesimdeki

³³⁹ Sarah Anderson ve John Cavaragh, "Top 200: The Rise of Corporate Global Power", **Institute for Policy Studies**, www.corpwatch.org/upload/top200.pdf. (09.02.2008).

³⁴⁰ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural, "Global Ekonomik Kriz ve Yoksulluk", 2004, s. 3. <http://www.canaktan.org/yönetim/kriz/kriz-yönetim7kriz-yoksulluk.htm> (02.04.2007).

ortalama gelir en az %10 erimiştir. Reel gelirdeki en büyük kayıp ise toplumun geliri en yüksek kesiminde olmuştur³⁴¹.

Tablo 1.15.a

Türkiye’de Gelir’in Seyri (1994 ve 2002)

	1994 (TL)	2002	2002 (1994 TL)	Değişim
Birinci %20	11	625	9,35	-0,15
İkinci %20	16	1042	15,59	-0,03
Üçüncü %20	23	1423	21,29	-0,07
Dördüncü %20	34	2075	31,05	-0,09
Beşinci %20	93	5106	76,4	-0,18

Tablo 1.15.b

Türkiye’de Kentlerde Gelir’in Seyri (1994 ve 2002)

	1994 (TL)	2002	2002 (1994 TL)	Değişim
Birinci %20	13	686	10,26	-0,21
İkinci %20	20	1152	17,24	-0,14
Üçüncü %20	27	1632	24,42	-0,1
Dördüncü %20	41	2405	35,98	-0,12
Beşinci %20	131	6171	92,33	-0,3

Kaynak: Oğuş, s. 4.

Kriz dönemlerinde GSYİH eğer dolar ve euro’ya bağlı değilse hem bu iki para birimine karşı değer kaybeder hem de kişi başına milli gelir düşer. Bunun anlamı, kriz dönemlerinde GSYİH’yı paylaşan tüm üretim faktörlerinin gelirlerinin düşmesidir. Kriz dönemlerinde bunların yanında karların düşmesi, firmaların kapanması, işsizliğin artması, yatırımların durması, kişilerin harcamalarını kısması vb nedenlerle devletlerin gelirleri de azalır³⁴².

Tablo.1.16’da ise kriz yaşamış olan ülkelerin krizden önce ve sonraki gelir ve harcamalarındaki bir önceki yıla oranla değişimleri gösterilmektedir. Arjantin’de 1989 yılında çıkan krizde gelir ve tüketimde ortalama azalma %47,8 olmuş, takip eden yıllarda ise belli bir düzelme kaydedilmekle beraber azalmaya devam etmiştir.

³⁴¹ Ayla Oğuş, “Türkiye’de Büyüme ve Gelir Dağılımı”, s. 4. <http://eco.ieu.edu.tr/people/aogus/kongre.pdf>. (12.01.2008)

³⁴² Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**, DİSK Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul: Net Basım ve Yayıncılık, No:16, 2005, s. 628.

Tablo 1.16.

Bazı Ülkelerde Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri

ÜLKE ADI	KRİZ ÖNCESİ (%)	KRİZİN ORTAYA ÇIKTIĞI YIL (%)	KRİZ SONRASI (%)
ARJANTİN	25,2 (1987)	47,3 (1989)	33,7 (1990)
ARJANTİN	16,8 (1993)	24,8 (1995)	26 (1997)
ENDONEZYA	11,3 (1996)	18,9 (1998)	11,7 (1999)
ÜRDÜN	3 (1986-87)	- (1989)	14,9 (1992)
MEKSİKA		- (1995)	43 (1996)
RUSYA		32,7 (1998)	36 (1994)
TAYLAND		12,9 (1998)	21,9 (1996)

Kaynak: Dünya Bankası, **Dünya Gelişme Raporu 2000/2001**, s. 163

1.7.2.2.2. İstihdam, Fiyatlar ve Gelir Üzerine Etkileri

1989 yılından itibaren ağırlık kazanan sermaye hareketleri, artan sıklık ve şiddette ekonomik krizlere yol açmaya başlamışlardır. Bu krizler, istihdamın arttırılabilmesi için yaşamsal bir önemi olan büyümenin durmasına ve hatta bazı yıllarda hızla düşmesine ve reel ücretlerin önemli ölçülerde gerilemesine yol açmakta olup, krizlerin belki de en önemli sonucu olarak, kriz nedeniyle pek çok kişi işsiz kalmaktadır. Kriz dönemlerinde ücretlerde aşağı doğru görülen esneklik, istihdam artışını canlandırmak şöyle dursun, işten çıkarmalar sonucunda büyük çaplı istihdam kayıplarına neden olmaktadır. Türkiye’de 1994 ve 2001 krizlerinde işten çıkarmaların sayısı kitlesel boyutlara ulaşmıştır. 2001 krizinde sayıları 1.5 milyonu aşan çalışanın işini kaybetmiş olması, işgücü piyasalarında uluslararası düzlemde de büyük bir sarsıntı yaratmıştır³⁴³.

ILO’nun yayınladığı 1998-1999 Dünya İstihdam Raporu’na göre, dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan finansal krizler, işsizliği arttırmaktadır. ILO Genel Müdürü Michel Hansenne, genel istihdam durumunun korkutucu olduğunu, yaşanan finansal krizlerin küreselleşme üzerinde müthiş bir baskı yarattığını ve bunun sonucunda birçok hükümetin çok gerekli olan reformlara sırt çevirmek zorunda kaldıklarını, ancak sorunun doğrudan küreselleşmenin kendisi olduğunu belirtmiş ve küresel ölçekte

³⁴³ Fikret Şenses, “Neoliberal Ekonomi Politikaları, İşgücü Piyasaları ve İstihdam”, **Petrol-İş Yılığ** 2000-2003, s. 8.

rekabet, istihdam ve büyümeye yönelik önlemler alınması gerektiğini açıklamıştır. Dünya İstihdam Raporu'ndan önemli bazı başlıklar şu şekildedir³⁴⁴:

- 1996 Dünya İstihdam Raporu'nda ILO, küresel ekonomik canlanma konusunda bir dizi cesaret verici gelişmeler olduğunu ve bunların işsizlik ve eksik istihdamı tüm dünyada azaltacağını belirtmiştir. Oysa, 1998-1999'da hazırlanmış olan rapor, bir öncekiyle çelişmektedir. 1998'in ilk yarısında dünyanın birçok yerinde canlanma görülmüş ancak, küresel ölçekte beklenen canlanma sadece ABD ve daha düşük seviyede AB'de işsizlik ve eksik istihdamı azalttığı görülmüştür.
- 1 milyar dolayında işçi (dünya işgücünün üçte biri) işsiz ve eksik istihdam sorunuyla karşı karşıyadır.
- Yaşları 15-24 arasında değişen 60 milyon genç, iş aramakta fakat bulamamaktadır.

Anderson ve Cavaragh ise, en büyük 200 şirketin satışlarının, dünya ekonomik faaliyetinin %27,5'ine eşit olduğunu ve bu şirketlerin dünya işgücünün sadece 0.78'ini istihdam etmekte olduğunu, ayrıca, 1983-1999 yılları arasında, en büyük 200 şirketin kazancı %362.4 artarken, istihdam ettikleri işgücü yalnızca %14.4 arttığını ifade etmektedirler³⁴⁵.

Tablo 1.17'de Türkiye'de kriz dönemi işgücü piyasalarının etkilenme rakamları verilmiştir. Tablo 1.17'de belirtildiği üzere, Türkiye'de 2000 yılında %6,9 olan işsizlik oranı, krizin ortaya çıkması ile birlikte, 2001 yılında %9,1'e ve 2002 yılında %11,5'e yükselmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus ise, IMF politikalarına paralel olarak reel ücretlerdeki gerilemedir. Tabloda, asgari reel ücretler 2002 yılında, 1993 baz yılındaki reel gelirlerin altına düşmüştür. Bu dönem içerisinde sabit gelirli kamu ve özel sektör çalışanlarının ücretleri reel olarak gerilemiştir. Ayrıca, işsizlik oranının artışına ters yönde eksik istihdamın azaldığı görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, işgücündeki verimlilik artışıdır. İstihdamdaki bu verimlilik artışı, krizlerin ülkelerin işgücü üzerine olumlu etkilerinden biri olarak kabul edilmesinin yanında, GOÜ'leri serbest piyasa ekonomisine dönüştürdüğünün de önemli bir kanıtıdır. Tabloya dahil edilmemekle birlikte, 1994 yılında yaşanan kriz sonrasında ciddi GSMH kaybı

³⁴⁴ International Labor Organization (ILO), **World Development Report**, 1998-1999.

³⁴⁵ Anderson ve Cavanagh, s. 1.

yaşanmış ve işsizlik önemli seviyelere yükselmiştir. Bu dönemde işsizlik oranı %7.8 iken %8.2'ye yükselmiş, sadece kamu kesiminde çalışanların ücretleri kriz sonrası %21 oranında azalmıştır³⁴⁶.

Tablo 1.17.
Türkiye'nin Kriz Dönemi İşgücü Piyasası
Göstergeleri

	1999	2000	2001	2002
İşsizlik Oranı (%)	8,3	6,9	9,1	11,5
Eksik İstihdam Oranı (%)	9,8	7,4	6,5	6,1
İmalat Sanayii İstihdam Endeksi (1992=100)				
Özel Sektör*	91,7	90,3	82,5	84,4
Kamu	89	83,6	78,2	70,9
Reel Ücret Endeksi (1993=100)				
Asgari Ücret	123,9	105,8	91,1	98,4
Özel Sektör	92,8	93,8	74,8	
Kamu	105	112,3	99,3	90,2
Memur Maaşları	95,1	84,1	81	85,6

Kaynak: Koyuncu ve Şenses, 2004, s. 22

*10 ve daha fazla işçi çalıştıran firmalar

2000-2001 krizleri sonrasında ise işsizlik oranları yine artmıştır. 2000 yılında %6.9 olan işsizlik oranı, 2001 yılında %9.1'e, 2002 yılında ise %11.5'e yükselmiştir. Kamu sektöründe çalışanların gelirleri %11 azalırken, özel sektörde çalışanlarda kayıp %20 olmuştur. Türkiye'de yaşanan 1994, 2000 ve 2001 krizleri sonucunda da gelir dağılımı bozulmuştur³⁴⁷.

Öte yandan, GSYİH'yı paylaşan gelir kategorileri ve aynı kategoride gelir elde eden tüm kişilerin gelirleri aynı oranda düşmemiş olabilir. Bunun nedeni, kriz döneminde faiz gelirlerinin reel getirilerisinin düşmemiş olabileceği gibi, ücret ve maaş alan herkesin de gelirinin düşmemiş olabileceğidir. Kriz dönemlerinde genellikle ücret ve maaşlar düşerken, üst düzey yöneticilerden krizi başarı ile veya en az zararla atlatanların gelirleri yükselmiş olabilir. Ancak şu bir gerçektir ki, işsiz kalanların işten çıkarılmayanlara kıyasla gelirleri çok düşer. Kriz dönemlerinde ayrıca,

³⁴⁶ Koyuncu ve Şenses, s. 5.

³⁴⁷ Koyuncu ve Şenses, s. 22.

sermayedarlardan bazıları sermayelerini kaybederken, bazıları ise krizden güçlenerek ve her zamankinden de fazla büyüyerek çıkabilirler. Bu nedenle kriz dönemlerinde milli gelirin kişiler, hane halkı ve sermayedarlar arasındaki dağılımının değişebilme durumu söz konusudur³⁴⁸.

1997 krizi sonrasında Endonezya’da yoksulluk oranı %19’dan %37’ye yükselmişken, gelir eşitsizliği azalmış, bu azalma krizin gelir seviyesi yüksek kesimleri düşük olan kesime göre daha fazla etkilemesi ile açıklanmıştır. Oysa Arjantin’de 2001’de yaşanan kriz sonrasında gelir dağılımı ciddi oranlarda bozulmuş, yoksulluk oranı 2001’de %37.1 iken 2002 yılına gelindiğinde %55’e yükselmiştir³⁴⁹. Tablo 1.18’de kriz dönemlerinde Asya ve Latin Amerika’da reel GSYİH’da meydana gelen değişiklikler verilmiştir. 1998-1999’da Endonezya, Güney Kore ve Tayland’da işsizliğin üç misline çıktığı ve sadece Endonezya ve Tayland’da bu dönemde yoksulluğa düşmüş kişilerin sayısının 25 milyona ulaştığı ve hatta gelir eşitsizliğinin artmaya devam etmesi durumunda bu sayının yükseleceği belirtilmektedir³⁵⁰.

Tablo 1.18.

Doğu Asya ve Latin Amerika Ülkelerinde Reel GSYİH’nin Gelişimi (1993-2001)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tayland	8,4	9	8,9	5,9	-1,7	-10,2	4,2	5	5
Endonezya	7,3	7,5	8,2	8	4,5	-13	0,3	4	5
Güney Kore	5,5	8,3	8,9	6,8	5	-6,7	10,7	5	5
Malezya	9,9	9,2	9,8	10	7,3	-7,4	5,6	6	6
Filipinler	2,1	4,4	4,8	5,8	5,2	-0,6	3,3	4	4,5
Meksika	2	4,4	-6,2	5,2	6,8	4,9	3,5	6,5	4,6
Arjantin	6,3	5,8	-2,8	5,5	8,1	3,9	-3,1	1,7	3,7
Brezilya	4,9	5,9	4,2	2,7	3,6	-0,1	1	4	4,5

Kaynak: Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz, Türkiye ve Dünya Deneyimi**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001, s. 117.

1.7.2.2.3. Sağlık ve Eğitim Harcamaları Üzerine Etkileri

Finansal krizler karşısında zayıf düşen devletler, bir yandan krize çözüm üretebilmek için borçlanma yolları aramaya başlamakta diğer yandan da yaptıkları harcamaları kısma eğilimine girmektedirler. Yeterli düzeyde gelir toplayamayan devletler, eğitim ve sağlık gibi çok büyük toplumsal öneme sahip bazı hizmetlere de

³⁴⁸ Ongan, s. 628.

³⁴⁹ Koyuncu ve Şenses, s. 5.

³⁵⁰ Küresel Ekonomik Beklentiler ve Gelişmekte Olan Ülkeler 1998-1999 Raporu, **İktisat, İşletme ve Finans**, Aralık 1998, s.29-36, s. 33.

yeteri kadar kaynak ayıramamaktadırlar. Eğitim ve sağlık alanlarında yapılan harcamaların yetersiz düzeylere düşmesi ile hem toplumsal refah azalmakta hem de ekonomik etkinlik düşmektedir.

Tablo.1.19’da krizden önceki iki yıl, Türkiye’de sağlık harcamaları, bütçenin yaklaşık %9’unu oluştururken, 2001 yılında kriz ile birlikte bu rakam %6.9’a düşmektedir. Türkiye’de 2001 Şubat krizinin erken dönemdeki etkilerinden birisi sağlık hizmetlerinin kullanımının azalması şeklinde olmuştur³⁵¹.

Tablo 1.19.
Türkiye’de 1999-2002 Yılları Arasında Yapılan Sağlık Harcamaları

	1999	2000	2001	2002
Sağlık Harcamaları/ GSMH (%)	3,3	3,5	3,2	3,5
Sağlık Harcamaları / Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	9,1	9,3	6,9	8,1

Kaynak: DPT Temel Ekonomik Göstergeler, 1950-2003.

1990-1998 yıllarını kapsayan bir istatistiki çalışmaya göre ise kişi başına yapılan sağlık harcamaları GÜ olarak kabul edilen Avusturya’da 2.162 dolar, Almanya’da 2.769 dolar iken, bu dönemde GOÜ kategorisine giren Türkiye’de 177, Slovenya’da 746 dolar olduğu tespit edilmiştir³⁵².

Ekonomik kriz neticesinde hükümetlerin kısma eğilimi gösterdiği ikinci önemli kalem ise eğitimidir. Ülkenin sürdürülebilir büyümesi ile kalkınma carileri içerisinde yer alan eğitim harcamaları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim yatırımları, işgücünün verimliliğini doğrudan arttırmanın yanında, sürdürülebilir büyüme için önemli olumlu dışsallıklar sağlamaktadır. Ancak finansal krizlerde, ülkelerin ekonomik konjonktürüne bağlı olarak eğitim harcamaları, hükümetlerin genelde bütçe kısıtlarında ilk başvurduğu kalemler arasındadır. Tablo.1.20’de görüldüğü üzere, 2001 yılında konsolide bütçe harcamaları içinde eğitim harcamalarının payı düşmüştür.

³⁵¹ TTB (Türkiye Tabipler Birliği), **2001 Krizinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri**, Ankara, 2003, s. 11.

³⁵² Reha Tanör, “Krizin Adını Koymak”, **Ekodialog.com**, http://www.ekodialog.com/Konular/Krizin_adini_koymak.html. (12.06.2009).

Tablo 1.20.

Türkiye’de 1999-2002 Yılları Arasında Eğitim Harcamaları

	1999	2000	2001	2002
Eğitim Harcamaları / GSMH (%)	4,2	3,8	4	4,1
Eğitim Harcamaları / Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	11,8	10	8,6	9,5

Kaynak: DPT Temel Ekonomik Göstergeler, 1950-2003 .

1.7.2.2.4. Altyapı Yatırımları Üzerine Etkileri

Finansal krizler, altyapı yatırımlarını da olumsuz etkilemektedir. GOÜ’lerde harcamaların azaltılması için bütçe kısıtlarına yönelinen ilk kalemlerden biri de altyapı yatırımlarıdır. Yeterli kaynağa sahip olmayan ülkeler, altyapı yatırımlarına da gerekli özeni gösterememektedirler. Altyapı yatırımlarının yetersizliği tekrar ekonomik etkinliğin azalması sonucunu doğurmaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin en önemli göstergelerinden olan kara ve demiryolları ile diğer altyapı çalışmaları kriz dönemlerinde önemli seviyede sekteye uğrarlar. Oysaki, sosyal devlet anlayışının en temel unsurlarından olan bu faktörlerin yetersizliği yoksulluğun ve geri kalmışlığın en belirgin fotoğrafını oluşturur.

Özellikle yolların yetersiz olması, üretim kaynaklarına ulaşımı ve üretilen mal ve hizmetlerin dağıtımını zorlaştırmakta ve bir ülke içinde ekonominin ancak altyapının yeterli olduğu belli bölgelerde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu da kaynak ve gelir dağılımında adalaeti olumsuz yönde etkiler.

1.7.2.2.5. Siyasi Yapı Üzerine Etkileri

Finansal krizler, etkilerinin çok geniş ve şiddetli olması nedeni ile ülkelerin siyasi pozisyonunu da değiştirebilmektedir. Ekonomik krizlerin ülke siyasetindeki etkileri, çıkar gruplarının baskıları, protestolar, ayaklanmalar, hatta sosyal şiddete varan eylemler meydana gelebilmektedir. Bu problemler ülke reformlarının yapılmasına zarar vermekte ve anti-reformist partileri iktidara getirmektedir. Krizlerle ülkede iktidar devrilebilmekte, demokrasiye geçiş veya demokrasiden ayrılma gibi rejim değişikliklerine gidilebilmektedir³⁵³.

³⁵³ Koyuncu ve Şenses, s. 6.

Örneğin, Tayland'da uzun zamandan beri devam edegelen ekonomik istikrarsızlığa, 1990-1995 yılları arasında beş defa hükümet değişikliğinin eklenmesi krizi kaçınılmaz hale getirmiştir. 1997 yılı ekonomik krizi Endonezya'yı vurduğunda, ülkeyi 30 yıldan fazla bir süredir yönetmekte olan Başkan Suharto, görevini bırakmak zorunda kalmıştır³⁵⁴. 1994 yılında Meksika'da yaşanan krizde de Başbakan Carlos Salinas'ın adının karıştığı yolsuzluk ve başkanlık seçimlerinde aday Luis Colosio'nun suikaste kurban gitmesi de krizin ortaya çıkmasına yol açan etkenlerden bazıları olmuştur³⁵⁵. Türkiye'de ise, 1946 yılında yapılan ilk devalüasyonun ardından takip eden dört yıl içerisinde hükümet değişmiş, yine 1950'li yıllarda yaşanan ödemeler dengesi açığının ardından hükümet Türk Lirasının %220 değer kaybına göz yummuş ve hemen iki yıl sonra ülkede darbe olmuş ve hükümet değişikliği yaşanmıştır. 1970 yılında iktidarda bulunan hükümet, IMF'in de tavsiyesi ile devalüasyon yapmış ve bir yıl geçmeden devrilmiştir. Son olarak, 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin sonuçları hep hükümetlerin değişmesi şeklinde olmuştur.

Ayrıca, sürekli olarak krizlerle karşılaşılan ekonomilerde uzun süreli kalkınma hamlelerinin gerçekleştirilmesi de nerdeyse imkansız hale gelmektedir. Kriz ortamları hükümetlerin başarılı olma şanslarını da büyük ölçüde ellerinden almaktadır. Hem siyasilere karşı duyulan güven eksikliği hem de hükümetlerin yaşadıkları başarısızlıklar, hükümetlerin sürekli olarak değişmesine ve bu da siyasi istikrarsızlığa neden olmaktadır.

³⁵⁴ Saruhan Özel, **Global Finansal Krizler**, 1. Basım, İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, No. 13, Temmuz 2005, s. 251.

³⁵⁵ Gökhan Karabulut, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul, Der Yayınları 328, Eylül 2005, s. 115-116.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA KÜRESEL KAYNAKLI FİNANSAL KRİZLER

Finansal krizlerin etki ve kökenleri üzerine iktisat yazınında oldukça geniş bir yer olup, krizler üç ana bölümde toplanabilmektedir. Bunlardan ilki, kendi kendini doğrulayan kehanet, ikincisi, borçluların borçlarını geri ödeyebilme gücü, üçüncüsü ise borçluların borçlarını geri ödeme isteğidir. GOÜ'lerde özellikle borçlular, genellikle yabancı para biriminden yurt dışından borç alıp, bu kaynakları kendi ülkelerinde ulusal para cinsine çevrilebilen varlıklara uzun dönemli borç olarak vermektedir. Bu uyumsuzluğun bir sonucu olarak borç alanlar, dışsal bir şok karşısında kendi ulusal paralarının değeri düştüğünde yabancı para cinsinden borçlarını ödemekte güçlük çekmekte ve paraya karşı ortaya çıkan bu spekülasyonlar, borcun geri ödenme sürecini uzatmaktadır. Bazı hükümetlerce yapılan aşırı borçlanma ve özel sektör tarafından alınan ağır borçlar, yabancı para cinsinden borçlanma hataları ile de sonuçlanınca geniş çaplı iflaslar, işyeri kapanmaları, toplam üretim ve istihdam hacminde daralmalara yol açmaktadır³⁵⁶.

1990'lı yıllar, yukarıda tanımlanan sürecin tekrarı niteliğinde kriz yılları olarak tanımlanabilir. Asya krizi, Rusya krizi, ardından patlak veren Latin Amerika krizi ile 1998 yılına gelindiğinde ortaya çıkan krizlerin hepsinin ortaya çıkış nedeni aynı olmamakla beraber kriz bir yerden başlayınca çorap söküğü gibi tüm ülkeleri etkilemiştir. Krizin ilk çıkış yeri, IMF ve DB da dahil herkesin örnek gösterdiği Güneydoğu Asya ülkeleri olmuştur³⁵⁷.

Güneydoğu Asya'da başlayıp, ardından Rusya Federasyonu'na, oradan da Latin Amerika'ya sıçrayan bu finansal çalkantılar, finansal krizlerin önlenmesi ve kriz yönetiminde uluslararası finansal mimaride reform çalışmalarına duyulan ihtiyacın aciliyetini ortaya koymuştur. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan tüm bu krizler,

³⁵⁶ Pritha Mitra, "Post-Recovery: When Does Disciplinary Fiscal Policy Work?", **Columbia University Job Market Paper**, January 2005, s. 1.

³⁵⁷ **1998 DünyaPanaroması ve Türkiye**, s. 1.
http://www.abegitim.org/balkir/tur/gazete/kategori/1998dunya_eko_panorama.pdf (21.07.2008).

entelektüel ve dinamik finansal dünyanın ve onu regüle eden kuruluşların arasında ciddi tutarsızlıkların olduğunu ortaya çıkarmış, bir başka deyişle, mevcut küresel kurumların finansal küreselleşme ve krizler ile başa çıkmada yetersiz kaldığı anlaşılmıştır³⁵⁸.

Son dönemde yaşanmış finansal krizler şu şekilde sıralanabilir:

2.1. 1992 – 1993 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi

1990'lı yılların başlarında Avrupa Birliği (AB) içerisinde tek bir para sisteminin kurulması düşüncesi ciddi destek almaya başlamıştı. Bu fikrin ardında yatan temel etken, uluslararası ticaret, yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratan parasal istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması ve enflasyonun kontrol altına alınmasıydı.

Bu düşünce doğrultusunda, parasal birlik konusunda kararlaştırılan Maastricht Anlaşması'na 1992 Haziran ayında Danimarka red oyu vermiştir. Bu durum ERM içinde döviz kurları üzerindeki baskıların artması sonucunu doğurmuştur. Bu gelişme sonrasında ilk olarak, İtalya'nın bütçe açıklarının lirenin desteklenmesine yol açacağı düşüncesi ile lirenin üzerinde spekülasyon işlemleri yapılmaya başlanmıştır. Finlandiya ve İsveç üzerinde denenen spekülasyon atakları sonuç vermesi ve İtalyan lirenin baskılara dayanamayarak %7 oranında devalüe edilmesi, bu defa spekülasyoncuların dikkatini İngiliz sterlinine çevirmiştir. Para sihirbazı olan Soros'un, krizin tetiğini çekmede oynadığı rol ise tartışılmazdır. Soros, henüz sürecin başındayken devalüasyon ihtimalini fark ederek kısa vadeli krediler şeklinde yaklaşık 15 milyar dolarlık kısa pozisyon almıştır. İngiliz sterlinine olan ataklar sonucu, 16 Eylül 1992'de, Bank of England'ın yoğun müdahalesine rağmen İngiltere'de faiz oranları bir günde %5 oranında yükselmiştir³⁵⁹. Soros, bu operasyonu ile 1 milyar dolar civarında bir kazanç elde ettiğini ifade etmiştir³⁶⁰.

1992-1993 ERM krizi, "ılımlı" bir para krizi olarak tanımlanmış olup, bu özelliği nedeniyle, bir bankacılık krizine dönüşmeden sona ermiştir³⁶¹.

³⁵⁸ Jose Antonio Ocampo, "Recasting the International Financial Agenda", **G-24 Discussion Paper**, No:13 (July 2001), s. 3.

³⁵⁹ Keith Pilbeam, **International Finance**, Second Edition, Macmillan Press Ltd, London, 1998, s. 301.

³⁶⁰ Faisal Islam, "Soros: Tax My Speculation Profits", **The Guardian**, March 11, 2001.

³⁶¹ Gerard Caprio, "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises", **Development Research Group The World Bank Working Papers**, June 1998, s. 4.

2.2. Doğu Asya Krizi

On yıllık bir period içinde, ortalama yıllık %8 GSYİH artışı gibi büyük ekonomik başarılarla imza atan ASEAN-5 veya Asya Kaplanları olarak tanınan Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın içinde olduğu Doğu Asya ülkelerin gösterdikleri inanılmaz ekonomik performans sayesinde son 30 yılda kişi başına milli gelir Kore'de 10 kat, Tayland'da 5 kat ve Malezya'da 4 kat artmıştır. Hong Kong ve Singapur'da ise kişi başına milli gelir rakamları pek çok sanayileşmiş ülkeyi geride bırakmıştır. Krizin başladığı döneme kadar, adı geçen ülkeler, GOÜ'lere akan yabancı sermayenin yaklaşık yarısını kendilerine çekmeyi başarmış ve dünya ticareti içerisindeki paylarını iki katına çıkarmışlardır³⁶².

Asya ülkelerinin bu ekonomik başarısı, birçok geri kalmış ve GOÜ'ye umut olmuştur. Bu nedenle, yaşanan krizin nedenlerinin ortaya çıkarılması daha da önem kazanmıştır. Krizin başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir³⁶³:

- Finansal ve reel kesimde dışarıdan borçlanmayı ve aşırı düzeyde kur riski taşıyan pozisyonları tutmayı cazip hale getiren sabit kur rejimlerinin uzun süre devam ettirilmesi,
- Bankaların borç portföylerinin yapısının hızla bozulmasına yol açan ticari mallardan ticari olmayan mallara yönelik akım ve bu akımın neden olduğu geri ödenmeyen borçlar,
- Kurumsal inceleme ve denetim mekanizmalarının gevşemesi,
- Başta Tayland olmak üzere, bölgedeki pek çok ülkede görülen büyük dış açıklar, emlak ve menkul kıymet piyasalarında patlama şeklinde kendini gösteren ekonominin aşırı ısınmasının giderilmesinde yaşanan başarısızlıklar,

<http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1900series/wps1979/wps1979.pdf>
(17.05.2008).

³⁶² 1998 Dünya Panoraması ve Türkiye, s. 1.

³⁶³ Doğu Asya Krizi, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü, s. 1. www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/7ozsayman98.doc
(23.07.2008).

- Çin Halk Cumhuriyeti'nin son yıllarda ekonomik alanda gerçekleştirdiği önemli reformlarla ülkeye çok miktarda yabancı sermaye çekmesi (1990-1996 yılları arasında 217 milyar). Ayrıca, ülke içinde yatırıma dönüşen bu sermayenin ucuz işgücüyle harmanlanması ve bölgedeki diğer ülkelere nazaran dört yıl önce yapılan devalüasyonla desteklenmesi sonucu Çin Halk Cumhuriyeti'nin rekabet gücünün artması, bu durumun da doğal olarak ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Asya ülkelerini zor durumda bırakması.

Yüksek büyüme hızına sahip Güneydoğu Asya ülkelerinin modeli dünyaya ihracata yönelik sanayileşme olarak tanıtılırken, bu sanayileşmenin arkasındaki gerçekler maalesef sorgulanmamıştır. 1980'lerde GOÜ'lerin borç krizi ve küresel durgunluk birleşince, bu ülkelere IMF tarafından yapısal düzenleme programları empoze edildiyse de kabul görmemiştir. Bunun sebebi, güçlü Japon yeni nedeniyle birçok Japon şirketinin sanayi yatırımlarını ucuz emekli Güneydoğu Asya ülkelerine kaydırmaları olmuştur. Son 3 yıldaki dolar/yen kurunun seyri krizin gelişimine katkı sağlayan çok önemli bir faktör olarak gösterilmektedir. Emek arz eden bu ülkelerin hükümetleri de Batı sermayesine gereksinimleri azaldığı için devlet destekli kapitalizm modelini sürdürmüşlerdir³⁶⁴.

Asya ülkelerinin kriz öncesi dönemi incelendiğinde, özel sektöre açılan kredilerdeki hızlı artış, reel anlamda ulusal para birimlerinin aşırı değerlenmesi, cari işlemler açığının yükselmesi gibi çok göze çarpmayan bazı olumsuzluklar dışında önemli sayılabilecek makroekonomik dengesizliklerin olmadığı görülür. Krizden hemen önceki yıllarda Endonezya, Güney Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland yoğun sermaye akımlarına uğramışlardır. Yoğun kısa dönemli sermaye hareketleri düzensiz finansal serbestleşmeye atfedilebilir³⁶⁵.

³⁶⁴ 1998 Dünya Panoraması ve Türkiye, s. 1.

³⁶⁵ Bülent Güloğlu ve Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latın Amerika, Meksika, Asta ve Türkiye Krizleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No. 27, Ekim 2002, s. 11.

Asya krizinin kökeni birçok iktisatçıya göre³⁶⁶, Doğu Asya Ülkelerinin 1990'lerde hızla gerçekleştirilmeye çalışılan finansal liberalizasyon nedeniyle dışa açıklıkta dünyada önde gelen ülkeler arasında olmasına dayanmaktadır. Krugman'ın da içinde bulunduğu pek çok iktisatçıya göre, iktisadi büyümelerin üretkenlik artışından ziyade sermaye girişlerine dayalı hale gelmesi, Asya krizinin gerçek nedeniydi³⁶⁷. Asya krizinde ülkelerdeki kredi genişlemesine ilişkin rakamlar da oldukça çarpıcıdır. 1991-1996 döneminde finansal kuruluşlar tarafından özel sektöre açılan krediler Filipinler'de % 151, Tayland'da % 58 ve Malezya'da % 31 reel artış kaydetmiştir³⁶⁸.

Asya'da meydana gelen krizin vehametini açıklamak için, Asian Development Bank, 1997'de beliren en önemli olayın finansal krizin Asya'yı kuşatması olarak tanımlamıştır³⁶⁹. Ekonomi literatüründe, Asya Finansal krizinin açıklanması için iki ilke benimsenmiştir: Bunlardan ilki ekonomik temellerin zayıflığı, özellikle finansal sektörün zayıflığından dem vurulması, diğeri ise finansal piyasa yatırımcılarının bir kısmı üzerinden krizin uluslararası piyasalara ulaşması olarak ifade edilir³⁷⁰.

Ayrıca, finansal kurumların, büyük gayrimenkul yatırımları vb için aşırı riskli krediler vermeleri sonucunda, kredi hacmi hızla genişlerken, finansal deregülasyon

³⁶⁶ Asya krizi ile bağlantılı olarak yazarlar şu gerekçeleri belirtmişlerdir:

- Sağlam olmayan finansal liberalizasyon eğilimi (Corsetti, Pesenti ve Roubini 1999; Kim 1997; Radalet ve Sachs 1998),
- Hızla değişen çevrenin zayıf temelleri (Corbett ve Vines 1999; Diwan ve Hoekman 1999; Durjasz ve Kokoszeznski 1998; Kim 1998; Lo 1999; Park 1996; Park ve Lee 1998; Radelet ve Sachs 1998)
- Uluslararası sermaye araçlarından kaynaklı uluslararası spekülasyon hareketleri (Band 1999; Cosetti, Pesenti ve Roubini 1999; Durjasz ve Kokoszeznski 1998; Kim 1998; Lo 1999; Park 1996; Park ve Lee 1998; Radelet ve Sachs 1998)
- Politik çöküş ve finansal çöküşün arkasındaki uygun olmayan ekonomi politikası (Agenor ve Aizenman 1999; Alba ve Diğerleri 1999; Brensmann ve Scholthauer 1998; Corsetti, Pesenti ve Roubini 1999; Han 1998; Kim 1997; Krugman 1998; Park ve Lee 1998; Radelet ve Scachs 1998)

Bkz. Chung, s.2.

³⁶⁷ Doğu Asya ülkelerinin para ve finans piyasalarında yaşadığı krizde göze çarpan nedenlerden birisi kuşkusuz sermaye akımlarının ansızın geri dönüşüdür. Çünkü 1996 yılında net-özel sermaye akımı Endonezya, Güney Kore, Malezya, Tayland ve Filipinler'den oluşan 5 ülkeye 93 milyar ABD doları iken, 1997'ye gelindiğinde sadece net-özel sermayeden çıkış, 12 milyar doları bulmuştur. Özel sermaye akımlarındaki bu tersine dönüş, 1 yıl içerisinde 105 milyar doları bulmuştur ki, bu rakam 5 ülked etoplamda brüt ülke içi üretimin %10'u civarındadır. Bkz. Wolfram Berger ve Helmut Wagner, "Ursachen und Erklarungen Der Asienkrise", Fern Universität Hagen, Diskussionsbeitrag No. 286, Januar 2000, s. 3.

³⁶⁸ Giancarlo Corsetti, Paolo Pesenti and Nouriel Roubini, "What Caused the Asian Currency and Financial Crisis? Part I: A Macroeconomic Review", NBER Working Paper, No. 6833, December 1999, s. 25-26.

³⁶⁹ Asian Development Bank, "The Financial Crisis in Asia", **Asian Development Outlook 1998**, 1998, s. 19.

³⁷⁰ Marcus Noland, "The Philippines in the Asian Financial Crisis: How the Sick Man Avoided Pneumonia", **Asian Survey**, Vol.40, No:3, (May-June 2000), s. 402.

nedeniyle, bu kurumların iyi kontrol edilmemesi ahlaki risk problemini hızla arttırarak, finansal sistemi zora sokmuş ve kriz başlaması da sürü psikolojisi ile yoğun sermaye kaçışlarına yol açarak krizi hızlandırmıştır³⁷¹.

1997’de kriz başlayınca, IMF bir türlü gerçekleştirilemeyen programını bir kere daha öne sürmüş ve vereceği destek karşılığında, ticaret ve yatırımla ilgili her türlü devlet desteğini kaldırmasını ve dış ticarete korumacılıktan vazgeçmelerini dayatmıştır. Bu arada Güneydoğu Asya’nın dış ticaretinde ve yabancı yatırımlarda en büyük paya sahip Japon ekonomisi de resesyona hızla sürüklenince bölge tamamen iç savunmasını kaybetti. Böylece Asya ülkelerindeki korumalı, destekli kapitalizm iflas etti. Sorumsuz yatırımlarla özel sektör, yerli finansal sistemin belli ailelerin elinde oluşu ve yeterli denetimin yapılmaması, yurtiçi faiz oranları dolar faiz oranından çok yüksekken, dolara bağlı kur uygulayarak borçlanmayı teşvik etmeleri, bankacılık kesiminin yabancı para cinsinden riskli kısa dönemli borçlanmalar yapmaları krizin çeşitli nedenleri arasındadır³⁷².

Krize uğrayan ülkelerde, 1990’lı yılların ilk yarısından itibaren bankacılık sistemini denetleme ve düzenleme mekanizmalarında iyileşmeler başlamış olsa da, bu ilerlemeler yeterli olmamıştır. Tüm bunlara finansal kurumların risk yönetimlerindeki başarısızlıklar da eklenince, kötü kredilerin oranlarında büyük artışlar görülmüştür. Ayrıca, ülkelerin politikacıları ile büyük sanayi kuruluşları ve bankalar arasındaki yakın ilişki nedeniyle bu kurumlara yüksek krediler açılmış ve kötü krediler gittikçe artmıştır³⁷³.

Tüm bu faktörler, sonuç olarak, önce Thai Bahtı’na, daha sonra da bölgedeki diğer para birimlerine spekülative müdahaleler yapılmasına neden olmuştur. Krizler yayılmaya başladıkça, var olan politik belirsizlikler ve yetkililerin gerekli düzenlemeleri ve reformları yapacaklarına ilişkin duyulan güvensizlik, para ve menkul kıymetler piyasaları üzerindeki baskıları arttırmıştır. Diğer taraftan parasal şartları katılaştırmada

³⁷¹ Gökhan Karabulut, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul: Der yayımları 328, 2002, s. 117-123.

³⁷² **1998 Dünya Panoraması ve Türkiye**, s. 1.

³⁷³ Güloğlu ve Altunoğlu, s. 11.

ve iflasın eşiğine gelmiş finansal kurumları kapatmada gösterilen istikrarsızlıklar; finans piyasalarındaki durumun hepten kötüleşmesine yol açmıştır³⁷⁴.

Asya krizi 1997’de, Tayland’da meydana gelen döviz kurundaki ani ve sert düşüşten dolayı, sabit döviz kuru sistemini terk etmesi ile başlamış ve yavaşça genişleyerek 1997’nin sonuna kadar Endonezya, Kore, Malezya ve Filipinler’i de içine alan bir kriz sarmalına dönüşmüştür. Bu ülkelerin para birimleri hızlı bir şekilde değer kaybetmiş ve aynı zamanda Asya sınırları içerisinde olmayan diğer ülkelerin paralarını da düşmeye zorlamıştır. Mali kriz, stok piyasaları, varlık piyasaları ve gayrimenkul piyasalarına da yansiyarak, döviz kurlarındaki düşüşle birlikte, bankaları ve banka dışı kurumların yapısını etkileyerek varlık değerlerini düşürmüştür³⁷⁵. Doğu Asya ülkelerinde döviz kurlarında 1997-1998 yılları arasında yaşanan kayıplar tablo 2.1’de verilmiştir.

Tablo 2.1.

Krizle Giren Doğu Asya Ülkelerinde Döviz Kurları ve Borsa Endekslerindeki Değer Kayıpları (06.03.1997-05.08.1998)

Ülkeler	Döviz Kurlarındaki Kümülatif Değişim	Borsa Endeksindeki Kümülatif Değişim
Tayland	-36	-26,7
Malezya	-33,6	-4,2
Endonezya	-73,8	-40
Filipinler	-33	-21,3
Güney Kore	-36,2	-50

Kaynak: Ali Alp, “Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 675-687, s. 683.

Sonuç olarak Asya krizi, başta Uzakdoğu Asya ülkeleri olmak üzere tüm bölgelere, özellikle gelişmekte olan ekonomilere giden özel sermaye akımlarını yavaşlatarak, bazı ülkelerde bankacılık sisteminin zayıflığının ve ülkeler arasındaki güçlü finansal bağların sonucu olarak, üçüncü nesil krizleri tetiklemiştir. Ekonomik daralma ve yavaşlama yoluyla ve özellikle küreselleşmenin de etkisiyle diğer dünya ülkelerini de sarmıştır³⁷⁶.

³⁷⁴ **Doğu Asya Krizi, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü**, s. 1.

³⁷⁵ Asian Development Bank, **The Financial Crisis in Asia**, s. 19.

³⁷⁶ Ekonomik Araştırma Dairesi, “Doğu Asya Krizi”, *Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mart 1998, s. 2. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/dakrz.htm>, (04.04.2008).

Asya krizinin belki de en büyük nedenlerinden biri de Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çin'nin son yıllarda ekonomik alanda gerçekleştirdiği önemli reformlarla ülkeye çok miktarda yabancı sermaye çekmesi (1990-1996 yılları arasında 217 milyar dolar), ülke içinde yatırıma dönüşen bu sermayenin ucuz işgücüyle birleşmesi sonucu müthiş bir üretim gücü oluşturulmuştur. Ayrıca, yaratılan bu ortamın yapılan devalüasyonla desteklenmesi sonucu Çin Halk Cumhuriyeti'nin rekabet gücünün artması, ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Asya ülkelerini zor durumda bırakmıştır³⁷⁷.

Risk faktörünü göz ardı ederek gelişen pazarlara yönelen uluslararası finansın daha sonra uzun dönemli getiriden vazgeçerek bu pazarlardan çekilmesinin ardından kriz diğer gelişen pazarlara da sıçramıştır.

Bu gelişmeler, önce Thai Baht'ına daha sonra da bölgedeki diğer para birimlerine spekülâtif müdahaleler yapılmaya başlanmasına neden olmuştur. Thai Baht'ın 2 Temmuz 1997'de devalüe edilmesi ile birlikte, para ve menkul kıymet piyasalarında 1994 yılında Meksika Peso'sunun devalüasyonunun arkasından ortaya çıkan "tequila" etkilerini aşan ve hızla yayılan bir karışıklık dalgası ortaya çıkmıştır³⁷⁸. Krizler yayılmaya başladıkça, varolan politik belirsizlikler ve yetkililerin gerekli düzenlemeleri ve reformları yapacaklarına ilişkin duyulan güvensizlik para ve menkul kıymet piyasaları üzerindeki baskıları arttırmıştır. Diğer taraftan parasal şartları katılaştırmada ve iflasın eşiğine gelmiş finansal kurumları kapatmada gösterilen istikrarsızlıklar, finans piyasalarındaki karışıklığa önemli katkı sağlamıştır.

Asya'da yaşanan krizin başta bölge ülkeleri olmak üzere birçok ekonomide yıkıcı etkileri olmuştur. Kriz başta Uzakdoğu Asya ülkeleri olmak üzere tüm bölgelerde yükselen pazar ekonomilerine giden özel sermaye akımlarını yavaşlatmaya ve onları daha temkinli davranmaya itmiştir. Krizin başlamasının ardından, Malezya dışındaki diğer ülkeler, Tayland, Endonezya ve Güney Kore IMF ile öngörülen reform paketi çerçevesinde Stand-by düzenlemesi hususunda anlaşmışlardır. IMF'nin öngördüğü reform paketinin iki yönü dikkat çekmektedir. Birincisi, IMF'nin döviz krizi ile karşı karşıya kalan ülkelere geleneksel olarak tavsiye ettiği; faizlerin yükselmesi ve bunun sıkı maliye politikaları ile desteklenmesidir. Sıkı para ve maliye politikalarında ise

³⁷⁷ **Doğu Asya Krizi, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü, s. 1.**

³⁷⁸ Graciela L.Kaminsky ve Carmen M. Reinhart, "Financial Crises in Asia and Latin America: Then and Now", **The American Economic Review**, Sayı 88, No.2, , Mayıs 1998, s. 444.

bankacılık sistemindeki para arzında daralmaların sağlanması ile vergilerin yükseltilmesi ve kamu harcamalarının kısılması gerekmektedir. Yüksek faiz uygulamasıyla birleşen bu politikalarla IMF, yabancı sermayenin ilgili ülkeleri terk etmesini önlemeyi ve yerli para birimlerinde oluşan değer kayıplarının aşırı düzeyde gerçekleşmesinin önüne geçmeyi hedeflemiştir³⁷⁹.

Asya krizinin en muhtemel etkisi, bu ülkelerde yaşanacak ekonomik daralma ve buna bağlı olarak ekonomik büyümenin yavaşlamasıdır. Kriz, başta Uzakdoğu Asya ülkeleri olmak üzere, tüm bölgelerde yükselen pazar ekonomilerine giden özel sermaye akımlarını yavaşlatmıştır. Ekonomi politikaları sertleştikçe, iç yatırım ve tüketim daralmış, ithalat azalmış, ekonomik büyüme yavaşlamış, hatta bazı ülkelerde negatif olmuştur. Yükselen pazar ülkelerinde cari işlem açıkları azaldıkça, dünya bu değişimi ticaret akımları yoluyla hissetmiştir. Bu gelişmelerin hepsi kaçınılmaz olarak kabul edilmiş ve IMF'in 1998'de dünya büyüme hızı için yaptığı tahminin %0,8 puan azaltmasına yol açmıştır³⁸⁰.

Özellikle bankacılık sektörü konusunda Tayland, Malezya ve Endonezya'da yaşanan kriz, gelişmiş ekonomilerdeki yüksek profilli bankalarda yaşanan krizlerden daha şiddetli olmuştur. Resmi göstergelere göre Tayland'da takipteki kredilerin toplam kredilere oranı yaklaşık olarak %50'dir. Endonezya'da bu oran çok daha yüksektir. Malezya'da ise bu oran resmi göstergelerde %8 kabul edilmekle birlikte, özel sektör tahminleri bunun çok üzerindedir. Ayrıca IMF, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması maliyetinin çok yüksek olacağını öngörmüştür. Gerek Tayland ve Malezya'da ve gerekse Endonezya'da takipteki kredilerin toplamı hızla artmıştır. Tayland ve Malezya'da faiz oranları reel sektördeki iyileşmelere bağlı olarak kriz öncesindeki seviyelerinin oldukça aşağısında kalmıştır. Hisse senedi fiyatları da daha düşük seviyelere gerilemiştir³⁸¹.

³⁷⁹ Türkiye Daimi Temsilciliği, "Doğu Asya Krizi", **Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mart 1998, s. 2-3. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/1douasya.htm>, (05.06.2007)

³⁸⁰ Doğu Asya Krizi, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü, s. 2.

³⁸¹ Aydan Aydın, Pelin Ataman Erdönmez ve Alpan İnan, "Bankacılıkta Mali Bünye Sorunları ve Yeniden Yapılandırmada Ülke Uygulamaları", **Türkiye Bankalar Birliği**, Bankacılık ve Araştırma Grubu, Şubat 2000, s. 8.

Tablo 2.2.

Doğu Asya Ülkelerinde Yeniden Yapılanma Maliyetleri				
Ülkeler	Kriz Öncesi Banka Sayısı	Reel GSYİH	Banka Yeniden Yapılanması İçin	
		1997-1999	Maliyet Tahmini	
		% Değişim	Milyar Dolar	GSYİH içindeki payı
Tayland	20	-7	43	32
Malezya	24	-5	13	18
Endonezya	178	-15	40	29

Kaynak: Aydın, Erdönmez ve İnan, s. 10.

Kriz sonucunda IMF'in Asya ülkeleriyle yaptığı anlaşmalar artık sorgulanmaya başlanmıştır. IMF'in eleştirildiği temel nokta, deflasyon yaşayan ülkelerde üretim düzeylerini daha da azaltacak istikrar paketleri uygulamaya çalışmasıdır. Bu bir manada ateşin üzerine benzinle gitmektir.

2.2.1. Malezya Krizi

1997'nin ortalarında yaşanan krizin başlangıcından önce hükümet, ekonominin gerçek yöneticisi durumundaydı. Ülke içi yatırımların ve tasarrufların yüksek düzeyi ile beslenen büyüme, sürekli hızlı bir seyirde ilerlemiştir. Mali politika, gelirlerin sabit düzeyde mevcut giderleri ve 1990'ların başından itibaren kalkınma harcamasını geçmesi ile ihtiyatlı bir hal almıştır³⁸².

Ancak tüm bunlara rağmen Malezya ekonomisi 1995-1996 yıllarına gelindiğinde gerek cari açığı, gerekse dış borçları artmış, ekonomisinde yaşanan bu olumsuzluklara politik nedenler de ilave edilince, Tayland bahtına karşı başlayan spekülasyon atak, Malezya'ya da sıçramıştır.

Malezya, 1980'li yıllardan itibaren, dışa açılma ve hızlı ekonomik büyüme ortamına girmiştir. Ekonomi, 1980-1989 yılları arasında ortalama %6,7 büyürken, enflasyon %3,7 olmuş, 1990-1996 döneminde ise ekonominin ortalama büyümesi %9,5 olup, enflasyon %3,5'e düşmüştür. Sanayi üretiminin payı 1970 yılında %14 iken, 1995'de %28'e çıkmıştır. Bütçe, 1980'li yıllarda ciddi açıklar verirken, 1990'lı yıllarda

³⁸² Elisabeth Paulson (Ed.), "Malasia: Economic Policy", EIU Country Profile 1988-1999, **The Economist Intelligence Unit Limited**, United Kingdom, March 25th 1998, s. 14.

bütçe dengesi yeniden kurulmuş, hatta 1993'den itibaren mali kriz öncesi federal hükümet 5 yıl arka arkaya 1997'ye kadar bütçe fazlası vermiştir³⁸³. Kriz öncesi Malezya ringgit'i, ABD dolarına karşı 2,49-2,55 gibi dar bir banda sabitlenmiştir ki, bu da enflasyonun düşük olmasını sağlamıştır. Enflasyon 1992-2001 yılları arasında ortalama %2,7 oranında gerçekleşmiştir³⁸⁴.

Ekonomik açıdan birçok göstergenin Malezya'nın lehine olmasına rağmen, civar ülkelerde yaşanan kriz, Malezya'da özellikle döviz ve para piyasalarını etkilemiştir. Bunda ekonomik dinamiklerin ve uygulanan yanlış politikaların da etkisi olmuştur. Uzun bir dönemden beri devam etmekte olan büyüme dolayısıyla, küçük bir seviyede olmakla beraber, sonraki dönemlere aktarılan enflasyonun maliyeti, kauçuk, palmiye yağı, petrol vb birinci maddeler dışında sanayiye destekleyecek temel girdiler yönünden zayıf olması, toplam dış borcunun %30'unun kısa vadeli olması, yabancı sermayeye bağımlılık ve politik nedenlere dayalı kötü kriz yönetimi de krizin nedenleri arasında sayılabilir³⁸⁵.

1983 yılından itibaren sürekli fazla veren dış ticaret dengesi, ithalattaki artışın ihracattan fazla olması sonucu açık vermeye başlamış ve 1995'lere gelindiğinde cari denge açığı, GSYİH'nın %10'una (9 milyar dolar) kadar yükselmiştir. Malezya, bölgedeki diğer ülkeler arasında, özellikle ABD'li şirketlerden (Intel, Motorola, Texas Instruments vb) elektronik sektörüne yönelik olmak üzere yoğun şekilde doğrudan yabancı sermayeyi çeken bir ülke olmasına rağmen, cari açığın finansmanını kriz öncesi daha çok banka kredilerinden sağlamaya çalışmıştır. Malezya'nın faiz oranları kısa vadeli sermayeyi cezbedecek kadar (1996 yılının sonunda gecelik faiz %8, üç aylık Interbank faizleri %7,4, banka kredi faizleri ortalama %10 ve mevduat faizleri ortalama %7) çekici bulunmuştur. Ayrıca banka kredileri, cari denge açığından daha fazla gerçekleşmiştir. Bu nedenle Malezya'nın dış borcu 1996 yılına gelindiğinde, 47 milyar dolara yükselmiş ve bunun %25'i kısa vadeli borçlardan oluşmuştur³⁸⁶. (Oysa 1990'larda dış borç 19 milyar dolar seviyesinde olup, kısa vadeli borç da bunun yalnızca %12'si seviyesindedir.)

³⁸³ Economic Outlook, "Economy Report-Malasia", **2001 Economic Outlook**, 2001, s. 4-5.

³⁸⁴ Metin Toprak, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Sayı 42, Yıl 7, (Kasım-Aralık 2001) s. 876.

³⁸⁵ Kuala Lumpur, "Asya Krizi ve Malezya", **Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı**, Mart 1998, s. 3. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/asyakrz.htm>, (5 Mart 2007).

³⁸⁶ Saruhan Özel, **Global Finansal Krizler**, 1. Basım, İstanbul: Deniz Kültür Yayınları No:13, Temmuz 2005, s. 60, 63.

Malezya'da özellikle bankaların koordinasyon görevi MB tarafından bizzat yürütülmeye başlanmıştır. Ayrıca otoriteler bankaların 1998 yılı boyunca kredi portföyünün %8 oranında büyümesini bekllemelerine rağmen bu hedefe ulaşamamıştır. Nitekim kredi stoku 1998 yılı boyunca değişmemiştir. Malezya'da takipteki kredilerin tanımı daha esnekleştirilmesine rağmen bankaların yükümlülüklerini karşılamalarındaki esneklik azaltılmıştır. Bu çerçevede, bankaların zorunlu genel kredi karşılıkları, %1'den %1,5'a çıkarılmıştır³⁸⁷.

Malezya'da Danamodal (Danamodal Nasional Bank) Ağustos 1998'de dar mükellef ve Malezya Merkez Bankası'nın bir iştiraki olarak kurulmuştur. MB, başlangıç sermayesi olarak 1,5 milyar ringgit, Kasım 1998'de ise ek olarak 1,5 milyar ringgit daha katkıda bulunmuştur. Ayrıca, 57 bankacılık kurumu da 11 milyar ringgit nominal (net 7,7 milyar ringgit) değerinde 5-10 yıllık sıfır kuponla tahvillerle Danamodal'a üye olmuşlardır³⁸⁸.

Kısa vadeli dış borcun döviz rezervlerine oranı ise %24'den %41'e yükselmiştir. Mayıs ortasında Tayland bahtına karşı başlayan spekülasyon atak, Malezya'ya da sıçrayarak Interbank faizlerini %18'lere çıkarmıştır. 14 Temmuz'da ise Malezya para birimi ringgit'i serbest bırakmış ve ringgit bir haftada %5 değer kaybetmiştir. Kurun serbest bırakılmasından 10 gün sonra Malezya Başbakanı Dr.Mahathir Mohamad'ın George Soros ve diğer döviz spekülasyoncuları ile sözlü tartışmaya girmesi ringgit'in tekrar değer kaybetmesine sebep olmuştur. Spekülasyondan bunalan Malezya, son çare olarak 2 Eylül 1998'de sermaye kontrolleri uygulamaya başlamıştır³⁸⁹.

Buna göre, öncelikle ABD doları 3,8 ringgit'e sabitlenmiş, Bank Negara Malezya'dan onay almadan yabancıların vadeli ringgit alım-satımları yasaklanmış, tüm ringgit işlemlerinin yerli finansal kurumlardan yapılması zorunluluğu getirilmiş, Malezya mallarını ihraç eden yabancıların işlemleri dışındaki tüm ihracat ve ithalat işlemlerinin döviz üzerinden netleştirilmesi sağlanmış, Malezyalıların yurtdışı seyahatlerinde 10.000 ringgit'ten fazla, yabancıların da 1.000 ringgit'ten fazla yanlarında götürmeleri yasaklanmış ve 1 Eylül 1998'den itibaren de menkul kıymet ve hisse senedi satan yabancıların ringgit'leri en az 12 ay süreyle ülkede tutma

³⁸⁷ Aydın, Erdönmez ve İnan, s. 10.

³⁸⁸ Aydın, Erdönmez ve İnan, s. 13.

³⁸⁹ Özel, s. 60, 63.

zorunluluğu getirilmiştir³⁹⁰. Yabancı fonlar üzerine konulan bir yıllık sınırlamanın (fonların ülke içinde tutulması) krizin ortadan kaldırılması ya da krizden önce mevcut yabancı fonların kaçışını önlemek için geç alınmış bir önlem olduğu ve bunun Malezya'yı terk etmemiş fon sahiplerini cezalandırdığı da bazı çevrelerce ifade edilmiştir. Öncelikle piyasanın muhafazakar görüşlü olan oyuncularını Malezya için "kıyamet günün" geldiğini öngörmüşlerdir³⁹¹.

Malezya yapmış olduğu bu sermaye kontrolleri neticesinde Tayland, Filipinler, Güney Kore ve Endonezya'dan farklı olarak IMF'den yardım istemeden ekonomisini kendi çabası ile koruma yolunu seçmiştir. Sermaye kontrolleri uygulanmasından 6 ay sonra sanayi sektörü üretimi reel olarak %6,6 yükselmiş, Tayland ve Endonezya'yı geçerek Güney Kore'nin arkasından büyüme oranında ikinci ülke olduğunda eleştiriler de azalmıştır. 1999'un sonunda GSYİH %6,4 büyümüş ve sermaye kontrolleri bir yıl sonra kaldırılmıştır. Malezya yetkililerinin Şubat 1999 ortasında aldığı önlemler ile hükümet, Eylül 1999'da aldığı sermaye kontrol önleminde (sermayeyi bir yıl boyunca ülke içinde tutma politikası) vazgeçmiştir. Eylül 1999'dan önce yabancı yatırımcıların fonlarını Malezya'dan çekmeleri yasaklanırken, 1999 Şubat ortalarından itibaren ölçülen bir çıkış vergisi ödemek kaydıyla fonları çekmelerine müsaade edilmiştir. 1 Eylül 1999 tarihini takiben gözlemlenen çok düşük hacimli fon çıkışları farklı şekilde yorumlanmıştır. Bir görüşe göre, hisse senedi piyasası düzeldiği ve artması beklendiği için ülkeden fon çıkışı yapmaya gerek olmadığıdır³⁹². Stiglitz sermaye kontrolleri uygulamanın doğru bir mantık olduğunu söylerken, DB, Malezya'ya sermayenin yurt dışına hiç çıkış izni vermeyen sermaye kontrolleri yerine, yüksek çıkış vergisiyle sermayenin yurt içinde kalmasını teşvik etmesi tavsiyesinde bulunduğu belirtilmiştir³⁹³.

³⁹⁰ Metin Toprak, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Sayı 42, Yıl 7, (Kasım-Aralık 2001) s. 878.

³⁹¹ Kwame S. Jomo, "Were Malasia's Capital Controls Effective ?", K.S. jomo (Ed.), **After the Storm: Crisis, Recovery and Sustaining Development in Four Asian Economies**, Singapore University Press, 2004, s. 174.

³⁹² Kwame S. Jomo, and Michael Rock, "Economic Diversification and Primary Commodity Processing in the Second-Tier South Asian Newly Industrializing Countries", **United Nations Conference On Trade and Development Discussion Paper**, No.136, 1998, s. 5.

³⁹³ Özel, s. 65-66.

2.2.2. Filipinler Krizi

Ekonomik yönden, Güneydoğu Asya'da bulunan ülkelerin en zayıfı olarak gösterilen Filipinler, 1962 yılından beri neoliberal gelişim programlarını takip etmekle birlikte asıl ekonomik yönden serbestleşme sürecini 1990'larda kaydetmiştir³⁹⁴.

1991 yılında kabul ettiği bir yasa ile sabit sermaye yatırımları önündeki engelleri kaldırarak, stratejik sektörler dışında, yabancı sermayenin yerli firmaların %100'ünü alabilmelerine olanak sağlamıştır. Yap-işlet-devret modeli uyarınca, özel sektörün altyapı yatırımlarına girmesi sağlanmıştır. Dış ticaretin önündeki engeller ise, zaman içerisinde kaldırılmıştır. 1993'de %24 olan gümrük vergisi, 1996 sonunda %15'in altına indirilmiştir. Telekom ve enerji sektörleri kısmen özel sektör rekabetine açılmış, bankacılık sektöründe faiz limitleri kaldırılıp yeni banka lisansları verilerek liberalleştirilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, 1996 yılına gelindiğinde cari denge açığı GSYİH'nın %5'ine ulaşmıştır. MB rezervleri ancak 3 aylık ithalatını karşılayabilecek bir seviyeye düşmüştür. Özel sektörün kullandığı kredi miktarı, 1990'da GSYİH'nın %20'si iken, bu rakam 1996 yılında, %50'ye yükselmiştir. Filipinler'in 1990'larda 30 milyar dolar düzeyinde olan dış borcu, 1996 yılı sonunda 44 milyar dolara ulaşmış ve bu artışta kısa vadeli dış borcun payı da %4 artmıştır³⁹⁵.

Filipinler, tüm bu gelişmelerin ardından Asya krizinden etkilenmiş, Asya Kalkınma Grubu'nda yer almasının bir sonucu olarak da küresel kriz ile vurulmuştur. IMF verilerine göre 1997 yılında GSYİH'sı %5,2 büyürken, 1998 yılında %0,5'e düşmüştür. 1 Amerikan doları, 25 peso iken, 1990'lar boyunca peso %40'ın üzerinde değer kaybetmiş, 1 dolar=45 peso oranına gerilemiş ve 1999 baharında da 1 dolar=40 peso seviyesine dönmüştür. İşsizlik oranları ise Nisan 1997'den, Nisan 1998'e kadar %10,4'den %13,3 oranına yükselmiştir³⁹⁶.

Filipinler'in yaşadığı bu kriz, aslında kamu borcunun sebep olduğu bir durum olup, genellikle özel kesim borcunun neden olduğu diğer Asya krizlerinden farklılık arz etmektedir. Ayrıca Asya krizinden etkilenmiş olan ülkeler, 1997 ve 1998'den beri bir geri kazanım yolu ararken, Filipinler'in mali durumu aşamalı olarak kötüleşmektedir. Filipinler'in cari hesabı nadiren artan bir özellikte olması nedeniyle, bu ülkenin

³⁹⁴ Kim Scipes, "Global Economic Crisis, Neoliberal Solutions, and the Philippines", Monthly Review, December 1999, s. 1. <http://www.monthlyreview.org/1299scrip.htm>. (05.08.2008).

³⁹⁵ Özel, s. 36-38.

³⁹⁶ Scipes, s. 2.

GSYİH'daki %4,5'lik büyüme tek başına doğru bir veri olmayabilir. Kamu sektörü borcunun GSYİH'nin %130'una ulaştığını ifade etmek krizi özetlemek için yeterlidir. Mart 1998'de IMF, Filipinler ile 2 yıllık (toplamda 1,4 milyar dolarlık) ihtiyati stand-by anlaşması (yardım gerekirse kullanılmak üzere) imzalamıştır. Programın ana hatları şu şekildedir: Ekonominin 1998 ve 1999'da sırayla %3 ve %5 büyümesi sağlanacak, enflasyonu 1998'de %8 seviyesinde tutup, izleyen yılda %6,5'e çekecek, GSYİH'nin %5,7'si olan cari denge açığını 1998 ve 1999 yıllarında sırasıyla %3,1 ve %2,7'ye çekmek, MB rezervlerini kriz öncesinde olduğu gibi 3 aylık ithalatını karşılayacak seviyeye çekmek ve dalgalı kur sistemine devam etmektir. Filipinler kriz öncesinde sürekli fazla veren bir bütçeye sahipken, kriz sonrasında açık vermeye başlamıştır³⁹⁷.

2.2.3. Endonezya Krizi

1997 krizi patlak vermeden önce Endonezya, Güneydoğu Asya'nın diğer az gelişmiş ülkelere örnek gösterilen ülkeleri arasında yer almaktaydı. 1966 yılında dünyanın en geri kalmış ülkelerinden biriyken iktidara gelen askeri Suharto yönetimi, Endonezya'nın 30 yılı aşkın bir süre boyunca kesintisiz ve hızlı bir şekilde büyümesini sağlamıştır. Bu süreçte ülke, kademeli olarak sanayileşirken GSMH dört katına çıkmıştır. Üstelik bu hızlı büyüme döneminde refah göstergelerinde de kayda değer bir iyileşme görülmüştür. Büyük ölçüde tarıma bağlı olan ekonomisini imalat sektörüne kaydırmayı başarmış ve bu etkileyici performans Endonezya'yı 1993'de "The Asian Miracle" adlı DB raporunda "Yüksek Performanslı Asya Ekonomileri" içine sokmuştur³⁹⁸.

1980'lerin ortalarından başlayarak finansal liberalizasyon sürecine giren Endonezya, 1986 yılında para birimi rupiah'ı %31 oranında devalüe edip, ihracatı arttırmaya çalışırken, kamu bankaları üzerindeki kredi ve faiz kısıtlarını kaldırmıştır. 1985'te ithalat vergisinde indirim giderek, 1986-1987 yılları arasında yabancı sermaye yatırımlarına yeni teşvikler getirerek, kısıtlamalar kaldırılarak, yabancı sermayeyi teşvik etmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1986-1988 yılları arasında, ithalat kısıtlamaları kademeli olarak kaldırılarak, vergi dairesini kapsayacak şekilde vergi reformu yapılmıştır³⁹⁹. Tüm bunlara rağmen, Endonezya'nın makroekonomik durumu,

³⁹⁷ Özel, s. 38-39.

³⁹⁸ Thee Kian Wie, "The Indonesia Economic Crisis and the Long Road to Discovery", **Australian Economic History Review**, Vol. 43, No. 2, (July 2003), s. 183.

³⁹⁹ Özel, **Global Finansal Krizler**, s. 68.

hükümetin gelirlerini arttırma yeteneğini sınırlayacak şekil kalmıştır. Bu etkiler, para devalüasyonu ve yüksek faiz oranlarından geçerek, GSYİH'nın büyümesi üzerinde hissedilen etkilerdir⁴⁰⁰. Oysa Endonezya, 1967'den 1997'ye, özellikle de 1985-1997 yılları arasında yükselen ekonomik başarısını hızla hayata geçirmiştir. GSYİH'sı %5,3'den %8,0'a yükselmiş ve ekonominin ortalama büyüme oranı 1985-1997 yılları arasında ortalama %7 civarındayken, bu oran 1990-1996 yılları arasında ortalama %8,5 olarak gerçekleşmiştir⁴⁰¹.

Ancak, tüm bunların yanında bu büyüme Endonezya ekonomisinde iki önemli gelişmeyi maskeleymiştir. Birincisi, finansal liberalizasyon, büyük miktarda sermayenin ülke içine akışını teşvik ederek, ticari bankalar arasında, kurumdan kuruma borç verme biçimlerini etkilemiş, ikincisi tüketim ve yatırım kararlarını etkileyerek ekonomiyi harekete geçirici birçok tavrın değişimi ile mali disiplinde erozyona sebep olmuştur⁴⁰².

Endonezya'nın cari açığı, 1996 ve 1997 yıllarında GSYİH'nın yaklaşık olarak %4'üne ulaşarak ekonominin ısınmasına neden oldu. Çeşitli makroekonomik koşullar, büyük cari hesap açığı, tırmanan dış borç, zayıf bankacılık sistemi ve yanlış borçlanmalar Endonezya'yı, Tayland ve relatif olarak kendisinden daha küçük ölçekli ekonomilere sahip olan Malezya ve Filipinler gibi ülkelerle aynı sepete girmesine yol açmıştır. Endonezya krizi, Tayland krizini başlatan para krizine benzer şekilde başlamıştır⁴⁰³. Oysa 1996'da, Endonezya'nın ekonomik durumunun kabul edilen mükemmelliği ve 1997'nin ilk yarısında sıkı maliye politikaları ile kontrollü para politikaları ve uygun döviz kuru ile desteklenen ekonominin yükselen performansı ise paradoksal bir durumdur. Zira birden bire ortaya çıkan ve Endonezya'nın ekonomik istikrarı konusunda ortaya atılan şüphe, beklentileri bir anda tersine çevirmiştir. O güne kadar Endonezya ekonomi politikası, görünüm itibarı ile Asya krizinden etkilenme olasılığına en uzak görünen ülkelerden biri olarak kabul edilirken, birçok gözlemciye göre krizin oluşması bir sürprizdir. Ne var ki, 1997 Temmuz'unda Tayland bahtı'nın devalüasyonu, Endonezya'ya krizi önceden haber vermiştir ve o dönemde, Tayland krizinin etkisinin Endonezya'nın makroekonomik esaslarından dolayı etkisinin az

⁴⁰⁰ World Bank "Indonesia Public Expenditure Review The Budget, Off-Budget Items, State-Owned Enterprises", **Report No:18691-IND**, 7 October 1998, s. 8.

⁴⁰¹ Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz, Türkiye ve Dünya Deneyimi**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001, s. 876.

⁴⁰² Ari Kuncoro ve Budy P. Resosundarmo, "The Political Economy of Indonesian Economic Reforms:1983-2000", **Oxford Development Studies**, Vol. 34, No. 3, (September 2006), s. 348-349.

⁴⁰³ Reiny Iriana ve Fredik Sjöholm, "Indonesia's Economic Crisis: Contagion and Fundamentals", **The Developing Economies**, 40(2), (June 2002), s. 135.

olacağı hususu hararetli tartışmalara konu olmuştur. 1997 Temmuz ve 1998 Ocak dönemleri arasında, %80 oranında yaşanan ağır depresyondan muzdarip olan rupiah ile Endonezya'nın ekonomik durumu, 1997'nin ortalarından itibaren Asya krizinden etkilenerek önemli bir şekilde değişmiştir⁴⁰⁴. Bunların ardından, sermaye akışlarının yönünü terse çevirmeye başlaması ve 1997'nin Haziran ve Kasım ayları arasında rupiah'ın dış değerinin birden bire Haziran ayındaki değerinin %35'i oranında düşürülmesi, ülkeyi krize sürüklemiştir. Endonezya, krizden çıkış için IMF'nin yardımına başvurmuş ve IMF'nin yardımı karşılığında, hükümetin hazırladığı ekonomik stabilizasyon programına müdahalesini kabul etmiştir. IMF ve Endonezya arasında Kasım ayında 23 milyar dolarlık bir Stand-by anlaşması imzalanmıştır. IMF, sunduğu program ile ekonomik kayıpların geri kazanılması yolunda, hükümet tarafından tasarlanan ekonomi politikalarının kontrolünü de geniş bir şekilde eline almıştır. Programın mali çatısı para ve ödemeler dengesi politikası, finansal sektör reformu, ticaret ve yatırım politikaları reformlarını kapsamaktadır. Japonya, Singapur, ABD, Malezya ve Avustralya'dan oluşan bir konsorsiyumdan da, 15 milyar dolarlık bir mali yardımın gelebileceği açıklanmıştır. Program, şimdiye kadar ekonomik kayıpları geri getirememiştir. Bunun bir sebebi de programı yerine getirmek için hükümetin çok istekli bir politika takip etmemesidir⁴⁰⁵.

Ayrıca, IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasında banka denetimleri de bulunmaktaydı. IMF, Stand-by'da talep edilen banka denetimlerinde hükümetin başarılı olamadığı gerekçesiyle, hükümetin anlaşmaya uymadığını belirterek ikinci bir Stand-by anlaşması yapılmasını istemiştir. Bunun için de IMF, hükümetin yapması gerekenleri madde madde sıralamıştır. Bu maddelerden birisi de dalgalı kur sisteminden para kuruluna geçilmesidir. Ancak, bundan kısa bir süre sonra vazgeçilmiştir. Krizin atlatılmak üzere olduğu beklentisi hakimken, giderek derinleştiğine şahit olunmuştur. Tüm bunların Endonezya'ya maliyeti ise, ekonominin %13,4 küçülmesi, takip eden yılda ise büyümenin %0,4 seviyesinde kalması ve ithalatın üçte bir azalırken doların 8.025 rupiah'a gerileyerek üç kat değer kaybetmesidir⁴⁰⁶.

⁴⁰⁴ Asian Development Bank, *Indonesia*, s. 86.

⁴⁰⁵ Ari Kuncoro ve Budi Resosudarmo, "Understanding Reform in Indonesia: Before and After the 1998 Economic Crisis", **Research Proposal 1**, s. 3.

http://www.gdnet.org/pdf/global_research_projects/understanding_reform/country_studies/proposals/Indonesia_proposal.pdf (03.08.2008).

⁴⁰⁶ Özel, s. 73, 77.

Endonezya, özellikle bankacılık krizinin çözülmesinde önemli rol oynayan banka birleştirme çalışmalarına ağırlık vermiştir. Eylül 1998’de Endonezya dört kamu bankasını “Bank Mandiri” adı altında tek bir bankada toplamıştır. Bu bankaların kötü aktifleri yeniden yapılandırma kurumu IBRA’ya aktarılmıştır. Hazine operasyonları merkezileştirilmiş ve bu arada merkezi bir kredi birimi oluşturulmuştur. Takipteki alacakların büyük kısmının Bank Mandiri’de kalması kararlaştırılmıştır⁴⁰⁷.

Krizden bir yıl sonra, sermaye artırım modeli uygulamaya konulmuştur. Paketin detayları Mart 1999’da açıklanmıştır. Paketin maliyeti ilk olarak 300 trilyon rupiah olarak tahmin edilmiş, ancak Haziran 1999 itibarıyla bu tahmin iki katına çıkmıştır. Kamu bankaları için yaklaşık 230 trilyon rupiah gerekmektedir. Endonezya Merkez Bankası özel bankalara 220 trilyon rupiah sağlamıştır. 130 trilyon rupiah ise kapatılan bankalardaki mevduatları ödemek için gerekmiştir. Bankaların kredilerden aldıkları faiz oranlarından daha fazlasını mevduatlara verdikleri sürece bu tahmin edilen maliyetlerin daha fazla olacağı öngörülmüştür⁴⁰⁸.

1997 Mayıs’ında Tayland’da ortaya çıkıp kısa sürede tüm bölgeye yayılan finansal kriz, bu başarı hikayesinin bir anda toplumsal bir çöküş hikayesine dönüşmesine neden oldu. 1998 yılında GSMH %13 oranında gerilerken, imalat sanayi üretimi %34’lük bir küçülme yaşamış; enflasyon oranı ise %6’dan %59’a fırlamıştır. Bu büyük iktisadi daralmaya toplumsal alanda kaygı verici gelişmeler eşlik etmiştir. İşsizlik oranı artıp reel ücretler düşerken yoksulluk oranı iki katına çıktı. Halkın yaşam koşullarındaki bu ciddi bozulmaya tepki olarak düzenlenen gösterilere yağma ve kundakçılık gibi yüksek şiddet içeren eylemler eklendi⁴⁰⁹.

2.2.4. Güney Kore Krizi

Güney Kore, temel göstergelerden ziyade, finans sektöründen kaynaklanan nedenlerden dolayı krize girmiştir. Bunun en çarpıcı açıklaması, bütçe açığının GSMH’nın %3’ü olması, cari açık ve enflasyonun düşük olmasına, iç tasarrufların GSMH’nın %30’unun üzerinde olmasına karşılık, büyük bankaların kısa vadeli

⁴⁰⁷ Aydın, Erdönmez ve İnan, s.12.

⁴⁰⁸ Aydın, Erdönmez ve İnan, s.14.

⁴⁰⁹ Koyuncu ve Şenses, s. 16.

borçlarının (%70'i bir yıl vadeli olmak üzere, ABD doları üzerinden dış borç birikimi) artmasıdır⁴¹⁰.

1980'lerin sonlarından itibaren Güney Kore, mali piyasasını açma konusunda ABD, IMF ve DB'nin baskılarına maruz kalmıştır. 1992 Mart'ında imzalanan anlaşma ve bu tarihten itibaren ABD ile yapılan ikili görüşmeler, 1993 yılının radikal liberalizasyon programının temelini oluşturmuştur. 1990'ların başında alınan liberalizasyon ve piyasaları açma önlemleri, Güney Kore finansal sistemini kökten değiştirmiştir. Bu değişikliklerden bazıları, faiz oranı serbestisi, poliçe karşılığı kredinin ortadan kaldırılması, bankalara daha fazla yönetsel otonomi verilmesi, finansal aktivitelere yönelik başlangıçta mevcut olan engellerin azaltılması ve en önemlisi hesabı bu daha önceki finansal liberalizasyon programlarında bulunmayan sermaye hesabının liberalizasyonudur⁴¹¹. Güney Kore'de 1991'den itibaren serbest bırakılmasıyla, yabancı yatırım bankalarının ülkeye girmesine izin verilmiş, ülkede üretilmeyen ve ithal edilen mallar ise yüksek gümrük vergileri ve kotalarla korunmuştur⁴¹².

Güney Kore krizinin istenmeyen ve beklenmedik şoklar sonrasında gittikçe kırılğan hale gelen ekonominin bir sonucu olduğu söylenebilir. Kırılğanlığa ise temelde iki faktör sebep olmuştur: Bunlardan birincisi dış borçların kısa vadeli bir yapıda olması, ikincisi ise, döviz rezervlerinin yetersiz olmasıdır. Dış borç yükü, 1995-1996 döneminde, 1993-1994 dönemi ile mukayese edildiğinde keskin bir artışla 56,9 milyar dolardan 104,7 milyar dolar seviyesine kadar çıkabilmektedir. Bu hesaplara offshore hesaplar da dahil edilecek olursa bu rakamın 157 milyar dolar seviyelerine ulaştığı söylenebilir. Kore'nin OECD'ye katılmasının koşulları olarak gündeme gelen ve özellikle 1993 yılı itibariyle geniş kapsamlı deregülasyon ve liberalizasyonun uygulanmaya başlanması, ülkenin borç servisindeki hızlı artışla yakından ilgili görünmektedir. Ayrıca, iç piyasada likidite sıkıntısının baş gösterdiği Güneydoğu Asya

⁴¹⁰ Tokyo Ticaret Müşavirliği, "Asya Krizi", Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mart 1998, s. 4. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/asyatok.htm>, (18.08.2008)

⁴¹¹ M.Mustafa Erdoğan, "South Korean State Capacity: From Development to Crisis Management", K.S. Jomo (Ed.), **After the Storm: Crisis, Recovery and Sustaining Development in Four Asian Economies** içinde (260-302), Singapore University Press, 2004, s.270-271.

⁴¹² Özel, s. 40-44.

Krizi'nin yaşandığı dönemde, devletin bir manada firmaları dış borç almasını kolaylaştırması da bir diğer önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir⁴¹³.

1996 yılının sonuna gelindiğinde, kısa vadeli borcun toplam dış borç içindeki oranı %58 seviyesine ulaşmış ve Bank of Korea'daki rezervler erimeye başlamıştır. Dış şoklara karşı kırılganlığın artmasına neden olan bir diğer durum ise tüm ekonomik ve siyasi sistemin buna yatkın hale gelmesidir. Güney Kore firmalarının borç/öz sermaye oranı, özellikle bu ülkedeki kalkınmacı devlet yapısının sağladığı yapıyla bağlantılı bir şekilde özel firmalara performans koşuluyla sağlanan yüksek düzeydeki kamu kredilerinin bir sonucu olarak, yakın zamana kadar Batı ülkelerindeki seviyelerin çok üzerinde olmuştur⁴¹⁴. Ancak, büyüme hızı yavaşladığında ve birçok büyük firma kendini yeni iş koşullarına adapte edemediğinde, bu yüksek oran onlar için bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Psikolojik beklentiler de yüksek borç/öz sermaye oranının temel nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Bunun temel sebebi, büyük iş grupları ve onların kreditorlerinin, devletin bu büyük iş gruplarının iflas etmelerine izin vermeyeceğini düşünmeleridir. 1996 yılının ikinci yarısında özellikle Kore'nin en önemli ihraç arasında yer alan yarı iletkenler,⁴¹⁵ çelik ve gemi fiyatlarında ortaya çıkan önemli düzeydeki gerilemeyle birlikte şirketler için ikinci büyük şok geldi ve nihayet 1997'de iflaslar baş göstermeye başlamıştır. Bu dönemde, bankaların varlıklarında bulunan ve kullanılmayan krediler ciddi seviyelere yükselmiştir. 1997 yılının ilk döneminde, Asya finansal krizinin Kore'yi de etkileyeceğine fazla ihtimal verilmedi. Hatta OECD toplantısında, Kore delegesi, makroekonomik temellerin ülkede son derece sağlam olması nedeniyle Kore'de kriz olma ihtimalinin olmadığını, sadece dış ticarete bir azalma söz konusu olabileceğini, bunun dışında başkaca bir sorun yaşamayı öngörmediklerini belirtmiştir⁴¹⁶.

Güney Kore ekonomisinde düşük büyüme beklentisi de ekonominin reel kesimini olumsuz etkileyen bir faktördür. Ayrıca Kore krizinde, finansal dar boğazları

⁴¹³ Özgür Demirkol, "Korea in 1997 and Turkey in 1994 How did the Crisis Happen ?", **Hazine Dergisi**, Sayı 13, Ocak 2000, s. 59.

⁴¹⁴ Erdoğan, **South Korean State Capacity. From Development to Crisis Management**, s. 272-273.

⁴¹⁵ Yarı iletken fiyatlarında, 1999 yılında %70'in üzerinde düşüş yaşanmıştır. Sadece bu ürünün Kore GSYİH'sı içindeki ağırlığı %2 seviyesinde olup, yaklaşık 10 milyar dolara karşılık gelmekteydi. Bkz. Erdoğan, 2004, s. 295.

⁴¹⁶ Demirkol, s. 60.

aşmak amacıyla devletin firmalara yönelik olarak uyguladığı sıkı tedbirler, reel ekonomi üzerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur⁴¹⁷.

Güney Kore hükümeti ekonomik büyümeyi kriz öncesinde büyük holdingler arasında sermaye dağıtımını ile yönetmiştir. Hükümet hem ticari bankalar hem de devlete ait olan bankalar ile finansal kaynakların dağılımının yönetimini kontrol etmiştir. Bono ve hisse senedi piyasaları nispi olarak az gelişmiştir. Bundan dolayı da bankacılık sistemi genel olarak finansal aracılığı gerçekleştirmektedir. Güney Kore hükümeti ile aile holdingleri ve bankacılık sektörü arasında sıkı ilişkiler, finansal kontrollerde başarısızlıklara neden olmuş ve uygulamalarda yeterli etkinlik düzeyine ulaşamamıştır⁴¹⁸. Kore krizinden en fazla şirketler etkilenmişlerdir. Bunun en önemli nedeni, büyük çapta borç ve iflasların ardından finansal sisteme getirdikleri sistematik risktir⁴¹⁹. Aile holdinglerine ait ticari bankalar, diğer ticari bankalardan daha az düzenlemeye tabi tutulmuştur. Sonuç olarak aile holdinglerinin agresif bir şekilde genişlemesi ve finansal denetimin yetersizliği, otuz büyük aile holdinginin borç-sermaye oranlarını %500'e yükseltmiştir. Ocak 1997'de Güney Kore'nin en büyük ikinci çelik üreticisi Hanbo, ödeme taahhütlerini yerine getirememiş ve iflasını ilan etmiştir. Kia Motor, Jinro ve Haitai gibi diğer aile holdingleri de 1997 yılının başında benzer sorunlarla karşılaşmışlardır⁴²⁰.

Bu dönemde iflaslar ard arda gelmeye başlayınca, devlet yabancı piyasalara başvurarak istikrar sağlamaya çalışmış, ancak durum gittikçe kötüleşmiştir. Tüm bunların yanında, uluslararası piyasalarda Kore'nin döviz rezervlerinin hazırda kullanabilecek seviyede olmadığına dair söylentiler de yayılmaya başlamıştır. Aslında Bank of Korea, dövizleri Kore bankalarının deniz aşırı şubelerine taşımıştır. Bu da, kötüleşen kredi sisteminde, bozulan geri ödeme gücünün büsbütün kaybedilmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine Standard and Poor's ve Moody's Kore'nin uzun dönem borç ödeme notunu Ekim 1997'de A1 durumundan "junkbond" durumuna düşürmüş ve ardından da panik başlamıştır. Ardından Kore borsası çökmüş ve döviz arzı hızla

⁴¹⁷ Demirkol, s. 63.

⁴¹⁸ Roy W. Shin ve Yeon-Seob Ha, "Political Economy of Policy Reform in Korea: Review and Analysis", **Policy Studies Review**, Vol. 16, No. 2, (Summer 1999), s. 70.

⁴¹⁹ Demirkol, s. 63.

⁴²⁰ Shin ve Yeon-Seob Ha, s. 70.

azalarak, bunun sonucunda döviz talebi, Kore banka ve şirketlerine getirilen döviz kısıtları nedeniyle aniden yükselmiştir⁴²¹.

Ülke, 21 Kasım 1997'de, Asya krizinin en ağır döneminde, IMF'den Stand-by karşılığı borç istemiştir. Böylece o güne kadar söz konusu olan en büyük uluslararası yardım paketi, Aralık ayının birinci haftasında IMF kurulu tarafından onaylanmış, buna rağmen, 11 Aralık'ta Güney Kore tahvilleri, Standard and Poors ve Moody's'in kredi notunu düşürmesi nedeniyle düşmeye devam etmiştir. IMF'in, Güney Kore'yi kullanılabilir dışsal rezervini ortaya koymaya zorlamasının ve yıl bitmeden önce, ülkenin biriken borçlarını ödemede yetersiz kaldığının netleşmesinin ardından, tahvillerin düşüşü devam etmiştir⁴²². Yabancı para rezervleri ise Merkez Bankası'nda 8 milyar doların altına düşmüştür. Güney Kore parası da 1993'de 1 dolar=808 won iken, 1997 yılının sonunda kayda geçecek bir düşüşle 1 dolar=2000 won'a kadar değer kaybetmiştir. Sonuçta 1996 yılında %7,1 oranında büyümüş olan Kore ekonomisi, 1998 yılında bu oran %6,7 oranında küçülmüştür⁴²³.

1997 Kasım'ında döviz rezervlerindeki ani düşüşün ardından Güney Kore, IMF'den borç almaya karar vermiş, IMF'in kurtarma planı Güney Kore'de devlet merkezli kapitalizmden piyasa merkezli ekonomiye geçilmesi anlamına gelmiş ve IMF'in koşulları, ülkeyi daha öncesinde hayata geçirmede isteksiz olduğu reformları gerçekleştirmeye zorlamıştır⁴²⁴. 4 Aralık 1997'de 58,4 milyar dolarlık Stand-by anlaşması yabancı döviz rezervlerinin yeniden inşası için IMF tarafından onaylanmıştır. IMF'in krizin nedenleri olarak inandığı sorunlara yönelik finansal ve reel sektördeki yapısal reformları da içeren bir paket hazırlanmıştır⁴²⁵. IMF tarafından dayatılan zorlu koşullar, Güney Kore'nin egemenliğinin büyük bir kısmından vazgeçmesi anlamına gelmiştir. Örneğin, daha önce görülmemiş ilginç bir husus, IMF'nin kredi sağlamayı tüm başkan adaylarına IMF paketini derhal imzalamaları koşuluna bağlanması ve bu konuda ısrarcı olmasıdır. Oysa başkan adayları ne bu taslağı oluşturma sürecinde yer almışlar, ne de yeterince üzerinde müzakere yapabilmişlerdir. Dolayısıyla tam olarak bu paketi anlamaları için bile zamanları olmamıştır. Yine de paket, başkanlık seçiminden

⁴²¹ Demirkol, s. 61.

⁴²² Irma Adelman ve Song Byung Nak, "The Korean Financial Crisis of 1997-98", University of California at Berkeley, Department of Agricultural and Resource Economics and Policy, **CUDARE Working Paper Series**, Nu., 874, (1999), s. 1.

⁴²³ Jahyeong Koo and Sherry L. Kiser, "Recovery from A Financial Crisis: The Case of South Korea", **Economic and Financial Review**, Federal Reserve Bank of Dallas, (Fourth Quarter 2001), s. 26.

⁴²⁴ Shin ve Ha, s. 69-72

⁴²⁵ Koo ve Kiser, s. 26.

önce kabul edilmiştir⁴²⁶. IMF ile yapılan anlaşmanın bir gereği olarak hükümet ekonomiyi deregülasyon ve liberalize etmek için iddialı reformlar yapmayı ve uygulamayı vaad etmiştir. Bu reformların üç ayağı vardır: Birincisi sermaye hareketleri ve yabancı sahiplik üzerindeki kısıtlamaları azaltarak Güney Kore varlıklarındaki yabancı yatırımları teşvik etmek, ikincisi işgücü piyasası esnekliğini arttırmak için işçilerin geçici olarak işten çıkarılmasının hükümet tarafından kolaylaştırılması, üçüncüsü ise ekonomik sistemi konsolide edilmiş finansal bilançoları ve aile holdinglerine yapılan iki taraflı ödeme garantilerinin yasaklanmasını da içeren daha şeffaf ve hesap verilebilir bir dizi araçlar serisinin sisteme adapte edilmesidir. Bu politikaların özdeki amacı Güney Kore ekonomisinin sil baştan yeniden düzenlenmesidir⁴²⁷.

Tüm bu önlemlere rağmen, sonuçta gecelik faiz oranları %25'e sığramıştır. Para piyasalarındaki tirbülans, bankacılık sektöründe hızlı bir çöküşe yol açmış, 1998'in başından itibaren birçok banka ve finansal kurum yüksek faiz oranları ve aşırı devalüasyon nedeniyle yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelmişlerdir. İkiz kriz ve sıkı para politikası ekonomiye zarar vermiş ve milli gelir bir önceki yıl ile mukayese edildiğinde reel olarak GSYİH'da %6,7 oranında düşmüştür⁴²⁸. Kriz sonrası işsizlik oranı %9'lara yükselmiş, çok sayıda firma da iflas etmiştir. Tüketici fiyatları 1998'de %7,5'e kadar yükselmiş ve 1996'da sağlanmış olan bütçe dengesi 1998 yılında, %4,1 açık vermiştir. IMF'den alınan borcun bir bölümünün 1999'da ödenmesine rağmen borç oranı yükselmeye devam ederek, dış borçların ulusal gelire oranı 1998'de %47'ye yükselmiştir. Ancak tersine, kısa vadeli borçların ulusal gelire oranı, 1996'dan 1998'e gelindiğinde %52,3'den %29,3'e düşmüştür. Kamu kesimi ise 1997'den itibaren sürekli açık vermeye devam etmiştir⁴²⁹. Bu nedenle de 1998 yılı için hükümet programında, öngörülen sıkı para politikası önlemlerinin yanında, maliye politikaları da sıkı tutularak, düşen büyüme oranları, zayıf para birimi ve bankaların yeniden yapılandırılmasına önem verilerek ve bunların bütçede yaratacağı açık, GSYİH'nın %1,5-2 oranında ek gelir ve harcama önlemleri uygulanarak, yürürlüğe girmiş olan petrol vergisi, KDV tabanının genişletilmesi, bazı gelir ve kurumlar vergisinin arttırılması, altyapı ve

⁴²⁶ Erdoğan, **South Korean State Capacity. From Development to Crisis Management**, s. 274.

⁴²⁷ Jae-Jin Yang, "The Rise of the Korean Welfare State and Economic Crisis, 1997-1999: Implications for the Globalisation Debate", **Development Policy Review**, Vol. 18, (2000), s. 240-241.

⁴²⁸ Koo ve Kiser, s. 26.

⁴²⁹ Toprak, *Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz*, s. 873.

sermaye harcamalarının azaltılması ile bütçe denkliliği sağlanmaya çalışılarak kapatılacağı belirtilmiştir⁴³⁰.

Bankacılık sektöründe Korea First Bank ve Seoul Bank'ta yaşanan sorunlar, diğer 26 bankanın karşılaştığı sorunlara göre finansal sistemi en fazla tehdit edenler olmuştur. Bahsi geçen bankalardan öncelikle yönetimlerini iyileştirmeleri istenmiş, (Aralık 1997) ardından o dönemki hissedarları zarara ortak edilerek ödenmiş sermayeleri 820 milyar won'dan 100 milyar won'a gerilemiş (Ocak 1998), sonuçta bankaların her biri 1,5 trilyon won karşılığında hükümet ve Kore Mevduat Sigortası Şirketi (Korean Deposit Insurance Company) tarafından sermayeleri 1,6 trilyon won olacak şekilde kamulaştırılmıştır⁴³¹.

Bu nedenle, 1997'deki mali kriz, Güney Kore kamu sektörü ve yönetim politikalarının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Kim Dae-Jung hükümeti daha fazla piyasa merkezli ekonomi ve daha düşük kamu borcuna yönelik hareketin bir parçası olmuştur. Kamu sektörü reformu iyileştirme programlarından birisi, bütçenin ve finansal yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu nedenle bütçe reformu, kamu açıklarının kontrolü ve kamu harcamalarındaki etkinliğin artırılması amacıyla hazırlanmıştır. Bütçe ve finansal reform programlarının en büyük amacı sonuç odaklı bütçeleme ile daha etkili kamu harcamaları ve daha şeffaf ve hesap verilebilir finansal yönetime geçişi içermektedir⁴³².

Hükümetin ekonomi alanında faaliyetleri ve düzenlemeleri, özel sektörün uluslararası rekabette ciddi zayıflık yarattığı, kamu sektöründe etkinsizliğin arttığı ve ekonominin ulusal rekabet gücünü engeller hale geldiği şeklindeki neoliberal düşüncelerle iddia edilmiştir. Netice olarak, kamunun ciddi hatalarının düzeltilmesi yolu ile ekonomik krizin üstesinden gelinebileceği öngörülmüştür. İddia edilen kamu hatalarının düzeltilmesi iki önemli yaklaşım ile ele alınmıştır. Bir yanda Güney Kore hükümeti özelleştirmeler ve deregülasyon yoluyla kamu sektörünü küçültmeye çalışmış, öte yandan piyasa ilkelerini hükümet yönetimine dahil etmeye çalışmıştır. Bu reformlar

⁴³⁰ Vedat Akman, **Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz, Asya Krizi Sonrasive Muhtemel Etkileri**, 1.Basım, İstanbul:Rota Yayınları, Eylül 1998, s. 85-86.

⁴³¹ Aydın, Erdönmez ve İnan, s. 25.

⁴³² Yeon-Seob Ha, "Budgetary and Financial Management Reforms in Korea: Financial Crisis, New Public Management, and Fiscal Administration", **International Review of Administrative Sciences**, (2004), s. 511-512.

özellikle, Yeni Zelanda ve İngiltere gibi OECD ülkelerinde uygulanmış yeni kamu yönetimi programlarıdır⁴³³.

Özetlemek gerekirse, “küçük ve daha etkili fakat daha iyi hizmet veren hükümet” olarak belirlenen hükümet reformunun ana yapısı, Kim Dae-Jung hükümetince “şirket gibi hükümet” olarak tanımlanıp hayata geçirilmeye çalışılmıştır⁴³⁴.

2.2.5. Tayland Krizi

Geleneksel olarak tarımsal ihracata dayalı olan Tayland ekonomisi 1998 yılına kadar geçen 25 yıllık süre içerisinde Güneydoğu Asya’da seçkin ekonomilerden biri haline dönüşmüştür. 1970’li yıllarla birlikte aktif yabancı sermaye teşviki, ithal ikamesine dayalı bir sanayi sektörü yaratmıştır. 1980’li yıllarda tekstil ve giyim gibi emek yoğun üretime dayalı ürünlerin yer aldığı ihracat odaklı imalat sektörü gelişmeye başlamıştır. 1990’lı yıllardan sonra en ciddi büyüme, teknolojik ürünlerde gerçekleşmiştir. 1990’ların kriz öncesi döneminde Tayland’ın ekonomik performansı dikkate değer seviyede idi⁴³⁵.

Uygulanan ekonomi politikaları gereği, ülkenin ihtiyacı olan yabancı sermayeyi elde etmek amacıyla, 1990’ların başlarından itibaren sermaye piyasalarının serbestleştirilmesine gidilmiştir.

1995 yılları arasında %8-%9 oranında büyürken, bu oran 1996’da %5.5 düzeyinde kalmıştır. Aynı dönemde hükümet bütçe fazlası vermekte olup, enflasyon ise nispeten düşük bir oran olan %3.4 ile %5.9 arasındadır. Tasarrufların GSYİH’ya oranı ise %30’un üzerindedir⁴³⁶.

1996’dan itibaren yaşanan siyasi dalgalanmalar önemli ekonomik yapısal reformların sağlanamamasına yol açmıştır. 1990’larda bahtın güçlenmekte olan ABD dolarına endekslenmesi düşük maliyetli mallarda rekabet gücünü eritmiş ve ithalat bağımlı ileri teknoloji ürünleri ise ortaya çıkan açığı dolduramamıştır.

⁴³³ Seob Ha, s. 512.

⁴³⁴ Kim Byung-Seob, “Government Reforms in Korea: Entrepreneurial Government or Democratic Government?”, **Korea Journal**, Vol. 39, No. 2, (1999), s. 49.

⁴³⁵ Anja Nagel, “The Role of Financial Sector Dynamics in Thailand’s 1997 Currency Crisis”, **CeFIMS University of London Reserach Paper**, DP18, s. 4. <http://www.cefirms.ac.uk/cgi-bin/reserach.cgi?id=13>, (08 Mayıs 2007).

⁴³⁶ Anja Nagel, “The Role of Financial Sector Dynamics in Thailand’s 1997 Currency Crisis”, **CeFIMS University of London Reserach Paper**, DP18, s. 4. <http://www.cefirms.ac.uk/cgi-bin/reserach.cgi?id=13>, (08 Mayıs 2007)

Temmuz 1997’de Tayland’ın, parasını kurtarma çabası ile başlayan ekonomik kriz aslında birkaç faktöre bağlanabilir. Bunlar; mali sektörün kötü yönetimi, aşırı cari hesap açığı, yüksek yerli faiz oranları ve kontrolsüz sermaye hareketleri, katı bir döviz kuru politikanın bir parçası olarak ekonomik lider eksikliği ve ihracat performansındaki azalmadır⁴³⁷. Tüm bu faktörlere bağlı olarak Tayland hem para hem de bankacılık krizlerini yaşamıştır. Ayarlanabilir kur sistemi, büyük cari işlem açığı ve işleyemez hale gelen bankalara sağlanan likidite ise bu yaşanan krizin en önemli unsurlarıdır⁴³⁸.

Tayland, 1997 krizi öncesi dönemde bazı ekonomik sorunlar yaşamaya başlamıştır. Özellikle 1980-1989 yılları arasında yıllık ortalama GSYİH’nin %4’ü kadar cari denge açığı verirken, bu oran 1995-1996 yılları arasında %8’in üzerine çıkmıştır⁴³⁹. Dış borçları ise 1990’larda GSYİH’nin %35’i iken, 1996 yılında %113’lere ulaşmıştır⁴⁴⁰. 1992-1996 yılları arasında ayrıca, 14,2 milyar dolardan daha fazla sermaye akışı Tayland’a girmiştir. Sermaye akışları aynı süratle kalıpları da değiştirmiştir. 1990’lardaki mali liberalleşme esnasında, çok büyük sermaye akışları ve sermaye girişlerinin banka kaynaklarındaki payı ticari bankalar ve off-shore bankacılık tabanlı kolaylıklar için 1987-1991 döneminde %6,5’den 1992-1996 döneminde %50,4’e yükselmiştir⁴⁴¹.

1992-1996 yılları arasında gerçekleşen sermaye girişleri nedeniyle Asya’da faiz oranları düşmüş ve yatırımlar için ucuz finansman olanağı doğmuştur. Banka kredilerinin büyük bir bölümü spekülasyon yatırım projelerine ve gayrimenkul sektörüne verilmiştir. 1996 yılı itibarıyla Tayland’da gayrimenkul sektörüne açılan krediler 160 milyar dolar tutarında olup, toplam kredilerin %30-40’ını teşkil etmiştir. Finans şirketlerinin gayrimenkul sektörüne açtıkları kredilerin ise bütün kredilerin %70’i gayrimenkul sektörüne ve hisse senedi piyasasına tahsis edilmiştir. Güney Kore’de benzer şekilde büyük mali ortaklıklar gayrimenkule önemli ölçüde yatırım yapmışlar, çoğunlukla da bankalar tarafından kısa dönemli finanse edilmişlerdir⁴⁴².

⁴³⁷ Krongkaew, s. 395.

⁴³⁸ Metin Yüksel, “Yükselen Piyasalarda Finansal Krizler”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı** II.Sayı 42,Yıl 7,(Kasım-Aralık 2001) s. 872.

⁴³⁹ Mehdi Krongkaew, “Capital Flows and Economic Crisis in Thailand”, **The Developing Economies**, 37(4), (December 1999), s. 399.

⁴⁴⁰ Özel, *Global Finansal Krizler*, s. 251.

⁴⁴¹ Mehdi Krongkaew, s. 399.

⁴⁴² Pelin Ataman Erdönmez, “Seçilmiş Ülkelerde Gayrimenkul Fiyatları ve Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler”, **Bankacılık Dergisi**, Sayı 54, 2005, s. 61.

1996 yılına gelindiğinde, Tayland'ın ihracatı zayıflamaya ve ekonomik büyüme hızı düşmeye başlamıştır. Yurt içindeki yüksek faiz oranları yanı sıra, Çin yuan'ı ve Japon yen'inin ABD Doları karşısında ciddi oranlarda değer kaybetmesi gibi yurt dışı kaynaklı gelişmeler de Tayland ekonomisini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Tayland yönetimi, bahtı dolara karşı sabitlediği için, baht da dolar ile birlikte bu para birimlerine karşı güçlenmiştir⁴⁴³. Ayrıca Meksika krizinin yarattığı “Tekila Etkisi” sonucunda, Latin Amerika ülkelerinin bir kısmının paraları önemli ölçüde değer kaybederek yarattığı rekabet avantajı, Asya ülkelerinin ihracatını da olumsuz yönde etkilemiştir⁴⁴⁴. Tayland'daki bu olumsuz ekonomik gelişmelere bir de politik istikrarsızlık (1990-1996 yılları arasında 5 değişik hükümet) ve kötü kriz yönetimi eklenince kriz kaçınılmaz olmuştur⁴⁴⁵.

Rekor seviyeye ulaşan cari açıklar ve bunu finanse etmek için kısa vadeli sermaye girişine bağımlılık 1997-1998 yıllarında kur kargaşasına yol açmıştır. İhracat gelirleri düşmüş ve sermaye çekilmiş, GSYİH 1990-1996 yılları arasında ortalama %8,5 yıllık büyüme oranına kıyasla önce 1997 yılında %1,4 ve ardından 1998 yılında oldukça büyük çapta %-10,5 oranında daralmıştır. 1997 yılı ortasındaki krize karşı grevden sonra yapısal reformlara öncelik verilmesi konusunda ortak karar alınmıştır. İzleyen durgunluk döneminde ekonomi, belirli oranda yeniden yapılanmaya zorlanmış, fakat 1999-2000 yıllarındaki sürekli toparlanma, reformlardaki azmin gevşemesine yol açmıştır. 2001 yılında ihracattaki talebin azalması ile yavaşlayan ekonomi, yönetimi tekrar yapısal reformlara ve özellikle eğitim, tarım teknoloji ve KOBİ'lere yatırım ihtiyacına odaklanmaya yöneltmiştir⁴⁴⁶.

2 Temmuz 1997'de Tayland'ın 1997'nin başından beri giderek yoğunlaşan spekülâtif baskılar nedeniyle ulusal para birimi bahtı dalgalanmaya bırakması ve daha sonra IMF'ye başvurmaya karar almasıyla kriz başlamıştır. Tayland Merkez Bankası'nın bu kararı açıklaması ile baht bir anda %15'in üzerinde değer kaybetmiştir. Kriz öncesi dönemde doların yen ve başlıca Avrupa para birimlerine karşı değerinin artması, krizin “infilak” unsurunu oluşturmuştur. Aslında 1995 yazından beri başlayan bu değerlenme, ülkenin ihracat alanında karşılaştığı güçlükleri daha da ağırlaştırarak

⁴⁴³ Özel, **Global Finansal Krizler**, s. 29.

⁴⁴⁴ Gökhan Karabulut, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Kriz Nedenleri**, İstanbul: Der Yayınları 328, 2002, s. 121.

⁴⁴⁵ Özel, **Global Finansal Krizler**, s. 31.

⁴⁴⁶ **Tayland Ülke Profili**, <http://kobi.mynet.com/pdf/Tayland.pdf> , s. 2. (20.07.2008).

Tayland parasının dolara bağlanması politikasını giderek daha az tahammül edilir hale getirmiştir. Tayland'da büyümenin ve ihracatın yavaşlaması, özellikle işgücü maliyetlerindeki yükselme nedeniyle endüstrinin rekabet gücünün azalmasına bağlı olarak şiddetlenmiştir. Nihayet yabancı yatırımcıların güveni, (gayrimenkul spekülasyonu, tahsil edilme imkanı kalmamış alacakların birikmesi vb nedenlerle desteklenen) bankacılık sektörünün gittikçe daha da zayıflaması nedeniyle düşmüştür. Tayland parasının dolar karşısında düşüş ihtimalinin giderek yükselmesi endişeleri giderek arttırmıştır. Oysa değer düşmesi büyük ölçüde dolar cinsinden yapılan ve ödeme imkanı kalmayan borçların yükünü ağırlaştırarak yalnızca bankacılık ve mali sistemi istikrarsızlığa sürüklemiştir⁴⁴⁷.

2 Temmuz 1997'de, Tayland hükümeti bahtı (13 yıldır sabit kur sistemi ile belirleniyordu) dalgalanmaya bırakmış ve 28 Temmuz 1997 tarihinde IMF'den yardım talep etmiştir. IMF'nin stand-by yardımı çerçevesinde otuzdört ay sürecek bir stabilizasyon programı Tayland hükümeti ile IMF arasında hazırlanmıştır. Program ana hatlarıyla şöyle hazırlanmıştı⁴⁴⁸: KDV oranı %7'den %10'a yükseltilerek bütçe gelirlerinin artırılması, harcamaların kısılarak (100 milyar baht), bütçenin GSYİH'nin %4'üne indirilmesi, büyümenin 1998 sonuna kadar, %3-4 aralığında tutulması, enflasyonun 1998 sonunda %8'i aşmaması, dalgalı kur sistemine geçilmesi benimsenmiştir. (IMF, Tayland hükümetine ihracattaki duraklama konusunda 1996'da bir ikazda bulunarak, esnek döviz kuruna geçmeyi önermiş ama hükümet sabit döviz kurunu yatırımcıları ülkeye çeken bir güvence saydığı için pek önemsememiştir⁴⁴⁹.)

Bankacılık sektöründe ticari banka mevduatları 2004 yılında %2,4 artış göstermiş fakat 2003 yılındaki %4,4'lük artışın altında kalmıştır. Ticari banka özel kredileri 2003 yılındaki %3,6 oranındaki artıştan 2004 yılında %6,8 oranına yükselmiştir. Kur ortalamaları 2003 yılında 40.27 baht=1 ABD doları ve 2004 yılında 42.53 baht=1 ABD doları olarak gerçekleşmiştir⁴⁵⁰.

Tayland bahtının Temmuz 1997'deki yüksek oranlı bir devalüasyonu ile başlayan kriz, gittikçe şiddetlenmiştir. Döviz kuru ve borsa çöküp, birçok mali kuruluş

⁴⁴⁷ Salih Öztürk, "Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi:1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım-2001 Şubat Türkiye Krizleri", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 10, Sayı:1, Yıl 2003, s. 173

⁴⁴⁸ Özel, **Global Finansal Krizler**, s. 33-34.

⁴⁴⁹ Krongkaew, s. 399.

⁴⁵⁰ **Tayland Ülke Profili**, s. 3.

kapanmıştır⁴⁵¹. Tayland ekonomisi 1997 krizinde %1,4, 1998 yılında ise %10,5 oranında küçülmüş, buna mukabil işsizlik oranları önemli oranda artmıştır. 1996 yılında 25,6 olan baht/dolar paritesi, 1997 sonunda 47,2 seviyesinde izlenmiş, 1998 sonunda ise 36,7'ye gerilemiştir. Tayland Merkez Bankası bahtı desteklemek için ise döviz rezervlerinin yarısını kaybetmiştir⁴⁵².

2.3. Latin Amerika Krizleri

Küreselleşme ile birlikte hızlanan finansal serbestleşmenin en olumsuz etkilerinin yaşandığı coğrafyalardan biri de Latin Amerika olmuştur. Başta Arjantin ve Brezilya olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesi finansal krizlerden ağır bir şekilde etkilenmiştir.

1980'li yılları başlarında Latin Amerika ülkelerinin finansal gelişmişlik seviyesi ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermekteydi. Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay gibi ülkelerde bankacılık sektörü önemli derecede dengesizlikler göstermesine rağmen, biraz daha gelişmiş durumdaydı⁴⁵³. Bu ülkelerde finansal baskı politikaları, faiz oranlarının kontrol edilmesi, kredi tesisinin devlet tarafından yapılması, menkul kıymetler borsalarının ve yeni mali kurumların kurulmasının engellenmesi, sermaye hareketlerine sınır getirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Finansal baskı politikaları Latin Amerika ülkelerinde finansal sektörün daralmasına yol açmıştır. Finansal sektörün büyüklüğünü ölçen para arzının (M2Y) GSYİH'ya oranı, 1980 öncesinde %40'ların altında seyretmiştir. GÜ'lerin oranları ile karşılaştırıldığında, bu oran oldukça düşük kalmaktadır⁴⁵⁴.

Bunların dışında, devlet tarafından nominal faiz oranlarının enflasyon oranının altında belirlenmesi reel faizlerin negatif olmasına yol açmıştır. Bu durum, verimli projelerin finanse edilmesini olumsuz etkilemiş ve Latin Amerika ülkelerinden sermaye kaçışlarına yol açmıştır. Ayrıca, formal finansal piyasanın dışında varlık gösteren informal bir mali sektör de oluşmuştur⁴⁵⁵.

⁴⁵¹ Lukas Menkoff ve Chodechai Suwanaporn, "10 Years after the Crisis: Thailand's Financial System Reform", **Fiscal Policy Office**, Discussion Paper 356, Thailand (January 2007), s. 5-6.

⁴⁵² Özel, **Global Finansal Krizler**, s. 35- 36.

⁴⁵³ Sebastian Edwards, **Crisis and Reform in Latin America From Despair to Hope**, The World Bank Publication, Washington D.C., 1995, s. 200.

⁴⁵⁴ Edwards, s. 204.

⁴⁵⁵ Dale W. Adams ve Claude D. Fichette, **Informal Finance Pays a Development**, Lyon University Press, France, 1994, s. 202.

1980'lerden 1990'lara kadar olan dönemde, özellikle 1982 borç krizinden sonra, Latin Amerika ülkeleri finansal sistemlerine derinlik kazandırma ve yatırımlarda verimliliği artırma amacını benimsemişler; bu amaca yönelik olarak da faiz oranlarının serbest bırakılması, kredi tahsis politikalarının terk edilmesi, mevduat munzam karşılık oranlarının düşürülmesi, yerli ve yabancı bankaların finansal sisteme girmelerini engelleyen yasaların kaldırılması ile etkin denetimi içeren mali reformlar yapılmıştır⁴⁵⁶.

Latin Amerika krizleri çerçevesinde Arjantin, Meksika, Şili ve Brezilya'da yaşanan finansal krizler incelenecek, bu krizlerin neden ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

2.3.1. 2001-2002 Arjantin Krizi

Latin Amerika ülkeleri arasında belki de en büyük ticari liberalleşme, vergi reformu, mali reform ve özelleştirme gerçekleştirmiş ülke Arjantin'dir. Arjantin kendisini uluslararası piyasalar tarafından muteber kabul ettirebilmek için çok büyük çaba harcamış, finansal piyasaları ikna edebilmek neredeyse en önemli hedefi olmuş ve 1990'lar boyunca Arjantin ekonomi politikasının en önemli aracı haline gelmiştir⁴⁵⁷.

Arjantin, 1985-1989 yılları arasında The Austral Planı'nı uygulamış, Carlos Menem yönetimi altında ilk kez (1989-1994) parasal istikrara ulaşmış ve büyümeyi harekete geçirmiştir. Arjantin'in 2001 yılı sonuna kadar uyguladığı ve 2001 krizinin koşullarını oluşturan iktisat politikaları uyarınca, 1991-1994 arasında temel reformlarda önemli düzenlemeler yapılmış, 1991 yılının başlarında kabul edilen konvertibilite kanunu ile, Konvertibilite (Cavallo) Programı uygulamaya konulmuştur⁴⁵⁸. Konvertibilite Programının temel unsurlarından biri olarak öncelikle peso ile ABD doları arasındaki parite sabitlenmiştir. Pesonun değerinin 1991'de 1 dolar=1 pesoya bağlanması ve "otomatik pilot"a para konulması kötü mali yönetimin bir asırdan beri rejim arayışı çabalarını da etkisiz hale getirmiştir⁴⁵⁹.

Arjantin peso'sunun dolara endeksli olması sonucu reel kur değerlenmeye başlamış ve dış ticaret dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Dış ticaret dengesinin

⁴⁵⁶ Bülent Güloğlu ve A.Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No. 27, (Ekim 2002), s. 6.

⁴⁵⁷ Dani Rodrik, "Trade Rout: Reform in Argentina, Take Two", **The New Republic**, 14 January 2002, s.2. <http://www.tnr.com/doc.mhtml?i=20020114&s=rodrik011402>, (12.06.2008).

⁴⁵⁸ Sebastian Edwards, "The Argentina Debt Crisis of 2001-2002: A Chronology and Some Key Policy Issues", **National Bureau of Economic Research**, (25 January 2002), s. 2.

⁴⁵⁹ Dani Rodrik, s. 2.

bozulması ekonomi üzerinde ciddi bir sorun yaratmamış olsa da, reel kurun sürekli değerlenmeye başlaması, 1991'den bu yana cari işlemler açığının oluşmasına neden olmuştur⁴⁶⁰. Para basımı uluslararası rezervlerdeki net değişime bağlanmıştır. Arjantin Merkez Bankası'nın kamuya kredi açması yasaklanmıştır. Mali disiplinin sağlanması ve sürdürülmesi kesin bir şekilde karara bağlanmıştır. IMF direktifleri doğrultusunda yapısal reformlar gerçekleştirilmiş ve özelleştirme çalışmalarına hız verilmiştir⁴⁶¹.

Bu dönemde Arjantin'de uzun yıllardan beri süregelen bir hiperenflasyon ortamı bulunmaktaydı. 1992-2001 dönemleri arasında enflasyon oranları da ortalama %4,4'dür. Bu nedenle programın öncelikli hedefi de, enflasyonla mücadele etmek ve parasal istikrarı sağlamak olarak belirlenmişti. Enflasyonist süreci kırmak için seçilen araç ise para kurulu sistemi olarak belirlenmişti⁴⁶². Ancak para kurulu sistemi sonuçta iflası getirmiştir. Çünkü konvertibilite planı sayesinde hükümet bütçe açıklarını yurtiçi ve uluslararası sermaye piyasalarını kullanarak çözmeyi hedeflemiş, ancak konvertibilite planının katı tutumu, ekonominin dış şoklara karşı savunmasız kalmasına neden olmuş ve 2001'deki krizde çok önemli bir rol oynamıştır⁴⁶³.

Gerçekten de Arjantin ekonomisinde uygulanan program, her para kurulu uygulaması gibi görece fiyat yapılarını bozmuştur. 1992-2001 döneminde Toptan Eşya Fiyatları ortalama yüzde 6,5 civarında artarken, nominal döviz kuru hiç değişmemiştir. Uygulanan para kurulu politikası 1999 yılına kadar Milli Gelirin reel olarak artmasına katkı yapmış olsa da, bağımsız para politikasına izin vermemesinden dolayı, bu dönemden itibaren ekonomiye zarar vermeye başlamıştır. 1999 ve 2000 yıllarında ABD dolarının diğer para birimleri karşısında değer kazanması, bu para birimine endekslenmiş olan peso'nun iyice değerlenmesine yol açmıştır⁴⁶⁴.

1992-2001 döneminde Arjantin'in GSYİH büyüme oranı ortalama %3,9 olup, sadece 1995 ve 1999'da büyüme oranları %-2,8 ve %3,1 olmuştur. Kamu kesimi de 1994-2001 yılları arasında sürekli açık vermiş ve ortalama %2,6 seviyesinde seyretmiştir. Aynı dönemde dış borçların toplamı %44 civarındadır. Bunun nedeni,

⁴⁶⁰ E.Alpan İnan, "Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi", **Bankacılık Dergisi**, Sayı 42, 2002, s. 59.

⁴⁶¹ Rodrik, s. 2.

⁴⁶² Edwards, **The Argentina Debt Crisis of 2001-2002: A Chronology and Some Key Policy Issues** s. 4.

⁴⁶³ Ziya Öniş, "Neoliberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF'yle Karşılaştırmalı Bir Bakış", **A.H.Köse, F.Şenses ve E.Yeldan (Drl.), İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar Oktar Türel'e Armağan** içinde, 2.Baskı, İstanbul:2003, s. 511, 515.

⁴⁶⁴ İnan, s. 59.

Arjantin'in kronik cari işlemler açığına sahip bir ülke olmasıdır⁴⁶⁵. Arjantin'in 2001 Eylül'ünde 140 milyar dolar borcu varken, rezervleri sadece 21 milyar dolar seviyesindeydi ve vadesi gelen borçları bile bu rezervlerden fazlaydı. Standart&Poor gibi kuruluşların ise, saygınlık notunu düşürmesi, 2001 yılı sonunda Arjantin'in IMF desteğini de kaybetmesine neden olarak, ülkeyi borçlarını vadesinde ödeyemez bir duruma düşürmüştür⁴⁶⁶.

Artan cari açığın yanında, 1991 – 2000 yılları arasında kamuda mali disiplinin de sağlanamaması kriz ortamını hazırlayan bir diğer neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Arjantin'de 1991 – 2001 yılları arasında kamunun bütçe açığı ile birlikte dış ticaret açığının ve cari açığın gerçekleşmesi finansman ihtiyacının artmasına ve artan finansman ihtiyacının da portföy yatırımlarıyla karşılanması, Arjantin ekonomisinin iç ve dış borç yükünün de artmasına neden olmuştur. 2000 ve 2001'de ekonomide yaşanan küçülme sonrasında Başkan De La Rua, devalüasyonun ekonomik ve politik risk içermesi dolayısıyla, pesoyu devalüe etmekten kaçınmıştır. Başkan De La Rua, bütçeyi dengelemek için vergi artışları yapmış, bunun yanında kamu harcamalarının da azaltılmasını istemiştir. Oysa, 1993-2001 döneminde finansman açığı hükümet harcamalarından ziyade 1998'in son çeyreğinde başlayan resesyon nedeniyle devletin gelirlerinde meydana gelen azalmadan ileri geldiği de söylenmektedir⁴⁶⁷.

2000 seçimlerinde hükümetin değişmesinden sonra yeni hükümet, IMF'den kötüleşen ekonomik koşullar için yardım talebinde bulunmuştur⁴⁶⁸. IMF ile 3 yıllık bir Stand-by anlaşması yapılmış ve bu kapsamda 14 Şubat 2000 tarihinde IMF'e bir niyet mektubu sunulmuştur. Niyet mektubunda, kamu maliyesinin düzeltilmesi ve iç borcun azaltılması, bankacılık kesimine yönelik denetim ve gözetim faaliyetlerinin artırılması ve istihdamın artırılarak ekonominin canlandırılması taahhüt edilmiştir. IMF'nin 11 milyar dolarlık finansal desteğini içeren program yeterli olmamış ve 30 Ağustos 2001 tarihli yeni bir niyet mektubu ile Arjantin IMF'den yeni bir üç yıllık Stand-by programı ve ek olarak yaklaşık 6 milyar dolar finansal kaynak istemiştir. Bu niyet mektubu 14 Şubat 2000 tarihli niyet mektubunun aksine ekonominin canlandırılması ile ilgili

⁴⁶⁵ Toprak, **Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz**, s. 886-887.

⁴⁶⁶ Kenan Bulutoğlu, **Yöresel ve Küresel Para Krizleri, Dünya Kazan Ben Kepçe**: 2, İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık, 2004, Bulutoğlu, s. 209.

⁴⁶⁷ Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel, **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye Deneyimleri**, 1.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 134, Ekonomi 9, Nisan 2006, s. 94.

⁴⁶⁸ Toprak, **Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz**, s. 887.

önlemler içermektedir. Yeni niyet mektubunda gerçekleştirilmesi taahhüt edilen ve/veya gerçekleştirilen önlemler şu şekildedir⁴⁶⁹:

- Pesonun eskisi gibi dolara değil, dolar ve eurodan oluşan bir sepete bağlanması öngörülmüştür. (Burada amaç dolar karşısında önemli ölçüde değer yitiren euronun sepete katılması ile küçük bir gizli devalüasyon gerçekleştirmektir.)
- Pesonun dolara karşı paritesiyle, dolar - euro sepetine karşı paritesi arasındaki fark kadar bir miktar ihracatçıya destek olarak ödenecek ve ithalatçıdan vergi olarak kesilecektir. Bu uygulama euro - dolar paritesi dolar aleyhine değişirse sona erdirilecektir.
- Yaklaşık 29,5 milyar dolarlık kamu tahvilinin takasa tabi tutularak vadelerinin 1-5 yıl arasında değişen sürelerle uzatılması sağlanmıştır. (Bu önlem, bankacılık sektörünün vade riskini önemli ölçüde artırmıştır. Likidite pozisyonu sağlam olan bankacılık sistemi bu riski göze alabilmiştir.)
- Bankacılık sistemi oldukça likit bir pozisyonda olmasına rağmen, gerek takasın yarattığı vade riski, gerekse hızlanan mevduat çekilişleri paralelinde vadeli mevduat için munzam karşılık oranları yüzde 21'den yüzde 20'ye çekilerek bankacılık sistemine yaklaşık olarak 1 milyar dolarlık bir imkan sağlanmıştır.
- Kamu maliyesiyle ilgili olarak,
 - Hane halkına yönelik vergi muafiyetleri genişletilmiştir.
 - Sosyal sigorta primlerindeki işveren payı (yüzde 16 civarında) ücretlere yansıtılmıştır.
 - Tarım ürünlerinde KDV oranı indirilmiştir.
 - Ulaşım ve iletişim hizmetlerinde KDV oranları yükseltilmiştir.

IMF, Arjantin'e Mart 2000, Ocak 2001, Eylül 2001 ve Ocak 2003'de toplam 38 milyar dolar borç vermiştir. Bu borçlar ile Arjantin, Meksika krizinden bu yana IMF'den en yüksek borçlanmasını gerçekleştirmiştir. Bu program, aynı zamanda DB, ABD hazinesi ve uluslararası finans kuruluşları tarafından da desteklenmiştir. Bu yardım, emeklilik yaşının arttırılması, merkezi ve yerel yönetim harcamalarının kısılması (3 milyar dolarlık kesinti öngörülmüş) ve sıkı maliye politikası şartlarına bağlanmıştır. Yeni programda öngörülen tedbirlerin amacı; devlet harcamalarını

⁴⁶⁹ İnan, s. 60-61.

sınırlandırmak, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığını ile mal kaçakçılığını azaltmaktır⁴⁷⁰.

Arjantin ekonomisi, 1990'ların sonunda büyüme sinyalleri vermiş, 1999'un üçüncü çeyreğinde %5,1 büyümekteyken, 2000'in birinci çeyreğinde ancak %0,2 büyüebilmiştir⁴⁷¹. 2001 yılı sonuna kadar yaklaşık on yıl sürdürülen bu programın uygulandığı ilk yıllarda olumlu gelişmelerin yaşandığı Arjantin ekonomisinde, daha sonraları para kurulu uygulaması nedeniyle etkin bir para politikası yürütülemedi. Sonuç olarak, ekonomik büyüme sağlanamamış ve son yıllarda üst üste üç yıl daralma görülmüştür. Bu durum vergi gelirlerini düşmesine ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Vergi gelirleri gerilerken kamu harcamalarının aynı oranda azalmasının mümkün olmaması nedeniyle bütçe açığı büyümeye başlamıştır⁴⁷². Arjantin'in vergi yükü oranları, mukayese edildiğinde Brezilya ve Şili'ye göre daha düşüktür. Vergi yükü oranları Brezilya'da %15,3, Şili'de %17,4 iken Arjantin'de %14,2'dir. Bütçe açığın finansmanı için iç ve dış borçlanmanın artırılması yoluna gidilmiştir⁴⁷³.

Uygulanan tüm bu önlemler yeterli olmamış ve Kasım 2001 ile Şubat 2002 arasındaki dönemde, ekonomik kriz çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Başta yüksek işsizliğin yarattığı toplumsal gerilim, yağmalamaların gerçekleşmesine ve şiddet eylemlerine neden olmuştur. Sonunda, 24 Aralık 2001 tarihinde moratoryum ilan edilmek zorunda kalınmıştır. Bu derin ekonomik kriz, doğal olarak siyasi hayatı da olumsuz etkilemiş ve iki hafta içinde dört ayrı hükümetin kurulmasına neden olmuştur⁴⁷⁴.

Arjantin'in 1990'larda uyguladığı bu politikalar aslında neoliberal ekonomistlerin savundukları standartlara dünya çapında örnek teşkil etmektedir⁴⁷⁵. 2001 yılı sonlarında Arjantin'de yaşanan finansal kriz, günümüz iktisatçılarına çok önemli mesajlar vermiştir⁴⁷⁶. Arjantin krizinden çıkartılan ders, GÜ'lerden herhangi birinde başarıya ulaşmış bir politikanın GOÜ'lerde ciddi bir başarısızlıkla sonuçlanabileceğidir. Yapısal reformların başarıyla gerçekleştirilmesi Arjantin için yeterli olmamış ve artık

⁴⁷⁰ Toprak, **Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz**, s. 887.

⁴⁷¹ Jim Saxton (R-NJ) ve Vice Chairman, "Argentina's Economic Crisis: Causes and Cures", **Joint Economic Committee United States Congress**, (June 2003), s. 8-9.

⁴⁷² İnan, s. 59.

⁴⁷³ Toprak, **Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz**, s. 887.

⁴⁷⁴ İnan, s. 58.

⁴⁷⁵ Öniş, s. 506.

⁴⁷⁶ Rodrik, s. 2.

yapısal reformların tek başına başarıya götüremeyeceği ortaya çıkmıştır⁴⁷⁷. 2001-2002 yılındaki Arjantin borç krizinin arka planında, kalıcı istikrar programı (enflasyon, kötü yönetim vb) ve gerekli kurumsal altyapıyı oluşturmadan küreselleşmeye geçilmesi olduğu ifade edilmektedir. Joseph Stiglitz, Arjantin'in çöküşünün aslında tarihte büyük bir eksikliği de ortaya çıkardığını, "paraşütle atlamada, sadece IMF'nin ipiyle idare etmek olduğunu" ve milyarlarca doların çarçur edildiğini ve yardım için gönderilen bu paraların ekonomileri kurtarmakta başarısız olduğunu söylemiştir. Bazı ekonomistler ise IMF destekli neoliberal politikaların yarattığı büyüme dinamiklerinin oldukça istikrarsız ve kırılgan bir yapı sergilemeye yol açtığını⁴⁷⁸ savunmuşlardır. Bir kısım yazarlar da Arjantin'in israfçı ve dengesiz harcamalarından dolayı ülkenin kendisini kusurlu bulmuştur. Arjantin eyaletlerine tanınan geniş mali özerkliklerin kamu açığının büyümesine sebep olduğu ifade edilmektedir. Merkezi hükümet, kendi bütçesini kontrol edebilse dahi, eyalet hükümetlerinin harcamalarını her zaman kontrol edememiş ve kamu maliyesi disiplininin sağlanması mümkün olmamıştır. Ayrıca, cari işlemler açığının, kısa vadeli sermaye hareketleriyle kapatılması da kriz ortamını yaratan en önemli etkenlerden birini ortaya çıkarmıştır⁴⁷⁹.

Tüm bunların ötesinde, Arjantin'in problemleri 1980'lerde aşırı enflasyonla başlamış, 1997 Doğu Asya krizi ise ilk şoku getirmiştir. Kısmen IMF'nin kötü yönetiminden dolayı da bu kriz, küresel bir finansal krize dönüşmüştür. Bütün gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü üzere, faiz oranlarını yükseltme fikri Arjantin tarafından da kabul görmüştür. Arjantin döviz kuru sistemini kendi başına toparlamış olmakla beraber, bunun için, çift basamaklı işsizlik rakamlarını görmek gibi ağır bir bedel de ödemiştir. Yüksek faiz oranları çok geçmeden ülke ekonomisi için yeni ve daha ağır bir yük getirmiştir⁴⁸⁰.

2.3.2. Meksika Krizi

1950'lerin ortasından 1970'lere kadar Meksika, finansal istikrar ve büyümenin kusursuz bir örneğini olmuştur. Döviz kuru dolara karşı sabit, konvertibilite sınırsız, enflasyon ılımlı ve kişi başına düşen GSMH'nin büyüme oranı yüksektir⁴⁸¹. Ancak

⁴⁷⁷ İnan, s. 58.

⁴⁷⁸ Öniş, s. 506.

⁴⁷⁹ İnan, s. 59.

⁴⁸⁰ Joseph E. Stiglitz, "Lessons From Argentina's Debacle", Global Policy Reform, 10 January 2002, s. 1. <http://www.globalpolicy.org/soecon/bwi-wto/critics/2002/0110stiglitz.htm>, (02.02.2008)

⁴⁸¹ Rudriger Dornbusch ve Alajandro Werner, "Mexico: Stabilization, Reform, and No Growth", **Brookings Papers on Economic Activity**, Issue 1, (1994), s. 256.

Meksika, 1970'lerden itibaren 1976, 1982 ve 1994 yılları olmak üzere ekonomik anlamda üç büyük kriz geçirmiştir⁴⁸².

1980 ve 1990 yıllarındaki Latin Amerika krizlerinden farklı olarak, 1994-1995 yıllarındaki Meksika ve 1997-1998 yıllarındaki Güneydoğu Asya krizleri makroekonomik istikrarın nispeten sağlandığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Her iki krizde ülkenin ekonomik durumu, gelişmekte olan birçok ülkeye örnek teşkil edebilecek kadar sağlam gözükmekteydi. Bir başka deyişle bahsi geçen bu ülkelerde, diğer ülkelerde görülen devasa bütçe açıkları mevcut değildi ve enflasyon oranı da düşüktü⁴⁸³.

Tablo.2.3.'de Meksika'nın göstergeleri diğer veri ülkelerden çok kötü olmamakla beraber, bu ülkelerden hiçbiri, Meksika kadar ciddi bir kriz yaşamamıştır.

Tablo 2.3.

Seçilmiş Ülkeler İçin Borç/GSYİH Oranı

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994
Meksika	55,2	45,8	35,1	35	37,4
Belçika	130,7	132,6	134,4	141,3	140,1
Fransa	40,4	41,1	45,6	52,9	56,8
Almanya	43,4	42,7	47,3	51,8	54,6
Yunanistan	77,7	81,7	88,6	117,1	119,8
İtalya	100,5	103,9	111,4	120,2	122,6
İspanya	48,7	49,9	53	59,4	63,5

Kaynak: IMF, **World Economic Outlook**, Washington D.C. Organization for Economic Co-Operation and Development, May 1995.

Meksika'da uygulanan ekonomik politikalara bakıldığında istikrarsız bir mali politika izlediği göze çarpar. İlk olarak 1980'de, 1970'ler boyunca geniş bütçe açıkları yaşadığını ortaya konmuş, 1982'de ise yakın tarih içindeki en yüksek bütçe açığı (GSMH'nin %16'sı) kayıtlara geçmiştir. 1982'de borç krizi patlak verince, yeniden yapılan makroekonomik düzenlemelere istinaden ortodoks programın uygulanmasından vazgeçilerek başarı sağlanmış, bunu takiben bazı heterodoks ekonomik programlarla bütün sektördeki fiyatların kontrolü sağlanmıştır. Bu program ayarlamaları güçlü mali takviyeleri içermektedir. O zamandan beri Meksika'nın maliye politikasında tedbirli bir

⁴⁸² Karabulut, s. 111-112.

⁴⁸³ Güloğlu ve Altunoğlu, s. 8.

seyir gözlenmiştir⁴⁸⁴. Meksika, 1980'li yılların ortalarında kamu maliyesini islah etmiş ve bunu özelleştirme ve büyük çapta finansal reformlar izlemiştir. Aynı zamanda, dış borçlarını yeniden yapılandırmış ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı (NAFTA) imzalayarak, dış ticaretini serbestleştirme yönünde önemli mesafeler kaydetmiştir⁴⁸⁵. Aralık 1987'de Carlos Salinas başkanlığındaki hükümetin uyguladığı köklü istikrar programı ile bu olumlu süreç sürdürülmüştür. Carlos Salinas başkanlığındaki hükümetin almış olduğu önlemler içinde, belki de programın en önemli araçlarından birisi, %159 seviyesinde olan enflasyonu aşağıya çekmek için, döviz kuru tabanlı istikrar programı (döviz kurunu sürünen sabit kur yöntemi ile baskılanması) uygulamasıdır ve bunun için de tüm kesimlerin desteğini almasıdır. İkincisi ise gerekli olan yapısal reformları hızlı bir şekilde gerçekleştirmektir⁴⁸⁶.

1990'lı yılların başlarında, iki yıl gibi kısa bir sürede, 1982 yılında kamulaştırılan 18 kamu bankasını özelleştirmiştir. Bunların yanında, diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Meksika'da da faiz oranları serbest bırakılmış, kredi sınırlamaları ve bankaların kasalarında likit tutma zorunluluğu kaldırılmıştır. Bu uygulamalar, başlangıçta on yıldan uzun bir zamandır çok düşük büyüme oranına ve yüksek enflasyona sahip olan Meksika ekonomisinin canlanmasını sağlamıştır. Gerçekten de 1989-1994 yılları arasında, GSYİH sabit fiyatlarla yılda ortalama %4 büyümüş ve 1993 yılı sonunda enflasyon oranı yirmi yıldan beri ilk kez %10'un altına inmiştir. Bu istikrarlı büyüme, Meksika'nın o güne kadar görmediği kadar çok yabancı sermaye çekmesini sağlamıştır. Ancak, hızlı sermaye hareketleri toplam talebin aşırı derecede artmasına, hisse senetlerinin ve gayrimenkul fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur⁴⁸⁷.

Meksika, 1994'e geldiğinde ekonomi yazınında "tekila krizi" olarak da anılan yeni bir kriz daha yaşadı. Meksika'da 1994 krizi öncesi yaşanan ekonomik duruma bakıldığında ise; ithalatın 1988-1994 yılları arasında %300 arttığı ve krizin gerçekleştiği 1994 yılında, aylık ortalama ithalat seviyesinin 1,5 milyon dolar olduğu görülür. Aynı şekilde 1993-1994 yılları arasında, kısa vadeli kamusal borçlar ile döviz rezervlerinin dengesi değişmiş ve kısa vadeli borçlar, döviz rezerv toplamını geçmiştir. Özellikle

⁴⁸⁴ Rogelio Arellano Cadena ve Fausto Hernandez Trillo, "Challenges of Mexican Fiscal Policy", Luiz de Mello (Ed.), **Challenges to Fiscal Adjustment in Latin America: The Case of Argentina, Brazil, Chile and Mexico** içinde, OECD, (2006), s. 135.

⁴⁸⁵ Güloğlu ve Altunoğlu, s. 9.

⁴⁸⁶ Karabulut, s. 111-112.

⁴⁸⁷ Güloğlu ve Altunoğlu, s. 9.

M2'nin dolar değeri ile döviz rezervleri arasındaki farkın toplamını geçmiştir. Özellikle M2'nin dolar değeri ile döviz rezervleri arasındaki farkın artması da spekülasyon riskini artırırken, döviz kuru politikasının uzun süre daha sürdürülmesini olanaksız kılmıştır. 1990-1994 yılları arasında endüstriyel üretim artışı ise düşük (%12) seviyelerde kalmıştır. Bu düşük oranda artışın temel sebebi, ülkeye gelen yabancı yatırımların doğrudan yabancı yatırımlardan ziyade portföy yatırımları olmasıdır. Ayrıca ülkeye gelen doğrudan yatırımlar, bürokratik engeller nedeniyle yeni tesis kurmaktansa, var olan tesisleri alma yolunu seçmişlerdir⁴⁸⁸. Meksika'yı krize götüren temel faktör, ticari bankaların kamulaştırılmasıdır. Bu durum, bankaları zayıflatmış, özelleştirme ve kredi genişlemesi için kırılmalı bir yapı arz edilmiştir. Bununla birlikte, Meksika'nın 1994 sonundaki açık pozisyonunu şu faktörler ortaya koymaktadır⁴⁸⁹:

1. yarı sabit döviz kuru oranı
2. cari hesap açıkları büyük kredi genişlemesinden kaynaklanmış olup iddia edildiği gibi döviz kurunun aşırı değerlenmesinden kaynaklanmaması
3. ABD faiz oranlarında önemli artış
4. 1994 boyunca süren politik nedenler

Mishkin'e göre de 1994 yılında yaşanan krizin nedeni, geri ödenmeyen krediler nedeniyle bozulan banka bilançolarıdır. Bu durumun arka planında finansal regülasyon vardır. Krizin bir diğer nedeni olarak da ABD'nin Şubat 1994'den itibaren faizlerini yükseltmesinin Meksika'daki faiz oranları açısından yukarı yönde baskı yaratması ve bu durumun da asimetrik enformasyonu artırarak krizin gelişimini hızlandırmasıdır. Bu duruma Francisco'nun da belirttiği politik nedenler de (Salinas hakkındaki yolsuzluk, Başkanlık seçimlerinin adayını Luis Colsio'nun suikaste kurban gitmesi vb) eklendiğinde sonuç kaçınılmaz olmuştur⁴⁹⁰. Hükümet 20 Aralık 1994 tarihinde ulusal para birimi peso'yu devalüe etmiştir. Bunun sonucunda, ulusal faiz oranları çok fazla artmış, ekonomik faaliyetler de parasal krizi izleyen gelişmeler nedeniyle oldukça daralmıştır. Meksika hükümetinin piyasayı kurtarmaya yönelik düzenlemeleri ise yardım olarak

⁴⁸⁸ Karabulut, s. 112-114.

⁴⁸⁹ Francisco Gil-Diaz, "The Origin of Mexico's 1994 Financial Crisis", *Cato Journal*, Vol. 17, No. 3 (Winter 1998), s. 311-312.

⁴⁹⁰ Karabulut, s. 115-116.

algılanmıştır. 1995 sonlarında banka aktiflerinin neredeyse %80'i değişik şekillerdeki devlet desteklerinden oluşmuştur⁴⁹¹.

Tablo.2.3.'de hazırlanmış olan mukayeseli tabloda cari işlemler dengesi (GSYİH'nın yüzdesi olarak) verilmiştir.

Tablo 2.4.

Cari İşlemler Dengesi (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Meksika	-6,7	-5,8	-7			
G.Kore				-2	-4,9	-2,8
Endonezya				-3,3	-3,3	-2,9
Malezya				-10	-4,9	-5,8
Filipinler				-4,4	-4,7	-4,5
Tayland				-8	-7,9	-3,9

Kaynak: IMF, *International Financial Statistics*, (1998)

Sonuçta cari işlemler açığı hızla artmış ve yatırımcılar bu açığın uzun süre sürdürülemeyeceği hissine kapılmışlardır. Bunların dışında, özel sektöre açılan kredilerin hızla artması, (Tablo 2.4), çıpaya dayalı döviz kuru politikasının devam ettirilmesi, uluslararası faiz oranlarının, özellikle ABD'deki faiz oranlarının yükselmesi, politik cinayetlerden dolayı oluşan belirsizlikler gibi faktörler, Meksika ekonomisine olan güveni oldukça azaltmıştır. Özel sektöre açılan kredilerdeki artışlar, bankacılık sisteminde düzenleme ve denetlemenin etkin olmadığı bir durumda ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bankalar açıkları kredilerin kullanım alanlarını kontrol edebilecek bir mekanizmayı kendi bünyelerinde bulundurmamaktaydılar.

Tablo.2.5.

Özel sektöre açılan krediler (GSYİH'nın yüzdesi olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Meksika	20,6	26,5	33,2	37,3	46,3	35	16,2	12,7
Güney								
Kore	56,8	56,8	56,8	57,9	60,6	60,8	65,7	73,9
Endonezya	50,6	50,7	47,9	40,5	52,6	53,7	55,8	61,1
Malezya	71,4	76,9	75	75,8	77,5	87,1	93,6	107,1
Filipinler	19,3	17,8	20,6	26,4	29,2	37,5	48,6	55,9
Tayland	64,3	67,7	72,9	79,9	91,7	84,2	84,3	116,3

Kaynak: IMF, *International Financial Statistics*, (1998).

⁴⁹¹ Muhammet Akdiş, *Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul: Beta, Yayın No:983, İşletme –Ekonomi Dizisi:108, Haziran 2000, s. 62.

Bu olumsuzluklar karşısında Meksika, krizden kurtulmak amacıyla ABD'den yardım istemiştir. Başkan Clinton, Ocak 1995'de, ABD hazinesinden kendi kararı ile kullanabileceği Kambiyo Fonu'ndan 20 milyar dolar, IMF'den 18 milyar dolar, Uluslararası Ödemeler Bankası'ndan ve diğer kaynaklardan 12 milyar dolar olmak üzere, toplamda 50 milyar dolarlık bir yardım paketi açıklamıştır. Bu yardımlar sonucunda Meksika ekonomisi, 2 yıl içinde tekrar büyümeye başlamıştır. Meksika krizinden sonra hükümet, düşük gelirlileri krizin etkisinden korumak amacıyla asgari ücreti %10 oranında arttırmış, gelir vergisinde indirimi asgari ücretin dört katına kadar çıkarmış, işsizlik için sağlık yardımlarını iki aydan altı aya çıkarmıştır⁴⁹².

Pek çok GOÜ'de olduğu gibi, 1998 yılı Meksika için de zor bir yıl olmuştur. 1997'nin sonunda petrol fiyatlarındaki ciddi seviyelerde düşüş yıllık cari bütçe açıklarının üç kat artmasına yol açmış ve bu duruma dünya çapında yaşanan olumsuzluklar da eklenince (Asya ve Rusya'da yaşanan kriz), Eylül 1998'de Meksika, faiz oranlarını ikiye katlayarak %40'a yükseltmiştir. Bu duruma peso'nun devalüasyonu da eşlik etmiştir. Bununla birlikte, Meksika'nın bütçe açıkları nispi olarak düşük kalmış ve peso istikrara kavuşmuştur. Faiz oranları düşmüş ve hükümet yeterli miktarda döviz rezervine ulaşmıştır. Meksika ekonomisi, göreceli olarak diğer gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinden daha dayanıklı olmasına rağmen, 1999 ve 2000 yıllarında ekonomik görünüm çok da parlak değildi. Dünyanın pek çok ülkesinde devam eden ekonomik sorunlar, Meksika'da da petrol fiyatlarının azalmasına ve finansal piyasaların daralmasına yol açmıştır. Meksika parasının değerini korumak için bütçe açıklarını azaltması ve yabancı sermayeyi çekmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bu iki taraflı istek, petrol gelirleri üzerindeki bağımlılığı azaltarak, Meksika hükümetini gelirleri daha yüksek vergilerde azaltmaya ve vergi teşviklerini azaltıp kaçakları kapatmaya yöneltmiştir⁴⁹³.

2.3.3. Şili Krizi

Şili, ekonomisi birkaç maden ihracatına bağlı olan küçük bir ülkedir. Bakır ve nitrat madenleri ekonomide önemli bir yer tutmakta, bunların ihracatından elde edilen gelir, döviz ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Bu nedenle, dünya bakır fiyatlarında yaşanan değişimler ekonomisinde büyük dalgalanmalara neden olmaktadır.

⁴⁹² Bulutoğlu, **Yöresel ve Küresel Para Krizleri, Dünya Kazan Ben Kepçe:2**, s. 219-220.

⁴⁹³ Manuel Solana ve S.Michael Yoon, "Mexico Fights Crisis with Tax Rises", **International Tax Review**, Vol. 10, Iss. 1, Londra, (Dec 1998/Jan 1999), s. 9.

Uzun yıllar ithal ikameci büyüme stratejisiyle bu etkilerden korunmaya çalışmıştır. Ekonomi yönetiminde yaşanan radikal değişim ve politik çekişmeler nedeniyle ağır ekonomik faturalar ödemiştir. Diğer ülkelerin tersine Şili’de yüksek kronik enflasyon 1980’li yıllarda değil, 1972-1977 döneminde yaşanmış olması radikal politik dönüşümler ve uygulanan popülist politikalarla yakından ilgilidir⁴⁹⁴.

1970 yılındaki seçimlerle başa gelen Allende, sol ve orta sol koalisyonu ile sosyalist bir siyaset izlemiş ve bakır madenleri, sanayi kuruluşları, bankalar vb devletleştirilmiştir. Yeniden bir dağıtım yapmak amacıyla önce nominal ücretler arttırılmış, daha sonra kamu harcamaları arttırılmış, kamu işletmelerine pek çok işçi alınarak işsizlik azaltılmış, fiyatlar kontrol edilmiş ve sabit kur rejimi uygulanmıştır. Reel ücretlerin artmasıyla talebin ve dolayısıyla üretimin artması hedeflenmiştir. 1973’deki seçimleri de aynı parti kazanmış, ancak yüksek ücretler, düşük üretkenlik, gizli işsizlik, vergi gelirlerinin azalması sonucu kamu açıklarının %30’lara yükselmesi ile mal, ticaret ve işgücü piyasalarında ciddi bozulmalar yaşanmıştır. Bu bozulmalara bağlı olarak enflasyon %700’lere yükselmiştir⁴⁹⁵.

1973 yılında askeri hükümetin yönetime el koymasıyla çok sıkı Ortodoks istikrar programı ve yapısal reformlar uygulanmaya başlanmıştır. Allende döneminde yapılanın tersine, kamulaştırılan işletmelerin 500’den fazlası tekrar özelleştirilmiş, fiyatlar yeniden düzenlenmiş, sübvansiyonlar kaldırılmış, tarifeler indirilmiş, kamu harcamaları azaltılmış ve bütçe açığını kapatmak için ciddi bir vergi reformu uygulamaya konulmuştur. Enflasyonun parasal genişlemeden kaynaklandığı teşhisi konmuş ve para arzı kontrol edilmiştir⁴⁹⁶.

1970’li yılların ortalarına kadar Şili’nin alışıl gelmiş şekilde uyguladığı sermaye kontrolleri devam etmiştir. Bu dönemde politikacılar açık piyasa işlemlerine geçmeyi tercih etmişlerdir. Ancak, kısa dönemde yaşanabilecek şoklara karşı kısa vadeli sermaye akımlarını daha maliyetli, uzun vadeli yatırımları ise daha cazip hale getiren bir politika izlenmeye çalışılmıştır⁴⁹⁷. Ardından, önceden belirlenmiş dalgalı kur sistemine geçilmiş, devalüasyon oranı, yurtiçi ve yurtdışı enflasyon oranları arasındaki farkın altında

⁴⁹⁴ Cristian Moran, “Economic Stabilization and Structural Transformation: Lessons from the Chilean Experience, 1973-87”, **World Development**, Vol.17, No.4, 1989, s. 492.

⁴⁹⁵ Seçilmiş Ülke Örnekleri, Bölüm 2, s. 39.

<http://www.ekutup.dtp.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra3.pdf> (25.04.2008)

⁴⁹⁶ Moran, s. 492.

⁴⁹⁷ Manual Agosin, and Ricardo EFrench-Davis, “Managing Capital Inflows in Chile”, **Papers of Discussion**, United Nations, July 1998, s.1-46, s. 4.

tutulmuştur. 1979 yılında ise sabit kur sistemine geçilerek enflasyonun düşürülmesi hedeflenmiştir. Ücretlerin yasal olarak enflasyona endekslenmesi ve hatta 1979 yılında bunun %100'e sabitlenmesi nedeniyle fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur) birliktelik sağlanamamış, böylece enflasyonun düşüşü dört beş yıl almıştır. 1970'li yılların ikinci yarısında kamu sektörünün ekonomik aktivitelere müdahalesini en aza indirmek ve hükümetin rolünü yeniden belirlemek amacıyla yapılan reformlar, uluslararası ticaretin ve sermaye girişlerinin serbestleştirilmesi yolunda atılan adımlar, Şili'yi 1980-1981 döneminde yarı-açık, serbest piyasa mekanizması işleten, 500 kamu işletmesinden sadece 25 tanesinin özelleştirilmediği ve sermaye hareketlerinin kısmen serbestleştiği bir konuma getirmiştir. Ancak, enflasyonun kontrol altına alınamamasına rağmen işsizlik oranlarının %20 seviyesine çıkması ve ekonomik daralmanın ciddi boyutlara ulaşması, 1982 yılında enflasyondan kaynaklanan yeni bir krizin daha patlak vermesine neden olmuştur. Sermaye hareketleri üzerinde kontrollerin kaldırılması ile 1977-1979 döneminde artan sermaye hareketleri, yurt içi mal talebindeki artışı karşılamayı kolaylaştırmış ve rezervler artmıştır. 1979-1982 döneminde sabit kur politikası uygulandığından reel kur değerlenmiş, değerli kur ithalatın artmasına ve ihracatın azalmasına yol açmış ve dış ticaret dengesi bozulmaya başlamıştır. Bütçe fazlası, sabit kur, sıkı para politikası ve ücretlerin geriye dönük endekslenmesi sonucu enflasyon düşük tutulmuş, fakat reel ücretler artmaya başlamıştır. 1981 yılında dünya bakır fiyatlarının %10 oranında düşmesi, Şili'nin ihracat gelirlerinde yaklaşık olarak 300 milyon dolarlık kayba uğramasına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında zamanında önlem alınmaması, ekonomik daralmayı beraberinde getirmiştir. MB'nın sermaye girişlerini sterilize etmeye çalışması faiz oranlarının artmasına yol açmıştır. Diğer Latin Amerika ülkelerinde yaşanan finansal problemlerin etkisi, aşırı değerli kur politikası ve devalüasyon beklentileri sonucu 1981 yılı sonunda finansal kriz başlamıştır⁴⁹⁸.

Şili 1982 krizi belli başlı makro ekonomik ve finansal nedenlere dayanmaktadır. Bunlar, aşırı değerli kur politikası, aşağıya doğru ücret katılıkları, çok hızlı bir liberalizasyon süreci, sanayi henüz hazır değilken gümrüklerin indirilmesi ve gerekli altyapı koşulları hazırlanmadan sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gibi genelde reel sektörü zayıf düşüren ve bankaları dolaylı yoldan etkileyen nedenlerdir. Bu temel nedenler, sanayinin rekabet gücünü azaltarak iflasları körüklemiştir. Bu durum da bankacılık sisteminin reel sektöre açtığı kredilerde soruna yol açmıştır. Bir diğer

⁴⁹⁸ Seçilmiş Ülke Örnekleri, s. 40.

makroekonomik neden ise 1977-1981 yılları arasındaki çok hızlı büyüme eğiliminin (reel değerler itibarıyla yılda ortalama %7,9) hisse senedi ve emlak piyasasında oluşturduğu spekülasyon şifkinliktir. Bu şifkinlik kriz yıllarında hisse ve emlak spekülasyonlarına büyük zararlar vererek gerilemiştir. 1980'lerin sonlarına doğru ise özel sektör yatırımları Latin Amerika'ya dönmeye başlamıştır ki, Şili geri dönen bu akımların en çok tercih ettiği ülkelerin başında geliyordu⁴⁹⁹.

Gerçekten de Şili iyi kontrol edilen bir bankacılık sektörden yoksundu. Ayrıca bu sektörde kredilerin ağırlığı üç büyük bankada toplanmaktaydı. Ancak, 1980'lerde vadesi dolan kredilerdeki azalma dolayısıyla belli bir düzelme yaşanmış, ancak Güneydoğu Asya krizinin patlak vermesiyle, olumsuz küresel süreçten Şili de etkilenmiştir⁵⁰⁰.

Krizin finansal sektörden kaynaklanan en önemli nedeni ise yeterli kamu denetimi olmadan finansal serbestleşmedir. Denetimsiz finansal serbestleşmenin iki sonucu olmuştur⁵⁰¹:

- Hızla özelleştirilen bankaların kamunun rutin kontrol ve gözetim mekanizmalarına dahi aldırış etmemeye başlaması
- Banka dışı finans kurumlarının -ki bankalar kadar bile gözetim ve denetime tabi değildiler- sayısının finansal aracılık talebindeki artışa bağlı olarak çok hızlı bir şekilde artması

Ayrıca, bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın yüksek olması, yüksek faiz hadleri, yoğun dış kredi kullanımı ve azalan denetim ve gözetime bağlı olarak ortaya çıkan "ahlaki risk" diğer önemli nedenler olarak sıralanabilir⁵⁰².

Sabit kur sisteminin çökmesiyle, 1982 yılında %15 oranında bir devalüasyon yapılmış ve kur dalgalanmaya bırakılmış, daha sonra da kontrollü ve yavaş ilerleyen kur

⁴⁹⁹ Agosin ve EFrench-Davis, s. 3.

⁵⁰⁰ Ross Levine, "Bank Concentration: Chile and International Comparisons", **Central Bank of Chile Working Papers**, No. 62, 2000, s. 12.

⁵⁰¹ **The Economist Intelligence Unit Country Report**, December 2004. <http://www.un.org.np/uploads/reports/EIU/2005/Chile-September-05.pdf> (25.04.2008).

⁵⁰² Aydın, Erdönmez ve İnan, s. 35.

(crawling peg) uygulamasına geçilmiştir. Ülkeden sermaye çıkışları başlamış, bazı bankalar batmış ve hükümet iki büyük ticari bankaya el koymak zorunda kalmıştır⁵⁰³.

1982-1983 döneminde sermaye çıkışları, dış borç ana para ve faiz ödemeleri nedeniyle ödemeler dengesi krizine girilmiş ancak Şili'nin dış borç kompozisyonu, aynı dönemde dış borç krizi yaşayan diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı gelişmiştir. Örneğin, Arjantin'de toplam dış borcun çoğu kamu sektörünün borcu iken, Şili'de 1976-1982 dönemindeki 9.6 milyar dolarlık dış borcun 6.8 milyar doları (yaklaşık %71'i) özel sektör tarafından kullanılmıştır. 1984 ve 1985 yıllarında yapılan devalüasyondan sonra enflasyon artışı kur artışının üzerinde seyretmiştir. Ücret endekslemenin kaldırılması sonucu reel ücretler düşmüştür. Düşük reel ücretlerin işsizliği azaltma yönündeki etkisinin işlememesine, işsizliğin artmasına rağmen verimlilik artışından kaynaklanan üretim artışı sağlanmıştır⁵⁰⁴.

1986-1989 döneminde Şili ekonomisi %6 üzerinde büyük performan göstermiştir. Sıkı para politikasının da etkisiyle aynı dönemde enflasyon %20'nin altında tutulmuştur. Cari işlemler dengesi iyileşmiş, işsizlik azalmıştır. Bu başarılı geçiş döneminin diğer ülkelere göre kısmen daha kısa sürede gerçekleşmesinin nedeni, yapısal dönüşüm reformlarının çoğunun önceden yapılmış olmasıdır. 1995-1999 döneminde GSYİH, yılda ortalama %5,5'lik bir büyüme oranı yakalamışken, Asya Krizi, birçok balık türünün ülkeyi terk etmesine neden olan El Nino kasırgası ve uluslararası bakır fiyatlarındaki düşmeler de eklenince GSYİH'daki büyüme 1998 yılında %3,4, 1999 yılında ise %1,1 oranında azalmıştır. Bu olumsuz faktörler, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası tarafından alınan ve bütçe harcamalarında önemli azaltmayı da kapsayan katı önlemler politikası takip edilmiş, 1990 yılındaki %27,3'lük enflasyon kademeli olarak azaltılmaya çalışılmıştır. Şili, istikrar sürecinde yapısal reformları diğer Latin Amerika ülkelerine göre daha önce tamamlayan ve diğer ülkelere örnek olarak, 1982 yılındaki krizden beri ekonomik istikrarını sürdürmektedir. 2000 yılında GSYİH oranı 71 milyar dolar ve kişi başı milli gelir 4.640 dolar olmuştur. 1995-1996 yılları arasında mal ve hizmet ihracatı yıllık %9, sabit sermaye yatırımları %5,8 oranında artmıştır⁵⁰⁵.

⁵⁰³ The Economist Intelligence Unit Country Report, 2004.

⁵⁰⁴ Seçilmiş Ülke Örnekleri, s. 43.

⁵⁰⁵ The Economist Intelligence Unit Country Report, December 2004.

2.3.4. Brezilya Krizi

Brezilya, 1964 yılında yaşamış olduğu askeri darbe ile yirmibir yıl sürecek bir yönetim altına girmiştir. Bu yönetim esnasında, özellikle 1980'li yıllara gelindiğinde enflasyona alışılmış, ancak enflasyonun %100'leri aşmasıyla birlikte, bir tepki oluşmaya başlamış ve tepkinin sonucunda ise istikrar politikası arayışları gündeme gelmiştir. İstikrar politikası olarak, 1986 yılında Cruzado Planı, 1994 yılında da Real Planı uygulamaya konulmuştur. Real planı ile birlikte enflasyon düşürülmüş ancak kırılmalı devam etmiş ve 1998'deki Rusya krizini takiben de 1999 yılında krize girilmiştir. Ülkenin krize girmesinde ve krizin uzun süreli olmasında gerek 1998'deki Rusya krizinin, gerekse 1999-2000'li yıllardaki Türkiye ve Arjantin krizlerinin de etkisi olmuştur⁵⁰⁶.

Brezilya ekonomisi 1980 ve 1990'lı yıllar arasında enflasyonla birlikte büyük bir durgunluğa girmiş, enflasyon ancak 1993 yılında (enflasyon kontrol altına alınmadan önce %2700'leri görmüştür) kontrol altına alınabilmiştir. 1994-1996 yılları arasında ekonomik istikrar programı uygulanmış, enflasyon da bunun sonucu olarak 1994 yılında normal kabul edilebilecek seviyelere inebilmiştir⁵⁰⁷.

Brezilya, 1994 yılında uygulamaya koyduğu stabilizasyon programı ile enflasyonla mücadele konusunda belli bir merhale katedebilmiştir. İstikrar programının bir parçası olan sıkı para politikası, faizlerin yüksek seyretmesine neden olarak, ticaret dengesini iyileştirirken, toplam talebi ve enflasyonu aşağı çekmiştir. Bu süreç beraberinde gelir dağılımında bozulmayı da getirmiştir. 1995'lere gelindiğinde, kamu iç borçları hükümetin para ve maliye politikası üzerindeki kontrolünü azaltarak mali durumun tekrar bozulmasına yol açmıştır⁵⁰⁸. Mali sistemde, özellikle faiz oranlarının yükselmesi, borç yükünü daha fazla ağırlaştırmıştır. Takip eden dönemde ise borç yükü, Brezilya'nın para birimi real'in değer kaybetmesi ile daha ciddi bir boyuta ulaşmıştır. 1998 yılında diğer GOÜ'leri etkileyen mali krizi takiben, Brezilya ve komşuları, daha

⁵⁰⁶ Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel, **Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar; Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye Deneyimleri**, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 134, Ekonomi 9, Nisan 2006, s. 95, 97.

⁵⁰⁷ Birol Ekici, "Brezilya Yönetim Sistemi", s. 41.

<http://birimweb.icisleri.gov.tr/strateji/arastirma/21yy/brezilya.pdf>, (24.06.2008).

⁵⁰⁸ Ekici, s. 41-43.

yüksek oranda borçlu durumuna gelip, faiz ve eski borcun ödenmesi için sürekli olarak yeniden borçlanma ihtiyacı duymuşlardır⁵⁰⁹.

Brezilya’da bankacılık sistemi ise yeniden yapılandırma çalışmalarına 1995 ortalarında başlanmış ve 1998 yılına kadar devam eden ikibuçuk yıllık sürede yavaş fakat devamlı bir süreçte gerçekleşmiştir. 1994’de uygulanmaya başlanan Real Plan’dan önce Brezilya’da hiperenflasyon yaşanmaktaydı ve bu enflasyon ortamında nispeten düşük kalmış olan reel mevduat faiz oranları, çok şubeli bir bankacılık yapısını teşvik etmiştir. Real Plan uyarınca gerileyen enflasyon sürecinde bankacılık kesiminin mevduat hacminde reel olarak ciddi miktarda artış kaydedilmiş ve bu durum bankalar üzerinden kaynakların plase edilmesi yönünden ciddi bir baskı yaratmıştır. Hızla yükselen kredi hacmi, bankaların enflasyon gelirlerinin kaybından uğradıkları zararı kısa vadede dengelemişse de, bankacılık sisteminin uyumu gecikmiştir. Ayrıca, 1995 ortalarından itibaren ekonomide baş gösteren durgunluk, bu kredilerin önemli bir kısmının batık kredi haline gelmesine neden olmuştur. Brezilya’da 1995-1998 yılları arasında uygulanan yeniden yapılanma programında elde edilen veriler ise şu şekildedir: Programda doğrudan likidite aşamasında 48, PROER(Ulusal finans sisteminin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi için teşvik programı) çerçevesinde 51 ve PROES (Kamu bankaları için program) çerçevesinde de 33 bankaya müdahale etmiştir. Banka dışı finans kuruluşları da dahil edildiğinde ikibuçuk yıllık bir süreç içinde toplam 182 kuruluş yeniden yapılandırmaya tabi tutulmuş; bu sürece hiç dahil olmayan çok sayıda banka da geniş ölçüde işten çıkarma ve şube kapatma yoluyla küçülmüştür. Sadece PROER kapsamında sağlanan destek, 1996 yılı milli gelirinin %2,5’i kadardır. Buna karşın, kamu bankalarının bazı borçlarının konsolide edilerek kamu borcu haline getirildiği PROES uygulamasında ise, konsolide edilen borç miktarı 1996 milli gelirinin %9,3’ü oranındadır. Bunun kamuya getirdiği net yük ise bilinmemektedir⁵¹⁰.

1996-1997 yılları arasında Devlet Başkanı Cardoso, ekonomide devletin rolünün azaltılması, federal bürokrasinin yenilenmesi, sosyal güvenlik sisteminin yeniden organize edilmesi, federal devlet-eyalet ilişkilerinin yeniden tanımlanması ve vergi sisteminin basitleştirilmesi yönünde anayasal reformlar yapılması için çalışmış ve başarılı olmuştur. Bunun sonucunda, çok büyük boyutlarda özelleştirme

⁵⁰⁹ Celina Souza, “Brazil’s Tax System: The Dilemmas of Policy Reform”, **Canadian Foundation for the Americas (Focal)**, FPP-05-02, (February 2005), s. 3.

⁵¹⁰ Aydın, Erdönmez ve İnan, s. 32.

gerçekleştirmiştir. Ancak, 1997 yılına gelindiğinde, dış ticaret açığı büyümeye başlamıştır⁵¹¹.

Brezilya, 1998 yılı ortalarında maliye politikası ve ödemeler dengesinden kaynaklanan sorunlar yanında, borç yapısından kaynaklı dışa bağımlı bir yapısının olması sebebi ile, 1997-1998 Asya ve Rusya krizlerinden de etkilenerak yeniden kriz yaşamıştır⁵¹². Ardından, 13 Kasım 1998 tarihli iyi niyet mektubu ile de IMF'den Stand-by desteği istemiştir. IMF ile anlaşmasına rağmen, kriz 1999 yılı başında daha da ağırlaşmış, döviz kurunun üzerindeki baskı nedeniyle 13 Ocak 1999 tarihinde döviz kuru bandı genişletilmiş, döviz kuru seviyesini korumak için de spot ve future döviz piyasalarına yapılan müdahaleler durdurulmuştur. Ancak, yeterli olmaması sonucu, 15 Ocak 1999'da Brezilya parası real, dalgalanmaya bırakılmıştır⁵¹³.

Dünyanın en büyük dokuzuncu ekonomisi konumunda olan Brezilya, uygulamaya koyduğu Real Planı ile enflasyonu dörtbuçuk yıl gibi bir sürede %2700'lerden %1-3 seviyelerine kadar indirmeyi başarmıştır. Daraltıcı politikalar ile birlikte, yıllık %4'lere yaklaşan bir büyüme oranı yakalamış, başarılı bir özelleştirme gerçekleştirmiş ve uluslararası sermayeyi yoğun bir şekilde ülkesine çekmeyi başarmıştır. Ancak tüm bu iyimser tabloya rağmen, 13 Ocak 1999 tarihinde mali kriz yaşamaktan kendini kurtaramamıştır⁵¹⁴. Brezilya'nın son yaşadığı bu krizin olumsuz etkileri 2002 yılına kadar sürmüştür.

2.4. Rusya Krizi

Rusya ekonomisi, 1991'de başlayan geçiş ekonomisi ile birlikte baş gösteren üretim azalması sonucunda ciddi ekonomik problemler yaşamaya başlamıştır. 1997 yılına gelindiğinde üretimde yeniden artış meydana gelmiş ise de 1998 Ağustos'unda mali kriz meydana gelmiş ve ekonomiyi toparlama adına yapılan tüm çalışmalar boşa gitmiştir⁵¹⁵.

⁵¹¹ Ekici, s. 41-43.

⁵¹² Santiago Herrera, "Policy Mix, Public Debt Management and Fiscal Rules: Lessons from the 2002 Brazilian Crisis", **World Bank Policy Research Working Paper** 3512, (February 2005), s. 5.

⁵¹³ Zafer Yükseler, "IMF Programları ve Enflasyon Hedeflemesi: Brezilya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler", **Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni** 2005/9, temmuz 2005, s. 3.

⁵¹⁴ Muhammet Akdiş, "Kıda Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi", **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı. 36, Yıl. 6, (Mayıs-Haziran 2004), s. 39.

⁵¹⁵ Jim R. Saxton ve Vice Chairman, "Argentina's Economic Crisis: Causes and Cures", **Joint Economic Committee United States Congress**, (June 2003), s. 34.

1997'nin başlarında, çok büyük oranlarda yabancı sermayenin Rusya'dan çıkışı ve devam eden etkisine karşı MB, devlet tahvil faiz oranlarını yükselterek ruble'nin çöküşünün önüne geçmek istemiş ancak IMF, bu duruma ekonomik büyümeyi engelleyici ve bütçe açığını daha da ağırlaştıracağı gerekçesi ile karşı çıkmıştır.

Bu gelişmeleri takiben, 17 Ağustos'ta Rusya, eş zamanlı olarak ruble'yi devalüe ederek devlet tahvil piyasasını dondurmuş, yabancı döviz yükümlülüklerinde moratoryuma gitmeleri ile de kriz başlamıştır. Takip eden dönemde, tahvil piyasasının yeniden yapılandırılacağı duyurulmuş, ancak yeni yapılanmalar yabancılar için cazip koşullar sağlamadığından istenilen talep sağlanamamıştır. Bu dönemden sonra, hükümet değişmiş ve enflasyon %38'lere yükselmiştir. Ruble'nin geniş bant aralığı 6-9,5 dolardan 17 ruble/dolar aralığına geçilmiştir. Bu şekilde bir geniş bant aralığı, nakit döviz yetersizliğinden kaynaklanmış olup, bu sebepten dolayı MB, ikili piyasa oluşturmuştur⁵¹⁶.

Rusya krizinin asıl sebepleri, sabit dolar/ruble kur oranlarının kombinasyonu ve kalıcı uzun dönemli açıklarıdır. Rusya hükümeti, 1991 yılından itibaren resmi kayıtlara göre GSYİH'nin %7'si olan açıkların finansmanı için çaba sarf etmiştir⁵¹⁷.

Temmuz 1998'de, IMF ile imzalanan anlaşma uyarınca hazırlanan paket, hükümetin mali pozisyonunun sürdürülebilirliği üzerine yoğunlaşmış ve IMF, 22,6 milyar dolar kredi vermiştir. IMF'in bu kadar büyük ölçekli resmi kredisi, mali krizin etkilerini geçici olarak azaltmış, devalüasyonun olumsuz etkilerini ortadan kaldırmıştır. Ancak, finansal piyasalar, Rusya menkul kıymetler borsasındaki büyük düşüşlerin tekrar eden etkilerini ağır şekilde yaşamıştır. Buna karşılık, nominal döviz kurunun değerlenmesi, ihracatçıların karını baskılamıştır. Böylece, devalüasyon sonunda elde edilen kurumlar vergisi artışı, mali verimliliği arttırmış ve faiz oranları üzerindeki baskı hafiflemiştir. Bununla birlikte, devalüasyonu takip eden karlardaki artışa rağmen, şirketler daha fazla kurumlar vergisi ödemek istememişler, özellikle petrol ve gaz şirketleri, dünya petrol ve gaz fiyatlarındaki düşüşü telafi etmek için şiddetle devalüasyon yapılmasını istemişlerdir. Şirketlerin bireysel ve çıkarıcı tercihleri nedeniyle devalüasyon, dünya petrol fiyatlarındaki düşüşün karlarında yarattığı azaltıcı

⁵¹⁶ Brian Henry ve James Nixon, "The Crisis in Russia: Some Initial Observations", **Economic Outlook**, November 1998, s. 26.

⁵¹⁷ Soul Estrin, "The Russian Default", **Business Strategy Review**, London Business School, Vol. 9, Iss. 3, (1998), s. 1.

etkileri ortadan kaldırmak için hükümet tarafından gerçekleştirilen bir zorunluluk olmuştur⁵¹⁸.

Bu şartlar altında Ağustos 1998'e gelindiğinde Rusya büyük bir kriz yaşamıştır. Rusya'nın yaşadığı bu kriz bankacılık, para ve mali krizin bir araya gelmesiyle üçlü bir yapıyla karşımıza çıkar.

Kriz sonrası bilanço son derece vahim boyutlardaydı. Eski Sovyetler Birliği'nde 1989-1995 yılları arasında sınai üretim %48,4 olarak belirlenmiş, bir manada üretim neredeyse yarı yarıya düşmüştü. Rusya'da yaşam ümidi 19.yüzyıl sonlarındaki düzeylere gerilemiş ve modern tarihte ancak savaşlarda yaşanabilecek bir olgu olmasına rağmen ülkede nüfus azalmıştır⁵¹⁹.

Bu krizin kaynağının büyük mali açıklar ve Rusya hükümetinin yerli ve yabancı yatırımcılarla ilişkili borç stoklarındaki artış olduğu söylenmesine rağmen, mali krizin nedenleri daha eskilere, 25 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın pazar ekonomisine geçişi ile ortaya çıkan ekonomik zorlukların başladığı dönemlere dayanır⁵²⁰.

2.5. 1994, 1999 ve 2001 Türkiye Krizleri

1990'lı yıllarda ve sonrasında Türkiye'de yaşanan krizleri değerlendirmek için 1980'lerde yapılmış olan bazı ekonomik tedbirlerden söz etmek yerinde olacaktır. IMF, DB ve OECD üçlüsü tarafından Türkiye'nin ekonomik olarak dışa açılması konusunda yoğun baskılar yapılması üzerine, 24 Ocak 1980 kararları alınmış ve dışa açık, ihracata dayalı, liberal ekonomi-maliye politikası benimsenmiştir⁵²¹. 1980 sonrasında Türkiye'de yaşanan gelişmeler sonucunda köklü bir strateji değişikliğine gidilerek, serbest piyasa ekonomisi kurallarına ağırlık verilmiş, krizleri ortaya çıkaran faizler ve TL'den kaynaklanan sebepler denge dışına çıkmamaya çalışarak tutulmaya çalışılmıştır. Ancak,

⁵¹⁸ Henry ve Nixon, s. 26-28.

⁵¹⁹ Hakan Arslan, "Asya Krizi, Rusya Krizi ve Türkiye", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt:23, Sayı:214, 1998, s. 2.

⁵²⁰ IMF, World Economic Outlook and International Capital Markets, Interim Assesment, **World Economic and Financial Survey**, December 1998, IMF, 1999, s. 18.

⁵²¹ Mehmet E. Palamut ve Filiz Giray, "Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 21-22.

serbest piyasa ekonomisinde de enflasyon, faiz, kurlar ve ücretler arasındaki denge bozuklukları krizlere neden olmaya devam etmiştir⁵²².

İstikrar programlarının dünyadaki uygulaması, ithalat hacminin frenlenerek başlatıldığını gösterdiği halde Türkiye’de, 1980 yılında konulmaya başlanan istikrar programının bu hayati noktayı görmezden geldiği söylenebilir. Bu durumun en açık göstergesi, ithalatın bir önceki yıla göre %56, cari işlem açığının da 2,8 kat artmış olmasıdır. 1978-1988 yılları arasında milli gelir sabit fiyatlarla %45 artarken, ithalat dolar cinsinden 2,8 kat, dış borç ise %200 oranında artmış ve dış borç yükü %37’ye yükselmiştir⁵²³.

24 Ocak kararları ile özellikle mali sisteme bütçe dışı fonlar sokulmuş, fon payları her geçen gün arttırılarak, 1981 yılında GSMH’nın %1,3’üne, 1985 yılında %8,5’ine, 1991 yılında ise %11,3’üne çıkarılmıştır. Bütçenin birlik ilkesini bozan bu uygulama, maliye politikasının etkinliğini (1993 yılında toplam 63 adet fonun gelirinin %80’i konsolide bütçe içerisine tekrar geri alınmıştır) azaltmıştır⁵²⁴. Özelleştirme uygulamalarıyla da ekonominin temel araçlarından birisi olan, KİT sistemi tasfiye edilmeye başlanmıştır⁵²⁵.

Türkiye’de ikinci dönem, 1989 yılında 32 sayılı kararla sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile başlamıştır. Bir başka deyişle, dışa açılım süreci, reel bozuklukları Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (KVSH) ile ertelenebilir bir yapıya bürünmüştür. Çünkü kurların yavaş arttığı bir ortamda, sıcak para kazançları da arttığına, kısa vadeli sermaye (KVS) ülkeye gelmeyi tercih etmiş, dış ticaret açıklarını kapatarak, kur artışlarını baskı altında tutarak krizleri ertelemiştir. Ancak bu durum, sürdürülebilir bir durum olmayıp, bir müddet sonra, devalüasyon beklentisini arttırarak, sıcak parayı tedirgin etmiş ve tekrar krizlere neden olmuştur⁵²⁶.

Kısacası 1980 sonrasında, enflasyon kontrol altına alınamamış, makro dengeler iyileştirilememiş, dış piyasalarda rekabet gücü sağlanamamış, kamu kesimi açıkları ve

⁵²² Özer Ertuna, “Türkiye’de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolu”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 491-492.

⁵²³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1980-2005**, 10. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Eylül 2006, s. 161.

⁵²⁴ Palamut ve Giray, s. 29-30.

⁵²⁵ Nafiz Ekzen, “Cumhuriyetin Ortaçağı: Kamu Ekonomisinde Finansman Politikası Aracı Olarak İç Borçlanma (1984-1999)”, A.H. Köse; F.Şenses: E.Yeldan(Drl.) İktisat Üzerine Yazılar II, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, Oktar Türel’e Armağan** içinde (630-665) İstanbul İletişim Yayınları, s. 641.

⁵²⁶ Ertuna, s. 491-492.

cari işlemler açıkları büyümüş, iç ve dış borçlar artmış, ihracat ve ithalat dengesi bozulmaya devam etmiştir⁵²⁷. Dolayısıyla Türkiye'nin yaşadığı krizler kapalı ekonomi dönemiyle sınırlı kalmamış, açık ekonomi politikalarının uygulandığı dönemde de yaşanmaya devam etmiştir.

Türkiye'de 1989 yılından itibaren sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte, döviz kuru ile mal hareketleri arasındaki arz ve talep bağlantısı kopmuştur. Dış ticaret hadleri, TL'nin değer yitirmesi ve aynı zamanda ABD dolarının değer kazanmasını gerektirirken, yaşanan para hareketleri tersi bir durum sergilemiştir. Yaşanan mali serbestlik ve giderek artan kamu açıklarının baskısı altında, yüksek reel faiz uygulamasına gidilmiş, bu da faiz ile kur arasındaki makası açmıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde mal hareketlerinden bağımsız sermaye hareketleri daha yoğun bir şekilde yaşanır olmuş, KVSH'yi özendirilen ve devlet iç borçlanmasını hızlandıran bu durum, aynı zamanda dış borçlanmayı da arttırmış ve mali dengesizliklere yol açmıştır. Çünkü, büyük sermayedarların ve finansal rantların vergilendirilmemesi, ayrıca vergi kaçağının büyük boyutlara ulaşması sonucunda, artan kamu kesimi açıklarının yüksek getirili devlet iç borçlanma senetleriyle (DİBS) finanse edilmesi, faiz yükünü arttırmıştır. İç borçlar ve bunların yüksek faizleri kaçınılmaz olarak, dış borçlanmayı da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, özel bankalar, yurt dışından borçlanarak, DİBS'ye hazinenin ödemiş olduğu faizin altında seyrettiği ölçüde devlet borçlanması, özel bankalar açısından karlı olmuş, bu durum ise bankaların döviz pozisyonunun hızla büyük açıklar vermelerine sebep olmuştur⁵²⁸.

Tablo.2.6'da bütçe açığı, iç ve dış borç faiz ödemeleri ve son olarak iç borç stokunun GSMH'ye oranı yer almaktadır. 1985'den sonra iç borç stokunun GSMH'ye oranının özellikle 2001'e doğru büyük oranda arttığı görülmektedir. 1983 yılında 18 milyar olan dış borçlar, 1993 yılında 70 milyar dolara tırmanmıştır. Döviz kurlarının da enflasyonun altında tutulması ithalatı büyük boyutlarda arttırmıştır⁵²⁹.

⁵²⁷ Sami Güçlü ve Mehmet Zeki Ak, "Türkiye'nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Sayı 42, Yıl 7, Ankara, (Kasım-Aralık 2001), s. 915.

⁵²⁸ Sinan Sönmez, "Türk İktisat Politikalarındaki 'Çapa': Dış Borçlanma", A.H.Köse: F.Şenses: E.Yeldan (Dr.) **İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar Oktar Türel'e Armağan** içinde (305-361) İstanbul: İletişim Yayınları, s. 339-340.

⁵²⁹ Ali Özgüven, "İktisadi Krizler", Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 59.

Tablo 2.6.
1987-2001 Yılları Arasında Türkiye’de
Bütçe Açığı ve Faiz Ödemeleri

Yıllar	Bütçe Açığı	İç Borç Faiz Ödemeleri	Dış Borç Faiz Ödemeleri	İç Borç Stoku/GSMH
1987	3,46	1,34	1,68	22,95
1988	2,99	1,41	2,45	22,03
1989	3,36	1,36	2,22	18,2
1990	3,35	1,1	2,42	14,4
1991	5,28	1,12	2,67	15,39
1992	4,3	0,88	2,77	17,6
1993	6,7	1,2	4,63	17,89
1994	3,91	1,67	6	20,56
1995	4,03	1,28	6,05	17,33
1996	8,27	1,12	8,87	21,02
1997	7,62	1,02	6,73	21,38
1998	6,91	1,02	10,52	21,7
1999	11,55	1,14	12,55	29,29
2000	10,23	1,31	14,96	29
2001	15,92	1,99	20,89	68,06

Kaynak: Maliye Bakanlığı, DİE, 2003

Ayrıca, bütçe açıklarının özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. İç borç stoku 1980’de 6,6 milyar, 1990’da 19,5 milyar ABD doları ve 2001’de ise 84 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren kamu harcamalarının hızlı artışı ve buna eşlik edemeyen vergi gelirleri, kamu açıklarının boyutunu büyütüştür. Buna karşılık iç borç stoku, bütçe açıklarındaki büyümeye kıyasla daha düşük oranda artmıştır⁵³⁰. 2001 yılında bütçe açığının GSMH içindeki payında 1990 yılına göre yaklaşık 5 kat bir artış görülürken, borç stokunda yaklaşık 2 katı kadar bir artış gerçekleşmiştir. Kamu kesiminde oluşan iç borç yükü, faiz ödemelerinin hızlı artışı ile kendisini özellikle 1993 yılından itibaren hissettirmeye başlamıştır⁵³¹.

⁵³⁰ Ebru Voyvoda ve Erinç Yeldan, “Eğitim Yönlü Bir Endojen Büyüme Modelinde Türkiye Ekonomisi İçin Borç İdaresi Alternatiflerinin Analizi”, A.H. Köse, F.Şenses, E.Yeldan (Drl.), **İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar** Oktar Türel’e Armağan içinde (363-400), İstanbul: İletişim yayınları, s. 366.

⁵³¹ Aydın, s. 5.

İç borç stoku hızla büyümüş ve 1990'lar boyunca her yıl yapılan net yeni iç borçlanma, toplam iç borç stokunun %50'sini aşan bir tempoda sürdürülmüştür. Kamunun toplam net borç stokunun milli gelire oranı 2002 sonunda %84'e yükselmiştir. İç borç faiz ödemelerinin gayri safi milli hasılaya oranı 1990'ların başında sadece %2 civarında iken, artan iç borçlanma temposuna koşut olarak 2001'de %22'ye kadar yükselmiştir. Kamunun iç borç stokunun GSMH içindeki payı özellikle 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren büyümeye başlamıştır. Bunun en büyük sebebi, 1996 yılından itibaren Hazine'nin Merkez Bankası kaynaklarını kullanma olanaklarının derece derece azaltılması paralelinde büyüyen bütçe açıklarının büyük oranda iç borçlanmaya gidilerek finansmanın sağlanmasıdır⁵³².

Toplam transfer ödemeleri içinde faizler 1984 yılında %23 iken, borç ödemeleri %33 olmuştur. Bu oranlar 1993 yılına gelindiğinde faiz ödemeleri %51, borç ödemeleri %10,3 şeklinde değişmiştir. Bu durum, kamu giderlerinin giderek artan oranda, iç ve dış borçlarla karşılanması yanında, izlenen faiz oranları politikasından doğmuştur⁵³³. 1989 yılında %14,4 olan iç borç stoku/GSMH oranı, 2001 yıl sonu itibarıyla %68,6 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 2001 yılında 2000 yılına göre 2,5 kat büyüyen iç borç/GSMH oranının kaynağı, 2001 yılında kapatılan kamu bankalarının görev zararlarının kapatılması ve fona devredilen bankalara sağlanan kaynak sebebiyle bu bankalara verilen nakit dışı kağıtlardır. Kamu bankaları görev zararlarının ve bankacılık kesimindeki aksaklıklarının 90'lı yılların başından itibaren birikerek gelen sorunlar olduğu göz önünde bulundurulursa, iç borç sorununun 2001 yılında geldiği noktanın, esas itibarıyla 1990'lı yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. Bu süreçte kamu kesimi borç servisi yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış, kamu kesimi tasarruf ve yatırım yapamaz hale gelmiş, özel sektör birikim tercihleri giderek reel sektörden uzaklaşarak, spekülatif birikim alanlarına yönelmiştir. Diğer yandan, birincil (faiz dışı bütçe) dengesinde her ne pahasına olursa olsun fazla yaratma kaygısı, doğrudan doğruya diğer harcama kalemlerine yansıtılmış, bu yaklaşımdan en büyük payı da kamunun yatırım harcamaları almıştır. İşçilik maliyetleri hariç tutulursa, konsolide bütçe toplam yatırım harcamalarının, 1995'ten bu yana, toplam harcamalarının %6'sını aşmadığı görülmektedir. 1985'de bütçe harcamaları içinde %20,7'ye ulaşan bir paya sahip olan yatırım harcamalarının, 1990'larda hızla geriletilmiş olması ve 2000'li yıllara

⁵³² Aydın, s. 6.

⁵³³ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 11. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi 99, Kasım 2000, s. 235.

girerken Cumhuriyet tarihinin en düşük değerlerine sahip olması üzerinde durulması gereken bir durumdur. Türkiye’de özellikle 1980-2000 yılları arasında iç borçlanmada görülen hızlı artışın iktisadi hayata getirdiği yük giderek ağırlaşmıştır⁵³⁴.

Gelişmekte olan bir ülke için zaten yetersiz olan tasarruf oranının 1990 sonrası düşüş eğilimine girmesi, kamu borçlanma gereğindeki artışla birleşince, faiz oranları üzerinde baskıya neden olmuştur. Faiz oranlarındaki artış, kamunun borçlanma gereğini olumsuz yönde etkilemiş ve süreç kendini besler hale gelmiştir. Dolayısıyla, kamunun borç faiz ödemelerini yerine getirebilmesi için tekrar borçlanması şeklinde bir kısır döngüye girilmiştir. Kamu harcamaları içinde faiz harcamalarının payı gittikçe yükselirken, eğitim ve sağlık harcamalarının payı giderek gerilemiştir. 1990’da eğitim harcamalarına ayrılan pay, toplam harcamaların %18.8’i iken, 2000 başında bu oran %11.2’ye gerilemiştir⁵³⁵. Kamu açıklarının finansman boyutu ve şekli iktisadi dengeleri bozucu önemli etkiler yaratmaktamış. Kamu iç borçlanmasının temel sebebi kamu kesimi dengesizlikleridir. Bu dengesizliklerin yarattığı finansman ihtiyacı mali baskıyı arttırmakta ve bunun doğal sonucu olarak finansal piyasalar derinleşmemektedir⁵³⁶.

Bu dönemde, ithalat ve ihracatta da durum çok iyi değildi. Çünkü ihracat, 1990’larda, 12,9 milyar dolar iken, bu tutar 1993 yılında 15,3 milyar dolara çıkmış, ancak aynı dönemde ithalat ise 22,3 milyardan 29,4 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı, 1990’da %50,2 iken, 1991 ve 1992’de %64’e çıkmış, ancak kriz öncesi 1993’de tekrar %52’ye inmiştir. 1990-1993 yılları arasında dış tasarruf ihtiyaçlarının GSMH’ya oranı da %2 ile %4,9 arasında gerçekleşmiştir⁵³⁷. 1994 yılına gelindiğinde, bankacılık sistemi, kredi vermek yerine, iç ve dış faiz farklarından yararlanarak hazinenin borç senetlerini alıp satarak faaliyetlerini devam ettirir duruma gelmiş, yüksek oranlı gelir sağlamaya alışmıştır. Kamu finansman açıklarının sebep olduğu bu durum, bankacılık sistemini önemli ölçüde şekillendirmiştir⁵³⁸. 1994 öncesi, Türkiye ekonomisindeki temel göstergesindeki değişim de bankacılık alanındaki gelişmelere benzer bir gelişim sergilemiştir. Çünkü, 1990-1993 yılları arasında ortalama

⁵³⁴ Vural F. Savaş, “Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Görelî Etkinliği”, **XI. Maliye Sempozyumu**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü, (Gazi magosa KKTC, 4-8 Mayıs 1995), 1997, s. 3.

⁵³⁵ Erinç Yeldan, “Küreselleşmenin neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları (1)”, **Stradigma.com**, ISSN:1303-9814, sayı 10, Kasım 2003, s. 1.

⁵³⁶ Aydın, s. 5.

⁵³⁷ Savaş, s. 4-5.

⁵³⁸ C. Tayyar Sadıklar, “Türkiye’deki Son Yirmi Yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 37.

büyüme hızı %6,1 düzeylerinde gerçekleşmiş, 1991 yılı hariç diğer yıllarda yüksek büyüme hızına (1991 yılı hafif bir şekilde atlatılan bir kriz yılı olarak kabul edilmiştir) ulaşmıştır. Bu dönemler arasında hızlı büyüme ile yabancı sermaye girişi paralel bir gelişim sergilemiştir. Özellikle net sermaye akımı pozitif olduğu 1990, 1992 ve 1993 yıllarına ilişkin ortalama büyüme hızı GSMH'nin %8'i civarında iken net sermaye akımının negatif değer aldığı 1991 yılında ekonomik büyüme sadece %0,3 olmuştur. 1990-1993 yılları arasında 14,3 milyar dolara ulaşan net sermaye akımından (içerisinde doğrudan yatırımların payı 2,9 milyar dolar iken portföy yatırımları 7,5 milyar dolardır) 9,8 milyar dolarlık tutar, cari açığın finansmanına yöneltmiştir. Yine aynı yıllar arasında ortalama enflasyon %66,6 iken, ABD dolarının nominal ortalama artış oranı %51,8 ile sınırlı kalmış, bir yıllık mevduat faiz oranı %70,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Hazine birleşik faiz oranı ise %77,5'lere ulaşmıştır. Faiz-kur arbitrajı sayesinde yabancı kaynakların dolar bazında ortalama reel getirisi %17,4 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır⁵³⁹.

Finansal serbestleşme sürecinde faiz oranlarının serbest bırakılması, faiz oranlarının reel olarak pozitif düzeye erişmesinin yolunun açılması, bankacılık sektörüne yeni banka girişlerinin kolaylaşması, sektörün uluslararası piyasalara açılması, uluslararası piyasalardan kaynak ediniminin serbest bırakılması, sektörde yer alan bankaların yabancı para cinsinden işlem yapmasının serbest bırakılması gibi kararların altında yatan nedenlerin başında, hızla artan kamu açıklarının finanse edilmesi kaygısı vardır⁵⁴⁰.

Özellikle 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren kamu açıklarının doğal bir sonucu olarak beliren kamu kesiminin aşırı kaynak talebi, Hazine'nin MB'dan kısa vadeli avans kullanımı ve piyasaya arz edilen DİBS ile karşılanmıştır. Tüm bunların yanında, 1993 yılında, para piyasasında yılın ikinci yarısından sonra Hazine ve KİT'lerin MB'na olan borçlarının silinmesi ve Hazine'nin kullandığı krediler karşılığında MB'na kredi vermemeye başlaması, ayrıca MB'nın açık piyasa işlemleriyle piyasadaki nakit çekme gücünün ortadan kaldırılması, 1994 krizinin nedeni olmuştur⁵⁴¹. Bir başka deyişle 1994 krizinin nedenleri, 1989 sonrası yaşanan dengesizliklerle birlikte; 1993 yılının son yarısında ve özellikle 1994 yılının ilk üç ayında yapılan siyasi

⁵³⁹ Sönmez, s. 340-341.

⁵⁴⁰ Çolak, s. 18.

⁵⁴¹ Kepenek ve Yentürk, s. 235.

ve iktisadi yanlışlarla olmuştur⁵⁴². 1990-1993 yılları arasında uygulanan borçlanma politikası bir anlamda krize ve bankaların bünyelerinde erozyona kaynaklık etmiştir. Bir anlamda devlet, bankalara kendisini fonladıkları sürece, onlara koruyuculuk ve kollayıcılık yapacağı sözünü vermiştir. Bu sözün garantisi ise 1994 yılında tasarruf mevduatının tamamının Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamına alınmasında olmuştur. Tasarruf mevduatının tamamının sigorta kapsamına girmesi, birçok ülke deneyiminde de görüldüğü üzere, kısa dönemde sisteme yönelik paniği azaltırken, uzun dönemde sistemde finansal istikrarı ve riski arttırmaktadır⁵⁴³.

1994 yılında, mali piyasalar ve döviz kurlarında yaşanan belirsizlikler karşısında, bunları gidermek amacıyla uygulamaya konulan istikrar önlemleri sonucu kamu harcamaları azalmış, bu durum beraberinde iç talep ve üretimde daralmayı getirmiştir. Bu olumsuz gelişmeler GSMH'yı 1994 yılında %6,1 oranında küçültmüştür. Ayrıca, Eylül 1995'de erken seçim kararı alınmış, yıl sonunda seçim yapılmıştır. Seçim sonuçlarının ortaya koyduğu belirsizlik, Nisan 1996 yılında kurulan azınlık hükümeti döneminde de sürmüştür⁵⁴⁴.

1994 yılında yaşanan kriz ortamı sonrasında alınan erken seçim kararı ve yapılan seçim sonuçlarına rağmen, 1995 yılının ikinci çeyreğinden itibaren ekonomi tekrar büyüme sürecine girmiştir. 1995 yılında GSMH'nin büyüme hızı %8, 1996 yılında %7,1, 1997 yılında %8,3, 1998 yılında ise %3,9 olmuştur⁵⁴⁵. Bu büyüme trendi 1998 yılının Ocak ayında uygulamaya konan daraltıcı maliye ve gelir politikalarına karşın etkisini sürdürmüş, yılın ikinci üç aylık dönemiyle birlikte etkisini göstermeye başlamıştır. Bu politikaların bir sonucu olarak, vergi gelirlerinde elde edilen artış ile faiz dışı bütçe fazlası hedeflenen düzeyi aşmış, özel harcanabilir gelirin ve dolayısıyla özel tüketim harcamalarının azalmasına da neden olmuştur. 1997 yılında Güneydoğu Asya'da yaşanan finansal kriz dolayısıyla da ihracat fiyatlarında gerileme yaşanmıştır. İhracat fiyatlarındaki düşüş, ihracat gelirlerini azaltarak iç talebi olumsuz yönde

⁵⁴² Nurhan Yentürk, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No. 46, Ekonomi 6, Aralık 2003, s. 41.

⁵⁴³ Çolak, s. 18.

⁵⁴⁴ Uğur Büyükbalkan, "Türkiye'de Ekonomik Durum", **Hürses**, (23.10.2000), s. 1-2.

⁵⁴⁵ Yentürk, s. 34.

etkilemiştir⁵⁴⁶. Bu bağlamda, tablo.2.6'da 1996-2003 yılları arasındaki dönem için ekonomik göstergeler verilmiştir.

Tablo 2.7.

Kriz Rasyolarına Esas Teşkil Eden Ekonomik Göstergeler

Göstergeler	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Cari Açık (Milyon \$)	-2.437	-2.638	1.984	-1.344	-9.819	3.390	-1.522	-6.808
GSMH (Milyon \$)	185.000	194.000	204.000	186.000	210.000	147.000	180.000	200.000
Kısa Vadeli Dış Borç (Milyon \$)	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.241	15.220	18.624
Top. Dış Borç (Milyon \$)	79.222	84.235	96.411	102.975	118.685	113.811	131.264	142.037
Döviz Rezervleri (Milyon \$)	24.965	27.138	29.498	33.751	34.159	30.191	38.066	44.959
Top. Kısa Vad. Sermaye (Milyon \$)	3.235	1.627	-5.400	4.453	5.222	-15.836	-963	3.787
Banka Takipteki Alacak (Milyar TL)	111.804	230.313	795.011	1.199.277	2.204.135	3.807.022	4.452.768	1.763.675
Banka Top Kredi (Milyar TL)	3.644.377	8.271.920	12.949.340	19.224.146	30.530.022	39.281.033	40.476.892	58.943.878
Banka Özkaynak (Milyar TL)	788.792	1.738.202	3.229.243	4.009.242	6.983.873	16.224.627	25.320.924	35.165.596
Banka Yükümlülük (Milyar TL)	7.853.061	16.766.111	31.989.243	64.211.402	93.511.189	144.267.834	177.694.100	202.660.031

Kaynak: Kemalettin Çonkar ve H.Ali Ata," Finansal Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Kriz Rasyolarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi (1996-2003)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s.11.(TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Genel İstatistikleri ve Üç Aylık Bültenlerden elde edilmiştir)

*GSMH Rakamları, Cari Fiyatlarla GSMH'nın aylık Ortalama Döviz Kurlarına Bölünmesi İle Hesaplanmıştır

1998 yılının Ağustos ayında Rusya'da yaşanan gelişmeler sonucunda, Rusya'nın devalüasyon ve moratoryum ilan etmesi ile birlikte, küresel bir finansal kriz daha yaşanmıştır. Yaşanan küresel kriz, bir taraftan Türkiye'den sermaye çıkışına yol açarken, diğer taraftan da ülkeye sermaye girişlerinin durmasına neden olmuştur. Yabancı yatırımcılar, özellikle borsa ve iç borçlanma piyasalarından çekilerek ekonomiyi zor durumda bırakmışlardır. Sermaye çıkışları beraberinde faiz oranlarının

⁵⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler ve Para Politikası II, Yıllık Rapor, 1999, s. 4. http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/99turkce/rapor99_2.html, (12.03.2008).

yükseltilmesini gerektirmiş, borsada ise hisse senedi fiyatları hızla düşmüştür. Rusya ile yapılan bavul ticaretinin de düşmesi bu olumsuz gelişmelerin piyasalara olan etkisini daha da ağırlaştırmıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde ihracat artış hızı yavaşlamış, ithalat artış hızı da iç talepteki daralma ve petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak gerilemiştir⁵⁴⁷. Özel sektörde reel ücretlerin artması da firmaların maliyetlerini yükselterek sanayi üretiminin azalmasına yol açmış, 1998 yılına bazı firmaların yüksek stok ile girmeleri ise, sanayi üretimini ve yatırım harcamalarını olumsuz etkilemiştir. Yıl sonuna doğru yaşanan seçim havası da ekonomiyi belirsiz bir duruma sokmuştur⁵⁴⁸.

Türkiye’de 1994 yılından 1998 yılına kadar olan süreçte ekonomik göstergeler şu şekilde özetlenebilir: 1994 yılında %81,4 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1995 yılında %62,5’e gerilemiştir. 1996 yılında ise %75,4 ile rekor bir seviyeye yükselmiştir. Çünkü, KVSH’ni sınırlayıcı ve TL’nin değer kazanmasını önleyici kararlar 5 Nisan paketinde yer almıştır. 1998 yılına gelindiğinde de ihracatın ithalatı karşılama oranı %68,5 olmuştur. 1994 yılında cari işlemler hesabının GSMH’ya oranı %2 fazla verirken, 1995-1997 yılları arasında açık vermiş, 1998’e gelindiğinde tekrar %0,97 fazla vermiştir. Kriz dönemi ve izleyen yıllarda cari işlemler hesabında yaşanan gelişmeler neticesinde, 1995-1996 yılları arasında KVS girişleri kriz dönemi tutarlarını aşmıştır. Bu gelişmeler neticesinde, ülke parası değerlenmiş ve uluslararası rezervler yükselmiştir. Bunun temel nedeni, kriz sonrasında bile hükümetin uzun vadeli ve sürdürülebilir bir gelir toplama önlemi almamasıdır. Gelirlerin artmaması doğal olarak beraberinde kısa vadeli borç servislerini, kısa vadeli sermaye girişleri yoluyla girmesine neden olmuş, 1995-1996 yılları arasında özellikle KVS çekmek amacıyla uygulanan yüksek faiz oranları da bu amaca hizmet etmiştir. Bu kısır döngü, bir müddet sonra ekonominin temel sorunu haline gelmiştir. 1996 yılının ikinci yarısında bütçe harcamaları içinde faiz ödemelerinin oranı da artarak %50’ye yükselmiştir. Sermaye hareketleri hesabının GSMH’ya oranı %-3,2 iken, 1994 sonrası 1998 yılına kadar olan süreçte hep fazla vermiştir. 1998 yılında da %0,2 olmuştur. Dış borçların GSMH’ye oranı da 1994 yılında %20,6 iken 1998 yılında %21,7’e yükselmiştir. 1994 yılında konsolide bütçe açıklarının GSMH’ya oranı ise %-3,9 iken 1998 yılında artarak %7’ye yükselmiştir⁵⁴⁹.

⁵⁴⁷ DPT, 1999 Yılı Programı, s. 1, 4.

⁵⁴⁸ TCMB, **Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler ve Para Politikası II**, s. 4, 6.

⁵⁴⁹ Yentürk, s. 120, 127.

Türkiye 1999 yılına, gerek Doğu Asya krizinin olumsuz etkilerini, gerekse önemli ticaret ortağı Rusya'da derinleşen küresel krizin etkilerini yaşayarak girmiştir. Rusya krizini takiben önemli ölçüde yükselen faiz oranları ile birlikte erken seçim kararının alınmasının getirdiği belirsizlik ortamı da 1999 yılında yaşanan krizde etkili olmuştur. 1999 yılında yaşanan tüm bu olumsuzluklara ayrıca Marmara bölgesinde yaşanan deprem de eklenince, ekonominin çökmesi kaçınılmaz olmuştur. Depremin etkilediği bölge, gerek nüfus ve gerekse ekonomik aktivite bakımından Türkiye'nin en ağırlıklı bölgesidir. Depremin etkilediği 7 ilin GSYİH içindeki payı %34,7 iken, sanayi katma değer içindeki payı %46,7 seviyesindedir⁵⁵⁰.

Bu gelişmeler karşısında hükümet, ödemeler dengesi sorunu olmadığı halde, 9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye dış kaynak sağlamak üzere başvurmuş ve IMF tarihinde ilk kez ödemeler dengesi sorunu olmayan bir ülkeyle Stand-by anlaşması imzalamıştır⁵⁵¹. 1999 yılının Aralık ayında, IMF destekli enflasyonu düşürme programı uygulanmaya başlanmış ve enflasyonla mücadelede çok sakıncalı olduğu bilinmesine rağmen ilk kez döviz çapası kullanılmıştır. Döviz çapası uygulaması, iç güvenin sağlanmasında önemli bir rol oynarken, dış piyasalarda Türkiye'nin uyguladığı programa güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Döviz kuru çapasına paralel olarak, ihracatta ciddi tıkanıklıklar ortaya çıkmaya başlamış, ithalat patlamış ve dış ticaret dengesi ciddi boyutlarda bozulmuştur. Ayrıca döviz çapasının yarattığı avantajlı durum nedeniyle, gerek devletin, gerekse özel sektörün dış borçlanmaya ağırlık vermeleri dış piyasalarda güvensizliğin artmasına yol açmıştır⁵⁵².

1999 krizlerinin nedenleri kısaca, Doğu Asya krizinin olumsuz etkisi, dünya ekonomisinde yaşanan daralmalar, Rusya krizi, Marmara bölgesinde yaşanan deprem, 1994 krizinden sonra yapılan siyasi ve iktisadi hatalar olmuştur. Ayrıca, artan kamu açığı, borç yükü, yüksek faiz ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlar, Kasım 2000 krizinin önemli nedenlerini oluşturmuştur⁵⁵³.

Öte yandan, özelleştirme ile ortaya çıkan yolsuzluk söylentileri ve Kasım ayında yapılan fakat sinyalleri 2000 Temmuz'undan itibaren verilmeye başlayan ve suni olarak

⁵⁵⁰ DTP, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): 2000 Yılı Programı**, Ankara, 1999, s. 2.

⁵⁵¹ Boratav, **Yeni Dünya Düzeni Nereye?**, s. 200-203.

⁵⁵² Erdal Türkan, "Türkiye'de 2001 Ekonomik Krizi ve Güven Faktörü", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 152.

⁵⁵³ Vahit Erdem, "Ekonomik Krizin Tarihiçesi", **Yeni Türkiye Ekonomisi Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 14.

yaratıldığı ifade edilen likidite sorunu, yaşanan krizde önemli etkenlerden bazılarıdır. Cari açığın yüksek olması nedeniyle, Türkiye'ye giren kısa vadeli yabancı sermaye, Ağustos ayından itibaren tedirginlik yaşamaya başlamış, Kasım ayında ise sadece gecelik işlem yapar hale gelmiştir. Bu durum karşısında, MB'nin IMF'ye verdiği net iç varlıkları sabit tutma sözü nedeniyle piyasayı fonlayamaması krizin bir diğer nedeni olarak gösterilmektedir. Ayrıca KVS'nin de krizden hemen önce ucuz fiyatlardan döviz alarak sistemden çıkmaya çalışması ve MB'nin uygulamış olduğu politika sonucunda faiz oranlarının da yüksek seyretmesini gerektirmiştir⁵⁵⁴. Bankacılık alanında yaşanan gelişmeler de kötü durumu daha da körüklemiştir. Yabancılar tarafından yaratılan güven bunalımı ve MB'nin faiz oranlarını yıllık enflasyon hızının %50-55 olduğu bir ortamda %35-40'lara çekme girişimi bunda etkili olmuştur. Bu süreçte, bir Alman ve bir ABD bankasının bir gecede 7 milyar doları ülke dışına çıkarmaları, MB'nin uygulamış olduğu program gereği, ülkeye döviz girmeden para basarak likidite yaratamaması gibi bir nedenle Kasım ayındaki kriz baş göstermiştir⁵⁵⁵. 2000 yılı istikrar programında hükümetin enflasyonu düşürme politikası ile faiz politikası arasında bir çelişki yaşaması ve sonuçta faiz politikasını tercih etmesi programın sürdürülmesine olanak tanımamıştır⁵⁵⁶. OECD'nin raporuna göre Kasım krizinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir⁵⁵⁷:

- Kamu bankalarının görev zararlarının (Ziraat bankası ve Halk Bankası) 21 milyar dolara (GSYİH'nin %11,4'üne yükselmesi), kamu bankalarının açık pozisyonlarının 18 milyar dolara ulaşması gösterilmiştir. Burada devletin izlemiş olduğu politikanın bir sonucu olarak banka kaynaklarından “gizli borçlanma” yaşanmıştır.
- Kamu kesimi borç stokunun GSYİH'ya oranının %45'lerden %62'lere yükselmesi,
- Niyet mektubunda belirtilen özelleştirme hedeflerine ulaşılamaması,
- 1999 yılında yaşanan iki büyük depremin 12-15 milyar dolar dolayında yük getirmesi,

⁵⁵⁴ Abdullah Gül, “Ekonomik Kriz ve Güven Bunalımı”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 147-148.

⁵⁵⁵ Emin Çarıkçı, “2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Sebep ve Sonuçları”, **Yeni Türkiye Ekonomisi Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 475, 479, 483.

⁵⁵⁶ Kansu, s. 190.

⁵⁵⁷ Çarıkçı, s. 476.

- 2000 yılı boyunca TL'nin %20 değer kazanması, petrol fiyatları artışı ile euro'nun değer kaybetmesi sonucu ödemeler bilançosunun olumsuz etkilenmesidir.

Dönemin IMF başkan yardımcısı olan Stanley Fischer ise döviz kuru çapası uygulamasının yarattığı cari açığı artıran kaynağı sağlayan paniğin bir döviz hücumu haline dönüştüğünü ve piyasalara ek likidite vermenin krizi çözmek yerine büyüttüğünü ifade etmiştir⁵⁵⁸.

Kasım 2000'de bankacılık sektöründe yaşanan likidite krizi sonrasında piyasaya çok yüksek düzeyde likidite verilmiş, 30 Kasım'da ise sadece döviz karşılığında likidite verilmesinin uygulanan programın gereği olduğu ilan edilmiştir. Bu duyuru sonrası faiz oranları inanılmaz ölçülerde yükselerek %800'lere, repo oranları %1.500'lere fırlamıştır. Bu gelişmelere rağmen, umulanın aksine döviz talebi artmıştır⁵⁵⁹. Ayrıca, özellikle bankaların 1990'lı yılların sonlarından itibaren reel kesime kaynak aktarma yerine kamunun en büyük fonlayıcısı durumuna gelmesi neticesinde devlet iç borçlanma senetlerinin birincil piyasada ağırlıklı alıcısı bankalar olmuş, bu da bankaların bilanço yapılarında köklü bir dönüşüme sebep olmuştur. Özellikle 32 sayılı karar ile serbestleşen sermaye akımları, artan reel faizlerin çekiciliği ile beraber, sıcak para girişlerinin artması sonucunda bankaların açık pozisyon vermesi yoluyla kamuyu fonlamasını beraberinde getirmiştir. Böyle bir durum, bankacılık kesiminin bilanço yapılarını değiştirmiş ve bu değişim sonucunda bankalar daha önce karşılaşmadıkları kur, faiz ve likidite riski ile karşı karşıya gelmişlerdir⁵⁶⁰.

Tablo 2.8.

Verilen Krediler/Kamu Kağıtları Portföyü

Yıllar	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Oran	6,8	4,5	3,7	3,5	4,3	3,5	3,7	3,9	3,9	5,2	3,5	4	3,1	1,6	1,8	0,6

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı, 2001.

Verilen ticari krediler/Bankaların portföylerinde buldukları kamu kağıtları oranına (tablo-2) baktığımızda, bankaların plasman tercihlerindeki kayma net bir

⁵⁵⁸ Mahfi Eğilmez, "Kasım 2000 Krizi Üzerine 1", **Köşe Yazıları ve Makaleler**, s. 6, http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_1.htm, (02.05.2008).

⁵⁵⁹ Kansu, s. 191.

⁵⁶⁰ M.Faruk Aydın, "Türkiye'de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Bankacılık Sektörü Bilançolarına ve Risklerine Olan Etkileri", **T.C. Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği**, No:13, , Kasım 2002, s. 3.

biçimde görülmektedir. 1986 yılında 6,8 olan bu oran, özellikle 1990'lı yıllarda büyük oranlı düşüşler yaşamış ve 2001 yılında da 0,6 seviyesine gerilemiştir. Bu oranın düşmesinde özellikle iki temel faktör öne çıkmıştır: birincisi, kaynakların kamu kağıtlarına plase edilmesinin cazibesi; ikincisi ise 1989 yılında 32 Sayılı Karar ile serbestleşen sermaye akımlarının beraberinde getirdiği sıcak paraya dayalı büyüme politikasının doğal sonucu olarak faiz lehine oluşan kur-faiz makasıdır. Bu nedenlerden dolayı, 1999 sonrası dönemde Türkiye'de kamu menkul kıymet araçlarının ekonominin toplam menkul kıymet stoku içindeki payı artmıştır. Ayrıca, 32 Sayılı Karar ile döviz işlemlerinde ve sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi sonucu yurt dışından borçlanma ile sağlanan fonlar, bankalar için mevduat yanında önemli bir kaynak haline gelmiştir. Kar maksimizasyonu sağlamaya çalışan bankalar, en düşük maliyetli kaynak olarak yurtdışından getirdikleri kredileri yurt içinde değerlendirmişleridir. Böylece, 1989 sonrası dönemde yüksek oranlarda seyreden enflasyonun da etkisiyle bankacılık sektörü aktif ve pasifleri içinde yabancı paranın oranı önemli miktarda artmıştır⁵⁶¹.

Yıl sonunda cari açık artarken faiz ödemelerinin GSMH'ya oranı %16,2'lere çıkmış, konsolide bütçe açığının GSMH'ya oranı %-10,2 olmuş, iç borçların GSMH'ya oranı %29'lara, dış borçların GSMH'ya oranı %60'lara yaklaşmıştır⁵⁶². Görev zararı stokunun milli gelire oranı 1996 yılında %4,2 iken, 1999'da %13,2'ye yükselmiştir. Bu yükselişte, kamu bankalarının görev zararı borçlarının, yıllık %300'ü bulan faiz oranlarıyla karşılanması da önemli rol oynamıştır⁵⁶³.

Türkiye'nin 1999'dan 2000'e dış borç açığı -14,1 milyar dolardan, -26,7 milyar dolara, cari işleme dengesi -1,4 milyar dolardan -9,8 milyar dolara yükselmiştir, Kasım 2000'de yaşanan krizin etkisi ise atlatılamamıştır. Buna kamu bankalarının görev zararları da ilave edilince Şubat'ta yeni bir krizin daha yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Ekonomide yaşanan bu olumsuz gelişmelere 19 Şubat 2001 tarihinde Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan siyasi gerilim de eklenince toplumsal maliyetleriyle birlikte 2001 krizi realize olmuştur⁵⁶⁴. Bu dönemde, DB'da görev yapmaktayken Türkiye'ye çağrılan Kemal Derviş, Şubat ayında yaşanan ekonomik krizin nedeninin daha sıkı bir maliye politikası uygulamak yerine gevşek bir yapının tercih edilmesiyle

⁵⁶¹ Aydın, s. 12.

⁵⁶² Yentürk, s. 34.

⁵⁶³ Merih Celasun, "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme", s. 11. <http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>. (11.11.2008).

⁵⁶⁴ Çarıkçı, s. 476, 479.

cari açığın büyümesine bağlamıştır. Ancak Yeldan, Derviş'in görüşünü çürüterek, kamu kesiminin 2000 yılı boyunca, hiç de öngörülenle gibi açık vermediğini, aksine bu dönemde son derece güçlü ve daraltıcı bir maliye politikası izlendiğini ortaya koymuştur. Yeldan, yaşanan krizlerin nedeninin teknik hatalardan daha çok 1980 sonrası uygulanan ve ulusal ekonominin dengelerini denetimsiz ve yönlendirilmiş piyasa güçlerine terk edilmiş neoliberal politikalara dayandırmaktadır. Örneğin Ocak 2000 tarihinden Kasım 2000 tarihine kadar olan süreçte, yabancıların yurt içinde menkul kıymet alımlarından kaynaklanan net sermaye girişi toplamda 15,2 milyar dolara ulaşmıştır. 2001 yılında ise -8,7 milyar dolara dönüşerek toplamda 23,9 milyar düzeyinde bir yön değiştirme ile Türk mali sistemi çok güç bir duruma sokulmuştur⁵⁶⁵. Boratav'a göre ise, Türkiye'de yaşanan finansal krizler ve krizlere yardım eden IMF programları, özellikle 1999 yılı ve sonrasında sermaye birikimi ve tasarruf oranlarını ciddi boyutta aşındırmıştır⁵⁶⁶.

Türk ekonomisinin 2001 yılının Şubat ayında krize girmesinin diğer nedenleri şu şekilde sıralanabilir⁵⁶⁷:

- 2000 yılı ekonomi politikalarının belirlenmesinde Doğu Asya ülkelerinin 1997 yılının Haziran ayında %25-%35 arasındaki yaptıkları devalüasyonun Türk ekonomisine olası etkilerinin dikkate alınmamasından kaynaklanan strateji hataları,
- İç borç politikasında izlenen yanlış politikalar (31.08.2000 tarihinde, 30 katrilyon olan iç borç stoku, 31.08.2001'de 102 katrilyon liraya yükselmiş, reel faiz oranları, ekonomik büyümenin %25-30 üzerinde gerçekleşmiştir.
- Kamu bankalarının ekonomiye (Ekim 2000'de Ziraat bankası 17 katrilyon lira olmak üzere) 20 katrilyon liraya yakın para pompalaması ve bunu banka zararı olarak bilançolarına yazmaları,
- Özel sektörün talepte meydana gelen artışa, üretim artışı yerine fiyat artışlarıyla cevap vermesi,

⁵⁶⁵ Yeldan, **İstikrar Kim İçin? Kriz İdaresi Üzerine Değerlendirmeler**, s. 3, 11.

⁵⁶⁶ Boratav, **Yeni Dünya Düzeni Nereye?**, s. 274.

⁵⁶⁷ İlker Parasız, "Dış Ekonomik İlişkiler ve Ekonomik Kriz – Washington Konsensüsü, Krizler, ayak Sürümleri ve Sonuçları-", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Sayı 42, Yıl 7, Ankara, (Kasım-Aralık 2001), s. 851.

- Dünyada talebi artmakta olan ürünleri üretecek şekilde sanayi politikasını yapılandıramaması,
- Kayıt dışı ekonomiyi kayıt içine alacak bir siyasi irade ortaya koyamamaktır.

Oysa Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden önce makroekonomik istikrar ve büyüme için kararlar alınmış, yapısal reformlara başlanmış, IMF ile desteklenen bir Stand-by anlaşması onaylanmıştır. Ancak bunların hepsi 1990'lar boyunca biriken ciddi ekonomik sorunları çözmeye yetmemiş, 1999 ve 2000 yıllarında alınan önlem ve kararların uygulama ve gözetimi yeterince eş güdümlü olamamıştır. Bu nedenle 2001 krizinin nedenleri arasında eşgüdüm eksikliği önemli bir yer tutmaktadır⁵⁶⁸.

2.6. 2008 Küresel Krizi

Ağustos 2007 öncesi dünya ekonomisinin en göze çarpan öğelerinden biri cari açıklar ve fazlalar konusundaki dengesizlikler olmuştur. Özellikle, 2003 yılından itibaren küresel ekonomi yoğun bir genişleme konjonktürüne girmiştir. Bunun ardında yatan temel unsur olarak finansal piyasalarda yaşanan aşırı şişkinlik olgusu olduğu konusunda bir fikir birliği oluşmuştur. Tablo.2.9'da bulunan veriler de bu görüşü destekler niteliktedir. Tabloda, Asya krizinin hemen öncesinde (1996) sermaye akımları ile 2003 ve 2007/2008'in halen devam etmekte olan kriz ortamındaki veriler karşılaştırılmıştır. Tabloya göre, GOÜ'lere yönelen özel sermaye akımları, 1996'da sadece 161 milyar dolarken, bu rakam 2003'de 236 milyara, 2007'de krizin hemen öncesinde de 928 milyar dolara ulaşmıştır. Krizle birlikte, net sermaye girişi 2008'de yarı yarıya düşmüş, 2009'da da 165 milyar dolara gerileyeceği tahmin edilmektedir⁵⁶⁹.

Krizin etkilerinin görülmeye başladığı 2007'ye kadar olan dönemde yükselen piyasa ekonomileri, daha önce tecrübe edilmemiş düzeyde yüksek oranlarda büyüme fırsatı bulmuşlardır. Yüksek hızla büyüyen ülkelerin enerji ve petrol talepleri artmış ve bunun sonucu olarak bu ürünlerin fiyatlarında büyük artışlar gözlenmiştir. Özellikle ham petrol fiyatları varil başına 2003 yılında 25, 2005'de 60, 2008 itibarıyla ise 60

⁵⁶⁸ Kemal Derviş, Serhan Asker ve Yusuf Işık, **Kemal Derviş Anlatıyor: Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, 1. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, Ocak 2006, s. 156.

⁵⁶⁹ Erinç Yeldan, "Küresel Kriz ve Sermaye Akımları", (10 Haziran 2009), s. 1, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan218_10Haz09.pdf, (17.07.2009).

dolar seviyesine ulaşmıştır⁵⁷⁰. Bu fiyat artışlarının doğal sonucu olarak, uluslararası piyasalarda likidite fazlası meydana gelmiş, ABD başta olmak üzere birçok ülkeye sermaye akımına kolaylık sağlamıştır. Yüksek miktarlarda likidite ayrıca, birçok ülkede varlık fiyatlarında büyük artışlar doğurmuştur⁵⁷¹.

Tablo 2.9.

Gelişmekte Olan Ülkelere Net Yabancı Sermaye Akımı (Milyar Dolar)

	1996	2003	2007	2008*	2009**
Net Özel Sermaye Akımları	161.4	236.7	928.6	465.8	165.3
Net Doğrudan Öz Sermaye Yatırımları	128.6	138.5	296.1	174.1	194.8
Yerleşiklerin Sermaye Hareketleri	123.7	-49	-384.4	-421.9	-271.7
Rezerv Değişimleri ("-" artışı gösterir)	-90.4	-272.5	-948.7	-444.3	-245.9
Toplam Uluslar arası Rezervler (altın hariç)	311.8	1.250.9	3.705.3	4.094.6	4.446.6
Toplam Dış Borç		2.230.2	3.662.5	3.884	3.989.2

Kaynak: Yeldan, Küresel Kriz ve Sermaye Akımları, s. 2,

Kriz öncesi dönemde, küresel dengesizliklerin, özellikle de ABD'nin çok yüksek cari açıklarının önemli riskler taşıması sebebiyle ve gerekli politika önlemleri alınmadığı takdirde bu dengesizliğin ileride bir krize yol açabileceği şeklinde genel bir kanaat vardı. Gerçekten de ABD'nin cari açık süreci, 2000'de 400 milyar dolar, 2003'de 450 milyar dolar, 2005'de 500 milyar dolar, 2006'da 800 milyar dolar seviyesine ulaşmış, ardından belli bir düzelme yaşanmasına rağmen 2008 yılında yaklaşık 600 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna mukabil, petrol ihracatçısı ülkelerde cari fazla, 2000'de 200 milyar dolar, 2003'de 150 milyar dolar, 2005 ve 2007'de 400 milyar dolar, 2008'de ise 700 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir⁵⁷².

Krizin ilk sinyallerini verdiği 2007 bahar-yaz döneminde ABD ekonomisi, kötümser tahminleri doğrularcasına çok yüksek miktarda cari açık vermiş, cari fazlalar ise petrol ihraç eden ülkeler ve Asya ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Böyle bir tablonun çok açık sonucu, cari fazla veren ülkelerden ABD ekonomisine cari açığın finansmanına yönelik sermaye akımlarının gereğidir. 2000'li yılların başlarında yaşanan yüksek

⁵⁷⁰ Batrel, s. 2.

⁵⁷¹ Özkan, s. 6

⁵⁷² European Central Bank, **Finansal İstikrar Raporu**, Haziran 2008.

düzydeki küresel finansman dengesizliklerinin potansiyel sonuçları halen tartışılmaya devam etmektedir⁵⁷³.

ABD ekonomisinde 2007 yazında başlayan kriz, ABD'nin en büyük beşinci yatırım bankası olan Lehman Brothers'ın kriz başladığından beri iflas eden 13. banka olmasına ve dünyanın en büyük sigorta şirketlerinden birisi olan AIG'nin ABD yönetimi tarafından kurtarılmasına rağmen piyasaların sakinleşmemesiyle birlikte iyice derinleşmiştir. Krizin derinleşmesinin temel sorumlusu olarak çoğu yorumcu tarafından ABD Merkez Bankası FED'in geçmiş politikaları gösterilmektedir. Eski FED Başkanı Alan Greenspan'ın izlediği para politikası, krizi başlatan ve derinleştiren faktör olarak zikredilmektedir. Bu yorumlara göre FED, büyümekte olan ekonomiye hiç müdahale etmezken, kriz döneminde faizleri düşürerek ekonomiyi canlandırma görevini üstlenmiştir. Düşük faiz, kredi yeter koşullarının neredeyse tümüyle kaldırılması ve yüksek riskli kredilerin toplam kredilere oranının artması, emlak fiyatlarında bir balon oluşmasına yol açmıştır. Bu balonun sönmese ise krizi derinleştirmiştir.

Emlak fiyatlarında oluşan balonun en önemli nedeni, 2001 yılından itibaren neredeyse %1'lere çekilen faiz oranları ve piyasada bulunan atıl fonların artışı karşısında bazı finansal kurumların güvenilirliği düşük kimselere yüksek riskli krediler (subprime credit) vermesi olmuştur. Bu krediler, dar gelirli grupların piyasaya dahil olmasına veya insanların imkanlarının üzerinde konutlara yatırım yapmalarına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak da emlak talebi ve dolayısıyla emlak fiyatları hızla yükselmiştir. Yakın bir zamana kadar ABD'de piyasa faiz oranı oldukça düşük bir seviyede seyrettiği için "yüksek riskli kredilerden faydalanan" alt gelir grubundaki kişiler, değişken faizli kredileri kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak, krizin ortaya çıkmasından iki yıl evvel FED'in faiz oranlarını aşamalı olarak arttırması, geri ödemeleri zorlaştırmış ve emlak piyasasına talebin azalmasına neden olmuştur. Konut talebinin ve fiyatlarının düşmesi, daha önce ipotek altına alınan evlerin kredi kuruluşları tarafından düşük fiyata elden çıkarılmasına sebep olmuş ve kreditorlerin zararı büyümüştür⁵⁷⁴. Şubat 2007 sonunda ABD'deki eşik-altı ipotekli ev kredileri açmış olan 25 şirket batmış, Temmuz-Ağustos aylarında ABD ve Avrupa bankalarında eşik-altı pozisyon yüzünden büyük kayıplar yaşanacağı anlaşıldığında, bankaların daha fazla

⁵⁷³ Bu konuda örnekler Obstfeld (2004), Roubini ve Stser (2004), Obstfeld ve Rogoff (2005) ve Eichengreen (2006) olarak gösterilebilir.

⁵⁷⁴ TÜSİAD ABD Temsilciliği, "ABD Finans Sisteminde Yaşanan Kriz Üzerine Notlar", 18 Eylül 2008, s. 2.

likidite tutmayı tercih etmeleri sonucunda bankalar arası piyasadaki likidite azalmıştır. ABD ve Avrupa merkez bankalarının piyasalara on milyarlarca dolar likidite vermesiyle likidite krizi bir süreliğine de olsa kontrol altına alınmıştır. Ancak Ağustos 2008’de uluslararası mali piyasaları saran endişe, borsalarda hızlı bir düşüşle birlikte oynaklıkta da ciddi bir sıçramaya yol açmıştır⁵⁷⁵.

Emlak balonunun krizi ağırlaştırılan bir başka etkisi ise “home equity loan” adı verilen ikincil ipotekler üzerinde olmuştur. Emlak fiyatlarındaki hızlı yükseliş, çok sayıda orta ve dar gelirli evlerine artan emlak değeri üzerinden ikinci kez ipotek yaptırıp yeniden kredi almasına sebep olmuştur. Emlak balonunun sönmesi, yükselen faizler karşısında kredilerin geri ödemelerini zorlaştırmış ve ikinci ipotekten doğan krediler de büyük oranda karşılıksız kalmıştır. Kredi ödemelerindeki geri dönüşün sektöre uğraması, teminat olarak gösterilen evlerin fiyatlarının düşmesi ve piyasadaki riskler dolayısıyla kredi maliyetlerinin artması, aracı kurumları ve bankaları ciddi bir darboğaza düşürmüştür.

Amerikan finans kuruluşlarının iş yapma biçimleri, yaşanan krizin bir diğer nedeni olarak gösterilmektedir. Son yıllarda yatırım bankaları, geleneksel hizmet alanları olan, müşterilerine komisyon karşılığı hizmet vermek ve aracılık yapmanın ötesine geçerek, kendi nam ve hesaplarına yatırım yapmaya ve riskler almaya başlamışlardır. Bu amaçla da ciddi seviyede borçlar alarak “kaldıraç” etkisinden faydalanmak suretiyle büyük kazançlar elde etmeyi hedeflemişlerdir. Piyasalar yukarı yönlü iken, bu kuruluşlara büyük kazançlar sağlayan bu riskli işlemler, piyasaların tersine döndüğü bugünkü ortamda büyük çöküşlere neden olmuştur. Bütün bunlara ilaveten, bankaların ve AIG gibi diğer finansal şirketlerin aldıkları riskler artarken piyasa gözetimi ve denetimi yapmak durumunda olan SEC ve FED gibi kamu kurumlarının kısmen mevzuattan, kısmen de organizasyonel yapılarından kaynaklanan zaafı yanı sıra, kullanılan enstrümanların komplike nitelikleri de gerekli önlemlerin zamanında alınmasına engel olmuştur⁵⁷⁶.

Dünyada bankaların krediye bağlı zararları ise 1 trilyon dolara ulaşmıştır.

⁵⁷⁵ Kamil Yılmaz, “Küresel Mali Kriz ve Sermaye Piyasaları Arasındaki Oynaklık Yayılma Eğilimi”, Araştırma Notu 08-01, **Ekonomik Araştırma Forumu**, TÜSİAD Koç Üniversitesi, 1 Nisan 2008, s. 3.

⁵⁷⁶ Yılmaz, s. 5.

Tablo 2.10.

Krizle Birlikte Bankaların Kayıpları ve Sağlanan Sermaye

	Toplam Kayıp (milyar dolar)	Sağlanan Sermaye (milyar dolar)
Dünya	994	918
ABD	670	548
Euro Bölgesi	293	318
Asya	31	52

Kaynak: European Central Bank, **Finansal İstikrar Raporu**, Haziran 2008.

ABD’de yaşanan krizin piyasalarda yarattığı istikrarsızlık, batan bankalarla gelen işsizlik ve kredi piyasasının daralması ve reel ekonomide de beklenen daralma, sadece ABD’yi değil, tüm dünyayı etkilemiştir. Küresel daralma, birçok ülkede büyümenin düşmesi ve işsizliğin artması olarak kendini göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelere yönelmiş olan finansal akımlardaki daralma ise artarak devam etmektedir. Küresel krize ait en çarpıcı veriler hiç kuşkusuz ABD’ye aittir. İşsizlik oranı %5,7’den %6,1’e yükselen ABD’de, Ocak 2008’den itibaren 605.000 kişi işten çıkarılmış, sadece Ağustos 2008’de 91.000 aile evini kaybetmiştir⁵⁷⁷. Nisan 2009’da Amerikan işgücü piyasaları 120 bin kişiye yeni istihdam sağlanabileceği beklentisi içindeyken, Mayıs 2009’da işsizlik oranı %9,4’e yükselmiş, Amerikan ekonomisinde Mayıs 2009 itibarıyla 437 bin kişinin işsiz kalmıştır. Bir manada, Nisan 2009’da ortaya çıkan olumlu beklentiler, Mayıs 2009’da yerini çöküşe bırakmıştır. Bu süreçte General Motors’un iflasıyla birlikte istihdam kayıplarının hızlanacağı ve kaçınılmaz olduğu gözükmemektedir⁵⁷⁸.

ABD, yüksek kredi faiz ödemeleri ve düşen konut fiyatları ve satışlarını dengelemek ve toplam talebi arttırmak amacıyla, yetersiz gördüğü para politikası yerine bir mali canlandırma (fiscal stimulus) paketini yasalaştırmış ve maliye politikasını çare olarak görmek zorunda kalmıştır. IMF, özellikle enflasyonist baskı biçimindeki, mali risklerin az olduğu sanayileşmiş ülkelerde zamanlamasını ve hedefi iyi ortaya koymak kaydıyla toplam talep yetersizliğini gidermek amacıyla bu tür maliye politikası önlemlerini alabileceğini belirtmiştir. Ancak, ABD dışında, mali kırılganlığı olmayan sanayileşmiş ve yükselen piyasalara sahip ülkelerde krizin aşılması için maliye

⁵⁷⁷ TÜSİAD ABD Temsilciliği, s. 4-5.

⁵⁷⁸ Erinç Yeldan, “Krizin Reel Göstergeleri”, (10 Haziran 2009) s.1. http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan218_10Haz09.pdf, (17.07.2009).

politikaları yerine öncelikli olarak para politikası ile finansal politikalar uygulanması tercih edilmiştir⁵⁷⁹.

Yüksek oranda borçlu durumdaki mali sektör şirketleri, krizin her yeni aşamasında alacaklıların talepleri doğrultusunda varlık satışlarına gitmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak, bu kriz ortamında piyasa oyuncularının nakitte kalmak için gösterdikleri çaba sonucunda, piyasada çok az alıcı olduğu için bu şirketlerin satmaya çalıştıkları varlıkların fiyatları çok hızlı düşme eğilimine girmektedir. Bu da, ağır borç yükü altındaki bu şirketlerin bilançolarının daha da kötüleşmesine ve bir noktada öz sermayelerinin negatife dönüşmesiyle birlikte batma (insolvency) tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır. Bilançolar, dip noktası bulunmadan, krizin her aşamasında bir önceki aşamaya göre daha da kötüleştiği için her aşamada gerçekleşen kayıplar ve mali sektörde batan şirket sayısı da daha fazla yüksek olmaktadır. Mali sektörde batıkların krizin ilerleyen aşamalarında bu şekilde birikmesi piyasalarda tansiyonu arttırdıkça, krizin bir sonraki aşamasına kadar geçecek sürenin bir önceki aşamaya kadar geçen süreden daha kısa olması beklenen bir sonuçtur⁵⁸⁰.

Dünya ekonomisinin halen içinde bulunduğu krizi geçmiş kriz deneyimlerinden ayırt eden en önemli özelliklerden birisi, geçmiş krizlerin büyük oranda az gelişmiş ve yükselen piyasa ekonomilerini etkilemiş olmasına rağmen, günümüzde, krizin başlangıç noktası olan GÜ'lerde de ağır etkilerinin hissedilmesidir. Örneğin, Avrupa Döviz Kuru Mekanizması'nın daha çok gelişmiş olan üye ülkeleri tarafından hissedilen 1992 döviz krizinin etkisi kısa sürmüş, buna karşılık 1994 Meksika krizi ile başlayan ve Türkiye'nin de 2000-2001 krizlerinin de deneyiminin içinde bulunduğu, daha çok yükselen ekonomiler tarafından tecrübe edilen krizler, bu gelişmiş ülke deneyimleriyle karşılaştırıldıklarında çok daha ağır sonuçlar doğurmuşlardır⁵⁸¹.

Halen devam etmekte olan küresel krizin en çok etkilenen ülkeler GÜ etkili olmasının en önemli nedeni, krizin yoğun olarak yaşandığı ipotekli emlak piyasalarının –özellikle en yüksek riskli eşik altı grubun- ve kredilere dayalı varlık türlerini üretecek finansal türev piyasalarının bu ülkelerde gelişmemiş olmasıdır. Dünya çapında

⁵⁷⁹ Ömer Faruk Batirel, "Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 7, Sayı 13, Bahar 2008, s. 2, 9.

⁵⁸⁰ Yılmaz, s. 6.

⁵⁸¹ Michael Bleaney, "The Aftermath of a Currency Collapse: How Different Are Emerging Markets?", **The World Bank Economy**, 28(1), 2005, s. 80.

bankaların krizden dolayı karşılaştıkları zararlar, 2007 sonuna doğru 300 milyar dolar, 2008’de 600 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir⁵⁸².

Yükselen ekonomilerin, krizin ilk aşamalarında göreceli olarak daha az etkilenmelerinin önemli bir nedeni, bu ülkelerin son on yılda yaşadıkları krizler sonrası özellikle finansal ve bankacılık sektörlerinde gerçekleştirdikleri reformlardır. Ayrıca, bu ülkelerin kriz öncesi dönemde tecrübe ettikleri hızlı büyüme ve verdikleri cari fazla, bu ülkelerin kriz dönemine daha sağlam bir makroekonomik yapıyla girmesine katkıda bulunmuştur.

Ancak kriz uzadıkça, GOÜ’ler de krizin olumsuzluklarından etkilenmeye başlamışlar ki bunun en önemli nedeni yapılmış olan reformlara rağmen tam oturmamış makroekonomik yapıdır. 2007’ye kadar olan sürede, uluslararası finans akımlarının GOÜ’lere girişi esnasında, bir yandan da bu ülkelerin dış borçluluğunun ve rezerv birikiminin eş zamanlı olarak artmakta olduğu gözlenmiştir. Söz konusu ülkelere rezerv koruma gereksinimi 1996’da 311 milyar dolardan başlayarak 10 misli artış göstermiş ve 2007’de 3.7 trilyon dolara çıkmıştır. GOÜ’lerde dış borçlar da buna paralel biçimde 2003’de 2.2 trilyon dolardan 2007’de 3.8 trilyon dolara çıkmıştır. 2009’da rezervlerin 4.5 trilyona, borçların ise 3.9 trilyon dolara çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu ülkelerde 2006-2008 döneminde kırılganlık ölçütlerinin sunulduğu Tablo.2.11.’de veriler de bu ifadeleri desteklemektedir. Dünya ekonomisinin 2007 öncesindeki ticaret ve finans akımları daha uzun bir süre yeniden geliştirilmesi olanaksız bir biçimde tahrip edilmiş durumdadır. Küresel ekonomiyi daha uzun yıllar düşük bir kredi hacmi ve düşük finansal değerler sistemi beklemektedir⁵⁸³.

Krizin bundan sonraki aşamasında finansal sorunların etkileri reel sektörde ciddi olarak hissedilmeye başlanmıştır ve bunun sonucunda bu ülkelerin ciddi risklerle karşı karşıya kalacağı aşikardır. Uluslararası ticaretin çok önemli olduğu bu ülkeler için uluslararası talepte yaşanan daralmalar ciddi sıkıntılara gebe dir.

⁵⁸² Yılmaz, s. 3.

⁵⁸³ Yeldan, **Küresel Kriz ve Sermaye Akımları**, s.2.

Tablo.2.12.

Yükselen Piyasalarda Kırılganlık Ölçütleri

	Sermaye Hesabı (Milli gelirin %'si olarak)			Dış Borç (Milli gelirin %'si)			Kısa Vadeli Dış Borç (Rezervlerin %'si olarak)			Döviz Rezervleri (ithalata oranla)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Latin Amerika												
Arjantin	3,7	2,6	1,8	50	43	38	45	32	28	7,2	8,5	9
Brezilya	1,3	0,3	-0,7	19	19	17	24	24	27	6,7	11	12,8
Şili	3,6	4,4	2,7	33	29	26	38	46	48	3,4	2,7	2,7
Kolombiya	-2,3	-3,2	-3,5	29	24	23	35	25	23	4,9	5,8	6,1
Meksika	-0,2	-0,9	-1	20	19	18	45	42	41	3,1	3,1	2,9
Venezuela	15	7,4	5,2	24	23	19	33	45	47	7,9	4,3	3,5
Asya												
Çin	9,4	11,6	9,9	12	11	9	16	12	10	14,4	16,9	17,7
Hindistan	-1,1	-1,2	-1	20	20	18	11	9	8	9,1	11,1	10,9
Endonezya	2,7	2,5	2,2	35	33	30	62	55	44	4,3	5,2	5,8
Malezya	8,5	6,5		33	31		10	11		6	6	
Güney Kore	0,3	0,1		24	23		38	40		7	6,5	
Tayland	1,1	6,1	3,1	28	22	18	32	21	18	5	5,9	6,6
Avrupa												
Rusya	9,6	6,1	1,2	29	31	28	26	22	20	13,4	14,5	12,8
Türkiye	-7,8	-7	-7,5	55	52	49	114	113	120	4,8	4,6	4,4

Kaynak: European Central Bank, **Finansal İstikrar Raporu**, Haziran 2008.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERİ ÖNLEMeye YÖNELİK POLİTİKALAR

Güneydoğu Asya’da başlayıp, ardından Rusya Federasyonu’na, oradan da Latin Amerika’ya sıçrayan finansal çalkantılar, finansal krizlerin önlenmesi ve kriz yönetiminde uluslararası finansal mimaride reform çalışmalarına duyulan ihtiyacın aciliyetini ortaya koymuştur. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan tüm bu olumsuzlukların ardından kriz, entelektüel ve dinamik finansal dünyanın ve onu regüle eden kuruluşların arasında ciddi tutarsızlıkların olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle, mevcut kurumların finansal küreselleşme ile başa çıkamadığı anlaşılmıştır.

1990’larda artan küreselleşmeyle birlikte, zengin ülkeler zenginliklerini arttırırken, fakirler daha fakir hale gelmiştir. Günümüzde GOÜ’lerde fert başına sabit sermaye düşmüş, teknolojiye dışa bağımlılık artmıştır. Üstelik bu ülkelerin yatırıma yönlendirilebilir kaynakları, ülkelerin mevcut iktidarlarınca dışarıya, GÜ’lere transfer edilmiştir. GÜ’ler ise, bu ülkelerde yapılan israfları ve yurtdışına yapılan transferleri IMF ve DB gibi uluslararası kurum ve kuruluşların telkinleri doğrultusunda kendi ülkelerine aktarmaya çalışmışlardır. Bu durum, maalesef bir yandan kalkınmayı kösteklerken, diğer yandan ülkenin iç gelir dağılımını bozarak toplum barışını zedelemiş⁵⁸⁴ ve ardı ardına patlayan küresel krizlerin altyapısını oluşturmuştur.

Dünyanın çok farklı coğrafyalarında ve farklı ülkelerde görülen krizlerin nitelikleri ve boyutları değerlendirildiğinde ortak özellikler bulmak da pek kolay değildir. Bu bağlamda sadece, belirli sektörlerde veya ülke boyutunda geniş kitleleri olumsuz yönde etkilediği bu etkilerin uzun bir dönem devam ettiği⁵⁸⁵ ve küreselleşme ile birlikte iç içe geçen küresel finans piyasalarının da krizlerin bir ülkeden diğerine bulaşmasının en belirgin nedenlerinden biri olduğu söylenebilir.

⁵⁸⁴ Cem Somel, “Küreselleşen Dünyada Kalkınma Stratejisi Nasıl Olmalı?”, **Emek Politikaları Sempozyumu**, 24 Mart 2001, s. 1.

⁵⁸⁵ John F. Preble, “Integrating the Crisis Management Perspective Into the Strategic Management Proses”, **Journal of Management Studies**, Vol.34, Issue 5, September 1997, s. 579.

GOÜ'lerin belli bir evrim içerisinde olmadan ve makroekonomik dengeler sağlanmadan çok çabuk bir şekilde finansal serbestleşmeye gitmeleri, krizle karşı karşıya kalmalarının temel nedeni olarak görülmektedir (Meksika ve Güney Doğu Asya krizlerinde olduğu gibi). Nitekim sermaye hareketlerinin serbestleşmesini öngören neoklasik yaklaşım dahi sermaye hareketleri karşısında GOÜ'lerde sorunların çıkmaması için önce kamu ve para piyasası dengesinin sağlanmış olması, dış ticaret açığının kapanması gerektiğini belirtir. Bu görüşe göre, makroekonomik denge oluşturulmadan ve para politikaları üzerinden kalkacak müdahalenin yerini alacak araçlar yaratılmadan finansal serbestleşmeye gitmek hatalı görünmektedir. Bu nedenle, dış finansal serbestiye gidilmesinden önce kamu yatırım ve tüketim harcamalarının kısılması, kamu teşekküllerinin özelleştirilmesi, sübvansiyonlara son verilmesi ve dış ticaret dengesinin sağlanmış olması gerektiği iddia edilmektedir. Ancak, 1990'lı yıllarda Meksika ekonomisinin kamu açığı ve dış ticaret açığı olmamasına rağmen finansal bir kriz içerisine girmesi, krizlerin arkasında sadece kamu açığı ve dış ticaret açığını görmenin yeterli olmadığını işaret etmektedir⁵⁸⁶.

Konuya bu boyut ile bakıldığında, KVSH'nin finansal bir krize yol açmaması için finansal ve mali serbestleşmeden önce, finansal sektörün finansal altyapısının sağlam temellere oturtulmasının gerekli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Öte yandan, denetimsiz bir biçimde finansal liberalizasyon sürecine giren GOÜ'lerin yaşamış olduğu kriz, bu kriz sonrasında IMF programlarını uygulamak zorunda kalmaları ve bu politikaların ülkelerin makroekonomi politikalarında denetim güçlerinin azalmasına neden oluşu, iktisadi dengenin oluşumunda devletin rolünün ne olması gerektiği konusunu da gündeme getirmiştir. Devletin ekonomideki rolünün aşırı azaltıldığı görüşünü savunanlara göre, sermaye hareketlerinin serbestleştiği küresel bir ekonomide devletler ekonomiyi yönlendirememekte ve krizlere karşı makroekonomik tedbirler uygulayamamaktadırlar⁵⁸⁷.

Kriz dönemlerinde, normal dönemlerde geçerli olan yöntem ve uygulamaların sonuç vermesi beklenmemelidir. Karşı karşıya kalınan bir krizden kaynaklanan olumsuz etkilerin en az hasarla ortadan kaldırılabilmesi için krizin boyutları ve etki derecesinin yanı sıra kriz yaşanan ülkeye özgü hususlar özenle dikkate alınmalıdır. İşte bu nedenle, kriz yönetimi ve kriz öncesi hazırlık büyük önem taşır. Kriz yönetiminin amaçlarından

⁵⁸⁶ Durusoy, s. 8.

⁵⁸⁷ Durusoy, s.10.

birisi, böyle kriz dönemlerinde hangi önlemlerin alınmasının ve hangi yöntemlerin uygulanmasının etkili sonuç vereceğinin önceden bilinmesidir⁵⁸⁸.

Özellikle Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan krizler, GOÜ'lerde finansal krizler konusunda bir bilinçlenme gerekliliğini hissettirmiştir. Mevcut krizlerin etkilerinin sınırlandırılması için uluslararası mali şeffaflığın artırılması yanında, kamu ve özel mali kuruluşlar tarafından daha iyi bilgi akışının sağlanması, bankacılık dışındaki mali sektörün daha iyi izlenmesi ve denetlenmesi, GOÜ'lerde modern bir hukuki ve sosyal mali altyapının kurulması noktalarında geniş bir görüş birliği oluşmuştur⁵⁸⁹. Krizlerin önlenmesi ve var olan krizlerle daha etkin mücadele edilebilmesi için yeni bir finansal mimarinin oluşturulması kaçınılmazlığı tüm dünyaca kabul edilmiş ve finansal risklerin azaltılabilmesi amacıyla daha etkin düzenleyici ve kurumsal mali altyapı oluşturulmasının teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır. Gerçekten de son çeyrek yüzyıldır uygulanan politikaların, mali yapıdaki bozulmayı önlemekten çok, tedavi edici mekanizmalar olduğu ve artık yeni politikalar üretilmesi gerekliliği, bu politikaların en ateşli savunucuları tarafından bile Asya Krizi'nin ardından kabul edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, dünyanın önde gelen ülkeleri, IMF, DB ve diğer uluslararası finansal kuruluşlar, Nisan 1998'de bir araya gelerek temel bazı konularda fikir birliğine varmışlar ve üç ana eylem alanı belirlenmiştir. Bunlar: şeffaflık ve sorumluluğun geliştirilmesi, ulusal mali sistemlerin güçlendirilmesi ve uluslararası mali krizlerin yönetimidir⁵⁹⁰.

Ocampo, en az iki nedenden dolayı uluslararası finansal reformlar geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yazara göre, her şeyden önce küçük ve fakir ülkelerin gelişmekte olan ekonomilerinin özel ve kamu finansmanının bileşimi ve ekonominin sahipliği ile gelişme politikalarının ülkeler tarafından özümsemesi, finansal tedbir ve önlemlerin bir devamı niteliğindedir. İkinci olarak, ülkeler sistematik bir rol üstlenmeli ve bu rol, dünya çapında kuruluşlarla bütünleşmeye gidilerek, bu çalışmalarda rol alanlar önlem süreçlerine katılmalıdır. Bu çalışmalar, ölçülü bir müzakere sürecinin ardından tablolaştırılmalıdır. Buna ek olarak dünya çapında henüz arzu edilen noktaya gelmemiş olan makroekonomik politikalara yeni bir şekil verilmesi hayati önem

⁵⁸⁸ John F. Preble, "Integrating the Crisis Management Perspective Into the Strategic Management Proses", **Journal of Management Studies**, Vol.34, Issue 5, September 1997, s. 579.

⁵⁸⁹ Koray Duman, "Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri", **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı 8, 2004, s. 39.

⁵⁹⁰ Summary of Reports on the International Financial Architecture, October 1998. <http://www.imf.org/external/np/g22/index.htm>. (02.03.2007).

taşımaktadır. GOÜ'lerde oluşan krizlerde geliştirilmiş tedarikler ve yeterli moratoryum borç/krediler ve uygun borçlanma süreçlerinin oluşturulması da çok önemlidir. Ayrıca, finansmanın geliştirilmesinde, düşük gelir seviyesine sahip ülkelerin fonlanmasına ağırlık verilmeli ve düşük ve orta gelir seviyesine sahip ülkelerin özel sermaye piyasalarında finansman konusu desteklenmelidir. Bankaların da finansman konusunda desteklenmesinde ve özellikle krizler esnasında sosyal güvenlik katkılarının üzerinde durulmasında fayda vardır. Ayrıca, bölgesel ve yerel kuruluşlar da küresel kamusal malların arzında ve diğer hizmetlerde uluslararası finans alanında destek olmalıdırlar. Finansal mimari, bu kuruluşlardan oluşacak bir network ağının oluşmasına yol açacak ve bu da acil finansman ihtiyacı, makroekonomik politikalara genel bakışta ve ihtiyatlı regülasyon ve ülke içinde finansal sistemlerin işletilmesinde ve diğer acil durumlarda destekleyici finansman oluşmasına yardımcı olacaktır⁵⁹¹. Ayrıca, finansal piyasaları işleten kuruluşların geliştirilmesinin üzerinde durulmasında da fayda vardır. Finansal liberalizasyonun ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak finansal kuruluşlar ve piyasalar daha fazla uluslararası bir hal almaya başlamıştır. Bu durum, piyasalarda ulusal seviyede çözüm üretme ve bu şekilde regülasyon sağlamanın yeterli olmadığını⁵⁹² ve üretilecek politikaların küresel düzeyde ve tüm ülkelerin uyum sağlayacağı şekilde dizayn edilmesini de gerekli kılmaktadır.

Tüm bunların yanında, ulusal finans politikaları, kriz önlemede uluslararası politikalar ile uyumsuz olabilir ve ülkeler özellikle kambiyo ve sermaye kontrolü regülasyonu gibi konularda kendi ülke yapılarına uygun politikaları bölgesel kuruluşlar ve ulusal yapı diğerlerinden farklılık arz edebilir. Bu nedenle, finansal krizlerin önlenmesi veya krizlerin atlatılmasında, finansal piyasaları işleten kuruluşların geliştirilmesinin üzerinde durulması ve dünya çapında henüz arzu edilen noktaya gelmemiş olan makroekonomik politikalara yeni bir şekil verilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, kriz esnasında GOÜ'lerde tedarikler ve yeterli moratoryum borç/krediler ve uygun borçlanma süreçlerinin oluşturulması çok önemlidir. Finansmanın geliştirilmesinde, düşük gelir seviyesine sahip ülkelerin fonlanmasına ağırlık verilmeli ve düşük ve orta gelir seviyesine sahip ülkelerin özel sermaye piyasalarında finansman konusu desteklenmelidir. Bankaların da finansman konusunda desteklenmesinde ve özellikle krizler esnasında sosyal güvenlik katkılarının üzerinde durulmasında fayda

⁵⁹¹ Ocampo, s. 3-4.

⁵⁹² Eleni Tsingou, "The Politic of Banking", **Governance in the Financial Markets – Understanding Self-Regulation ISA International Commution Panel S 1-4**, (July 2001), s. 3.

vardır. Ayrıca, bölgesel ve yerel kuruluşlar da küresel kamusal malların arzında ve diğer hizmetlerde uluslararası finans alanında destek olmalıdırlar. Finansal mimari, bu kuruluşlardan oluşacak bir network ağının oluşmasına yol açacaktır. Bu bütünleşme, acil finansman ihtiyacı, makroekonomik politikaların değerlendirilmesi, ihtiyatlı regülasyon, yurtiçi finansal sistemlerin işletilmesi ve diğer acil durumlarda destekleyici finansman sağlanmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, ulusal finans politikaları, kriz önlemede uluslararası politikalar ile uyumsuz olabilir. Özellikle kambiyo ve sermaye kontrolü regülasyonu gibi konularda ülkelerin yapılarına uygun politikalar ile diğer ülkeler ve bölgesel kuruluşlar için uygun olabilecek politikalar arasında önemli farklılıklar söz konusu olabilir. Küresel kamusal mallardan yararlanmada eşitsizlik konsepti, uluslararası arenada özellikle küçük oyuncular için önemlidir⁵⁹³.

Öte yandan, makroekonomik politikalar üreten hükümet yetkililerinin ülkeye gelen yabancı dolaysız sermaye yatırımlarından azami fayda sağlanabilmesi amacıyla çeşitli önlemlerin alınması gerektiği sık sık söylenmektedir. Sadece hukuki mevzuatta yapılacak değişikliklerin, yabancı dolaysız sermaye yatırımlarını çekmek amacıyla, ülkeler arası rekabetin arttığı günümüzde yeterli olmadığı, bunun yanında siyasi istikrarın sağlanmasından ekonomik istikrara bürokratik yapıdan rekabete kadar birçok alanda devletin yabancı müteşebbisleri ülkeye çekmek için önlemler alması gerektiği de vurgulanmaktadır. Ancak küresel finans piyasasının yönetiminde yaşanan otorite boşluğu ve hemen her ülkenin sermaye kontrollerini kaldırmış olması sonucunda, dünya genelinde sermaye hareketleri kontrol edilememekte ve yurt içi tasarrufları yetersiz olan GOÜ'lerin kapılarını yabancı sermayeye kapatmalarının da pek mümkün olmamaktadır. Bütün bunların yanı sıra, yabancı sermayenin daha düşük riskli blduklarıGÜ'lere yönelmesi, GOÜ'lerin işini oldukça zorlaştırmaktadır. Küresel refah ve barışın oluşturulması için alınması gereken tüm bu tedbirlerde rehberlik etmesi beklenecek mevcut küresel organizasyonların yönetim anlayışı ve tutumları nedeniyle, bu tedbirlerin adil bir şekilde ve tavizsiz uygulanmasının zorluğu ise açıktır.

Ayrıca, gelişmekte olan, çok katmanlı ve çok aktörlü piyasaların yönetim sürecinde, özel sektör gittikçe artan bir rol oynamaktadır. Bu durum, bilgiye dayalı olarak artan yetki ve meşruluk üzerinde tartışma yapılacak bir durum ortaya koyar.

⁵⁹³ Ocampo, s. 4.

Bunun yanında, endüstrinin kendisini regüle etmesi, özel sektörü regülasyon sürecinin bir parçası haline getirmektedir⁵⁹⁴.

Müşterek finansman ise krizden çıkmak için ülkelerin başvurdukları araçlardan bir diğeridir. Müşterek finansmanın ortalama seviyesi ülke grupları arasında farklılık arz eder. Örneğin, gelişmekte olan piyasaya sahip ekonomilerden oluşan ortak sektörler dış finansmana ve bankalara, GÜ'lere göre çok daha fazla ihtiyaç duyarlar. Üstelik endüstrileşmiş ülkelere göre borç/öz kaynak oranı yüksek, bilançoda pasif (alacak) kısmı daha az ve daha yüksek likidite rasyosu vardır. Yatırım ve stoklardaki daralma, kriz sonrası milli gelir azalmasının ana sebebidir ve bu daralmalar müşterek finansal yapı ile ilgilidir. Kriz sonrasında borç/öz sermaye oranı ile yatırım ve stoklardaki azalma arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Krizlerin önlenmesinde ortak sektörlerin performansının daha iyi değerlendirilmesi genel manada ekonomilerde krizin oluşmasını ve ekonomilerin kırılganlığının azalmasını sağlar. Özellikle, finansal istikrar göstergeleri, sektör bilançolarını ve akış göstergelerini öncelikli olarak açıklamalıdır. Bunun sağlanması için ülkelerin fonlarının akışı üzerinde durulmalıdır. Ayrıca, sektörel bilanço verilerinin elde edilmesi konusunda yönlendirilmelerin yapılmasının da faydası olacaktır. Buna ilaveten, krizin kanalları ile ilgili sektörler ve ekonominin diğer alanları arasındaki ilişkiler de gözden geçirilmelidir. Son olarak, devletler finansal istikrarın sağlanması için yeni oluşumlar üzerinde çalışmalıdır. Zira kriz sonrası yaşanan milli gelir daralması, krizlerin önemli bir yan etkisidir⁵⁹⁵.

Yukarıda özetlenen finansal krizlere karşı geliştirilebilecek istikrar politikaları, şu başlıklar altında toplanabilir:

1.1. Döviz Piyasalarının İstikrarına Yönelik Politikalar

Küresel finansal koşullar konusunda yapılan birçok çalışmada finansal şoklardan korunmak için ihtiyatlı ülke içi politikaların gerekli ama yeterli olmadığı görülmüştür. Gerçekten de, döviz piyasalarında meydana gelen ani yön değiştirmeleri ile ödemeler dengesi krizi meydana gelebilir. Sonuçta yaşanacak bir krizin ise hem politikaları

⁵⁹⁴ Tsingou, s. 4.

⁵⁹⁵ Philip E. Davis and Mark R.Stone, "Corporate Financial Structure and Financial Stability", **IMF Working Paper**, WP/04/124, s. 21.

oluşturanlar hem de o ülkede yaşamlarını sürdürmekte olanlar için son derece zor ve yıkıcı etkileri söz konusudur⁵⁹⁶.

Döviz piyasalarında istikrara yönelik önerilerin tüm amacı, finansal işlemler alanında spekülative unsurların azaltılması veya finansal işlemlerin reel iktisadi etkilerinin asgariye indirilmesi zorunluluğudur. Yeni finansal krizlerin olmaması veya olabilecek krizlerin derinleşmemesi açısından döviz piyasalarında alınabilecek önlemler aşağıda sıralanmıştır⁵⁹⁷:

- İşlemlerin vergilendirilmesi (Tobin Vergisi veya Döviz İşlem Vergisi),
- Kurların sabitleştirilmesi veya kur limitlerinin belirlenmesi,
- Katlı döviz kuru uygulaması (sermaye piyasası işlemleri için ayrı, reel piyasalara için ayrı uygulama yapılması),
- Uluslararası bankacılık denetiminin arttırılması,
- Trading halts uygulamaları (kriz ortamında finansal işlem piyasalarının kapatılması),
- Target zone sistemi (uluslararası işbirliği ile gerçek olmayan kur değişikliklerinin önlenmesi).
- Sermaye girişlerinde veya çıkışlarında kontrol uygulanması.

Döviz piyasalarının istikrarı için önerilen bir politika aracı, hedef bölge (target zone) sistemidir. Bu sistem ile uygulamada ulusal politikalarda artan oranda uluslararası koordinasyona gidilmesi ile gerçek olmayan kur değişikliklerinin önlenmesi amaçlanmaktadır. MB'larının döviz alış ve satışı şeklindeki müdahaleleri, belirli durumlarda döviz piyasaları için tamamlayıcı mesajlar içermektedir. Ancak bu politika, iştirakçi ülkelerde iktisadi alandaki yanlış gelişmelerin ortadan kaldırılmasında başarısız kalmaktadır. İktisat politikasının artan şekilde uluslararası işbirliğine önem vermesi hem farklı piyasa şartlarına dayanan spekülative işlemlerin önünün alınmasında, hem de iktisat

⁵⁹⁶ Mauro Mecagni, Ruben Atoyán, David Hofman ve Dimitri Tzanninis, "The Duration of Capital Account Crises – An Empirical Analysis", **IMF Working Paper – WP/07/258**, November 2007, s. 4.

⁵⁹⁷ Muhammet Akdiş, "Kıda Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi", **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı: 36, Yıl: 6, (Mayıs-Haziran 2004), s. 37.

politikası şokları vasıtasıyla piyasa esaslarının asimetrik olarak da etkilenmesini önlemede etkili olmaktadır⁵⁹⁸.

Kurların sabitlenmesi veya kur limitlerinin belirlenmesi yaklaşımı ise, temel alınan gelişmelerin ve politikaların sürekli uyumunu ve ulusal politikaların önemli bir bölümünün uluslararası kararlara tabi olmasını gerekli kılmaktadır. Oysaki ulusal devletlerin böyle bir bağımsızlıktan feragat etmeleri, özellikle ABD ve diğer sanayileşmiş ülkeler bakımından pek kabul edilebilir gözükmemektedir.⁵⁹⁹.

Ayrıca, döviz piyasalarının istikrarına yönelik olarak önerilen politikalar, sabit kur sistemi altında önemli ölçüde risk içermektedir. Özellikle Arjantin ve Türkiye örnekleri tarafından doğrulanan kanıtlara göre, iç kapasite ve ihracat arttırılmadan uygulanan döviz kuru tabanlı politikalar, uzun vadeli istikrarsızlık pahasına sadece kısa vadeli istikrar sağlayabilmektedir. Üstelik kredi verenler döviz rezervlerinin yetmeyeceği konusunda bir panik yaşadığında, bu devalüasyon beklentisini arttırmaktadır. Asya ülkelerinde oluşan böyle bir paniğin de etkisiyle Güney Doğu Asya krizi ortaya çıkmış ve Tayland 1997’de, %40 oranında devalüasyon yapmak durumunda kalmıştır⁶⁰⁰.

Hem kur dalgalanmasından, hem de sermaye kontrolleri uygulamasından kaynaklanacak olumsuzluklardan kurtulmanın yollarından biri de para kurulu uygulamasıdır. Para kurulu, ülke parasının seçilecek olan yabancı bir para ile sabit kurdan değişim esasını tespit eden, uzman kişilerden oluşan ve belirli yasal düzenlemeler gerektiren bir organdır. Para kurulu uygulaması Hong Kong’da 1983, Arjantin’de ise 1991-2001 yılları arasında uygulanmıştır. Bu uygulamada yeni para basımı sadece sabit bir kur üzerinden aynı miktarda bir döviz girişi olması durumunda mümkün olmaktadır. Bu durumda para otoritesinin elinden, kurları değiştirebilme ve otonom bir para politikası izleme imkânı alınmış olmaktadır. Bir başka deyişle para kurulu, MB’nın yerini alır. Sistem kredibilite sağlamakla birlikte, ortaya çıkacak herhangi bir finansal krizde ekonominin son borç veren rolünü üstlenecek bir kurumdan mahrum kalmaktadır⁶⁰¹. Ayrıca, para kurulunun oluşumunu sağlayan kanunların

⁵⁹⁸ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 45.

⁵⁹⁹ Muhammet Akdiş, **Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.92.

⁶⁰⁰ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri** s. 46.

⁶⁰¹ James Williamson, “Are Intermediate Regimes Vanishing?”, **International Economy Institution**, 1999, s. 25.

değiştirilebilmesi ihtimali sebebiyle, para kurulunun da tam kredibilite sağlayamama ihtimali mevcuttur⁶⁰².

Finansal bir krize karşı en önemli savunma aracı, döviz üzerinden oluşturulacak ataklara karşı mevcut rezervler kullanılarak müdahale imkânı sağlayabilmesi hasebiyle, ülkedeki mevcut rezervlerin yüksekliğidir⁶⁰³. Ancak, döviz rezervi tutmanın da önemli bir maliyeti olduğu da unutulmamalıdır. Sıcak para olarak tanımlanan portföy yatırımlarının şişirdiği bir rezerv büyüklüğü, güvence olmaktan öte, bir risktir.

Nitekim rezerv yeterliliğinin göstergesi geniş anlamda para arzının (M2) döviz rezervlerine oranıdır. Bu oran ilk kez Tekila etkisi ile ilgili çalışmalarda, MB'nın paralarını tüm nakit parasal varlıklar stokuna karşı savunma amacıyla hazır olması gerektiğini ifade eden Calvo (1994) tarafından kullanılmıştır. Bu oranın yüksek olması, finansal krizin boyutunun tahmini konusunda yardımcı olmakta ve Calvo'nun hipotezini desteklemektedir⁶⁰⁴. Bu oranın krizi öngörmedeki yeterliliği, Şili (1982), İsveç ve Finlandiya (1992), Meksika (1994) ve Asya (1997) olmak üzere pek çok krizde ampirik olarak doğrulanmış ve farklı çalışmalarda yer almıştır.

Örneğin Asya Krizi'nde ülkeler, büyümelerinin temelinde olan yatırım faaliyetlerini KVS girişleri ile finanse etmekte sakınca görmemişlerdir. Bu dönemde, Tablo 3.1'de görüldüğü üzere, yıllar içinde ülkelerin M2/R oranları sürekli olarak yükselmiştir.

Tablo 3.1.

1990-1997 Yılları Arasında Asya Ülkeleri M2/R oranı

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Güney Kore	6.56	8.33	7.20	6.91	6.47	6.11	6.51	10.50
Endonezya	6.16	5.51	5.61	6.09	6.55	7.09	6.50	7.20
Malezya	2.91	2.99	2.64	2.10	2.48	3.33	3.66	4.99
Filipinler	6.30	4.82	4.35	4.90	4.86	5.86	4.50	6.97
Tayland	4.58	4.1	4.10	4.04	3.85	3.66	3.88	4.08

Kaynak: International Financial Statistics (IMF, 1998)

⁶⁰² Frederick Bergsten, **Dolarization in Emerging market Economies and Its Implications For the United States**, International Economy Institution, 1999, s. 13.

⁶⁰³ Çonkar ve Ata, s. 14.

⁶⁰⁴ Erişah Arıcan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları**, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 2002, s. 31.

Krizin bitmesi ile ilgili göstergeler ise Şu Şekilde özetlenebilir⁶⁰⁵:

1. **Baskı yapan göstergelerde istikrarın sağlanması:** Kambiyo oranlarında, rezervlerde ve diğer göstergelerde bir istikrar sağlandığında krizin bittiğinden söz edilebilir. Ancak bu saptama çok da hassas bir değerlendirme olmayacaktır. Çünkü burada önemli olan, bu değişkenlerde ulaşılan bu seviyelerin sürdürülebilir olmasıdır. Aslında istikrar denilen kavram ile kastedilmek istenen, büyük miktarda nakit akışının devamının kesilmesi veya krizin tamamen bitmesi değil, krizin daha fazla derinleşmesinin önüne geçilebilmesidir.
2. **Ülke içine nakit akışının yeniden başlaması:** Ülkeden büyük miktarda döviz çıkışı olması kriz manasına geliyorsa, ülkeye döviz gelmeye başlaması da krizin bittiğinin bir göstergesi kabul edilebilir. Bu noktada iki sorun söz konusudur. Bunlardan birincisi kriz nedeniyle değişikliklerin tetiklediği ekonomide farklı türde nakit girişleri meydana gelebilir. Buna göre, Asya Krizi'nde olduğu gibi nakit girişlerinin eski haline gelmesi gerekmeyen krizler veya hisse senedi girişı gibi sermaye girişlerinin eski haline geldiği durumlarda hesaplarda kontrole gitmekte fayda vardır.
3. **Hesapların normal seviyelere dönmesi:** Yatırımcı tercihlerinin/algılamasının ölçülmesi, ikincil piyasalarda daha fazla tercih edilen bono/tahvile olan taleple mümkündür. Kriz öncesi dönemde krizin algılanmasına göre, krizin başlamasının ardından algının yayılma hızı daha yüksek seviyelerde meydana gelir. Bunun iki nedeni olabilir: birincisi, kriz sonrası belirsizlik ortamında yatırımcı, kredibilitesi ve güvenilirliği yüksek değerlendirmeleri daha fazla tercih eder. İkincisi, özellikle gelişmekte olan piyasalarda kriz bulaşma şeklinde oluştuysa ve kriz algılanması da bundan etkileniyorsa çok daha hızlı yaygınlaşabilir.
4. **Piyasa işlemlerinin yeniden başlaması:** Krizin bittiğinin bir başka göstergesi de piyasa işlemlerinin yeniden başlamasıdır. Ancak, piyasaların yeniden faaliyete geçmesi yüksek maliyetli olabileceğinden, piyasa düzenlemeleri sebep olacağı maliyet düzeyine göre daha fazla zaman alabilir. Hatta düzenlemenin niteliği de kriz sonrası koşullarla yakından ilgilidir. Daha önemlisi, ülkenin yeni borçlanma kararı alması dışında, piyasa uygulamaları sürekli olarak gözlemlenemez. Bu nedenle piyasaların yeniden faaliyete geçmesi gerçek

⁶⁰⁵ Mecagni, Atoyan, Hofman ve Tzanninis, s. 7.

manada krizin bitmesinde gecikmeye neden olabilir. Örneğin Endonezya hükümeti Asya krizi döneminde, IMF finansmanında, kendi piyasasını 6 yıl boyunca uluslararası sermaye piyasalarına kapatmamıştır.

3.2. Spekülatif Sermaye Hareketlerine Karşı Geliştirilen Politikalar

Özellikle 1990'lı yılların başlarında IMF destekli programların en fazla sorun yaşadığı konuların başında, ödemeler dengesi krizi gelmektedir. GOÜ'lerde çokça görülen bu durum, ödemeler dengesinin kriz önlemedeki önemini ortaya koymaktadır. Küresel oyun çerçevesinde bakıldığında, dizayn edilen programlarla özel sermaye çıkışı ve kriz ihtimali arasında analitik olarak bir bağ olduğu görülmektedir⁶⁰⁶.

Doğu Asya ülkelerinde 1997 yılında yaşanmaya başlayan krizlerin en önemli nedenlerinden biri olarak, bu ülkelere gelen yoğun sermaye akımları gösterilmektedir. Bu ülkelerde yaşanan asimetrik bilgi probleminin de etkisiyle uluslararası sermaye akımlarının, finansal istikrarsızlığı daha da arttırdığı bilinmektedir. Sermaye akımlarının yarattığı aşırı risk alma ve borç miktarındaki artışlar, banka bilançolarının daha da kötüleşmesine neden olmaktadır⁶⁰⁷. Uluslararası sermaye akımlarının küreselleşme sürecinde edindiği özelliklerin oynadığı istikrarsızlığı besleyici etkilerin yanı sıra, yöneldiği ülkede, büyüklükleri de benzer etkiler yaratacak yönde bozduğu savı, öne sürülen en önemli tezlerden biridir⁶⁰⁸. Üstelik küresel finansal entegrasyon dolayısıyla da krizler bir ülkede başladığında, ilişkide bulunduğu diğer ülkelere bulaşabilmektedir. Gerçekten de, önemli krizlerin öncesinde ve sonrasında piyasalarda kısa vadeli faiz oranlarının arasındaki ilinti değerlendirildiğinde, sabit kur rejimi ve açık piyasa işlemlerinin yapıldığı ekonomilerde bile bulaşıcılık önemli bir sorundur⁶⁰⁹. Sistematik krizin zaman zaman vurduğu birçok ülkede birincil küresel finansal piyasaların durumları konusunda yapılan mukayeseli çalışmalarda bulaşıcılığın, farklı para rejimleri, resmi olmayan sermaye kontrolleri vb durumlarda farklı faiz oranları

⁶⁰⁶ Jun Il Kim, "IMF Supported Programs and Crisis Prevention An Analytical Framework", **IMF Working Paper**, June 2006, WP/06/156, s. 4.

⁶⁰⁷ Frederick Mishkin, "Preventing Financial Crises on International Perspective", **National Bureau of Economic Research Working Paper Series**, WP 4636, 1996, s. 12.

⁶⁰⁸ Turgay Berksoy ve Bülent Saltoğlu, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1998, s. 8.

⁶⁰⁹ Larry Neal, Marc Weidenmier, "Crisis In the Global Economy From Tulips to Today Contagion and Consequences", **National Bureau of Economic Research**, WP 9147. s. 22, <http://www.nber.org/papers/w9147> (20.07.2007).

seviyeleri uygulanması durumunda daha fazla söz konusu olduğu söylenebilir⁶¹⁰. Bu olumsuz etkileri nedeniyle, Doğu Asya ülkelerinde yaşanan finansal krizlerin bir nedeni olarak görülen sermaye hareketlerinin, hükümetler tarafından bir takım kısıtlamalara tabi tutulması kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir.

Bu doğrultuda, küresel finansal krizlerden kurtulmak için KVSH'e getirilen kısıtlamalar, doğrudan ve dolaylı kontroller olarak iki ana grup altında toplanmıştır⁶¹¹. Doğrudan kontroller; açık yasaklamalar, miktar kısıtlamaları ya da onay süreci ile sermaye işlemlerinin veya ilgili ödemelerin ve fon transferlerinin kısıtlanmasıdır. İdari kısıtlamalar, ilgili sınır ötesi finansal işlemlerin hacmini etkilemeyi amaçlar. Bu kontrollerin genel özelliği, sermaye akımlarının kontrolleri için bankacılık sistemine idari yükümlülükler getirilmesidir⁶¹².

“Dolaylı kontrol” olarak addedilen bir uygulama da Tobin vergisidir. Buna göre; çift ya da çoklu döviz kuru sistemleri, sınır ötesi finansal akımların açık veya gizli olarak vergilenmesi (Tobin Vergisi) ve diğer piyasa temelli önlemlerle sermaye hareketlerinin daha maliyetli hale getirilerek kısıtlanmaya çalışılmasıdır. Bu kontroller yalnızca fiyatı ya da hem fiyatı hem de işlemin hacmini etkilemeye yöneliktir.

Çift ya da çoklu döviz kuru sistemlerinde, farklı işlemlere farklı döviz kurları uygulanır. Bu sistemde genellikle, yüksek kısa dönemli faiz oranlarının ülke içi yerleşikler için büyük yük oluşturduğu durumlarda para otoriteleri, finansal kuruluşların spekülasyon amaçlı krediler vermesini yasaklayarak yerli para piyasasını bölümlere ayırır. İkili piyasa, özünde yerli para cinsinden kısa pozisyonda kalmak için yerli kredi ihtiyacı olan spekülasyoncularun maliyeti yükseltilirken, spekülasyon olmayan kredi talebinin normal piyasa oranlarından karşılanması girişimidir. İkili sistemle aynı zamanda aşırı sermaye girişi ile cari işlemler döviz kurunun olumsuz etkilenmemesi amaçlanır. Bu sistem, hem sermaye işlemlerinin fiyatını hem de miktarını etkilemeyi amaçlar. İdari kurallarda olduğu gibi, bunlarda belirli kurallara uyulmayı zorlayarak, cari ve sermaye işlemlerini ayırmak için yerleşiklerin döviz kuru işlemleri ile yerleşik olmayanların yerli para işlemlerinin idaresi anlamına gelmektedir. Sınır ötesi akımların açıkça vergilendirilmesi ise, finansal işlemlerin vergilendirilecek yerleşiklerin yabancı finansal aktif, yerleşik olmayanların yerli finansal aktif tutumlarının çekiciliğini ve elde ettikleri getiriyi

⁶¹⁰ Neal ve Weidenmier, s. 40

⁶¹¹ Mishkin, s. 18.

⁶¹² Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 47.

sınırlamayı ve böylece getiri oranlarının düşürülmesi ya da maliyetlerinin artırılması ile bu yatırımların caydırılmasını ifade eder. Sınır ötesi akımların dolaylı vergilendirilmesi ise faizsiz zorunlu rezerv/mevduat karşılığı ayrılması şekliyle en çok başvuru alan piyasa merkezli kontrollerden biridir. Bu uygulamada, banka ya da banka dışı kurumların kendi hesaplarındaki sermaye girişlerinin ya da yabancı para net pozisyonlarının belirli oranlarını, yerli para ya da döviz cinsinden MB'na faizsiz mevduat olarak yatırmaları gerekmektedir⁶¹³.

Diğer dolaylı regülatif kontroller ise, para piyasası ve bankacılık sistemine ilişkin ihtiyati, fiyat ve miktar merkezli tedbirler olup, işlem ve yatırımcılar arasında farklılaşmayı amaçlar. Bu kontroller, yerleşik ve yerleşik olmayanların pozisyonlarını farklılaştırmak için ticari bankaların yabancı para ya da açık pozisyonlarına konulan limitleri, dışarıdan borçlanabilmek için kuruluşların belirli rating koşullarını sağlamalarını ifade eder.

Tüm bu önlemlerdeki gaye, kısa vadeli portföy yatırımlarının caydırılması ve piyasalarda ortaya çıkan ani hareketlenmelerden ülkelerin korunmasıdır. Bu amacı güderek KVSH'e Şili, Kolombiya, Malezya, Brezilya, Tayland ve Slovenya gibi ülkeler sınırlandırma getirmişlerdir. Ancak sermaye kontrolleri aynı anda ülke içi ve uluslararası faiz farklılıklarını korurken, döviz kuru üzerindeki baskıyı hafifletme çabası hiçbir ülkede başarılı olamamış; cari işlemler dengesinin bozulması ve döviz kurunun değerlenmesi sonucunda, döviz kurunda ayarlama zorunluluğu hasıl olmuştur. Malezya ve Tayland, sermaye kontrolleri ile sermaye girişlerinin miktar ve bileşimini etkilemeyi başarırken, Kolombiya ve Şili'de sadece sermaye bileşimi değiştirilebilmiş; Brezilya'da ise finansal piyasaların çok gelişmiş olması, türev araçlarının yaygın kullanılması ve dolayısıyla vergiden kaçınmanın kolaylaşması nedeniyle başarısız olmuştur. Özellikle Şili, KVSH'e getirdiği sınırlamalarla, 1994 ve 1995 Meksika krizlerinden etkilenmemiştir⁶¹⁴. Bu ülkelerde uygulanan sermaye kısıtlamaları, sermaye akımlarının hacim ve değişkenliğini ve olumsuz makroekonomik sonuçlarını sınırlayabilmek ve otonom para politikası sürdürebilmek amacıyla uygulandığı söylenebilir⁶¹⁵. Bu ülkelerde büyük sermaye girişlerine ilk tepki olarak sterilizasyona başvurulmuşsa da,

⁶¹³ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 47, 48.

⁶¹⁴ Giancarlo Corsetti, Paolo Pesenti and Nouriel Roubini, "What Caused The Asian Currency and Financial Crises", **National Bureau of Economic Research Working Paper Series**, 1998, s.12.

⁶¹⁵ Turan Yay, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansal Entegrasyonu Üzerine Bir Değerlendirme", **İktisat Dergisi**, 2002, s. 19.

bunun daha fazla sermaye girişini teşvik etmesi nedeniyle sermaye girişine kontrol uygulaması tercih edilmiştir⁶¹⁶.

Tablo.3.2.
Sermaye Kontrollerine İlişkin Ülke Örnekleri

Kısa Vadeli Sermaye Girişleri İçin Sermaye Kontrolleri	Finansal Kriz Esnasında Sermaye Çıktıları İçin Sermaye Kontrolleri	Finansal Kriz Esnasında Yoğun Döviz Kontrolleri	Uzun Süreli Yoğun Kontroller ve Liberalizasyon	Sermaye Kontrollerinin Hızlı Liberalizasyonu
Brezilya (1993-1997) Şili (1991-1998) Kolombiya (1993-1998) Malezya (1994) Tayland (1995-1997)	Malezya (1998-2002) İspanya (1992) Tayland (1997-1998)	Romanya (1997-1998) Rusya (1998) Venezuela (1994-1996)	Çin Hindistan	Arjantin (1991) Peru (1990-1991) Kenya (1991-1995) Türkiye (1988-1991)

Kaynak: Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s.49.

Tüm bu olumsuzluklarına rağmen, artan küreselleşme ile birlikte ulusal anlamda hiçbir sınır tanımayan sermaye akımlarının yaşanan krizlerin temel nedeni olarak görülmesi (Tablo.3.2.), sermaye hareketlerinin ekonominin temel dinamiklerinden birisi olduğu gerçeğini değiştirmez⁶¹⁷.

Bu gerçeğe rağmen, sermaye akımlarının boyutuna bakıldığında gelen sermayenin daha çok spekülative amaçlı yatırımlara yöneldiği (Tablo3.2)'den de açıkça anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, dünya ölçeğinde birçok ülkede uygulanan sermaye kontrollerinin amacı, spekülative sermaye akımlarının yarattığı borçlanma ve aşırı risk alma olgusunun etkilerini engellemektir. Bankaların borçlarına getirilecek bazı sınırlamalar bunun en sağlam yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu tür uygulamalar sermaye akımlarını kademeli olarak sınırlandırırken finansal sistemin etkinliğini de beraberinde arttırmaktadır.

⁶¹⁶ Carmen M. Reinhart and Todd R. Smith, "Temporary Controls on Capital Inflows", **Journal of International Economics**, No. 57(2), s. 12.

⁶¹⁷ Mishkin, s. 21.

Tablo 3.3.**Bazı Doğu Asya Ülkelerinde 1990'lı Yıllarda Sermaye Akışı/GSYİH Oranı (%)**

	1994	1995	1996	1997
Güney Kore				
Doğrudan Yatırımlar	-0,3	-0,4	-0,4	-0,2
Net Portföy Yatırımları	1,8	1,9	2,3	-0,3
Diğer Net Yatırımlar*	1,7	2,5	3	3,4
Endonezya				
Doğrudan Yatırımlar	1,4	2,3	2,8	2
Net Portföy Yatırımları	0,6	0,7	0,8	-0,4
Diğer Net Yatırımlar*	1,9	3,1	2,7	0,1
Tayland				
Doğrudan Yatırımlar	0,7	0,7	0,9	1,3
Net Portföy Yatırımları	0,9	1,9	0,6	0,4
Diğer Net Yatırımlar*	7	10	7,7	-12,6
Malezya				
Doğrudan Yatırımlar	5,7	4,8	5,1	5,3
Net Portföy Yatırımları	-	-	-	-
Diğer Net Yatırımlar*	-4,1	4,1	4,5	-0,6
Filipinler				
Doğrudan Yatırımlar	2	1,8	1,6	1,4
Net Portföy Yatırımları	0,4	0,3	-0,2	-5,3
Diğer Net Yatırımlar*	2,5	2,4	8,5	4,5
Çin Halk Cumhuriyeti				
Doğrudan Yatırımlar	5,9	4,8	4,6	4,3
Net Portföy Yatırımları	0,7	0,1	0,3	0,2
Diğer Net Yatırımlar*	-0,9	0,2	-0,3	-0,8

Kaynak: IMF, **World Economic Outlook**, Aralık 1997

*Diğer Yatırımlar aslında dış borçların tamamını ifade etmekle beraber, Doğu Asya Ülkelerinin dış borçlarının çoğunluğu kısa vadeli borçlardır.

3.3. Bankacılık Sektörünü Düzenlemeye ve Denetlemeye Yönelik Politikalar ve Merkez Bankası

Günümüz ekonomik kriz türlerinden en sık karşılaşılanlarından biri olan sistematik banka krizleri ile başa çıkmanın üç kademesi vardır⁶¹⁸:

1- Paniğin durdurulması ve sistemin ne seviyede istikrara kavuştuğunun ölçülmesidir. İstikrarın sağlanması safhasında, sistematik banka krizi meydana gelen ülkelerin benzer özellikleri vardır. Bunlar:

- a. Zayıf makroekonomik yönetim
- b. Zayıf banka uygulamaları ve aşırı risk alma. Özellikle dost-arkadaş kayırma ilişkisi ve politik nedenlerle borç/kredi verme ve aşırı güvene dayalı ilişkiler.
- c. Bilançolarda görünen sorunlar. Özellikle gerçek varlıkların şişirilmiş olarak gösterilmesi ve büyük sermaye girişleriyle beslenen düşük değerli abartılı kredi verilmesi.
- d. Zayıf regülasyon ve yönetim ile piyasa disiplindeki etkinlik kaybı.

2- Finansal sistemin yeniden yapılandırılması ve finansal kuruluşlarla ilgili sorunların çözülmesidir. Banka krizlerinin erken dönemlerinde, problemler artarken bankacılar ve devlet otoriteleri genellikle sorunları görmezden gelerek inkar yoluna gitmeyi tercih ederler. Krizi tetikleyen durum ise, büyük kredi verenlerin ve mevduat sahiplerinin ani bir şekilde paralarını çekmesi ile başlar ve hızla yayılır. Bunun dışı şoklar, ülke içinde siyasi dengesizlikler vb çok farklı nedenleri olabilir. Bu durumda MB, bankalara likidite sağlamaya çalışır ancak ani ve yoğun kaçışlar dolayısıyla likidite bulmakta zorluk yaşar. Bu noktadan sonra, MB'nın son kritik rolü ise, ödeme sistemini çalışır vaziyette tutmayı başarabilmektir. Likidite desteği, mevduat sahipleri ve kredi verenlere güvence sağlamak için devlet garantisi ile birlikte sağlanmalıdır. Bu garanti, yetkililerin bankalar ile ilgili bir çözüm stratejisi geliştirmesinde zaman kazanmasına yardımcı olacaktır. Bankaların kapanması gerekiyorsa ve kayıpların bir kısmı kredi verenlerin ve büyük mevduat sahiplerinin üzerinde kalacaksa, bu işlem garanti sağlanmadan önce yapılmalıdır. Bu dönemde MB, büyük miktarda likidite sağlama

⁶¹⁸ Stanley Fischer, "Financial Sector Crisis Management", **Seminar on Pollicy Challenges for the Financial Sector in the Context of Globalization Sponsored by the World Bank IMF and The Board of Governors of the US Federal Reserve System**, Washington, D.C., June 14, 2001.

durumunda kalabilir. Ancak, bu noktada desteğin sterilize edilmesinde, para politikasının kontrolünü kaybetmemek adına faydalı olacaktır. Bu durum, belli bir süre, nispeten yüksek para piyasası faiz oranlarının oluşmasına yol açacaktır. Buna ilaveten kur rejimini de değiştirmek gerekecektir. Devlet garantisi ise, piyasaların moralini yükseltmek adına önerilebilir.

3- Yeniden kurulumun tamamlanmasının ardından sistemin normale döndürülmesidir. Bu dönemde yetkililer yeniden bir yapı geliştirmek zorundadırlar. Varlığını devam ettirebilecek bankalar, yapılarında değişiklik yoluna gideceklerdir. İyi işletilemeyen krediler, finansal yeniden yapılanmada en karmaşık ve üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Sorunlu varlıklar(asetler), finansal kuruluşlar, bankalar veya merkezi aset yöneten şirketler tarafından da ele alınabilir. Yetkililer bankaların yeniden yapılanmasında kullanılacak araçlara karar vermelidir. Bu araçlara örnek olarak, kurumsal ve yasal çerçevenin değiştirilmesi, banka çıkış sürecinin güçlendirilmesi, iflas süreçlerinin üzerinde çalışılması, mahkeme sistemi ve varlığına devam edebilecek veya edemeyecek kuruluşların ayırıştırılması kriterlerinin oluşturulmasında yeknesaklığın sağlanması söylenebilir. Bu dönemde, banka varlıklarının değerlendirilmesi ile kredi sınıflandırması ve kayıpların tedariği önemlidir.

Ayrıca, banka denetleme, ödemeler sistemleri, para ve maliye politikalarının şeffaflığı ve muhasebenin de içinde yer aldığı geniş bir alanda sağlam uygulamaların gerçekleşmesi için, kullanılacak standartların resmen ilan edilmesi de önemli bir faktördür. Ancak, standartların getirilmesi tek başına yeterli bir unsur olmayıp, bunun yanı sıra etkili bir uygulama ve şeffaflığın da bulunması hayati önem taşır⁶¹⁹.

4- Tedavi safhasında ise, normale dönüş süreci yaşanır. Normale dönen banka yeniden özelleştirilir, yeniden yapılanma da tamamlanmıştır ve bununla beraber de kötü aset sorunu da halledilmiştir. Sistemik krizlerde devletin sahipliği kaçınılmazdır ancak devlet, sahiplenme işlevini zaruretten gerçekleştirir ve bankanın eski sahipleri artık pay sahibi değildirler. Bu noktadan sonra, bankacılık sistemini yeniden oturtuktan sonra devlet garantisinin artık kaldırılması gerekir. Bu evrede makroekonomi, banka yönetimi ve borç ödeme gücünün sürdürülebilir seviyelere ulaşmış olması beklenir.

Bankacılık düzenleme ve denetim konularında ağırlıklı olarak GOÜ'lerde görülen eksiklikler ve boşluklar, zamanında gerekli tedbirler alınmaması nedeniyle bankacılık krizlerini daha kalıcı etkiler bırakmaya itmektedir. Ancak, GOÜ sürekli

⁶¹⁹ Atik, s. 28.

olarak bir kısır döngü içerisinde ihtiyacı olan finansmanı bir şekilde temin etme gayreti içine girmekte, bu nedenle en kolay kaynak olarak gördüğü bankaların da bazı hatalarına göz yumabilmektedir. Bu tutum ise bankalarda başka sorunları tetiklemekte, orta vadede krizin etkilerinin tüm sektörlerde daha ağırlaşmasına yol açmaktadır.

Gelişmekte olan ekonomilerin zayıf şekilde regüle edilmiş finansal piyasaları ihtiyacı olan finansmanı karşılamak üzere daha fazla borç almaya da gidebilmektedirler. Bu durum, borçlanma yapılarına çifte uyumsuzluk da getirebilir. Çifte uyumsuzluk kavramı ile tanımlanmak istenen, yurt dışından bankaların yaptığı kısa vadeli borçlanma ve ülke içinde bankaların bu parayı uzun vadeli olarak borç vermesi, yabancı para cinsinden biriken borçlarıyla birleşince, ülke içinde alacakları şüpheli hale getirebilmesidir. Arjantin ve Brezilya hükümetlerinin de içinde olduğu Latin Amerika'nın ciddi borç alan ülkeleri, tahvil ödemelerini vadesi geldiğinde karşılayıp karşılayamayacaklarını düşünmeden dış borç kullanarak büyük bir yükün altına girmişlerdir. Öngörüsüz yapılan borçlanmalar ve diğer dinamiklerin de etkisiyle, 1997'nin ortalarında başlayan Tayland krizi, 1998 Ağustos'ta Rusya, 1999 Ocak'ta Brezilya ve 2001 Aralık'ta Arjantin krizleri bunları takip etmiştir⁶²⁰.

Finansal krizleri önlemede kullanılacak araçlar içinde, gerek maliyeti, gerekse sonuçları açısından en çok tartışma konusu olanlardan birisi, son kredi verme mercii kavramıdır. Özellikle mevduat sigortasının olmadığı sistemlerde, son kredi verme mercii politikası, krizleri önlemede en önemli araç haline gelmiştir. Uzun yıllar süren tartışmalardan sonra, son kredi verme mercii işlevini kimin yerine getireceği netlik kazanmıştır. Fakat ne zaman, kime, ne kadar soruları hala tartışılmaktadır. Günümüzde son kredi verme mercii politikası, MB'lerinin önemli görevlerinden biri haline gelmiştir⁶²¹.

Merkez bankalarının nihai borç verme fonksiyonlarının varlığı, sağlıklı sistemleri korumak için bir araç olarak çıkmıştır. Ancak bu aracın ne zaman kullanılacağı veya kullanılıp kullanılmayacağı konusunda farklı görüşler vardır. Örneğin Monetarist iktisatçılar, bunun serbestçe kullanılmasından yana değildirler. Onlara göre bu araçlar, sadece mevduat sahiplerinin ani para çekme isteklerinin

⁶²⁰ Padma Desai ve Pritha Mitra, "Why Do Some Countries Recover More Readily From Financial Crisis?", *IMF Festschrift In Honor of Guillermo A. Calvo*, April 15-16, 2004, s. 1

⁶²¹ Gökhan Karabulut, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 86.

karşılanması amacıyla kullanılmalıdır. Bunun dışında, etkin olmayan bankaların kurtarılması gibi bir konuda kullanılmamalı, sadece para arzının yeterli olması çerçevesinde başvurulmalıdır⁶²².

Güneydoğu Asya krizinde yaşanan asimetrik bilgi sorunu çerçevesinde Mishkin, krizden çıkış için son kredi verme merciinin izlemesi gereken politikaları şu şekilde özetlemiştir⁶²³:

- Finansal sistemde verimli yatırım fırsatları için gerekli tahvil ve fon akışını sağlamak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır,
- Likidite ihtiyacı ne kadar çabuk sağlanırsa, krizden çıkış da o kadar çabuk olmaktadır,
- Finansal kesim ve finans dışı kesimin bozulan bilançoları yeniden yapılandırılmalıdır,
- Krizi engellemek amacıyla yapılan müdahalelerin yarattığı ahlaki çöküntü mutlaka azaltılmalıdır.

Bu dört temel politika, ödünç veren son merciinin yarattığı ahlaki çöküntünün sınırlandırılması gerektiğini ifade eder. Çünkü, mevduat sahipleri ve bankalardan kredi alanlar, kriz ortamında kendilerinin korunacaklarını düşünmektedirler. Güneydoğu Asya krizinde, krizi yaşayan ülkelerde mevduat sahiplerini korumak amacıyla IMF desteğiyle kredi veren bankacılık sisteminin kayıplarının karşılanması talep edilmiştir. Bu talep aslında, MB'nın sisteme likidite sağlamak amacıyla, yurtiçi kredilerin genişletilerek sağlanması şeklinde olması demektir. Aşırı kredi genişlemesi, eninde sonunda sabit döviz kurunun çöküşüne yol açan bir spekülatif saldırıya neden olacaktır. Aslında bu tür bir kredi desteği çok iyi bilinen ahlaki riski de beraberinde getirmektedir⁶²⁴.

Son kredi veren mercii politikası için getirilen önerilerden biri de, son durak borç merciinin cezai bir faiz oranı uygulamasıdır. Piyasa faizinin üzerinde bir faizle borç verilmesi yoluyla bankaların öncelikle interbank piyasası ve diğer ihtimalleri tercih

⁶²² Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 55.

⁶²³ Frederick Mishkin, **Prudential Supervision: Why Is It Important and What Are The Issues? What Works and What Doesn't**. University of Chicago Press, Chicago, 2001, s. 45

⁶²⁴ Graciela L.Kaminsky and Carmen M. Reinhart, The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-payments, **American Economic Review**, No.89(4), 1999, s. 479.

etmeleri sağlanarak, borç meciinin son durak olması garantilenir⁶²⁵. Ayrıca bu yolla bankaların aşırı risk almasının da önüne geçilmiş olur.

Son kredi merciinin zamanlaması da çok önemlidir. Geç kalma krizin yaygınlaşmasına neden olurken, erken müdahale ise, para arzının aşırı artmasına neden olur. Artan para arzıyla birlikte MB'larının enflasyonu kontrol etmesi daha da güçleşir. Enflasyon beklentileri de bu doğrultuda artarsa, yüksek oranlı faizlerden borçlanma da ona paralel olarak artar, öte yandan nakit akımı ve bilanço denklığı de kötüleşmeye başlar⁶²⁶.

Son kredi mercii politikasının etkisiz kalacağı durumlarda ise para kurulu sistemi, üzerinde durulabilecek diğer bir politika tercihidir. Bu doğrultuda para kurulu sistemi, parasal bir kurum olup, baz parayı ancak yabancı varlıklar, özellikle de rezerv para olarak kabul edilen yabancı para karşılığında ihraç etmektedir. Sistem böylece, ulusal para ihtiyacını, ülkenin yabancı para kazanımına endekslemektedir⁶²⁷.

Para kurulunun, konvertibilitiyi sağlaması, makroekonomik disiplini aşılması ve parasal sistemde güveni sağlayarak ticaret, yatırım ve büyümeyi teşvik etmesi olumlu yönleri iken, Senyoraj sorunu, sisteme başlama ve geçiş sorunu, kriz sorunu ve para kurulunun mali disiplini sağlayıp sağlayamayacağını önceden kestirilememesi olumsuz yanlarıdır. Para kurulu, ulusal parayı yabancı paralar cinsinden ihraç edebileceği için, bir ulusal finansal kriz karşısında teorik olarak son kredi verme mercii olarak işlev göremez. Yine teorik olarak, ticari bankaların rezervleri ve kredi limitleri yeterli değilse, para kurulu bu bankalara yardım edemez ve bir finansal krizin patlamasına sebep olabilir. Üstelik para kurulu sistemi, son kredi verme mercii işlevini elimine ederek bankaların ödeyebilirliği ile ilgili sorunların boyutunu ve tehlikelerini de arttırabilir⁶²⁸.

3.4. Ulusal ve Uluslararası Mali Sistemin Şeffaflaştırılması

Yeni küresel finans sisteminin yapılanmasında, hem piyasaların hem de ulusal ve uluslararası kuruluşların etkin ve rekabetçi olarak faaliyetlerini sürdürmelerinde

⁶²⁵ Robert M. Solow, **On The Lender of Last Resort, Kindleberger and Laffargue**, Ed., Financial Crises-Theory, History and Policy, Cambridge Pres, London, 1982, s. 24.

⁶²⁶ Frederick Mishkin, "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective", in Michael Bruno and Boris Pleskovic içinde, eds., **Annual World Bank Conference on Development Economics World Bank**, Washington D.C., 1996, s. 36.

⁶²⁷ Alan Walters ve Steve H. Hanke, **Currency Boards**, Macmillan Series, 1992, s. 45.

⁶²⁸ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 56.

şeffaflık giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Piyasaların entegrasyonu arttıkça, bir ülke ya da bölgedeki gelişmeler çok kısa sürede ve hızlı bir biçimde başka bir bölge ya da ülkeye yayılabilmektedir. Özellikle uluslararası finansal kuruluşlar, yabancı yatırımları çekmek isteyen GOÜ'lerin hem şirketler hem de kamu kurumlarından talep etmeleri gereken bilgilere ilişkin önemli tavsiyelerde bulunmaktadır.

Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizler, yalnızca finansal sektörde şeffaflığın önemine işaret etmekle kalmamış, aynı zamanda göreceli olarak daha dar kapsamlı bu sorunu yönetimde şeffaflık gibi daha geniş bir boyuta taşımış ve yapılan çalışmalarda şeffaflık, iyi yönetim ve ekonomik istikrar arasındaki muhtemel bağlantıların altı çizilmiştir⁶²⁹.

Yapılan ampirik çalışmalarda, hükümetlerin ekonomi ve maliye politikaları hakkında ve bankalar ile şirketlerin faaliyetleri hakkında daha fazla bilginin piyasa disiplinini güçlendireceği ve politika yapanların düzeltici önlemler alma ihtiyacını ortaya çıkaracağı, dolayısıyla şeffaflığın artmasının finansal krizlerin tekrarlanma olasılığını azaltabileceği belirtilmektedir⁶³⁰. Gerçekten de, daha fazla bilgi, hükümete, yatırımcılara ve finansal kuruluşlara yaptıkları risk değerlendirmelerinin güvenilirliğini arttırmak imkanı verecek ve dolayısıyla daha iyi yatırım kararları ve daha iyi politik kararlar ile sonuçlanacaktır⁶³¹.

Şeffaflığın yetersiz olduğu ülkelerde ayrıca, piyasaların deregülasyonu sonrasında bankaların özel müşterileri hakkında daha sınırlı bilgiye sahip olmaları durumu ortaya çıkar ki bu durum, yatırım yapılması planlanan projeler üzerinde doğru seçim yapılabilmesi için öğrenme sürecini kısır hale getirerek kredi dağılımının etkinliğini olumsuz yönde etkiler ve bir kriz yaşanma ihtimalini kuvvetlendirir⁶³². Bir başka deyişle şeffaflık, bir firma veya ülkenin riskini diğerlerinden ayırt edebilmesini, dolayısıyla kaynakların etkin dağılımını sağlamakta, böylece piyasaları stabilize etmektedir. Sorumluluk ise, verilen kararların sonuçlarını üstlenme anlamına gelmektedir. Şeffaflık karar verici konumunda olan yetkilileri hesap vermeye

⁶²⁹ Tara Vishwanath ve Daniel Kauffman, "Towards Transparency in Finance and Governance", **The World Bank Policy Research Working Paper**, 1999, s. 15-16.

⁶³⁰ Gerard Caprio, "Banking on Crises: Expensive lessons from Recent Financial Crises", **The World Bank Policy Research Working Paper**, 1998, s.12, 19.

⁶³¹ Alparslan, s. 41.

⁶³² Daniel Kaufman and Gil Mehrez, "Transparency, Liberalization and Banking Crises: Mexico 1995-1998, **National Bureau of Economic Research Working Paper Series**, No. 228, 2000, s. 24.

zorlamakta ve böylece kararın ardında yatan nedenin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır⁶³³.

Bu nedenle, küreselleşen piyasalarda sayıları hızla artan yatırımcılar, çeşitli ülkelerde yatırımları içeren portföylerinin niteliklerini ve taşıdıkları riskleri değerlendirmenin yollarını aramaktadırlar. Bunun için GÜ'lerin küresel finansal düzenlemelere yaklaşımlarında şeffaflığı, finansal düzenlemelerindeki temel unsurlardan birisi olarak kabul etme eğilimi görülmektedir⁶³⁴.

Finansal krizlere ilişkin literatüre bakıldığında, IMF tipi istikrar politikalarına göre, şeffaflığın yeterli düzeyde olmaması, söz konusu krizlere neden olan ya da ortaya çıkmalarında katkıda bulunan faktörlerden birisi olarak gösterilmektedir. Yine literatürde, şeffaflık iyi yönetim ve ekonomik istikrar arasındaki muhtemel bağlantıların da altı çizilmiştir. Bu çerçevede, daha açık ve kapsamlı bilgi paylaşımının kamuoyunun politik kararlar hakkında bilgi sahibi olmasına imkan vereceği, hükümetlerin hesap verebilirliklerini arttıracacağı, rüşvet ve yozlaşmanın azalmasına yardım edeceği ileri sürülmektedir. Çünkü kötü yönetimin yarattığı negatif etkiler ele alındığında, şeffaflığın artırılmasının hem piyasaların etkin olarak işlemesi hem de iyi yönetim anlayışının yerleştirilmesi yoluyla kamuoyunun yararına olacağı düşünülmektedir⁶³⁵.

Asya krizinin şeffaflığın ne derece önemli bir faktör olduğunu ortaya koyması üzerine IMF, 1997 yılının Aralık ayında almış olduğu bir kararla, GDDS Sistemini (General data Dissemination System-Genel Veri Yayınlama Standartı) oluşturmuştur. GDDS, IMF'ye üye tüm ülkelerin ana makroekonomik ve mali verilerinin toplanması ve yayınlanmasına yönelik bir standartlar bütünüdür. GDDS üye ülkelerin veri kalitelerinin iyileştirilmesinin teşvik edilmesini, bu amaçla gerekli altyapının sağlanmasını, kapsamlı ve güvenilir ekonomik, mali ve demografik verilerin kamuoyuna duyurulmasını amaçlamaktadır. Bu sistemin altyapısı, altyapı veri (kapsam, dönemsellik, zamanlılık), nitelik, ulaşılabilirlik ve bütünlük olmak üzere dört temel konu üzerine inşa edilmiştir⁶³⁶.

⁶³³ Tulay ve Erdönmez, s. 14.

⁶³⁴ Ann M. Florini, "Does the Invisible Hand Need a Transparency Glove ?, The Politics of Transparency", **Paper Prepared for ABCDE Conference**, Washington, 1999, s. 29. <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf> (23.03.2007).

⁶³⁵ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 50.

⁶³⁶ IMF Dissemination Standards Bulletin Board, "Note on the General Data Dissemination System (GDDS)", www.imf.org/notegdds.htm. (15.05.2008).

IMF'nin, para ve mali politikalarına ilişkin iyi uygulamalar kurallarının temelini oluşturan şeffaflık kategorileri ise⁶³⁷,

- sorumlulukların, hedeflerin ve rollerin açıkça belirtilmesi,
- Politik kararların açıkça belirtilmesi ve raporlanması ile ilgili süreç,
- Para politikaları ve mali politikalara ilişkin bilgilerin kamuoyu tarafından bilinmesi,
- MB'larının hesap verebilirliği ve güvenilirliğidir.

Şeffaflık ilkesinin bir diğer yansıması ise, IMF'nin 1996 yılının Mart ayında almış olduğu SDDS sistemi (Special Data Dissemination System- Özel Veri Yayınlama Standardı) olmuştur. SDDS, uluslararası sermaye piyasalarında yer alan veya yer almak isteyen ülkelerin makroekonomik ve mali verilerinin toplanmasına ve yayınlanmasına yönelik bir standartlar bütünüdür. SDDS ekonomide şu dört sektörü kapsamaktadır⁶³⁸;

- Reel ekonomi (Ulusal istatistikler ve işgücü piyasası istatistikleri)
- Kamu sektörü (Kamu borcu dahil)
- Mali sektör (Merkez bankası, mali kurum ve piyasalar)
- Dış sektör (Eşya ticareti, resmi döviz rezervleri)

SDDS, her sektör için bilgilendirme yapılacak bilginin türlerini, bilgilendirmenin hangi sıklıkta yapılacağını ve zamanını tanımlamaktadır. SDDS, GDDS'na göre, daha yüksek veri kalitesi standartlarına sahip olması ve demografik bilgi içermemesi yönleri ile GDDS'dan ayrılır. GDDS, SDDS'den daha geniş kapsamlıdır. SDDS kapsamında yer alan dört sektör dışında sağlık, eğitim ve refah seviyesi ile ilgili bilgileri de içerir. SDDS ve GDDS verilerinin, kurulduklarında küresel koşullara göre sürekli yenilenmesi kabul edilmiştir. Son dönemde ardı ardına yaşanan krizler, bazı değişiklikler yapılması gerekliliğini de gün yüzüne çıkarmıştır. Özellikle

⁶³⁷ Sayım Işık, **Para Finans ve Kriz**, Ankara:Akçağ Yayınları:534, Ekonomik-Araştırma:9, 2004, s. 285.

⁶³⁸ IMF Press Release, "IMF Tightens Defenses Against Financial Contagion by Establishing Contingent Credit Lines", April 25, 1999 <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1999/pr9914.htm>. (12.06.2007).

Asya krizinde SDDS'ların rezervler ve dış borç göstergeleri ile ilgili eksiklikleri ortaya çıkardığından SDDS'ların eksikleri olduğu açığa çıkmıştır⁶³⁹.

Ancak, önemli yararlarına ve tüm kurumsal teşviklere karşın, şeffaflığın artırılması pek de kolay olmamaktadır. Özellikle bilginin dolaşımının sağlanması için gerek kurallar, gerekse teşvikler oluşturulması yoluyla kamuoyu bilgilendirmelerinin özendirilmesi gerekmektedir. Bir hükümet ya da bir özel şirket kendi kurumsal çıkarları dolayısıyla şeffaf olunmasını haklı bulabilecek olsa dahi, söz konusu kurumlarda çalışanlar kurumla ilgili yetersizliklerin saklanması, mevcut iş olanaklarının korunması ya da gereksiz araştırmalarla kamuoyunun huzurunun bozulmak istenmemesi gibi sebeplerle gizliliği tercih edebilirler. Hatta bir hükümet ya da şirket, finansal rezervleri hakkında gerçekleri söylememekte ise (ki böylece bir finansal kriz riskini alıyor demektir) bunu yapması için görünür teşvikler bulunmamaktadır⁶⁴⁰.

Neticede şeffaflığın ekonomik etkinliği artırarak, önemli maliyetler oluşmasına yol açabilecek negatif bilginin etkinin azalmasına önemli katkıda bulunduğu söylenebilir. Ayrıca, finansal bilgilerdeki eksikliklerin erken uyarı sistemlerinin etkin olarak işlemesine ve dolayısıyla gerekli önlemlerin zamanında alınmamasını sağladığı söylenebilir. Dolayısıyla, uluslararası muhasebe ve raporlama standartlarının geliştirilmesi ve bunlara uyum için gerekli çabanın gösterilmesi tavsiye edilmekte, aksi takdirde finansal kriz yaşama olasılığının artacağı belirtilmektedir⁶⁴¹.

Sonuç olarak şeffaflık ve sorumluluk, ekonomi politikası ve karar verme süreciyle ilgili yaklaşımlardır. Her ikisi de gelecekteki krizlerin sıklığını ve şiddetini çeşitli yollarla azaltmaya çalışmaktadır. Makroekonomik açıdan şeffaflığın ve sorumluluğun artırılması, politik ayarlama ve düzenlemelerin daha erken başlamasını teşvik eder. Ayrıca, belirsizliği azaltarak krizlerin çözümüne yardımcı olur. Özel sektör açısından da kurumların hem kendilerinin hem de ortaklarının faaliyetlerinin içerikleri hakkında bilgi sahibi olmalarına olanak sağlar⁶⁴².

⁶³⁹ Tulay ve Erdönmez, s. 10.

⁶⁴⁰ Melike Alparslan, **Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.10.

⁶⁴¹ Zubaidur M. Rahman, "The Role of Accounting Disclosure in the East Financial Crisis: Lessons Learned?", **Paper for the United Nations Conference and Development**, No. 456, 1998, s. 48.

⁶⁴² Türkiye Bankalar Birliği, **Şeffaflık ve Sorumluluk, Uluslararası Mali Krizler, Mali Sistemlerin Güçlendirilmesi**, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, İstanbul, 1999, s. 12. www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/seffas.doc. (24.02.2007).

3.5. Finansal Krizleri Önlemeye Hizmet Edecek Küresel Kurumlar ve Yaklaşımlar

Krizlerin ekonominin bir parçası olduğu son dönemlerde, neredeyse tüm ülke yönetimleri, ortaya çıkan sorunlar karşısında yavaş hareket etmekle suçlanmıştır. Gerçekten de, kalıplaşmış yönetmelikler ve mevzuatlarla sınırlandırılmış ülkelerde, ortaya çıkan beklenmedik sorunlar karşısında “esnek yönetim” modelinin gerektirdiği yönetim becerileri ortaya konulamamaktadır. Beklenmedik sorunların ortaya çıkmasını önlemek, her şeye rağmen böyle bir sorun çıktığında gerekli önlemleri almak ve uygulamak amacıyla farklı kriz yönetim modelleri geliştirilmeye çalışılmaktadır⁶⁴³.

Ülkelerin kriz yönetiminde başarısız olmalarının bir diğer nedeni olarak da, küresel sorunları bireysel düşünerek çözmeye gayret etmeleri ve tek tek ülke ve hükümetler bazında ekip/grup çalışmasına yatkın olmamaları söylenebilir. Kriz yönetiminde özellikle ekip çalışmasının önem taşıması, hatta zorunlu olduğu bir gerçektir⁶⁴⁴. Küresel olarak meydana gelen bir krizin de bertaraf edilmesinde, ülkelerin de “ekip” ruhu ile çalışmasının gerekliliği, bu bağlamda küresel ortak karar alınmasında tüm ülkelerin katılımının sağlanması ve alınacak tedbirlerin tüm ülkelere uygulanması hem kriz tehdidi yaşayan ülkeler ve hem de küresel refahın faydasına olacağı göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca, teknolojik gelişmelerin de ivme kazandırdığı küreselleşme ile birlikte ulusal hükümetlerin küresel finansal ajanların davranışlarını kontrol etmeleri güçleşmiş, bu sorun karşısında uluslararası finansal regülasyon ve işbirliği faaliyetlerinin geliştirilmesi yönünde genel bir eğilim ve inanç oluşmuştur⁶⁴⁵.

Ortak karar alma ve işbirliğinin gerekliliğinin fark edilmesi, bir krizin ortaya çıkmasıyla birlikte, nasıl bir kolektif uygulama yapılması gerektiği, hangi yöntemlerin nasıl uygulanmasının daha olumlu sonuç vereceğinin önceden ortaya konulmasının

⁶⁴³ Uriel Rosenthal and Alexander Kouzmin, “Crisis and Crisis Management: Toward Comprehensive Government Decision Making”, **Journal of Public Administration Research and Theory**, Vol. 7, Issue 2, April 1997, s. 277.

⁶⁴⁴ A. Kadir Özer, **Gerçekçi Yönetişim Yönetici/Liderlik Modeli**, Varlık/Özel Yayınları, Ankara, 1997, s. 295.

⁶⁴⁵ Güven Delice, Adem Doğan ve Meral Uzun, “Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, s. 122.

belirlenmesini gerekli kılmıştır⁶⁴⁶. Finansal kriz ile baş etme hususunda farklı ülkelerin ve farklı iktisatçıların da farklı önerileri olmuştur. Buna göre⁶⁴⁷:

- Interim Komitenin (Interim Comitee of IMF) İcra Konseyi'ne dönüştürülmesi (Fransa),
- Uluslararası sistemin uluslararası geçerlilikte kurallara bağlanması (İngiltere),
- G-7'nin gelişme yolundaki ülkeleri de içine alarak G-15 şeklinde bir karar organına dönüştürülmesi (J. Sachs),
- IMF'nin ABD hazinesinin baskısından kurtularak bağımsız bir yapıya kavuşturulması (J. Sachs, M. Feldstein, M. Eğilmez, E. Kumcu),
- Mali sektör reformunun bütün üye ülkelerde tamamlanması,
- Yolsuzlukla mücadele ve daha iyi ve açık kamu yönetimi için dünya çapında girişimlerde bulunulması,
- Uluslararası bir borç paneli kurularak çeşitli ülkelerin borç ertelemelerini bu panel aracılığıyla yapmalarına imkan sağlanması (UNCTAD),

Bu tezin konusu olan, tüm ülkeleri içine alan ve ortak karar alma ile yönetilerek yukarıda belirtilen fonksiyonları bünyesinde barındıracak bir Uzlaşma Komisyonu'nun oluşturulması ve işletilmesi de bir başka öneri olarak değerlendirilebilir.

3.5.1. Finansal Krizleri Önlemeye Hizmet Edecek Küresel Kurumlar

1900'lerin ikinci yarısından itibaren, IMF, OECD, WTO, DTÖ, DB, BIS ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası organizasyonların, uluslararası konularda oynadığı rol gittikçe artmıştır. Örneğin IMF, bazı ülkelerde uygulanan kötü makroekonomik politikaların oluşturduğu uluslararası etkiyi azaltmaya çalışmaktadır. DTÖ, belli ticari faaliyetlerin neden olduğu uluslararası etkiyi törpülemeye çalışmakta, AB ve OECD ise haksız vergi rekabetinin bazı olumsuz uluslararası etkilerini azaltmaya çalışmaktadır. Kıta Avrupasına bakıldığında ise, Avrupa ülkelerinin yaptığı

⁶⁴⁶ Aykaç, s. 128.

⁶⁴⁷ Mahfi Eğilmez, "Global Finansal Kriz ve Türkiye'ye Etkileri", MESS Mercek Dergisi, Özel Sayı, Ocak 1999, s. 35.

düzenlemeler ve para politikaları ile çoğu alanda iş görecek otoriteye sahip bir milletlerüstü politik kurumu, yani AB'yi kurmuşlardır. Uluslararası bu organizasyonların yaptıkları çalışmalara bakıldığında ise, devam eden süreçte, düzensiz, rastgele ve hatta karışık bir anlayışın hakim olduğu söylenebilir. Üstelik finansal krizlere müdahalede ve GOÜ'lerdeki çalışmalarında yaşadıkları başarısızlıklar bu kurumlara olan güveni daha da zedelemiştir. Ancak, sözü edilen bu kurumların, ulusal yönetimlerin sahip olduğu yasal yetki ve güce sahip olmamaları, sınırlar ötesi beklenmedik yan etkiler ile başa çıkma yeteneklerini sınırlamaktadır. Buna rağmen, faaliyetleri bazı ülkelerin davranışlarını etkileyebilmekte ve beklenmedik yan etkilerin tesirlerini azaltabilmektedir. Resmi ya da gayriresmi uluslararası uzlaşmalar veya özel anlaşmalar, belirli ülkeleri ya da ülke gruplarını temsil eden devletler arasında belli bir uzlaşmayı ve ortak karar almayı getirmiştir. Bu uzlaşmalar, özel anlaşmalar ve yönetim yasaları, hükümetlerin özellikle diğer ülkeleri olumsuz yönde etkileyen ihtiyari faaliyetlerini kısıtlayacaktır⁶⁴⁸.

Bu yapılanmaların yanı sıra, IMF'nin dünya çapındaki ekonomik gözetimle ilgili sorumluluğu finansal sistemleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Hem IMF hem de DB'nin finansal kriz yaşayan ülkeleri iyileştirmek veya krizlerden kaçınmada ülkelere yardım etmek için oluşturulmuş kredi programları vardır⁶⁴⁹. Yine bu bağlamda Mayıs 1999'da IMF ve DB, "Finansal Sektör Değerlendirme Programı" adı altında ortak bir çalışma başlatmışlardır. Bu program çerçevesinde IMF ve DB, ülkelerin mevcut düzenleyici yapılarını ve düzenleyicilerin bağımsızlığını değerlendirmektedir⁶⁵⁰.

Bankacılık sisteminin regülasyonunda en önemli uluslararası kuruluş olan BIS'in günümüzdeki misyonu, üye ülkeler tarafından kabul edilen bankalara yönelik düzenleme ve denetim stratejileri ve uluslararası finansal politikaları koordine etmektir. Banka bu amaçla, bünyesinde aktifler tutar, üye ülkelere ve yeni gelişen ülkelere sıkıntıya girdiklerinde kredi kolaylıkları sunar ve farklı ülkelerin MB'larından toplanan finansal bilgi için bir takas odası hizmeti görür⁶⁵¹.

⁶⁴⁸ Vito Tanzi ve Hakan Ay, "Ulus Devletlerin Sonu mu Geliyor?", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2004, s. 59, 60.

⁶⁴⁹ Edward J. Kane, "Competitive Financial Reregulation: An International Perspective", **In Threats to International Financial Stability**, Edited by Richard Portes and Alexander Swoboda, Cambridge University Press, 1987, s. 112.

⁶⁵⁰ Delice, Doğan ve Uzun, s. 123.

⁶⁵¹ Kane, s. 113.

Küreselleşme ile birlikte gittikçe hareketlenen küresel finansal sermayeye karşı ulusal hükümetlerin küresel finansal ajanların davranışlarını kontrol etmeleri güçleşmiş ve uluslararası finansal regülasyonun alanının genişletilmesi yönünde genel bir eğilim ortaya çıkmıştır. Uluslararası finansal regülasyon, esas olarak üç önemli grubun oluşturduğu standartlar dizisi ile yönlendirilmektedir⁶⁵²:

1. Uluslararası Denkleştirme Bankası'nın (BIS) desteği ile oluşturulan Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi (Basel Komite), bankacılık sistemini düzenler.
2. Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü (IOSCO), menkul kıymet firmaları ve piyasalarını düzenler.
3. Uluslararası Sigorta Denetim Otoriteleri Birliği (IAIS), sigorta şirketlerini düzenler.

Bunlardan IOSCO ve IAIS, geniş bir üye grubuna sahip olan, daha yakın zamanlarda oluşturulmuş yapılanmalardır. Basel Komitesi ise, sadece GÜ denetim otoritelerinden oluşan çok daha dar bir gruplaşma olmakla birlikte, dünya çapında önemli bir otorite kazanmış olan ve üye olmayan ülkeler için de standartlar oluşturan bir yapılanmadır.

3.5.1.1. Basel Komitesi

ABD MB Başkanı Alan Greenspan, yaptığı bir açıklamada, GÜ ekonomilerinin yüksek oranda borçlanmaları etkin gözetim ve denetime tabi olmaları nedeniyle bir sorun yaratmadığını, ancak GOÜ'lerin mali sistemleri üzerindeki denetim eksikliğinin küresel krizlere yol açabileceğini söylemiştir⁶⁵³. 1988'deki Basel Anlaşmasıyla (Basel Accord), uluslararası bankacılık sisteminin istikrarını ve sağlamlığını korumak için, G-10 ülkeleri arasında bankaların uluslararası sermaye yeterlilikleri tespit edilerek, bankacılık sisteminin çökme riskinin ve bu riskin etki alanının azaltılması için üye ülkelerin bankaları arasında sermaye yeterlilik oranları tespit edilmiştir. Bu minvalde, üye ülkelerin bankaları arasında sermaye yeterlilik oranlarının aynı olması ve bankaların risk profilini yansıtacak sermaye yeterlilik standartları getirilmesi

⁶⁵² Delice, Doğan ve Uzun, s. 122.

⁶⁵³ Burçak Tulay ve Pelin Ataman Erdönmez, "Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar", **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık Dergisi**, Sayı 31, Aralık 1999, s. 11.

amaçlanmıştır⁶⁵⁴. Bu anlaşma çerçevesinde Basel Komite, bankacılıkta etkili bir denetim için bazı ön koşullar tanımlamıştır. Bunlar⁶⁵⁵:

1. İstikrarlı bir makroekonomik ortam,
2. Finansal piyasalar için özellikle iyi tanımlanmış muhasebe kuralları ve uygulamalarını ihtiva eden gelişmiş bir kamu alt yapısı,
3. Belirsizliği veya üstü kapalı hükümet garantileri olasılığını engelleme ve şeffaflık üzerine dayalı etkili piyasa disiplini,
4. Finansal kurumların problemlerinin etkin çözüm prosedürleri,
5. Uygun ve sınırlı güvenlik ağlarıdır.

1988’de çizilmiş olan çerçevede, sermaye yeterliliğine ilişkin en önemli problem, bankaların her bir varlık çeşidine belirli risk ağırlığı vermesine karşılık, kredi kullanan borçluların risk düzeyi ile ilgili herhangi bir hükmün bulunmamasıdır. Bu durum nedeniyle, Basel Komitesi, 1997 tarihinde “Eksik Bankacılık Denetimi İçin Temel Prensipler” konulu bir rapor yayınlamış ve buna göre, üç temel dayanak ortaya çıkmıştır. Yeni Basel Sermaye Uzlaşması üç önemli esasa dayanmaktadır⁶⁵⁶:

1. Asgari Sermaye Yeterlilikleri: Kredi riski ve işlem riski için yeni sermaye yeterliliklerinin oluşturulmasıdır.
2. Denetleyici bir gözden geçirme mekanizmasının oluşturulması: Bir bankanın risk profilinin sermayesine nazaran çok yüksek olması durumunda denetim otoritelerinin müdahale etmesidir.
3. Piyasa disiplinine genişletilmiş bir rol verilmesi: bankalar tarafından daha detaylı bilginin sunulmasıdır.

Bunları ayrıntılı olarak incelersek⁶⁵⁷:

⁶⁵⁴ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No. 57, İstanbul, 2001, s. 86.

⁶⁵⁵ Delice, Doğan ve Uzun, s. 123.

⁶⁵⁶ Basel Committee, “A New Capital Adequacy Framework”, **Consultative Paper**, BIS, Basle, 1999, s.

42.

⁶⁵⁷ Tulay ve Erdönmez, s. 11.

- 1. Asgari Kanuni Sermaye Şartları:** Bu şartlar, mevcut anlaşmanın temelinden yararlanmakta, bunu yaparken de anlaşmanın uygulama kapsamına açıklık getirmektedir. Komite, devletlerin risk ağırlıklarının belirlenmesinde harici kredi değerlendirmelerini kullanacak bir sistemin konulmasını teklif etmiştir. Böyle bir yaklaşımın ya doğrudan, ya da dolaylı olarak ve değişen derecelerde, bankalar, menkul kıymet firmaları ve şirketler ile ilgili risklerin ağırlıklandırılmasında da geçerli olması öngörülmüştür. Sonuçta, yüksek kaliteli şirket kredileri için risk ağırlıklarını azaltmak ve düşük kaliteli riskler için yüzde 100'den fazla bir risk ağırlığı uygulamak mümkün olacaktır. Menkul kıymetleştirmeye yönelik yeni bir risk ağırlıklandırma sistemi ve bazı türdeki kısa vadeli taahhütler için yüzde 20'lik bir kredi dönüştürme faktörünün uygulanması da teklif edilmiştir. Buna göre derecelendirme kuruluşlarının ülkelere verdikleri derecelerin önemi artmıştır. Ülkelerin ve MB'larının borçları OECD üyesi olup olmadıklarına bakılmaksızın, aldıkları dereceye göre belirlenecektir. Ancak, derecelendirme kuruluşlarının, özellikle ülke riski konusunda belirleyecekleri derecelendirme sistemleri konusunda Komite, net bir görüş geliştirmemiştir. Ayrıca mevcut anlaşma, sadece kredi ve piyasa riskleri için açık sermaye yükümlülükleri belirtmektedir. Bankacılık defterindeki faiz oranı riski ve faaliyet riski dahil, diğer riskler de bankacılığın önemli bir özelliği olduğundan Komite, faiz oranı riskinin ortalamanın hayli üzerinde olduğu bankalar için bankacılık defterindeki faiz oranı riskine yönelik bir sermaye yükümlülüğü oluşturmasını ve başta faaliyet riski olmak üzere, diğer riskler için de sermaye yükümlülükleri oluşturmasını teklif etmiştir.
- 2. Sermaye Yeterliliğinin Denetimsel İncelenmesi:** Bir bankanın sermaye durumunun onun genel risk profiliyle uyumlu olmasını sağlamaya yönelik olması ve böylece erken denetimsel müdahaleyi teşvik edici özelliğe sahip olmasıdır. Denetimciler, bankalardan asgari düzenleyici sermaye oranını aşan miktarda sermaye tutmalarını talep etme hakkına sahip olabilmelidirler. Ayrıca, içsel sermaye değerlendirme süreci geliştirilmesi ve bankanın özel risk profili ve kontrol çevresi ile uyumlu sermaye hedefleri konulması banka yöneticilerinin sorumlulukları arasına ilave edilmiştir. Bu içsel süreç, daha sonra denetimsel incelemeye de tabi tutulacaktır.

3. **Piyasa Disiplini:** Bu disiplin ile yüksek açıklama standartlarını teşvik ederek, bankaları yeterli sermaye tutmaya teşvik etmede piyasa katılımcılarının rolünü arttırmak hedeflenmiştir. Komite, 1999 yılında sermaye çerçevesini güçlendirecek olan, halka bilgi verilmesi üzerine bir kılavuz çıkarılmasını teklif etmiştir. Komitenin uzun vadeli amacı ise, bankaların maruz kaldıkları riskleri daha doğru bir biçimde yansıtan esnek bir çerçeve oluşturmaktır. 2000 yılında başlanan çalışmalar ise günümüze kadar maalesef tatminkar olamamıştır.

Bütün devletlerin ortak bir standartlar seti ile uyumlu olarak, kendi bankalarını düzenlemelerinin gerekliliği, görünüşte bankaların güvenliğine zarar vermemekte ve bir dengeli oyun alanı (level playin field) yaratmaktadır. Fakat 1988 Basel Anlaşması dikkate alındığında, uluslararası finansal regülasyonun planlanmamış sonuçlarının olduğu görülebilmektedir. Bu anlaşma, uluslararası olarak faaliyet gösteren bankalar üzerine %8'lik bir asgari sermaye yeterliliği koymuştu ve daha riskli olduğu düşünülen krediler için de ilave sermaye yeterlilikleri vardı. Belirlenen risk sınıflandırma şeması karşısında bankalar kredi verme tutumlarını düzenleyicilerin beklemedikleri bir biçimde değiştirdiler. Bu risk sınıflandırması bankalara, aksi takdirde tutabileceklerinden daha riskli portfolyoları tutma yönünde bir teşvik sağladı. Regülasyonlar, belirli bir kategorideki bütün kredilere aynı risk ağırlığını ve sermaye maliyetini verdikleri için, bankalar her bir kategori içerisinde daha yüksek riskli ve daha yüksek faizli aktiflere yönelme yönünde güdüldüler. Aktifleri menkul kıymetleştirmek suretiyle bankalar, bilanço aktiflerini düşük risk ağırlıklı kategorilere giren bilanço dışı aktiflere dönüştürmek için riskleri yeniden biçimlendirebiliyorlardı⁶⁵⁸.

Bu planlanmış sonuçlar veri iken, Basel Anlaşması bankaları daha az güvenilir kurumlar haline sokmuştur.

Oatley ise uluslararası finansal entegrasyonun ortaya çıkardığı piyasa başarısızlıklarını düzeltmede uluslararası finansal regülasyonun yapabileceği fazla bir şey olmayacağını ileri sürmektedir. Yazara göre, Basel Anlaşması ile kendi bankaları ile yurtiçinde sorun yaşamaktan kaçınmak isteyen hükümetler düzenlemeyi ulusal sınırların dışına, yani uluslararası arenaya kaydırmış oldular⁶⁵⁹.

⁶⁵⁸ Thomas Oatley, "The Dilemma of International Financial Regulation", **Regulation**, Volume 23, No. 4, 2000., s. 37. <http://www.cato.org/pubs/regulation/regv23n4/oatley.pdf>. (06.03.2007).

⁶⁵⁹ Oatley, s. 38.

Uluslararası uyumlaştırıcı düzenleme stratejisi ulusal sorunlara karşı duyarsızdır ve bu tür uluslararası düzenlemelerin değişmesi de oldukça güçtür. Diğer taraftan ise bu düzenlemeler ulusal regülasyon rejimleri arasındaki rekabeti azaltarak bir tür kartel anlaşmasına dönüşebilmektedir. Ancak bu strateji ile, ulusal regülasyon alanlarının daraltılarak, daha büyük ölçekte uyumlaştırılmış uluslararası regülasyon alanlarının oluşmasının bir çok kolaylık sağlayacağı belirtilmektedir. Burada sorgulanması gereken kritik konu, finansal faaliyetlerde son zamanlarda yaşanan çarpıcı değişikliklerin, hükümetlerin kendi ülkelerindeki bankaların istikrarını korumaya yönelik olarak ulusal düzenlemelere dayanma kabiliyetlerini aşındırıp aşındırmadığıdır. Dolayısıyla bu durumun ve diğer uluslararası finansal regülasyon tedbirlerinin uygulandığı alanların genişletilmesine doğru bir hareketin lüzumlu olup olmadığı da sorgulanmalıdır⁶⁶⁰. Oatley'e göre, "uluslararası finansal entegrasyon, hükümetlerin bağımsız ulusal otoritelerine uzak düzenlemelere kaymalarını gerektirecek yeni piyasa başarısızlıkları yaratmamaktadır. Düzenlemeler için uluslararası koordinasyona ihtiyaç duyulabilir. Ancak ülkeler, bu koordinasyonu uluslararası olarak harmonize edilmiş ihtiyatlı düzenlemeler ile değil, anlaşmalar vasıtasıyla ayarlayabilirler"⁶⁶¹.

3.5.1.2. Dünya Bankası (DB) (IBRD)

II. Dünya Savaşı, Avrupa ülkelerinde büyük yıkımlara yol açmış, bu zor dönemi atlatmak ve Avrupa'nın bir an önce yeniden imarı için kredi vermek üzere DB kurulmuştur. Bu nedenle adı, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD: International Bank of Reconstruction and Development) olarak konulmuştur. ABD'nin Bretton Woods kentinde Temmuz 1944'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nda, Keynes'in hazırladığı İngiltere planı ile ABD Hazine Bakanı Dexter White'ın adını taşıyan White Planı tartışıldı. White Planı Uluslararası ticaretin bir örgüt eliyle değil, konferanslar yoluyla alınmasının daha uygun olacağını savunuyordu. Bretton Woods Konferansı'nda White Planı kabul edildi. Böylece IMF ve DB kurulmuş oldu. Organizasyon içerisinde bulunan her üye ülkenin ekonomi ve/veya maliye bakanı ya da üst düzey bir bürokratı bu kurulda guvernör olarak görev yapar ve ülkesi adına oy kullanır. Bugün itibarıyla, DB'da organizasyon içerisinde icra direktörler kurulu bulunmaktadır. Bu kurulun 5 üyesi ABD, Almanya, Japonya, Fransa

⁶⁶⁰ Delice, Doğan ve Uzun, s. 124.

⁶⁶¹ Oatley, s. 37.

ve İngiltere'den olmak üzere atanmış gruptur. Bu üyelerin her biri kendi ülkelerini temsil eder. Diğer ülkelerden ise topla 24 temsilci bir grubu temsil eder⁶⁶².

DB, GÜ'lerin mali olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere kanalize ederek dünya genelinde yaşam kalitesini arttırmak ve fakirliği azaltmak amacıyla, gelişme yolundaki ülkelere proje ve program kredileri vermeyi ve nüfusunun önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında olan ülkelere kaynak, teknik yardım ve politika önerisi sağlamayı öngörmüştür. Ancak, DB'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zaman içinde ciddi değişikliklere uğramıştır. 1960'lı yıllarda yoksulluğun azaltılması için en iyi yolun GOÜ'lerin sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya ağırlık vermek iken, 1970'lerde durum tamamen farklılaşmıştır. Çünkü birçok GOÜ, artan borç ve azalan döviz gelirleriyle birlikte önemli makroekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde banka, ağırlıklı olarak makroekonomik dengenin sağlanması üzerine çalışmış, böylece piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması gibi neoliberal politikalara dayalı ekonomik reform programları aktif şekilde desteklenmiştir. DB'nın IMF ile birlikte yürüttüğü bu programların etkileri halen tartışılmaktadır. 1990'lı yıllarda banka tekrar yoksulluk ile mücadeleyi ana gündem maddesi yapmıştır⁶⁶³.

Dünya Bankasının sağladığı olanaklar şu başlıklar altında toplanabilir⁶⁶⁴:

- Krediler: Bu krediler, belirli bir kamusal projeyi finanse etmeye yönelik yatırım kredileri, belirtilen sektörü iyileştirmeye ya da yapısal değişimi gerçekleştirmeye yönelik uyum kredileri ve bu ikisinin karışımı olarak karma kredilerdir.
- Diğer imkanlar: Doğrudan kredi sağlama yanında, proje sağlama imkanı, DB'nca yönetilen fonlardan sağlanan destek ve hibeler, diğer kuruluşlarla birlikte yapılan ortak finansmanlar bunlar arasında sayılabilir.
- Garanti: GOÜ'lerin altyapı yatırımlarının finansmanı için gerekli projelerin karşı karşıya kalabileceği finansal riskleri kapsamak üzere geliştirilmiştir. Bu

⁶⁶² Mahfi Eğilmez, **Kasım 2000 Krizi Üzerine 1**, s. 1, 3.

⁶⁶³ Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003, s. 159.

⁶⁶⁴ Eğilmez, **Kasım 2000 Krizi Üzerine 1**, s. 4.

yolla DB, yabancı sermayenin yolundaki ülkelere akmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

Bu kurumsal özelliklere sahip olan DB, küreselleşmenin vazgeçilmez bir olgu olduğunu belirtmekte ve küreselleşmeye yönelik düzenleyici ve gözetleyici kurumların güçlendirilmesi ve mali sektöre yönelik reformların yoğunlaştırılması gerektiği görüşünü savunmaktadır. DB'nin 1990'da hazırladığı "Dünya Kalkınma Raporu"nda öncelikli olarak ekonomik büyümeye vurgu yapmaktadır. Banka, hiçbir ülkenin ekonomik büyüme olmadan yoksulluktan kurtulamayacağını, büyümenin de emek yoğun sanayiye ve geniş tabanlı tarımsal kalkınmaya dayalı olması gerektiğini tavsiye etmektedir. Bu bağlamda, neoliberal politikalar doğrultusunda tarım ürünlere olan fiyat sınırlamalarının kaldırılması, ithalat kısıtlamalarının kaldırılması ve döviz kuru reformlarının desteklenmesini önermiştir⁶⁶⁵.

DB'nin 1998 yılında yayınladığı raporda, ekonomik gelişmelerde bilginin rolü üzerine odaklanılmıştır. Raporda, GOÜ'ler ile GÜ'ler arasındaki bilgi seviyesi arasındaki farklılığı kapatmak ve ekonomideki mevcut bilgileri geliştirmek amacıyla çeşitli stratejiler açıklanmıştır. Asya krizine ekonomik alandaki bilgi eksikliğinin, özellikle finans kurumlarına ilişkin düzenli bilgi sahibi olunamamasının ve bu kurumları düzenleyecek kurallar geliştirilmemiş olmasının neden olduğu savunulmuştur. DB raporda ayrıca, ekonomik krizin bir daha tekrarlanmaması ve küreselleşme sürecine duyulan güvenin yeniden kazandırılabilmesi amacıyla ülkelerarası sermaye akışının stabilize edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Krizden en fazla etkilenen GOÜ'lerin büyük miktarda sermaye akımlarıyla mücadele edecek mali altyapı ve yeterli deneyimden yoksun olduklarını belirtmektedir. Daha esnek makroekonomik politikalar, daha sıkı mali düzenlemeler ve eğer gerekirse KVS girişlerine kısıtlamalar getirmenin yararlı olacağına işaret etmektedir. DB ayrıca, krizden asıl etkilenenlerin ülke halkları olduğunu belirterek, krizden en az zararlı çıkılması amacıyla sosyal güvenlik alarmı kurulmasını önermektedir. Bir başka yaklaşım olarak DB, dünya ülkelerinin kendi aralarındaki her türlü ticari ve mali ilişkiyi düzenleyecek ortak kurallar geliştirmeleri gerektiğini, daha fazla işbirliği yapmaları gerektiğini belirtmektedir⁶⁶⁶.

⁶⁶⁵ Uzun, s. 160.

⁶⁶⁶ World Bank, **Global Economic Prospects and the Developing Countries**, 1998/1999.

3.5.1.3. Uluslararası Para Fonu (IMF)

IMF, Bretton Woods Konferansı'nda kabul edilen esaslar üzerine 45 ülke arasından 29'unun sözleşmeyi imzaladıkları 27 Aralık 1945'de kurulmuş ve 1 Mart 1947 yılında finansal operasyonlara başlamıştır. 1969 yılında, SDR adlı bir uluslararası rezervin IMF tarafından yaratılması benimsenmesinin ardından, Keynes'in 50 yıl önce öne sürdüğü "bancor" yerine bir başka isimle bir uluslararası rezerv sistemine geçilmiş oldu. Yine yıllar sonra Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuruldu. Böylece, Keynes'in 50 yıl önce ortaya attığı uluslararası ticaret örgütü de kurulmuş oldu. Özetle Bretton Woods'da kabul edilen White Planları yıllar sonra Keynes Planı ile yenilenmiş oldu⁶⁶⁷.

Bugünkü uluslararası parasal ve mali koşullara bakıldığında ise, IMF'nin kurulduğu yıllardaki koşullardan oldukça farklıdır. 1990'lardan sonra döviz kurlarının ve sermaye akımlarının değişken olduğu bir döneme girilmiştir. Bu değişkenlik, bazen büyük ölçülerde olmakta ve öngörülemez ve beklenmedik zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Yeni sanayileşmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye akımlarındaki gelişme ve genişleme aşamasını çok şiddetli ve ani bir tersine dönüş hareketinin izlediği görülmektedir. Ayrıca bir ülkede ortaya çıkan krizin etkileri hızlı bir biçimde ve kolayca başka ülkelere de yayılabilmektedir⁶⁶⁸.

Gelecek yıllarda, sermaye akışlarının ani ve keskin şekilde tersine dönüşleriyle ortaya çıkan yıkıcı etkileri bertaraf etmek için IMF, üye ülkelerin dış şartlardaki değişikliklere karşı olan kırılganlıklarını tespit etmeyi hedeflemektedir⁶⁶⁹.

IMF'in son dönemdeki icraatlarına bakıldığında ise, IMF yaklaşımının kuruluşun Direktörü Michael Camdessus tarafından belirtildiği üzere, "bir onsluk (28 gram) önlemin bir poundluk (458 gram) tedaviden daha iyi olduğu" şeklindedir. IMF, iyi yönetim, şeffaflık ve işbirliğinin mali krizlerin önlenmesinde anahtar olduğuna inanmakta ve hem kredi alanların, hem kredi verenlerin, hem de uluslararası kuruluşların ayrı ayrı sorumlulukları olduğu görüşünü dile getirmektedir. IMF ayrıca, kredi verenlerin kredi alanlar gibi disipline edilmeleri gerektiğini de savunmaktadır⁶⁷⁰.

⁶⁶⁷ Eğilmez, **Kasım 2000 Krizi Üzerine 1**, s. 2.

⁶⁶⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**, s.144.

⁶⁶⁹ Atik, s. 24-25.

⁶⁷⁰ Duman, s. **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 52-53.

IMF, düşük oranlı faizle kredi vermek suretiyle, ters yönlü teşviklerin yapısını pek çok yönden kuvvetlendirici ve takviye edici yönde işlev görmektedir. IMF'nin ülkelere risk üstlenici teşvikleri destekleyen krediler vermesi nedeniyle, çoğu kez bu teşviklerin çoğalmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu durum özellikle, likiditesi yetersiz bankalardan ziyade, ödeme güçlüğü içine düşmüş bankalara yardım ederken söz konusu olmaktadır. Dahası, etkili bir uluslararası devlet garantisi yaratmak suretiyle, IMF kredilendirmesi, özellikle daha büyük uluslararası finansal kurumları devreye sokarak ilave risk üstleniciliği desteklemiş olmaktadır. Üstelik IMF kefaleti, bu kurumları kolay zedelenebilir bankacılık sistemine sahip GOÜ ekonomilerine kredi vermenin taşıdığı yüksek riske karşı önemli ölçüde koruma altına almaktadır⁶⁷¹.

IMF'nin kredi talep eden ülkelere kredi vermesinde ve verilecek kredinin miktarının belirlenmesinde, bir çeşit sermaye olan kota da önemlidir. Eğer IMF bir anonim şirket olsaydı sermayesi olacak ve bu sermaye hissedarlara hisseleri oranında bölünmüş olacaktı. Dolayısıyla her ülkenin IMF'deki kotası, o ülkenin IMF'deki ortaklık payını temsil eder. Bir ülkenin IMF'de ne kadar kotası olacağı, o ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik performansını ölçen bir formülle hesaplanır. Bu formülde üye ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik büyüme performansı, dış ticaret hacmindeki gelişme gibi kriterler yer alır. Türkiye'nin IMF'deki kotası 964 milyon SDR'dir. SDR (Special Drawing Right – Özel Çekme Hakkı) hem IMF'nin hesap birimi hem de bir çeşit rezervdir. IMF'in ülkelerin karşılaştığı uzun vadeli sıkıntıları gidermede kullandığı politikalarındaki imkanlar şunlardır⁶⁷²:

a) Stand By düzenlemesi (SBA): Üye ülkedeki kısa süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için öngörülen destektir. 1-2 yıl arasında ve genellikle 3 ayda bir taksitler halinde verilerek kullanılır. Her bir taksit serbest bırakılmadan önce düzenlemede öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilip getirilmediği incelenir. Geri dönüşüm en çok 5 yıl içinde yapılır.

b) Geliştirilmiş fon kolaylığı (EFF) : Makroekonomik ya da yapısal sorunlardan kaynaklanan ve daha uzun süre ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için hazırlanan orta vadeli programları desteklemek için biçimlendirilmiş ülkeye özel bir imkandır. Stand-by düzenlemesinde olduğu gibi bunda da performans kriterlerine bağlı

⁶⁷¹ Atik, s. 25.

⁶⁷² Eğilmez, **Kasım 2000 Krizi Üzerine 1**", **Köşe Yazıları ve Makaleler**, s. 3.

taksitlendirme söz konusu olabilir. Geri dönüşler 4,5-7 yıl içinde yapılır. Bu kolaylığın geri ödemesinin 10 yıla kadar uzatılması söz konusudur.

c) Ek rezerv imkanı (SRF) : Piyasalarda ortaya çıkan ani bir güven kaybının yarattığı geniş kapsamlı ve kısa dönemli dış finansman sorunlarının neden olabileceği ödemeler dengesi sorunlarını önlemede kullanılan bir imkandır. Bu imkan, son Asya krizinden sonra yaratılmıştır. Maksimum geri ödeme süresi 2,5 yıldır. Her yıl belli bir faiz oranı işletilirken, ödemeler yıl sonunda ödenmemişse faiz oranı her altı ayda yükseltilir.

d) Kredi hattı (CCL) : SRF, krize maruz kalmış ülkeler için kullanılacak bir imkandır. CCL ise, krize henüz maruz kalmadığı halde, piyasalardaki güven bunalımı nedeniyle, her an krize maruz kalabilecek üye ülkeler için geliştirilmiştir. CCL'nin maksimum tutarı ülke kotasının %300-500'ü arasındadır. SRF gibi ek bir faiz yükü taşımakla birlikte SRF'ye göre daha düşüktür.

e) Telafi edici Finansman Kolaylığı (CFF) : Dünya piyasalarında ortaya çıkan fiyat değişimleri nedeniyle ihracat gelirlerinde meydana gelen ani düşüşler yaşayan ya da ithal maliyetleri aniden yükselen ülkelere destek olmak için uygulanan bir kolaylıktır. CFF'nin maksimum limiti bir ihraç ürünü söz konusuysa %45, birden fazla ihraç ürünü söz konusu ise %55'dir. Bu kolaylık için IMF sabit faizi uygulanır, ek faiz söz konusu değildir.

f) Acil durum destek politikaları çerçevesinde kullanılan acil yardım (Emergency Assistance): Doğal afetlere maruz kalmış ülkelere yapılan bir destektir. Üye kotasının %25'i ile sınırlı olmakla birlikte istisnai olarak bu tutar kotanın %50'sine kadar yükseltilebilir. Bu kolaylığa basit faiz uygulanır, ek faiz uygulaması yapılmaz. 5 yıl içinde geri ödeme yapması beklenir.

g) Fakirliği Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (PRGF) : IMF'nin fakir ve yüksek borçlu üye ülkelere borç ve borç servisi düşürme politikaları çerçevesinde kullandığı imkandır ve düşük gelirli üye ülkeler için uygulanan imtiyazlı bir destektir. 5,5-10 yılda geri ödenmesi gereken bu kolaylığa binde 5 faiz uygulanır.

Uluslararası mali piyasalar ve krediler üzerinde önemli güce sahip olan IMF'nin, uluslararası sermaye akımları üzerine de önemli bir etkisi söz konusudur. Bunlar⁶⁷³:

- **İyi Ev İdaresi Etiketini Onanması (“Good Housekeeping” Seal of Approval)**

Bu etikete sahip olan kuruluşlara güvenilirlik taahhütnamesi gibi hizmet vermekte olup, IMF ile uyguladığı ekonomi programı neticesinde, borç arayan ülkelere, borç verme imkanlarından yararlandırma olanağı sağlar.

- **Temsili Denetleme (Delegated Monitor)**

IMF'nin özel kreditorler ve yatırımcıların durumları konusunda bilgisinin olmadığı durumlarda, yerel hükümetlerden bilgi edinme konusunda destek istemesi noktasında temsili denetleme önemli bir rol oynar. Temsili denetleme sayesinde gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin kendi borçlanma koşullarına rağmen, uluslararası borç verenlerle hükümetler ve özel borçlular arasındaki sözleşmelerin tamamlanması sağlanmış olur.

- **Katalitik-Kolaylaştırılmış Borçlanma (Catalytic Lending)**

IMF'nin, likidite ihtiyacı olan bir ülkeye borç verilmesi esnasında, borcun geri ödenmeme riskini azaltmak amacıyla özel borç verenler ve borç alan arasında katalizör vazifesi görmesidir.

Uluslararası sermaye üzerinde büyük bir gücü olan IMF'nin bu etkisinin bir sonucu olarak, kendisinden yardım isteyen krize girmiş ülkelere önerdiği belli başlı yapısal reformlar ise genellikle özelleştirme, mali sektörlerin yeniden yapılandırılması, şeffaflık, vergi ve harcamaların kontrolü şeklinde olmaktadır. Bu politikalar⁶⁷⁴:

- **Sıkı para politikası**; enflasyonun önlenmesi ve ülkedeki yabancı sermayenin çıkışının engellenmesi için, reel faiz oranlarının artırılması, bunun da sağlanması için MB'nin bağımsızlığının sağlanmasıdır.
- **Sıkı maliye politikası**; kamu harcamalarının ve dolayısıyla ülkelerin dış tasarruf bağımlılığının azalmasıdır.

⁶⁷³ Bordo, Mody ve Oomes, s. 7.

⁶⁷⁴ Sayım Işık, **Para Finans ve Kriz**, Ekonomik-Araştırma: 9, Akçağ Yayınları: 534, Ankara, 2004, s. 285.

- **Esnek döviz kuru sistemi;** döviz rezervlerinin yetersiz olduğu durumlarda spekülatif saldırıların önlenmesi amacıyla esnek döviz kurunun uygulanmasıdır.
- **Yapısal reformlar;** sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması (yurtiçi ve yurtdışı kısa veya uzun vadeli), ithalat yasaklarının kaldırılması, mali sistemin dış rekabete açılarak, şeffaflığın denetimin sağlanarak tüm hükümet sübvansiyonlarının kaldırılmasıdır.

Bu doğrultuda DB ve IMF gibi kuruluşların özellikle MB'larının ve mali kurumlarının faaliyetlerinin daha "şeffaf" olmasını sağlamak amacıyla önemli uygulama kuralları geliştirilmiştir. IMF'in Güneydoğu Asya krizinin hemen ardından geliştirdiği "Para Politikaları ve Mali Politikalara İlişkin İyi Uygulamalar Kuralları", temelde şu iki prensibe dayanmaktadır⁶⁷⁵: Merkez bankaları ile mali kurumların uyguladığı politikaların amaçlarının ve söz konusu politikaları uygulamak için kullandıkları araçların kamuoyu tarafından bilinmesi ve anlaşılması, kurumların sorumluluklarının ve güvenilirliklerinin artmasından dolayı para politikası ve mali politikaların daha etkin olmasının sağlanmasıdır.

Yukarıda açıklanan kurallar ve uygulanan ekonomik politikalar, aslında öncelikli olarak uluslararası mali sistemin etkinliğini arttırmaya yönelik politikalar olarak kabul edilebilir. Ancak, GOÜ ekonomileri, yüksek derecede kırılman olan, özellikle döviz kuru riskine bir hayli açık, riski sübvans eden finansal sistemlerle baş başa kalmaktadır. Bir başka deyişle, IMF kredilendirmesi, GOÜ ekonomilerinde hem risk üstlenici teşvik yapılarını hem de döviz kuru uyumsuzluklarını (mismatch) desteklemektedir. Bu nedenle, IMF'nin üstlenmiş olduğu misyonun ne derece başarılı olduğu yaşanan küresel finansal krizlerin ardından daha tartışılır hale gelmiştir⁶⁷⁶. Tüm bunların yanında, bir yandan üye ülkelerin payları ve kotaları ölçüsünde hareket etmesi gereken, öte yandan ise ABD ve diğer güçlü ülkelerin etkisinde kalarak taraflı politikalar izlemek durumunda kalan IMF, kurulduğu dönemden günümüze gelene kadar politikalarında önemli erozyonlara uğramıştır.

⁶⁷⁵ IMF, Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies: Declaration of Principles, 1999, s. 23.

⁶⁷⁶ Atik, s. 25.

Bu kapsamda, IMF'nin misyonu üzerinde yeniden değerlendirme yapılması üzerinde fikir yürütülen konulardan biridir. Mali piyasaların yeniden düzenlenmesinde IMF'nin reforma tabi tutulması gerekmektedir. Ayrıca, IMF ve DB'nın görev sahaları net olarak tanımlanmalıdır. IMF, kendini asli görevleri ile sınırlamalıdır. Bu görevler, makroekonomik gözetim, kısa vadeli likidite desteği ve kriz yönetimi olarak sınırlandırılabilir. Her iki kuruluşun programlarında etkinliğin sağlanabilmesi için, DB ve IMF arasında kesin bir iş bölümü gerçekleşmelidir. Kuruluş prensibi olarak IMF, bir parasal kuruluş, DB ise, daha çok bir kalkınma organizasyonudur. Ancak, IMF ve DB'nın görevleri arasında net bir ayırım yapma gayreti gösterilse bile, bazı noktalarda görevlerde kesişmelerin yaşanması kaçınılmazdır. Burada hedef, en uygun fayda-maliyet analizinin gerçekleştirilebilmesidir⁶⁷⁷.

Son dönemlerde Meltzer Komisyonu tarafından geliştirilen reforma göre, IMF'ye GOÜ'lerin piyasalarının regüle edilmesinde daha küçük rol verilmesi şeklindedir. Bu reform çalışması, şeffaflık ve ihtiyatlı regülasyonlara dayanır. IMF'in acil desteğine ihtiyaç duyulacağı noktalarda, yabancı bankaların serbest girişi ve mali olasılıkların değerlendirilmesi üzerinde durulabilir⁶⁷⁸.

Bununla birlikte, küreselleşmenin gittikçe ivmelenmesi ile küresel ekonomilerin gelişmesi ve mali piyasaların daha fazla birbirleriyle eklemlenmesi, çoğu kez mali krizlere neden olmaktadır. Mali krizlere yakalanan ülkelerin bir kurtuluş yolu olarak IMF'yi görmeleri ve acilen yardım isteği ise IMF'nin elini kuvvetlendirmektedir⁶⁷⁹. Özellikle finansman ihtiyacı artan ülkelerin fon kaynaklarından yararlanmak, borçlarını ertelemek ve yeni krediler alabilmek için IMF'ye başvurmaları, IMF'nin uluslararası mali piyasalardaki ve üye ülkeler üzerindeki gücünü daha da arttırmaktadır⁶⁸⁰.

IMF son dönemde özellikle, tutarsız politikalar yapmakla eleştirilmektedir. Türkiye'nin yaşadığı krizlerde önerilen politikaların dizaynlarının eleştirilmesi üzerine, IMF cevap olarak önce yapılan politika tercihlerinin Türkiye'nin kriz yaratan koşullarının değişmesine bağlı olduğunu söylemiş, ardından da, IMF Avrupa birinci direktörü Michael Deppler 1999-2000 krizinde öngörülen dövizde çapa rejimi ve MB

⁶⁷⁷ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 53.

⁶⁷⁸ Kumar, Manson ve Miller, s. 21.

⁶⁷⁹ İlker Parasız, **İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar "Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına"**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2003, s. 188.

⁶⁸⁰ Michael Bordo, Ashoka Mody ve Nienke Oomes, "Keeping Capital Flowing: The Role of the IMF", **IMF Working Paper** No:04/197, (October 2004), s. 7.

kredilerinde kısıtlamayı kapsayan IMF reçetesinin geriye bakıldığında Türkiye koşullarına göre kırılğan olduğu hatasını kabul etmiştir⁶⁸¹.

IMF hakkında yapılan bir diğer eleştiri de bu örgütün zaman zaman politikalarında yeterince esnek olmadığı, hatta yaşanan mali krizler ve bu krizlerin çözümünde girilen ilişkiler ve uygulanan yanlış politikalarla, IMF ve DB gibi kuruluşlara mali bağımlılığın gittikçe arttığıdır. Yaşanan krizlerin sadece IMF'nin hedef gösterdiği gerekçelerden ibaret olmadığı, sorumluluğun politikacılar ve yanlış ekonomik önlemler aldırıldığı gerekçesiyle IMF'nin de sorumlu olduğu ileri sürülmektedir⁶⁸². IMF'in hastalık ne olursa olsun her defasında aynı reçeteyi yazdığı yönünde bir görüş birliği vardır. Gerçekten de krizlerde IMF, uluslararası mali krizlerin temel nedeni olarak ödemeler bilançosu dengesizliklerini sorumlu tutmuş, ödemeler bilançosu ile ilgili sorunların temel sebebi olarak bütçe açıkları ve car işlemler dengesizliklerini göstermiştir. Buna göre de verdiği kredi karşılığı olarak genellikle enflasyonun kontrol altına alınması, kamu finansmanının disipline edilmesi ve pazarların serbestleşmesi için gereken kurumsal ve kanuni değişikliklerin yapılmasını şart koşmaktadır. Bu nedenle IMF, Latin Amerika ve Asya krizlerinde aynı standart politikaları uygulamıştır. Oysa Latin Amerika ve Asya krizleri temelde farklı nedenlere dayanmaktadır. Latin Amerika krizleri ödemeler dengesi sorunlarından kaynaklanırken, Asya krizi mali yapıdaki kırılğanlıktan ortaya çıkmaktadır⁶⁸³. Asya krizi, Latin Amerika krizinden farklı olarak kamu sektöründeki aşırıktan değil, özel sektördeki aşırıktan meydana gelmiş olmasına rağmen IMF'nin standart politikalarının uygulanmasına maruz kalmıştır⁶⁸⁴.

Bunlardan daha ciddi olan bir diğer eleştiri de önerilerin vadeleri konusundadır. Uzun vadeli projelerde doğru olabilecek bir takım önlemlerin, GÜ'lere göre önemli yapısal ve kültürel farklılıkları olduğu GOÜ'lerde önemli dramatik değişikliklerin alelacele yapılması talebi, bu ülkelerde sağlam bir sistemin kökleşmesini önleyebilir. Sık sık gündeme gelen "kemer sıkma" önlemleri sonucunda yaratılan güçlükler, bu güçlüklerin her ekonomik sınıf için aynı derecede olmadığı durumu ile bir araya

⁶⁸¹ Vefa Tarhan, "Dünyada IMF Eleştirileri ve Seçim Sonrası Türkiye-IMF İlişkileri", **Ekodialog.com**, s. 2. http://www.ekodialog/makaleler/imf_elestiriler_turkiye_imf.htm. (18.05.2009).

⁶⁸² İsmail Şiriner ve Murat Aydın, "Mali Egemenliğin Sınırlandırılması: Vergilendirme Yetkisi ve IMF", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 196, (Ocak 2005), s. 108.

⁶⁸³ Işık, s. 297.

⁶⁸⁴ M.Mustafa Erdoğan, "Türkiye'nin Mali Kriz Riskini Azaltabilecek Vergi Politikaları", **Öneri Dergisi**, Sayı 27, yıl 13, 2007, s. 262.

getirildiğinde, finansal ve sosyal bir kaos yaratma potansiyeli taşıyacağını söylemek çok yanlış olmaz. IMF politikalarına yapılacak bir diğer eleştiri de IMF kredileriyle beraber gelen tipik katı ve acımasız makro koşulların kısa vadede ekonomik dalgalanmaları daha da arttıracığı konusudur. Kriz ile ilgili veriler genellikle makroekonomik şartların zayıf olduğunu yansıtır. (işsizlik artışı, ekonomik durgunluk, faiz yüksekliği, bütçe açığı vb) IMF'nin koşulları, bu problemlerin nispeten kısa vadede çözülmesini ve çözümün kamu harcamalarını azaltma, vergileri arttırma, dar ve sıkı bir para politikası uygulama gibi bir portföyle yapılmasını önerdiği için, makroekonomik ortamı kısa vadede daha da zayıflatıcı bir hale getirir⁶⁸⁵.

Bir başka sorun IMF direktifi altında olan ülkelerin piyasalarını erken açmak zorunda bırakıldığıdır. Yapısal reformları, sistem ve kültür açısından hazır olmadan ve çok acele olarak yaptırılmak durumuna düştükleri düşüncesi hakimdir. Stiglitz, yabancı sermayenin ürkekliği nedeniyle, en ufak bir tehlike halinde bir ülkeden hemen kaçmasının kredi alan ülkeleri çok güç bir çıkmaza soktuğunu söyler ve bundan da IMF'yi sorumlu tutar. Stiglitz ayrıca kriz geçiren ülkelerin bütçe açıklarını azaltmak yerine çoğaltmaları gerektiği bir ortamda olduğumuzu savunarak, IMF politikalarının yanlış reçete olduğunu ileri sürer. Ayrıca, GOÜ'lere verilen ve amacın ötesine geçmek suretiyle ters ya da olumsuz sonuçlar doğurmasına neden olan teşvikler, günümüzde GOÜ'lerde artan sayıda ve şiddette finansal kriz yaşanmasına katkıda bulunan en temel güçler arasında yer almaktadır. Kuşkusuz, bu olumsuz hususların ortaya çıkmasında bir dizi olumsuzluk ortaklaşa işlev görmektedir. Bu faktörler arasında özellikle belirtilmesi gerekenler ise, fazla cömert şekilde uygulanan, mevduata belirgin veya zımni sınırsız devlet güvencesi verilmesi gibi kamu finansal güvenlik ağı unsurları, finansal sistemde yer alan risk çoğaltıcı yapısal değişimler ve şirket sahiplerinin öz sermayeyi destekleme düzeyinin yetersiz oluşudur. Üstelik IMF tarafından yakın geçmişte açılan kredilerin ve gelecekte sağlanması muhtemel kredi kolaylıklarının, gelişmekte olan ekonomilerde mevcut risk arttırıcı teşvikleri takviye etmekle kalmayıp, aynı zamanda, uluslararası finans kurumlarının başka riskli kredi işlemlerine girişmesine de yol açtığı belirtilmektedir⁶⁸⁶.

IMF'ye yönelik yapılan son ve en ağır eleştiri hiç şüphesiz tarafsızlığı konusundadır. Bu örgütün politik felsefesinin en büyük hissedarının seçim sonuçlarına

⁶⁸⁵ Vefa Tarhan, **Dünyada IMF Eleştirileri ve Seçim Sonrası Türkiye-IMF İlişkileri**, s. 2.

⁶⁸⁶ Atik, s. 22.

bağlı olarak tutarsızlık sergilediği söylenmektedir. İktidarda olan ABD hükümetleri arasında IMF'nin ne gibi ekonomik politikalar uygulaması gerektiği konusunda derin görüş ayrılıkları vardır. Örneğin Clinton döneminde, IMF'nin büyük miktarda kredi verip ülkeleri kurtarmak ve buna karşılık bu ülkelerden ciddi ekonomik politika değişiklikleri talep etmekteyken, Bush rejiminde ise ülkelerin IMF tarafından iflastan kurtarılma beklentilerinin kırılması şeklinde değişiklik göstermiştir. Hatta verilecek krediler konusunda ABD yönetiminin ülkeler bazında ciddi tarafçı tutum içinde olduğu eleştirisi de yapılmaktadır. Örneğin, bahis konusu olan ekonomik sorunlu ülke, ABD çıkarlarına paralel bir ülkeyse, ABD'nin IMF'ye, bu ülkeye kredi vermesi tavsiyesinde bulunduğu, ancak ABD çıkarları için daha az önemli ülkeler için ise IMF kredilerine bağımlı olmama ve kendi sorunlarını tek başına çözme önerisi verildiği belirtilmektedir.

Sonuç olarak, IMF ve Dünya Bankası'nın son Güneydoğu Asya krizinde gösterdikleri başarısızlıklar⁶⁸⁷, ki Tobin IMF gibi uluslararası kuruluşların oynaklığı önlemede başarısız kaldıklarına ve reforme edilmeleri gerektiğine inanmaktadır, bu iki kurumun çözüm önerilerinde de değişikliğe neden olmuştur⁶⁸⁸.

Son gelinen noktada, mevcut küresel kurumların meşruiyeti ve inandırıcılığı tartışılır hale gelmiş ve küresel yeni bir kuruluş alternatifinin düşünülmesi farklı platformlarda dile getirilmeye başlanmıştır.

3.5.2. Finansal Krizleri Önlemede Söz Konusu Olabilecek Diğer Yaklaşımlar

3.5.2.1. Uluslararası Borç Uzatımı Cezai Opsiyonu (UDROP: Universal Debt Rollover Option with a Penalty):

Yeni uluslararası finansal yapının oluşturulmasında düşünülen bir öneri de borçların yeniden düzenlenmesidir. İngiltere Merkez Bankası'ndan Willem H. Buiters ile Londra Üniversitesi Ekonomi Profesörü Anne C. Siebert tarafından geliştirilmiş olan UDROP modelinde amaç, yabancı para ağırlıklı borç enstrümanlarından kaynaklanan roll-over krizlerin önlenmesidir. Bu amaçla yabancı para cinsinden tüm borçlanmaların bir ayırım yapılmaksızın roll-over opsiyonu olması önerilmektedir⁶⁸⁹.

⁶⁸⁷ Joseph Stiglitz, **Globalization and Its Discontents**, W.W. Norton Company, New York, 2002, s. 45-46.

⁶⁸⁸ Duman, **Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri**, s. 54.

⁶⁸⁹ Willem Buiters and Anne C. Siebert, "UNDOP: A Contribution to the New International Financial Architecture", **CEPR Working Paper**, No.2138, May 1999, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=175453. (15.04.2007).

Mali bir kurum, kısa vadeli olarak yüksek oranda yabancı para cinsinden borçlanmış ve bu miktarda hedge edilecek kısa vadeli yabancı para cinsinden aktifleri mevcut değil ise, uzun vadeli aktifleri ne kadar kaliteli olursa olsun, likidite açısından riskli konuma düşebilmektedir. Mali kurumun borç ödeme gücü yüksek ise, kısa vadeli borçları roll-over edilebilmekte ve risk gerçekleşmemektedir. Ancak borç veren taraflar mali piyasaları saran genel bir krizden dolayı açtıkları tüm kredilerini fark gözetmeksizin geri çağırma yoluna gidiliyorsa, borcun roll-over olma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Vadesi gelen kısa vadeli borçlarını ödeme amacıyla mali kurumlar merkez bankasından döviz talep etmekte, buna karşılık MB'nın talepleri karşılayacak ölçüde döviz olmadığı durumlarda döviz krizi yaşanmaktadır. Uluslararası bir MB'nın olmaması ve yine ulusal düzeyde mevduat sigorta fonunun olmaması, para basımı yoluyla bu tip yükümlülüklerin karşılanmasına olanak tanımamaktadır. UDROP modelinde, borç alanın tercihi doğrultusunda üç ile altı aylık bir süre ile roll-over edilmektedir. Roll-over bedelinin sadece opsiyona dönen fiyat olması, UNROP modelinin dövizli borçlanma üzerine bir tür vergi niteliği taşımasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, UDROP'un borç alan tarafın tercihi doğrultusunda uygulanması, uluslararası mali kuruluşların politik tercihleri doğrultusunda kredi açmalarından veya bürokrasi nedeniyle zamanında kredi açamamalarından doğan sıkıntıları önlemektedir⁶⁹⁰.

Borçlu taraf, herhangi bir zamanda, herhangi bir koşul altında, UDROP opsiyonunu kullanabilmekle birlikte, ceza faizinin yüksek olması nedeniyle, normal piyasa koşullarında hiçbir borçlunun borcunu roll-over etmek istemeyeceği varsayılmaktadır. Bazı ülkelerin güvenilirliklerini göstermek amacıyla, UDROP opsiyonunu kullanmak istememelerini önlemek amacıyla UDROP'un tüm yabancı borçlanmalar için hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından zorunlu hale getirilmesi gerektiği savunulmaktadır.

UDROP modelinin vergi mükelleflerinin kaynaklarına ihtiyaç duymaması, IMF ve diğer uluslararası kuruluşlara ek yük getirmemesi, kriz anında bürokrasiden kaynaklanan geç tepki verme durumunu ortadan kaldırması ve piyasaları olası likidite krizleri konusunda dikkatli olmaya yönlendirmesi gibi avantajları mevcuttur. Ancak,

⁶⁹⁰ Tulay ve Ataman, s.15. Burçak Tulay ve Pelin Ataman Erdönmez, "Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar", **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık Dergisi**, Sayı 31, Aralık 1999, s. 15.

UDROP modelinin hesaplanmasına ilişkin formüllerin net olarak ortaya konamaması ise bu modelin eksik yanını oluşturmaktadır⁶⁹¹.

3.5.2.2. Olağanüstü Durum Kredisi (Contingent Credit Line-CCL)

IMF, 1999 yılının Nisan ayında almış olduğu bir karar ile kendisine üye olan ülkelere ekonomileri güçlü olanların, olası küresel mali krizlerin bulaşıcı etkilerinden korunmaları amacıyla Olağanüstü Durum Kredisi, CCL adında bir fon oluşturmuştur. Asya krizi ile başlayan, Rusya krizi ile devam eden ve oradan da Latin Amerika'ya sıçrayan küresel krizde rezervleri erimiş, yapmış olduğu mali yardımlara rağmen hedeflenen başarıyı sağlayamayan ve bu yüzden prestij kaybına uğrayan IMF için bu karar, krize giren ülkelere karşı yaklaşımında temel bir değişikliğe gittiğini gösterme kaygısı taşımaktadır. Bundan sonra, kriz sonrası müdahale yerine, kriz çıkmadan önlemler alınması yaklaşımı önem kazanmaktadır. Bir ülkeye CCL kapsamında yardım yapılması IMF'nin o ülkenin ekonomik politikalarına duyduğu güveni yansıtması açısından uluslararası finans çevrelerinde de olumlu etki yaratmasını sağlamıştır.

CCL'nin amacı, kısa vadeli finansman sağlamaktır. Diğer ülkelerde meydana gelmiş bir kriz, üye ülkenin piyasalarına duyulan güvenin sarsılıp rezervlerde erimeye ve ödemeler dengesinde bir bozulmaya yol açarsa, üye ülkenin talebi ve IMF'nin inceleyip onay vermesi ile devreye girmektedir. IMF, sağlayacağı fonun ve üye ülke tarafından uygulanacak politikaların kriz daha büyümeden bozulmayı düzelteceği beklentisi içindedir. CCL iki yıllık bir süre için verilmekte ve verildikten bir yıl sonra tekrar gözden geçirilmektedir. Üye ülkenin CCL fonundan alacağı yardımın miktarı, fon içindeki kotasının 3-5 katı kadar olmakla birlikte, fonun likiditesine ve olağanüstü durumun şiddetine bağlı olarak bu miktar arttırılabilmektedir⁶⁹².

CCL ile ilgili en önemli eleştiri, CCL fonlarına ihtiyaç duyduğunu açıklayan bir ülke piyasasından sermaye çıkışı olacağı eleştirisidir. Bu eleştiriye karşılık, IMF'den CCL desteği alan bir ülkenin ekonomisinin sağlam olduğu mesajının piyasalara verileceği, bu nedenle de sermaye girişinin yaşanabileceği tezi savunulmaktadır⁶⁹³.

⁶⁹¹ Tulay ve Ataman, s. 16.

⁶⁹² IMF Press Release, "IMF Tightens Defenses Against Financial Contagion by Establishing Contingent Credit Lines", April 25, 1999.
<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1999/pr9914.htm>, (12.06.2007).

⁶⁹³ John Drage and Fiona Mann, "Stability of the International Financial System", **Financial Stability Review**, June 1999, s. 12.

4.5.2.3.Bölgeselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler

Günümüzde kendi kendini besleyen bir süreç haline gelen küreselleşme yanında, beraberinde bölgeselleşme eğilimlerinin de güçlendirmiştir. Bu süreç, uluslararası rekabetin şiddetlenmesi ile beraber, ülkeler arasında bölgesel bütünleşmelerin önemini arttırmıştır. Bölgesel bütünleşmeler, özellikle Uruguay Turu ticari müzakereleri sırasında ortaya atılmış, dünya ekonomisinin ortak kurallar çerçevesinde bütünleştirilmesi fikri önemli bir konu olmuştur. Bölgesel bütünleşmelerin bütünleşmenin içinde olan ülkelere sağladığı ekonomik güvence, bu ülkeleri özellikle konjonktürel olumsuz finansal akımlardan koruyabilmekte, en azından çok fazla sarsılmadan atlatabilmelerini sağlamaktadır⁶⁹⁴.

Bölgesel bütünleşmelere bugün bakıldığında, dünyadaki bölgesel bütünleşme hareketlerinin farklı unsurlardan hayat bulduğu anlaşılmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, en başarılı ve en derin bölgeselleşmenin AB bütünleşmesi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Avrupa'da diğer bütünleşme hareketlerinin, AB'ye alternatif değil, onu tamamlayan ve ona katılmaya yönelik hareketler olduğu söylenebilir.

Diğer bölgesel bütünleşme hareketlerinden Amerika kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Kıtasında Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), AFTA ve MERCOSUR amaçları doğrultusunda en başarılı bütünleşmeler olarak gösterilebilir. Ülkeler, bölgeselleşme hareketleri içinde yer alarak, rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar.

Günümüzde GÜ'lerin oluşturdukları bloklar, kendilerine önemli siyasi ve ekonomik güç sağlarken, bu ülkelerin ekonomik ve sosyal sorunlarla içe kapandığı, koruma siyasetlerine ağırlık verdiği ve aralarında geliştirdikleri blok içindeki ilişkileri geliştirmeye öncelik tanıdığı görülmektedir⁶⁹⁵. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in AB'ye katılması sürecinde ortaya çıkan ekonomik gelişmeler göstermiştir ki, farklı yapılar da gerçekleşen bütünleşmeler, sonradan dahil olan ülkelerin ekonomilerinin düzelmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

Öte yandan, portföy yatırımlarının beraberinde getirdiği sorunlar, finansal liberalizasyon bağlamında doğrudan sermaye yatırımlarının serbestleşmesine ilişkin MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) konusunu da gündeme getirmiştir. Her ne kadar

⁶⁹⁴ Özkıvrak ve Dileyici, s. 8.

⁶⁹⁵ Özkıvrak ve Dileyici, s. 4.

yasalaşma sürecini tamamlayamamış olsa da ‘‘Küreselleşmenin Anayasası’’ olarak ifade edilen MAI, içerdiği maddeler açısından oldukça ağır hükümler taşımakta, özellikle çok uluslu yatırımları kendi aralarında tam eşitlik ve serbestlik sağlayarak uluslararası arenada tüm sermayeye aynı işlemin uygulanmasını gerçekleştirmeyi amaçlaması, milli işlem ilkesi ve en fazla tercihli ülke ilkesi, çokuluslu sermaye arasındaki rekabeti ortadan kaldırmaya yönelik olduğundan sonuçta yine GOÜ’ler aleyhine bir özellik taşımaktadır.

Öyle ki, mülkiyet edinme de dahil üretimden pazarlamaya kadar her alanda hiçbir sınırlama getirmeden ve denetimle karşılaşmadan, uluslararası sermayeye faaliyet göstermesini sağlayacak imkanlar tanınması (ekonomilerin tamamıyla yabancı sermayeye açılması, yabancı şirket, yerli şirket arasında ayırım gözetilmemesi, yabancı sermaye yatırımcılarıyla doğacak ihtilafların özel uluslararası ticaret mahkemelerinde çözümlenmesi, yabancı yatırımcılara kuruluş, büyüme ve hareket tarzlarına ilişkin herhangi bir taahhüt veya sorumluluğun dayatılmaması) MAI’nin finansal ve yatırıma ilişkin küresel sistemin temel dayanağı olmaktan ne kadar uzak olduğunu gözler önüne sermektedir⁶⁹⁶.

IMF, DT, DB, BM gibi kuruluşlar küreselleşme; AB, NAFTA, EFTA gibi bloklar ise, bölgeselleşme çerçevesinde işbirliğini simgelemektedir. Bununla beraber, dünya ekonomisine yön veren esas g, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturduğu ‘‘zel gruplar’’dır. Bunlar G-5, yani ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere, G-7,yani G-5 yeleri ile Kanada ve İtalya’dan meydana gelmektedir. Onlar grubu ise, G-7 lkeleri ile Belçika, İsviçre, İsveç ve Hollanda’dan müteşekkildir.

⁶⁹⁶ Durusoy, s. 12.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERİ ÖNLEMeye YÖNELİK KÜRESEL KARARLARIN ALINMASINDA KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan başdöndürücü siyasi ve ekonomik gelişmeler nedeniyle özellikle siyasal süreci analiz eden siyaset bilimciler tarafından ortak karar alma konusuna duyulan ilgi belirgin şekilde artmıştır. Bu aşamadan sonra kararların hangi gerekçeler göz önünde bulundurularak ve nasıl alındığı, siyasal karar vericilerin ve yöneticilerin karar almada kullandıkları kriterler ve teknikler önem kazanmıştır. Siyasal bilimciler karar alma süreçlerinin analizinde özellikle, ülkelerin kendi menfaatlerinin ve çıkar grubu önderlerinin davranışları üzerinde durmuşlardır⁶⁹⁷.

Uluslararası ilişkiler ve ekonomi bilim dallarında, ağırlıklı olarak kriz çözümlenmelerinde kullanılan karar alma süreçleri, ilk bakışta ülkelerin ve baskı gruplarının ortak çıkarları doğrultusunda kolayca sonuç verebilirmiş gibi görünmektedir. Ancak durum hiç de görüldüğü gibi değildir. Her şeyden önce, “herkes için ortak iyi” tanımlaması yapılamamaktadır. Böyle bir tanımlama yapılamadığında fikir birliği oluşmamakta ve toplum geneli için en fazla yararı sağlayabilecek çözümler üzerinde uzlaşmamaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak siyaset bilimcileri ve ekonomistleri uzun yıllardır meşgul eden ve bugüne kadar sorunsuz işleyen çözüm yollarının bulunamadığı bu duruma nelerin yol açtığı değerlendirilecektir.

En az iki nedenden dolayı işbirliği girişimlerinin zorluğu sözkonusudur. Bunlar:

- 1- Oluşturulacak bir işbirliği sürecinden faydalananlar ağırlıklı olarak iktisadi açıdan görece güçsüz ülkelere, buna mukabil “kardan zararda bulunacak” olanların gelişmiş ülkelere oluşması nedeniyle, mevcut düzeni korumak isteyecek gelişmiş ülkeleri böylesi bir yapılanmaya çekmek ve ikna etmek bir hayli güçtür.

⁶⁹⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler*, Alfa/Aktüel Kitabevleri, 2. Baskı, 1997, s.150.

- 2- Sözü geçen işbirliği sürecinde tüm aktörleri kavrayan bir yapı oluşturulamadığı sürece bedavacılık (free rider) sorunu sürekli gündeme gelecektir. Örneğin, 150 ülkeden 140'ı işbirliğine katılır, bunun dışında kalan 10 ülke işbirliğine yanaşmazsa, bu 10 ülke önemli bir avantaj kazanmış olur. Bu durum, işbirliğine katılan ve belli özverilerde bulunan diğer ülkeler arasında da hoşnutsuzluk yaratmakla kalmaz, olumsuz bir emsal de teşkil eder. İşte bu noktada dış alem baskısı (outside world constraint) önem kazanmaktadır⁶⁹⁸.

Ortak karar alma sürecinin anahtar kelimesi “uzlaşma”dır. Uzlaşma, ortak karar alma sürecini bir yandan kolaylaştırırken, öte yandan üyelerin tamamının karar alma sürecine aktif katılımını olanaklı kılar. Uzlaşmaya varmak, ortak ve özgür irade temelinde, bütün muhatapların kabul edebileceği kararlar alabilmektir. Uzlaşma esnasında güçsüzlerin yok sayılmaması esastır. Bir başka ifadeyle uzlaşma, bir sorunun birileri tarafından mecburiyetten kabul edilme hissine kapılmadan ya da süreçle ilgili herhangi bir rahatsızlık duyulmadan karar sürecine katılan herkesin kabul edebileceği, tahakkümsüz, baskı ve şiddetten arındırılmış çözümü hedefleyen bir yöntemdir. Elbette her zaman tüm katılımcıların hemfikir olması mümkün değildir. Uzlaşmaya giden yolda, tüm katılımcılar diğerlerinin bireyselliklerini, beklenti farklılıklarını ve teklif edecekleri olası çözüm önerilerini kabul etmeli ve ciddiye almalıdır. Karar alma sürecinde işbirliği ve tüm katılımcıların fikirlerini dikkate almasıyla, çoğunluk sisteminin daha ileri bir boyutunu oluşturan uzlaşmada ön koşul, aynı grupta bulunan üyelerin aynı hedef ve ortak menfaatler noktasında ortak bir zemine sahip olmalarıdır⁶⁹⁹.

Ancak menfaatler, grup içinde belli küçük birimler etrafında toplanmaya başlayınca “baskı grupları” şeklinde bir sorunsalla yüzleşmek gerekir. Baskı grupları, kendi ortak menfaatleri etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal karar merkezleri üzerinde çeşitli yollardan sistemi etkilemeye çalışan örgütlenmiş gruplar olarak tanımlanabilir⁷⁰⁰. Öyleyse, her grubun kendi menfaati uyarınca hareket edeceğini ve çoğu zaman da bu menfaatlerin bir şekilde çakışacağını öngörmek pek de zor

⁶⁹⁸ Özgür Saraç, **Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları Türkiye Değerlendirmesi**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ağustos 2006, s. 261.

⁶⁹⁹Ortak Arayış Çalışma Etiği Kuralları, <http://ortakarayis.blogspot.com/2009/02/oag-calisma-etigi-kurallari.html>. (24.03.2008).

⁷⁰⁰ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Aralık 1992, s. 194.

değildir. Baskı grupları faaliyetlerini ya doğrudan doğruya etkileme veya dolaylı etkileme şeklinde yürütürler. Doğrudan etkilemeye “lobicilik” veya kulışçılık de denilmektedir. Doğrudan etkilemede gruplar, bazen zorlama ve tehdit etme, bazen de çıkar sağlama yollarıyla doğrudan yöneticileri etkilemeye çalışırlar. Dolaylı etkilemede ise kamuoyu hedeflenir. Kamuoyunu belirli bir yönde oluşturmak, gerçekleştirilmesi istenen amaçların haklılığını vurgulama konusunda olumlu etki yaparak yöneticileri baskı altına almayı hedefler⁷⁰¹. Son yıllarda medyanın kamuoyu üzerinde yönlendirici etkileri bunlara örnek gösterilebilir.

En az son elli yıldır, gücü elinde tutan zengin Batı ülkeleri ve ABD, bir yandan ekonomik, bir yandan askeri, diğler yandan da sosyal ve siyasi ilişkilerini kullanarak diğler ülkeleri kendi istekleri doğrultusunda hareket ettirmekte, bu ülkelere de denileni yapmak kalmaktadır. İşte bu çetrefilli çıkar ilişkileri sarmalında ortak karar almanın zorluğu ama bir o kadar da zarureti ortaya çıkmaktadır. Bugün geldiğimiz son noktada küresel barışın ve küresel refahın sağlanması adına bazı radikal değışikliklerin yapılması ve artık yalnızca istediğini yaptırma gücü olanların değıl, küresel ortak çıkarlara hizmet edecek kararları alabilecek yolların bulunması gerekmektedir. Bu amaca hizmet edebilecek yolları önermeye başlamadan önce, aşığıda ortak karar almayı etkileyen faktörleri ele alacağız.

4.1. Ülkeler Arası Çıkar Çatışmaları ve Ortak Karar Almayı Etkileyen Faktörler

Karar alma, basit anlamda mevcut alternatifler arasından bir seçim yapma davranışdır. Ancak alternatifler, önerenler tarafından her zaman açık ve net olarak ortaya konmayabilir. Ayrıca, alternatifler birbirine taban tabana zıt çıkar faktörlerini de içerebilir. Bu nedenlerle alternatifler arasında doğru seçimi yapmak zordur ve karar alma sürecinde zaman zaman çatışmalar yaşanabilir. En iyi alternatifini seçme konusunda üzerinde durulması gereken konu ise, çatışan çıkarlar ve çıkar sahipleri arasında bir denge kurabilmektir.

Uzlaşmanın yolu ise çatışmanın önüne geçecek politikalardan geçer. Siyasal faaliyetler genellikle karar alma, kural koyma ve bunları yürütme şeması içinde ele alınır. Gerçek durum ise, bu sürecin ifade edildiğinden daha karmaşık ve nüanslı olduğudur. Ülkelerarası ilişkilerde taraflar genellikle kendi isteklerinin hiçbir değışiklik

⁷⁰¹ Kapani, s. 207.

olmadan aynen kabul edilmesini talep ederler. Ancak kararlar, çeşitli yönlerden gelen etkileme çabalarının karşılıklı olarak birbirlerini dengelemeleri sonucunda az çok bir uzlaşma olarak ortaya çıkar⁷⁰². Bu bakımdan bu tezde önerilen Uzlaşma Komisyonu'nun fonksiyonunu, küresel düzeyde çatışma halinde olan çıkar odaklarının uzlaştırılması faaliyeti olarak tanımlamak mümkün olacaktır.

Uzlaşma kavramı, şüphesiz ki her zaman ve her koşulda çatışan istek ve çıkarların “ortalamasının” bulunduğu ve bunlar arasında tam bir denge kurulabildiği bir olgu olduğu anlamına gelmez. Gerçekten de, karşılıklı etkileşim çabaları sonucunda ortaya çıkan, üzerinde uzlaşmış bir kararın, çoğu zaman etkileme gücü daha fazla olan ve üst yönetim üzerinde ağırlığı daha fazla hissedilen grubun lehine olma ihtimali daha fazladır. Ancak, çoğulcu yönetime sahip olası bir komisyonda, belli bir grubun – yöneticileri etkileme gücü olsa dahi- diğer gruplar üzerinde mutlak bir üstünlük kurmasından ve kendi görüş ve isteklerini hiç taviz vermek zorunda kalmaksızın diğer gruplara yüzde yüz empoze etmesinden söz etmek doğru değildir⁷⁰³. Bu bağlamda Uzlaşma Komisyonu, alınacak küresel kararlara tüm ülkelerin katılımını sağlanmasını hedefleme yönünden önem arzeder.

4.1.1. Karar Verici Ülkelerin Özellikleri ve Rasyonellik Kavramı

Karar alma, alternatifler arasında bir tercih yapma davranışı olduğuna göre, bu tercihin nasıl yapılacağı konusunu irdelemekte fayda vardır. Bu konuda, klasik karar alma kuramcıları, karar vericilerin rasyonel davranacağını, rasyonel bireylerin de tüm alternatiflerden haberdar olarak ve sonuçlarını iyi düşünerek en faydalı olanı tercih edeceğini varsaymaktadır. Burada “fayda” kavramı ile kastedilen rasyonel kişilerin beklenen faydayı maksimum kılmaya çalışacağıdır. Diğer bir deyişle, tüm mevcut alternatifler araştırılmakta, her birinin gerçek değeri ölçülmeye çalışılmakta, olasılıklar düşünülmekte ve karar verici optimal seçimi yapmaktadır. Bahsi geçen rasyonel fayda modelinin benimsenmesi halinde, kolektif karar almanın söz konusu olduğu durumlarda karar almanın sanılandan daha zor olacağını söylemek doğru olacaktır. Bu durumda, farklı alternatiflerin değerini ve olasılıkları hesap etmek oldukça zordur. Ayrıca, kolektif karar vericilerin söz konusu olduğu böyle durumlarda, farklı karar vericiler farklı görüşlere sahip olacağından, kararlarda bir uyumsuzluk ve çatışma olması kaçınılmazdır. Bunun yanında, rasyonel fayda düzeyinde karar alma sürecinin çeşitli

⁷⁰² Kapani, s. 20.

⁷⁰³ Kapani, s. 21.

aşamalarında karar vericiler üzerinde değişik baskı ve etkilerin söz konusu olacağı açıktır. Bu nedenlerden dolayı, karar alma sürecinde rasyonellik son zamanlarda sıkça tartışılmaktadır⁷⁰⁴.

Siyasal karar alma sürecinde Pareto etkin bir sonuca varabilmek için oybirliği ilkesinin gerçekleşmesi gerekir. Ancak, gerçek yaşamda bunun gerçekleşme olasılığı çok düşük, hatta imkansızdır⁷⁰⁵. Ülkelerarası ilişkilerde, rasyonel tercihin yapılabilmesi için gerekli olan zaman, emek ve paranın da maliyet unsuru olması, bilgilerin sınırlı olması, bunlara ulaşmanın maliyeti ve şeffaflık sorunları gibi nedenler, karar vericilerin tüm alternatifleri doğru şekilde değerlendirememelerine ve tercihlerin rasyonaliteden uzaklaşmasına yol açabilir⁷⁰⁶. Ayrıca, demokrasinin temelinde, çoğunluğun kötülükte ittifak etmeyeceği inancının olmasına karşılık, çoğunluğun tercihi her zaman doğru olmayabilir⁷⁰⁷. Max Weber'in bürokrasi kuramından etkilenen modern karar alma kuramcıları da rasyonellik kavramını tam olarak kabul edememektedirler. Bununla birlikte, karar alma davranışlarının rastgele bir davranış olmadığını ve dolayısıyla şu veya bu şekilde belli düzeyde rasyonel unsurlar bulunabileceğine dikkat çekmektedirler⁷⁰⁸.

Tüm bunların yanında, ülkelerin, bireysel menfaatleri söz konusu olduğunda, diğer ülkelerin, hatta kendisi dışında tüm dünyanın aleyhine olabilecek bir tercihi savundukları günümüzde defalarca müşahade edilmiş bir durumdur. Ulusal çıkarlarını korumaya çalışan “rasyonel liderler”in çoğu zaman diğer ülkelerin ve bu ülkelerde yaşayan insanların refahına gereken saygıyı göstermedikleri bilinmektedir⁷⁰⁹. Tüm bunların yanında finansal sermaye, ulusal sınırlar içindeki kuralları kendi dolaşımına uygun hale getirmek için yeniden biçimlendirmeye zorlamaktadır. Mevcut küresel düzenin bu hali, binlerce kilometre uzaktaki ekonomik güç sahibi “rasyonel” karar vericilerin, bu kararlara katkı yapma olanağı olmayan insanların yaşamalarını kısa bir zaman içinde etkileyebilmesine, karar verenler ile etkilenenlerin maliyet ve yararı

⁷⁰⁴ Arı, s. 152.

⁷⁰⁵ Nazım Öztürk, **Kamu Tercihinin Tespitinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 151.

⁷⁰⁶ Raymond F. Hopkins and Richard W. Mansbach, **Structure and Process in International Politics**, New York: Harper and Row, 1993, s. 156.

⁷⁰⁷ Öztürk, s. 151.

⁷⁰⁸ Arı, s. 152.

⁷⁰⁹ Deniz Ülkü Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 35.

eşitsiz paylaşmasına yol açmaktadır⁷¹⁰. ABD veya AB gibi güçlü ülkelerin ve birliklerin kendi çıkarları söz konusu olduğunda, üstün askeri ve ekonomik güçlerine dayanarak; Türkiye, Meksika, Arjantin gibi dünyada hatırı sayılır üretim ve tüketim gücüne sahip gelişmekte olan pek çok ülkede yoksullaşmaya yol açan sorunlar yaşattıklarını, tercihleri irrasyonel olmakla beraber, tüm dünyaya kabul ettirebildikleri defalarca görülmüştür⁷¹¹.

4.1.2. İçsel ve Dışsal Çevrenin Etkisi

Yukarıda da belirtildiği gibi, karar alma yaklaşımı, uluslararası politikaları hükümetler düzeyinde etkileşim süreci olarak görmektedir. Ancak, karar alma süreci iç politikadaki gelişmelerden, devletlerarasındaki karşılıklı kültürel, toplumsal ve ekonomik ilişkilerden ve hükümetlerin doğrudan taraf olmadıkları diğer faktörlerden oluşurlar. Bu faktörler içsel ve dışsal çevre olarak iki genel gruba ayrılabilir⁷¹².

Dış çevre, devletin sınırları dışında olup biten gelişmeler ve diğer devlet ve toplumların eylem ve karşı eylemlerinin yer aldığı fiziki çevredir ve buradaki olaylar ülkelerin davranışını etkilemektedir. Dış çevre, tüm global sistemi, özellikle içinde bulunduğu bölgesel sistemi ve bu sistem içinde kendi konumunu kapsar ve ülkeler bu faktörleri iyice hesap etmek zorundadır.

İç çevre ise, iç politika, siyasi partiler, baskı grupları, kamuoyu ve coğrafik konumdan oluşmaktadır. İç çevre tüm siyasal sistemi kapsar ve dolayısıyla karar vericiler de bu sistemin bir parçası olarak kamuoyundan, örgütlü baskı gruplarından, medyadan ve seçkinler arası rekabetten etkilenmektedirler.

Sürekli olarak iç ve dış çevrenin etkisinde bulunan ülkeler, her birisi diğerinden farklı kendi iç dinamikleri, çıkar farklılıkları, iç ve dış baskı gruplarının yoğun baskısı altında, sonlu denemeyecek kadar çok sayıda farklı alternatifler arasında kendi menfaatlerine uygun ulusal kararlar alırken, küresel menfaatleri göz ardı etmelerinin nedenlerini anlamak aslında çok zor değildir.

⁷¹⁰ Gary Craig, "Community Development in a Global Context", **Community Development Journal**, Vol. 33, No.1, 1998, s. 5.

⁷¹¹ Rıfat Miser, "Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 1-2, 2002, s. 56.

⁷¹² Richard C. Snyder, H.W. Bruck and Sapin Burton, "The Decision Making Approach to the Study of International Politics", J.N. Rosenau ed. **International Politics and Foreign Policy, a Reader in Research and Theory**. New York: The Free Press, 1989 içinde, s. 86-87.

4.2. Uluslararası Gücün Tanımı ve Asimetrik Güç Dengesi

Yirminci Yüzyılın sonlarından itibaren dünya siyaset sahnesinin aktörleri, değişen dünya düzeni içinde etkin rol oynayabilmek için, tıpkı tarihin ilk çağlarında olduğu gibi, “güç sahibi olma ve gücü elinde tutma” kaidelerini uygulamaya koymuşlardır. Çünkü küresel dünya düzeninde ülkeler, bir yandan karmaşık, diğer yandan ise düzenli ilişkiler kurmakta, ülkeler arasında ilişkiler zaman zaman dengesini kaybederek yeni dengeler oluşturmakta ve sistem, “yükselen”, “gerileyen”, “doğan” ve “yok olan” unsurları bünyesinde barındırmaya devam etmektedir. Yeni oluşumlar için yaşanan süreç, zamanın koşullarına göre değişmekle beraber ortaya çıkan sonuç hep aynıdır: bir yanda düzenin işleyişine yön veren ve karar merkezi olma konumlarını koruyan “güçlüler”, diğer yanda ise sistem içi ilişkilerin gidişatına ayak uydurmak zorunda kalan “güçsüzler”⁷¹³. Özellikle globalist ve realist teorisyenlerin gücün devletlerarasındaki ilişkilerin belirleyici unsuru olduğunu kabul etmeleri üzerine “devletlerin gücü” ayrı bir önem kazanmıştır. Örneğin Gilpin’e göre “güç, devletlerin askeri, ekonomik ve teknolojik yetenekleri”dir⁷¹⁴. Gücü daha fazla elinde bulunduran taraf ise, düzen içerisinde ağırlığını koyar ve güçsüzlere istediğini yaptırır. Mevcut dünya düzeninde asimetrik güç dengesinin ağır bir şekilde kendini gösterdiğini sürekli olarak müşahade etmekteyiz. Özellikle tek kutuplu dünya düzeninde ABD’nin Irak, Afganistan, Somali gibi zayıf ülkeler üzerinde baskı unsuru olarak kullandığı asimetrik gücü buna verilebilecek dramatik bir örnektir.

Hans J. Morgenthau, “güç”, “uluslararası çıkar” ve “uluslararası politika” kavramlarını birbiriyle bağdaştırarak, devletlerarası sistemin, devletlerin ulusal çıkarları gereğince güç elde etme mücadelesi verdikleri siyasal bir arena olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan devletlerin davranışlarının nihai amacı ne olursa olsun, temel hedef güç ve iktidar elde etmeye yöneliktir. Bu amaçla devletler güçlerini göstermeye yönelik davranışlara girmekte, ya da çeşitli ittifaklar kurarak güçlerini arttırmaya çalışmaktadır. Kenneth Waltz, uluslararası iki unsurun değişmez ve sabit olduğunu savunarak, bunlardan ilkinin devletlerarası sistemin hiyerarşik olmaktan çok “anarşik” olduğunu,

⁷¹³ Arıboğan, s. 17.

⁷¹⁴ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, New York, 1991, s. 13.

ikincisinin ise, sistemin aynı işlevlere sahip birimler arasındaki (ki bu birimler devletlerdir) etkileşimlerden oluştuğunu belirtmiştir. Waltz'a göre, değişken kabul edilebilecek üçüncü unsur ise gücün dağılımdır. Dünya düzeninde alınan önemli kararlar ise, “gelişen tüm aktörler tarafından ortaklaşa değil, azınlık olmakla beraber, büyük aktörler tarafından alınmaktadır”. Elbette bu, küresel barış ve refah seviyesinin tesisinin imkansız olduğunu savunan, dünyayı, “güçlüler dünyası”na çeviren ve asimetrik güç dağılımının kötü sonuçlarını vurgulayan karamsar bir tespittir. Bu görüşün tersine Morgenthau, devletlerarası sistemi, devletlerin amaçları, çıkarları ve stratejileri bağlamında “uluslararası güce” bağlamıştır⁷¹⁵. Bu noktada, uluslararası gücün küresel kararları almada, “anarşik güç” değil, “adil güç” olması bu kötü gidişi belki de tersine çevirebilecektir.

Maalesef ki, mevcut küresel dünya düzeninde güç kavramı için kullanılan yöntemler, “zorlama”, “yönlendirme”, “ikna etme” veya “otorite kullanma” şeklinde özetlenebilir. Bu dört kavram şüphesiz birbiri ile iç içe geçmiştir ve dünya düzeni içinde güç merkezi olma konumuna sahip olan her ülke bu konumlarını pekiştirme ve mevcut konumlarını sürdürmek için bu yöntemlerden biri veya birkaçını diğer ülkeler üzerinde sürekli tatbik etme ve güçsüz ülkeleri etkileri altına alma eğilimindedirler. Zira güç kavramı, etki kavramından bağımsız olarak düşünülemez. Güç büyüklük, büyüklük etki, etki ise askeri, ekonomik ve kültürel olarak diğer ülkelere tesir etme anlamı taşıdığından, aksine bir sistem oluşturulmadıkça bu kaotik ve gücünün hüküm sürdüğü düzen devam edecektir. Mevcut dünya düzeninde merkezi bir otorite veya ülkeler ve kurumlar üzeri bir kurum bulunmaması nedeniyle her devlet kendi başının çaresine bakmak zorunda, güçsüzler güçlülerin koyduğu kurallara uymak zorunda bırakılmaktadır⁷¹⁶.

4.2.1. Sert Güç

“Anarşik” olarak tanımlanması mübalağa olmayacak mevcut uluslararası sistemde devletler için en önemli unsur, ulusal güvenliktir. Bu nedenle devletler öncelikle askeri açıdan güçlü olmaya çalışırlar. “Güç” kavramının hayati önem taşıdığı

⁷¹⁵ Arıboğan, s. 33-34.

⁷¹⁶ Michael P. Sullivan, **Power in Contemporary International Politics**, Columbia, University of South Carolina Press, 2000, s. 76.

mevcut düzen içinde askeri güvenlik ve strateji konuları üst politikalar iken, ekonomik ve sosyal konular daha az önem arz eden alt politikalar sınıfına girmektedir⁷¹⁷.

Morghenthau'ya göre bir ulusun fiili güçleri arasında en önemli faktör askeri alanda üstünlüktür. Ülkelerarası ilişkilerde en son başvurulan ama en can alıcı yol askeri güç olduğundan, bir ülkenin gücü hesaplanırken en fazla üzerinde durulan konu askeri güç faktörüdür. Askeri güç ise, savaş teknolojisi, liderlik ve silahların niteliği ve niceliği gibi faktörlere bağlıdır⁷¹⁸.

Bu bağlamda askeri güç yönünden tartışmasız üstünlüğü olan ABD, Bush döneminden itibaren değiştirdiği dış politikalarla “saldırgan savunma” yolunu seçmiş, ülkenin askeri gücünü her fırsatta göstererek diğer ülkelere gözdağı vermeye çalışmış ve ülke menfaatine olan politikaları bir manada dünyanın geri kalanına dayatmak istemiştir. ABD'nin önemli ekonomik çıkarlar beklediği Irak ve Somali askeri müdahaleleri bu politikalara örnek gösterilebilir.

4.2.2. Yumuşak Güç

Soğuk Savaş sonrası dönemde bir devletin uluslararası etkinliğini belirleyen temel öğeler siyasal ve askeri güçleriydi. O dönemde ekonomik güç de elbette önemliydi ancak ekonomik rekabet unsuru, askeri ve siyasal mücadeleyle gölgelendiğinden bugünkü kadar ön planda görünmüyordu⁷¹⁹. Yirmibirinci yüzyılı sürdürdüğümüz şu dönemin en önemli özelliği, siyasal ve askeri gücün tek başına uygulanmasının uluslararası ilişkilerde sadece “zorbalık” doğurduğu ve bunu uygulayan ülkelere ciddi prestij kaybettiğidir. Bush yönetiminin izlediği ABD dış politikaları, ABD'yi o derece sevilmeyen, nefret edilen ülke durumuna getirmiş ve müttefiki olarak bilinen ülkelerin bile desteğini kaybetmiştir ki, Obama ile birlikte radikal dış politika değişiklikleri yapılmaya başlanmıştır.

Günümüzde uluslararası güç dağılımını kapitalist rekabet ve ekonomik güç belirlemektedir. Ancak söz konusu rekabet, çoğunluğu Asya, Afrika ve Latin Amerika'da bulunan az gelişmiş veya gelişmekte olan güney ülkeleri ile kuzeyin zengin ülkeleri arasındaki ekonomik refah seviyeleri arasında gittikçe daha büyük uçurumlar oluşmasına vesile olmakta, bu da küresel barışın ve küresel refahın oluşmasını daha zor

⁷¹⁷ Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Mc Millan, New York, 1987, s. 6-7.

⁷¹⁸ Arı, s. 252.

⁷¹⁹ Arı, s. 142.

ve imkansız hale getirmektedir⁷²⁰. Küreselleşme söylemleriyle yola çıkan kapitalist dünya düzeninde maalesef kazananlar daha fazla kazanmış, kaybedenler de daha fazla kaybetmiştir. Devletlerin güç kapasiteleri arasındaki fark, ekonomik güç dengesizlikleri yanında, teknolojik farklılıklara bağlı olarak da eşitsiz şekilde gelişmektedir. Ekonomik yönden üstün olan gelişmiş ülkeler, yeni teknolojik çalışmalara büyük miktarlarda yatırım yapabilmekte ve geliştirdikleri yeni teknolojik ürünlerle geri kalmış ülkeler üzerindeki baskılarını daha da arttırmaktadır. Bunun sonucunda da dünya sisteminde dengesizlikler asla bitmemekte, ibre sürekli hegemon güçlerin tarafını göstermektedir.

4.3. Mevcut Uluslararası Kuruluşların Küresel Kararların Alınmasında Yetersizliği

Küreselleşmenin lokomotif gücü olarak faaliyet gösteren IMF, DB, WTO, BM, DEF, NATO gibi kuruluşların, yıllar içinde yaptıkları icraatlarla küresel güvenleri zedelenmiştir. Gelişmiş ülkelerin ve özellikle ABD'nin çıkarlarına uygun olarak faaliyet gösteren bu kuruluşlar, küresel sorunların hallinde bir karar mercii olabilecek vasıflarını kaybetmiş görünmektedirler. Koehane ve Nye tarafından geliştirilmiş olan “karmaşık karşı bağımlılık” (complex interdependence) teorisinde ABD, küreselleşmenin lokomotif gücü olan diğer uluslararası örgütler ile olan ilişkilerinde üye devletlerin tam bir güven göstermesini, işbirliği içinde olmasını ve bu örgütlerin ve üye devletlerin kendi belirlediği politikalar çerçevesinde hareket etmesini beklemektedir. Bu yapılar içerisinde askeri gücün dayatılması yerine ekonomik ve ticari bir işbirliği söz konusu olduğundan, devletlerarasında adil bir çıkar dağılımı gözetilmeksizin, ABD önderliğinde tam bir bütünleşme hedeflenmektedir. Askeri gücün kullanılmasının uluslararası ilişkilerde hoş karşılanmayacağı ve kendi aleyhine bir kamuoyu oluşacağını öngörmesi üzerine ABD, bu kuruluşları kendi politikaları doğrultusunda faaliyet gösterme konusunda baskı altında tutmaktadır. Sonuçta uluslararası örgütler, ABD'nin bu ekonomi politikalarında en önemli etki unsuru olarak kullanılır hale gelmişlerdir⁷²¹.

IMF'in kurulduğu yıllarda Keynes, IMF'in merkezinin Washington yerine New York'da olmasını önermiştir. Bunun en önemli amacı, IMF'in Washington'da kurulması halinde, ABD yönetiminin ve Hazine'sinin etkisi altında kalacağı endişesi idi. Bu öneriye ve uyarıya karşın ABD, IMF'nin Washington'da kurulmasında ısrarcı

⁷²⁰ Michael T. Klare, “The New Challenges to Global Security”, **Current History**, Vol. 92, No. 573, April 1993, s. 156-157.

⁷²¹ Bülent A. Ertekin, **Amerika'nın Küreselleşen Hakimiyeti ve Saldırı Planı**, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2005, s. 381.

olmuş ve dediklerini de yaptırmıştır. Yıllar sonra Sovyetler Birliği dağılıp ABD tek süper güç olarak kalınca, IMF üzerindeki baskısını gittikçe arttırmış ve sonunda IMF, ABD Hazinesi'nin dediklerini yapan bir kurum haline dönüşmüştür. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ABD Hazinesi'nin IMF yönetimi üzerindeki baskısı en üst düzeye çıkmıştır. Amerikan Kongresi'nin, her kota artırımındaki baskısıyla Amerikan Hazinesi IMF'deki ipleri hepten eline almış ve IMF giderek Amerikan Yönetiminin bir departmanı haline gelmiştir. Bir anlamda Keynes'in yıllar önce yaptığı tüm uyarılar gerçek çıkmıştır⁷²².

Öte yandan, Milletler Cemiyetini ikame eden ve onun yerine İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan Birleşmiş Milletlerin (BM) uluslararası sistem içerisindeki adilliği, beş daimi üyenin veto haklarını kullanmaları ve diğer BM Genel Kurul Üyeleri üzerinde yer almaları nedeni ile tartışılır duruma gelmiştir. Bu tartışılır sistem üzerine inşa edilen BM'nin mali bütçesinin büyük kısmının ABD tarafından karşılanıyor olmasının dışında, ABD dış politika kararlarına endeksli kararların BM tarafından onaylanması, içinde bulunduğumuz uluslararası siyasi ve ekonomik sistemin kesinlikle gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerin haklarını korumakta zorlandığını göstermektedir. Bir manada güçlünün politikasına hizmet eden BM, 2002 tarih ve 1441 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile ABD tarafından hukuken bir onay mercii gibi kullanılmaya başlanmıştır⁷²³.

Ülkelerüstü niteliğe sahip olması gereken kurumların içinde bulunduğu mevcut durum ve bu kurumların ABD ve diğer söz sahibi ülkelerin bir manada “güdümünde” hareket etmesi, mevcut dünya düzeninde faaliyet göstermekte olan kurumların, küresel ekonomik kararlar almada kifayetsiz kalacağını, tarafsızlıklarını koruyamayacağını gözler önüne sermektedir. Bu nedenle tüm bu kurumlardan farklı ve bağımsız bir “Uzlaşma Komisyonu”nun vücuda getirilmesi günümüzde yaşanan “asimetrik güç dengesi” ve “tarafli tarafsızlık⁷²⁴” olgularına bir çözüm önerisi olarak düşünülebilecektir.

⁷²² Mahfi Eğilmez, “Köşe Yazıları ve Makaleler, Dünya Bankası Grubu ve Türkiye (2002)” s. 3, www.magfiegilmez.nom.tr/kose.htm. (02.05.2008).

⁷²³ Ertekin, s. 376.

⁷²⁴ “Taraflı tarafsızlık” tanımlaması ile IMF, DB, BM gibi küresel uluslararası kurumların temel kuruluş ilkelerinde olan “tarafsızlık” kavramını resmi olarak taşımalarına rağmen, fiiliyatta belli ülkelerin çıkarlarına yönelik takındıkları yanlı tutum nedeniyle tarafsızlığının zedelendiğinin vurgusu yapılmak istenmiştir.

4.4. Küresel Kararların Alınmasında Karşılaşılabilecek Sorunları Aşmaya Yönelik Bir “Uzlaşma Komisyonu” Önerisi

Ülkelerarası çıkar ilişkileri ekonomiyi de içine alır ve siyasi, askeri, kültürel hatta etnik ve ırksal faktörleri de kapsayan geniş kapsamlı bir olgudur. Küresel sorunlarla mücadelede alternatif çözüm yolları geliştirilmesinde önemli sorunlarla karşılaşmakta ve küresel sorunlara karşı nasıl bir yol izleneceğine ilişkin ciddi belirsizlikler yaşanmaktadır. AB'den IMF'e, halen faaliyet gösteren uluslararası kurum ve kuruluşların tüm bu sorunlarla ilgilenirken karşılaştığı zorluklar tüm dünya toplumlarını yakından ilgilendirmektedir.

1997-1998 yıllarında Asya ülkelerinde yaşanan finansal piyasa krizlerinin arkasından uluslararası finansal sistemin reformunun gerekliliği açıktan açığa kendini hissettirmiştir. Reform üzerindeki tartışmaların büyük bir kısmı, yeni bir uluslararası finansal mimari ve yeni uluslararası finansal kurum önerileri etrafında odaklanmıştır. Bu çerçevede akademik düzeyde ve hükümetler düzeyinde bir taraftan yeni Bretton Woods yapılanmasına gidilmesi, diğer taraftan da bütün sınırdışı işlemleri düzenleme gücüne sahip olan bir “finansal hizmetler otoritesi” oluşturulması önerileri yapılmaya başlanmıştır.

Nisan 2009'da yapılan G-20 toplantısında da Bretton-Woods'dan sonra ilk kez bu kadar geniş çaplı bir küresel ekonomik siyaset değişikliğe gidilmesi görüşülmüştür⁷²⁵. IMF ve DB grubunda tek veto hakkı bulunan ABD, kendisi de kriz yaşamış bir ülke olarak, bu oluşum ile finansal sektörde işbirliğini desteklemektedir⁷²⁶

Küresel sorunlarla mücadelede ülkelerin bir refleks olarak çıkarlarını ön plana çıkaracakları ve bu çıkarlara aykırı olduğunu düşündükleri çözümleri kabule yanaşmayacakları açıktır. Ancak daha önce ifade edildiği gibi, böyle bir yaklaşım, küresel açıdan çoğunluğun yararına olacak muhtemel potansiyel yararların elde edilememesi anlamına gelmektedir. Bu tabloda güçlü olanların yararına olacak çözümlerin uygulama alanı bulması şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda küresel sorunlarla mücadelede ülkeler ve milletlerüstü bir kuruluşun oluşturulması, işbirliği sorununun çözümünde değerlendirilebilecek uygun bir alternatif olarak görülmektedir.

⁷²⁵ Sudi Apak, “Küresel Finansal Kriz”, **G-20 Konferans ve Türkiye**, Stratejik Araştırma Dergisi, Beykent Üniversitesi, 1(2), 2008, s. 3.

⁷²⁶ Aybar ve Özgöker, s. 41.

4.4.1. Uzlaşma Komisyonunun Kurumsal Yapısı ve Uluslararası Temsil Şekli

Küresel sorunların çözümüne yönelik alternatiflerden en fazla sosyal faydayı sağlayabilecek olanın seçilme olasılığını arttırmak amacıyla kurulması önerilen Uzlaşma Komisyonu'nun küresel karar alma sürecinin en önemli aktörü olabileceği söylenebilir. Çünkü bu komisyon, küresel çevre sorunlarından, dünya üzerinde gelir ve servetin dağılımındaki adaletsizliklere ve finansal krizlere kadar tüm dünya genelini ilgilendiren sorunların çözümlenmesinde meşruiyete sahip kilit bir kurum işlevi görecektir. Doğal olarak küresel topluma en çok yarar sağlayacak politikaların uygulanmasını garanti altına alabilmek için bu komisyonun küresel kararlara uymaktan imtina eden ülkelere gerekli yaptırımları tavizsiz uygulayabilecek uluslararası güç ve yetkilere sahip olması gerekir.

Temel yapılanmasına göre Komisyon, “küresel devletler topluluğu” niteliği taşıyacaktır. Belli durumlarda Komisyon, üyeler adına küresel kararlar alabilecektir ki, bu durum, bir manada, üye devletlerin yetkilerini kısmen Komisyon yönetimine devretmeleri anlamına gelecektir. Uzlaşma Komisyonu ana yapılanması itibarıyla üç ana bölüm bir de destek ünitesi olarak tasarlanabilir. Bunlardan ana yönetim birimleri üst komisyon, yönetim kurulu ve parlamento iken; uzlaşma komitesi, ortak karar almada çıkmazların yaşanması durumunda ve ileride söz edileceği gibi özellikle “çekiliş yöntemi”nin uygulanması durumunda başvurulacak merci olarak düşünülmüştür.

1-Üst Komisyon: Parlamento ve Yönetim Kuruluna önemli stratejik faaliyet önerilerinde bulunma, bu konuda yasa önerisinde bulunma yetkisine sahip bir üst organ olarak oluşturulabilir. Bu organda görev alacak ülkeler, belli dönemler halinde, görev sırası kendisine gelecek şekilde, örneğin her yıl değişmek koşuluyla belirlenebilir. Periyodik yönetim değişikliği, üst yönetimin belli ellerde kalmasına engel olur. Yasama erki bu kuruma verilebilir. Üst Komisyon, önemli ekonomik ve hukuki politikalar geliştirerek, bu önerilerini Yönetim Kurulu ve Parlamento'ya sunabilir. Öneriler, bahsi geçen organlarda değerlendirilir, oylamaya sunulur, kabul edilmesi durumunda önerilen politikalar uygulamaya geçirilir.

2-Yönetim Kurulu: Bu kurul, üye devletlerin ilgili temsilcilerinin katılımı ile oluşturulabilir ve Uzlaşma Komisyonu'nun ana karar organı olarak işlev görebilir. Yönetim Kurulu Başkanı bu kurulun üyeleri arasından seçilebilir. Üye devletlerin temsilcisi konumunda olması nedeniyle, hukuksal kural koymanın görev olarak bırakılabileceği Yönetim Kuruluna, Komisyonun politikalarını tespit eden ve ileriye

dönük olarak yapılması gerekecek çalışmalar konusunda bilgi veren organ olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle, hem yasama hem yürütme yetkisi, bu kurumda toplanabilir. Yönetim Kurulu'na bağlı olarak önemli konuların muhatabı olacak farklı kurullar da oluşturulabilir. Öncelikle oluşturulmasında yarar olduğu düşünülen kurullar sırasıyla şu şekilde sıralanabilir:

- Genel Politikalar ve Uluslararası İlişkiler Kurumu
- Ekonomik ve Finansal İlişkiler Kurumu
- Hukuk ve Adalet Kurumu
- Sosyal Politikalar Kurumu (Bu kurumun konuları içine, kültürel ilişkiler, istihdam, üye ülkelerdeki eğitim seviyesinin desteklenmesi, barınma, beslenme vb konuları alınabilir)
- Teknoloji ve telekomünikasyon Kurumu

Ayrıca Yönetim Kurulu toplantılarında kurulu temsil eden yöneticiler, çeşitli üye ülkeler arasında yaşanacak çıkar çatışmaları nedeniyle ortaya çıkan karar alma sorunlarında ortak menfaatlere yönelik çözümler oluşturmaya çalışabilirler. Aynı zamanda, Yönetim Kurulu, aynı zamanda Komisyonun çıkarları ile üye ülkelerin ulusal çıkarların birleştiği bir yer olma özelliği gösterecektir. Yönetim Kurulunun karar alma yöntemi tek tip olmaktansa, “basit çoğunluk”, “nitelikli çoğunluk” ve “oy birliği”, şeklinde çeşitlilik gösterebilir. Alternatif kararlar arasında yapılacak seçimlerin kurumsal yapısı ise, ortak karar alma sürecinde ortaya çıkan problemleri ve olası çözüm yollarını kendisine konu edinen oyun teorisinden yararlanılabilir. Özellikle adli konular veya Uzlaşma Komisyonunun takip edeceği yeni bir politika gibi önemli konularda ve Yönetim Kuruluna bağlı kurumlara yapılacak üye seçimlerinde konsensüs son derece önemli olduğundan oybirliği oyunu tercih edilirken, daha tali ve ikinci derecede önem arzeden meselelerde oy çokluğu tercih edilebilir.

3-Parlamento: Uzlaşma Komisyonu'nun en önemli organlarından birisi olarak bütün ülkelerin temsil edildiği bir Parlamento oluşturulabilir. Bu Parlamento'da yer alan temsilciler, Komisyon politikalarını geliştirme ve Yönetim Kurulu'na sunma görevlerini yürütebilir. Parlamento'ya girecek olan üye ülke temsilcileri, her bir ülke için ayrılmış olan kontenjanlar ölçüsünde oylamayla belirlenebilir. Ülkelere ayrılacak kontenjanlar ise şu kriterlere göre belirlenebilir: Ülkelerin nüfusu bir kriter olarak düşünülebilir.

İkinci bir kriter olarak da BM'deki mevcut oy ağırlığının 1 üzerinden 0,5'in üzerine çıkamayacağı bir üst sınır oluşturulabilir. Ayrıca, hiçbir ülkeye veto hakkı verilememesi temsilciler arasında eşitliğin vurgulanması açısından önemli olacaktır. Ancak seçilecek olan parlamenterlerden sadece kendi ülke menfaatlerini değil, Komisyon'un ve küresel olarak tüm dünyanın da çıkarlarını düşünerek çalışmaları beklenebilir ve Yönetim Kuruluna getirecekleri önerilerde bu şartlar aranabilir. Burada dikkat edilmesi gereken, çoğunluk gruplarının oluşmamasının sağlanmasıdır. Gerçekten de, çoğunluğu tek başına sağlayan bir grubun bulunmaması, yasama sürecinde uzlaşma zorunluluğunu getirecektir. Parlatentonun görevleri şu şekilde özetlenebilir:

- **Komisyon Kararlarına Katılma, Soru Sorma:** Parlamento, karar alma sürecinde son derece etkin şekilde çalışmalıdır. Bu, üç farklı şekilde gerçekleşebilir: Komisyon bir öneri hazırlar ancak kanun haline getirilmeden veya icraya geçilmeden önce Yönetim Kurulu ve Parlatentoya danışılır (Danışma Prosedürü). Bir başka alternatifte ise Parlamento kendisi bir öneri hazırlayabilir. Bu öneri konusunda Yönetim Kurulu ile işbirliğine varmak gerekir (İşbirliği Prosedürü). Üçüncü bir alternatif olarak Yönetim Kurulu ile birlikte proje geliştirme veya kanun hazırlanmasının birlikte yapılmasıdır. (Ortak Karar Alma Prosedürü) bu konular idari olabileceği gibi, mali konuları kapsayan yardımlar, krediler, destekler vb de olabilir.
- **Komisyon üyelerini tespit etme:** Komisyon başkanı ve diğer Komisyon üyelerinin seçimini yapma yetkisi parlatentoya verilebilir. Komisyon Başkanı ve üyelerin seçimleri belli dönemlerde (örneğin 1 veya 2 yıl aralıklarla) seçimleri tekrarlanarak üye ülkeler arasında hoşnutsuzluğun önüne geçilirken, yönetimin uzun süre belli grupların elinde olmasına mani olunmuş olur.
- **Faaliyetlerin Denetimi ve Bütçenin Oluşturulması:** Belli bir dönem içerisinde, Yönetim Kurulu ve Üst Komisyon tarafından alınan ve uygulanan kararların Parlatentoya tarafından denetlenmesi bir yandan yapılan işlerde hesap verebilirlik noktasında şüpheleri ortadan kaldırırken, diğer yandan ortak karar almada üye ülkeler arasında yapılan çalışmalara güven artmış olur. Parlatentoya ayrıca, Komisyonun mali sorumluluğunu da üstlenebilir. Yıllık olarak üye ülkelerden alınacak

katkı payları ve diğer gelirlerin değerlendirilmesi, giderlerin tespiti, yıllık bütçenin oluşturulması gibi konular parlamentonun uhdesine bırakılabilir.

4-Uzlaşma Kurulu: Uzlaşma Kurulu, ülke temsilcileri tarafından oy birliği ile seçilmiş Yönetim Kurulu üyeleri ile Parlamento temsilcilerinden oluşturulabilir. Bu kurulun en önemli görevi, karar alma sürecinde tikanıklıkların olduğu ve anlaşma zeminin sağlanamadığı durumlarda, sorununun sunulacağı merci görevini üstlenmesidir. Uzlaşma Kuruluna alternatifler arasında en fazla destek gören iki alternatif sunulabilir. Bu iki alternatif arasında tezin ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan “çekiliş yöntemi” uygulaması ile anlaşmazlığın herkesçe kabul göreceği bir şekilde çözülmesi sağlanabilir.

4.4.2. Küresel Karar Alma Sürecinde Oyun Teorisinin Uygulanması

Küresel rekabet ve milli menfaatler nedeniyle işbirliğinin sözkonusu olamayacakmış gibi görüldüğü mevcut küresel düzende ortak karar almayı kısıtlayan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Karar alma sürecinde yararlanmak üzere geliştirilmiş bazı teoriler bulunmaktadır. Bunların temel amacı, yöneticilerin kullanılan matematik modellerle en iyi kararı vermesine yardımcı olmaktır. Küresel karar alma sürecinin bir tür “oyun⁷²⁷” olması, meydana getirdiği sonuçları, oyuna katılanların sahip oldukları özelliklere göre farklılaşmaktadır. Oyun teorisi ise bir alternatif olarak, iyi bir kararın alınabilmesi için belli bir mantıksal çerçevede söz konusu seçeneklerin değerlendirilip, içinden en uygun olanı belirlemek şeklinde açıklanabilir⁷²⁸. Oyun teorisi, bu tezin konusu olan küresel ortak karar alma sorununa belli bir ölçüde çözüm üretebileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Literatürde bu konuda yapılmış çalışmalarda işbirliğinin olmadığı ortak karar alma oyununda GÜ’lerin GOÜ’lere göre avantajlı konumda olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka deyişle “güçlüler her zaman kazanacaktır” ve buna karşı koyamayan toplumlar zor ve kötü bir yaşam sürecekler,

⁷²⁷ “Oyun”, ister mikro düzeyde, ülke içinde kişiler ve işletmeler arasında, isterse makro seviyede ülkeler arasında olsun, sonuçta süreçte aslanan rekabettir. Karar alma sürecinde, sürece katılanların en iyi kararı vermelerinde tüm katılımcılar, rekabet kuralları çerçevesinde kendisi için en iyi olanı tercih etme ve kabul ettirme düşüncesi ile hareket ederek, “oyun”un kendi istedikleri şekilde sonuçlanmasını isteyeceklerdir. İşte “oyun teorisi” bu süreçte “herkes için optimal kazanç” elde edilmesi konusunda yardımcı olan bir kavramdır. Bir başka deyişle oyun teorisi, iyi bir kararın alınması için belli bir mantıksal çerçevede söz konusu olabilecek seçenekler arasında en uygun olanı belirlemek şeklinde açıklanabilir.

⁷²⁸ Coşkun Can Aktan ve Abdullah Burhan Bahçe, “Kamu Tercih Perspektifinden Oyun Teorisi”, içinde: Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici, **Modern Politik İktisat: Kamu Tercih**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s.7. <http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-abdbahce.pdf>. (17.06.2009).

kazananlara tabi olacaklardır⁷²⁹. Buna karşılık küçük ve yetersiz ekonomileri nedeniyle bir manada GÜ'lere bağımlı olan gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler oyunda dezavatajlı gibi görünmektedirler. Bu durumda, oyunu yüksek maliyetlere katlansa bile çoğu kez güçlü olan taraf kazanmaktadır. Ancak, bu hep böyle olmak zorunda değildir. Oyunu tek bir tarafın kazanması (kazan-kaybet) yerine “her iki taraftan da kazanacağı” (kazan-kazan) bir hale getirmek pekala mümkündür. Bunun yapılabildiği bazı özel durumlarda, tek tarafın kazandığından daha fazlasını, her iki tarafın birden kazanması bile mümkün olabilir. Burada söz konusu olan, tarafların tümü açısından optimal memnuniyetin oluşabilmesi için herkesin “belli ölçüde kaybederek kazanması”nın sağlanmasıdır. Bir başka ifade ile oyunun, bütün tarafların “kısmi olarak kazanabilecekleri” ve optimal memnuniyetin oluşabileceği bir biçimde yeniden düzenlenmesidir. İşte bu noktada, olası bir Uzlaşma Komisyonu’na getirilecek çeşitli alternatif öneriler arasında hangisinin seçilmesinin daha uygun olacağını kararının verilmesi söz konusu olabilir. Ancak burada temel sorun, birçok tarafı olan küresel sorunlara ilişkin “herkes için iyi” olacak çözümlerin nasıl belirlenebileceğidir.

Bireylerin karşı karşıya kaldıkları ikilemleri ortadan kaldırmak, ya da çözmek için kullandıkları yöntem ve stratejilerin temelini oluşturduğu oyun teorisi, problemleri rekabetin ve/veya alternatifler arasında yapılacak tercihin oyuncular açısından önemli faktör olduğu karar aşamalarında uygulanan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır⁷³⁰. Bir başka deyişle oyun teorisi, insan davranışlarını inceleyen, kendine has özellikleri olan ve stratejik durumları ele alan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Grup içerisinde her birey tarafından yapılan tercihler vasıtasıyla etkilenen bütün insan gruplarındaki durumları gösteren oyun teorisinin odak noktası, “karşılıklı işbirliği”dir⁷³¹. Ekonomik karar alma birimlerinin –ki tezimizde bu birim Üst Komisyonudur- ortak amaçlar için kazanma motifiyle hareket etmesi nedeniyle tarafların izlediği politikalar birbiri üzerinde istenmeyen etkiler bırakabilmektedir. İstenilmeyen etkilerin minimize edilmesi ve ortak faydanın maksimuma çıkarılması için ise işbirliğine gidilmesi gerekmektedir⁷³². Bu noktada oyun teorisinin ortak karar alma sürecinde uygulanabilirliği daha fazla önem arz etmektedir.

⁷²⁹ Aktan ve Bahçe, s. 8.

⁷³⁰ Mahmut Tekin, **Sayısal Yöntemler**, 5. Baskı, Konya, 2004, s. 222.

⁷³¹ Prajit K. Dutta, **Strategies and Games**, MIT Press, Third Edition, Cambridge, Massachusetts, 2001, s. 3.

⁷³² Saraç, s. 299.

Oyun teorisi kapsamında kullanılan temel kavramların kısaca şu şekilde tanımlanabilir⁷³³:

- **Oyun:** Rakipleri ve oyuncularını karşı karşıya getiren ve belli kuralları olan herhangi bir düzen.
- **Oyuncu:** Oyun teorisinde her karar verici bir oyuncu olarak kabul edilmektedir. Oyuncular genelde A, B, C,... veya Oyuncu 1, Oyuncu 2, Oyuncu 3,... şeklinde adlandırılır. Oyuncuların spesifik kimlikleri ile adlandırılması anlamlı değildir. İyi ve kötü oyuncu da söz konusu değildir. Her oyuncunun kendisi için en iyi sonuç verebilecek stratejileri tanımlayabileceği ve kendi açısından en iyi sonuç verecek tercihleri yapabileceği varsayılmaktadır. Kısacası “oyuncular rasyonel hareket ederler karinesiyle” oyun oynanır.
- **Strateji:** Bir oyunda her bir oyuncuya açık olan hareket tarzları veya hareket planlarıdır. Strateji, oyuncunun yapabileceği hamle olarak da adlandırılmaktadır. Stratejik hareket veya strateji, çok basit bir aksiyon olabileceği gibi (örneğin üye ülkelerde uygulanan tarifelerde minimal bir oran değişikliği yapılması) çok karmaşık hareketler (küresel bir Tobin vergisinin salınmasının kararı) de olabilmektedir. Stratejinin mutlaka açık bir şekilde ve spesifik olarak tanımlanması gerekmektedir. Genellikle her oyuncu için iki strateji olduğu varsayılır. Ancak böyle olması, her oyuncu için geçerli olabilecek strateji sayısı sınırlandırılmış değildir. Stratejiler, s11(birinci oyuncunun birinci stratejisi), s21(ikinci oyuncunun birinci stratejisi) sembolleri kullanılarak ifade edilmektedir.
- **Kazanç Matrisi:** Oyunun tanımlanması açısından önemli bir ögedir. Kazanç matrisi, her bir strateji kombinasyonunun oyunculara sağladığı nihai sonucu ortaya koymaktadır. Kazançlar iktisadi anlamda genellikle fayda cinsinden ifade edilir. Ancak kazanç matrisinin satırları taraflardan birinin, sütunları da diğerinin belirli strateji kombinasyonlarının sağlayacağı kazançları göstermektedir.

⁷³³ Osman Halaç, **Kantitatif Karar Alma Teknikleri: Yönelem Araştırması**, 4. Basım, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 1995, s. 72.

Bir oyun, oyuncuların seçtiği stratejilerdeki kesin kuralları düzenleyen, seçtiklerinde sahip oldukları bilgiyi ve çıktı sonuçlarının faydalarını nasıl değerlendirdiklerini ifade eden, her bir oyuncunun sahip olduğu stratejilerden oluşmaktadır. Strateji oyunlarında oyuncular, birbirlerinin tercihlerine ilişkin olarak olasılık tayin edemedikleri için, bu oyunlar belirsizlik içeren oyunlardır. Strateji oyunları iki kişili ve çok kişili oyunlara bölünebilmektedir. İki kişili oyun teorisi, iki oyuncunun optimal stratejik tercihleriyle ilgilenirken, n kişili oyun teorisi ($n>2$), koalisyonların ya da oyuncu kümelerinin nasıl şekilleneceği ya da nasıl dengeye geleceğiyle ilgilidir. *Nash dengesi* ise, her oyuncunun stratejisinin diğer oyuncuların stratejilerine en uygun cevap olan stratejiler profilidir. Nash dengesi kavramı geniş tabanlı oyunlarda geçerli olma avantajına sahiptir⁷³⁴.

En az iki oyuncu ile kazanma, kaybetme ve çekilme şeklinde sonuçları olan stratejik bir oyunun gerçekleşmesinde öncelikle bütün oyuncuların tam bilgili oldukları kabul edilir. Oyunculardan hiçbiri, kendi önerisinin kabul edilmemesini istemeyecek, ya da diğer bir ifade ile herkes kendi önerisinin kabul edilmesi yönünde çaba sarf edecektir. Eğer oyunculardan biri, bir alternatifi bizzat kendisi öneriyorsa veya bu öneriyi oy verme yönünde diğer oyuncuları harekete geçiriyorsa, bu durumda o oyuncunun stratejik bir davranışı söz konusudur⁷³⁵. Bu anlamda analitik oyun teorisi, farklı zihinsel kabiliyetlere sahip oyuncuların oyunlarındaki olası davranışlarının matematiksel türevini ifade etmektedir⁷³⁶.

Mükemmel bilgiye sahip olunmayan (imperfect information) oyun, oyuncuların yalnızca diğer oyuncuların ne yapacağını tahmin ederek, bir başka oyuncunun hamlesini bilmeden hareket etmesidir. Dominant strateji, bir oyuncunun diğer bütün stratejilerine baskın gelen stratejidir. Dominant bir strateji bulunuyorsa, rasyonel bir oyuncu hemen o stratejiye uyum sağlayacaktır. Yinelenen dominant strateji ise, her oyuncunun baskın stratejileri arasından eleme yapılarak seçilen stratejidir. Eşgüdümlü (coordinated) oyunlarda Nash dengesi, oyunların da genel anlamda bilgisinin olduğu bazı asimetric durumlar yüzünden ön plana çıkmaktadır. Bu şekilde bir Nash dengesi, “odak noktası dengesi” (focal point equilibrium) olarak adlandırılır⁷³⁷. Dinamik oyunlarda, bir oyunda

⁷³⁴ Drew Fudenberg and Jean Tirole, **Game Theory**, MIT Press, Third Edition, Cambridge, Massachusetts, 1993, s. 11.

⁷³⁵ Özel ve Kılıç, s. 59.

⁷³⁶ Colin F. Camerer, **Behavioral Game Theory**, Princeton University Press, Princeton, 2003, s. 2-3.

⁷³⁷ Aktan ve Bahçe, s. 3.

daha sonra hareket eden oyuncu, kendisinden önceki oyuncuların daha önce yaptığı hamleleri bilmektedir. Bu yüzden daha önce hamle yapan oyuncular, bu durumu hesaba katarak optimal stratejilerini düzenlemektedir. Bu durum, dinamik oyunlarda tahmin edilen davranışın her zaman açık ve anlaşılması kolay olmadığını ifade eden bir uyarıdır⁷³⁸. Selten tarafından ortaya atılan ve Nash dengesinin insan davranışlarını tahminlemede zayıf olduğuna ilişkin fikir, neredeyse bütün oyun teorisyenleri tarafından kabul edilmiştir. Selten fikrini, “eksiksiz sıralı denge”, (perfect sequential equilibrium) çözümü kavramıyla açıklamıştır. Tam bilgi içeren bir oyunda ikincil oyun, orijinal oyunun bölüm ve düğüm noktalarının altkümesinden oluşmaktadır. Oyuncular, bir kere ikincil oyunu oynamaya başladıklarında, oyunun geri kalanında da ikincil oyunu oynayacaklardır⁷³⁹.

Oyunlar genel manada sıfır toplamlı ve sıfır toplamlı olmayan oyunlar şeklinde iki grupta toplanabilir. *Sıfır toplamlı oyunlarda*, oyuncuların çıkarları taban tabana zıttır. Bu yüzden oyun rekabet üzerine kuruludur. *Sıfır toplamlı olmayan oyunda*, oyuncular birlikte kazanır veya birlikte kaybeder.

4.4.2.1. Sıfır Toplamlı Oyunlar ve Minimaks Stratejisi: Eğer bir oyuncunun kazancı diğer oyuncuların kaybına eşitse, bu tür oyunlar sıfır toplamlı (zero-sum) oyunlardır. Sonuçlar çeşitliken sıfır toplamlı oyunlar, toplam ihtilaf (aggregate conflicting) oyunlarıdır. Bu yüzden oyun rekabet üzerine kuruludur. Oyun sırasında paylaşılacak çıkar değişmez, öyle ki bir oyuncu kazanırken diğeri kaybeder⁷⁴⁰.

Küresel ortak karar alma oyununda ülkelerin davranışları, sıfır toplamlı olan veya sıfır toplamlı olmayan sabit ya da değişken miktarlı oyun olarak incelenebilir. Oyuna (tezimizde küresel karar almaya) katılanların davranış rasyonelliği oyun kuramıyla çözümlenebilir. Bunu bir örnek olayla şu şekilde açıklayabiliriz:

Diyelim ki iki oyuncu (iki üye ülke grubu olsun) sabit tutarlı, tam karşıt bir oyuna giriyorlar. Her iki oyuncu sadece iki seçenektan birini seçebilir, oyunun toplam değeri sabittir. Buna göre, Uzlaşma Komisyonunun ciddi ekonomik sorunlar yaşayan X ülkesi ve savunma sorunları nedeniyle yardım bekleyen ve ulusal güvenliği üye

⁷³⁸ Robert Gibbons, **Game Theory for Applied Economists**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1992, s. 58.

⁷³⁹ Aktan ve Bahçe, s. 3.

⁷⁴⁰ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş, Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 94.

olmayan bir ülke tarafından tehdit altında olan Y ülkesi olduğunu ve bunlardan birine öncelikli yardım kararı alınması konusunda kararsızlık yaşandığını varsayalım. 1. oyuncu, ekonomik ve insani sorunlar nedeniyle öncelikle X ülkesine yardım yapılması gerektiğini, 2. oyuncu ise öncelikle askeri yardıma ihtiyacı olan Y ülkesine askeri yardım yapma daha sonra ekonomik yardıma geçilme önerisini savunsun. 1. oyuncu mali problemleri nedeniyle ekonomik kriz yaşayan X ülkesinin, yakın ekonomik ilişkileri nedeniyle krizin kendisine de sirayet etmesinden kaygılandığı için, bu ülkenin bir an önce toparlanmasının kendi ekonomileri adına hayati önem taşıdığını; 2. oyuncunun ise, bir yandan ürettiği silahların tanıtımını yapmak isterken diğer yandan kendisi ile aynı grup içinde olmayan ve kendisi için de tehdit olan bir ülkeye karşı grubunu ve kendini korumayı düşünmekte olduğunu kabul edelim. Burada bariz bir şekilde krize karşı önlemlerin alınması ile askeri güven ve ticaret konularında çıkar çatışması durumu söz konusudur. Bu durumda her iki grup da geçmiş siyasi ve ekonomik ilişkilerine dayanarak kendi gruplarına, tutumları ne olursa olsun mutlaka destek verecek sadık gruplarının hangi ülkelerden müteşekkil olduğunu tahmin edeceklerdir. Ayrıca, X ülkesinin yaşadığı ekonomik buhran nedeniyle elbette ekonomik yardımı talep edeceğini, başka bir ülkenin ulusal güvenliğine kastettiğini bilen Y ülkesinin de doğal olarak askeri yardımı bekleyeceğini tahmin edeceklerdir. Bu durumda, oyuncular 1. alternatifi desteklemek, 2. alternatifi desteklemek ya da konuya ilgisiz kalmak alternatiflerinden birini seçmek durumundadırlar ki aslında her durumda alacakları destek sayısını aşağı yukarı tahmin etmektedirler. Bu tahminlere göre Tablo.4.1., 1. oyuncunun her alması durumunda elde edeceği oy sayısını göstermektedir. Bu sayıların 10 ile farkı, 2. oyuncunun elde edeceği oy sayısını göstermektedir. Burada 2. oyuncu için en iyi strateji Y lehine oy kullanmak, 1.oyuncu için de en iyi strateji konuyu sessizce geçiştirmektir.

Tablo 4.1.
Minimaks Stratejisi: Örnek I

		1. Oyuncunun Platformu		
		X Lehine	Y Lehine	Konuya Girmiyor
2. Oyuncunun Platformu	X Lehine	4(4)	5(3)	4(4)
	Y Lehine	6(6)	5(5)	5(4)
	Konuya Girmiyor	5(3)	5(3)	4(4)

Bu konudaki pratik davranışlarının kendilerini destekleyecek üye ülke sayısına etkisinin bir de aynı tabloda parantez içinde gösterilen sayılarda olduğu gibi tahmin edildiğini düşünelim. Bu durumda ilk bakışta 1. oyuncu için Y lehine tavır takınmanın tercih edilir olduğu görünmektedir. Ayrıca, 2. oyuncunun Y lehine tavır takınmak dışındaki şıkları seçmesini beklemek anlamsız olur. Çünkü Y lehine oy kullandığı şıkta, 1.oyuncu ne yaparsa yapsın, 2. oyuncu diğer şıklara göre daha fazla oy ve destek alacaktır (sırasıyla, 6,5,5). Öyleyse, 1. oyuncu için rasyonel karar, 2. oyuncunun Y lehine tavır takınmasına dayanır. Bu takdirde 1. oyuncu için en kazançlı şık, konuya ilgisiz kalmak ve 6 oyu garantilemektir.

Toplamı sabit tutarlı tam karşıt oyun için başka bir örnek verelim. Uzun yıllardır savaş yaşamış ve savaşın yıkıcı etkilerini üzerlerinden atamamış ancak bir yandan da kendilerini korumak için halen gelirlerinin büyük kısmını silah alımına yatırmak durumunda olan ülkelerin yoğun olduğu bir komisyon düşünelim. Bu oyunda, 1. oyuncunun silahsızlanma programı gereği kitle imha silahlarının yok edilmesi, 2. oyuncunun bu silahların satıcısı olması ve çıkarlarına ters düşmesi nedeniyle, bu silahların yok edilmemesini tercih ettikleri bir oyunun oynandığını varsayalım. 1. ve 2. oyuncuyu destekleyecek üye ülkelerin sayısı Tablo.4.2.'de verilmiştir. 1. oyuncu silahsızlanmaya evet dediği takdirde, 2. oyuncu da evet derse 5, hayır derse 7 oy alacaktır. 2. oyuncu da sırasıyla geri kalan 3 ve 5 oyu alacaktır. Buna karşılık 1. oyuncu silahsızlanmaya hayır derse, 2. oyuncunun da hayır demesi durumunda 6, ancak 2. oyuncu silahsızlanmaya evet derse 4 oy alabilecektir. 1. oyuncu her ne kadar silahsızlanmaya hayır diyerek 6 oy çıkarabiliyorsa da, bu takdirde 2. oyuncunun silahsızlanmaya evet diyerek oy sayısını 4'e düşürebileceğini de bilmektedir. 1. oyuncu silahsızlanmaya evet dediği takdirde, 2. oyuncu ne yaparsa yapsın oy sayısı 5'ten aşağıya düşmeyecektir. Bu durumda 1. oyuncu evet diyerek elde edeceği *en azı en yüksek düzeye çıkarma stratejisini* izlemiş olur, ki buna minimaks stratejisi denir.

Minimaks Stratejisi: Örnek II

Tablo 4.2.

1. Oyuncunun Stratejisi	2. Oyuncunun Stratejisi	
	Evet	Hayır
Evet	5	7
Hayır	4	6

Uzlaşma Komisyonu içinde temel olarak “danışma”, “işbirliği” ve “ortak karar alma” biçiminde oyunların kullanılması önerilebilir ve bu oyunların uygulanmasında Yönetim Kurulu ve Komisyon yetkilendirilebilir.

4.4.2.2. Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunlar

Yukarıdaki örnek oyunlar hep sıfır toplamlıdır. Oyuna katılan taraflar kazanç konusunda birbirine tam rakiptir; birinin kazancını arttırması ancak diğerinin kaybetmesi ile gerçekleşebilir. Sıfır toplamlı olmayan oyunlarda, taraflardan birinin kazancı, diğerinin kaybindan fazla olabileceği gibi, davranış değiştirerek bir seçenekten diğerine kayması ile her iki tarafın da birden kazanabileceği oyunlar mümkündür. Kazançlarının toplamı kayıplarının toplamından fazla olacağı için bir uzlaşmaya varılması, iki tarafın da çıkarına olacak gerçekçi bir çözüm olabilir. Sıfır toplamlı olmayan oyunlar sabit ya da değişken miktarlı olabilir, paylaşılacak çıkarlar oyun sırasında tarafların davranışına göre değişebilir veya aynı kalabilir. Çıkarlar tümüyle tamamlayıcı nitelikte ise (bir oyuncunun çıkarı ancak diğerinkiyle birlikte gerçekleşebiliyorsa) o zaman oyunda işbirliği mutlaklıdır⁷⁴¹.

4.4.2.2.1. İşbirliği Oyunu

İşbirliği oyununda hem bireysel hem de kollektif rasyonellik sözkonusudur. Oyunların işbirliğine dayalı olup olmaması, oyunun sonucunda rasyonel bir denge çözümüne ulaşılması açısından önem kazanmaktadır⁷⁴². İşbirlikçi oyunda sonuç, oyuncuların hem kararlarının hem de çıkarlarının çakışmasına bağlıdır. İşbirlikçi oyunda oyuncuların diğer oyunculara kendi niyetlerini belirtmesi beklenir⁷⁴³.

Üye ülkelerin Komisyon içerisinde alınacak küresel kararlarda Yönetim Kurulunun, kendi çıkarlarına yönelik kararlar alma konusunda çaba göstereceği bir ortamda, alternatif düşüncelerin yol açtığı kayıp ve kazançlar oyun teorisi konseptine uygun olarak tablo.4.3.'de verilen matris yardımıyla şu şekilde açıklanabilir:

⁷⁴¹ Bulutoğlu, s. 94.

⁷⁴² Saraç, s. 302.

⁷⁴³ Aktan ve Bahçe, s. 3.

Tablo 4.3.
Küresel Ortak Çıkar Kayıp-Kazanç Matrisi

Ulusal Çıkar	Kazanç	I. BÖLGE Kendi Çıkarına Uygun Kararın Alınması (1,0)	II. BÖLGE Herkesin Çıkarına Uygun Kararın Alınması (1,1)
	Kayıp	III. BÖLGE Hiçkimsenin Çıkarına Uygun Olmayan Kararın Alınması (0,0)	IV: BÖLGE Kendisi Dışındakilerin Çıkarına Uygun Kararın Alınması (0,1)
		Kayıp	Kazanç

← Küresel Ortak Çıkar →

I. Bölge: Küresel ortak karar alma oyununda ülkelerin kendi çıkarlarına yönelik olarak alınmasını istedikleri kararların komisyonca alınması durumu işaret eder. Bu karar elbette ilgili ülkenin lehine bir durumdur. Buna mukabil, matrisin bu bölgesinde alınan karar, küresel refaha ve üyelerin tamamını kavrayacak optimal tatmin ediciliğe yönelik bir sonucu sağlayamamakta, bir manada çoğunluğun aleyhine bir durumu ifade etmektedir.

II. Bölge: Küresel ortak kararların, tüm üye ülkelerin tercihlerinin minimum gerisinde ama ortak paydada optimum tatminin sağlandığı en uzlaştırıcı durumdur. Bu durumda, kendi çıkarına uygun kararın alınması için rekabet eden üye ülkeler istediklerini büyük çoğunlukla elde etmekte, bir yandan taraflar kazançlı çıkarken diğer yandan da küresel refah ve küresel barış üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı rekabet ve optimum ortak karar alma şeklinde işleyen bu süreçte, ülkelerin birbirleriyle girişecekleri rekabet her türlü haksızlıktan ve güç asimetrisinden kaynaklanabilecek yıkıcı ve saptırıcı etkilerden uzak, eşit bir oylama sistemi ile sağlanmakta ve küresel kararların en fazla sosyal yararı sağlayabileceği durumlar oluşmaktadır.

III. Bölge: Küresel karar alma oyununun en fazla zarar potansiyeli taşıyan sonucudur. Çünkü böyle bir durumda, küresel olarak alınacak bir karar, bir yandan üye ülkelerin hiçbiri tarafından destek görmeyecek, dolayısıyla komisyon üyelerine beledikleri yararı sağlayamayacak, dolayısıyla inandırıcılığını ve güvenilirliğini

kaybedecek; öte yandan da üye ülkelerin tamamı, alınacak karardan direkt veya dolaylı bir şekilde zarar göreceklerdir. Bu da bir taraftan ekonomik, diğer taraftan siyasi ve hukuki manada hoşnutsuzluklara yol açacak ve kaos kaçınılmaz olacaktır.

IV. Bölge: Alınacak küresel bir ortak kararın, üye ülkelerin genelinin menfaatine olmasına karşılık, bireysel olarak bazı ülkelerin alınacak karardan zarar görmesini ifade eder. Bu durumda elbette durumun aleyhine döndüğü ülke şikâyet ederek, konuyu kendi lehine çevirmenin yollarını arayacaktır. Bu tabloda, komisyonun ve üst konseyin duruşu çok önemlidir. Zira ABD veya diğer gelişmiş ülkelere birinin ülke menfaatlerinin aleyhine bir karar alınması durumunda, bu ülkelerin çeşitli baskı ve eleştirilerine rağmen alınan kararın taviz verilmeden uygulanması, uzlaşma komisyonuna olan inancı arttıracaktır. Aksi durumda, bu kurum da tıpkı BM ve IMF gibi ABD güdümüne girmeye mahkûm olacak, küresel desteğini kaybedecektir.

Sonuç olarak, dört ana bölümden oluşan kazanç matrisinde en fazla ortak menfaatin (tatminin) sağlanabildiği bölge, üçüncü bölgedir. Bir karar oyununda tarafların hepsi için en yüksek tatmini sağlayan çözüm, toplum üyeleri arasında işbirlikçi bir davranışı gerektiriyorsa, işbirliğinin gerçekleşmesi hem işbirliği gerektiren faaliyete katılanların sayısına hem de aralarında sürekli bir iletişimin varlığına bağlıdır.

Sıfır toplamı olmayan işbirliği oyununa bir örnek olarak iki ülkenin kapalı bir deniz kenarında komşu sınırlara sahip olduğunu ve denizin sularının kirlenmemesinde ortak yararları olduğunu düşünelim ve denizin temiz tutulması için gerekli maliyetlerin 1 milyar dolar olduğunu varsayalım. 1. ülkenin denizin kirlenmemesine verdiği değer 600, 2. ülkenin ise 500 milyon dolar olsun. 1. ülke tek başına denizin temizlenmesi için çalışırsa, zararı 400 milyon, 2. ülke tek başına temizlemeye kalkarsa zararı 500 milyon dolar olacaktır. Buna karşılık giderleri yarı yarıya paylaşırlarsa 1. ülke 100 milyon dolar salt kazanç sağlarken, 2. ülkenin ise kazancı kaybına eşit olur. Tüm temizleme giderlerini 1. ülke üstlenirse, 2. ülke 500 milyon, 2. ülke üstlenirse 1. ülke 600 milyon net kazanç elde edebilir. Ülkelerin kazanç ve kayıpları bir kazanç/kayıp matrisinde, şu şekilde açıklanabilir (tablo.4.4.):

Tablo 4.4.
İşbirliği Oyunu

1. Ülke	2. Ülke			
	Temizliyor		Temizlemiyor	
Temizliyor	100	0	-400	500
Temizlemiyor	600	-500	-600	-500

1. ülke suyu temizlemeyi tek başına yapar, 2. ülke temizlemeye hiçbir katkıda bulunmazsa, 2. ülke 500 milyon karlı çıkar, buna mukabil 1. ülke tüm masrafları tek başına çekmek zorunda kalacağı için 400 milyon dolar zarar eder. Üstelik 2. ülke hiçbir masrafına ve sıkıntısına katlanmadan temiz bir denize ve sahile sahip olmuş olur ki, bu durumda bedavacılık sorunu ile karşı karşıya kalmış oluruz. Ters durumda da 1. ülke 600 milyon karlı, 2. ülke 500 milyon zararlı durumu ortaya çıkacaktır. Mevcut tabloda, her iki tarafın birden katılmaması ve tüm yükü diğerinin üzerine bırakmaya çalışması durumunda, her iki ülke için de kazanımın olduğu bir alternatif ortadan kalkmaktadır. Elbette taraflardan birinin, diğerinin bedavacı olarak faydalanacağını bile bile tüm maliyet ve zararı üzerine alarak işi tek başına yapması mantıklı bir durum olmayacak ve iki oyuncu tarafından da tercih edilmeyecektir. Buna karşılık her iki ülke de denizin temizlenmesi işini yapmak istemezlerse, kendileri için denizin temizliğine verdikleri değer kadar bir zarar doğacak, sırasıyla 1. ülke 600 milyon, 2. ülke 500 milyon dolar kayba uğrayacaklardır. Temizleme giderleri konusunda iki ülkenin işbirliği yapmaları durumunda, birinin zararı sıfıra iner, diğeri 100 milyon kazançlı çıkar.

Öte yandan, küresel kamusal bir mal olan denizlerin temizliği, sadece denize kıyısı olan ülkeler için değil, tüm dünya için değer taşır. Bu noktada, Uzlaşma Komisyonu'nun devreye girmesi ile yeni bir oyunun da oynanması mümkündür. Bu bağlamda Komisyon, öz kaynaklarından ayıracağı belli bir fonu, temizleme maliyetlerini yüksek bulan ülkelere destekleme finansmanı olarak sağlayabilir. Örneğin, Komisyon'un her iki ülkeye 100'er milyon dolar yardım yaptığını düşünelim. Bu durumda 1. ülke 600 milyon dolarlık bir kazancı 500 milyon dolar ödeyerek, 2. ülke de benzer şekilde 500 milyon dolarlık bir faydayı 400 milyon dolar ödeyerek elde etmiş olacaktır. Bu oyunun sonunda, bir yandan denize kıyısı olan ülkeler, ödemeyi düşündükleri bedelden daha düşük maliyetlerle temiz kıyılarına kavuşacaklar, diğer yandan da küresel kamusal bir mal, maliyetine gönüllü katılanların da desteğiyle, üstelik Komisyon'a sadece 200 milyona mal olarak korunmuş olacaktır.

Şüphesiz son sözü edilen işbirliği alternatifi en kazançlı olandır. Bu alternatifin gerçekleşmesi için tarafların diğer alternatifleri deneyerek işin faydasını birbirlerine kanıtlamaları gerekir. Oyunun işbirliğine dönmesi ve tarafların en iyi alternatife istikrarlı olarak ulaşmaları için oyunu birkaç kez tekrarlamaları gerekir⁷⁴⁴.

İşbirliği süreci Uzlaşma Komisyonunda şu şekilde işletilebilir:

İşbirliği süreci, Yönetim Kurulu ve Parlamentoda birbiri ardına kendi kararlarını belirledikleri iki oturumdan oluşturulabilir. İlk oturumda Yönetim Kurulu, Üst Komisyonun önerisi konusunda Parlamentonun görüşünü de dikkate alarak ortak bir tutum geliştirir. Eğer bu tutum, Üst Komisyon'un önerisine uygun ise, o zaman oylamaya geçilir, nitelikli bir çoğunluk sağlanmasıyla da karar alınır. Ancak, herhangi bir değişiklik söz konusu olursa, o zaman oy birliği zorunludur. İşbirliği oyunu, bütün Komisyon üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilir. Bu oyununun temel maksadı, ortak karar almada tam katılımın sağlanmasını tesis etmek ve Parlamento'ya gereken önemi atfetmektir. Parlamento'yu dışarıda bırakarak oynanacak bir oyun, sadece Yönetim Kurulu ve Üst Komisyon arasında kalacak, her ne kadar üye ülkelerin kendilerinin seçtikleri temsilciler tarafından oyun oynanacak olsa da, seçilmişler dışında kalan ülkeler arasında oyun dışında kalma rahatsızlığı oluşacaktır.

İşbirliği oyunu dört aşamalı bir süreç olarak nitelenebilir. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir:

1. Aşama: Üst Komisyon bir öneri sunar.
2. Aşama: Yönetim Kurulu, Üst Komisyonun önerisini nitelikli bir çoğunlukla kabul edip etmeyeceğine, ya da kendi tasarısı ile değiştirip değiştirmeyeceğine karar verir.
3. Aşama: Önceki aşamalarda strateji seçimine göre Üst Komisyon ve Yönetim Kurulu alternatifi olmak üzere iki farklı durum ortaya çıkar.
4. Aşama: Yönetim Kurulu, Üst Komisyonun önerisini direkt kabul ederse, bu öneri Parlamento'ya sunulur. Parlamento'da oybirliği ile kabul edilirse öneri yürürlüğe girer. Ancak, Üst Komisyon'un önerisi Yönetim Kurulu tarafından değişikliğe uğratılarak Parlamento'ya sunulursa, Parlamento tarafından önerilerden birisi oy çokluğuyla seçilir. Önerilerin her ikisinin de Parlamento tarafından reddedilmesi durumunda Yönetim Kurulu ve Üst Komisyon

⁷⁴⁴ Bulutoğlu, s. 97.

reddedilen ortak tutum niteliğinde olan öneriyi geri çeker. Bu son oyunda, işbirliği yöntemi için öngörülen karar yollarının birçoğunun kapandığı görülmekte ve bu aşamada, oyun artık rasyonel davranışlar ve değişmez tercihlerin altında oynanamamaktadır.

İşbirliği oyununda Üst Komisyon ve Yönetim Kurulu, gündem belirleyici olarak büyük bir etkiye sahiptir. Kısacası işbirliği prosedürü, Üst Yönetim, Yönetim Kurulu ve Parlamentonun işbirliği halinde hareket etmelerini ifade eder. Parlamentonun bu süreçteki en önemli katılımı, Üst Komisyonun hazırladığı teklif üzerinde bildirdiği görüşün, Yönetim Kurulu tarafından ortak pozisyon (görüş) alınırken dikkate alınması ve alınan bu ortak pozisyonun Parlamentonun kabulüne sunulmasıdır. Parlamento kabul ederse, Yönetim Kurulu oybirliğiyle karar alırken, reddetmesi durumunda öneri geri çekilmek zorunda kalacaktır. Bu da tabanı temsil eden taraf olarak Parlamentonun elini güçlendirir.

4.4.2.2.2. Mahkûm Açmazı

Küresel kararlar, nihayetinde siyasal karar alma sürecini ele alan bir prosedür olması nedeniyle, incelediği konu temelde ülkelerarası politikadır. Bu sürecin siyaset bilimi ile çok yakın bir ilişkisi bulunmaktadır ve süreci analiz ederken aktörlerin (liderler, politikacılar, bürokratlar, çıkar grupları, diğer ülkelerüstü kurum ve kuruluşlar vb) rasyonel oldukları ve özel çıkarlarını maksimize etme eğiliminde oldukları kabul edilmelidir. Rasyonel davranıştaki çıkarın kaynağı, “mahkûm açmazı (ikilemi)” oyununda ortaya konmaktadır⁷⁴⁵.

Tablo.4.4.’deki işbirliği oyununda, taraflar işbirliğini seçmeyip körü körüne kendi çıkarları için hareket ederlerse, kendileri için en kötü alternatif içine hapsolurlar. Daha iyi ortak çözümü bulmaları için aralarında iletişim olması gerekir. Tarafların iletişimsizliği yüzünden en kötü alternatifte tıkanıp kaldıkları karar sürecine *mahkûm açmazı* denir. Bir oyunda, oyuncuların birinin, diğer oyuncuların gönüllü kabul ettiği bir kuralı çiğnemekten sağlayacağı kazanç, o kurala uyanlar ne kadar yüksekse o kadar büyüktür⁷⁴⁶. Örneğin Komisyonun, tüm üye ülkelere, kendi ülkelerinde yaptıkları döviz işlemleri üzerinden %0.1 seviyesinde vergi alınmasını önerdiğini kabul edelim. Üye

⁷⁴⁵ Aktan ve Bahçe, s. 4.

⁷⁴⁶ Bulutoğlu, s. 97.

ülkelerin büyük çoğunluğu bu kurala uyar, ancak içlerinden bir tanesi sıcak parayı çekmek adına bu vergiyi uygulamama kararı alırsa, bu ülke en büyük kazancı sağlar. Çünkü diğer ülkeler kurala uymaları nedeniyle; bir yandan mevcut işlemlerde kayba uğrarken, öbür yandan da portföylerindeki yatırımcıları, vergi uygulamayan oyuncuya kaptırmak suretiyle ikinci bir zarara daha uğrayacaklardır. Ancak, kuralı çiğneyen bir değil daha fazla oyuncu varsa ve bunların yüzünden diğer ülkeler de vergiden vazgeçerse ülke başına düşecek net kazanç azalır ve belli bir sınırın ötesinde zarara dönüşür. Bu durum denenerek görüldüğünde, oyuncular tekrar hep birlikte kurala uyarak kontrolsüz sıcak para giriş çıkışlarının volatilitiyi arttırarak kendi ekonomileri üzerinde olumsuzluklarının tespitini yaparlar ve kurala uymanın kendi çıkarlarına olduğuna karar vererek mahkûm ikileminden çıkarlar. Kural dışı davranışın herkesin zararına olduğu tekrarlanan deneylerle görülürse, gönüllü uygulanan kurallar zamanla devlet yasası gibi saygı görmeye başlayabilir.

Mahkûm açmazları, bir oyun yöneticisi olmaksızın çözülmesi en zor oyunlardır. Mahkûm açmazlarında kişiler, diğerlerinden kaçının işbirliğine gittiğine aldirmaksızın işbirliğinden ziyade geri çekilmeyi tercih ederler. Bununla birlikte herkesin işbirliğine gittiği bir dünya, herkesin geri çekildiği bir dünyadan daha iyidir⁷⁴⁷. “Korkak tavuk” olarak adlandırılan oyun türünde rasyonel kişisel çıkara dayanan oyuncu için basit bir kural vardır: “diğer oyuncular çekilirse işbirliğine git; diğer oyuncular işbirliğine giderse çekil”. Bu tür oyunlar, anarşik olarak çözülmesi daha zor ve daha çok devlet düzenlemesi gerektiren oyunlardır. Tezde önerilen olan Uzlaşma Komisyonu çerçevesinde, mahkûm açmazına tipik bir örnek, ihtiyacı olan ülkelere verilecek mali yardımdır. Komisyon olmaksızın mali yardım, ülkelerin gönüllü bağışlarının toplamıyla sağlanmak durumunda kalınacak, ancak ülkeler zorlayıcı bir faktör olmaksızın kendiliğinden yardım yapmak istemeyecek veya olması gerekenden düşük bedellerle vermeleri gereken asıl miktardan kaçınmaya çalışacaktır. Sadece bir ülkenin yardımdan kaçınması durumunda bu ülke, diğer tüm yardım verenlerden daha karlı çıkacak, zira bir yandan para vermeyecek, diğer yandan da bedavacı olarak yardım alacaktır. Tersine, yardıma katılmaktan kaçınan ülkelerin sayısı çok artarsa mahkûm açmazına girilecektir. Bu noktada, sistemi açmazdan çıkarmak üzere, ülkeler üstü bir yönetimin varlığına ihtiyaç duyulacaktır. Tüm oyuncular, olumsuz deneyimlerden ders aldıktan sonra,

⁷⁴⁷ Aktan ve Bahçe, s. 4.

açmazdan çıkmak için işbirliğini kabul edecek ve önceden belirlenmiş kriterler uyarınca hep birlikte bağışlara katılacaklardır.

Bu sorunu aşmak üzere, AB’de uygulanana benzer şekilde, politik kararlar konusunda Komisyon kurumlarının etkisini araştırmak üzere, mekânsal seçim modeli olarak işbirliği içermeyen bir oyun teorisi düşüncesi geliştirilebilir. Bu düşünce çerçevesinde farklı karar alma süreçleri geniş bir form içinde çok basamaklı bir oyun olarak gösterilerek, alternatif olmayan bir durumun, tek boyutlu bir ekseninde sürekli tekrarlanması suretiyle oyuncular tepede ve simetrik bir şekilde tercih edilme özelliğine sahip tutulabilirler. Diğer bir ifadeyle her bir oyuncu, bütün diğer alternatifleri göz önünde bulunduran tam ideal bir noktada bulunmaktadır. Bunun anlamı, eğer alternatif üzerine gerekli çoğunluk uzlaşmaya varamamış ise, bu durum statükoyu değiştirmeyerek bir tür ilgisizlik yaratacaktır. Üç oyunculu karar verme süreci, sürekli olarak çok basamaklı bir oyun olarak kabul edilebilir ve tümevarım yöntemi çerçevesinde çözümler üretilebilir. Böylece, her bir statüko durumuna ve oyuncuların tercihlerine göre, hangi alternatifin ilgili karar sürecinin sonunda ortaya çıkacağı ve ayrıca, bu alternatifi kimin önerdiği saptanabilecektir. Ancak burada dikkat edilmesi ve üzerinde vurgu yapılması gereken şudur ki, AB’de olduğu gibi, seçilen politika, bir oyuncunun tercih ettiği alternatife ne kadar yaklaşırsa, bu oyuncunun karar verme sürecinde etkisinin o ölçüde artacağı ve bunun doğal sonucu olarak da, yasama sürecindeki güç dağılımında, birinci belirleyici unsurun kabul edilen alternatifi sunmuş olan oyuncunun kararı olacağıdır⁷⁴⁸.

Bu sorunu aşmak üzere, alternatiflerin ikiye düşürülmesi ve ardından “çekiliş modeli”nin uygulanması alternatif bir öneri olarak düşünülebilir.

4.4.2.3. Danışma Oyunu (Consultant):

Danışma sürecinde, oyunun en çok öne çıkan oyuncusu Üst Komisyon’dur. Komisyon kendi inisiyatifi ile öneri hazırlayabileceği gibi, Yönetim Kurulu, ya da Parlamentonun isteği üzerine de hazırlayabilir. Ancak, Üst Komisyon tarafından hazırlanan öneriler, kısa süreli ve anlık gelişmelerin değil; aksine uzun süreli çalışma ya da düşünceler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Danışma sürecinde hazırlanan öneriler olabildiğince tarafları bilgilendirme ve onların görüşlerinden de yararlanma açısından son derece önemlidir.

⁷⁴⁸ Özel ve Kılıç, s. 59.

Danışma süreci, asıl olarak Yönetim Kurulu ve Üst Komisyon'un katıldığı üç aşamalı ve iki oyunculu bir oyun olarak kabul edilebilir. Parlamentonun bu süreçte sadece danışma işlevi bulunmakta ve oyunun gerçekleşmesinde daha fazla rolü bulunmamaktadır. Bu nedenle danışma sürecinde Parlamento'nun bir oyuncu olarak kabul edilmesi doğru olmayacaktır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir:

1. Aşama: Üst Komisyon bir öneri sunar.
2. Aşama: Yönetim Kurulu, Üst Komisyonun önerisini değerlendirerek bunu kabul edip etmeyeceğine ya da kendi tasarısı haline dönüştürüp dönüştüremeyeceğine karar verir. Her iki alternatif davranış şekli için oy birliği gerekir. Eğer gerekli karar sayısında uzlaşılamazsa oyun biter ve mevcut durum değiştirilmeden devam eder.
3. Aşama: Eğer Yönetim Kurulu öneriyi kendi tasarısı haline dönüştürmüştü, Üst Komisyonun bu konudaki tutumu beklenir. Bu aşamada Üst Komisyon, Yönetim Kurulunun karar alma sürecine giren önerisini geri çekebilir. Karar almadaki somut tercihlere göre, danışma oyunu karar alan organ olarak Yönetim Kurulu ve gündemi belirleyen organ olarak Üst Komisyon arasında oynanır.

4.4.2.4. Ortak Karar Alma Oyunu

Burada Üst Komisyon, işbirliği ve politikaların belirlenmesinin kontrolü üye devletlere bırakılmıştır. Parlamentonun karar alma sürecinde daha etkin katılımıyla sonuçlanan değişiklikler dikkat çekmektedir. Parlamento, Yönetim Kurulu ile birlikte karar alma ve veto yetkisine sahiptir.

Ortak karar alma, işbirliği sürecine büyük ölçüde benzetilebilir. Buna göre Parlamento yine ortak tutumu kabul, değiştirme ya da ret şeklinde karar verebilir. Eğer bir ret durumu söz konusu ise, Yönetim Kurulu, Parlamentonun kendi tutumuna daha fazla yaklaşması için Üst Komisyon'u davet eder. Parlamento, ortak tutumu reddetmeyi sürdürürse öneri başarısız olur. Buna karşılık Parlamento değişiklik önerisi sunarsa, bu Üst Komisyona sunulur ve Üst Komisyon bu öneriyi destekleyip desteklemeyeceğine karar verir. İşbirliği sürecinin aksine, Üst Komisyon ikinci görüşmede ortak tutumu kendi değişikliği olarak önerme olanağına sahip değildir. Üst Komisyonun desteklediği değişiklik önerisini Yönetim Kurulu nitelikli çoğunlukla karara bağlar. Üst Komisyon tarafından reddedilen değişiklik için ise oybirliği gerekir.

Parlamento üyelerinin mutlak çoğunluğu ile ortak kararı reddetmesi durumunda, mevcut durum korunur, herhangi bir değişiklik olmaz. Ancak, Parlamentonun değişiklik önermesi durumunda, Yönetim Kurulu nitelikli çoğunlukla bunu kabul eder ve ortak görüşünü buna göre değiştirir. Ancak Üst Komisyon bu değişikliklere katılmazsa, Yönetim Kurulu oybirliği ile karar alabilir. Eğer Yönetim Kurulu, Parlamentonun değişikliklerini uygun bulmazsa Uzlaşma Kuruluna gidilir. Uzlaşma Kurulu, oy birliğiyle seçilmiş Yönetim Kurulu üyeleri ile Parlamento temsilcilerinden oluşturulabilir.

Ortak karar alma yöntemi, işbirliği yönteminde olduğu gibi üç aktörlü ve dört aşamalı bir oyun olarak kabul edilir⁷⁴⁹ :

1. Aşama: Komisyon bir öneri sunar.
2. Aşama: Yönetim Kurulu, Parlamentonun görüşünü de alarak ortak tutumunu belirler. Parlamento, öneriyi desteklerse bir problem yoktur. Aksi durum ortaya çıkar ve desteklemez veya öneri üzerinde değişiklik talep edilirse, bu durumda oylamaya gidilir. Oylamada gerekli salt çoğunluğun sağlanamaması durumunda, Uzlaştırma Kurulu'na başvurulur.
3. Aşama: Uzlaştırma Kurulu, ortak tutum konusunda tavsiyede bulunabilir ya da alternatif sayısı ikiye indirgenmiş karar tercihleri arasında çekiliş yöntemi uygulamasına gidilir. Ancak, bunun için her iki tarafın da kabulü gerekir. Eğer iki taraftan biri öneriyi kabul etmezse, diğer bir ifadeyle uzlaşma için öngörülen çekiliş oyununun oynanması için oy çokluğu sağlanamazsa, çekiliş yapılmaz ve bir sonraki aşamaya geçilir.
4. Aşama: Uzlaşma Kurulundan herhangi bir sonuç alınmazsa Parlamento ortak tutumu reddeder. Bu durumda Parlamento, Yönetim Kurulu'ndan önerinin yeniden düzenlenerek Parlamento'ya getirilmesini, ya da önerinin tamamen iptal edilmesini isteyebilir.

Parlamento'nun dördüncü aşamadaki mutlak veto hakkı, işbirliği sürecinin aksine, hiçbir önerinin karara bağlanamamasına yol açacaktır. Bu ise, karar alma sürecinde şikâyetlere yol açabilecek bir durumdur. Üçüncü aşamada Uzlaştırma Kurulu'nun devreye girmesi, Parlamento'ya kendi değişiklik önerisini sunma olanağı vermektedir. Diğer yandan Uzlaşma Kurulu, hem Parlamento'nun hem de Yönetim Kurulu'nun nitelikli bir çoğunlukla mevcut duruma ve ortak tutuma karşı tercih edilen

⁷⁴⁹ Özel ve Kılıç, s.64.

farklı bir alternatif ya da alternatifler üzerinde uzlaşabilmesine olanak tanımaktadır. Yönetim Kurulu'nun uzlaştırma süreci nedeni ile etkisini biraz daha güçlendirme olanağı elde ettiği söylenebilir. Ayrıca Üst Komisyon, daha başlangıçta Yönetim Kurulu'nda gerekli çoğunluğu sağlamayı ve Parlamento tarafından reddedilmemeyi hedeflemektedir. Önceki oyunda olduğu gibi, Üst Komisyon gerekli çoğunluğa ulaşamayacağını baştan görürse, bu durumda yasama inisiyatifinden vazgeçecektir. Ortak karar alma süreci ile Parlamento'nun etkisinin derecesinin arttığı söylenebilir. Ancak Parlamento, değişiklik önerisinde Yönetim Kurulunun desteğine sürekli ihtiyaç duyacaktır.

Karar verme için zamanın çok kısıtlı olduğu durumlarda daha çabuk konsensus sağlayabilmek için kararlar az sayıda kişi/ülke tarafından alınabilmektedir⁷⁵⁰. Alınan karar, Komisyon politikası haline getirilir ve uygulamaya geçilir. Uygulama aşaması da bazı kararların alınmasını gerektirir. Örneğin, hangi kaynakların ne kadar tahsis edileceği, yapılacak çalışmanın zamanlaması, hangi stratejilerin izleneceği, ekonomik değerlemelerinin yapılması bu aşamada kararlaştırılması gereken konulardır. Politikaların uygulanması ve buna yönelik uluslararası tepkiler çeşitli uzman kurum ve kişiler tarafından değerlendirilerek oluşturulacak bir geri besleme ile karar vericilerin alınan kararları uygulamaya devam etme veya revizyon yapma durumlarını algılamalarını sağlamalıdır. Bu durumda başarılı olan politikalar devam edecek, olmayanlar devam edilmeyecek veya gözden geçirilecektir⁷⁵¹.

Ortak karar alma sürecinde Uzlaşma Komisyonu, belli anlaşmalarla belli kriterler oluşturabilir. Örneğin Avrupa Birliği'nde oyun teorisi aktörlerinin bugünkü konumuna gelmesinde, Birlik içinde 1990 yılı sonrası imzalanan anlaşmaların büyük önemi olmuştur. Şubat 1992'de imzalanarak 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ve diğer düzenlemeler, Birliğe ulusal devletlerin kullanamadığı hukuksal bir çerçeve bırakmıştır. Böylece Birlik, kendine bırakılan alanlarda, bütün üyeler için geçerli olan yetkileri kullanabilmektedir⁷⁵².

⁷⁵⁰ Joseph Frankel, **International Relations in a Changing World**, Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 87.

⁷⁵¹ Arı, s. 161.

⁷⁵² Salih Özdemir, "Avrupa Topluluğunda İkinci Mevzuat ve Karar Alma Usulleri, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs 2001, s. 5. <http://www.ekutup.dtp.gov.tr/ab/hukuk/ozdemirs/ikincilm.pdf>. (17.06.2008).

4.4.3. Uzlaşma Komisyonunun Karar Alma Sürecini Kolaylaştıracak Bir Öneri: “Çekiliş Yöntemi”

Komisyon içerisinde bazı üye ülkelerin menfaat çatışmaları veya beklenti farklılıkları nedeniyle ortak karar alma sürecinde bir takım anlaşmazlıklar yaşanabilir. Bu ise, karar alma oyunları oynanırken, çözümsüzlüğe girilmesine yol açabilir. Oyun teorisi kapsamında karar alma oyunları her ne şekilde oynanırsa oynansın, alternatif öneriler arasında bir karara varmanın mümkün olmadığı durumlar, daha çok mahkûm açmazı oyunlarında yaşanabilir. Anlaşmazlığın bu noktasında, oyunculardan mahkûm açmazından çıkabilmek için karşılıklı olarak “fedakârlık⁷⁵³” yapmaları ve kendileri için en iyi olduğunu düşündükleri ancak gerçekleşme olasılığı düşük seçenekte ısrar etmemeleri tavsiye edilir. Ardından oyunculardan, bütün taraflarca kabul edilebilecek, tüm oyunculara kazanç sağlayacak ve gerçekleşebilir bir ya da iki seçenek oluşturmaları önerilir. Bu öneriyi kabul etmek, belki bütün taraflar için “hayallerinden fedakârlık” etmek anlamına gelecektir. Ancak bu fedakârlık, az bile olsa bütün tarafların kazanç elde etmesine olanak tanıyacaktır. Burada hayali değil, somut bir kazançtan bahsedilmektedir. Dolayısıyla kazanç beklentisi çok yüksek değilse, rasyonel bireylerin böyle durumlarda somut kazancı tercih etmeleri beklenir.

Ancak, taraflar anlaşmaya yanaşmazlarsa ve mahkûm açmazından çıkmak bir şekilde mümkün olmazsa, önerilerden her birisi için Parlamento içerisinde oylamaya gidilebilir. Üye ülke temsilcilerinin oylamaları sonucunda, alternatifler arasında salt çoğunluğu alan iki öneri ön plana çıkar. Bu sayede, sorun, çoklu karmaşık durumdan iki seçenekli duruma indirilmiş olur.

Böyle bir durumda elbette, Yönetim Kurulu veya Üst Komisyon’un, Parlamento’nun önüne geçerek iki alternatiften bir tanesini direkt kendilerinin seçmesi ve kararı dayatması, tüm komisyon üyeleri açısından rahatsız edici olabilir. Ancak tarafların bir noktada uzlaşmaları ve alternatiflerden sadece birinin karar olarak alınması da esastır.

Karar almada herhangi bir şekilde uzlaşmaya varılmasının mümkün olmadığı durumlarda, Uzlaşma Komisyonu içerisinde bir kurum olarak oluşturulması önerilen ve

⁷⁵³ Burada “fedakarlık” kavramı ile sahip olunan bir şeyden vazgeçildiği değil, belli bir maliyet karşılığında elde edilme olasılığı bulunan bir kazançtan vazgeçilmesi kastedilmektedir. Uzlaşma olmaması sonucunda söz konusu olacak mücadele nedeniyle ortaya çıkacak tahribat, maliyeti oluşturmaktadır. Bu tahribat, maddi olabileceği gibi, insanların yaşamlarını kaybetmeleri, sakat kalmaları, acı çekmeleri gibi manevi şekillerde de olabilir. Kazanç ise ancak, sıfır toplamlı bir oyunda taraflardan birisinin oyunu kazanması durumunda söz konusudur.

bir manada “hakemlik” yapmak üzere faaliyet gösterecek Uzlaştırma Kurulu’na başvurulabilir. Bu noktada, kararın alınması için tarafların aralarında şanslarına ve kaderlerine razı olmasını esas alan “çekiliş yöntemi⁷⁵⁴” uygulamasına gidilebilir. Burada, elde kalan iki alternatif arasında bir çekiliş yapılması konusunda oyuncular davet edilir. Uzlaştırma Kurulu yetkililerince üyeler huzurunda yapılacak çekilişle açmazdan çıkılır. Çekilişte kazanan tarafın önerdiği karar uygulamaya geçirilecek, kaybeden taraf da hakkına razı olarak, çekilişten çıkan sonucu destekleyecektir.

Çekiliş yöntemi, ortak karar almada çözümsüzlük noktasına gelindiğinde uygulanabilecek bir yöntemdir. Zira ortada bir mutabakat olmaksızın, sadece Üst Komisyon veya Yönetim Kurulu’nca alınacak bir karar, üye ülkeler arasında destek görmeyecek ve bu tarz uygulamaların bir kez başlaması da kısa bir süre sonra baskı gruplarının oluşmasına ve ortak kararlar üzerinde etki yapma eğilimlerinin artmasına yol açacaktır. Öte yandan üyeler önünde yapılacak bir çekiliş, bir yandan açmazdan adil bir şekilde çıkmayı kolaylaştırırken, diğer yandan da Komisyon’un üyeler nazarında tarafsızlığını bir kez daha göstermesi ve Komisyon yönetimine olan güvenin pekiştirilmesi açısından önem taşıyacaktır.

4.4.4. Uzlaşma Komisyonu İçin Finansman Kaynağı Önerileri

Uzlaşma Komisyonunu faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebilmesi için elbette belli gelir kaynaklarına ihtiyacı olacaktır. Uzlaşma neticesinde küresel düzeyde salınabilecek Tobin veya Spahn vergileri, olumsuz dışsallıkların vergilendirilmesi, küresel ticarete getirilecek çok küçük oranlı vergiler ile üyelere alınacak yıllık katkı payları başlıca gelir kaynakları olarak düşünülmüştür.

4.4.4.1. Küresel Düzeyde Uygulanacak Vergiler

4.4.4.1.1. Tobin Vergisi

Global ekonomik durgunluk ve savaş gibi tehditleri ortadan kaldırmak için yürütülecek faaliyetlerin finansman kaynağı arayışı içine giren Keynes bir yandan da risk ve ilave maliyetlerin uzun dönemli yatırımlara zarar vermeden kısa dönemli parasal

⁷⁵⁴ “Küresel ortak karar alma” sorunlarının çözümüne yönelik alternatifler önerilerin geliştirilmeye çalışıldığı çalışmanın bu bölümünde, çözümsüzlük söz konusu olduğunda, mahkûm açmazından “çekiliş yöntemi” uygulaması yolu ile çıkılabileceği önerisi, tez danışmanım Sayın Doç.Dr. M. Mustafa Erdoğan’a aittir.

akımların azaltılabileceğini söylemiştir. Hatta az miktardaki bir transfer vergisinin teşebbüsler üzerindeki spekülasyon etkisini hafifleteceğinden de bahsetmiştir⁷⁵⁵. Keynes, menkul kıymetler piyasasındaki fiyatlamlarda böyle bir vergilemenin sadece dönüşümden kar elde etmek isteyenleri caydırdığını, ancak asıl ile ilgilenenleri ise etkilemediğini gözlemlemiştir. İstatistiki olarak bu nisbi caydırıcı etki herhangi bir değişimin yıllık maliyeti ile gösterilebilir. Bu ise yıllık bazda, bir günlük değişimde %8000, bir haftalıkta %180, bir aylıkta %27 ve on yıllık yaklaşımda ise sadece %0.2'lik bir maliyet getirmektedir⁷⁵⁶. Keynes'in öngörüsü istikametinde, uzun vadeli ve kalıcı olarak gelen yabancı sermaye üzerinde önemli bir yük oluşturmamakta, sadece kısa süreli yabancı sermayeyi etkilemektedir⁷⁵⁷.

F.R. Keneddy'nin eski danışmanı, Keynesçi iktisatçı, 1981 Nobel iktisat ödülü sahibi James Tobin, alternatif bir vergileme önerisini 1978 yılında Doğu Ekonomik Birliği Dergisi'nde (Eastern Economic Journal) yayınlamıştır. Tobin bu önerisinde, bir dövizin diğerine dönüştürüldüğü spot piyasalarda alınacak uluslararası tek tip bir dönüşüm vergisinin kısa dönemli sermaye hareketlerinin dolaşımını engelleyeceğini açıklamıştır. Tobin, küresel dünyada mali krizlerin önemli nedenlerinden birinin yüksek hacimde döviz spekülasyonu olduğunu belirtmekte ve dövizde yapılan günlük al-sat işlemlerinin dünyanın tüm borsalarında oluşan işlem hacminden daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, piyasanın çok büyük ve oynak olmasının ülke merkez bankalarının ulusal para birimlerini korumada etkisiz kalmasına yol açtığını ifade etmektedir⁷⁵⁸. Tobin'in önerisi, spekülasyon maliyetlerini yükselterek kısa vadeli veya gecelik spekülasyonlardaki kar elde etme olasılığını azaltmak amacıyla, uluslararası sermaye hareketlerine belli oranlarda işlem vergisi getirilmesidir. Tobin düşüncesini "Söz konusu vergi hem alımda hem de satımda izlemelerin amacı ne olursa olsun devreye girecektir. Başlangıçta bu verginin sadece cari piyasada uygulanması düşünülmüş fakat bu piyasada var olan kaçamak yolların çokluğu, verginin diğer tüm piyasaları kapsamaması gerektiğini (cari işlemler, vadeli işlemler, döviz trampları vb) ortaya koymuştur." şeklinde açıklamıştır⁷⁵⁹. Bu verginin en önemli özelliği, vergi nedeniyle döviz işlemlerinin daha maliyetli hale getirilmesi suretiyle, spekülatif amaçlı

⁷⁵⁵ Kunibert Raffer, "The Tobin Tax: Reviving a Discussion", **World Development**, Vol. 26, No.33, 1998, s. 530.

⁷⁵⁶ Ben Patterson and Mickal Galliano, "The Feasibility of an International Tobin Tax", **Directorate General of Research, European Parliament**, March 1998, s. 9.

⁷⁵⁷ Akdiş, s. 12.

⁷⁵⁸ "Tobin Tax Initiative List of Principles", www.ceedweb.org/princ.htm. (12.12.2008).

⁷⁵⁹ Durusoy, s. 9.

işlemlerin azaltılması ve bu sayede döviz kurlarının istikrarının sağlanmasıdır⁷⁶⁰. Ayrıca, verginin maliyeti aktifin elde tutulma dönemine göre tersi orantılı olacaktır. Bir başka deyişle, hesap durumu ne kadar kısa vadeli olursa, vergi maliyeti de otomatik olarak o kadar fazla olacaktır. Buna göre, %0.5'lik bir verginin iki günlük taşıma için yıllık maliyeti %5.7, yedi gün için %6.8, bir ay için %13, 3 ay için %4, 3 yıl için %0.2 olacaktır. Bu da salt spekülasyon işlemlerinin aşırı vergilendirilmesini sağlayacaktır⁷⁶¹.

Benzer konuda Kaminsky, 2003'de yazdığı makalesinde, eğer gerekiyorsa sermaye kontrollerine getirilecek bir kısıtlamanın Şili örneğinde olduğu gibi sermaye girişlerine uygulanmasının yararlı olabileceğini belirtirken⁷⁶²; Cardoso (2003) da onunla benzer şekilde düşünmüş⁷⁶³; Krugman (1998) ise bunun sermaye çıkışlarının kısıtlanması şeklinde olabileceğini ifade etmişlerdir⁷⁶⁴. Tüm bu alternatifler arasında Tobin vergisi veya daha geniş bir tanımlamayla döviz işlem vergisi (currency transaction tax, CTT), özellikle Güney Doğu Asya krizlerinden sonra, sermaye girişlerinin vergilendirilerek spekülasyon sermaye akımlarının önlenmesi konusundaki öneriler arasında en fazla üzerinde durulan alternatif olmuştur⁷⁶⁵.

Uygulama olarak Tobin vergisinin döviz değişim işlemleri üzerinden, tek bir oranda, çok düşük ve advolorem esasa göre alınması düşünülmüştür. Yüksek oranlı vergilerin mükellefleri, sermayelerini yurt dışına kaçırmaya yönlendirmesi nedeniyle; yüksek marjinal oranlı global vergileri globalleşen dünya ekonomisinde etkin bir biçimde uygulamak gerçekten çok güçtür⁷⁶⁶. Tobin kendisi bu oranların %0.2, %0.5 ve %1 gibi oranlarda olabileceğini belirtmiştir. 2007 yılı itibarıyla, günlük 3 trilyon dolar civarında olan döviz değişimlerinin %0.1 gibi çok düşük bir oranda vergilendirilmesi halinde, her değişimde bu vergi alınacağından spekülasyoncuların sık değişim yapmaktan

⁷⁶⁰ James Tobin, "A Proposal for International Monetary Reform, **J.Tobin (Ed). Essays in Economics Theory and Policy**, MIT Press, Cambridge, 1978, s. 21.

⁷⁶¹ Durusoy, s. 9.

⁷⁶² Gracila Kaminsky, "Küreselleşme, Sermaye Hareketleri ve Finansal Krizler", **Söyleşi, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl 18, Sayı 212, Kasım 2003, s. 16-19.

⁷⁶³ Eliana Cardoso, "Küreselleşme, Sermaye Hareketleri ve Finansal Krizler", **Söyleşi, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl 18, Sayı 212, Kasım 2003, s. 20-26.

⁷⁶⁴ Paul Krugman, "Currency Crises", (October 1997) <http://www.web.mit.edu/krugman/www/crises.html>. (10.05.2008).

⁷⁶⁵ Akdiş, **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılacak Araçlar: Tobin Vergisi**, s. 42.

⁷⁶⁶ Vito Tanzi, "Globalization and the Work of Fiscal Termites", **Finance & Development**, Vol. 38, No.1, March 2001, s. 167.

kaçınacakları öngörülmüştür⁷⁶⁷. Asya’da baş gösteren finansal krizin de döviz değişim sisteminin ne kadar volatil olduğunu gösterdiğini belirten Tobin, döviz değişimleri üzerinden alınacak bir global verginin aşırı volatilitate probleminin çözüm ihtimallerinden biri olduğunu vurgulamıştır⁷⁶⁸.

Tobin, bu vergilerin, uluslararası düzlemde bütün ülkelerde aynı oranda alınması gerektiğini ve bu işlem vergilerinin dünya ticaret hacminde önemli paya sahip belli başlı para birimlerinde uygulanmasının yeterli olacağını söylemiş, ayrıca IMF gibi uluslararası kuruluşların oynaklığı önlemede başarısız kaldıklarını ve reforme edilmeleri gerektiğini de savunmuştur⁷⁶⁹.

Tobin vergisinin uygulanması gereken işlemlerin temelde sadece spot döviz işlemleri olduğu söylene de, mevcut finansal sistemde çok çeşitli türev araçlarının bulunmasının, spekülörlerin döviz alım-satımı anlamına gelen başka türlü araçlar ve işlemler kullanarak da aynı sonuca ulaşmalarına ve vergi kaçırmalarına zemin hazırlayabileceğini de unutmamak gerekir⁷⁷⁰. Dolayısıyla, verginin kapsamı, en azından future, opsiyon ve swap piyasalarını da kapsayacak kadar genişletilmediği takdirde, vergiden kaçırma kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, spot piyasasının gelişimi ile mukayese edildiğinde, son yıllarda türev piyasalar dünya genelinde daha hızlı bir gelişim göstermektedir. Bu durum ise, türev işlemlerin de vergi kapsamına alınması için bir gerekçe oluşturmaktadır. Vergi konulduğunda, vergi kapsamına girmeyen yeni türev araçlar icat edileceği düşüncesi ile de vergi kapsamının ileride ortaya çıkabilecek menkul kıymet veya türev piyasa aracı türlerini de kapsayacak şekilde geliştirilmesi gerekecektir⁷⁷¹.

Tobin vergisinin uygulanması son derece basit bir mantığa dayanmaktadır. Küçük oranda belirlenmiş bir vergi, bir dövizin diğerine dönüşen her birimi için tarh edilmektedir. Tobin’in kendi önerisi, bu oranın %0.1 ile %0.5 arasında olmasıdır. Sonraları bu oran %1’e kadar yükselmişse de son zamanlarda %0.2 oranı daha kabul

⁷⁶⁷ James Tobin, “Interview With James Tobin: Reinging in the Markets”, **Courier**, February 1, 1999, s. 4.

⁷⁶⁸ James Tobin, “Why We Need Sand in the Market’s Gear”, **Washington Post**, December 21, 1997, s. 1.

⁷⁶⁹ Tobin, 1978, s. 22.

⁷⁷⁰ Akdiş, **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi**, s. 43.

⁷⁷¹ Celali Yılmaz, “Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi”, **Active Finance Dergisi**, Sayı 24, Mayıs 2002, s. 9.

görmüş, en azından uygulanacak oranın %0.1'den küçük olmaması ilkesi benimsenmiştir⁷⁷².

Bu oranlardaki bir vergi, uzun vadeli portföy veya sermaye yatırımları için ihmal edilebilir bir orandır. Örneğin, %0.5'lik bir vergi oranı, 20 yıllık bir yatırım projesine %0.05'lik bir yıllık maliyet ilavesi yapacaktır. Ancak kısa vadeli değişimlerde bu orandaki bir vergi, değişim maliyetleri üzerinde önemli bir yük oluşturacaktır⁷⁷³. Bu sayede kısa vadeli sermaye ataklarına belirli bir engel getirilmiş olacaktır.

Dünyada bankacılık sisteminin ve finansal piyasaların geldiği bugünkü teknik düzeyde, uluslararası döviz değişim işlemleri üzerinden uygulanacak bir vergilemenin kolayca takip ve tespitini mümkün hale gelmiştir. Mevcut teknolojik imkânlarla bütün ödemeleri takip etmek, ödemelerin ne amaçla yapıldığını bilmek ve hangi finansal araçların ne maksatla kullanıldığını anlamak artık hiç güç değildir⁷⁷⁴.

Tobin vergisi, döviz işlemleri yanında başka bir para birimi üzerinden satın alınan bütün finansal araçlara veya dövizden menkul kıymetlere olan tüm dönüş işlemlerine de uygulanabilir⁷⁷⁵. Bu nedenle, yabancı menkul kıymetlerin, sermaye girişlerinin, sermaye kazançlarının vergilenmesi şeklindeki farklı uygulamalar da Tobin vergisi önerisi içinde değerlendirilebilir⁷⁷⁶. Bunlar⁷⁷⁷:

1. Yabancı Menkul Kıymetlerin Vergilendirilmesi

Yabancı menkul kıymetlerin vergilendirilmesi mevzusu, yabancı menkul kıymet satın almak için girişilen bir akımdan çok, ülkede bulunan yabancı menkul kıymetlerin üzerine konulabilecek bir vergi anlamında düşünülebilir. Bu tür bir vergileme geçmişte, Almanya ve İsviçre'de uygulanmıştır. Böylelikle yabancı menkul tutmanın maliyetinin yükseltilmesi ve fonların milli menkul kıymetlere kaydırılması amaçlanmıştır.

⁷⁷² Akdiş, **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi**, s. 44.

⁷⁷³ Patterson ve Galliano, s. 29.

⁷⁷⁴ Rodney Schmidt, "A Feasible Exchange Transaction Tax", Ottawa, International Development Research Center, 1999, s.15. <http://www.currencytax.org/research/feasibility.php>. (12.10.2008).

⁷⁷⁵ Tobin, 1978, s. 159.

⁷⁷⁶ Paul Bernd Spahn, "The Tobin Tax and Exchange Rate Stability", **Finance and Development**, June 1996, s. 5. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/06/pdf/spahn.pdf>. (16.02.2007).

⁷⁷⁷ Akdiş, **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi**, s. 44.

2. Sermaye Giriş ve Çıkışlarının Vergilendirilmesi

Tobin vergisi kapsamındaki diğer bir uygulama ise sermaye giriş ve çıkışlarının vergilendirilmesidir. ABD, 1960'larda sermaye çıkışları üzerine bir vergi uygulamış (the interest rate equalization tax), İsrail ise 1996'da sermaye girişleri üzerine vergi koymuş, ancak bu uygulamalar sonraları terk edilmiştir.

3. Sermaye Kazançlarının Vergilendirilmesi

Sermaye kazançlarının vergilenmesi, gelir vergisi içinde de düşünülebilir. Ancak bu durumda, bu konunun uluslararası koordinasyonunda güçlüklerin çıkması kaçınılmazdır. Yapılan çalışmalar da bütün ülkelerde bu tür sermaye kazançlarının çok az vergilendirildiğini göstermektedir.

Kısa vadeli döviz değişimleri üzerinden alınacak olan bir Tobin vergisinden büyük yararlar beklenmektedir. Bu yararlar şu şekilde özetlenebilir⁷⁷⁸: Çok uzun olmayan dönemde, spekülasyon döviz hareketlerinin döviz piyasaları üzerindeki istikrarı bozucu etkisi, bu piyasalardaki işlem hacminin azalmasıyla önlenecek, döviz volatilitesi düşecektir. Bu finansal yapı ve istikrar ise reel mal ve hizmet ticaretini hareketlendirecektir. Örneğin, vergi oranının %0,001 olması durumunda, 1.000 dolarlık bir işlem üzerinden 1 cent vergi alınacaktır. Bu durumda dahi spekülasyon amaçlı sermaye hareketlerinin hacminin düşeceği öngörülmektedir⁷⁷⁹. Tablo 4.3.'de, Tobin vergisinin uygulanması durumunda muhtemel vergi hasılatı miktarları verilmiştir.

Bu vergi, ekonomiler arasında işleyişlerde de bir mali destek (fiscal buffer) sağlayacaktır. Çünkü döviz kurları tehdit altında olan ülkeler, bu kurları koruyabilmek için kısa dönemli faiz oranlarını yüksek belirleme eğilimindedirler. Bu da yabancı sermaye girişiyle sağlanabilecek olan istihdam ve büyüme etkilerinin zararına olmaktadır. Tobin vergisinden elde edilecek gelir miktarı da oldukça yüksek görünmektedir. Kaul ve Langmore(1996), 90 ile 270 milyar dolar arasında bir gelir tahmininde bulunurken⁷⁸⁰, vergi oranının %0,1-0,2 arasında değişmesi ve verginin parasal işlemlerde %50 azalma oluşturması halinde elde edilecek gelir, 132 ila 300

⁷⁷⁸ Halifax Initiative, "The Tobin tax: An International Tax On Foreign Currency Exchange", 2003, s. 1. <http://www.halifaxinitiative.org/hi.php/tobin/70> (03.03.2008).

⁷⁷⁹ Yıldırım, s. 86.

⁷⁸⁰ Inge Kaul and J. Langmore, "Potential Uses of the Revenue from a Tobin Tax", **Oxford University Press**, New York, 1996, s. 265.

milyar dolar olacağı hesaplanmaktadır⁷⁸¹. Tobin, bu paranın uluslararası istikrar programlarının yürütülmesi için IMF veya Dünya Bankasına bırakılmasını önermiştir⁷⁸².

Tablo 4.3.

Tobin Vergisi Uygulanması Durumunda Beklenen Yıllık Vergi Hasılatı

Vergilenebilir Döviz İşlemi	Yıllık Vergi hasılatı (milyar dolar)		
	%1 vergi oranı	%0,5 vergi oranı	%0,1 vergi oranı
2 trilyon dolar, 240 işlem günü = 480 trilyon dolar	480	240	48
-%20 vergi istisnası (480-96) = 384 trilyon			
-%20 vergi kaçağı (384-96) = 288 trilyon dolar			
-%50 işlem hacmi kaybı (288-240) = 48 trilyon dolar			
= 48 trilyon dolar efektif vergi tabanı			

Kaynak: Celali Yılmaz, "Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi", **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Yıl 4, Sayı 24, Mayıs-Haziran 2002, activeline.com/active/arsiv/sayi24/doviz.html. (13.02.2008).

*Hesaplamalar, Dünya finans piyasalarında döviz üzerinden yaklaşık olarak günde 2 trilyon dolarlık işlem hacmi gerçekleştirildiği varsayımı ile yapılmıştır.

Vergi sonucunda, kısa vadeli spekülasyonların azaltılması, kısa vadeli sermaye akımlarını yol açtığı ekonomik istikrarsızlıkların önlenmesi ve finansal sermayenin getirisinin azalması, Tobin vergisinin dar gelirliler ve gelişmekte olan ülkeler lehine yeniden dağıtıcı bir etki göstermesine yol açacaktır. Verginin, ulusal devletlerce toplanmasının uygulanabilirliğini ve kabul edilebilirliğini arttıracaktır. Ayrıca küresel bazda alınacak bu vergi, hükümetlerin makroekonomik ve parasal politikadaki etkinliğinin artmasını sağlayacaktır⁷⁸³.

⁷⁸¹ Albert Binger, "Global Public Goods and Potential Mechanism for Financial Availability", Background Paper Prepared for the Fifth Session of the Committee for Development Policy Meeting, April 7-11, 2003, s. 22.

⁷⁸² Tobin, 1978, s. 160.

⁷⁸³ Doğan Gökbel, "Uluslararası Bir Vergi: Tobin Vergisi", www.esoes.net/kurumsal/yazi.asp?82. (15.05.2008).

Mevcut durumda, küresel bir Tobin vergisinin bir yandan küresel düzeyde sermaye hareketlerine belli ölçüde de olsa bir istikrar getirmek mümkün olurken, öte yandan da ülkelerüstü kurulacak bir Uzlaşma Komisyonu için önemli gelir kaynaklarından birini oluşturacağı aşıkardır. Tobin vergisinin bir yandan sermaye hareketlerinin kontrol edilmesinde, bir yandan da Uzlaşma Komisyonu için önemli bir gelir kaynağı oluşturmasında dikkat edilmesi gereken husus, verginin tam ve etkin bir şekilde uygulanması için tüm ülkelerince benimsenmesi⁷⁸⁴ ve uygulanacak vergi oranının da dünya genelinde eşit olarak belirlenmesi gerekir⁷⁸⁵. Verginin planlanması ve uygulanmasının Uzlaşma Komisyonunun doğrudan sorumluluğu altında yürütülmesi de mümkündür. Tobin vergisinin yürürlüğe konulması Uzlaşma Komisyonuna üye olmak ya da ondan fon kullanmak için bir ön şart olarak görülürse, ülkeler arasındaki vergi rekabeti yoluyla vergi kaçırılması imkanlarının daralmasında da önemli mesafe kaydedilmesi mümkündür.

Günümüzde tam Tobin vergisi olmasa da, son yıllarda Brezilya, Şili, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti ve Malezya, döviz girişlerini sınırlandırıcı uygulamalar başlatmışlardır. Hatta Malezya, bu uygulamaları ile ekonomisinde belirli bir iyileşme sağlamış ve IMF Başkanı Horst Köhler'in ifadesi ile bu uygulamadan başarılı bir sonuç almıştır⁷⁸⁶. Ayrıca, IMF, Dünya Bankası, OECD, G-8, G-20 gibi uluslararası organizasyonlar da çeşitli tarih ve şekillerde Tobin vergisini gündeme almışlardır⁷⁸⁷. Kanada Parlamentosu, Avrupa Parlamentosu, Fransa Parlamentosu, İngiliz Avam Kamarası, Avrupa Parlamentosundaki İsviçreli ve Alman Parlamentolar ile Finlandiya, Tobin vergisinin uygulanması konusunun ciddiyetle tartışıldığı ülke ve gruplardır⁷⁸⁸.

4.4.4.1.2. İki Aşamalı Döviz İşlem Vergisi

Alman ekonomist Paul Bernard Spahn'ın, Tobin vergisine bazı eklemeler yaparak geliştirdiği döviz işlem vergisi, Tobin vergisinin iki aşamalı olarak

⁷⁸⁴ Nesrin Yıldırım, "Finansal Piyasaların Yeniden Düzenlenmesi: Tobin Vergisi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 37, Nisan 2002, s. 85-86.

⁷⁸⁵ Spahn, s. 4.

⁷⁸⁶ Horst Köhler, 2003, <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2003/pr03149.htm> (02.07.2008).

⁷⁸⁷ Zeynep Arıkan ve Hatice Yurtsever, "Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Bir Öneri: Tobin Vergisi", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 189, haziran 2004, s. 131-132.

⁷⁸⁸ Peter Defazio and Paul Wellstone, "US Congress Concurrent Resolution on Taxing Cross-border Currency Transaction to Deter Excessive Speculation", 2000, s. 3. <http://www.ceedweb.org/iirp/ushousereres.htm> (08.08.2008).

uygulanmasını önermektedir⁷⁸⁹. “Spahn açılımı” olarak da anılan bu vergide, istikrarın olduğu dönem ile dalgalanmaların arttığı dönemlerde uygulanan vergi oranlarının farklı olması veya bir ek vergi alınmasını düşünülmüştür. Spekülatif giriş ve çıkışların artmaya başladığı dönemlerde, bu uygulama ile vergi oranı arttırılarak sermaye çıkışlarının yaratacağı olumsuz etki en aza indirgenmiş olacaktır⁷⁹⁰.

Spahn, Tobin vergisinin yüksek oranlı olarak finansal piyasalarda uygulanmasının normal piyasa işlemlerini de olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Bu olumsuz durumu aşmak adına, verginin düşük oranlı olarak salınması durumunda, döviz değerlerinde kısa vadede küçük değişiklik beklentisi olan döviz işlemlerine engel olmayacağını ifade etmiştir⁷⁹¹. Spahn’ın çözümü, döviz piyasasındaki tüm işlemlere uygulanacak yüzbinde bir (%0.001) gibi oldukça düşük bir vergi oranı ile spekülatif işlem zamanlarında otomatik olarak aktif hale gelecek ve bir çevrim kırıcı olarak işlem görebilecek artırımlı bir vergiden oluşmaktadır. Verginin bu derece düşük oranlı olması, kaynak dağılımı üzerinde çok sınırlı bir etki yapacaktır⁷⁹².

Spahn vergisinde ayrıca ek vergiler de söz konusudur ki bu da verginin ikinci adımını teşkil eder. Bu vergi, dövize spekülatif bir atak söz konusu olduğunda, otomatik olarak devreye girecek ve birden yüksek oranlı olarak işlemler üzerinden alınmaya başlayacaktır. Ek vergi tetiklendiğinde işlem maliyetleri o derece yükselecektir ki, maliyetlerin birden yükselmesi, piyasa aktörlerinin işlemlerini bekletmeyi tercih etmelerini sağlayacaktır. Bu vergi sayesinde döviz değerlerinde değişimin daha yumuşak olması beklenmektedir. Spahn, bu verginin faydasının, volatilitiyi sınırlandıracak şekilde, spekülatif ataklara karşı yüksek oranlı olarak salınmasında yattığını ifade etmiştir. Bu vergi oranı, normal piyasa işlemleri esnasında, piyasa etkinliğini zayıflatmayacak şekilde düşük seviyede tutulacaktır⁷⁹³.

Yabancı para işlemleri üzerine getirilecek bir verginin, tüm finansal işlemleri kapsayacak şekilde genel bir finansal işlemler vergisi olarak uygulanması da mümkündür. Örneğin, ABD’de, bütün hisse senedi, tahvil, bono, opsiyon ve benzeri

⁷⁸⁹ Janet G. Stotsky, “Why a Two-Tier Tobin Tax Won’t Work?”, **Finance & Development**, June 1996, s. 28.

⁷⁹⁰ Spahn, s. 26.

⁷⁹¹ Stotsky, s. 28.

⁷⁹² Hale Balseven ve Mustafa Erdoğan, “Mali Kriz Riski Bağlamında Tobin Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilir Bir Versiyonu”, 2006,

http://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2006-1/sos_bil.6.pdf,

(10.08.2009).

⁷⁹³ Stotsky, s. 28.

türev işlemleri de kapsamak üzere Menkul Kıymet Transfer Vergisi (STET- Security Transfer Excise Tax) adıyla bir işlem vergisi uygulanması konusunda ciddi çalışmalar yapılmaktadır. ABD menkul kıymetlerinde yabancılar tarafından yapılacak işlemler için de uygulanması öngörülen bu verginin kapsamının döviz işlemlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi mümkündür⁷⁹⁴.

Spahn vergisinin başarılı olabilmesi için uygulanacak verginin uluslararası düzeyde uygulanması ve vergi politikasının uluslararası konsensüs ile belirlenmesi gerektiği belirtilmektedir⁷⁹⁵. Ancak, küresel olarak uygulanması durumunda bir yandan Uzlaşma Komisyonu için önemli bir gelir kaynağı teşkil ederken -ki Spahn'a yapılan olumsuz eleştirilerden biri elde edilen gelirin nereye tahsis edileceğidir- diğer yandan ani spekülasyon ataklarında belli seviyede kontrol sağlayacaktır.

4.4.4.1.3. Global Ticaretin Vergilendirilmesi

Oluşturulması önerilen Uzlaşma Komisyon için finansman kaynağı olarak düşünülebilecek önemli bir kaynak olarak global ticaretten elde edilecek gelir üzerine düşük oranlı bir vergi salınması yoluyla gelişmiş ülkelerin de direkt olarak maliyetlere katılımı sağlamış olacaktır. Dünya ticaretinin %95'inin okyanuslar yoluyla yapılması dikkate alınarak, global bir ortak mal olan okyanuslardan faydalanma bedeli olarak global ticaretin vergilendirilmesi önerisi ilk defa "yeni uluslararası ekonomik düzen" kavramının bir parçası olarak Brandt Komisyonu tarafından 1980'de ortaya atılmıştır⁷⁹⁶. Global ticaret vergisinin amacı, okyanus ticaretini cezalandırmak veya ticari faaliyeti caydırıcı hale getirmekten ziyade, küresel barış ve refahın korunmasını görev edinecek global kurumlara mali kaynamak sağlamaktır. Verginin tabanı, sınır aşan tüm maddi ve gayri maddi mal ve hizmetlerden oluşmaktadır⁷⁹⁷. WTO'nun 2003 yılında yaptığı açıklamaya göre, 2002 yılında dünya ticareti 6,4 trilyon dolardı. Global ticaret vergisinin %0,05; bu verginin dünya ticaretinde oluşturacağı daralmanın %5 olabileceği varsayımı altında, bu verginin bu rakamlarla, yıllık 30 milyar dolar getirebileceği hesaplanmaktadır⁷⁹⁸. Bu tip bir vergiye geliştirmekte olan ülkeler perspektifinden bakıldığında, bu ülkelerin ticaretini azalttığı ölçüde büyümelerini engelleyebileceği

⁷⁹⁴ Akdiş, s. 17.

⁷⁹⁵ Yılmaz, s. 6.

⁷⁹⁶ Brandt Commission, North-South: A Programme for Survival, **The Report of the Interdependent Commission on International Development Issues Under the Chairmanship of Willy Brandt**, London: Pan Boks, 1980.

⁷⁹⁷ Ruben Mendez, **International Public Finance**, Oxford University Press, New York, 1992, s. 215.

⁷⁹⁸ World Trade Organization, **International Trade Statistics**, 2003.

sonucuna varılabilir. Ancak, küresel yönetim kurumları, bu ülkeleri destekleyerek verginin bu etkisini azaltabilir⁷⁹⁹. Ayrıca, salınan bu vergilerden elde edilecek asıl gelirin, gelişmekte olan ülkelere ziyade, dünya ticaretinin çok önemli bir kısmını ellerinde bulunduran gelişmiş ülkeler üzerinden alınması öngörülebilir.

Finansal krizlerin önlenmesi çalışmalarında oluşturulabilecek ülkeler üstü kurumların finansmanında kullanılmak üzere, elektronik ticaretin vergilendirilmesi alternatifi düşünülebilir.

Elektronik ticaret, internet gibi iletişim ağları vasıtasıyla veri, bilgi, ürün ve hizmetlerin elektronik olarak aktarılması yoluyla meydana gelen işlemlerdir. Bu tip bir vergi, refahın ve iktisadi değerin gittikçe artan bir kısmının maddi olmayan ürünler, sistemler ve küresel ağlar yoluyla yaratıldığı yeni ekonomide sanal ağlar yoluyla aktarılan veri bilgi, ürün ve hizmetlerin vergilendirilmesine dayanır. Bu vergilerin temel amacı, bilginin aktarılmasında önemli bir araç olan internet kullanımının cezalandırılması değil, Kuzey-Güney arasında mevcut olan “dijital bölünme”yi azaltmak ve küresel kurumlar için finansman sağlamaktır. İngilizce “byte”, dilimize “bit” olarak geçmiş olup, bilgisayar hafızasında en küçük birim olarak tanımlanır. Bu ifadeden yola çıkarak, “bit vergisi” tanımlanacak olursa; bir elektronik sayacıdan geçerek kullanılan elektrik miktarının ölçülerek fiyatlandırılması gibi, dijital iletişimde akan sinallerin ölçülerek vergiye tabi tutulmasına denir⁸⁰⁰. Bu durumda bir bilgi transferi elektronik ortamı ne kadar meşgul ederse, bir başka deyişle ne kadar bit tutarsa, bu birim üzerinden vergi hesaplanması gerekmektedir⁸⁰¹. Birleşmiş Milletler, internet erişiminin ve internet kullanıcılarının günümüze göre çok daha düşük olduğu 1996 yılında 1 cent civarında bir “bit (byte) vergisi”nin 70 milyar dolar gelir getireceği tahmininde bulunmuştur⁸⁰².

İnternet veya elektronik ticaretin vergilendirilmesininin sağlayacağı avantajlar şu başlıklar altında özetlenebilir⁸⁰³:

⁷⁹⁹ Tekin ve Vural, s. 327.

⁸⁰⁰ Galip Küçüközyiğit, “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde “Bit Vergisi” Teklifi”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 265, Eylül 2003, s. 179.

⁸⁰¹ Murat Çak, **Dünyada ve Türkiye’de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi**, İTO Yayınları, No. 6, 2002, İstanbul, s. 10.

⁸⁰² UNDP, “Reinventing Global Governance for Humanity and Equity”, UN, Human Development Report 1999 içinde, Oxford University Press, 1999, s. 102.

⁸⁰³ Tekin ve Vural, s. 332-333.

- Gittikçe artan sayıda tüketici, büyük ölçüde devletlerin kontrolü dışında olan internet aracılığı ile mal ve hizmetler satın aldıkları için devletler vergi tabanlarının bir kısmını kaybetme riskiyle karşı karşıyadır.
- Geleneksel mal ve hizmetlerle (tangibles) aynı özelliklere sahip olan elektronik mal ve hizmetlerin (intangibles) vergi dışı tutulması adil değildir ve bir yandan vergi adaleti açısından sorunlar doğururken, ülkeler açısından da vergi geliri kaybına neden olur.
- Elektronik ticaretin küresel olarak vergilendirilmesi yerine, buna karşı çıkan ülkeler tarafından vergi dışında bırakılması halinde ticaret, vergilemenin olmadığı yerlere kayarak, vergi cennetlerinin ortaya çıkmasına ve yine vergi geliri kaybına neden olur.
- Vergilendirmenin olmaması durumunda, elektronik ticaret olanağından tamamen yoksun olan kesim vergi öderken, internet erişim olanağı yüksek olan kesimin vergisiz ya da düşük vergi ile mal ve hizmet satın alması ortaya çıkar. Bu durum, gelir dağılımının yüksek gelirli lehine bozulmasına yol açacaktır.
- Elektronik ticaret büyük ölçüde aracıları (toptancı ve perakendeci) ortadan kaldırdığı için, zaten belli ölçüde maliyet avantajına sahiptir ve vergilendirilmemesi halinde hem vergi kaybı ortaya çıkar hem de devletin vergi alabildiği bu aracılar zor durumda kalmasıyla devlet dolaylı olarak vergi geliri kaybına uğrar.
- Ayrıca, internet üzerinden alışveriş yapanlar genellikle yüksek gelirli kişiler olduklarından ve internetin vergilenmesinde yaşanan teknik ve kanuni boşluklar dolayısıyla vergi kaçırmanın yüksek olması dolayısıyla vergi adaleti sorunu daha ciddi bir boyut kazanmaktadır⁸⁰⁴.

⁸⁰⁴ Richard Jones and Subhajit Basu, "Taxation of Electronic Commerce: A Developing Problem", *International Review of Law Computers & Technology*, Vol. 16, No.1, 2002, s. 43.

4.4.4.1.4. Uluslararası Olumsuz Dışsallıkların Vergilendirilmesi

Sınır aşan dışsallıkların meydana gelmesine yol açan çeşitli faaliyetler, kriz önlemek üzere kurulması planlanan küresel kurumların finansmanı için bir gelir kaynağı olarak düşünülebilir. Olumsuz dışsallıklara yönelik olarak, azaltıcı (corrective) ya da yasaklayıcı (sumptuary) vergiler önerilmektedir. Olumsuz dışsallıklara yönelik olarak salınan vergilerde iki amaç birden güdülür: bunlardan birincisi, olumsuz dışsallıklara yol açan faaliyetlerin azaltılması ve ikincisi de elde edilen vergi gelirinin küresel kurumlar için bir gelir kaynağı olmasıdır. Örneğin, uluslararası silah ticareti vergisi, bir yandan silah ticareti hacmini daraltmayı hedeflerken, öte yandan küresel barışı sağlamaya çalışan küresel kurumlara mali kaynak temin edebilir⁸⁰⁵.

Bir başka deyişle, küresel bir “kötü” olan silah ticaretinin vergilenmesinde amaç, kriz sürecinde, krize giren ülkelere finansman sağlamak üzere gelir elde etmek ve silah ticaretinin hacminin azaltılması yoluyla “dünya barışının korunması” şeklinde global kamusal malların desteklenmesinin sağlanmasıdır. Uluslararası silah ticaretinin yıllık ortalama 25-30 milyar dolar ve vergi oranının %5 olması durumunda, bu vergiden 1-1,5 milyar dolar civarında bir gelir elde edilebilir. Vergi yükünün, bu tür global ticaretten en çok yararlanan sanayileşmiş ülkelere kaydırılması da gereklidir ki, sanayi ürünleri ticareti dengesi fazla veren bu ülkeler daha fazla vergilendirilebilsin ve vergi adaleti sağlanabilsin⁸⁰⁶.

Öte yandan küreselleşme, yoksul ülkelere, GÜ’lerin sunduğu bilgi stoklarına ulaşma ve bu gelişmiş ülkelerin pazarlarından pay kapma şansını sunmuştur. Küreselleşmenin bu büyümlü tarafı, büyümeyi en önemli hedef durumuna getirmişken, yoksul ülkelerin hızlı büyüme isteği beklenmedik zararların etkilerinin (çevre kirlenmesi, istikrarsız büyüme dolayısıyla yaşanabilecek ekonomik sorunlar vb) artmasına neden olmaktadır. Literatürde Arthur C. Pigou tarafından savunulan vergiye göre devletler dışsal sosyal maliyetler içeren faaliyetleri vergilemelidirler. Bir başka deyişle, dışsallıklar devlet müdahalesi için haklı bir gerekçedir. Böylece çevreye zarar verecek faaliyetleri gerçekleştirenler, sağlık, mülkiyet ve çevre maliyetleri dahil olmak üzere başkalarına yüklenen kirlilik maliyetlerine eşit olacak şekilde vergiye tabi

⁸⁰⁵ Tekin ve Vural, s. 328.

⁸⁰⁶ Fred McMahon, A Global Tax: Unworkable, Unnecessary and Dangerous, Vencouver, **The Fraser Institute**, 2001, s. 11. <http://www.unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000880.pdf>. (17.03.2007)

tutulmalıdır. Bireysel kirleticilerin topluma yükledikleri kirlenmenin ekonomik maliyetlerine katlanmalarının istenmesi, onları kendi kirleticiliklerini azaltmaya uygun davranışlara sevk eder⁸⁰⁷. Pigocu iktisat, bu müdahalelerin başarılı olması durumunda, negatif dışsallıkların olumsuz etkilerini azaltabilmekte veya en azından onu yaratanlara bedelini ödetebilmektedir. Bu, örneğin bir ülkenin sınırları dâhilinde, ya da ülkeler arasında uygulanabilen “kirleten hesabı öder” prensibinin amacıdır. Kamu müdahalesi vergiler, sübvansiyonlar ve çeşitli düzenlemeler gibi araçlar kullanılarak yukarıda belirtilen amaca ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, Pigocu vergileme, son yıllarda GÜ’lerde çevrenin korunmasına yönelik olarak enerji üzerinden alınan tüketim vergisi ve karbon vergisi olarak uygulanmaktadır.

Enerji üzerinden vergi almanın temel gerekçelerinden birisi, enerji üretim ve tüketiminin çevre kirliliğine yol açması, bir diğeri ise enerji kaynaklarının etkin kullanımının sağlanmasıdır. Bu çerçevede karbon vergilerine meşruiyet kazandıran en önemli husus, bu vergilerin küresel ısınmaya yol açan CO₂ emisyonunu azaltıcı bir etki oluşturmasıdır. Düzeltici karaktere sahip karbon vergileri, bir yandan sera gazlarının emisyonunu azaltma yoluyla çevrenin kalitesini arttırırken, diğer yandan da küresel kolektif mallar için harcanabilecek önemli bir gelir sağlar⁸⁰⁸.

Ancak, bahsi geçen önlemler, günümüze kadar, sadece belli ülkeler tarafından, ilgili ülkenin sınırları dahilinde yürütülmektedir. Dışsallıklar ve sınırlar ötesine taşmalar durumunda ise onları kontrol altına alabilecek kontrol mekanizması dünyada henüz bulunmamaktadır. Üstelik bağımsız ülkelerin, tüm ülkelere kabul edilip istenebilecek çözüm önerileri üretmeleri de oldukça zordur. Pazarların artan bir hızla uluslararası hale gelmesi ve dışsallıklar ile taşmalar arasında zamanla bir çatışma ortamına zemin hazırlayan diğer nedenlere ek bir neden de; bu sorunları tatminkâr şekilde ele alacak kararlı ve güçlü bir küresel ve/veya siyasi bir organın bulunmayışıdır⁸⁰⁹. İşte bu noktada Uzlaşma Komisyonu, kararlı, yaptırım gücü yüksek ve tavizsiz uygulamalarla bir yandan olumsuz dışsallıkların önüne geçilmesinde önemli bir kilometre taşı olacak, diğer yandan da kuruma önemli bir gelir sağlanmış olacaktır.

⁸⁰⁷ Abdulkerim Çalışkan, “Ekolojik Vergi Reformu”, (Çeviri), **Maliye Dergisi**, Sayı.132, Eylül-Aralık 1999, s. 98.

⁸⁰⁸ Mustafa Erdoğan, “Küresel Kolektif Varlıklar, Finansman Problemleri ve Düzeltici Vergileme Temelli Çözüm Yolları”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, 2006,s.269-295, s. 280

⁸⁰⁹ Vito Tanzi ve Hakan Ay, “Ulus Devletlerin Sonu mu Geliyor?”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2004, s. 59.

4.4.4.1.5. Üyelerden Alınacak Yıllık Katkı Payları ve Cezalar

Uzlaşma Komisyonu için düşünülebilecek asli gelirlerden birisi de üye ülkelerde yıllık olarak alınacak katkı paylarıdır. Katkı paylarının belirlenmesinde “eşitlik” değil, “adalet” ilkesinin esas alınması “hakkaniyet” noktasında daha yerinde olacaktır. Bu bağlamda, her ülke için belirlenecek katkı payı miktarları ülkelerin ekonomik verileri (kişi başı milli gelir, ithalat-ihracat oranları, dış borç seviyesi vb.) göz önünde bulundurularak belirlenebilir.

Ayrıca, Komisyon Yönetmeliği’nde belirtilen kurallara uymayan veya sorumluluklarını yerine getirmeyen üye ülkeler için cezai işlem uygulaması getirilebilir. Cezaların asli uygulanma nedeni “caydırıcılık” olmakla birlikte, kurala uymayan ülkelere alınacak cezalar, Komisyon için bir gelir kaynağı olarak da düşünülebilir.

4.4.5. Üyeleri Ortak Karar Almaya Zorlayıcı Faktörler

Uzlaşma Komisyonu’na üye olan her ülke, her ne kadar Komisyon’un ve küresel menfaatlerin ön planda tutulması konusunda yönlendirilse de, öncelikle kendi ülke menfaatlerini göz önünde bulundurarak faaliyet göstermek isteyecektir. Ülkeler, bedavacılık gibi, maliyetlere katılmadan Komisyon’un sağlayacağı faydalardan istifade etme, üzerlerine düşen maddi sorumluluklarını yerine getirmeden kaçınma, ortak karar alma süreçlerinde gruplaşma, alınacak kararlarda grup menfaatlerine göre baskı oluşturmaya çalışma veya karar alma süreçlerinde konmuş olan yönetmeliklere uymama gibi olumsuz tutumlar sergileyebileceklerdir.

Bu tür sorunlar olduğunda, Komisyon’un ülkeleri ortak karar alma kurallarına uygun davranmaya zorlayıcı yetkilerinin bulunması ve kuralı bozan ülkeye karşı belli yaptırımlar ve cezalar uygulayabilmesi gerekmektedir. Elbette bu durum, bir yandan sistemin sorunsuz olarak işlemesine yardımcı olurken, diğer yandan Komisyon’un üye ülkeler üzerindeki otoritesini güçlendirecektir.

4.4.5.1. Uzlaşma Komisyonunun Yaptırımları

Komisyon içerisinde kuralı bozan ve kendi çıkarı için mücadele ederken, diğer ülkeler arasında rahatsızlık yaratan bir üye ülke üzerinde Komisyon’ca belli yaptırımların uygulanması, bir yandan Komisyon içerisindeki huzursuzluğu giderirken, diğer yandan da ülkelerin kendi aralarında yaşayacakları çatışmaların önüne geçilmiş olur. Zira Komisyon’ca uygulanacak bir yaptırımın hem etkinliği yüksek hem de uygulanabilirliği daha kolaydır. Ayrıca Komisyon’un yapacağı bir yaptırımın saygınlığı

ülkelerin kendi aralarında yapacakları hak mücadelelerinden daha fazla olurken, yaptırımın uygulanmasını isteyen zarar görmüş ülkeler arasında da Komisyon'a olan güven duygusu pekişecektir.

4.4.5.1.1. Ekonomik Yaptırımlar

Ekonomik yaptırımlar, üye ülkeleri istenilen yönde politika izlemesi için uygulanan ve bir avantajdan yoksun bırakarak cezalandırma ya da istenilen doğrultuda bir davranış sergilemesi için ikna etmeye yönelik politikalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla yaptırımlar pozitif yönde, yani ödüllendirme biçiminde olabileceği gibi, negatif yönde yani cezalandırmayı da öngörülebilir. Yaptırımlar, ticari ilişkileri kısıtlama maksatlı kota, boykot ve ambargo uygulamaları şeklinde olabilir. Ancak tüm alternatiflerde uygulamanın konusu olacak mal veya malların ilgili ülke için hayati bir öneme sahip olması, ülke içinde ikame edilememesi, aynı malı kolayca alabileceği komisyon dışı ülkelerin olmaması⁸¹⁰ ve üye ülkelerin uygulamalara riayet etmesi gerekir.

- **Kota:** Kota, ülkelerin ithal edilecek mal hacmini fiziki miktar veya değer olarak sınırlandırmaya gitmesidir. Kotalar belli bir süre için önerilebilir. Örneğin, bir yıl veya altı ay içinde üye ülkerce ithal edilecek belirli malların miktarında ve sayısında sınırlandırmaya gidilebilir. Örneğin, ABD hükümeti, 1960'da Küba'dan ithal ettiği şekerde kota koyarken, bunu doğrudan Küba hükümetine yönelik bir yaptırım olarak uygulamıştır. ABD, Küba'nın en önemli ihraç ürünü olan şekerde kota koymakla bunu Küba ekonomisini olumsuz etkilemek için bir araç olarak kullanmıştır
- **Boykot:** Boykota muhatap olan ülkenin belirli bir malının veya tüm mallarının üye ülkelere alınıp satılmasının yasaklanmasıdır. Boykotta genellikle halkın da katkıda bulunması konusunda çağrı yapılır. Gazze krizinde Türkiye, Arap ülkeleri ve diğer Müslüman ülkelerin halklarına İsrail mallarını almama çağrısında bulunmaları buna bir örnek gösterilebilir. Boykot, kotaya göre daha sert ve ilişkileri daha zorlayıcı bir yaptırımdır. Küresel ticari ilişkilerin had safhada olduğu mevcut

⁸¹⁰ Arı, s. 358.

konjonktürde, kurallara uymayan bir ülkeye uygulanacak küresel bir boykot mutlaka karşılığını bulacaktır.

- **Ambargo:** Ambargo ise istenilen şekilde davranmayan üye ülke ile komisyonun her türlü ticari ilişkisini kesmesidir. Ambargo belli stratejik mallar için öngörülebileceği gibi tüm malları da kapsayabilir. Ambargo uygulaması daha önce uluslararası örgütlerce de yapılmıştır. Örneğin Milletler Cemiyeti, 1936'da İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi üzerine bu ülkeye, üye devletlerin belli mallarını satmalarını yasaklayarak ambargo uygulamasına karar vermiştir.

4.4.5.1.2. Meşruluk ve Hukuki Yaptırımlar

Uzlaşma Komisyonun, üye ülkelerin genel iradesini temsil etmesi sistemin işlerliği açısından önemlidir. Genel irade tek tek üye ülkelerin şahsi iradelerin toplamını değil, bunlardan ayrı, onların üzerinde, kendine özgü varlığı olan kolektif bir iradeyi ifade eder. Aynı zamanda, Komisyonun sosyo-politik meşruluğu üyelerce kabul edilmiş olmalıdır. Meşruluk genel anlamıyla bir toplulukta, topluluk üyeleri tarafından görüş birliğini ve kabul görmeyi ifade eder ve siyasal ilişkilerde gücün elde tutulması bakımından önem taşır. Bir sistemde yönetilenler, kendilerini yönetenlerin meşruluğuna inandıkları ölçüde onun kararlarına uyma eğilimi gösterirler, hatta bu kararlara uymayı olağan ve gerekli sayarlar. Bu durumda yöneticiler, zora başvurma gereğini duymaksızın faaliyette bulunabilir ve icraatlarında tabanın geniş desteğini alır. Aksi durumda, yani yönetilenlerin arasında yöneticilerin meşruluğuna olan inancın zayıf ve düşük olması halinde ise, ortak alınan kararlara uyma eğilimi de zayıf olacaktır. Bu durumda yöneticiler, kural koymak ve kuralı uygulamak için zor kullanmaya, hukuki ve fiziki yaptırımlara yönelmeyi seçmek durumunda kalacaktır ki, bu durum her iki taraf için de zorlayıcıdır⁸¹¹.

Genel iradeyi temsil eden ve meşruiyeti kabul edilmiş bir Uzlaşma Komisyonunun üye ülkeler üzerindeki yaptırımları hukuki düzeyde de değerlendirilebilir. Bu bağlamda, her şeyden önce belirli hukuki yükümlülükler geliştirilerek, mevzuatlar oluşturulmak suretiyle sınırlar belirlenebilir.

⁸¹¹ Kapani, s. 81,85.

Uzlaşma Komisyonu tarafından oluşturulabilecek hukuki kurallar, çoğu zaman üye devletlerin tümünü kapsayan ve sosyal güçler dengesini yansıtan, belli bir ölçüde bu güçlerin karşılıklı etkilerinin sentezini ifade eden bir temel yasa niteliğinde olacaktır. Bu manada Komisyon üst yönetimi, tüm toplumlarda hâkim olan ortak değer yargılarına ve meşruluk anlayışına özen göstermek suretiyle yaptırımlarında ikna edici olabilir. Üye ülkelerin demokratik değerleri benimsemiş, insan haklarına saygılı, hukuka bağlı, din ve ırk ayrımcılığından uzak, sosyal devlet anlayışını benimsemiş ve Uzlaşma Komisyonun koyacağı kurallara uymaya istekli, hepsinden önemlisi küresel menfaatleri kendi menfaatlerinin önüne taşıyabiliyor olmaları, Komisyon'un işini büyük ölçüde kolaylaştıracaktır⁸¹². Ancak, kuralı bozanlara karşı da Komisyonun belli caydırıcı yaptırımlarının bulunması elbette kaçınılmazdır.

Bulutoğlu'na göre bir toplulukta üyeler için toplam fayda sağlamanın yolu ancak devlet ve/veya bir üst mercinin gücünün getireceği yasaklar ve yasakların çiğnenmesi durumunda ceza verilmesiyle mümkün olabilir. Kural çiğneyenin karını zarara çevirmek için ceza tehdidi ve yaptırım konması gerekir. Genellikle toplumdaki diğer üyelere kendi çıkarları için zarar verenler çok sayıda, buna karşın zararlar küçük miktarlarda ise, zarar görenlerin zarar verenlerle anlaşmaları yoluyla bir çözüme ulaşmaları olanaksızdır. Tarafların kendi kendine çözemediği bu dışarıdan zararları ancak ceza tehdidi altında konan kurallar durdurabilir⁸¹³. Tezimizde ceza verme ergine sahip üst yapı Komisyon'dur.

Ayrıca, Uzlaşma Komisyonu direktif verme yetkisi ile de donatılabilir. Direktiflerin muhatabı üye ülkeler olduğuna göre, elde edilecek sonuçlar bakımından üye ülkeler için bağlayıcı bir unsur olarak düşünülebilir. Direktifler, “yumuşak” yaptırımlar olacağı için, doğrudan üye ülkelerin iç işleyişi ve ulusal kararlarına müdahale etmek elbette hiçbir üye ülke tarafından kabul edilmesi mümkün bir durum olmayacağına göre, üyelerin kendi iç hukuklarında yapabilecekleri uyum düzenlemeleri sayesinde, kendi iç hukukları ile çelişmeden komisyon kriterlerine uyum sağlayabilirler⁸¹⁴.

⁸¹² Kapani, s. 65.

⁸¹³ Bulutoğlu, s. 98.

⁸¹⁴ Salih Özdemir, “Avrupa Topluluğunda İkinci Mevzuat ve Karar Alma Usulleri”, **Devlet Planlama Teşkilatı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü**, Ankara, Mayıs 2001, s. 2. <http://ekutup.dtp.gov.tr/ab/ozdemirs/ikincilm.pdf>. (17.06.2008).

4.4.5.1.3. Ahlaki Yaptırımlar

Moral değerler ve ülkelerin aksiyonlarında içsel normlara (kurallara) uyması, “uzlaşma” dediğimiz kavramın ve onun olabilirliğinin ayrılmaz parçalarıdır. Moral değerlerin bir diğer önemli boyutu da küresel mali kararların uygulanmasında oynadıkları roldür.

Küresel düzeyde alınması gereken kararların bir bölümü, bazı ülkelere fedakârlık gerektirecek, hatta pek çıkarlarına gelmeyecek nitelikte olabilir. Ülkeleri özellikle çok da istekli olmadıkları kararları almaya ancak iki şekilde razı etmek mümkündür: Ya zor kullanarak ki uluslararası ilişkiler yazınında bu askeri veya yumuşak güç uygulaması şeklinde gerçekleşir, ya da birlikte hareket etmeye ikna etme yöntemi tatbik edilebilir. Zor kullanmanın özellikle demokratik ve çoğulcu sistemlerde sınırları bellidir ve istenilen performans genellikle alınmaz. Zorlama faktörü ortadan kalktığı anda sistem yine eski haline dönme eğilimine girecek, dolayısıyla kalıcı olamayacaktır. Üstelik alınacak tedbirler haklı dahi olsa, uluslararası arenada haklılık ve kabul görme noktasında sorunlar yaşanabilecektir. Bu durumda, moral değerlerden hareketle ülkeleri ortak karar almanın ve bu uğurda gerekli adımları atmanın önemine inandırmak, bir başka deyişle “ikna etmek” en doğru yol gibi görünmektedir. Elbette tüm ülkelerin ortak müşterekte buluşması bir sorunsaldır ve çözümü hiç kolay değildir.

İkna, biri açık, diğeri arka planda iki önemli ögenin varlığını gerektirir. Açık öge, önerilen programın, program sonucunda ulaşılabilecek hedefin ve bu hedefe varmak için belirli bir dönem fedakârlık yapmaktan başka çare olmayacağını rasyonel ve herkesi inandıracak kanıtlarla sunulmasıdır. Son çeyrek yüzyılda yaşanmış olan küresel krizlerin ülkeler üzerinde yarattığı yıkıcı etkiler böyle bir programın gerekliliğini anlatmaya yetecek düzeydedir⁸¹⁵. Üstelik 2008 Küresel krizine kadar krizleri sadece gelişmekte olan ekonomilerin sorunu sayan ve “bana bir şey olmaz” diyen gelişmiş ülkelerin de aldıkları büyük derslerle yapmaları gereken fedakârlıkların farkına vardıkları son dönemde yapılmakta olan uluslararası ekonomi zirvelerinde müşahade edilmiştir.

Birinci şart olan rasyonel açıklama ve fedakârlık yerine gelse dahi, arka plandaki ikinci şart yerine gelmedikçe ikna süreci tamamlanamaz. Arka plandaki öge ise fedakârlık gerektiren bir program öneren siyasi/sosyal kurum ve yönetici grupların

⁸¹⁵ Ümit Erol, **Eleştirel Bir Gözle Serbest Piyasa**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, Şubat 1997, s. 206.

inandırıcılığıdır. Ahlak ve moral değerler her şeyden önce “karşılıklık” ilkesine ve bunun karşı tarafta gözlemlenebilmesine dayanır. Ahlak bir içsel standarttır ancak ahlakı oluşturan içsel kurallar bir topluluk içinde gelişmesi nedeniyle sadece bireysel bir olgu da değildir. İçsel standartların kabulü ve içselleştirilmesi, bu standartlara diğerlerinin de uyduğunu görmekle gelişir. Burada altı çizilmesi gereken iki olgu, genelde karmaşık yapıya sahip tüm ekonomik sistemlerin bir siyasi ve ekonomik elitlerce yönetildiğidir. Birçok önemli ekonomik ve politik karar; az sayıda ve seçkin nitelikte üst bürokrat ve siyasi tarafından hazırlanır ve onlar eliyle uygulamaya sokulur⁸¹⁶. Dolayısıyla bu seçkinlerin olaya bakış açısı, sorunu içselleştirmesi, değer ve önem atfetmesi tüm dünya genelini ilgilendirecektir. Örneğin, ülkelerüstü bir statüye sahip olmasına rağmen son dönemlerde IMF’in özellikle ABD yanlısı kararları ve gelişmekte olan ülkelere ortaya koyduğu programlardaki başarısızlığı, hatta belli ülkeleri korumacı tavırları diğer ülkelere bu kuruma karşı güven duygusunu ciddi seviyede zedelemiştir.

Bu anlamda Uzlaşma Komisyonu’nda görev alan ve yönetsel karar alan elit/yönetici/karar alıcı grupların içsel standartlara ve moral değerlere uymadaki kararlılığı sanıldan çok daha fazla önem taşır. Yönetici grupların sürekli tartıştığı ve milli çıkarımı ön plana çıkardığı bir yapı giderek diğer üyelere de sirayet edecek ve proje inandırıcılığını kaybedecektir. İçsel standartların zayıfladığı noktada ise ortaya konmuş kurallar göz ardı edilerek her bir üye kendi çıkarlarıyla hareket etmeye başlayacaktır.

Moral değerlere uyulmasının yukarıdan tabana doğru genişleyerek yayılması sistemin devamlılığı açısından hayati önem taşır. Zira, kurala uymayan ülkelere verilebilecek, komisyonlarda eleştirilme, dışlanma, kredibilitesini kaybetme, oy değerinin düşürülmesi gibi cezalarla caydırma tedbirleri uygulamaya konabilir.

4.4.5.1.4. Askeri Yaptırımlar

Demokratik gruplarda çok arzu edilmeyen ve en son çare olarak başvurulabilecek bir yöntem olarak askeri yaptırımın uygulanması, Komisyon içerisinde gündeme gelecek sorunların aşırı tırmanması, belli ülkelerin tüm uyarılara rağmen kuralları çiğnemesi ve hatta Komisyon’un işlerliğini ve geleceğini tehdit edecek seviyede tutumlar sergilenmesi durumlarında mümkün olabilecektir.

⁸¹⁶ Erol, s. 207.

Daha çok caydırıcı maksatlı olarak uygulanabilecek bu yaptırım, direkt askeri müdahalede bulunmaktan ziyade, diğer üye ülkelere sağlanacak askeri yardımlardan mahrum bırakma, yeni askeri teknolojilerin geliştirilmesi ve üye ülkelere uygulanmasında oyun dışına atılma gibi yaptırımlarla kurala uymayan ülkeyi zorlamayı hedefleyebilir.

4.4.5.2. Demokrasi ve Çoğulculuk

Demokrasi, öncelikle politik alanlarda geçerli olan bir karar alma yöntemi olup, karar siyasetine ilişkin önemli sorunlar hakkındaki temel belirleyici kararların bütün katılımcıların pozitif ya da negatif olarak aldığı ve almaya yetkili olduğu bir siyasal sistemdir. Demokratik sistemlerde, yönetilenlerin karar alma sürecine katılması söz konusudur. Yönetilenlerin bu alandaki faaliyetleri, yöneticiler tarafından alınacak kararları etkileme amacına yöneliktir⁸¹⁷. Alınan bu kararların öncelikle toplumsal tercihlere dayanması gerekir. Bunun gerçekleşmesi siyasal karar alma sürecinin bireysel tercihleri en iyi yansıtacak şekilde işlemesine bağlıdır⁸¹⁸. Demokratik sistemlerde siyasal sürecin temel unsuru seçimdir. Oy verenlerin kamusal istek ve tercihlerinin toplumsal talebe dönüştürülmesinde demokratik seçimler belirleyici rol oynamaktadır⁸¹⁹. Oy verenler arasında oluşacak kamuoyu ise birçok icraatte halkın desteğini alma konusunda önem taşır.

Demokratik bir sistem içerisinde haberlerin, fikirlerin ve yorumların serbestçe dolaştığı bir ortamda kamuoyu gerçek anlamda gelişir. Bir başka deyişe kamuoyu, ancak düşüncelerin özgürce ifade edildiği, bütün hakların sağlandığı bir hukuk düzeninde gelişebilir. Bu düzeni ve ortamı getiren çoğulcu demokratik sistem, kamuoyunun kayıtsız ve baskısız belirmesini sağlayan en elverişli sistemdir⁸²⁰.

Ayrıca demokrasilerde kişiler, ifade hürriyetleri ve görüşleri ile şahsi çıkarları doğrultusunda hareket etme serbestisine sahip olduklarından, taleplerini açıkça belirtebilirler. Bu nedenle demokrasiler politik, ekonomik ve sosyal çıkarların

⁸¹⁷ Kapani, s. 140.

⁸¹⁸ Nazım Öztürk, **Kamu Tercihinin Tespitinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 100.

⁸¹⁹ Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici, "Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri", **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı 1, Yıl 1, Ocak-Şubat-Mart 2001, İzmir, s. 96-97.

⁸²⁰ Kapani, s. 152.

çokluğunu da beraberinde getirir⁸²¹. Çoğulcu demokratik bir sistem, geniş kitlelerce benimsenmiş ve desteklenen yöneticilerin aldıkları kararların ve yaptıkları operasyonların meşrulaşmasına ve kendiliğinden faaliyetleri destekleyen bir kamuoyu oluşmasına yardımcı olur.

Demokratik bir sürecin ayırt edici özellikleri şu şekilde sıralanabilir⁸²²:

- **Etkin katılım:** Bağlayıcı kararlar alınması sırasında oylamaya katılanların ortaya çıkacak sonuç hakkında kendi tercihlerini ifade etmek için imkana sahip olmalarıdır. Bir üye için etkin katılım açısından gereken fırsatların dışlanması, tercihleri bilinmeyeceği veya yanlış algılanacağından dikkate alınmayacak anlamına gelmektedir.
- **Oy Kullanma Eşitliği:** Ortak kararların karşılaştırma aşamasında her üye, diğerinin ifade ettiği tercih ile eşit ağırlıklı olarak işleme tabi tutulacak bir tercihi ifade etme konusunda güvence altına alınmış eşit olanağa sahip olmalıdır. Karar alma aşamasında, sonuçların belirlenmesinde bu tercihler dikkate alınmalıdır.
- **İyi Kavrama:** Üyeler üzerinde, kendilerinden daha fazla yetki ve yaptırım gücüne sahip bir tüzel varlığın yapısı ve sınırları hakkında yargılar büyük ölçüde tartışma getirebilir. Hatta, belli kararlar alınmasında bazı üyelerin diğerlerinden daha ayrıcalıklı olduğu ileri sürülebilir. Bu nedenle, karar alma sürecinin, komisyon kurumları ve görevlerinin tüm üyelerce iyice kavranarak açıklığa kavuşturulmasında fayda vardır. Bu noktada, kamusal kararların alınmasında katılımcı ülkelerin de karar sürecine katılması, alınan kararların kabul görmesini, geniş kitlelerce desteklenmesini sağlarken, sonrasında da komisyona ve operasyonlarına güven duygusunu pekiştirecektir.

Gerçekten de, üye ülke temsilcilerinin bir araya gelerek oluşturmuş olduğu bu tarz demokratik organizasyonlar, diyalog ve uzlaşma temelli demokratik süreç ile toplumsal seviyedeki tüm talepler ortak bir paydada karşılanabilir. Bu sürecin pratik

⁸²¹ Sabri Tekir, “Büyüyen Devlet, Çıkar Grupları ve Toplum (Politik Ekonomi Açısından Bir Değerlendirme)”, **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997, s. 214.

⁸²² Robert A. Dahl, (Çeviren Memduh Aslan), **Demokrasi ve Eleştirileri**, (“Democracy and Its Critics” adlı eserin 57-66 sayfalarının tercümesi) [http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/demok-
elestiriler.htm](http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/demok-
elestiriler.htm). (12.01.2008).

uygulamasında, temsilcilerin aktif katılımları zorunlu olduğu için temsilcilerin gerek kendi aralarında ve gerekse kamu otoriteleriyle olan ilişkilerinde bir aracı gibi hareket ettikleri çalışmalarda sürekli çoklu bir düşünce değişimi yaşanacaktır⁸²³.

4.4.5.3. Saydamlık (Şeffaflık)

Ulusal ve uluslararası otoritelerin başlıca sorumluluklarından birisi, görev aldıkları alanda görevlerinin eksiksiz yerine getirilmesi, istikrarın korunması ve uygulanmakta olan politikalar yanında, süreçte yaşanan gelişmeler konusunda da kapsamlı, doğru bilginin sağlanmasıdır⁸²⁴. Şeffaflık ve Çalışma Grubu (1998) şeffaflığı, ekonomik performansın ve uluslararası mali kurumların kamuoyu sorumluluğunun artırılmasında önemli bir araç olarak görmüştür. Grup, raporunda şeffaflığı “mevcut durum, karar ve faaliyetler hakkında bilginin ulaşılabilir, somut ve anlaşılır olması süreci” olarak yapmıştır⁸²⁵.

Bu durum, uluslararası kurumların saydamlık üzerinde neden hassasiyetle durmaları gerektiğini açıklar. Bu hassasiyet, uluslararası kabul görmüş standartların gelişmesinin ve yayımlanmasının önemini ortaya koyar. Saydamlığın bir parçası olarak kredibilitelerinin ve kamuoyuna karşı sorumluluklarının geliştirilmesi açısından uluslararası kurumların görüş ve operasyonlarının şeffaflığının sağlanmasında önemli görevler düşmektedir. Ayrıca genel bir ilke olarak, uluslararası mali kurumlar, gizlilik söz konusu olmadığı durumlarda, bilgi elde etmeleri için bir sistem oluşturulabilir. Gizliliğin geçerli olduğu alanlar ile ilgili kriterler hakkında dönemsel olarak iyi organize edilmiş açık raporlar sunulmasında da fayda vardır⁸²⁶. Uluslararası bir kurum olarak önerilen Uzlaşma Komisyonu için de bu kuralları uygulamak güvenilirlik ve kredibilite açısından büyük avantaj sağlayacaktır.

Bunların yanında Uzlaşma Komisyonunun ve Yönetim Kurulunun politik çalışmalarla ilgili tartışmalardan sonra hazırlanacakları “Kamuoyu Bilgilendirme Tebliği” ve politik sistem çalışmaları gibi program belgelerini de yayımlayarak kamuoyununun ve üye ülkelerin politikalara desteğini pekiştirebilir. Ayrıca yıllık

⁸²³ Welcome to your Committee, A Guide for New Members, **Official Publications of the European Communities**, Italy, 2004, s. 43-44.

⁸²⁴ Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, **Şeffaflık ve Sorumluluk, Uluslararası Mali Krizler, Mali Sistemlerin Güçlendirilmesi Konularında Çalışma Grupları Raporları Derleme Çalışması**, Türkiye Bankalar Birliği, Kasım 1999, s. 10.

⁸²⁵ Working Group on Transparency and Accountability, **Report of the Group on Transparency and Accountability**, IMF, 1998.

⁸²⁶ Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, s. 29.

raporlarda operasyonlar, hedefler ve karar alma süreciyle ilgili yayımlar yoluyla kamuoyu bilgilendirilebilir.

Geçmişte alınan kararların eksiklikleri ve başarılarının değerlendirilmesinde ve bunlardan gelecek için ders çıkarılmasında bağımsız değerlendirmeler önemli yer tutmaktadır. Bu değerlendirmeler uluslararası mali kurumların faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve halka karşı sorumlu tutulması için yayımlanmalıdır. Örneğin Dünya Bankası bu anlamda “Operasyon Değerlendirme Bölümü” ile bağımsız değerlendirme sürecini başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, güçlü bir değerlendirme mekanizmasının oluşturulması ve düzenli olarak değerlendirme raporlarının yayınlanması, komisyona olan güveni pekiştirecektir⁸²⁷. Yönetmelik politikalar açısından bir başka bakışa göre de demokratik sistemlerde yönetici politika ve kararlarının anlaşılması ve değerlendirilmesi, sadece küçük bir azınlığın çıkarlarının korunmasına yönelik politikaların önlenmesi ve diğerlerinin de politikalar güvenlerinin pekiştirilmesi için daha fazla şeffaflık desteklemektedir⁸²⁸. Ayrıca, karar sürecinin her aşamasında; planlama, alternatiflerin belirlenmesi, oyun sürecinin uygulanması, kararın belirlenmesi, geri bildirim (feedback) ve izleme, gerekli belge ve tüm konuların açık bilgi haline getirilerek tanımlanması ve üyelere gerekli bilginin verilmesi inandırıcılık ve kredibilite açısından önem taşır.

Dolayısıyla, Komisyon içerisinde kolektif çıkarların korunması, suistimallerin önlenmesi ve varsa ortaya çıkarılması açısından önemli araçlardan birisi de saydamlık mekanizmasının doğru şekilde çalıştırılmasıdır. Bu şekilde oluşturulacak bir kurumsal bakış, sezgi ve politikalarla uyumlu bilgi ve hukuki sistemde otorite-otoriteyi kabul etme ilişkileri daha belirgin olarak görülebilmektedir⁸²⁹.

⁸²⁷ Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, s. 30.

⁸²⁸ Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, **Şeffaflığın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme**, Türkiye Bankalar Birliği, Ocak 2002, s. 3.

⁸²⁹ M. Akif Özer, Yönetişim Üzerine Notlar, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 63, 2002, s. 67.

4.4.5.4. Eğitim

Küreselleşme ve bilişim devrimiyle birlikte giderek değer kazanan “bilişim teknolojileri” ve eğitim kavramları, bilgi toplumuna geçişin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bilginin iktisadi açıdan öneminin artması ile birlikte “bilgi ekonomisi” kavramı daha fazla telaffuz edilmeye başlanmıştır⁸³⁰.

Küreselleşen dünyada eğitim sürekli öğrenmeyi, bilgiyi edinmeyi, bilgili olmayı, bilgiyi üretmeyi, bilgi ile yaşamayı sağlayan bir süreçtir. İnsanların ve toplumların değişmelere uyum sağlamaları, değişmelerin olumsuz etkilerinden korunabilmeleri için bilgi, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar önemli hale gelmiştir. Günümüzde bilgiye ulaşabilen, bilgiler arasında uygun seçim yapabilen, seçtiği bilgiyi uygulayabilen ve kendisi bilgi üretebilen birey ve uluslarla bunu yeterince başaramayan birey ve uluslar arasındaki ara açılmaktadır.

Gerçekten de güç dengeleri, bilgiyi elinde tutanlardan yana değişmektedir. Bilgiyi üretemeyen ve erişemeyenler, bunu yapabilenler karşısında zayıf ve korunmasız kalmaktadır. Bu bağlamda, bilgiye erişmenin, bilgiyi uygulayabilmenin ve bilgi üretebilecek yeterliliğe sahip olmanın yolu eğitimidir. Bu yüzden eğitimin sürekli olması, hem bireyler hem de uluslar için yaşamsal bir zorunluluk haline gelmiştir⁸³¹. Eğitimin bu derece önemine karşılık, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında, bütçeden eğitime ayrılan pay, dramatik farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Türkiye’de eğitime ayrılan pay, %3,6 ile 109 ülke arasında 104. sıradadır. Daha trajik bir veriye göre, dünyada herkesin temel eğitim alması için yıllık olarak 6 milyar dolar gerekmektedir ki, ABD’de sadece kozmetiğe harcanan para 8 milyar dolar civarındadır⁸³². Ulusal menfaatlerin bu kadar ön plana çıktığı günümüz dünya düzende, herkes herkesle rekabet etmek zorundadır. Bu rekabet her ne kadar üretkenliğe ve verimliliğe odaklanmış olsa da sonuçta ifade ettiği kavramlar bunlardan çok daha fazladır. Küresel rekabet mantığı içerisinde bir ülke, üretimde, pazarlamada ve ülkelerarası siyasi ve ekonomik ilişkilerde ne denli başarılı ise o denli verimli ve rekabetçidir. Bu rekabetin gerektirdiği gibi olamayan “beşeri sermaye” eskimiş, değersiz sayılacak ve terk edilecektir.

⁸³⁰ Aykut Gül, “Yeni Ekonomi ve Türkiye Tarımı”, **Tarımda Bilişim Teknolojileri 4. Sempozyumu**, 2001, s. 18.

⁸³¹ Miser, s. 56.

⁸³² Muammer Kaya, “Küresel Çarpıklıklar”, **Osmangazi Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi (TEKAM)**, Eskişehir, s. 2. <http://www.birses.net/guncels.asp?sayfa=429> (12.07.2009).

Bu noktada, toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri, uluslararası arenada daha rekabetçi olmaları ve toplumu oluşturan bireylerin küresel değerleri ve küresel yapılanmaları göze alarak hareket etmelerini gerekli kılmaktadır. Ulusal ve ülkelerarası düzeyde toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri ve söz sahibi olabilmeleri, küresel dünyanın ve küresel oluşumların gerekliliklerini kazandırabilecek etkili eğitim sistemleri sayesinde olabilecektir⁸³³.

Eğitimin geniş anlamdaki rolü sayesinde, sosyal birikimleri yüksek olan toplumların, insanlığın içinden geçmekte olduğu küreselleşme sürecinde, motive edilmeleri ve gerekli durumlarda menfaatlerini koruma adına mücadeleye hazır hale getirilmelerini kolaylaştıracaktır. Bireyleri ve kurumsal ilişkileri köklü, güvene ve danışmaya dayalı toplumların eğitimlerini bu yönde yoğunlaştırmada ve üstünlük sağlamada daha şanslı olacakları söylenebilir. Sözü edilen eğitimin ise sadece ekonomik ve teknolojik unsurların somut bulgularına dayalı değerlendirmeler üzerine kurulu bir eğitim sisteminin etkin olamayacağını söylemek mümkündür. Bu nedenle sosyal yapının eğitimi yönlendiren en önemli etken olduğunu söylemek mümkündür⁸³⁴

Ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojilerinin sağladığı kolaylıklar, temelinde farklı uluslardan insanlar arasında etkileşimi arttırmakta, fiziksel ve kültürel coğrafyalar arasındaki hareketlilik ivme kazanmaktadır. Bu durum, diğer kültürlerden gelen insanlarla iletişim kurma ve işbirliği yapma, insanlığın kültürel çeşitliliğine saygı, barışın korunması ve küresel dünyanın oluşumuna tüm insanların demokratik katılımı gereksinimlerini ortaya çıkarmaktadır. Giderek artmakta ve önem kazanmakta olan bu gereksinimlerin karşılanması için eğitim önemli bir faktördür⁸³⁵. Bir başka deyişle eğitim, küresel düzeyde oluşturulacak Uzlaşma Komisyonuna mensup ülke halklarının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal değişimin giderek hızlandığı küresel dünyanın gelecekteki refah düzeyinin arttırılması ve küresel barışın tesisi için “katalizör” işlevini yerine getirme sorumluluğuyla karşı karşıyadır.

⁸³³ Temel Çalık ve Ferudun Sezgin, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 13, No.1, Mart 2005, s. 56.

⁸³⁴ Ülker Akkutay, “21. Yüzyılda Sosyal Yapının Eğitime Etkileri Nasıl Olacaktır?”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu**, 25-27 Kasım 1999, Ankara, 1999.

⁸³⁵ Miser, s. 59.

SONUÇ

Özellikle mali piyasalarda etkisini gösteren küreselleşme sürecinde, sermaye hareketliliğinin önündeki neredeyse tüm engelleri kaldırılmış bulunmaktadır. Bu sayede son 30 yılda, sermaye akımları büyük hız kazanmış ve günde 3 trilyon dolar gibi olağanüstü bir hacme ulaşmıştır. Yaklaşık yüzde 80'inin vadesi 1 haftadan kısa olan bu sermaye, arbitraj arayışı içinde farklı piyasalar arasında adeta mekik dokumaktadır. Çoğu kez bu arbitraj fırsatları gelişmekte olan ülke (GOÜ) piyasalarında olduğu için de bu durumdan en çok söz konusu ülkeler etkilenmektedir. Doğal olarak, bu sürece katılan ekonomi ajanlarının her birisi için farklı çıkarlar söz konusudur. GOÜ'ler daha çok tasarruf açıklarını kapatarak, yapacakları yatırımlarla gelişmiş ülkelerin (GÜ) refah düzeyini yakalamayı, GÜ'ler ise birikmiş tasarruflarına kendi ülkelerinde artık olanaklı olmayan düzeyde getiri elde etmeyi amaçlamaktadır. Küreselleşme süreci ve finansal piyasaların hızla bütünleşmesi neticesinde bu sürecin dinamik oyuncularının hareket alanları da dünya ölçeğinde genişlemiştir. Ancak, piyasa belirsizlikleri, değişimlerin çok hızlı ve ülkeler arasındaki yapısal farklılıkların köklü ve büyük olması neticesinde, piyasa katılımcılarının karşı karşıya bulunduğu riskler de artmıştır. Bu riskler tek bir ülkenin iradesi ile sınırlı kalmamış, finansal küreselleşme ve hareketliliği yüksek sermaye akımları neticesinde bir ülkede yaşanan olumsuzluklar diğer ülkelere de kolaylıkla yayılmıştır.

Risklerin belirlenmesi ve krizlerin doğurduğu yıkıcı sonuçların öngörülerek ortadan kaldırılabilmesi için yapılan çalışmalarda, uluslararası piyasalarda gerçekleşen krizlerin birçoğunun kendine has özelliklerinin bulunduğu ve ortaya çıkan krizin daha önceki krizlerin belirtilerinden farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum, krizler için standart sebepler oluşturulamamasına, dolayısıyla oluşan krizlere yönelik hızlı ve kalıcı çözüm önerileri geliştirilememesine ve dahası krizlerin öngörülememesine yol açmaktadır.

Finansal krizlerin "asıl mekanı" olarak GOÜ'ler kabul edilmekle birlikte, 1992 yılında yaşanan ERM ve 2008 Küresel Kriz deneyimlerinde görüldüğü üzere, GÜ'lerde de krizler yaşanmaktadır. Bir yandan kaynağı olduğu ülkeyi, diğer yandan da bulaşma etkisiyle diğer ülkeleri ve nihayetinde küresel istikrarı tehdit eden finansal krizlerin birçok nedeni bulunmaktadır. GÜ'lerde, olumlu makroekonomik göstergelere rağmen,

asimetrik bilgi, sürü psikolojisi ve bulaşma etkisi gibi nedenlerle krizler ortaya çıkabilmektedir. GOÜ'lerde, zaman zaman karşılaşılan popülist siyasi bakış açısının da etkisiyle, uzun yıllar boyunca hükümetlerin uyguladıkları ekonomik gerçeklerle örtüşmeyen politikaların bir sonucu olarak, ardi ardına ve bazen hiç beklenmeyen zamanlarda finansal krizler yaşanabilmektedir.

GOÜ'lerde yaşanan krizler, sıklıkla finansal piyasada yaşanan olumsuzluklar şeklinde görünmekle birlikte, ülkelerin iç mali yapılarından kaynaklanan zayıflıklar, ve daha fazla sermaye çekebilmek amacıyla izlenen etkin olmayan makroekonomik politikalar en sık rastlanan kriz nedenlerindedir. Sürdürülebilir olmaktan uzak bir mali yapı, finansal istikrar için ciddi bir tehdit unsurudur. Birçok GOÜ'de hükümetler, politik kaygılarla kamu gelirlerini vergi yoluyla arttırmadıkları gibi, kamu harcamalarını da yeterli şekilde kısamamaktadırlar. Bu durum, söz konusu ülke ekonomilerini kırılganlaştırarak ekonomik istikrarı tehlikeye sokmaktadır. 1990'ların ikinci yarısında, kısa aralıklarla Meksika'da, Doğu Asya'da, Rusya'da, Brezilya'da, Türkiye'de ve öteki yeni sanayileşmekte olan ülkelerde ortaya çıkan finansal krizler bu ülkelerde büyük refah kayıplarına neden olmuştur. Piyasa katılımcılarının, kamu kesiminin yüksek miktarda borçlandığını ve devam eden mali açıkların devletin borç yükümlülüklerini yerine getirme istek ve kabiliyetini tehdit ettiği kanaatinde oldukları durumlarda, yoğun sermaye kaçışları yaşanabilmektedir. GOÜ'ler, kendi başlarına finansman sağlamada zorlandıkları durumlarda, artan finansman açığını karşılamak üzere dış kaynağa gereksinim duymaktadırlar. Bu kaynaklar büyük ekonomik ve kimi zaman da siyasi bedeller pahasına temin edilebildiğinde geçici bir rahatlama olmakla birlikte, elde edilen dış kaynak, krize neden olan temel sorunları çözmede kullanılmadıkça ülkenin sorunları daha da ağırlaşmakta ve ekonomi giderek daha fazla dış kaynağa bağımlı hale gelmektedir. Mali pozisyonun sürdürülebilirliği ortadan kalktığında, geçici likidite sağlamayı amaçlayan uluslararası finansal yardımlardan da ümit kesildiğinde ise borçların yeniden yapılandırılmasına yönelik bazı zorlayıcı uygulamalar kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla güçlü mali pozisyon, GOÜ ekonomilerinde krizlerden korunmada sağlıklı finansal sektör kadar önem taşımaktadır.

Örneğin, bir para krizinde, hükümetin, bankaların ve çoğu kez de firmaların yerine getiremedikleri yükümlülükleri üstlenecek olmasından dolayı, kamu borçları önemli ölçüde artmaktadır. Borç seviyesindeki artış, eğer devletin borç servis yükünü vergilendirme ve harcamaların kısılması yollarıyla karşılayamadığı bir ortamda

meydana geliyorsa, bir finansal krizin oluşmasının altyapısı hazırlanmış olmaktadır. Diğer taraftan, bu süreçte her zaman için büyük boyutlara varan rezerv kayıpları da söz konusu olabilmektedir. Bu kayıplar daha ziyade krizin ortaya çıkmasını engelleyebilme umudu taşıyan merkez bankalarının risk algılamaları yükseldiği için ülkeyi terk etmekte olan yabancı yatırımcıların artan döviz talebini karşılamaları durumunda ortaya çıkmaktadır.

Sık sık tekrarlanan krizlerin oluşturduğu “krizler tarihi”nden alınan derslerin ortaya koyduğu gibi, finansal krizlerin ülke ekonomilerine ve toplumlara yüklemiş olduğu maliyet ve yaratmış olduğu hasar bir hayli ağır olmakta ve vahim sonuçlar doğurmaktadır. Zira milli gelirin düşmesi sonucunda ülkeler fakirleşmekte, üretim durma noktasına gelmekte, işsizlik ve yoksulluk artmakta, toplumsal barış yerini çatışmalara ve şiddet olaylarına bırakmakta, mali piyasalardaki dalgalanmaların artması sonucu da yatırımcılar zarar etmektedir.

Krizlerin sebep olduğu bu harap edici etkilerin telafisi, küresel seviyede uygulanacak ve kabul görmesi ve uygulanması için ülkeler nezdinde belli özverilerde bulunmayı gerektirecek politikaların yürürlüğe konmasına ihtiyaç göstermektedir. Bu tezde ortaya konulduğu gibi, tüm ülkelerin ortak bir zeminde buluşabilmeleri durumunda, krizlerden hep birlikte korunabilmek mümkündür. Ancak, her kriz kendine özgü sorunlar taşır. Bu nedenle geleceğe ilişkin kalıcı çözümlerin üretilebilmesi, her krizden çıkarılacak farklı derslere bağlıdır. Üretilecek çözümler, ülkelerin gerçekleri doğrultusunda biçimlendirilmeli, hedefler küresel ortak menfaatler doğrultusunda oluşturulmalıdır.

Küresel finansal istikrarın sağlanması, her şeyden önce GOÜ'lerin ekonomilerinde finansal istikrarın sağlanması ile başlar. GOÜ'lerde istikrar, kendi yurt içi finansal sektörlerinin gücüne, uygulamakta oldukları makroekonomik politikaların sağlam temeller üzerine oturtulmasına ve küresel finansal sistemin bir bütün olarak istikrarına sıkı sıkıya bağlıdır. Krizlerin çözümünde başarı elde edilmesi öncelikle kriz dönemleri öngörüldüğünde ya da kriz ortaya çıktığında, ülke içinde uygulanması öngörülen politikaların zamanında seçilmesine ve doğru şekilde icra edilmesine bağlıdır. Ayrıca, sisteme zarar veren uygulamaların değiştirilmesi konusunda alınacak kararlarda istekli olunması, karar alıcıların sosyal ve politik açıdan karşı karşıya kalabilecekleri güçlüklerle mücadele yeteneğinin bulunması ve sisteme girip çıkan sıcak paranın doğru şekilde yönetilmesi krizlerin çözümünde anahtar rol oynar. Bunun

yanında bir ahlaki riziko problemi ortaya çıktığında piyasaların kendi kendisini düzenlemesinin beklenmesi yerine, politika yapıcılarının piyasanın işleyişine etkin bir biçimde müdahalede bulunması gerekmektedir. Ayrıca, daha esnek döviz kuru rejimlerinin benimsenmesine yönelik çalışmalar, esnek döviz kuru uygulamasının finansal kriz yaşanma ihtimalinin azalttığını ortaya koymaktadır. Finansal krizlerin çözümü, ülkedeki makroekonomik iyileşmenin yanı sıra, geleceğe yönelik beklentilere, uluslararası ekonomik ve politik ilişkilere, nihayetinde de tüm küresel finansal yapının istikrar düzeyine de bağlıdır. Uluslararası sermaye akışının bileşimi daha çok uzun vadeli portföy yatırımlarına doğru kaydırılarak, kısa vadeli sıcak para yatırımlarına yönelişin azaltılması sağlanmalıdır.

Bankacılık sistemi ile ilgili olarak, ahlaki risk faktörüne karşı mevduatlara büyük ölçülerde güvence getirilmemeli ve sistemin işleyişi sürekli ve etkin biçimde denetlenmelidir. Ayrıca sermaye giriş ve çıkışından doğan dengesizlikleri önlemek için bankaların sermaye yapıları güçlendirilmeli, bilançoları ve hesapları saydamlaştırılmalıdır.

Sonuç olarak, ülkeleri krizlerden uzak tutmak ve böylelikle dünya ekonomisinde de kalıcı istikrar ortamı yakalayabilmek için, GOÜ'lerin ekonomilerinde iktisadi karar alma mekanizmasını ve kurumları iyileştirmek önem arz etmektedir. Unutulmamalıdır ki, küresel boyutta birbiriyle içli-dışlı olmak zorunda olan gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomiler, her zaman bazı dışsal şoklara maruz kalabilir. Şok yaşayan ülke güçlü makroekonomik yapıya ve sağlam ve iyi düzenlenmiş kurumlara sahipse, bu şokların finansal krizlere dönüşmesi ihtimali zayıf görünmektedir. Tersine, ülkede makroekonomik yapı bozuklukları ve finansal sektör zafiyeti söz konusu ise, gelecekte kriz yaşanmasına yönelik potansiyel de o ölçüde tehdit oluşturmaya devam edecektir.

İktisadi bir karar olarak vergi politikası, finansal krizlerle mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. Sermaye hareketlerinin yönetilebilir hale getirilmesinde vergi politikasının yararlanılabilecek çok önemli bir araç olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu çerçevede özellikle sermaye hareketlerinin vadesini uzatmaya hizmet edecek vergi politikaları önem taşımaktadır. Tayland, Filipinler, Güney Kore, Malezya, Endonezya, Meksika, Brezilya, Arjantin, Türkiye ve Rusya'da yaşanan krizlerin kökeninde mali serbesti sonrasında yaşanan spekülasyon sermaye hareketleri yer almış, ülkelerin makroekonomik yapıları da buna ortam hazırlamıştır. Oysa, uluslararası düzeyde çok taraflı olarak uygulanacak bir Tobin vergisi, ya da tek taraflı olarak uygulanabilecek iki

adımlı bir Spahn vergisi ile spekülâtif sermaye hareketlerini önemli ölçüde sınırlandırmak mümkündür. Bu vergiler, uluslararası alanda yapılacak bir uzlaşmaya varılarak ortak kararların alınması neticesinde küresel düzeyde uygulanarak spekülâtif sermayeye yönelik çözümler üretebilir.

Ayrıca, ülkeler, Şili ve Malezya örneğinde olduğu gibi küresel kriz öncesi ve kriz anında kısa vadeli sermaye girişlerine yönelik düzenlemeler ile ekonomilerini krizlere karşı daha az kırılğan bir yapıya kavuşturabilir ve ülke içinde KVSH'lerinden kaynaklı oynaklık azaltılabilir. Küreselleşmenin de etkisiyle çok uluslu şirketler, IMF ve DB gibi kuruluşlar, baskı grupları vb. ülkelerin bu vergileri düzenlemesine karar verirken etkilemeye çalışacaklardır. Bu noktada alınacak küresel kararların tavizsiz olarak uygulanması son derece önemlidir.

Bugüne kadar yaşanan deneyimlerde, ülkelerin her birisinin kendi ülke içi ekonomik sorunlarının çözümlüyle uğraşırken, küresel istikrarı ve işbirliğini ihmal etmelerinin finansal krizlerin önlenmesine pek bir fayda sağlamadığı görülmüştür. Dahası IMF gibi kredi kurumlarının desteğini alarak krizden çıkmaya çalışan ülkelerin aldıkları yardımlar ve bu kurumların dayattığı makroekonomik politikalar da durumlarını daha kötüye götürmekten öteye gitmemiştir. Özellikle Bush dönemiyle birlikte IMF'in fonksiyonu, krize giren ülkelere destek sağlamaktan çıkmış, her ülke kendi sorunuyla kendi başına mücadele etmek zorunda bırakılmıştır. Üstelik ABD güdümünde politikalar üreten bu kurumların, ABD'nin müttefiki olan ve ABD çıkarına fayda sağlayacak ülkelere daha fazla destek olurken, diğer ülkeleri görmezden geldikleri de yaşanan deneyimlerde görülmüştür.

Sonuçta, tüm bu tezatlarla rağmen, yaşanan krizlerden alınacak bir ders varsa, o da karşılıklı bağımlılık dersidir. GOÜ'lerin finansal kırılğanlıklarının giderilemediği ve ekonomilerinin yeterince güçlenemediği bir durumda GÜ'ler, refahlarını özellikle bu ülkelerin taşıyacakları maliyetler pahasına arttırabilmektedirler. Daha çok, sıfır toplamı kazan-kaybet oyununa benzeyen durum ise, yol açtığı çelişkiler nedeniyle sürdürülebilir değildir. Oysa bu tezde ortaya konulduğu gibi toplamı sıfırdan büyük olan bir kazan-kazan oyununun uygulanmaya konulması mümkündür. Böyle bir yaklaşımın uygulanması durumunda, ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları azalarak ortaya bir sinerjinin çıkabileceği öngörülebilir. Finansal krizlerin ortaya çıkmasının en başında önlenmesinin sağlayacağı yararlar açıktır. Belirtmek gerekir ki, krize girmesi engellenemeyen ülkelerin girdikleri bu krizden hızla ve en düşük maliyetle

çıkabilmeleri de yalnızca söz konusu ülkelere yarar sağlamaz. Söz konusu ülkelerin ekonomileri toparlanmadığı sürece, küresel ekonomide dünyada onlarla ticari ve siyasi ilişkileri yoğun olan güçlü devletlerin refahlarını arttırabilme olanakları azalır. Krizlerden hasar gören ülkelerin, krizin getirdiği yıkım ve bozgunun sonra mümkün olduğunca çabuk toparlanmasını sağlamak, dünya ekonomisi içinde yer alan her ülkenin açık çıkarıdır.

Dünyanın geldiği mevcut düzende, artık tüm ülkelerde refahın ve küresel barışın yeniden sağlanması konularında ortak çıkarları yasalaştıracak uluslar üstü bir kuruma ve yeni bir hukuka ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaca yönelik olarak, küresel mimarinin yeniden yapılması ve yaşanmış krizlerin olumsuz etkilerinin azaltılıp, gelecek krizlere karşı küresel tedbirlerin hep birlikte alınması düşüncesi son dönemde gittikçe daha fazla kabul görmeye başlamıştır.

Küresel ortak karar alma süreçlerini kolaylaştırmak üzere, bu tez çerçevesinde oluşturulması önerilen Uzlaşma Komisyonu'nun ve bu Komisyon'un işleyiş mekanizmasının, sözü edilen amaca ulaşılmasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Uzlaşma Komisyonu, tüm ülkelerin eş oy verme hakkına sahip olduğu bir "milletler cemiyeti" niteliğini taşıyacak ve oyun teorisi kapsamında oluşturulacak oyunlar, oybirliği, danışma ve ortak karar oyunları şeklinde oynanarak ortak kararlar alınabilecektir. Ortak karar almada tikanıklıklar olması durumunda ise son başvuru mercii olarak Uzlaştırma Kurulu, ikiye indirilen alternatifler arasında çekiliş yöntemi uyarınca hangi kararın uygulanacağına karar verecektir.

Ancak, küresel refaha ulaşma yolunda bedavacılık sorunu, mahkum ikilemi ve çıkar gruplarının yol açacağı bazı açmazlarla da mücadele etmek gerekecektir. Özellikle GOÜ'ler, küresel refah ve finansal krizlerden korunma konularında gerekli özverilerden kaçınarak, refahın nimetlerinden bedavacı olarak faydalanmak isteyecek, bu da, mevcut küresel düzende GOÜ'ler kadar büyük kriz problemleri yaşamayan, hatta kimilerinin kriz süreçlerinden nemalandığı GÜ arasında hoşnutsuzluk yaratacaktır. Bir manada sürecin tüm mali yükü GÜ'ler üzerinde kalacaktır. Bu nedenle GOÜ'lerin bedavacı tutumları için gerekli tedbirlerin ve caydırıcı önlemlerin alınması gerekecektir. Ayrıca, alınacak kararlarda, tüm ülkelerin öncelikle kendi menfaatlerini, sonra küresel menfaatleri düşüneceklerini beklemek gerekir. Bu bağlamda karara bağlanacak bir konuda, bir ülkenin daha fazla menfaati söz konusu iken diğer ülkenin çok işine gelmeyecek bir durum varsa ve her ülke kendi talebinin gerçekleşmesi için ısrar ederse

mahkûm açmazına girilecektir. Açmazdan çıkmanın yolu ise yine oyun teorisi kapsamında, tarafların kendileri için en iyi olanın bir eksiğini kabul ederek, herkesin ortak müşterekte buluşabilmesidir.

Bunun yanında, uluslararası ortak karar alma kurumu olarak Uzlaşma Komisyonu için gerekli finansmanın sağlanması da önemli bir konudur. Yukarıda sözü edilen küresel düzeyde salınabilecek Tobin veya iki kademeli Spahn vergisi, bir yandan sermaye hareketlerinin aşırı hareketliliğinin önüne geçerek volatilitiyi kontrol altına alırken, diğer yandan da komisyon için en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturabilir. Bunun dışında küresel ticaretin vergilenmesi de diğer bir kaynak olarak düşünülebilir. Özellikle elektronik ticaretin vergilendirilmesi üzerinde durulabilecek önemli bir kaynaktır. Çok küçük oranlı olarak alınabilecek bu vergi, bir yandan küresel ticarete, internet üzerinden yapılan ticaret lehine söz konusu olan haksız durumun bir nebze de olsa önüne geçebilecek, öte yandan da komisyon için bir gelir kaynağı olabilecektir. Son bir vergi önerisi olarak da olumsuz dışsallıkların vergilendirilmesi ile bir gelir kaynağı sağlamak mümkün olacaktır. Olumsuz dışsallıkların vergilendirilmesi (Pigocu vergileme) sayesinde, komisyon için bir gelir kaynağı sağlamaktan öte, özellikle teknolojinin gelişimi ile daha da hızlanan çevre kirliliği konusunda küçük de olsa bir tedbir başlangıcı söz konusu olabilir.

Yukarıda önerilen politikaların uygulanması halinde, finansal kriz yaşanma riskinin zayıflayabileceğini ve ortaya çıkan krizlerle mücadelede ortak karar alma sürecinin sorunlarının azaltılabileceğini söylemek mümkündür. Yaşanmış deneyimlerin ışığında, gelecek yıllarda finansal krizlerden korunma veya etkilerinin en aza indirilebilmesi için ağırlık verilmesi gereken hususların, sağlam temeller üzerine oturtulmuş, güçlü iç politikaların tesis edilmesi, istikrarın küresel düzeye taşınabilmesi ve küresel ortak karar almaya belli menfaatleri kaybetme pahasına tüm ülkelerin katılması olduğu söylenebilir. Zira artık açık şekilde bilinmektedir ki, söz konusu krizlerin önlenmesinde ve etkilerinin ortadan kaldırılmasında atılabilecek en önemli adım, uluslararası finansal mimaride gerçekleştirilecek biçimlendirmeden ve tüm ülkelerin bu uğurda müşterek çalışmalarından geçmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Adams, Dale W. ve Claude D. Fichette. **Informal Finance Pays a Development**. Lyon University Press, France, 1994, s.202.

Akdiş, Muhammet. **Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye**. 1. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları, Yayın No:983, İşletme –Ekonomi Dizisi:108, Haziran 2000.

Akdiş, Muhammet. **Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye**. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2000.

Akman, Vedat. **Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz, Asya Krizi Sonrasive Muhtemel Etkileri**. 1.Basım. İstanbul: Rota Yayınları, Eylül 1998.

Albeni Mesut ve Ömer Eroğlu. **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**. Isparta: Bilim Kitabevi, 2002.

Alparslan, Melike. **Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye**. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2000.

Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler**. 2. Baskı. Bursa: Alfa/Aktüel Kitabevleri, 1997.

Arıboğan, Deniz Ülkü. **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**. Der Yayınları, İstanbul, 1996.

Arıcan, Erişah. **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları**. İstanbul: Kardeşler Matbaası, 2002.

Başkaya, Fikret. **Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu**, İstanbul: Özgür Üniversitesi Kitaplığı, 2002.

Berksoy, Turgay ve Bülent Saltoğlu. **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1998.

BIS. **Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2007-Final Results**. Bank of International Settlement. Basle, 2007.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1980-2005**. 10. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 2006.

Boratav, Korkut. **Yeni Dünya Düzeni Nereye?.** Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, Aralık 2004.

Broadway, Robin W. ve David E. Wildasin. **Public Sector Economics**. Second Edition. Boston: Little Brown Company, 1984.

Bulutoğlu, Kenan. **Kamu Ekonomisine Giriş, Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı**. İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık, 2004.

Bulutoğlu, Kenan. **Yöresel ve Küresel Para Krizleri, Dünya Kazan Ben Kepçe:2**. İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık, 2004.

Bulutoğlu, Kenan. **Yöresel ve Küresel Para Krizleri**. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2002.

Cadena, Rogelio Arellano ve Fausto Hernandez Trillo. “Challenges of Mexican Fiscal Policy”, Luiz de Mello (Ed.), **Challenges to Fiscal Adjustment in Latin America: The Case of Argentina, Brazil, Chile and Mexico** içinde (135-150), OECD, (2006), s. 135.

Camerer, Colin F. **Behavioral Game Theory**. Princeton: Princeton University Press, 2003.

Çak, Murat. **Dünyada ve Türkiye’de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi**. İstanbul: İTO Yayınları, No. 6, 2002.

Dahl, Robert A. (Çeviren Memduh Aslan), **Demokrasi ve Eleştirileri**, (“Democracy and Its Critics” adlı eserin 57-66 sayfalarının tercümesi) <http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/demok-elestiriler.htm>, (12.01.2008).

Derviş, Kemal, Serhan Asker ve Yusuf Işık. **Kemal Derviş Anlatıyor:Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**. 1. Baskı. İstanbul:Doğan Kitap, Ocak 2006.

Doğruel, Fatma ve A. Suut Doğruel. **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar; Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye Deneyimleri**. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No. 134, Ekonomi 9, Nisan 2006.

Dutta, Prajit K. **Strategies and Games**. Third Edition, Cambridge: MIT Press, 2001.

Edwards, Sebastian. **Crisis and Reform in Latin America From Despair to Hope**, The World Bank Publication, Washington D.C., 1995,ss.280, s.200.

Ekin, Nusret. **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No. 47, 1997.

Ekzen, Nafiz. “Cumhuriyetin Ortaçağı:Kamu Ekonomisinde Finansman Politikası Aracı Olarak İç Borçlanma (1984-1999)”. A.H. Köse; F.Şenses: E.Yeldan(Drl.) İktisat Üzerine Yazılar II, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, Oktar Türel’e Armağan** içinde (630-665) İstanbul İletişim Yayınları, s.641.

Erol, Ümit. **Eleştirel Bir Gözle Serbest Piyasa**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, şubat 1997.

Ertekin, Bülent A. **Amerika’nın Küreselleşen Hakimiyeti ve Saldırı Planı**. İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık, şubat 2005.

F. Hopkins, Raymond ve Richard W. Mansbach. **Structure and Process in International Politics**. New York: Harper and Row, 1993.

Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel, **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye Deneyimleri**, 1.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 134, Ekonomi 9, Nisan 2006, s.94.

Frank, Isaiah. **Foreign Enterprise in Developing Countries**. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1980.

Frankel, Joseph. **International Relations in a Changing World**. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Frederick Mishkin, **Prudential Supervision: Why Is It Important and What Are The Issues? What Works and What Doesn't**. University of Chicago Press, Chicago, 2001, s.45.

Fudenberg, Drew ve Jean Tirole. **Game Theory**. Third Edition, Cambridge: MIT Press, 1993.

Furman Jason ve Joseph E. Stiglitz. **Economic Crises: Evidence and Insight From East Asia**, Business Source Corporate, Brooking Papers on Economic Activity, 1998.

Gibbons, Robert. **Game Theory for Applied Economists**. Princeton: Princeton University Press, 1992.

Gilpin, Robert. **War and Change in World Politics**. New York: Cambridge University Press, 1991.

Goldstein Morris ve Philip Turner. **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**. Basle: Bank for International Settlements, 1996.

Goldstein, Morris. **The Asian Financial Crisis: Causes, Cures and Systemic Implications, Automated Graphic Systems**. Washington: 1998.

Güvenç, Nazım. **Küreselleşme ve Türkiye**. İstanbul: BDS Yayınları, 1998.

Halaç, Osman. **Kantitatif Karar Alma Teknikleri: Yöneylem Araştırması**. 4. Basım. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1995.

Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton. "Rethinking Globalization", **The Global Transformations: Politics, Economics and Culture** içinde. (Ed. D.Held-A.McGrew), Polity Press, Cambridge, 1999, s.67-68.

Henderson, Callum. **Asya Çöküyor: Asya Krizi ve Sonrası**. Meral Günenç (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 592, Dizi No: 014, Ocak 2000.

Işık, Sayım. **Para Finans ve Kriz**. Ankara:Akçağ Yayınları:534, Ekonomik-Araştırma:9, 2004.

Kansu, Aydan. **Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri – Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**. İstanbul: Derin Yayınları, 2004.

- Kapani, Münci. **Politika Bilimine Giriş**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, Aralık 1992.
- Karabıyık, E.Lale. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Etkileri**. Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa, (2004).
- Karabulut, Gökhan. **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul: Der yayınları 328, 2002, s.117-123.
- Karaçor, Zeynep. **Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizlerinin Öğretileri**. Çizgi Yayınevi, 2007.
- Karlık, Rıdvan. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**. İstanbul: İ.T.O., Ekonomik Yayınlar Dizisi, No.13, 1983.
- Kaul, Inge, Isabelle Grunberg, Marc A. Stren. **Global Public Goods, International Coopotation in the 21st Century**. New York: Oxford University Press, 1999.
- Kaya, Yasemin Türker. **Sermaye Hareketleri ve Kısa Süreli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği**. Ankara: DPT Yayınları, 1998.
- Kazgan, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kazgan, Gülten. **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**. 2.Baskı. İstanbul:Altın Kitaplar Yayınevi, 1995.
- Kepekçi, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. 11. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi 99, Kasım 2000.
- Keyman, E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay. **Global-Yerel Eksende Türkiye**. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2000.
- Kindleberger, Charles P. **Cinnet, Panik ve Çöküş, Mali Krizler Tarihi**. Neşenur Domaniç (Çev.), İstanbul: Scala Yayıncılık ve Tanıtım A.Ş., Nisan 2004.
- Kurtulmuş, Numan. **Sanayi Ötesi Dönüşüm. Küreselleşme ve İnsan Hakları Boyutuyla**. İkinci Baskı, İstanbul, İş Yayıncılık, 2001, ss. 270.
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe. **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**. (Çev. Ahmet Kardam, Doğan Şahiner). İstanbul: Birikim Yayınları, 1992.
- Mendez, Ruben. **International Public Finance**. New York: Oxford University Press, 1992.
- Neumark, Fritz. **Vergi Politikası – Adil ve Ekonomik Bakımdan Rasyonel Bir Vergi Politikasının Temel Prensipleri**, (Tercüme eden: İclal Feyzioğlu Canlorel). İstanbul: Filiz Kitabevi, 1975.
- Ongan, Nilgün Tunçcan. **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**. İstanbul: Disk Birleşik Metal-İş Yayınları, Net Basım ve Yayıncılık, No:16, 2005.

Ongan, Nilgün Tunçcan. **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**. DİSK Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul: Net Basım ve Yayıncılık, No:16, 2005.

Oran, Baskın. **Küreselleşme ve Azınlıklar**. Ankara: İmaj Yayınevi, 2000.

Orhan, S. Sevinç. “Küresel İktisat Politikaları Olarak Liberalizasyon”. (Derl.) M. Ali Çukurçayır. **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**. Konya: Çizgi Kitabevi, 2003, s.415.

Öniş, Ziya. “Neoliberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’yle Karşılaştırmalı Bir Bakış”. **A.H.Köse, F.Şenses ve E.Yeldan (Drl.), İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar Oktar Türel’e Armağan içinde (505-532)**, 2.Baskı, İstanbul:2003, s.506.

Özel, Saruhan. **Global Finansal Krizler**. 1. Basım. İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, No. 13, Temmuz 2005.

Özer, A. Kadir. **Gerçekçi Yönetişim Yönetici/Liderlik Modeli**. Ankara:Varlık/Özel Yayınları, 1997.

Öztürk, Nazım. **Kamu Tercihinin Tespitinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları**. Ankara: Palme Yayıncılık, 2007.

Parasız, İlker ve Melike Bildirici. **Modern Konjonktür Teorileri**. 1. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, Temmuz 2006.

Parasız, İlker. **İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar “Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına”**. Bursa:Ezgi Kitabevi, 2003.

Pilbeam, Keith. **International Finance**. Second Edition. London: Macmillan Press Ltd, 1998.

Saraç, Özgür. **Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları Türkiye Değerlendirmesi**. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları, Ağustos 2006.

Selamoğlu, Ahmet. “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme”. (Derl.) Veysel Bozkurt, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü: Alfa içinde**, 2000, s.35.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 1. Basım, İstanbul: Turhan Kitapevi, 1999.

Solow, Robert M. **On The Lender of Last Resort, Kindleberger and Laffargue**. Ed., Financial Crises-Theory, History and Policy, London: Cambridge Press, 1982.

Sönmez, Sinan “Türk İktisat Politikalarındaki ‘Çapa’: Dış Borçlanma”, A.H.Köse: F.Şenses: E.Yeldan (Drl.) **İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar Oktar Türel’e Armağan içinde (305-361)** İstanbul: İletişim Yayınları, s.339-340.

Stiglitz E. Joseph. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**. Çev:A.Taşçıoğlu, D.Vural, İstanbul:Plan B Yayınları, 1998.

Stiglitz Joseph. **Globalization and Its Discontents**. New York: W.W. Norton Company, 2002.

Sullivan, Michael P. **Power in Contemporary International Politics**. Columbia: University of South Carolina Press, 2000.

Şahin, Yusuf. “Kriz Yönetimi”, Asım Balcı ve diğerleri (Drl.). **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları** içinde. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2003, ss. 333-364.

Şaylan, Gencay. **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**. İmge Kitabevi, Ocak 1995.

Şener, Orhan. **Kolektif Karar Alma Mekanizması (Bütçenin Saptanmasına İlişkin Kişisel Tercihlerin Açıklanmasının Ekonomik Yorumu)**. Bursa: Kalite Matbaası, 1980.

Şenses, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**. Ankara: İletişim Yayınları, 2001.

Tekin, Mahmut. **Sayısal Yöntemler**. 5. Baskı. Konya: 2004.

Toprak, Metin. **Küreselleşme ve Kriz, Türkiye ve Dünya Deneyimi**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001.

Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No. 57, İstanbul, 2001, s.86.

Uras, Güngör. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**. İstanbul: İktisadi Yayınlar, 1979.

Uyar, Seçil. **Bankacılık Krizleri**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

Uysal, Doğan. Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler. Derl. M.Ali Çukurçayır. **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**. Konya: Çizgi Yayınevi, 2002.

Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi. **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**. New York: Mc Millan, 1987.

Walters, Alan ve Steve H. Hanke. **Currency Boards**. Macmillan Series, 1992.

Yay, Turan Gülsen Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**. İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2001-47, İstanbul, 2001, s.29-30.

Yentürk, Nurhan. **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No. 46, Ekonomi 6, Aralık 2003.

Yıldızoğlu, Ergin. **Hegemonyadan İmparatorluğa**. İstanbul: Everest Yayınları, 2003.

Sürelî Yayınlar

Açar, Mustafa. “Müzmin Krizler: Toplumun Ekonomi Politikası”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 121-128.

Adelman, Irma ve Song Byung Nak. “The Korean Financial Crisis of 1997-98”. University of California at Berkeley, Department of Agricultural and Resource Economics and Policy, **CUDARE Working Paper Series**, No: 874, (1999), ss. 1-20.

Agenor, Pierre R.; Jagdeep S. Bhandari ve Robert P. Flood. “Speculative Attacks and Models of Balance of Payments Crises”. **International Money Fund Staff Papers**. WP 39(2), ss. 357-394.

Agosin, Manuel ve Ricardo Efrén-Davis. “Managing Capital Inflows in Chile”. **United Nations, Papers of Discussion**, (July 1998), ss. 1-46.

Akdiş, Muhammet. “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler”. **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi**. Sayı: 26, Yıl: 7, (Ekim 2002), ss. 1-26.

Akdiş, Muhammet. “Kıda Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi”. **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**. Sayı: 36, Yıl: 6, (Mayıs-Haziran 2004), ss. 36-48.

Akdiş, Muhammet. “Türkiye’de Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler”. **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı: 30, Yıl: 6, (Mayıs-Haziran 2003), ss. 62-76.

Akkutay, Ülker. “21. Yüzyılda Sosyal Yapının Eğitime Etkileri Nasıl Olacaktır?”. **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu**. 25-27 Kasım 1999, Ankara, (1999).

Aktan, Coşkun Can ve Abdullah Burhan Bahçe. “Kamu Tercihî Perspektifinden Oyun Teorisi”, içinde: Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici, **Modern Politik İktisat: Kamu Tercihî**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, ss. 1-16.

Aktan, Coşkun Can ve Dilek Dileyici. “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”. **Kamu Tercihî ve Anayasal İktisat Dergisi**. Sayı: 1, Yıl: 1, İzmir, (Ocak-Şubat-Mart 2001), ss. 1-31.

Aktan, Coşkun Can ve Hüseyin Şen. “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**. Sayı: 42, Yıl: 7, Ankara, (Kasım-Aralık 2001), ss. 1225-1230.

Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural. “Global Ekonomik Kriz ve Yoksulluk”, (2004), <http://www.canaktan.org/yonetim/kriz/kriz-yonetim7kriz-yoksulluk.htm>, (02.04.2007).

Aktan, Coşkun Can. “Globalleşme Kavramı”. ss. 1-5. (2004). <http://www.canaktan.org/yenitrendler/globallesme/kavram.htm>,

Aktan, Coşkun Can. “Globalleşme ve Yoksulluk”. ss. 1-7. (2004). <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk> (05.05.2007).

Allen, Franklin ve Douglas Gale. “Optimal Banking Crises”. **Journal of Finance**. Vol: 53, (1998), ss. 1245-1284.

Alp, Ali. “Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**. Sayı 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 675-687.

Anderson Sarah ve John Cavaragh. “Top 200: The Rise of Corporate Global Power”, **Institute for Policy Studies**. www.corpwatch.org/upload/top200.pdf. (09.02.2008)

Aras, Güler Alövsat Müslümov. “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde KOBİ’lerin Yeri: Finansman, Ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri”. **21. Yüzyılda KOBİ’ler Sempozyumu 7**. Gazi Magosa, KKTC, (2002).

Arıkan, Zeynep ve Hatice Yurtsever. “Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Bir Öneri: Tobin Vergisi”. **Vergi Sorunları Dergisi**. Sayı: 189, (Haziran 2004), ss. 130-138.

Apak, Sudi. “Küresel Finansal Kriz”. **G-20 Konferans ve Türkiye, Stratejik Araştırma Dergisi**, Beykent Üniversitesi, 1(2), (2008), ss. 1-11.

Arın, Tülay. “Sürdürülebilir Borçluluk:Düşük Gelirli Ülkeler, Orta Gelirli Ülkeler ve Türkiye”. **Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Ekim 2004) ss. 125-145.

Ari, Kuncoro ve Budy P. Resosundarmo. “The Political Economy of Indonesian Economic Reforms:1983-2000”. **Oxford Development Studies**. Vol: 34, No: 3, (September 2006), ss. 348-349.

Arslan, Hakan. “Asya Krizi, Rusya Krizi ve Türkiye”. **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 214, (1998), ss. 1-8.

Aslantaş, Mesut ve Necmi Odyakmaz, “Para Krizleri”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/parakr.htm>, (12.11.2008)

Ata Defne ve Serkan Silahşör. “Parasal Birlik, Avrupa Para Birliği ve Türkiye”. **Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**. (Mayıs 1999), ss. 1-34. <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/finans.doc>

Ateş, Gürkan. “Borç Yönetim Ofisi ve Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Çalışma”. **Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**. (2002), ss. 1-9. www.hazine.gov.tr/arastirma_incelemeler/ar_inc31.pdf (01.06.2007)

Atik, A. Hakan. “Finansal Güvenlik Ağının Bir Unsuru Olarak Mevduat Sigortası”. **Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü**. GA-04-3-11, Ankara, (Haziran 2004), ss. 1-85.

Atik, A. Hakan. “Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri”. **Türkiye Kalkınma Bankası**. GA-05-01-02, Ankara, (Şubat 2005), ss. 1-28.

Aydemir, Cahit ve Mehmet Kaya. “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt: 6, No: 20, (Bahar 2007), ss. 260-277.

Aydın, Aydan, Pelin Ataman Erdönmez, Alpan İnan ve Burçak Tolay. “Bankacılıkta Mali Bünye Sorunları ve Yeniden Yapılanmada Ülke Uygulamaları”. **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık Dergisi**. (Mart 2000), ss. 1-60.

Aydın, M. Faruk. “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Bankacılık Sektörü Bilançolarına ve Risklerine Olan Etkileri”. **T.C. Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Çalışma Tebliği**. No: 13, (Kasım 2002).

Balassa, Bela. “Finnacial Liberalization in Developing Countries”. **Studies in Comperative International Development**. Vol: 25, No: 4, (1990), ss. 56-70.

Balkanlı, A. Osman. “Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine”. **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt: 21, Sayı: 1, (2002), ss. 15-32.

Balseven, Hale ve Mustafa Erdoğan, “Mali Kriz Riski Bağlamında Tobin Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilir Bir Versiyonu”. **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt XX, Sayı 1, (2005), ss. 297-319.

Bardhan, Pranab. “Social Justice in the Global Economy”. **International Institute for Labor Studies, ILO Social Policy Lecture**. University of the Western Cape, South Africa, (1-6nSeptember 2000).

Batrel, Ömer Faruk. “Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi”. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Yıl: 7, Sayı: 13, (Bahar 2008), ss. 1-9.

Beck, Thorsten. “Deposit Insurence as a Private Club: Is Germany a Model?”. **World Bank Working Paper**. (2001), ss. 1-10.

Berikol, Bilal Zafer. “Yeni Ekonominin Finansal Krizler Üzerine Etkileri: Türkiye Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”, ss. 1-12, <http://inet-tr.org.tr/inetconf1/bildiri/65.pdf>, (01.06.2007).

Berksoy, Turgay ve İbrahim Demir. “Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye’de Vergi Yüğü Üzerine Politik Etkiler”, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, TC Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Belek/Antalya, (10-14 Mayıs 2004), ss. 513-532.

Binger, Albert. "Global Public Goods and Potential Mechanism for Financial Availability". **Background Paper Prepared for the Fifth Session of the Committee for Development Policy Meeting**, (7-11 April 2003).

Bleaney, Michael ve F. Gülçin Özkan. "Credibility and Macroeconomic Policy Design: How Effective are Currency Pegs?". **The Journal of International Trade and Diplomacy**. 2(1), (Spring 2008), ss. 115-136.

Bleaney, Michael. "The Aftermath of a Currency Collapse: How Different Are Emerging Markets?". **The World Bank Economy**. 28(1), (2005), ss. 79-89.

Bordo, Michael; Ashoka Mody ve Nienke Oomes. "Keeping Capital Flowing: The Role of the IMF". **IMF Working Paper**. No:04/197, (October 2004), ss. 1-35.

Buiter, Willem H. "Globalisation and Reagional Integration; a View from Eastern Europe and the FSU", (October 8, 2001), ss. 1-14. <http://www.nber.org/~wbuiter/global.pdf>. (25.07.2008).

Buiter, Willem ve Anne C. Sibert. "UNDOP: A Contribution to the New International Financial Architecture". **CEPR Working Paper**, No: 2138, (May 1999), ss. 54-66. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=175453. (15.04.2007)

Byung-Seob, Kim. "Government Reforms in Korea: Entrepreneurial Government or Democratic Government ?", **Korea Journal**, Vol: 39, No: 2, (1999), ss. 42-56.

Calvo, Guillermo A. ve Carmen M. Reinhart. "The Twin Crises: The Causes of Balance-of-Payment Problems". **George Washington University Department of Economics Working Papers**. 89(3), ss. 473-500.

Caprio, Gerard. "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises". **World Bank Working Papers**. No:1900, (June 1998), <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1900series/wps1979/wps1979.pdf>, (17.05.2008).

Caprio, Gerard. "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises". **The World Bank Policy Research Working Paper**. No: 1900, (June 1998), ss. 12-19.

Cardoso, Elina. "Küreselleşme, Sermaye Hareketleri ve Finansla Krizler". **İktisat, İşletme ve Finans, Söyleşi**, Sayı: 212, Yıl: 18, (Kasım 2003), ss. 20-26.

Celasun, Merih. "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme". ss. 1-56. <http://www.econ.utah.edu/~ehrbare/erc2002/pdf/i053.pdf>. (11.11.2008),

Chung, Kyu Yung. "The Role of Central Banks in Currency Crises with Special Reference to Korea's Experience in Recovering from the Currency Crisis". **Challenges to Central Banking from Globalized Financial Systems, Conference at IMF**. Washington, (September 2002), ss. 1-7.

Coggins, Bruce. "Does Financial Deregulation Work: A Critique of Free market Approaches". **Journal of Economic Issues**. (December 1988), s. 1-65.

Corsetti, Giancarlo; Paolo Pesenti ve Nouriel Roubini."What Caused the Asian Currency and Financial Crisis? Part I: A Macroeconomic Review". **NBER Working Paper**, No: 6833, (December 1999), s. 25-26.

Coşkun, M. Necati. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri". **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara, (2001), ss. 39-50.

Craig, Gary. "Community Development in a Global Context". **Community Development Journal**. Vol: 33, No: 1, (1998), ss. 1-14.

Çalık, Temel ve Ferudun Sezgin. "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim". **Kastamonu Eğitim Dergisi** Cilt: 13, No: 1, (Mart 2005), ss. 55-66.

Çalışkan, Abdulkerim. "Ekolojik Vergi Reformu". (Çeviri), **Maliye Dergisi**, Sayı: 132, (Eylül-Aralık 1999), ss. 94-108.

Çarıkcı, Emin. "2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Sebep ve Sonuçları". **Yeni Türkiye Ekonomisi Kriz Özel Sayısı I**. Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 475-490.

Çolak, Ömer Faruk; Hakan N. Ardor ve Mengü Tunçay. "Finansal Kriz ve Bankalar:

Çolak, Ömer Faruk. "Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri". **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. Sayı: 2, (2001), ss. 15-30.

Çonkar, Kemalettin ve H.Ali Ata." Finansal Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Kriz Rasyolarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi (1996-2003)". **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, 2003, ss.1-19.

Dabrowski, Marylena. "Currency Crises In Emerging Market Economies: Causes, Consequences and Policy Lessons". **Center for Social and Economic Research Case Reports**. Sayı: 51, 2002, ss. 1-58.

Davis, Philip E. ve Mark R.Stone. "Corporate Financial Structure and Financial Stability", **IMF Working Paper**. WP/04/124, 2001, ss. 18-26.

De Gregorio, Jose; Sebastian Edwards ve Rodrigo O.Valdes. "Controls On Capital Inflows: Do They Work?". **National Bureau of Economic Research**. Working Paper No: 7645, ss.1-13, <http://www.nber.org/papers/w7645>, (20 Aralık 2007).

Defazio, Peter ve Paul Wellstone. "US Congress Concurrent Resolution on Taxing Cross-border Currency Transaction to Deter Excessive Speculation". (2000), ss. 1-6, <http://www.ceedweb.org/iirp/ushouses.htm>, (08.08.2008).

Delice, Güven. "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif". **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**. Sayı: 20, (2003), ss. 57-81.

Delice, Güven; Adem Doğan ve Meral Uzun. "Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 101-130.

Demirguc-Kunt Aslı ve Enrica Detragiache. "Does Deposit Insurance Increase banking System Stability? An Empirical Investigation". **Journal of Monetary Economics**. 49(7), (2002), ss. 46-58.

Demirkol, Özgür. "Korea in 1997 and Turkey in 1994 How did the Crisis Happen ?". **Hazine Dergisi**. Sayı: 13, (Ocak 2000), ss. 54-66.

Desai, Padma ve Pritha Mitra. "Why Do Some Countries Recover More Readily From Financial Crisis?". **IMF Festschrift In Honor of Guillermo A.Calvo**. (April 15-16, 2004), ss. 1-13.

Diaz, Francisco Gil. "The China Syndrome or the Tequila Crisis". **Conference on Fiscal and Financial Refors in Latin America**. (9-11 November 2000), ss. 1-30

Dikkaya, Mehmet ve Fatih Deniz. "Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış". **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi**. Cilt: 2, Sayı: 3, (2006), ss. 161-181.

Dornbusch, Rudiger W. "Küresel İktisadi Kriz ve Türkiye", **İktisat, İşletme ve Finans, Söyleşi**, Sayı: 198, Yıl 17, (Eylül 2002), ss. 54-60.

Dornbusch, Rudrigger ve Alajendro Werner. "Mexico: Stabilization, Reform, and No Growth". **Brookings Papers on Economic Activity**. Issue: 1, (1994), ss. 253-315.

Doğanlar, Murat; Harun Bal ve Mehmet Özmen. "Döviz Krizi Modelleri". **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 16, Sayı 1, 2007, ss. 253-276.

Dönmez, Recai. "Vergi Hukuku Açısından Küreselleşme ve Elektronik Ticaret". **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt: 14, Sayı: 1-2, (1998), ss. 415-452.

Drage, John ve Fiona Mann. "Stability of the International Financial System". **Financial Stability Review**, (June 1999).

Drucker, Peter. Çev. Coşkun Can Aktan. "Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme". ss.1-4, www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan, (01.02.2008).

Duman, Koray. "Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri". **Akdeniz İİBF Dergisi**. Sayı: 8, (2004), ss. 38-61

Duman, Koray. "Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları". **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi**. (Ocak 2002). ss. 38-50.

Durusoy, Serap. "Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri". Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/finans.htm>. (10.02.2008)

Edwards, Sebastian. "On Crisis Prevention: Lessons from Mexico and East Asia", A. Harwood, R.L. Litan ve M. Pomerleano (ed.) **Financial Markets and Development: The Crises in Emerging Markets**, Washington D.C.: Brooking Institution Press, (1999), s. 278.

Edwards, Sebastian. "Does the Currency Account Matter?". **National Bureau of Economics Research (NBER) Working Papers**. No: 8275, (November 2000), ss. 1-71. <http://www.nber.org/papers/w8275> (10.09.2007).

Edwards, Sebastian. "The Argentina Debt Crisis of 2001-2002: A Chronology and Some Key Policy Issues". **National Bureau of Economic Research**. (25 January 2002), s. 1-7.

Eğilmez, Mahfi. "Global Finansal Kriz ve Türkiye'ye Etkileri". **MESS Mercek Dergisi**. Özel Sayı, (Ocak 1999), ss. 33-43.

Eichengreen, Barry; Andrew Rose ve Charles Wyplosz. "Contagious Currency Crises", (1997), ss. 13-20, <http://www.econ.berkeley.edu/eichengr/research/pre5681.pdf> (09.03.2008)

Ekici, Birol. "Brezilya Yönetim Sistemi". s. 1-46. <http://birimweb.icisleri.gov.tr/strateji/arastirma/21yy/brezilya.pdf>, (24.06.2008).

Ekinci, Nazım. "Türkiye Ekonomisinde Gelişmenin Dinamikleri ve Kriz". **Toplum ve Bilim**. No. 77, (1998), ss. 7-27.

Enç, Ercan. "Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz". **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. 3(2), (2001), ss. 31-38.

Erçel, Gazi. "Globalization and International Financial Environment". **Bank of International Settlement Review**. No:79, (2000).

Erçel, Gazi. "Küreselleşme ve Uluslararası Finansal Gelişmeler". **17. Asya Bankalar Birliği Genel Kurulu 2**. İstanbul, (2000).

Erdem, Vahit. "Ekonomik Krizin Tarihçesi". **Yeni Türkiye Ekonomisi Kriz Özel Sayısı I**. Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 11-19.

Erdal, Türkan. "Türkiye'de 2001 Ekonomik Krizi ve Güven Faktörü". **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**. Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 150-165.

Erdoğan, Mustafa. "Küreselleşmeye Dair". (2004), ss. 1-4. http://www.liberaldt.org.tr/guncel/Erdoğan/me_kuresellesme.htm. (30.11.2008).

Erdoğan, M. Mustafa. "Küresel Kolektif Varlıklar, Finansman Problemleri ve Düzeltici Vergileme Temelli Çözüm Yolları". **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt: 21, Sayı: 1, 2006, ss. 269-295.

Erdoğan, M. Mustafa "South Korean State Capacity: From Development to Crisis Management", K.S. Jomo (Ed.), **After the Storm: Crisis, Recovery and Sustaining**

Development in Four Asian Economies içinde (260-302), Singapore University Press, (2004), s. 270-271.

Erdoğan, M. Mustafa. “Mali İstikrarın Kamusal Niteliği ve Mali Piyasa Başarısızlıkları”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (2007/1), ss. 1-21.

Erdoğan, M. Mustafa. “Türkiye’nin Mali Kriz Riskini Azaltabilecek Vergi Politikaları”. **Öneri Dergisi**. Sayı: 27, Yıl: 13, (2007), ss. 259-279.

Erdönmez, Pelin Ataman. “Seçilmiş Ülkelerde Gayrimenkul Fiyatları ve Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler”. **Bankacılık Dergisi**, Sayı 54, (2005), ss. 59-68.

Erkekoğlu Hatice ve Emine Bilgili. “Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama”. **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**. Sayı: 24, (Ocak-Haziran 2005), ss. 15-36.

Erkılıç, Serdar. “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”. **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü**. Ankara, (Kasım 2006), ss. 25-36.

Ertuna, Özer. “Türkiye’de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolu”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**. Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 490-496.

Ertürk, Korkut. “On the Changing Nature of Currency Crises”. **University of Utah, Department of Economics Working Papers**. No: 2003-02, (2003), http://www.econ.utah.edu/activities/papers/2003_02.pdf. (22.05.2008)

Estrin, Soul. “The Russian Default”. **London Business School, Business Strategy Review**. Vol: 9, Issue: 3, (1998), ss. 1-6.

Fisher, Stanley. “Real Balance, the Exchange Rate, and Indexation: Real Variables in Disinflation”. **Quarterly Journal of Economics**. 103(1), 1988, s.110-128.

Fisher, Stanley. “Comment on Dorndusch and Werner”. **Brooking Paper on Economic Activity**. No. 1, 1994, ss. 304-309.

Fischer, Stanley. “Financial Sector Crisis Management”. **Seminar on Pollicy Challenges for the Financial Sector in the Context of Globalization Sponsored by the World Bank IMF and The Board of Governors of the US Federal Reserve System**. Washington, D.C., (14 June 2001).

Florini, Ann M. “Does the Invisible Hand Need a Transparency Glove ? The Politics of Transparency”. **Paper Prepared for ABCDE Conference**. Washington, (1999), s.29. <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf>. (23.03.2007).

Gil-Diaz, Francisco. “The Origin of Mexico’s 1994 Financial Crisis”. **Cato Journal**. Vol: 17, No: 3 (Winter 1998), ss. 311-312.

Gökbel, Doğan. “Uluslararası Bir Vergi: Tobin Vergisi”, www.esoes.net/kurumsal/yazi.asp?82, (15.05.2008).

Gregorio, Jose De; Sebastian Edwards ve Rodrigo O.Valdes. "Controls On Capital Inflows: Do They Work?". **National Bureau of Economic Research**. Working Paper 7645. ss. 3. <http://www.nber.org/papers/w7645>, (20 Aralık 2007).

Gupta, Poonam. "Banking Crises: A Survey of the Literature". **IMF Staff Paper**, 2002, ss.1-32.

Güçlü, Sami ve Mehmet Zeki Ak. "Türkiye'nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler". **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**. Sayı: 42, Yıl: 7, Ankara, (Kasım-Aralık 2001), ss. 912-926.

Gül, Abdullah. "Ekonomik Kriz ve Güven Bunalımı". **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**. Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss.147-149.

Gül, Aykut. "Yeni Ekonomi ve Türkiye Tarımı". **Tarımda Bilişim Teknolojileri 4. Sempozyumu**. (2001), ss. 18-27.

Gülcan, Yaprak ve Yeşim Kuştepe. "Türkiye'de Makroekonomik İstikrar ve Özelleştirme", (2001), ss. 1-52, [http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/ege\(cift\)makale.pdf](http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/ege(cift)makale.pdf), (04.05.2007).

Güldiken, Nevzat ve Mehmet Aslan. "Küreselleşme ve Ulusallığın Diyalektik Etkileşimi I". **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt: 7, Sayı: 2, (2006), ss. 183-190.

Güloğlu, Bülent ve A. Ender Altunoğlu. "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri". **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. No: 27, (Ekim 2002), ss. 1-29. www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf, (10.01.2008).

Ha, Yeon-Seob. "Budgetary and Financial Management Reforms in Korea: Financial Crisis, New Public Management, and Fiscal Administration". **International Review of Administrative Sciences**. (2004), ss. 510-525.

Hacıhasanoğlu, Burçin. "Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi". **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**. Ankara, (2005), ss. 1-120.

Hardy, Daniel C. "Are Banking Crises Predictable?". **Finance&Development**. Vol: 35, No: 4, (1998), ss. 1-4.

Henry, Brian ve James Nixon. "The Crisis in Russia: Some Initial Observations". **Economic Outlook**. (November 1998), ss. 22-29.

Herrera, Santiago "Policy Mix, Public Debt Management and Fiscal Rules: Lessons from the 2002 Brazilian Crisis", **World Bank Policy Research Working Paper** 3512, (February 2005), ss. 1-14.

Iriana, Reiny ve Fredrik Sjöholm. "Indonesia's Economic Crisis:Contagion and Fundamentals", **The Developing Economies**, 40(2), (June 2002), ss. 135-151.

İşık, Sayım ve Selahattin Togay. "Para Kriz Modellerinin Eleştirisi ve Uluslararası Para Sisteminin Düzenlenmesine Yönelik Keynesyen Öneriler". **İktisat, İşletme ve Finans**. Yıl: 17, Sayı: 191, (Şubat 2002), ss. 31-53.

İnan, E.Alpan. "Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi". **Bankacılık Dergisi**. Sayı: 42, (2002), ss. 55-62.

İnsel, Aysu ve Nesrin Sungur. "Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği 1989-1999". **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No. 2003/8, (Aralık 2003), ss. 1-31.

İpeker, Melih. "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü". **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü**. Ankara, (22 Mart 2002), ss. 1-140. www.2.tcmb.gov.tr/kutuphane/tezler/melihipeker.doc. (05.08.2007)

İşeri, Müge ve Zeynep Aktaş. "İMKB'de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler (1997-2005 Dönemi)", (2005), ss. 1-3. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/muge1.doc> (20.09.2007)

Jomo, Kwame S. "Were Malasia's Capital Controls Effective ?". K.S. jomo (Ed.), **After the Storm: Crisis, Recovery and Sustaining Development in Four Asian Economies**. Singapore University Press, (2004), ss. 173-179.

Jomo, Kwame S. ve Michael Rock. "Economic Diversification and Primary Commodity Processing in the Second-Tier South Asian Newly Industrializing Countries". **United Nations Conference On Trade and Development Discussion Paper**. No: 136, (1998), ss. 1-10.

Jones, Richard ve Subhajit Basu. "Taxation of Electronic Commerce: A Developing Problem". **International Review of Law Computers & Technology**. Vol: 16, No: 1, (2002), ss. 42-49.

Kaminsky, Graciela L. "Küreselleşme, Sermaye Hareketleri ve Finansal Krizler". **Söyleşi, İşletme ve Finans Dergisi**. Yıl: 18, Sayı: 212, (Kasım 2003), ss. 16-19.

Kaminsky, Graciela L. "Currency and Banking Crisis: The Early Warnings of Distress". **FRB International Finance Discussion Paper**, No. 629, (1998), ss. 1-6.

Kaminsky, Graciela L. ve Carmen M. Reinhart, "The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments". **American Economic Review**. No: 89(4), (June 1999), ss. 473-500.

Kaminsky, Graciela L. ve Carmen M. Reinhart. "Financial Crises in Asia and Latin America: Then and Now". **The American Economic Review**. Sayı: 88, No: 2, (Mayıs 1998), ss. 442-458.

Kane, Edward J. "Competitive Financial Reregulation: An International Perspective". **In Threats to International Financial Stability**. Edited by Richard Portes and Alexander Swoboda, Cambridge University Press, (1987), ss. 111-145.

Kar, M.Akif ve Muhsin Kara. "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler". **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**. ss. 1-5. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, (05.08.2007).

Kaufman, Daniel ve Gil Mehrez. "Transparency, Liberalization and Banking Crises: Mexico 1995-1998". **National Bureau of Economic Research Working Paper Series**. No: 228, (2000), ss. 1-65.

Kaufman, George; G. Leonardo Leiderman ve Ellen K. Scott. "What is Systematic Risk, and Do Bank Regulators Retard or Contribute to It ?". **The Independence Review**. 7(3), ss. 371-391.

Kaul, Inge ve J. Langmore. "Potential Uses of the Revenue from a Tobin Tax", **Oxford University Press**, New York, (1996), ss. 255-272.

Kaya, Muammer. "Küresel Çarpıklıklar". **Osmangazi Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi (TEKAM)**. Eskişehir, ss. 1-3. <http://www.birses.net/guncels.asp?sayfa=429> (12.07.2009)

Kibritçioğlu, Aykut. "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001". **Yeni Türkiye Dergisi**. Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt: 1, Yıl: 7, Sayı: 44, (Eylül-Ekim 2001), s.174-182. <http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/publications.html> (02.03.2008)

Kim, Jun Il. "IMF Supported Programs and Crisis Prevention An Analytical Framework". **IMF Working Paper**. WP/06/156, (June 2006). ss.1-12.

Klare, Michael T. "The New Challenges to Global Security". **Current History**. Vol: 92, No: 573, (April 1993), ss. 152-160.

Kobayashi, Keiichiro. "A Theory of Banking Crises". **Research Institute of Economy, Trade and Industry Discussion Papers**. 16(7), (2003), ss. 1-22.

Komulainen, Tuomas ve Johanna Lukkarila. "What Drives Financial Crises in Emerging Markets?". **Emerging Markets Review** 4. (2003), ss. 255-264.

Koo, Jahyeong ve Sherry L. Kiser. "Recovery from A Financial Crisis: The Case of South Korea". **Economic and Financial Review**. Federal Reserve Bank of Dallas, (Fourth Quarter 2001), ss. 26-33.

Koray, Meryem. "Küreselleşmeyi Tartışırken İnsan Hak ve Özgürlüklerini Yeniden Gözden Geçirmek". **TMMOB Sanayi Kongresi 2001**. Küreselleşme ve Sanayileşme Bildirileri, No. E/2001/291, İstanbul, (2002), ss. 199-214.

Koyuncu, Murat ve Fikret Şenses. "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri". **ERC Working Papers in Economic**. 04/13, (Ekim 2004), ss. 1-44.

- Köhler, Horst. “Working for a Better Globalization”, (2002), <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2003/pr03149.htm> (02.07.2008).
- Köse, M. Ayhan, Eswar S. Prasad ve Marco E. Terrones. “How Does Financial Globalization Affect Risk Sharing? Patterns and Channels”. **IMF Working Paper**. WP/07/238, (October 2007), s.4.
- Krongkaew, Mehdi. “Capital Flows and Economic Crisis in Thailand”, **The Developing Economies**, 37(4), (December 1999), ss. 392-405.
- Krugman, Paul. “Currency Crises”. ss. 1-3. (October 1997) (<http://www.web.mit.edu/krugman/www/crises.html>. (10.05.2008)
- Krugman, Paul. “What Happened to Asia?”, (1997), ss. 8-10. <http://www.mit.edu/people/krugman/> (17.06.2007)
- Kula, Ferit. “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt: 4, No: 2, (2003), ss. 147-156.
- Kumhof, Michael; Ricardo Nunes and Irina Yakadina. “Simple Monetary Rules Under Fiscal Dominance”. **IMF Working Paper**. WP/07/271, (December 2007), ss. 1-10.
- Kuncoro, Ari ve Budi Resosudarmo. “Understanding Reform in Indonesia: Before and After the 1998 Economic Crisis”. **Research Proposal 1**. ss. 1-4. http://www.gdnet.org/pdf/global_research_projects/understanding_reform/country_studies/proposals/Indonesia_proposal.pdf (03.08.2008).
- Küçüközyiğit, Galip. “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde “Bit Vergisi” Teklifi”. **Vergi Dünyası**. Sayı: 265, (Eylül 2003), ss. 178-188.
- Langoni, Carlos Geraldo. “Country Debt Problems: The Brazilian Case”. **Cato Journal**. Vol: 4, No: 1, ss. 345-356, <http://www.cato.org/pubs/journal/cj4n1/cj4n1-14.pdf> (18 Aralık 2007).
- Lee, Eddy. “The Asian Financial Crises: Origins and Social Outlook”. **International Labour Review**, 137(1). (1998), ss. 81-91.
- Levine, Ross. “Bank Concentration: Chile and International Comparisons”. **Central Bank of Chile Working Papers**. No: 62, (2000), ss. 1-32.
- Maechler, Andrea M.; Srobona Mitra ve DeLisle Worrel. “Decomposing Financial Risks and Vulnerabilities in Eastern Europe”. **IMF Working Paper**, WP/07/248, (October 2007), ss. 1-10.
- McMahon, Fred. “A Global Tax: Unworkable, Unnecessary and Dangerous”, **The Fraser Institute**, Vancouver, (2001), ss. 1-13. <http://www.unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000880.pdf>, (17.03.2007).

Mecagni, Mauro; Ruben Atoyán, David Hofman ve Dimitri Tzanninis. “The Duration of Capital Account Crises – An Empirical Analysis”. **IMF Working Paper. WP/07/258**, (November 2007), ss. 1-12.

Menkoff, Lukas ve Chodechai Suwanaporn. “10 Years after the Crisis: Thailand’s Financial System Reform”. **Fiscal Policy Office Discussion Paper**, No: 356, Thailand, (January 2007), ss. 1-25.

Meriç, Metin. “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerine Etkisi”. **18. Türkiye Maliye Sempozyumu**. Girne KKTC, (2003).

Merih, Kutlu. “Küreselleşme Değil, Küreselleştirme, Küresel Ekonominin Radikal Analizi”. (2004), ss. 1-4, <http://www.turkab.net/kure/wkuretehdit.htm>, (10.09.2008).

Miles-Ferretti, Gian Maria ve Assaf Razin. “Sharp Reduction in Current Account Deficits: An Empirical Analysis”. **IMF Working Paper**, No: WP/97/168, (1997), ss. 1-8.

Milesi-Ferretti, Gian Maria ve Assaf Razin. “Current-Account Sustainability”. **Princeton Studies in International Finance**. No: 81, (October 1996), ss. 1-12. http://www.princeton.edu/~ies/IES_studies/S81.pdf

Mischkin, Frederic S. “Understanding Financial Crisis: A Developing Country Perspective”. **National Bureau of Economic Research**, NBER Working Paper Series, Working Paper 5600, (May 1996), ss. 1-15.

Miser, Rıfat. “Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi”. **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. Cilt: 35, Sayı: 1-2, (2002), ss. 55-60.

Mishkin, Frederic S. “Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Economies”. **NBER Working Paper**. No: 2683, (October 2001), ss. 1-18.

Mishkin, Frederic S. “Lessons From Asian Crisis”. **National Bureau of Economics Research (NBER) Working Papers**. No: 1-2. <http://www.nber.org/papers/w7102>, (10.09.2007).

Mishkin, Frederick. “Comment on Systematic Risk”, **Reserach in Financial Services Private and Public Policy**, No:4, (1995), ss. 26-40.

Mishkin, Frederick. “Preventing Financial Crises on International Perspective”. **National Bureau of Economic Reserach Working Paper Series**. WP 4636, (1996), ss. 1-14.

Mishkin, Frederick. “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”. In Michael Bruno and Boris Pleskovic, eds., **Annual World Bank Conference on Development Economics World Bank**, Washington D.C., (1996), ss. 1-45

Mitra, Pritha. "Post-Recovery: When Does Disciplinary Fiscal Policy Work?". **Columbia University Job Market Paper**. (January 2005), ss. 1-40.

Moran, Cristian. "Economic Stabilization and Structural Transformation: Lessons from the Chilean Experience, 1973-87". **World Development**. Vol: 17, No: 4, (1989), ss. 491-502.

Nagel, Anja. "The Role of Financial Sector Dynamics in Thailand's 1997 Currency Crisis". **CeFIMS University of London Reserach Paper**. DP18, ss. 1-50.
<http://www.cefirms.ac.uk/cgi-bin/reserach.cgi?id=13>, (08 Mayıs 2007)

Narula, Rajneesh and John H. Dunning. "Industrial Deveopment, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries". **Oxford Development Studies**. Vol: 18, No: 2, (2000), ss. 141-167.

Neal, Larry ve Marc Weidenmier. "Crisis In the Global Economy From Tulips to Today Contagion and Consequences". **National Bureau of Economic Research**. WP 9147, ss. 50-63. <http://www.nber.org/papers/w9147>, (20.07.2007).

Noland, Marcus. "The Philippines in the Asian Financial Crisis: How the Sick Man Avoided Pneumonia". **Asian Survey**. Vol: 40, No:3, (May-June 2000), ss. 401-412.

O'Rourke, Kevin. "Globalization and Inequality: Historical Trends". **National Bureau of Economic Research**. Working Paper 8339, Cambridge MA, (2001), ss. 1-45.

Oatley, Thomas. "The Dilemma of International Financial Regulation". **Regulation**. Vol: 23, No: 4, (2000), ss. 36-39.
<http://www.cato.org/pubs/regulation/regv23n4/oatley.pdf>. (06.03.2007)

Obstfeld, Maurice. **Balance of Payments Crises and Devaluation**, Koray Duman, "Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması" içinde, Akdeniz İİBF Dergisi, (4), (2002), s. 133-150.

Ocampo, Jose Antonio. "Recasting the International Financial Agenda". **G-24 Discussion Paper**, No:13, (July 2001), ss. 1-11.

Oğuş, Ayla. "Türkiye'de Büyüme ve Gelir Dağılımı". <http://eco.ieu.edu.tr/people/aogus/kongre.pdf>. (12.01.2008).

Okay, Esin. "Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz". **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**. ss. 95-122. <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d2/m00026.pdf>. (13.08.2008).

Olgun, Hürriyet. "Küreselleşme Kavramı ve İçeriğine Genel Bir Bakış". **Sosyoekonomi**. No.1, (Ocak-Haziran 2006), ss. 140-153.

Oran, Baskın. "Küreselleşme ve Azınlıklar". (2000).
<http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale2.htm>, (04.08.2007).

Önder, İzzettin. “Ekonomik Kriz”. **Yeni Türkiye Ekonomik Özel Sayısı I.** Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 45-55.

Önder, İzzettin. “Maliye Politikası ve Ekonomik Kalkınma”. Engin Ataç (Ed.), **Maliye Politikası içinde** (217-229), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No. 887, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No. 475, ss. 222-224

Özdemir, Salih. “Avrupa Topluluğunda İkinci Mevzuat ve Karar Alma Usulleri”, **T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü**, Ankara, (Mayıs 2001), ss.1-10, <http://ekutup.dtp.gov.tr/ab/ozdemirs/ikincilm.pdf>, (17.06.2008).

Özer, M. Akif. “Yönetişim Üzerine Notlar”. **Sayıştay Dergisi.** Sayı: 63, (2002), ss. 59-89.

Özgüven, Ali. “İktisadi Krizler”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I.** Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s. 56-63.

Özkıvrak, Özlem; Dilek Dileyici. “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet, Türkiye”. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/degisim/diger-yazilar/ozkivrak-globallesme-bolgesellesme.pdf>, (01.02.2008).

Özmen, Erdal. “Cari Açık ve Ekonomi Politikaları Üzerine”. **İktisat, İşletme ve Finans.** Vol: 19, Issue: 223, (2004), ss. 5-19.

Özpınar, Ömer ve Ergün Şimşek. “Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri”. **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi.** Cilt: 22, Sayı: 2, (2003), ss. 1-11.

Öztürk, Salih. “Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım-2001 Şubat Türkiye Krizleri”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi,** Cilt: 10, Sayı: 1, (2003), Manisa, ss. 171-185.

Palamut, Mehmet E. ve Filiz Giray.”Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I.** Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 20-34.

Parasız, İlker. “Dış Ekonomik İlişkiler ve Ekonomik Kriz – Washington Konsensüsü, Krizler, ayak sürümleri ve Sonuçları”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II.** Sayı: 42, Yıl: 7, Ankara, (Kasım-Aralık 2001), ss. 847-853.

Pattersob, Ben ve Mickal Galliano. “The Feasibility of an International Tobin Tax”. Directorate General of Research, European Parliament. (March 1998), ss. 1-22. <http://www.ekutup.dtp.gov.tr/ab/hukuk/ozdemirs/ikincilm.pdf>.

Paulson Elisabeth (Ed.), “Malasia: Economic Policy”, EIU Country Profile 1988-1999, **The Economist Intelligence Unit Limited**, United Kingdom, (March 25th 1998), ss. 1-18.

Preble, John F. "Integrating the Crisis Management Perspective Into the Strategic Management Proses". **Journal of Management Studies**. Vol: 34, Issue: 5, (September 1997), ss. 579-588.

Rabe, Michael J. "The Efficiency of Early Warning Indicators for Financial Crises", **Konstanzer Online Publications System**, (2000), <http://www.ub.unikonstanz.de/kops/volltexte/2000/447>, (01.06.2007).

Raffer, Kunibert. "The Tobin Tax: Reviving a Discussion". **World Development**. Vol: 26, No: 33, (1998), ss. 529-538.

Rahman, Zubaidur M. "The Role of Accounting Disclosure in the East Financial Crisis: Lessons Learned?". **Paper for the United Nations Conference and Development**. No: 456, (1998), ss. 1-48.

Reinhart, Carmen M. ve Todd R. Smith. "Temporary Controls on Capital Inflows". **Journal of International Economics**. No: 57(2), ss. 327-351.

Rodrik, Dani ve Andres Velasco. "Short Term Capital Flows". **NBER Working Paper Series**, No. 7364, (September 1999), ss. 1-44.

Rodrik, Dani. "After Neoliberalism, What?". **Alternatives to Neoliberalism Conference** Sponsored by the New Rules for Global Finance Coalition. (23-24 May 2002), ss. 1-6. <http://www.new-rules.org/docs/afterneolib/rodrik.pdf>, (28.04.2008).

Rodrik, Dani. "Trade Rout: Reform in Argentina, Take Two", **The New Republic**, 14 (January 2002), ss. 1-16. <http://www.tnr.com/doc.mhtml?i=20020114&s=rodrik011402>, (12.06.2008)

Rosenthal, Uriel ve Alexander Kouzmin. "Crisis and Crisis Management: Toward Comprehensive Government Decision Making". **Journal of Public Administration Research and Theory**. Vol: 7, Issue: 2, (April 1997), ss. 274-282.

Sadıklar, C. Tayyar. "Türkiye'deki Son Yirmi Yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme". **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**. Sayı: 41, Yıl: 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), ss. 35-44.

Sarı, Müslim. "Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları". **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Müdürlüğü**. Ankara, (Ekim 2004), ss. 1-13.

Savaş, Vural F. "Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Görelî Etkinliği". **XI. Maliye Sempozyumu**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü, (Gazi magosa KKTC, 4-8 Mayıs 1995), (1997), ss. 1-13.

Saxton, Jim (R-NJ) ve Vice Chairman. "Argentina's Economic Crisis: Causes and Cures". **Joint Economic Committee United States Congress**. (June 2003), ss. 1-58.

Schmidt, Rodney. "A Feasible Exchange Transaction Tax". Ottawa, International Development Research Center, (1999), ss. 13-16. <http://www.currencytax.org/research/feasibility.php>. (12.10.2008),

Scipes, Kim. "Global Economic Crisis, Neoliberal Solutions, and the Philippines", *Monthly Review*, (December 1999), <http://www.monthlyreview.org/1299scrip.htm>, (05.08.2008).

Seyidoğlu, Halil. "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri". **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. 4 (2), (2003), ss. 141-156.

Shin, Roy W. ve Yeon-Seob Ha. "Political Economy of Policy Reform in Korea: Review and Analysis". **Policy Studies Review**. Vol: 16, No: 2, (Summer 1999), ss. 65-97.

Snyder, Richard; C. H.W. Bruck and Sapin Burton. "The Decision Making Approach to the Study of International Politics", J.N. Rosenau ed. **International Politics and Foreign Policy, a Reader in Research and Theory**. New York: The Free Press, 1989, içinde ss. 199-206.

Solana, Manuel ve S.Michael Yoon. "Mexico Fights Crisis with Tax Rises". **International Tax Review**. Vol: 10, Issue: 1, London, (Dec 1998/Jan 1999), ss. 1-19.

Solomon, Raphael H. "Anatomy of A Twin Crisis". **Bank of Canada**. Working Paper 41, (December 2003), ss. 1-35.

Somçağ, Selim. "Küreselleşmenin Ekonomik Anlamı". **Doğuş-Batı Düşünce Dergisi**. Yıl: 4, Sayı: 17, Ankara, (Kasım-Aralık-Ocak 2001-2002), ss. 153-157.

Somel, Cem. "Küreselleşen Dünyada Kalkınma Stratejisi Nasıl Olmalı?". **Emek Politikaları Sempozyumu**. (24 Mart 2001), ss. 1-3.

Soral, H.Bartu. "Afrika'nın Borç Krizi, Batı'nın Etkisi ve Türkiye". **Teori-Aylık Bilim Dergisi**. (Nisan 2002), ss. 42-52.

Souza, Celina. "Brazil's Tax System: The Dilemmas of Policy Reform". **Canadian Foundation for the Americas (Focal)**. FPP-05-02, (February 2005), ss. 1-12.

Spahn, Paul Bernd. "The Tobin Tax and Exchange Rate Stability". **Finance and Development**, (June 1996), ss. 1-6. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/06/pdf/spahn.pdf>, (16.02.2007).

Stambuli, P.Kalonga. "Causes and Consequences of the 1982 World Debt Crisis". **Predoctoral Research Paper Development of Economics University of Surrey Guildford**. (1998), ss. 1-35.

Stern, Nicholas. "Macroeconomic Policy and Role of The State in A Changing World", **EBRD Working Paper**, Report No: 19, (June 1996), s.20. ss. 1-31.

Stiglitz, Joseph E. "Lessons From Argentina's Debacle". **Global Policy Reform**. (10 January 2002), ss. 1-4. <http://www.globalpolicy.org/soecon/bwi-wto/critics/2002/0110stiglitz.htm>, (02.02.2008)

Stotsky, Janet G. “Why a Two-Tier Tobin Tax Won’t Work?”. **Finance & Development**, (June 1996), ss. 26-36.

Şenses, Fikret. “Neoliberal Ekonomi Politikaları, İşgücü Piyasaları ve İstihdam”. **Petrol-İş Yıllığı 2000-2003**, ss. 1-11.

Şenses, Fikret. “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?”. **Economic Research Center Working Paper in Economic**. (Ağustos 2004), https://www.researchgate.net/publication/5173574_Neoliberal_Kresellesme_inn_Bir_Firsat_mi_Engel_mi, (12.08.2008).

Şimşek, Muhittin. “Finansal Küreselleşmenin Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkileri ve Örnek Kriz Ekonomileri”. **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi**. (2004), ss. 60-71.

Şiriner, İsmail ve Murat Aydın. “Mali Egemenliğin Sınırlandırılması: Vergilendirme Yetkisi ve IMF”. **Vergi Sorunları Dergisi**. Sayı: 196, (Ocak 2005), ss. 188-207.

Tağraf, Hasan. “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt: 3, Sayı: 2, (2002), ss. 45-52.

Reha Tanör, “Krizin Adını Koymak”, **Ekodialog.com**, http://www.ekodialog.com/Konular/Krizin_adini_koymak.html. (12.06.2009).

Tanzi, Vito. “Globalization and the Work of Fiscal Termites”. **Finance & Development**. Vol: 38, No: 1, (March 2001), s.167.

Tanzi, Vito ve Hakan Ay. “Ulus Devletlerin Sonu mu Geliyor?”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 6, Sayı: 1, (2004), ss. 50-64.

Tarhan, Vefa. “Dünyada IMF Eleştirileri ve Seçim Sonrası Türkiye-IMF İlişkileri”. **Ekodialog.com**, http://www.ekodialog.com/makaleler/imf_elestiriler_turkiye_imf.htm. (18.05.2009).

Tekir, Sabri. “Büyüyen Devlet, Çıkar Grupları ve Toplum (Politik Ekonomi Açısından Bir Değerlendirme)”. **Yeni Türkiye**. Yıl: 3, Sayı: 13, (Ocak-Şubat 1997), ss. 210-222.

Tobin, James. “Interview With James Tobin: Reinging in the Markets”. **Courier**. (February 1, 1999), ss. 1-5.

Tobin, James. “Why We Need Sand in the Market’s Gear”. **Washington Post**. (December 21, 1997), s. 1-2.

Toprak, Metin. “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**. Sayı: 42, Yıl: 7, (Kasım-Aralık 2001) ss. 854-889.

Tosuner, Ayhan. "Finansal Krizler ve Kırılganlık: Türkiye İçin Bir Erken Uyarı Sistemi Denemesi". **İktisat, İşletme ve Finans, İnceleme-Araştırma**. Yıl: 20, Sayı: 235, (Ekim 2005), ss. 42-61.

Tsingou, Eleni. "The Politic of Banking". **Governance in the Financial Markets – Understanding Self-Regulation ISA International Commution Panel S 1-4**, (July 2001), ss. 1-12.

Tulay Burçak ve Pelin Ataman Erdönmez. "Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar". **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık Dergisi**. Sayı: 31, (Aralık 1999), ss. 1-20.

Turan, Kamil. "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı". **Kamu-İş Dergisi**. Cilt: 3, Sayı: 3, (Ocak 1994), ss. 1-10.

Ulusoy, Ahmet ve Birol Karakut. "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri: Nedenleri ve Etkileri". **İktisat, İşletme ve Finans**. Sayı: 223, Yıl: 19, (Ekim 2004), ss. 103-115.

Ulusoy, Ahmet ve Mehmet Cural. "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İç Borçların Sürdürülebilirliği". **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi**. Cilt: 2, Sayı: 4, (2006), ss. 1-13.

Uzun, Ayşe Meral. "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası". **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt: 4, Sayı: 2, (2003), s. 155-173.

Vamvakidis Athanasios. "Regional Trade Agreements or Broad Liberalization: Which Path Leads to Faster Growth?". **IMF Staff Papers**. Vol: 46, No: 1, (March 1999), ss. 42-68.

Vishwanath, Tara ve Daniel Kauffman. "Towards Transparency in Finance and Governance". **The World Bank Policy Research Working Paper**. (1999), ss. 1-20.

Wachtel, Paul. "Globalization of Banking: Why Does It Matter?". **Presente y Futuro Del Sistema Financiero en Paises Emergentes**. Caracas, (Ocak 2001), <http://pages.stern.nyu.edu/pwachtel/CaracasPresentation.pdf>, (02.02.2008).

Weller, Christian E. ve Adam Hersh. "The Long and Short of It: Global Liberalization, Poverty and Inequality". **Center for European Integration Studies Working Paper**. No: B12, (2002). ss. 22-36.

Wie, Thee Kian. "The Indonesia Economic Crisis and the Long Road to Discovery". **Australian Economic History Review**. Vol: 43, No: 2, (July 2003), s. 183.

Williamson, James. "Are Intermediate Regimes Vanishing?". **International Economy Institution**, (1999), ss. 183-196.

Wyplosz, Charles. "How Risky is Financial Liberalization in the Developing Countries?". **Discussion Paper Series**, UN, 2001, ss. 1-36.

Yağcı, Fahrettin. "Choice of Exchange Rate Regimes For Developing Countries". **World Bank Africa Region Working Paper Series**. Vol: 16, (2001), ss. 1-30.

Yaman, Bülent. "Uluslararası Rezervler, Türkiye İçin Rezerv Yeterliliği ve Optimum Rezerv Seviyesi Uygulaması", **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü**, (2003), ss. 50-64.

Yang, Jae-Jin. "The Rise of the Korean Welfare State and Economic Crisis, 1997-1999: Implications for the Globalisation Debate". **Development Policy Review**. Vol: 18, (2000), ss. 235-256.

Yay, Gülsün Gürkan. "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Krizi". **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**. Sayı: 42, Yıl: 7, (Kasım-Aralık 2001), ss. 1234-1248.

Yay, Turan. "Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansal Entegrasyonu Üzerine Bir Değerlendirme", **İktisat Dergisi**. ss. 16-34.

Yeldan, Erinç. "İstikrar, Kim İçin?, Kriz İdaresi Üzerine Değerlendirmeler". **Birikim**, Sayı 163/164, (Kasım 2002), ss. 107-119.

Yeldan, Erinç. "Küreselleşmenin neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları (1)", **Stradigma.com**, ISSN:1303-9814, Sayı: 10, (Kasım 2003), s.1.

Yeldan, Erinç. "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler". (II. Dünya Sosyal Forumu) **Rethinking Development Economics: Active Growth and Social Policies Under Globalization Conference**. (31 Jan – 5 Feb 2002), Brazil, ss. 1-10.

Yeldan, Erinç "Küresel Kriz ve Sermaye Akımları, Krizin Reel Göstergeleri". (10 Haziran 2009), ss. 1-2, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan218_10Haz09.pdf, (17.07.2009)

Yıldırım, Nesrin. "Finansal Piyasaların Yeniden Düzenlenmesi: Tobin Vergisi". **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Sayı: 37, (Nisan 2002), ss. 80-96.

Yıldırım, Oğuz. "Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyon Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışı". ss. 1-16. <http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/OCAK2003/istikrar.htm>, (20 Eylül 2007),

Yılmaz, Celali. "Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi". **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**. Yıl: 4, Sayı: 24, ss. 1-19. (Mayıs-Haziran 2002), activeline.com/active/arsiv/sayi24/doviz.html.

Yılmaz, Kamil. "Küresel Mali Kriz ve Sermaye Piyasaları Arasındaki Oynaklık Yayılma Eğilimi". **TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu**, Araştırma Notu 08-01, Koç Üniversitesi, (1 Nisan 2008), ss. 1-10.

Yılmaz, Ömer; Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya. "İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri". **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 24, (Ocak-Haziran 2005), ss. 77-96.

Yılmaz, Rasim. “Bankacılık Krizleri, Makroekonomik istikrar ve Ahlaki Tehlike”. **İktisat İşletme Finans Dergisi**, (2001), ss. 52-61. http://www.econpapers.repec.org/article/iifjrn/v_3a16_3ay_3a2001_3ai_3a180_3ap_3a52-61.htm, (02.02.2008).

Yüksel, Metin. “Yükselen Piyasalarda Finansal Krizler”. **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**. Sayı 42, Yıl 7, (Kasım-Aralık 2001) ss. 867-880.

Yükseler, Zafer. “IMF Programları ve Enflasyon Hedeflemesi: Brezilya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler”. **Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni**. 2005/9, (Temmuz 2005), ss. 1-10.

Zengingönül, Oğul. “Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?”. **Siyasa**. No.1, (Bahar 2005), ss. 84-94.

Diğer Yayınlar

1998 Dünya Panaroması ve Türkiye. s. 1-8.

http://www.abegitim.org/balkir/tur/gazete/kategori1/1998dunya_eko_panorama.pdf,
(21.07.2008).

Asian Development Bank, “The Financial Crisis in Asia”, **Asian Development Outlook 1998**, 1998.

Basel Committee, A New Capital Adequacy Framework”, **Consultative Paper**, BIS, Basle, 1999.

Brandt Commission, North-South: A Programme for Survival, **The Report of the Interdependent Commission on International Development Issues Under the Chairmanship of Willy Brandt**, London: Pan Boks, 1980.

Büyükbalkan, Uğur “Türkiye’de Ekonomik Durum”, **Hürses**, (23.10.2000).

DİE. **1998-2002 Dönem Raporu**, 2002.

DİE. Maliye Bakanlığı, 2003.

Doğu Asya Krizi, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Raporu, 2002.

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/7ozsayman98.doc,
(23.07.2008).

DPT. Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000.

DPT. Temel Ekonomik Göstergeler, 1950-2003

DPT. 1999 Yılı Programı.

DTP. **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): 2000 Yılı Programı**, Ankara, 1999.

Dünya Bankası. Dünya Gelişme Raporu 2000/2001, 2002.

Economic Outlook. “Economy Report-Malasia”, **2001 Economic Outlook**, 2001.

Eğilmez, Mahfi. “Kasım 2000 Krizi Üzerine 1”. **Köşe Yazıları ve Makaleler**. http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_1.htm,(02.05.2008).

Ekonomik Araştırma Dairesi. “Doğu Asya Krizi”. Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mart 1998, ss. 1-5, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/dakrz.htm>, (04.04.2008).

European Central Bank. **Finansal İstikrar Raporu**. Haziran 2008.

Halifax Initiative. “The Tobin tax: An International Tax On Foreign Currency Exchange”, 2003, s.1. <http://www.halifaxinitiative.org/hi.php/tobin/70>, (03.03.2008).

IMF Dissemination Standards Bulletin Board. “Note on the General Data Dissemination System (GDDS)”. www.imf.org/notegdds.htm, (15.05.2008).

IMF Press Release. “IMF Tightens Defenses Against Financial Contagion by Establishing Contingent Credit Lines”. April 25, 1999. <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1999/pr9914.htm>, (12.06.2007).

IMF. Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies:Declaration of Principles. 1999, s. 1-45.

IMF. **Foreign Private Investment in Developing Countries**. Occasional Paper 33, January 1985.

IMF. World Economic Outlook and International Capital Markets. Interim Assesment, **World Economic and Financial Survey**, December 1998, IMF, 1999.

IMF. **World Economic Outlook**. Aralık 1997.

IMF. **World Economic Outlook**. Washington D.C. Organization for Economic Co-Operation and Development, May 1995.

IMF. World Economic Outlook, Washington, 2002.

IMF. International Financial Statistics, 1998.

IMF. Working Group on Transparency and Accountability. **Report of the Group on Transparency and Accountabililty**, 1998.

International Labor Organization (ILO). **World Development Report**, 1998-1999.

Islam, Faisal. “Soros: Tax My Speculation Profits”. **The Guardian**, (March 11, 2001).

İSO. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İSO Dergisi, Ağustos 2002.

Kuala Lumpur. “Asya Krizi ve Malezya”, **Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı**, Mart 1998, ss. 1-5, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/asyakrz.htm>, (5 Mart 2007).

Küresel Ekonomik Beklentiler ve Gelişmekte Olan Ülkeler 1998-1999 Raporu. **İktisat, İşletme ve Finans**. Aralık 1998, ss. 29-36

Ortak Arayış Çalışma Etiği Kuralları, <http://ortakarayis.blogspot.com/2009/02/oag-calisma-etigi-kurallari.html>, (24.03.2008).

Seçilmiş Ülke Örnekleri.

<http://www.ekutup.dtp.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra3.pdf>, (25.04.2008).

Summary of Reports on the International Financial Architecture, October 1998. <http://www.imf.org/external/np/g22/index.htm>, (02.03.2007).

T.C. Maliye Bakanlığı. **Yıllık Ekonomik Rapor 2006**, Ankara, 2007.

T.C. Maliye Bakanlığı. Yıllık Ekonomik Rapor 2006, Ankara, 2007, s. 183.

T.C. Merkez Bankası. Yıllık Rapor, 2001, Ankara

Tayland Ülke Profili, <http://kobi.mynet.com/pdf/Tayland.pdf> , s.2. (20 Temmuz 2008).

TCMB. Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler ve Para Politikası II.Yıllık Rapor, 1999. http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/99turkce/rapor99_2.html, (12.03.2008).

The Economist Intelligence Unit Country Report December 2004. <http://www.un.org.np/uploads/reports/EIU/2005/Chile-September-05.pdf>, (25.04.2008).

TOBB, Kamu Savurganlığı Raporu, 2001, <http://www.toplumsalbellek.org/tobb/savurgan.htm>, (23.08.2008).

“Tobin Tax Initiative List of Principles”, www.ceedweb.org/princ.htm, (12.12.2008).

Tokyo Ticaret Müşavirliği. “Asya Krizi”. Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mart 1998, ss. 1-15. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/asyatok.htm>, (18.08.2008).

Türkiye Tabipler Birliği (TTB). 2001 Krizinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri Raporu, 2005.

Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, **Şeffaflığın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme**, Türkiye Bankalar Birliği, Ocak 2002.

Türkiye Bankalar Birliği, **Şeffaflık ve Sorumluluk, Uluslararası Mali Krizler, Mali Sistemlerin Güçlendirilmesi**, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, İstanbul, 1999, s.12. www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/seffas.doc, (24.02.2007).

Türkiye Daimi Temsilciliği. “Doğu Asya Krizi”, **Dış Ticaret Dergisi Özel Sayısı**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mart 1998, ss. 1-20 <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/1douasya.htm>

TÜSİAD ABD Temsilciliği. “ABD Finans Sisteminde Yaşanan Kriz Üzerine Notlar”, 18 Eylül 2008, ss. 1-5.

UNDP. “Reinventing Global Governance for Humanity and Equity”, UN, Human Development Report 1999 içinde, Oxford University Press, 1999, ss. 97-114.

UNDP. **Human Development Report**, 2001.

United Nations Conference on Trade and development (UNCTAD). Trade and Development Report, 1999, Geneva.

Welcome to your Committee, A Guide for New Members. **Official Publications of the European Communities**. Italy, 2004.

World Trade Organization. International Trade Statistics, 2003.

World Bank. “Indonesia Public Expenditure Review The Budget, Off-Budget Items, State-Owned Enterprises”, **Report No:18691-IND**, 7 October 1998.

World Bank. 2002, <http://www.worldbank.org/prospects/gdf2002/>, (14.01.2008).

World Bank. Global Economic Prospects and the Developing Countries, 1998/1999. www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/7ozsayman98.doc.